
PETRI LOMBARDI

COLLECTANEORUM IN PAULUM

CONTINUATIO

IN EPISTOLAM II AD CORINTHIOS.

ARGUMENTUM.

Post actam a Corinthiis pœnitentiam, consolatoriam scribit eis Epistolam Apostolus a Troade per Titum. Et collaudans eos hortatur ad meliora, contristatos quidem eos, sed emendatos ostendens.

CAPUT PRIMUM.

VERB. 1-5. — *Paulus Apostolus Christi Jesu per voluntatem Dei, et Timotheus frater Ecclesie Dei quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis qui sunt in universa Achaia; gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo. Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt, per exhortationem qua exhortamur et ipsi a Deo; quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra.*

Paulus, etc. Hanc item epistolam scribit Apostolus Corinthiis, quorum quidam per præcedentem Epistolam, etsi primo contristati, postea tamen emendati fuerant, et multa pro nomine Christi passi. Aliqui vero adhuc eorum pertinaciter Apostolum despiciebant, et ei pseudoapostolos præferebant. Quibusdam ergo Corinthiorum per primam Epistolam correctis, causa reliquorum scribit hanc Epistolam secundam, repellens pseudoapostolos ostendendo deceptionem, prædicationis eorum, et se multis modis commendans. Notat etiam illos in eleemosynis parcos. Præcipit quoque correctum fornicatorem recipi, quem Satanæ tradiderat. [Ambrosius] Et quia etiam boni ibi tribulabantur, se eis in exemplum patientiæ proponit, docens eos non debere ægre ferre, cum ipse pro aliorum salute periculis quotidie et morti subiaceat. Est ergo intentio ejus in hac Epistola incorrectos corrigere, et correctos ad ulteriora provocare, et pseudo sui commendatione deprimere. Modus tractandi talis est: More solito salutationem præmittit; deinde de bonis per gratiam collatis gratias Deo agit, loquens perfectis; post ad tolerantiam passionis suæ exemplo invitatur; postea pseudoapostolos deprimendo redarguit, detegens versutias eorum, et se multis modis commendat; tandem subditur moralis admonitio cum iteratione

B benedictionis. Præmittens autem salutationem, contra pseudosuperbiam Paulum, et contra eorundem præsumptionem Apostolum se nominat dicens: *Paulus Apostolus Jesu Christi*, non usurpative, sed *per voluntatem Dei*, non hominum, quia non ab hominibus fuit electus vel missus; *et Timotheus frater*, qui ivit cum prima Epistola ad Corinthios, et renuntiavit Apostolo omnia quæ fiebant apud illos. Et ideo hic ponitur, ut sciant ea quæ faciunt, Apostolum non latere. Paulus, inquam, et Timotheus scribunt vel mandant hanc Epistolam *Ecclesie Dei, quæ est Corinthicum omnibus sanctis*, id est et sanctis omnibus, scilicet presbyteris, vel sanctis omnibus, id est omnibus Spiritus sancti gratia renatis, *qui sunt in universa Achaia*, cujus metropolis est Corinthus. Et ante alia salutant in hunc modum: *Gratia sit vobis et pax*, id est remissio peccatorum et tranquillitas mentis, *a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo*: sine quo Pater nihil dat. *Benedictus*. Post salutationem primum perfectis loquitur de tribulatione, proponens se exemplum patientiæ et consolationis a Deo acceptæ, ducens laudi, quod alii ignominie. Ait ergo: *Deus*, scilicet Creator omnium, *et Pater Domini nostri Jesu Christi sit benedictus*, et si in se gloria ejus nec potest augeri, nec minui, tamen sit benedictus, id est exaltatus in suis, in quibus per cognitionem et ipsorum profectionem dicitur exaltari. Dico, Pater Christi, per quod et ipse est etiam nobis, qui Christi filii sumus. *Pater misericordiarum*, scilicet paterne dans nobis veniam peccatorum, et bona opera, et in tribulatione constantiam. Et ipse est *Deus, dator totius*, id est integræ et perfectæ *consolationis*, quantam decet Deum dare his qui pro Christo patiuntur. Bene ergo ait, *Deus totius consolationis*, id est perfectæ, quia non est minus tribulatione solatium. Et quod ipse sit Deus consolationis, ex hoc patet quia ipse est *qui consolatur nos, ministros, in tribulatione nostra omni*, id est animæ et corporis. Adeo consolatur, *ut et nos ipsi desolati*, id est destituti humano auxilio, *possimus per exemplum consolationis nostræ consolari eos, qui sunt in omni*, id est in qualibet *pressura*. Consolari dico, *per exhortationem*, id est per talem consolationem quæ hortatur nos ad graviora toleranda;

Unde subdit: *Qua et nos ipsi exhortamur a Deo*, id est quam Deus dedit, non solum ut consolaretur nos, sed etiam exhortaretur ad majora, et ita nostra consolatio valet etiam alios exhortari. Et vere possumus consolari, *quoniam sicut passiones Christi*, id est quæ nomine Christi inferuntur, vel, passiones Christi, id est quas similitudinem Christi patimur, *abundant in nobis*, qui sumus quasi earum locus, ita non minus *per Jesum Christum abundat consolatio nostra*, cum vel hic liberamur, vel pietatem paternam in flagellis intelligimus, quia flagellat omnem Filium quem recipit (*Hebr. XII*). Sed hoc totum pro vobis est. Unde subdit.

VERS. 6-11. — *Sive autem tribulamur pro vestra exhortatione et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro vestra exhortatione et salute, quæ operatur tolerantiam earundem passionum quas et nos patimur, ut spes nostra firma sit pro vobis, scientes quoniam sicut socii passionum estis, sic eritis et consolationis. Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra quæ facta est in Asia, quoniam supra modum gravatissimus supra virtutem, ita ut tæderet nos etiam vivere. Sed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo qui suscitavit mortuos, qui de tantis periculis nos eripuit et eruit, in quem speramus, quoniam et adhuc eripiet adjuvantibus et vobis in oratione pro nobis, ut ex multarum personarum facierum ejus quæ in nobis est donationis per multos gratiæ agantur pro nobis.*

Sive autem tribulamur, pro nostra exhortatione est et salute, quia nostro exemplo monet nos Deus pati. Unde salus æterna erit nobis; *sive consolamur spe præmii, quia pietatem paternam intelligimus in flagellis.* Hoc quoque *pro nostra consolatione est, ut vos similem speretis; sive exhortamur, ad graviora: quod fit vel finitis malis, vel virtute patientiæ data nobis, et hoc pro nostra exhortatione est, et salute, scilicet ut vos ad majora animemini, et salutem speretis.* Pro salute, dico, *quæ operatur*, id est intendit operari in vobis, id est nos intendimus quod operetur in vobis, *tolerantiam earundem passionum quas et nos patimur*, quia debetis exemplo nostro pati eadem quæ et nos patimur. Adeo operatur, *ut spes nostra, quæ speramus vos passuros, sit firma.* Patimur, dico, et hoc *pro vobis*, id est ad vestram utilitatem. Et vere, quia non sumus *scientes quoniam sicut modo estis socii passionum, sic et in futuro eritis socii consolationis æternæ*, quia æqua gloria labori nostro retribuetur. *Non enim*, hic exponit tribulationes suas, ut cum se ad magistri sui comparationem parva pati cognoverint, accepta consolatione dolere desistant. Quasi dicat: Bene dico quod patimur, *non enim volumus vos ignorare, fratres, quia vobis proficit scire de tribulatione nostra.* Pseudo de sua gloria gloriantur, nos vero *de tribulatione quæ facta est nobis in Asia.* [Ambrosius] Quid de ea volo vos scire? *quoniam gravati sumus pondere passionum, et hoc supra modum, præcedentium tribulationum, et*

supra virtutem humanam, ita, id est adeo, ut tæderet nos, qui de malis solemus gaudere, etiam vivere, non solum loqui, et cætera facere. Et non solum tædebat vivere, *sed etiam nos ipsi, non solum alii de nobis, habuimus, vel, accepimus responsum*, id est certitudinem *mortis, et hoc in nobis ipsis*, quia vestra natura nil nisi mortem promittebat, vel defectum. Tantam insolentiam iuquiritatis significat insurrexisse contra fidei prædicatores, ut mortem ante oculos haberent. Sic enim afflicti fuerant ut desperarent de præsentis vita. Ideo autem Deus permisit tamen nos affligi, *ut non simus fidentes in nobis.* Maledictus enim qui confidit in homine; *sed in Deo tantum, in quo secure confidere possumus, quia ipse est qui suscitavit mortuos, cui miraculo simile est, quod me de illis prædictis liberavit.* Unde subdit: *Qui de tantis periculis nos eripuit*, id est ad salutem reduxit, *et quotidie nos eruit*, quia Deus præsidia sua non negat suis, in necessitate positus, *in quem, Deum tondentes mentis desiderio, speramus, quoniam et adhuc, in posterum eripiet nos, adjuvantibus non solum nobis et aliis, sed etiam vobis in oratione facta pro nobis, ut ex multarum, quasi dicat: Dico quod adhuc eripiet, ad hoc utique, ut ex personis multarum facierum, id est a personis diversarum ætatum ad Deum per prædicationem nostram conversis, gratiæ agantur Deo pro nobis, id est pro nostra prædicatione qua conversæ sunt. Quod vero dixerat a personis multarum facierum, exponit subdens, scilicet per multos fideles, participes ejusdem donationis, quæ in nobis est, id est habentes eandem donationem fidei, quæ in nobis est. Personas vero multarum facierum dicit infantes, pueros, et cæteras ætates utriusque sexus. Vel ita, orationes nostræ juvabunt nos, ut per multos fideles gratiæ agantur pro nobis Deo. Cujus rei gratiæ? Ecce: Ejus donationis quæ in nobis est, id est liberationis et cæterorum bonorum. Donationis dico, procedentis ex personis, id est ex honestis viris, ut vobis et aliis. Personis dico multarum facierum, id est discretionum, id est discretorum meritorum et diversarum virtutum, ut facies Job fuit patientia, facies David humilitas, facies Mosi mansuetudo. Vel secundum aliam litteram. Alia enim translatio ita habet: *Ut in multorum facie ejus quæ in nobis est, etc.*, quæ littera sic legitur: Quasi dicat: Ita orationes nostræ juvabunt nos, *ut per multos gratiæ agantur Deo pro nobis.* Gratiæ dico *ejus donationis, quæ est in nobis.* Hæc non mutantur. Agantur, dico, *in multorum facie*, inter multos, et coram multis. Hoc ideo dicit, quia gratia Dei consolatur apostolos causa multorum, id est omnium credentium, quorum causa etiam pressuræ ejus ingerebantur. Et ideo illi, id est omnes credentes, gratias Deo referant pro liberatione Apostoli.*

VERS. 12-20. — *Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quod in simplicitate cordis et sinceritate Dei, et non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in hoc mundo, abundan-*

tius autem ad vos. Non enim alia scribimus vobis quam quæ legistis et cognovistis. Spero autem quod usque in finem cognoscetis, sicut et cognovistis nos ex parte, quia gloria vestra sumus sicut et vos nostra, in die Domini nostri Jesu Christi. Et hac confidentia volui prius venire ad vos, ut secundam gratiam haberetis; et per vos transire in Macedoniam, et iterum a Macedonia venire ad vos, et a vobis deduci in Judæam. Cum ego hoc voluissem, nunquid levitate usus sum? Aut quæ cogito, secundum carnem cogito, ut si apud me, est et non? Fidelis autem Deus, quia sermo noster qui fuit apud vos, non est in illo, est et non, sed est in illo, est. Dei enim Filius Jesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me et Silvanum et Timotheum non fuit in illo, est et non, sed est in illo fuit. Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo est. Ideo et per ipsum Amen Deo ad gloriam vestram.

Nam gloria. Quasi dicat: Ideo et vos et alii debetis orare pro nobis, quia gloria, etc. Vel ita junge. Ideo orationes vestræ poterunt nos juvare, quia *gloria vestra hæc est*, id est illud unde gloriamur, tamen honestum est, scilicet *testimonium*, etc. Vel ita junge: Ideo non diffido de auxilio Dei, quia pura est conscientia, et inde glorior, quod ita ait, nam gloria nostra hæc est, id est illud unum gloriamur. Hoc est, scilicet *testimonium conscientiæ nostræ*, id est conscientia pura, ab omni simulatione non remordens nos, sed testificans quod *conversati sumus in hoc mundo*, ubi tot mala sunt, *in simplicitate*, scilicet non aliud in corde, et aliud in ore habentes, *et in sinceritate*, scilicet sinceram veritatem de Deo, non etiam legis observantiam prædicantes, quæ sinceritas et simplicitas est Dei, quia a Deo est. Hæc est gloria conscientiæ quam dixit, scilicet simplicitas et sinceritas. Sicut enim impiis est magna pœna conscientia, ita piis est gaudium, non quasi inde superbe gloriantibus, sed totam Deo dantibus. Ideo recte non ait: Gloria nostra est testimonium, alienæ malitiæ, vel minoris gratiæ, sed conscientiæ nostræ, quæ quia occulta est, non est subjecta alieno iudicio. Et ideo nullus præsumat contra eam, vel proferre, vel cogitare sententiam. Sic, inquam, conversati sumus, et hoc fecimus, *non in sapientia carnali*, quæ est voluptates diligere, labores vitare, vel secundum naturas rerum, et non contra prædicare, ut pseudo prædicabant, quorum fucatam prædicationem redarguit, juxta humanum sensum aptatam. Non ita, inquam, conversati sumus, *sed in gratia Dei*, id est secundum quod Spiritus sanctus gratis mihi indicavit. *Abundantius autem.* Quasi dicat: Conversati sumus in hoc mundo simpliciter, *abundantius autem simpliciter conversati sumus, ad vos*, id est erga vos, vel apud vos, quibus cessimus de jure nostro, quia cum ab aliis acceperit, ab eis noluit accipere. *Non enim.* Quasi dicat: Vere ad vos abundantius servavi simplicitatem, quia nec in prima Epistola exegi aliquid, nec in hac. Et hoc est quod ait: *Non enim alia scribimus vobis modo,*

quam quæ legistis, in prima Epistola, *et cognovistis*, in experientia operum. *Spero autem.* Quasi dicat: Et sicut hucusque de me cognovistis, ita et deinceps cognoscetis. ¶ Et hoc est quod ait, *spero autem quod cognoscetis me in eodem usque in finem vitæ.* Cognoscetis dico *sicut et cognovistis nos ex parte*, non ex toto, quia etsi scitis quod abstinui, non tamen scitis quanta dilectione hoc feci. [Ambrosius] Nota quod proficere illos sperat Apostolus ex eo quod jam cœperant meliores effici cognito Apostoli affectu circa sese, et gloriabantur in eo, velut filii in patre charissimo. *Quia gloria.* Quasi dicat: Vere cognoscetis, *quia sumus gloria vestra sicut et vos nostra*, id est per nos consequi gloriam æternam debetis; et nos per vos bene iustructos: quod non esset, si cum offendiculo a vobis acciperem. Quæ gloria apparebit *in die Domini nostri Jesu Christi*, id est tempore iudicii quando omnia erunt aperta. Et ideo dicitur djes. *Et confidentia.* Quasi dicat: Abundantius servavi simplicitatem ad vos, *et hac confidentia*, id est in hoc confisus, *volui*, etc. Vel ita junge. Quasi dicat: Vos estis gloria nostra, et nos vestra, et hac confidentia, id est in hoc confisi, quod per alterutrum glorificari speramus, *volui*, etc. Vel ita junge. Quasi dicat: Jam quidam vestrum correcti sunt, et hac confidentia, scilicet quia munda est quorundam vita, *volui prius venire ad vos*, quam irem Macedoniam, quia enim emendata quorundam vita erat, voluit videre quos indignum erat ante videre: si ergo non ivit, cum voluerit, non fuit otiosum. Intelligi enim volebat aliquos inter eos esse, propter quos voluntatem suam non impleverit, qui operam adhibere debent, ut modo se purgent. Non enim culpa ejus est, sed illorum quod non ivit, et quia in priore Epistola promiserat se venturum, et non venerat, mendax et levis videbatur, quod modo excusat. Non enim hoc fecit nisi pro eorum culpa. Volui venire, dico, *ut qui per primam Epistolam habueratis gratiam rectæ fidei, haberetis per meam præsentiam secundam gratiam*, id est confirmationem qui prius fidem habueratis. Volui venire ad vos, dico, *et per vos*, id est vestro ductu, *transire in Macedoniam, et iterum a Macedonia venire ad vos*, ut vos multipliciter confirmarem, *et a vobis deduci in Judæam*, ut eleemosynam ferrem sanctis qui ibi erant.

Cum ergo. Quasi dicat: Ad hoc volui venire ad vos, non tamen veni. *Cum ergo hoc voluissem*, et non feci, *nunquid usus sum levitate*, ut quod proposuerim, non ratione, sed impetu animi eadem levitate dimiserim? *Aut quæ cogito facienda vel dimittenda, secundum carnem cogito*, ut pro carnali commodo proposuerim, et quia non erat, dimiserim, *ut per has causas sit apud me*, id est in intentione mea, *est et non*, id est affirmatio et negatio, de eodem, id est mendacium? [Augustinus] Est enim mendacium falsa significatio vocis, cum intentione fallendi. Duo imponebantur Apostolo, quod et levis erat, et gratia majoris commodi hoc iter di-

miserat. [Ambrosius] Unde et mendax dicebatur, A quod modo purgat, ostendens se non leviter, sed ex consilio fecisse, nec mentitum esse, quia non erat in intentione sua cum illud dixit aliter facere. Non est enim judicandus mendax qui dixit falsum quod putat verum, quantum in se est, non fallit, sed fallitur (1). Contra, mentitur ille qui dicit verum quod putat falsum: nec ille est liber a mendacio, qui ore nesciens loquitur verum, sciens autem non esse verum, voluntate mentitur. Vel ita, ut sit. Quasi dicat: Nunquid levitate usus sum? aut secundum carnem cogito? Ut sit apud me, est et non, id est ut præponam voluntatem utilitati. [Ambrosius] Quasi dicat: Non est apud me, est et non, id est non aliud egi quam scivi esse agendum, quia utilitas præponenda est voluntati. *Fidelis autem vel enim.* Quasi dicat: In hoc non sum mentiri credendus, quia in nullo alio sum vobis mentitus. Et hoc credi potest, quia *Deus est fidelis*, id est verax qui promisit doctores veritatis. Si ergo mendax essem qui sum doctor ejus, non esset ipse fidelis. Et quia fidelis est, per hoc patet, quia *in illo*, etc. Vel ita, quasi dicat: Videtur apud me esse, est et non, sed Deus qui fidelis est, id est verax in promissione, in hoc mihi testis est, quia in illo toto nostro sermone, qui noster sermo fuit apud vos, non est, est et non, id est mendacium, ut in sermone pseudoprædicatorum. Vel, non est in illo, est et non, id est non aliud egi quam scivi esse agendum, quia utilitas præponenda est voluntati. *Dei enim Filius.* Quasi dicat: Vere in nostro sermone non fuit, est et non, quia, in illo Dei Filio, id est in ejus prædicatione, *qui Dei Filius C Jesus Christus est prædicatus in vobis per nos*, scilicet *per me et Sylvanum et Timotheum non fuit*, est et non id est mendacium, *sed est*, id est affirmatio veritatis tantum *fuit in illo*. Quod si mendaces essemus, tunc et ipse, quia quod docuit tantum prædicamus. Vel, in illo Dei Filio non fuit, est et non, id est nunquam aliud voluit quam quod utile est. *Sed est fuit in illo*, quia voluntas ejus semper fuit cum utilitate.

Quotquot enim. (2) Quasi dicat: Verax est Dei Filius et vere, quia *promissiones Dei quotquot sunt*, sunt *in illo est*, vel etiam, alia littera, id est veritas et completio, quia in illo exhibitæ et adimpletæ sunt. (3) Ideoque non sunt audiendi, qui non verum hominem Filium Dei suscepisse dicunt, neque natum de femina, sed falsam carnem et imaginem corporis simulatam ostendisse videntibus in quem errorem prorumpunt, quia timent quod fieri non potest, scilicet ne humana carne veritas et substantia Dei inquinetur, et ideo veritatem dicunt esse mentitam. Et tamen istum visibilem solem radios suos prædicant per omnes sæces et sordes spargere, et eos mundos et sinceros servare. Si ergoabilia munda visibilibus immundis contingi possunt et non coinquinari, quanto magis invisibilis et incommutabilis

(1) Augustinus, in Enchiridion.

(2) Id., ad Faustum.

veritas per spiritum animam, et per animam corpus suscipiens totum hominem assumptum ab omnibus infirmitatibus sine sui contaminatione liberavit? Mentuntur ergo illi, non mentitur veritas Christus, quia omnes promissiones Dei in illo sunt, scilicet est vel etiam, id est impletæ et firmatæ. Est et non credendum ut mendax sit ille per quem Pater verax apparuit. Et quia promissiones Dei per Christum impletæ sunt. *Et ideo nos per ipsum dicimus Deo Amen*; [Ambrosius] quod est verbum veritatis, id est dicimus Deum esse veracem, et quod Deus Pater et Christus sunt veraces, est *ad gloriam nostram*, per quos hic manifestatur, quia per hoc probamur vera prædicare.

B *VERS. 21-23. — Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos Deus, et qui signavit nos et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris. Ego autem testem Deum invoco in animam meam, quod parcens vobis non veni ultra Corinthum, non quia dominamur fidei vestræ, sed adjutores sumus gaudii vestri. Nam fide statis.*

Qui autem confirmat nos. Quasi gloriam nostram dico, non tamen nobis tribuo. Sed Deus est qui confirmat nos, Judæos, vobiscum, quia et gentes cum Judæis confirmatæ sunt. Confirmatæ dico, *in Christo*, id est in vera prædicatione Christi. Tunc si vos estis firmi in Christo, magis constat de nobis per quos firmi estis, et Deus est, *qui unxit nos* in reges et sacerdotes per Spiritum in baptismo datum. [Ambrosius] Unde Petrus ait: *Nos sumus genus electum, regale sacerdotium (I Petr. II).* Et Deus est, *qui signavit nos*, id est in libro vitæ scripsit. Vel signavit nos, id est discrevit ab aliis signo crucis, *et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris*, id est Spiritum sanctum arrham futuræ gloriæ. Si enim adhuc mortalibus Spiritum suum credidit, non est dubium quin jam immortalibus addat gloriam. Vel, dedit pignus Spiritus sanctus, id est dona quæ sunt pignus quod Spiritus sanctus est in nobis. *Ego autem.* Hic aperit quare ad eos non ivit sicut dixerat, ne putent se contemptos ad quos ire distulit, ut tunc iret cum jam prope omnes emendatos inveniret. His enim loquitur nunc qui videbantur velle se corrigere, sed operam non dabant ut implerent; id quod pro levitate vel terreno commodo non dimisi, sed *parcens vobis*, et de hoc, *ego invoco Deum testem*, non solum contra corpus, sed et *in*, id est contra, *animam meam*, si mentior. De quo, scilicet quod *non veni Corinthum*, ultra primam vicem. Vel, ultra, id est postquam a vobis discessi; et hoc feci parcens vobis, scilicet ne contristarem multos aspere corripiendo, in quo pepercit eis, ne eo asperiore verterentur in seditionem. Vult ergo prius mitigari eos et emendari, et ideo non ex levitate vel ex carnali cogitatione non implevit quæ disposuit. Spiritualis enim tunc dispositum non implet, quando providentius aliquid ad salutem meditatur. Et ne

(3) Id., De agone Christianorum.

indignentur quasi de Domino, eo quod dixerat, parcens vobis non veni, subdit, *non*, ideo dico, parcens, *quia dominemur fidei vestræ*, id est quia dominium et coactionem patiat fides vestra, quia voluntatis est non necessitatis; sed ideo dico, quia *adjutores sumus*, si vultis cooperari, gaudii vestri æterni. Vel gaudii, id est emendationis vestræ. quia gaudebunt emendati. Bene dixi fidei vestræ. Nam *fide* quæ per dilectionem operatur, stas non dominio.

CAPUT II.

Vers. 1-11. — *Statui autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem apud vos. Si enim ego contristo vos. et quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me? Et hoc ipsum scripsi vobis, ut non, cum venero, tristitiam super tristitiam habeam, de quibus oportuerat me gaudere, confidens in omnibus vobis quia meum gaudium omnium vestrum est. Nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas; non ut contristemini, sed ut sciatis quam charitatem habeam abundantius in vobis. Si quis autem contristavit me, non me contristavit sed ex parte ut non onerem omnes vos. Sufficit illi qui ejusmodi est objurgatio hæc, quæ fit a pluribus: ¶ Ita ut e contrario magis donetis, et consolemini, ne forte abundantiori tristitia absorbeat qui ejusmodi est. Propter quod obsecro vos ut confirmetis in illam charitatem. Ideo enim et scripsi vobis ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis. Cui autem aliquid donastis, et ego. Nam et ego quod donavi, si quid donavi, propter vos in persona Christi, ut non circumveniamur a Satana; non enim ignoramus cogitationes ejus.*

Statui autem. Quasi dicat: Parcens non veni ad vos, sed *statui hoc ipsum*, id est hoc idem, *apud me* quod proposui cum primam misi Epistolam, scilicet *ne iterum venirem ad vos, in tristitia* venirem, id est vos contristans. [Ambrosius] Vel, ne iterum venirem ad vos in tribulatione mea, quæ iterum esset mihi, id est ita ut iterum esset mihi tristitia, sicut fuit ei auditis eorum peccatis. Et vere de peccatis vestris mihi est tristitia, quia de pœnitentia mihi est lætitia. Et vere. *Si enim ego contristo vos*, corrigendo, increpando quocumque modo, vel per Epistolam, vel per præsentiā. Et hęc aliquid addendum est. Quasi dicat: Et si vos me contristatis, *quis est qui lætificat me, nisi qui contristatur ex me?* Quasi dicat. Nullus me lætificat, nisi qui contristatur ex me, id est secundum meam voluntatem, scilicet ut pœniteat, quod melius fit per Epistolam quam per præsentiā. *Et hoc ipsum, scilicet quod nemo me lætificat, nisi qui contristatur ex me, scripsi vobis modo nunc, non cum venero habeam, de vobis tristitiam, quæ sit de incorrectione vestra, super tristitiam, quam habeo de peccatis, de quibus, scilicet vobis, oportuerat me gaudere, non solum nunc, sed et olim cum contristavistis, et sic graviter peccavistis. Gaudium autem Apostoli purificatio est populi, Scripsi dico, confidens in omnibus vobis, quod ultra non habebō tristitiam de vobis,*

quia emendabimini. Videte ergo ne frustra confidam, quod non mecum gaudium erit, et vos debetis facere quod ad gaudium meum spectat, quia meum gaudium est omnium vestrum, id est quando gaudeo, vos gaudebitis. Nam, etc. Quasi dicat: Dico quod tristitiam habui et vere, *nam ex multa tribulatione*, id est ex multis laboribus, scilicet vigilando pro vobis orando, et interiori *angustia cordis* scilicet cura et dolore *scripsi vobis* primam Epistolam, et hoc per multas lacrymas, quæ indicio sunt quid intra esset. Hoc tamen nou ideo refero, *ut contristemini*, per memoriam eorum, *sed ut sciatis quam charitatem*, id est quod desiderium emendationis vestræ *habeo*, vel, *habeam*. Charitatem dico ostensam *in vobis abundantius* quam putaveritis, quia omnes ut seipsum diligebat Apostolus, et quos corripiebat. Ad hoc enim corripiebat ut ostenderet quo amore eos diligeret, quorum peccatis plus illis dolebat. Qui autem non hoc affectu corripit fratrem, contristat; insultat enim qui condolet fratri. Vel, *habeam*, quam in aliis ostensam, in vobis, quibus de jure meo cessi.

Si quis autem. [Ambrosius] Hic præcipit fornicatorem illum quem Satanae tradendum judicaverat, recipi, quia correctus erat. Quasi dicat: Per lacrymas scripsi vobis, sed tamen condonate illi, quod ita ait: *Si quis autem contristavit me* sicut utique fecit ille fornicator, *non me tantum contristavit, sed etiam vos ex parte*, id est non omnes. Hoc autem dico *ut non onerem vos omnes*, id est ut hoc onus omnibus non imponam: quod reprehensorie dicitur. Omnes enim tristes esse deberent. Vel ideo, dico, *ex parte ut omnes onerem vos*, illos tantum onerat qui non doluerunt de peccato, non illos qui doluerunt: quos significat, dicendo, *ex parte*, et quamvis me et vos contristaverit. *Sufficit tamen illi qui ejusmodi est*, id est qui tam graviter deliquit, *objurgatio hæc*, quia talis facile desperaret, si nimis aspere in eum animadverteretur quam objurgatio, et si tentationis quantitate, vel alio modo non satis digna pœna videtur: in hoc tamen non est parva existimanda *quæ fit a pluribus*, quibus congregatis Satanae traditus est, [Augustinus] Magnum itaque dolorem patiat, si delictum suum plures videt horrere, ita sufficit quod objurgatus est a pluribus *ut e contrario magis donetis*, quia quanto a pluribus objurgatur, tanto magis donandum est ei; *et consolemini eum*, [Ambrosius] ut per exemplum David, qui multum peccavit, et aliorum quibus indulta est venia, et per verba Domini per prophetam dicentis; *Nolo mortem peccatoris, sed ut magis convertatur et vivat* (Ezech. xxxiii). Et item: *Quacunque hora ingemuerit peccator, omnium iniquitatum ejus non recordabor* (Ezech. xviii). Et recte, homini pro peccato afflicto ignoscere et subvenire præcipit. quia pœnitentia si de vero animo est, id est si correctus statim in animo dolet, mox habet fructum. Hęc enim vera pœnitentia est cessare a peccato. Ideo condonetis et consolemini,

ne forte qui ejusmodi est abundantiore tristitia, id est per nimis asperam pœnitentiam desperans, absorbeatur, a diabolo, ut velit uti sæculo; hoc est enim absorberi, scilicet desperantem converti ad admittenda peccata; propter quod, scilicet ne absorbeatur, obsecro vos, ego qui possem jubere, ut charitatem quam habuistis, ejiciendo eum, confirmetis in illum. condonando ei, quod et debetis facere. Ideo enim et scripsi vobis, scilicet ut cognoscam experimentum vestrum, id est ut per experientiam cognoscam quo animo feceritis ut expertus sum in parte obedientiam vestram. Et cognoscam an in omnibus sitis obedientes mihi. Quasi dicat: Cum propter eum recipiendum scripserint, et propter hoc etiam scripsi, ut vos quos expertus sum mihi obedientes in ejectione, cognoscam an in omnibus obedientes sitis. Cui autem. Quasi dicat: Obsecro ut ei donetis, et donare debetis, autem, id est quia cui aliquid donastis et ego: Quod vero dico: Nam et ego quod donavi, propter vos feci, si quid tamen donavi. Hoc ideo dixi, quia non temere hoc factum est et passim. Si ergo magister petitione discipulorum donavit cui voluerunt peccatum, multo magis discipuli prece magistri idem facere debent. Et ut ratum ei cui donavit ostenderet apud Deum subdit: Et hoc feci in persona Christi, id est acsi ipse Christus condonaret, quia nihil sine Dei spiritu agebat Apostolus. Hoc autem dicit ne irrita videatur hujusmodi condonatio, quæ fit propter amicos; ut non. Quasi dicat: Ideo debemus condonare, ut non circumveniamur, id est decipiamur a satana, ut cum faciat desperare per nimiam asperitatem. Sæpe enim propter asperiores animadversiones in desperationem infirmos præcipitat. Et merito ab illo hoc fieri metuo Non enim ignoramus cogitationes, id est astutias, ejus qui quos consentiendo nequit decipere, facit minis asperos.

VERS. 12-17. — Cum autem venissem Troadem propter Evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset in Domino. non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenissem Titum fratrem meum; sed valefaciens eis profectus sum in Macedoniam. Deo autem gratias qui semper triumphat nos in Christo Jesu, et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus Deo, in his qui salvi fiunt, et in his qui pereunt. Aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus? Non enim sumus, sicut plurimi, adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate sicut ex Deo coram Deo in Christo loquimur.

Cum autem venissem, etc. Post interpositionem de recipiendo fornicatore redit ad ipsos, ostendens quod sicut culpa eorum fuit quod non venit Corinthum, sic quod non profecit in Troade, dum apud eos impeditus moratur Titus, sine quo non poterant ibi proficere, quia fors lingua eorum Titus expres-

sus uti poterat. Quasi dicat parcens vobis non veni Corinthum. Cum autem venissem Troadem propter Evangelium Christi prædicandum, et ostium mihi esset apertum, id est corda parata ad recipiendum Evangelium, et hoc, in Domino, id est cooperante Deo, non habui requiem spiritui meo, id est non potui satisfacere voluntati meæ, eo quod non invenissem Titum fratrem meum, qui ibi necessarius erat; sed impeditus apud vos non venit illuc, sicut et ipse et ego condixeramus, [Ambrosius] Et ideo Apostolus non potuit satisfacere suo desiderio, ut eis, scilicet Evangelium plene traderet propter perstreptentes in eum et insurgentes, quia solus non poterat hæc duo implere, scilicet et fideles instruere, et perstreptentibus incredulis repugnare (4). Non habui requiem, dico, sed valefaciens eis, qui erant conversi, et in quibus ostium apertum erat, profectus sum Macedoniam, Deo autem gratias. Hactenus de tribulationibus egit ad earum tolerantiam illos invitans, et cujus culpa Corinthum non venerat, dixit: Hic incipit se commendare et pseudo deprimere. Quasi dicat: profectus sum Macedoniam, sed non inutiliter, quia ibi quasi triumphator exstiti. Gratias autem ago Deo qui semper triumphat nos, id est triumphare facit, in Christo Jesu, [Ambrosius] id est in prædicatione Christi qui corda præparat ad credendum, ut calcata perfidia tropæum habeat fides, dum ex perfidis fiunt fideles, et manifestat per nos, veros apostolos, non per pseudo, odorem notitiæ suæ, id est Christum qui velut odor procedens a Patre, notificat eum invisibilem, sicut aliqua res quæ non videtur, per odorem cognoscitur, et in quo loco sit intelligitur. Vel, odorem, notitiæ suæ, id est miracula vel doctrinæ verba quibus ad notitiam ejus venit. Manifestat per nos, miracula operantes, et verba prædicantes, et hoc in omni loco, scilicet ubicunque prædicamus, id est in toto mundo. Et bene dixi per nos, quia nos sumus bonus odor Christi, et suavissimus Deo, etsi non ita vobis. Odor Christi dicuntur apostoli, quia in eorum vita prædicatione Christus ostenditur, non blasphematur: sicut de malis dicitur: Nomen Dei blasphematur per nos inter gentes (Rom. 11). Et nota quia suæ locutionis modum sumit Apostolus a veteri lege cum dicit, bonus odor Deo, quia ut olim hostia legalis dicebatur suavissimus odor Deo, ita modo prædicatio vera et sincera fama apostolorum

119 (5) Iste bonus odor significatur nominatis quibusdam aromatibus et unguentis. Dicit enim Dominica sponsa: Post odorem unguentorum tuorum curremus (6) (Cant. 1). Propter hunc odorem dicitur in Evangelio quod. fracto alabastro unguenti, domus impleta est odore (Marc. xiv), id est mundus impletus est bona fama et doctrina Christi et apostolorum. Odor iste vegetat diligentes, necat invidentes (7). Unde subdit, In his qui, etc., quasi

(4) Aug., De prædestinatione scientiæ.
(5) Id., in psal. XLII.

(6) Id., in ser. in natali mart.
(7) Id., super Joan.

dicat, bonus odor sumus Christi : utique, *Et in his qui salvi sunt, gratia ejus, et in his qui pereunt, judicio ejus*; et (8) horum respectu qui inde salvantur, et horum qui contemnentes pereunt, quia bona intentione facimus, et veritatem prædicamus (9). Miro modo hoc fit, ut bono odore, et boni vivant, et mali moriantur. Quomodo tamen fiat, quantum Dominus inspirare dignabitur, vobis revelare non denegabo. Apostolus bene agens, bene vivens, justitiam verbo prædicabat, et opere demonstrabat, ac bonam famam quaqueusque disseminabat, imitans doctorem veritatis Christum; quidam autem diligebant, quidam invidebant. Illi qui invidebant famæ Christi vel Pauli, bono odore peribant, qui eam diligebant, bono odore vivebant. Noli ergo invidere, et non te occidit bonus odor. Bonus utique odor erat quo illi vivebant, et illi peribant. Si enim non esset claritudo sanctorum, Invidia non resurgeret impiorum (10). Cæpit persecutionem pati odor sanctorum : sed si persequendo frangunt ampullam, odor unguenti amplius diffunditur.

*Aliis quasi dicat Deo sumus bonus odor; sed hominibus, aliis quidem sumus odor mortis, id est invidiæ et malæ opinionis ducentis eos in mortem æternam aliis autem, sumus, odor vitæ id est dilectionis et bonæ opinionis ducentis eos in vitam æternam; quia de nostra prædicatione veritatis aliis procedit mors, [Augustinus] eum per incredulitatem auditur, et inde ruentibus in æternam damnationem; aliis vita, cum per fidem suscipitur, inde in salutem æternam proficientibus. Et ad hæc Quasi dicat : Nos sumus odor Christi, et per nos Deus hæc operatur. Et ad hæc, agenda, quis, scilicet illorum pseudoapostolorum est tam idoneus, sicut nos veri apostoli? Quasi dicat : Nullus. Et vere. Non enim sumus adulterantes verbum Dei, id est falsa admiscentes, et pro voluntate non pro prole prædicantes, sicut plurimi faciunt. Hic pseudoapostolus tangit : qui corrupta doctrina veritatem violabant. De quibus Isaias ait : *Caupones tui vino aquam miscent (Isa. 1)*. [Ambros.] *sed loquimur verbum Dei ex sinceritate, id est ex sincera intentione, non pro quæstu, et sine admistione corruptionis, sicut didicimus, ex Deo, qui nos docuit. Et hoc facimus coram Deo, id est causa ejus solum, ut ei placeamus, et in Christo, nunquam eum excedentes, ut faciunt qui de lege agunt legalia prædicantes.**

CAPUT III.

VERS. 1-3. — *Incipimus iterum nosmetipsos commendare? Aut nunquid egemus sicut quidam commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis? Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris quæ scitur et legitur ab omnibus hominibus : manifestati, quoniam epistola estis Christi ministrata a nobis, et scripta non atramento, sed spiritu Dei vivi, non in*

A tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.

Incipimus. Et sciebat Apostolus eos accipere sinistre suam commendationem, sicut etiam in prima Epistola fecerant, quasi suam gloriam quæreret : incipit contra opinionem eorum ostendere se, non suam gloriam, sed Dei quærrere, dicens : *Incipimus, quasi semper in hoc novi simus iterum, sicut in prima Epistola, commendare istis laudibus nosmetipsos, non Deum, quasi dicat, est aliquis qui hoc imponat nobis. Absit ut hoc faciamus, non utique vane nos commendantes, hoc dicimus, sed, ne ab aliis decipiâmini, id cogimur memorare. Quod autem non nos commendare intendimus, ex hoc patet, quia nullius unquam commendatitiâs epistolas quærimus, nec eis egemus, et hæc est quod sub interrogatione subdit : *Aut, id est nunquid egemus, id est putatis nos egere commendatitiis epistolis missis ab aliis, ad vos aut ex vobis ad alios, sicut quidam, id est pseudoapostoli, quos nulla virtus commendat? Utique non egemus, quia Epistola nostra, id est institutio nostra, vos estis, in quibus scientia et vita mea repræsentatur aliis, et ideo commendatitia epistola non egemus. Et hæc epistola scripta in cordibus nostris, quia semper habemus curam de vobis. Quæ epistola scitur ab omnibus hominibus, sciunt enim quia per nos instituti estis; et legitur, ab eisdem, quia in vobis nos imitari discunt. Epistola nostra estis, et vos idem estis. Manifestari omnibus quoniam estis Epistola Christi, quia dum mihi similes in Christo. Vel, epistola Christi estis, quia Christus vos principaliter scripsit, id est instituit, non ego, quia eo auctore in vobis est fides. Et hæc epistola est ministrata a nobis, quia nostro ministerio Deus operatur in vobis, et est scripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi, id est æterni. Quod autem vivus scribit, vivit, id est quod vos estis repræsentatio Christi, et mea : hoc firmiter scriptum in cordibus vestris non delebitur, ut quod atramento scribitur, facile deletur. Vel, scripta est, non atramento, id est non tetrâs notis hæreticæ pravitate, ut pseudo faciunt, qui hæreses interserunt, sed spiritu Dei vivi (11), id est Spiritu sancto docente instructi estis, per quem diffunditur charitas in cordibus : qui in Evangelio digitus Dei dicitur (Luc. xi). Hoc digito scripta est lex vetus, sed distat, quia lex illa scripta est in tabulis lapideis; nova autem lex diffusa est in cordibus. [Augustinus] Hæc lex est charitas Dei. Illa et lex operum, littera occidens prævaricatorem, ista est lex fidei vivificans dilectorem. Ibi ergo lex extrinsecus posita est qua injusti terrentur; hic intrinsecus posita, qua justificarentur. Ibi in tabulis lapideis digitus Dei operatus est, ut significaretur duritia cordium illius; hic idem digitus in cordibus hominum operatus est, ut voluntas prompta et intelligentia capax significaretur. Unde subdit : Et hæc**

(8) Aug., De prædestinat.

(9) Id., super Joannem.

(10) Id., De natali mart.

(11) Id., De bap. par.

Epistola scripta est, *non in tabulis lapideis*, id est non in duris cordibus habentibus notas, nec sentientibus ut vetus lex (12). Lapis enim non significat nisi durissimam voluntatem, et adversus Deum inflexibilem; *sed in tabulis cordis*, id est in cordibus latis ex charitate, *et carnalibus*, id est mollibus, quia habent effectum implendi; et sensum habentibus, quia intelligunt, non lapideis tanquam sint sine sensu.

VERS. 4-6. — *Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum, non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est, qui et idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti, non littera, sed spiritu. Littera enim occidit, spiritus autem vivificat.*

Fiduciam. Dixit se non egere epistolis, modo dicit quod non commendat se, sed Christum. Quasi dicat: Epistola Christi et nostræ estis, sed *fiduciam talem*, id est dicendi talia, *habemus*, id est referimus, non ad nos, sed *ad Deum*. [Ambrosius] Hoc ideo dicit, ut ostendat veteres non hanc habuisse fiduciam ad Deum, quia minor fuit administratio. Et hanc fiduciam habemus *per Christum* per quem nobis hæc potestas data est. Fiduciam habemus, dico, et non ita dico nos habere fiduciam, *quod simus sufficientes cogitare*, saltem, *aliquid* boni quod sit *ex nobis*, id est ex nostra parte, scilicet nos defendens. Quasi dicat: Ex nobis procedat, *sed sufficientia nostra ex Deo est* (13). Attendat hoc, et verba ista perpendant qui putant ex nobis esse fidei cœptum, et ex Deo esse fidei supplementum. Commendans enim istam gratiam quæ non datur secundum aliqua merita, sed efficit omnia bona merita, inquit, nunquam sufficientes simus cogitare aliquid, etc. Quis enim non videat prius esse cogitare quam credere? Nullus quippe credit aliquid nisi prius cogitaverit esse credendum, quanquam et ipsam credere nihil est aliud quam cum assensione cogitare. Si ergo cogitare bonum non est ex nobis, nec credere, sed sufficientia, qua credere incipimus, ex Deo est. [Ambrosius] Ecce præfert Deum apostolicæ dignitati. *Qui et idoneos.* Hic item commendat est. Commendat enim se per dignitatem officii, scilicet Evangelii, præferens se non solum pseudoapostolis qui carnales observantias prædicabant, sed et ipsi Moysi ministro legis. Quasi dicat: *Sufficientia nostra ex Deo est, qui et fecit nos ministros Novi Testamenti*, pseudo sunt ministri Veteris, ministros dicæ perfectos scientia et vita, quales non sunt pseudo. Novi Testamenti dico non existentis *in littera*, tantum docente, sed *in spiritu* adjuvante, qui per nos, id est ministerio nostro datur. *Littera enim.* Quasi dicat: Ideo fecit nos Deus ministros Novi Testamenti per spiritum, non per litteram, quia *littera sine spiritu occidit*, dum facit scienter pec-

care, et addit prævaricationem, et magis incitat, præsertim post adventum Christi; *spiritus autem vivificat*, quia facit intelligere spiritualiter, et implere quod littera præcipit (14).

Adverte quam dicat litteram quæ occidit, cui velut econtrario spiritum vivificantem ingerit. Ea certe est Decalogus in illis duabus tabulis scriptus, quia lex subintravit, ut abundaret de delictum (*Rom. v*) (15). Porro autem præcepta ista tam sunt utilia facienti et salubria: ut nisi quis ea fecerit, vitam habere non possit. Non ergo dicitur littera occidens, eo quod lex mala sit, sed quia prohibens peccatum non vivificat hominem, sed auget concupiscentiam et peccatum, prævaricationem cumulat. nisi gratia liberet per legem fidei. Apparet igitur litteræ vetustatem, si desit, novitas spiritus, potius reos facere homines cognitione peccati quam liberare a peccato Unde subdit: *Qui apponit scientiam, apponit dolorem* (*Eccle. i*), non quia ipsa lex malum est, sed quia mandatum bonum habet **120** tantum in littera demonstrante non in spiritu adjuvante, quod mandatum si sit timore pene non amore justitiæ, serviliter fit non liberaliter; et ideo nec fit. Non enim fructus est bonus qui de charitatis radice non surgit. [Augustinus] Si vero adsit fides operans per dilectionem, fit delectatio boni: quod non litteræ, sed spiritus donum est. Littera enim sine adjuvante spiritu occidit: Cum vero adest spiritus vivificans, hoc ipsum intus conscriptum facit diligi quod foris scriptum lex faciebat timeri (16-17). Vera sponsa Christi intelligit quid distaret inter litteram et spiritum quæ duo alio modo dicuntur lex et gratia; nec reprehenditur lex cum dicitur; littera enim occidit, etc., sicut non reprehenditur scientia, cum dicitur: *Scientia inflat, charitas vero ædificat* (*I Cor. viii*). Lex ergo bona est, sed cum gratia, ut cum charitate scientia prodest, sine ea occidit. Ita lex sine gratia occidit, cum sit virtus peccati, non tamen etiam sic, mala est. Multa enim sunt quibusdam noxia, quamvis non sint mala, sicut et lex licet sine gratia non vivificet, non tamen mala est (18). Quæ cum jubet quod sine gratia impleri non potest, indicat homini quod infirmus est, ut demonstrata infirmitate quærat gratiam. Lex ergo ducit ad fidem, fides impetrat spiritum largiorem, qui diffundit charitatem quæ implet legem. Sine spiritu non est voluntas hominis libera cum cupiditatibus vincatur (19). Liberum enim arbitrium, et ad bonum et ad malum faciendum, consistendum est nos habere; sed in malo faciendum, libera quidem est voluntas; ab bonum autem non est libera, nisi liberata fuerit ab illo qui dixit: Si Filius vos liberavit, vere liberi eritis (*Joan. viii*).

VERS. 7-11. — *Quod si ministratio mortis litteris deformata in lapidibus fuit in gloria, ita ut non pos-*

(12) August., De gratia et libero arb.

(13) Id. De prædestinatione sanct.

(14) Id. De bap. pa.

(15) Id., in eod.

(16-17) Id., contra Faust.

(18) Id., ad Anastasium.

(19) Id., De cor. et gratia.

sent intendere filii Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus, quæ evacuatur, quomodo non magis ministratio Spiritus erit in gloria? Nam si ministratio damnationis in gloria est, multo magis abundat ministerium justitiæ in gloria. Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam. Si enim evacuatur per gloriam est, multo magis quod manet in gloria est.

Quod si. Quasi dicat: Fecit nos Deus ministros Evangelii, et hæc ministratio erit nobis in gloria æterna. Quod probat per minus, id est per Vetus Testamentum. Quasi dicat: Vere erit in gloria; quod, id est quia, *ministratio mortis*, [Augustinus] id est veteris legis, quæ morte corporali puniebat peccantem, vel quæ prævaricatoribus intulit mortem, quos Dei gratia non adjuvit ad justitiam implendam. *Deformata*, id est turpiter formata, quia inhonesta secundum litteram præcipiebat. Vel, deformata, id est plene scripta, si quis spiritualiter caperet; *in lapidibus*, id est in tabulis lapideis. Ad litteram, vel in cordibus duris, ad capiendum, vel amandum, *fuit in gloria Moysi ministro illius, ita ut filii Israel non possent intendere aciem visus sui, in faciem Moysi*, quia indigni erant. Tunc enim maculati peccato vultum Moysi descendentis de monte cum lege accepta in tabulis intueri non poterant, quia gloriosa facta erat facies ejus. Unde subdit: *Propter gloriam vultus ejus*, id est fulgorem vultus ejus, qui significabat eum clare videre, ad quod illi accedere non poterant, *quæ gloria evacuatur*, quia in Moyse statim transivit, et non modo in ministris legis veteris est. Vel mystice potest dici, ut per faciem Moysi intelligatur spiritualis intellectus legis; per gloriam faciei intelligantur legales observantiæ, quæ erant figuræ veritatis. Quasi dicat: Ita fuit lex Moysi in gloria, ut filii Israel, id est Judæi, non possent intendere in faciem ejus, [Ambrosius] id est capere spiritualem intelligentiam legis, quia Christum in lege non intelligebant: et hoc propter gloriam vultus ejus, id est legales cæremonias, quæ propter Christum significandum fiebant. Sed illi adhuc carnales in eis Christum non intelligebant quod significabat velamentum positum super faciem Moysi. [Augustinus] Quæ gloria Moysi evacuatur, quia finem figuræ habent revelata per Christum veritate. Et sic gloria Moysi evacuatur per legem spiritus, cum homines accepta remissione peccatorum facti justi aspicere possunt gloriam Dei, sicut Petrus et alii viderunt in monte (*Matth. xvii*). Gloria ergo Moysi evacuatur, quia figura est, non veritas. [Ambrosius] Gloria Moysi est quasi stellæ in vespere, quæ tunc gloriosæ sunt; gloria Christi quasi sol qui oriens stellas obscurat (20). Gloria vultus Moysi figura erat veritatis quæ evacuatur, quia veniente imperatore imagines tolluntur de medio. Ibi imago spectatur, ubi imperator præsens non est. [Augustinus] Ubi autem est, imago removetur, fulget præsentia imperatoris, *Quomodo non magis, etc.* Quasi

A dicat: Ministratio veteris legis fuit Moysi in gloria, et si, hoc est, *quomodo ministratio spiritus*, id est Novi Testamenti in quo datur Spiritus, *non magis erit in gloria æterna*. Quasi dicat: Non potest hoc negari. *Nam si.* Quasi dicat: Vere in gloria æterna erit, quia dat justitiam spiritus qui in ea datur, quod a minori probat, *nam si ministratio damnationis*, id est Veteris Testamenti est in gloria Moysi, Vetus Testamentum dicitur ministratio damnationis, quia omnes prævaricatores constituit, non vivificans eos per gratiam, vel quia mortem temporalem inferebat peccantibus. Et si, hoc est, *multo magis ministerium justitiæ*, id est Novum Testamentum per quod datur Spiritus, per quem est justitia et consummatio virtutum, *abundat in gloria*, id est dat abundantem gloriam ministris et observatoribus ejus. [Ambrosius] Vel, Deo magis est in gloria, id est in laude, quam Vetus Testamentum, quia magis gloria Dei in salute est quam in morte. Quamvis enim juste damnet quod agebatur sub lege, tamen ad laudem magis proficit, si indulget, ut possit reus se corrigere, quod in Novo Testamento per gratiam præstat. *Nam nec.* Quasi dicat: Vere abundat in gloria, quia adeo quod ad ejus comparisonem illa vetus, nec est dicenda gloria. Et hoc est quod ait: *Nam quod claruit*, id est Moyses, *in hac parte*, prædicta, id est in facie, *non est clarificatum*. Vel, gloria propter excellentem gloriam, quæ est de Novo Testamento ubi puri vident gloriam Dei, id est comparatione hujus excellentis gloriæ, quia nulli profuit gloria vultus Moysi, sed obfuit, etsi culpa illorum non sua. Hæc autem gloria multo major est quæ abundat in gratia, ut per eam purificati gratia homines, abstersa caligine possint videre gloriam Dei. Vel ita lege: *Quod claruit non est gloria*, id est non est gloria, *in hac parte*, id est respectu hujus nostræ partis. Quare? *Propter excellentem gloriam*, quæ est hic. Illa enim tanta erat gloria, quanta debuit credi servo. Hæc vero tanta quanta est Genitoris Christi, quia Christus in gloria est Patris, ut tantum intersit inter gloriam Moysi et Christi, quantum inter imaginem et veritatem. *Si enim quod evacuatur*, id est Vetus Testamentum, *per gloriam est*, id est fuit ministratum et receptum per gloriam Moysi, sine qua non commendaretur, *multo magis quod manet*, id est Novum Testamentum quod dicitur manens, quia Novo Testamento non succedet aliud, *est in gloria*, æterna nobis et quia nos ministri Novi Testamenti sumus, certi de tanta gloria.

VERS. 12-18.—*Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur. Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus, quod evacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim diem id ipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet non revelatum, quoniam in Christo evacuatur. Sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cum autem conversus fuerit ad*

(20) August., De verb. Dom.

Deum, auferetur velamen. Dominus autem Spiritus est. Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tanquam a Domini Spiritu.

Habentes igitur talem spem, scilicet videndi gloriam Dei, utimur multa fiducia, id est usu exeremus nos in bonis operibus, unde crescit nobis fiducia. Tantum enim videbimus quantum credimus, et quia aperta est gloria, non celamus sensum nostrum: Sicut Moyses qui ponebat velamen per figuras legales super faciem suam, id est clarum et spirituale intellectum, sed nos aperte dicimus. [Ambrosius] Ideo ponebat, ut filii Israel non intenderent in faciem ejus, id est spirituale intelligentiam legis, quia non poterant pati causa peccati, quod velamen per gratiam modo evacuatur, id est removetur nostris expositionibus, sed sensus eorum obtusi sunt, id est ratio eorum hebes est, nec potest penetrare quandiu non credunt. Obtusio enim hæc causa infidelitatis obvenit, ideo conversis ad fidem acuitur acies mentis, ut videant divini luminis splendorem, usque in hodiernum. Quasi dicat: Sensus Judæorum sunt obtusi. Et vere, quia non solum tunc, sed etiam usque in hodiernum diem, id est etiam hodie quando veritas claret, manet id ipsum velamen, quia non aliter modo intelligunt quam ante adventum Christi. Manet dico, in lectione Veteris Testamenti, id est dum legitur eis Vetus Testamentum et in tantum manet quod non est eis etiam revelatum, esse velamen, id est nec hoc sciunt quod sit velamen, quod evacuatur in Christo, id est in fide Christi tantum. [Augustinus] Unde in Christi passione velum templi conscissum est, ut significaretur per Christi passionem revelari sacramenta legis et prophetiæ. Velamen enim dicit ad operationem prophetiæ, ut non intelligeretur. Sed usque. Quasi dicat: His qui sunt in Christo evacuatur velamen, sed super cor eorum, qui negant Christum, velamen est positum. Quasi dicat: Pondus, id est in cordibus eorum est cæcitas, deprensans rationem eorum. Cum, id est quamvis, legitur, id est 121 exponitur eis Moyses, id est Vetus Testamentum. Et ita duo obsunt eis cum non intelligant scilicet quia et velamen, id est obscuritas est in lectione; et cæcitas super corda. Et hoc usque in hodiernum diem, id est usque hodie.

Cum autem, Quasi dicat: Velamen est in lectione Veteris Testamenti et in corde eorum, sed cum aliquis eorum conversus fuerit, credendo, ad Deum, scilicet ad Christum, velamen auferent, dato Spiritu sancto, ut in aqua vinum latere intelligatur. Omnis enim prophetia non intellecto Christo insipidum et fatuum quiddam est. Dominus autem spiritus est. Ordo verborum talis. Quasi dicat: Bene dixi, per Spiritum scilicet auferri velamen; autem, id est quia Spiritus sanctus est Dominus, id est potest operari quod vult: et per hoc quos vult illuminat,

et quos vult in tenebris deserit (21). Nota quod Spiritus sanctus hic est dictus Dominus. Et ne quisquam arbitretur Filium significari nomine Domini, et Spiritum dici propter incorpoream substantiam, adjungit: Ubi autem. Quasi dicat: Spiritus est Dominus, ubicunque autem est, per gratiam inhabitantem, spiritus Domini, id est Filii per quem datur, ibi est libertas, intelligendi et faciendi; et ideo Judæi qui non habent spiritum, non possunt libere intelligere ut nos. Vel ita; ideo converso ad Dominum auferetur velamen, quia Dominus, scilicet Christus ad quem convertentur, est spiritus, id est spiritalis essentia. Et ideo dat legem spiritus per fidem in mente, et ita facit spiritaliter intelligere. Unde subdit: Ubi autem Spiritus Domini, [Ambrosius] id est lex spiritus quam Dominus dat, non litteris scriptam, sed per fidem animis intimatam, ibi est libertas. Nos vero, etc. Quasi dicat: Illi habent velamen super cor, nos vero credentes, omnes, etiam minores, revelata facie, id est expedita ratione, in qua Judæis est velamen, sumus speculantes, id est per speculum rationis videntes gloriam Domini, id est gloriosum Dominum (22).

Si quæritur qualis est hæc speculatio, et unde dicatur, illud occurrit quod in speculo non nisi imago cernitur. Ubi quippe speculum est, apparent imagines rerum. Specula vero est, de cujus altitudine longius aliquid intuemur. Speculantes ergo dicit a speculo, non a specula, quod in Græco non est ambignum, unde in Latinum hæc scriptura translata est. Satisque apparet dixisse, speculantes, id est per speculum rationis quæ est imago Dei videntes, non de specula prospicientes. Hoc ergo conamur, ut per hanc imaginem, id est rationem quæ nos sumus, id est in qua creati sumus, videamus utcumque illum a quo facti sumus, tanquam per speculum. Quod vero subdit: In eandem imaginem transformamur, utique imaginem Dei vult intelligi. Eandem vero dicens, illam ipsam vult intelligi quam speculamur, quia eadem est imago Dei et gloria Dei, id est imaginem et gloriam Dei idem accipit. [Augustinus] id est Deum gloriosum, sicut supra de imagine creata loquens, pro eodem accepit imaginem et gloriam dicens: Vir quidem imago Dei et gloria est. (23) Transformamur autem, dixit, id est de forma in formam mutamur, et transimus de obscura forma in lucidam formam, quia et ipsa obscura imago Dei est. Hæc est imago in qua homines creati sunt, qua cæteris animalibus præsent, quæ creatura in rebus creatis excellentissima cum a suo Creatore ab impietate justificatur, a deformi forma in formosam mutatur formam. Erat enim etiam inter vitia natura bona. Et ob hoc addit: De gloria in gloriam, scilicet de gloria creationis in gloriam justificationis. Vel, de gloria fidei, ubi filii Dei sumus, in gloriam speciei, ubi ei similes erimus, cum videbimus eum sicuti est. Et addit: Tanquam a Domini

(21) August., De Trinit.

(22) Id., De Trin. in lib. xv.

(23) Id., in eodem.

Spiritu, per hoc ostendens a gratia Dei nobis conferri, tam optabilis transformationis bonum. Verum hujus imaginis quandoque futura est perfectio, ad quam consequendam nos erudit magister bonus, dicens: Nos omnes revelata facie specularantes, id est per speculum rationis intuentes, gloriam Domini, id est gloriosum Dominum, transformamur, id est de forma in formam transimus, [Augustinus] scilicet de obscura in lucidam tendentes in imaginem eandem, quæ est gloria quem specularumur, quam speramus, ut Dei imago, [Ambrosius] id est dii sumus, id est ut similes gloriæ Christi simus in æternum; sicut Joannes ait: *Scimus quia, cum apparuerit, similes ei erimus* (I Joan. III). [Augustinus] Nos dico euntes de gloria, vel *claritate* creationis, in *gloriam*, vel *claritatem* justificationis, vel de gloria fidei, in gloriam speciei. Transformamur dico, tanquam a Spiritu Domini ducti, quia hoc beneficium habemus a gratia Dei (24). Cum autem hac transformatione ad perfectum fuerit hæc imago renovata, similes Deo erimus. [Ambrosius] Vel ita: Transformamur, dico, translati a gloria, vel a claritate Moysi, in claritatem, vel gloriam Christi, tanquam a Spiritu Domini, quasi quæ gloria est talis qualem decet dare Spiritum Dei. Tantum enim dabitur gloriæ, quantum dignum est dari per Spiritum sanctum. Ideo enim dixit: Tanquam a Domini Spiritu, ut ostenderet eandem gloriam dari, quæ sublimitati congruat dantis. Vel ita, ut per Dominum accipiatur Pater, et per imaginem intelligatur Filius: *Nos specularantes gloriæ Dei*, id est Filium qui est gloria Patris, transformamur. Hoc non mutatur. Tendentes in imaginem ejus, scilicet Patris, eandem, cum ipso, id est in Christum, qui dicitur imago Patris; eadem est cum illo in quem tendimus, scilicet ut eum in essentia videamus. Nos dico, euntes a claritate in claritatem, id est ab una clara cognitione in aliam claram cognitionem, tanquam a Spiritu Domini, id est ut illi quos Spiritus Dei ducit.

CAPUT VI.

VERS. 1-4. — *Ideo habentes hanc administrationem, juxta quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus; sed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis, commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo. Quod si etiam opertum est Evangelium nostrum, in his qui pereunt est opertum, in quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.*

Ideo, etc. Quasi dicat: Et quia tantam claritatem habemus a Spiritu, *ideo*, nos habentes hanc administrationem, id est hanc dignitatem ut spiritum aliis ministremus. Habentes dico, non meritis, sed *juxta quod misericordiam consecuti sumus*, id est per

(24) Aug., de Trinit.

(25) Id., De verbis Evangelii.

A misericordiam Dei, *non deficimus*, pro aliquibus adversis, *sed abdicamus*, non solum aperta mala, sed *occulta dedecoris*, id est immundas cogitationes, id est omnia turpia et polluta, quæ fieri et cogitari possunt amovemus. Nos dico, *non ambulantes in astutia*, id est in hypocrisi, ut pseudo faciunt, qui videntur humiles; *neque adulterantes verbum Dei*, per admistionem falsitatis, vel pro quæstu prædicantes; sed *ambulamus in manifestationem veritatis*, quia manifeste in nobis videtur veritas. Non dico, *commendantes*, id est commendabiles facientes, *nosmetipsos*, sine comparatione adversariorum adeo nos commendabiles facimus, ut veritatis nostræ laus transeat; [Ambrosius] non solum usque ad oculum sed etiam usque *ad omnem conscientiam hominum*, intentione mea manente, *coram Deo*, id est in beneplacito Dei. Vel hoc dico, *coram Deo*, id est teste Deo, cui nihil occultum est. (25) Testimonium Dei implorat, ut vel ipsi credatur quo auctore prædicat. Attende Apostolum implere quod Dominus ait: *Sic luceat lux vestra coram hominibus*, etc. (Matth. v). Et item: *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis* (ibid.). [Augustinus] Voluit itaque nos bona facere in conspectu hominum, sed ad laudem Dei tantum, non nostram. Audi Apostolum utrumque facientem et docentem. Atque enim, commendantes nosmetipsos, et ostendat se implere etiam illud: *Luceat lux vestra coram hominibus*. Et addit, *coram Deo*, ut ostendat se implere etiam illud: *Non ut videamini ab hominibus*. Non enim hæc facit ut videatur ab hominibus. **C** *Quod si*. Quasi dicat: Dixi nos prædicare in manifestatione veritatis. Quod, id est, sed *si etiam opertum est Evangelium nostrum*, [Ambrosius] id est quod a nobis prædicatur, *opertum est etiam in his qui pereunt*, id est culpa eorum est qui perire meruerunt. Verum est enim quia increduli non vident splendorem veritatis, merito perfidiæ obcæcati. In his qui pereunt dico, *in quibus pereuntibus vel verbis Evangelii, Deus hujus sæculi*, id est Deus qui non solum bonos regit, [Augustinus] sed etiam malos pro merito præcipitat, *excæcavit*, a naturali ratione, *mentes infidelium*, (26) scilicet quod Christo non credunt, quos excæcavit dans eis quod volunt, id est sinens eos facere quod volunt, id est ut non credant: quod non facit malitia, sed justitia. (27) Vel talis potest esse ordo verborum: In quibus pereuntibus Deus verus et justus excæcavit mentes infidelium hujus sæculi. Vel ita: In quibus deus hujus sæculi, id est diabolus qui est princeps mundi, qui sæcularibus principatur. Vel deus sæculi, id est superbia, vel ingluvies ventris, excæcavit mentes infidelium, id est causa est quare excæcentur. Adeo excæcavit, *ut illuminatio Evangelii*, id est doctrina Evangelii illuminans, *non fulgeat*, id est non appareat eis. Quæ tamen lux est Evangelii, dico, *gloriæ Christi*, id est in quo

(26) Id., ad Faust.

(27) Id., contra inimicum legis.

prædicatur gloria deitatis Christi, non solum infirmitas humanitatis, quod Christus imago est Dei Patris, quia de illo est, cui etiam æqualis est, secundum illud: *Qui videt me, videt et Patrem* (Joan. xiv). (28) Sciendum est quod imago et æqualitas et similitudo distinguenda est, quia ubi imago, continuo similitudo est, non continuo æqualitas; ubi æqualitas, continuo et similitudo, non continuo imago; ubi similitudo, non continuo imago, nec æqualitas. Verbi gratia, in speculo est imago et similitudo, non tamen æqualitas, quia multa desunt imagini quæ insunt illi rei, de qua expressa est. Potest etiam aliquando esse imago in qua sit æqualitas, ut in parentibus et filiis invenitur **122** imago et similitudo et æqualitas, excepto tempore quo præcedunt parentes, quia de parente exprimit similitudo Filii, ut recte imago dicatur, et potest esse tanta ut recte dicatur æqualitas. Potest etiam aliquando esse similitudo et æqualitas quamvis non sit imago, ut in duobus ovis paribus. Christus autem ita dicitur imago Patris, ut nihil horum desit, ut non solum ejus imago sit, quia de illo est; et similitudo, quia imago est; sed etiam æqualitas tanta, ut nec temporis intervallum impedimento sit, quia non generavit Deus Filium in tempore.

VERS. 5-12.—*Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum. Nos autem servos vestros per Jesum, quoniam Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Jesu Christi. Habemus autem thesaurum in vasis fictilibus, ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex nobis. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur; aperiatur, sed non destituimur; persecutionem patimur, sed non derelinquimur; humiliamur, sed non confundimur; dejicimur, sed non perimus. Semper mortificationem Jesu Christi in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corporibus nostris. Semper enim nos qui vivimus in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali. Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.*

Non enim, etc. Quasi dicat: Bene dico gloriæ Christi, *non enim, etc.* Vel ita continet. Commendamus nos in manifestatione veritatis, et cætera talia facimus; et hoc propter Christum. Non enim prædicamus nosmetipsos, sed Jesum Christum Dominum nostrum, id est prædicatio nostra non tendit ad gloriam nostram, vel ad lucra nostra, sed ad gloriam Christi, quem prædicamus Salvatorem et Dominum nostrum esse, illum prædicamus esse Dominum. *Nos autem* dominis esse, *servos*, id est ministros vestros. Et hoc, *per Jesum*, qui nobis hoc injunxit. Hoc autem facimus, *quoniam Deus ipse illuxit in cordibus nostris*, id est se qui est lumen, nobis infudit; *qui dixit*, id est præcepto solo hoc fecit, *lucem splendescere de tenebris*, quod fuit in se-

(28) August., in lib. LXXXII Q.

(29) Id., contra inimicos legis et prophetarum.

A paratione elementorum. (29) Cæperunt enim ex quo confusa moles cæli et terræ cæpit esse, antequam lux facta esset qua illuminaretur, quod sine luce fuerat tenebrosus; postea vero accedente luce, quod factum est, melius redditur, in quo proficientis hominis affectio significatur. Unde Apostolus loquens ad fideles ait: *Fuistis atiquando tenebræ, nunc autem lux in Domino* (Ephes. v). Ille hoc fecit, qui cum tenebræ essent super abyssum, dixit: *Fiat lux: et facta est lux* (Gen. 1). Hæc lux significat lucem, quæ modo nobis et per nos aliis datur. Ex quo non potest intelligi quod tenebræ sempiternæ fuerint, sicut quidam legis calumniatores imponunt ejusdem legis scriptori sensisse: qui potius ostendit eam cæpisse, cum dixit: *In principio fecit Deus cælum, etc. Terra autem invisibilis erat et incomposita, et tenebræ erant super faciem abyssi* (ibid.). Illuxit dico, *ad illuminationem scientiæ et claritatis* (30). Vel, gloriæ Dei, id est ut illuminaret nos scientia, qua sciremus Deum esse lumen, quo tenebræ nostræ illuminantur. Scientia enim gloriæ Dei est, qua scimus ipsum lumen esse, quo tenebræ nostræ illuminantur. [Ambrosius] Vel ita, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei, id est ut illuminemus alios per scientiam de claritate, id est de essentia Dei. Et hoc dedit nobis *in faciem Jesu Christi*, id est per Jesum Christum, qui est facies Patris, sine quo non cognoscitur. *Habemus autem*. Hactenus egit de altitudine scientiæ suæ, hic agit de fragilitate carnis quam refert ad gloriam suam, etsi contra videatur. Quasi dicat: *Deus illuxit nobis ad illuminationem scientiæ, sed istum thesaurum*, id est scientiam istam qua alios ditamus, *habemus in vasis fictilibus*, id est in corporibus fragilibus. *Thesaurum* dicit sacramentum Dei, quod fidelibus erogatur, perfidis absconditur. Et hoc ita, *ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex vobis*, id est, ut tota altitudo Dei esse videatur, et non nostra. *In omnibus, etc.* Quasi dicat: *Vasa sunt fictilia*. Et vere, quia *patimur tribulationem in omnibus*, quia nullus modus tribulandi abest: sed de thesauro bene conscii non angustiamur in animo. Deinde aperte quasdam tribulationes enumerat, dicens: *Aperiatur*, id est pauperes sumus adeo ut necessaria desint. *Aporos* enim Græce, et Latine pauper dicitur. *Sed non destituimur*, a thesauro nostro. Vel non destituimur omnino a Deo, quia Deus pascit nos. Et *patimur persecutionem*, de loco ad locum; *sed non derelinquimur*, a Deo, quando thesaurum custodiat. *Humiliamur*, id est affligimur, *sed non confundimur*, id est non erubescimus. *Dejicimur* in mortis periculum, *sed non perimus*, id est a bono non cessamus. Qui per singula *semper sumus circumferentes*, id est aliis propinantes, et ostendentes *in corpore nostro*, non solum in animo, *mortificationem Jesu*, id est quam sustinemus pro Jesu, vel quam prius Jesus sustinuit. Et hoc ideo facimus, ut sicut mors Christi in nobis ap-

(30) Id., De bap. par

paret, et vita Jesu, id est gloria, manifestetur, etiam in inimicis, non tantum in animabus, sed etiam in corporibus nostris. Semper enim. Quasi dicat: Mortificationem Jesu circumferimus, et vere, quia nos qui vivimus, virtutibus, vel quibus licet vivere naturali vita, semper tradimur in mortem, id est in pericula mortis: et hoc sustinemus propter Jesum, id est pro amore Jesu, ut et vita Jesu, immortalis et impassibilis manifestetur in carne nostra, licet nunc mortali, et ideo videtur impossibile quid speramus. Ambrosius] Et est sensus: Non timemus mori pro Christo propter promissam resurrectionem. Ergo mors. Quasi dicat: Et quia hæc patimur, ergo mors operatur in nobis; vita autem in vobis, id est mors dominium exercet in nobis, sed vos ad voluptates vitæ tenditis. Vel ita, quia per mortem vitam Jesu consequemur, ergo mors, non est inutilis, sed operatur, et agnum quid in nobis, sed vita, qua delectamini in terrenis, operatur in vobis, mortem æternam. Vel ita, ut legatur passive, operatur ergo, id est propter spem vitæ Jesu, mors operatur, id est a prædictis passionibus efficitur; in nobis, id est permittimus effici in nobis, sed per hoc vita efficitur in vobis, id est fides plantatur in vobis, per quam vivitis.

VERS. 13-18.— *Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi propter quod locutus sum, et nos credimus propter quod et loquimur, scientes quoniam qui suscitavit Jesum, et nos cum Jesu suscitabit, et constituet vobiscum. Omnia enim propter vos, ut gratia abundans per multos in gratiarum actione abundet in gloriam Dei. Propter quod non deficimus, sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus renovatur de die in diem. Id enim quod in presenti est momentaneum, et leve tribulationis nostræ: supra modum in sublimitate æternam gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia sunt, quæ autem non videntur æterna sunt.*

Habentes autem. Quasi dicat: Semper mors operatur in nobis. Et per hoc patet quod nos habemus eundem Spiritum sanctum, quem prophetæ habuerunt, qui Spiritus est causa fidei, (31) quia Spiritus gratiæ facit ut habeamus fidem, ut per fidem impetramus orando, ut possimus facere quod jubemur. Cum autem dicit, eundem spiritum fidei, ostendit quod in justis diversorum temporum, eadem est fides. (32) Ea enim fides, justos salvavit antiquos, quæ salvat et nos, id est mediatoris Dei et hominum. Tempora ergo variata sunt, sed non fides, quia illi venturum Christum, passurum, resurrecturum, et ascensurum crediderunt; nos autem credimus Christum venisse, passum esse, resurrexisse, in cælum ascendisse. (33) Et quod antiquos justos fides salvaverit, ostendit, dicens, sicut scriptum est. Quasi dicat: Habemus eundem Spiritum quem illi.

(31) August., De gratia et lib. arb.

(32) Id., De na. et gratia.

A Habentes autem eundem spiritum fidei, quem illi habuerunt. Bene dico quod habuerunt. Sicut scriptum est de illis patribus, in quorum persona dicit David: *Credidi perfecte propter quod locutus sum.* Aliter non perfecte crederet. [Augustinus] Non enim perfecte credunt qui quod credunt, loqui nolunt. Ideo ait, credidi propter quod locutus sum, sed propter hoc dicit se locutum esse, quia credidit; et ita duo fecit, quorum alterum alterius causa existit. Credidit, scilicet et locutus est, ne fides sine confessione esset inutilis. Habentes, inquam, et nos, ut illi credimus futuram vitam, propter quod loquimur, id est confitemur non timentes mala, quia sumus scientes quoniam qui suscitavit Dominum Jesum a morte, et nos suscitabit, ut simus in eadem gloria cum Jesu. [Ambrosius] Hoc dicit propter quosdam qui negabant resurrectionem, quos et in prima Epistola arguit, et in eadem gloria constituet nos, id est confirmabit, ut ultra, scilicet non moriamur, nec mors nobis dominetur. Constituet, dico, vobiscum, quia omnes unius fidei participes in una domo pacis erunt. In qua constituet, non dico nos nobiscum, sed nos vobiscum, ut non inferiores, sed pares nobis sitis, si volueritis. Et bene de vobis hoc assero. Enim, id est quia, omnia ista facimus propter vos instituendos nostro exemplo, ita omnia ad vos spectant, ut gratias Dei abundans, in nobis abundet et per vos in aliis, et per vos multos abundet in actione gratiarum, ut, scilicet vos et alibi gratias Deo agalis. Et hoc in gloria Dei, id est ad ostendendum Deum gloriosum, qui a munere suo nullum vult esse alienum. Ideo Apostolus omnia sustinet, et omnibus fideliter prædicat, ut non paucos ad cœnam perducatur Dei, cujus contumelia est, si veniant pauci. Magna enim contumelia ejus est qui cœnam fecit opulentam, ac multos invitavit, si paucos habet. Propter quod. Quasi dicat: **128** Omnia facimus ad instructionem vestram. Propter quod, scilicet ut nos imitemini, non dico pro vita Jesu tantum non deficimus in tribulationibus, sed licet homo noster, id est caro, is qui foris est, scilicet expositus malis corrumpatur, tamen is qui intus est, id est anima munita spe futuri, cui non accedit humanus furor, id est imago Dei, renovatur, in agnitione Dei de die in diem, id est assidue purior a vitiis efficitur per ignem tribulationis (34). Nota quod licet dicat is qui foris est, et is qui intus, non tamen duo sunt homines, sed unus quem totum Deus facit, id est et id quod interius est, et id quod exterius est. Interiorem porro hominem pro spiritu mentis, exteriorem vero in corpore, atque ista mortali vita vult intelligi, sed ad imaginem suam non fecit, nisi id quod interius est. Non ergo fecit hominem ad imaginem suam secundum hoc quod habet corpus, corporalemque vitam, sed secundum hoc quod habet rationalem mentem, qua cognoscat

(33) Id., super Joannem.

(34) Id., contra Faustum.

Deum, et omnibus rationalibus præponatur. Non ergo corpus tantum, sed quidquid etiam est commune pecori, exterior homo est. Totusque ille homo, scilicet secundum interiorem et exterioriorem sui partem, inveteravit per peccatum, et pænæ addictus est. Renovatur autem nunc secundum interiorem hominem: in resurrectione vero etiam exterior percipiet cœlestis habitudinis dignitatem, ut totum quod factum est recreetur, et quod factum est reficiatur (35). Nunc vero homo exterior, scilicet corpus, quanto est hæc vita diuturnior, magis magisque corrumpitur, vel ætate, vel morbo, vel aliis, modis. *Id enim*, quasi dicat: Merito non deficimus, quia *id tribulationis nostræ*, id est minimum, *quod in præsentis est*, ubi non est nisi desolatio, *et momentaneum* id est parem durans, *et leve*, ad ferendum, *operatur in nobis pondus gloriæ*, id est immensam gloriam. Nota quod singula singulis opponit. Ponit enim pondus contra leve, et gloriæ contra tribulationis. Pondus dico, *æternum*, contra hoc quod dixit momentaneum, *et supra modum tribulationum*, contra hoc quod dixit, *id tribulationis* et *in sublimite*, id est in cœlo contra hoc quod dixit, in præsentis. Parvis enim laboribus magna reddetur merces; et pleni tribulatione supra modum sublimitas gloriæ pensabitur perpetuæ, in nobis dico, *non contemplantibus*, id est non appetentibus *ea quæ videntur, sed quæ non videntur*. Ac si diceret: Ideo operatur in nobis pondus gloriæ, quia non appetimus terrena, sed cœlestia. Ideo quæ non videntur appetimus; *enim*, id est quia, *quæ videntur temporalia sunt*, id est transitoria; *quæ autem non videntur, æterna sunt*.

CAPUT V.

VERS. 1-4. — *Scimus enim quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis. Nam et in hoc ingemiscimus, habitationem nostram quæ de cœlo est superindui cupientes; si tamen vestiti et non nudi inveniamur. Nam et qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus gravati, eo quod nolumus exspoliari, sed supervestiri ut absorbeatur quod mortale est a vita.*

Scimus enim. Quasi dicat: Vere operatur pondus gloriæ, quia etiam in corporibus, non tantum in animabus, et hoc est, quod ait: Et est talis ordo litteræ. *Scimus enim, quod habemus* ne dicam habebimus, adeo certi sumus, quia jam habemus spe quod habituri sumus re. *Ædificationem*, id est corpus immortale, firmatum plene, *ex Deo*, tantum quia non ministerio hominum fiet. [Ambrosius] Habebimus, dico, *si domus nostra*, id est mortalis caro in qua habitat anima, *hujus habitationis*, ubi semper inquietatur anima. *Domus*, dico *terrestis*, id est de terra, et proclivis ad terrena, *dissolvatur*, id est destruat, pro Christo. Et est sensus: Scimus quod habebimus corpus immortale, etsi hoc

A corpus mortale per tribulationes dissolvatur. Et ideo, quoniam, sic dissolvatur, ut conditio, et causa sit præmissa. Deinde quod dixerit ad ædificationem, exponit dicens scilicet *Domum* animæ id est corpus immortale in quo resurgentes semper erimus. *Domum*, dico, *non manufactam*, id est non complexione hominum factam, scilicet non humanæ generationis opere productam, nec humanis fomentis auctam, sed adeo ineffabiliter compactam, *et æternam*, quia ab æterno factam, id est Dei dispositione, id est ab æterno nobis præparatam. Et illam habebimus *in cœlis*, id est inter cœlestes, scilicet inter angelos; vel potius dicitur *æterna*, quia in ea sine fine manebitur. Per hoc dat fiduciam, ut non timeamus dissolvi de corpore violentia infidelium, quia præparata est habitatio in cœlis æterna, ut de temporali et terrena expulsi in perpetua domo recipiamur. *Nam et in hoc*. Quasi dicat: Dico quod habebimus domum non manufactam. Et inde potest videri quod habebimus. *Nam* non solum pro præsentis habitatione, sed etiam *in hoc*, id est in consideratione hujus tantæ gloriæ, *ingemiscimus*, ex dilatione desiderii, quod non faceremus nisi certi. In cujus rei figura, Axa filia Caleph petiit a patre irriguum superius, et irriguum inferius (*Josue. xv*) ut nos lacrymas effundamus, non solum pro præsentis incolatus miseria, sed etiam pro dilatione supernæ gloriæ. Unde hic ait, et in hoc ingemiscimus. In quo? in hoc, scilicet *cupientes*, super virtutes animæ, *indui habitationem nostram*, id est ædificationem nostram, *quæ de cœlo est*, id est immortalis et impassibilis. Et est sensus: Ideo ingemiscimus, quia cupimus super innovationem animæ, quam jam accepimus, indui nos habitationem nostram, id est dari animæ vestimentum, non de terra corruptibile, sed de cœlo, id est immortale et impassibile, ad similitudinem cœlestium. *Si tamen*. Quasi dicat: Cupimus indui, quod utique fiet, tamen hac conditione, dico, si nos *inveniamur vestiti*, scilicet virtutibus, fide, et cæteris. Posito, id est deposito corpore, *et non inveniamur nudi*, virtutibus, id est si Christum vestiti fuerimus corpore deposito, et non nudi eo. Hoc dico, ne idem de nudis putaretur. Vel ita, cupimus indui corpore in resurrectionem, ita tamen si inveniamur vestiti gloria promissa, non nudi. Hoc enim desiderant sancti, ne resurgentes, recepto corpore, nudi, id est alieni a promissa gloria inveniantur. Hoc enim opus est, ut induti corpore superinduantur gloria, quæ immutatio in claritatem erit scilicet. *Nam et qui*. Quasi dicat: Nos perfectiores pro dilatione gemimus, quia etiam minus perfecti qui carnem fovent, inter quos Apostolus se connumerat, ne illi minus de se sentiant. Et hoc est quod ait:

Nam et, id est etiam nos minores *qui sumus in tabernaculo isto*. id est qui habitationem hujus corporis diligimus, de quo non esset curandum,

cum non sit nisi tabernaculum ad tempus, *ingemiscimus*, desiderio cœlestis (36). Et nos dico, *gravati*, id est depressi, eo, scilicet corruptili corpore, quia aggravat nunc animam corpus corruptibile, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem (*Sap. ix*). Et quia gravationis causa est non natura et substantia corporis, sed ejus corruptio, nolumus corpore exspoliari, si fieri potest, sed etiam immortalitate vestiri. Et hoc est quod ait, *quod nolumus*. [Remigius] Quasi dicat: gravamur sarcina corporis, quod corpus tamen nolumus *exspoliari*, id est nollemus nobis per mortem tolli, si fieri posset. *Sed super*, id est adeo, *vestiri* stola immortalitatis, ita ut quod mortale est absorbeatur vita, id est ut vita immortalitatis destruat mortalitatem, non ut super eam veniat, etc. Sensus est (37): Sic vellemus fieri immortales, si fieri posset, ut jam veniret ipsa immortalitas, et modo sicut sumus mutaret nos, quia etsi a malis ad bona transeamus, tamen ipse transitus amarus, et habet fel et acetum, id est acre quid tolerandum (38). Et si corpus gravat animam, et habet incitamenta vitiorum, et desideria vitiosa, non tamen omnia mala sunt ex eo, nec omnia vitæ iniquæ vitia tribuenda sunt carni, ne ab his omnibus purgemus diabolum, qui non habet carnem, nec fuit corruptio corporis, qua aggravat animam peccati primi causa, sed pœna; nec caro corruptibilis animam peccatricem fecit, sed peccatrix anima carnem corruptibilem fecit (39). Qui ergo omnia mala animæ ex corpore putant accidisse, in errore sunt. Attende quod ingemiscere se dicit, et gravari sub sarcina corruptibilis carnis, et tamen ait: nolumus exspoliari (40). Ecce vox nec confessio pœnæ. Grave est corpus et onerosum atque corruptibile, gemitur sub illo, et tamen non libenter deseritur. Prius enim mentis ratione cupit dissolvi, et esse cum Christo; sensu autem carnis refugit et recusat (41). Hoc habet humanus affectus, hoc ipsa anima nescio quomodo habet in voluntate, quoniam diligendo vitam, odit mortem, et quoniam carnem suam non odit, nec ipsi vult accidere quod odit; et si fieri possit non vult exspoliari, sed supervestiri, sicut ait Apostolus, nolumus exspoliari, sed supervestiri (42). Quasi dicat: Sub terrena tunica gemo, ad cœlestem festino; illam volo accipere, istam volo ponere. Quid, Apostole, dicis? fiet injuria tanto illi cœlesti vestimento ut veniat tibi immortalitas super hos pannos mortalitatis et corruptionis, ut hoc sit inferius illud superius, hoc interius, illud exterius. Non sic, inquit, dico, non sic. Nolo itaque exspoliari, sed supervestiri, non tamen ita, ut sub incorruptione maneat corruptio, sed ut absorbeatur quod mortale est a vita in nobis, ut nusquam sit mortalitas, non infra, non supra, non intra, non extra. Absorpta est enim

A mors in victoria. Vel ita: Nam et qui. Quasi dicat: De illo gemimus, scilicet quia a beatitudine remoti sumus: et non mirum si de eo gemimus: nam de hoc etiam gemimus, quod minus est, scilicet, quod hoc corpore exuimur. Et hoc est quod ait, nam qui sumus in tabernaculo isto, id est in hac habitatione, quamvis gravati simus, eo, id est sarcina carnis, cum ingemiscimus eo, [Ambrosius] id est, ideo quod nolumus exspoliari corpore, sed supervestiri immortalitate, si hoc posset fieri, ita ut quod mortale est absorbeatur a vita, ne ultra possit mori.

B VERS. 5-10. — *Qui autem efficit nos in hoc ipsum Deus, qui dedit nobis pignus spiritus. Audentes igitur semper et scientes quoniam, dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino. Per fidem enim ambulamus, et non per speciem. Audemus autem, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et præsentes esse ad Dominum; et ideo contendimus, sive absentes, sive præsentes placere illi. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis prout gessit, sive bonum sive malum.*

C Qui autem. Quasi dicat: Ingemiscimus desiderio cœlestis. Deus autem est qui efficit nos in hoc ipsum, id est Deus hoc efficit in nobis. Vel ita continet: Nolumus exspoliari corpore, sed tamen Deus efficit hoc, ut immortalitatem cupiamus, quod ita ait, qui autem efficit nos in hoc ipsum, scilicet ut velimus immortalitatem, Deus est. Vel ita ab illo loco, *Nam et qui*. Quasi dicat: Dico nos superindui, si inveniamur vestiti virtutibus: quod utique oramus, ut perseverantes in fide, vestiti inveniamur Spiritu sancto. [Ambrosius] *Nam et qui sumus in tabernaculo isto, gravati* passionibus, *ingemiscimus*, orando, *eoque, ideo, quia nolumus exspoliari* Spiritu sancto, id est gemendo hoc oramus, ne spoliemur Spiritu sancto, et sic gloria induemur. Unde subdit, *sed nolumus supervestiri gloria immortalitatis, ita ut quod mortale est absorbeatur a vita*. Tunc enim superindui promissa gloria poterimus immortalitatis, si exuti corpore non dispoliati a Spiritu sancto fuerimus. Qui autem. Quasi dicat: Nolumus exspoliari, sed supervestiri. Qui autem efficit nos in hoc ipsum, id est qui hanc voluntatem in nobis perficit, *Deus est, qui dedit nobis pignus Spiritus*, id est dedit nobis Spiritum sanctum pignus hujus rei implendæ, quo pignore de immortalitate certi sumus; quam tunc habebimus, quando sine hoste ullo, ineffabili ac sempiterna pace fruemur. *Audentes igitur* (43). Quasi dicat: Deus facit nos velle immortalitatem, facit etiam nos de ea certos per Spiritum sanctum. *Igitur*, id est ideo semper sumus, audentes, id est consueta audacia vertentes, et scientes hoc, quod utique confirmat nostram audaciam.

(36) Augustinus, De civit. Dei.

(37) Id., in psal. LXXXVIII.

(38) Id., De civit. Dei.

(39) Id., in ser. de nat. apostolorum.

(40) Id., in eodem.

(41) Id., De gratia nat.

(42) Id., De nat. apost.

(43) Id., De bap. par.

Quid scimus? quoniam dum sumus in hoc corpore mortali, *perigrinamur a Domino*, id est remoti sumus a Domino specie, tamen in mente ipsum habentes per fidem. [Ambrosius] Quæritur cum alibi scriptum sit: *In ipso vivimus et movemur et sumus* (Act. xvii); quare hic dicat nos peregrinari a Domino? Si enim ubique est, quomodo ergo peregrinamur a Domino? Sine dubio ubique est, et in eo sunt omnia, et tamen dicimur hic peregrinari ab eo; quia et si ubique Deus est, non tamen hic videtur sicut in cælis. Peregrinamur ergo non fide, sed specie. Unde subdit; *per fidem enim invisibilium ambulamus*, id est ad Deum tendimus, et non per speciem, id est non per præsentiam eorum. Qui peregrinatur et per fidem ambulat, non est in patria, sed jam est in via. (44) Qui autem non credit, nec in patria est, nec in via. Sic ergo ambulemus tanquam in via simus, quia ipse rex patriæ factus est via. Rex patriæ Christus est, et ibi veritas. Hic autem via est. Quo imus? ad Christum: Qua imus? Per Christum Ipse enim ait: *Ego sum via, et veritas, et vita* (Joan. xiv). Est illuminatio per fidem, est et illuminatio per speciem; modo per fidem tantum illuminamur, non per speciem (45). Homini enim vitam mortalem adhuc agenti non potest contingere, ut dimoto atque discusso omni nubilo phantasiarum corporalium, serenissima incommutabilis veritatis luce potiatur, et mente penitus a consuetudine vitæ hujus alienata, constanter et indeclinabiliter illi hæreat. Audemus autem. Quasi dicat: Sumus audentes et scientes hoc, audentes autem mente, audemus opere; id est ab actu non quiescimus, etsi durum sit; et bonam voluntatem habemus, quia non tristamur, non murmuramus in adversis. Nos dico cupientes, *magis peregrinari*, id est removeri a corpore, et præsentem ad Dominum, quam hic morari. Et, quia volumus illi hærerere, ideo, omnibus modis contendimus placere illi, sive absentes, ut nunc est, sive præsentem, ut quando astabimus ei, id est elaboramus ut hic, et illic placeamus illi. Omnes enim. Quasi dicat: Contendimus placere, et sic expedit. Omnes enim, etc. Vel ita continet, præsentem illi erimus. Et vere, quia oportet nos omnes bonos et malos, *manifestari ante tribunal Christi*, id est ante judicem Christum. Ad quod? *Ut unusquisque*, scilicet bonus et malus, referat, a simili messorum, *propria corporis, prout gessit*, scilicet plus vel minus, sive bonum, sive malum, id est referat ea quæ gessit per corpus, id est per tempus corporis; quia nullus meretur, nisi dum in corpore est. Quem sensum confirmat alia translatio quæ ita habet; *ut referat unusquisque secundum ea quæ per corpus gessit* (46). Per corpus quippe dixit, non quod omnia gerantur motu corporis, sed per corpus, id est per tempus quo quis vixit in corpore (47). Hic enim omne meritum comparatur quo possit post hanc vitam quispiam rele-

vari vel gravari Nam etiam ista quæ pro defunctis commendandis frequentat Ecclesia, non omnibus prosunt, et quare? (48) Nonne pro differentia vitæ quam quisque gessit in corpore, quia etiam hoc meritum sibi quisque dum in corpore viveret comparavit, ut ei possint ista prodesse. Cum ergo sacrificia, vel altaris, vel quarumcunque eleemosynarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum actiones, pro non valde malis propitiationes sunt; pro valde malis etiam si nulla sunt adjumenta mortuorum qualescunque vivorum consolationes sunt. Quibus autem prosunt vel ad hoc prosunt, ut sit plena remissio, vel certe ut tolerabilior fiat ipsa damnatio. Omnes ergo astabimus ante tribunal Christi (Rom. xiv), ut referat, a simili messorum, ea quæ gessit per corpus. Unusquisque, etiam pueri, qui si non per se, tamen per alios gesserunt, dum per eos vel crediderunt vel non crediderunt, quando baptizati vel non baptizati sunt; secundum quod judicantur, non secundum quod gesturi erant, si diu viverent. Dicit enim, prout gesserit in corpore, non ut gesturus erat, si diu viveret (49). Frustra ergo sibi homo post hoc corpus promittit, quod in hoc corpore comparare neglexit. Et quia ante tribunal stabimus.

VERS. 11-13. — *Scientes ergo timorem Domini hominibus suademus, Deo autem manifestati sumus. Spero autem et in conscientiis vestris manifestos nos esse. Non iterum commendamus nos vobis; sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis, ut habeatis ad eos qui in facie gloriantur et non in corde. Sive enim mente exædimus Deo, sive sobrii sumus, vobis. Caritas enim Christi urget nos, æstimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, et pro omnibus mortuus est Christus; ut et qui vivunt jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit.*

Scientes ergo timorem Domini, id est, quam caste timendus est Deus, *hominibus suademus*, ut timeant, et ut credant et provideant sibi; quia quorundam praviloquio dies Domini in dubium venit. [Ambrosius] In hoc autem sumus Deo manifesti, id est approbati, quod non sunt pseudo, hoc enim prædicabat Apostolus quod Deus jusserat. *Spero autem*. Quasi dicat: Deo sumus approbati, spero autem, quantum in me est, in quo non remanet, *nos esse manifestos*, id est approbatos, etiam in conscientiis vestris, et si non ore confiteamini. In his autem *non iterum commendamus nos vobis*, id est non arroganter, hoc dicimus, sicut nec prius cum diceremus; *non sumus sicut plurimi*, etc. Sed talia dicendo, *damus vobis occasionem*, id est materiam gloriandi contra pseudo, qui per elationem gloriantur in se, dicentes se ab illis doctos qui cum Domino fuerunt. Gloriandi, dico, *pro nobis*, quia ego Paulus apostolus sum, sicut ii a quibus se didi-

(44) Aug., in psalmo CLXIII.

(45) Id., De consensu evangelist.

(46) Id., De civ. Dei.

(47) Id., in Enchirid.

(48) Id., in eodem.

(49) Id., in Sent. Prosp.

esse jactant, quod vobis necesse est ad hoc, scilicet *ut habeatis*, quid possitis dicere, *ad eos*, reprimendos *qui gloriantur in facie*, id est in exterioribus, ut in circumcissione et aliis legalibus; *non in corde*, id est spiritualibus. Vel, gloriantur in facie, id est in conspectu hominum, ut hypocritæ faciunt; non in cordibus suis, ut superbiam reprimant per cordis humilitatem. *Sive enim*. Quasi dicat: De nobis utique potestis gloriari, quia quidquid agimus vel honor est Dei vel utilitatis proximi, et hoc est quod dicit: *Sive enim mente excedimus*, id est si nos commendamus, in quo putamur insensati, Deo est, id est ad honorem Dei est, qui nos sic exaltavit. Vel, Deo est dimittendum, non ab homine judicandum. Si enim superbe putatur locutus quod est quasi insania, dum se laudat verum dicens, dimittendum est Deo. Omnis enim superbia velut insania habetur. *Sive sobrii sumus*, ut non alta dicamus de nobis, *vobis* est, id est ad utilitatem vestram, quia si non jactanter, sed ad gloriam audientium intelligitur locutus, Corinthiis proficit. (50) Vel ita, sive enim. Excessum mentis dicit quod mente levatur ad intelligenda cœlestia. Exstasis verbum est Græcum, Latine autem uno verbo exponi potest, si dicatur excessus. In excessu vero mentis duo intelliguntur, vel pavor, vel intentio ad superna, ita ut quodammodo a memoria labantur inferiora. In hoc mentis excessu fuerunt omnes sancti, quibus arcana Dei mundum istum excedentia revelata sunt. De hoc mentis excessu loquitur hic Paulus, seipsum insinuans. Quasi dicat: Potestis de nobis gloriari. [Augustinus] Sive enim, id est contemplatione rationis, excedi omnia temporalia, Deo est, qui solus cognoscit excessum nostrum. Ille enim videt quid videmus in excessu mentis; non vobis est qui non potestis capere. (51) Ideo soli Deo se dicit excessisse. Excedens enim mente Apostolus omnem humanam fragilitatem, omnem sæculi temporalitatem, omnia quæcunque nascendo et occidendo vanescunt transeuntia, habitavit corde in quadam ineffabili contemplatione, ubi audivit ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui; ubi, si **125** semper permanere vellet, te non levaret qui sublimia videre non potes. Quid autem fecit? Descendit, et non ingratus ei a quo accepit altiora, propter infirmos non contempsit inferiora, sed eis se contemperavit. [Augustinus] Unde subdit: *Sive sobrii sumus, condescendendo, vobis* est, quia sic loquimur ut capere possitis. Isti sunt angeli de quibus Dominus ait in Evangelio: *Videbitis cælum apræsum, et angelos ascendentes et descendentes super Filium hominis* (Joan. 1). Hos eosdem angelos vidit Jacob in scalis ascendentes et descendentes (Gen., xvi:1).

Charitas enim. Quasi dicat: Pro vobis est totum. *Charitas enim Christi*, id est amor quem erga nos Christus exhibuit condescendens nobis, *urget nos*,

(50) Aug. in psal. xxx.

A ut omnia pro vobis faciamus, Nos dico, *existimantes hoc, quoniam si unus* tantum intus sine peccato, id est Christus *mortuus est pro omnibus; ergo omnes* alii sunt in peccato, ergo omnes *mortui sunt*. [Ambrosius]. Et est sensus: Hoc certissime æstimamus, quia si Christus charitate pro omnibus mortuus est, tunc constat omnes mortuos fuisse in Adam pro quibus mortuus est Christus, ut eos a morte liberaret. Quæ gratia ne inutilis sit hominibus, ut apostoli eos alliciant, necessario se laudant. Per gloriam enim et meritum apostolorum agnoscitur gratia et beneficium Christi. Vel ita: si unus, scilicet si solus sufficiens sine omnibus legalibus mortuus pro omnibus est, ergo omnes mortui sunt velustati per eum, nec alio egent. Cesset ergo lex. [Augustinus] Vel ita: Si unus pro omnibus, id est si Christus. quantum ad se, pro omnibus mortuus est, etsi non omnibus profuit, ergo et omnes homines mortui sunt, id est mori debent pro honore illius. Et etiam pro omnibus mortuus est Christus, *ut et illi qui vivunt*, virtutibus per remissionem peccatorum, *jam non vivant sibi*, id est non sibi vitam virtutum attribuant, sed *ei qui pro ipsis mortuus est*, ut morerentur peccato, *et resurrexit*, ut in novitate vitæ ambulemus. Vel ita, ut de vita corporis agat. Quasi dicat: Ideo mortuus est, ut et qui vivunt, in corpore jam non vivant sibi, id est non suæ privatæ voluntati, sed ei, id est voluntati ejus, scilicet Christi, qui pro ipsis mortuus est et resurrexit, id est non in spe terrenorum, sed in spe resurrectionis vivant.

C **VERS. 16, 17.** — *Itaque nos ex hoc neminem novimus secundum carnem. Et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus. Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt.*

Itaque, etc. Quasi dicat: Et quia hoc est. *Itaque nos ex hoc*, id est amodo adco certi sumus de gloria æterna, quoniam *neminem novimus*, id est laudamus viventem secundum carnem, id est suam quærentem, non quæ Christi sunt, temporalia, non æterna; nec hoc debet facere aliquis, quia, *etsi cognovimus Christum esse secundum carnem*, id est mortalem, per quod putavimus eum tantum esse hominem, *sed nunc jam non novimus* eum mortalem, id est etsi Christus fuit mortalis, per quod ego eum putavi esse tantum hominem, dum eram infidelis, tamen jam et immortalis, et ita securi sumus de præmio. Et est sensus: Ideo debent vivere Christo, non sibi, secundum carnem, quia, etsi Christus usque ad crucem fuit infirmus, id est injuriatus, qui pro nobis non dedignatus est homo passibilis fieri et mori, tamen post resurrectionem jam non est infirmus et mortalis, sed apparet quod non esse putabatur. Unde ipse ait: *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum* (Joan. viii). Hoc memorat ideo ut ostendat qua devotione obsequendum est Christo, ut intelligentes

(51) Aug. in psal. cxviii.

quantum pro nobis fecerit, propensius illi serviant. Vicem ergo illi reddant quasi Deo, non homini solum, pro eis passo, et quia Christus jam non est secundum carnem. *Ergo, si qua creatura in Christo est nova*, id est si quis in Christo renatus est novus, *vetera transierunt* ei, et ecce facta sunt ei omnia nova, id est illi jam spe transiit mortalitas, et transibit resurrectio et dabitur nova immortalitas.

[Ambr.] Vel ita. Itaque. Quasi dicat: Quia Christus resurrexit, *itaque nos ex hoc*, id est a modo, adeo certi sumus de eadem resurrectione, qui neminem fidelium novimus esse viventem, non dico in re sed in spe, secundum carnem, id est secundum carnis corruptionem. Carnem quippe hoc loco non ipsam corporis substantiam quam et Christus post resurrectionem habuit, et nos post resurrectionem nostram habituri sumus, sed corruptionem mortalitatemque carnis vult intelligi. (52) Suo quippe more vitam nostram futuram ita certa spe meditat, tanquam jam adsit, præsensque teneatur, quæ in Christo resurgente jam impleta est. Quæ utique vita non erit secundum carnem, non quin in eadem carnis substantia, resurgamus, sed non in eadem qualitate corruptionis, quæ hic nomine carnis signatur. Quia ergo vitam resurgentium quasi præsentem meditat, a modo inquit, neminem novimus secundum carnem, id est tam certam spem teneamus futuræ nostræ incorruptionis et immortalitatis, ut jam in ipsa notitia gaudeamus spe, quasi in re haberemus vitam, quæ erit sine corruptione, sicut et Christi vita jam non est secundum carnem. Unde subdit: Etsi cognovimus Christum secundum carnem, id est secundum carnis mortalitatem ante resurrectionem, sed tamen *nunc jam*, scilicet postquam resurrexit, non novi ipsum secundum carnem, id est secundum carnalem corruptionis qualitatem, quia *Christus resurgens a mortuis, jam non moritur*, etc. Ideoque in Evangelio ipse ait: *Ad Patrem vado, et jam non videbitis me* (Joan. xiv), id est nunquam ulterius videbitis secundum quod modo sum: non videbitis me humilem, sed excelsum: non mortalem, sed sempiternum: non judicandum, sed judicaturum. (53) Et item ait: *Nisi ego abiero, Paraclitus non veniet ad vos* (Joan. xvi), id est non potestis capere Spiritum sanctum, scilicet quandiu secundum carnem me nosse persistitis. (54) Et quia sumus in Christo spe, etsi non re. Si qua ergo in Christo nova creatura est, sicut vere est, id est si quis populus innovatus est per fidem Christi, vetera transierunt ei, et ecce facta sunt omnia nova; quia innovatis fide, transit mortalitas spe, et adest novitas resurrectionis. [Augustinus] Vel ita: Itaque. Quasi dicat: Quia solus Christus sufficit ad justitiam et vitam sine omnibus legalibus, itaque nos ex hoc tempore gratiæ neminem novimus, id est approbamus viventem secundum carnem, id est qui secundum carnales observantias

(52) August., contra Faust.

(53) August., sup. Joan.

vivat, quia etsi cognovimus Christum secundum carnem, id est quamvis, dum infidelis eram, intellexerim Christum in lege promissum esse secundum carnem, scilicet ut legalia observaret, et servari præciperet, sed tamen nunc jam, scilicet post conversionem postquam veritas venit, non ita esse novimus, sed ut umbra cesset, et veritas manifestetur. Et quia umbra cessare debet, si qua ergo creatura in Christo nova facta est, vetera transierunt ei, [Augustinus] scilicet carnales observantiae, et voluptas carnis, id est Vetus Testamentum et omnia ad veterem hominem pertinentia, in gentibus idololatria, in Judæis servitus legis.

VERS. 17-21. — *Et ecce facta sunt omnia nova. Omnia autem ex Deo qui nos reconciliavit sibi per Christum et dedit nobis ministerium reconciliationis. Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum, et posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo reconciliamini Deo. Eum qui non noverat peccatum pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.*

Et ecce facta sunt omnia nova, id est nova venerunt, scilicet Novum Testamentum et omnia novi hominis, et veritas unius Dei successit. *Omnia autem*. Quasi dicat: Dixi in Christo, id est per Christum novam creaturam fieri, et vetera transire; sed tamen omnia sunt ex Deo Patre, qui Pater *reconciliavit nos sibi per Christum*, id est per incarnatum Verbum; *et dedit ministerium reconciliationis nobis* apostolis, vicariis Christi, quod non pseudo. Deus per Christum reconciliavit, quod utique per Christum fieri potuit; *quoniam quidem Deus Pater*, qui nihil non potuit, *erat in Christo*. [Ambrosius] Ergo potuit Christus reconciliare, quia Pater erat in eo, sicut ipse ait: *Pater in me est, et ego in Patre* (Joan. xiv). Per hoc autem intelligitur Pater esse in Filio, et Filius in Patre, quia una est eorum substantia. Ibi est enim unitas, ubi nulla diversitas est, et ideo alter in altero est, quia et imago et similitudo eorum una est. Erat in Christo dico, *mundum*, id est electos de mundo *sibi reconcilians*. Qualiter? hoc modo reconcilians, *non reputans illis*, id est non puniens æternaliter in illis *delicta ipsorum*, tam originalia quam actualia, *et posuit*. Quasi dicat: Hoc modo dedit nobis ministerium reconciliationis, quia *posuit in nobis verbum reconciliationis*, id est prædicationem fidei, per quam reconciliantur homines Deo. [Augustinus] Et quia posuit in nobis verbum, ergo *fungimur legatione Dei pro Christo*, id est vice Christi qui fuit legatus Dei. Vel, pro Christo, id est pro honore Christi. Et ideo *obsecramus* vos, tanquam Deo vere exhortante vos per nos, quia vere in nobis loquitur. Quid obsecramus? Ecce *Reconciliamini Deo*, et hoc pro Christo, id est pro amore Christi. [Ambrosius] Vel, ego obsecro vos pro

(54) August., contra Faust.

Christo, id est vice Christi, et debetis vel potestis hoc facere, quia Deus Pater fecit pro nobis, *eum qui non noverat peccatum* per experientiam, et si per scientiam; eum, inquam, id est Christum, *fecit peccatum*, id est eum qui non peccaverat, fecit peccatum, id est hostiam pro peccato, et trahitur hæc locutio a veteri lege. (55) Usus est enim Veteris Testamenti peccata dici sacrificia pro peccatis. Vel peccatum dicitur similitudo carnis peccati. Unde dicitur alibi: *De peccato damnavit peccatum*, id est de similitudine carnis peccati, *quia misit Deus Filium suum in similitudine carnis peccati* (Rom. viii). Et iterum dicitur: Mortuus est peccato, id est similitudini carnis peccati, quia moriendo carnis mortalitate exutus est. Et est sensus: Fecit eum peccatum; id est mortalem. Ita etiam maledictum accipitur pro morte, quæ de maledicto venit; ut vere dictum in lege intelligatur: *Maledictus omnis qui pendet in ligno* (Deut. xxi). Quid est maledictus es? id est *terra es, et in terram ibis*. Quid est quod dicit omnis? quia etiam ipse Christus, qui cum esset vita, mortuus est vera morte, non ficta. Vel, fecit eum peccatum, id est peccatorem putari in pœna, et hoc utique fecit, *ut nos efficeremur non modo justis, sed etiam justitia*, per quos alii essent justis. Justitia dico Dei, non nostra, et hoc *in ipso*, scilicet Deo Christo, non per aliud. Vel, efficeremur justitia Dei, id est justificaremur a Deo; quia ex Deo tantum est omnis consummatio. Et hoc, in ipso, id est per ipsum Christum. Attende, quia sicut cum legitur: *Domini est salus* (Psal. iii). non ea intelligitur qua Dominus salvus est, sed qua salvi sunt, quos ipse salvat: sic cum dicitur Dei justitia, non est illa intelligenda qua Deus justus est, sed qua justis sunt homines, quos gratia sua justificat.

CAPUT VI.

VERB. 1-7. — *Adjuvantes autem exhortamur ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. Ait enim: Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum. Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in suavitate, in Spiritu sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma justitiæ, o dextris et a sinistris.*

Adjuvantes autem. Quasi dicat: Christus redemit vos, et reconciliavit. *Nos autem* scilicet missi ab eo *adjuvantes* vos, vel Christum, *exhortamur* vos, *ne in vacuum gratiam Dei recipiatis*, id est ne in vacuum cedat vobis gratia quam jam suscepistis. Gratia Dei est remissio peccatorum: quam in vacuum recipit ille qui non post exercet se in bonis,

vel qui in legalibus confidit. Et quasi quis quæret: Est ne gratia? Respondet: Est utique. *Ait enim* Dominus in Isaia: O homo, *exaudivi te* orantem pro peccatis *tempore gratiæ accepto* mihi vel hominibus, *et in die salutis*, scilicet quando lux nata est mundo, scilicet Christus auxiliatus sum tui vel *adjuvi te* de assecutione virtutum et perseverantia bonorum operum. Deinde exponit prophetiam dicens: *Ecce*. Quasi dicat: Ita dixit Dominus in prophetia de tempore gratiæ, et *ecce nunc* est *tempus acceptabile* quo morbis mortalibus salubris medicina infunditur. Et aliis verbis idem dicit: *Ecce nunc dies salutis*, qui non in lege veteri fuit. Vel ideo dicit nunc, quia statim in obitu fidelis salus datur, non cras, non post annum differtur. [Ambrosius] Exhortamur vos, vos dico, *nemini dantes*, adeo solliciti sumus circa salutem ægrorum, *ullam offensionem*, verbo vel exemplo. Et hoc facimus, *ut non vituperetur ministerium nostrum*, scilicet ministerium apostolatus: quod utique vituperaretur, si nos hoc faceremus, id est si quod verbo docemus, operis exemplo non exhiberemus. Vel ita: nemini. Quasi dicat: Dico ut caveatis ne in vacuum recipiatis gratiam: vos dico nemini dantes ullam offensionem verbo vel exemplo, ut non vituperetur per vos ministerium nostrum. *Sed in omnibus*. Quasi dicat: Neminem offendamus, sed potius vos ut ego, *exhibeamus*, id est offeramus Deo, *nosmetipsos* in omnibus, *sicut Dei ministros*, quia Dei ministri non adulantur hominibus, ut placeant Deo, sicut pseudo faciunt studentes lucro. *In multa*. Quasi dicat: Exhibeamus nos ministros in omnibus, scilicet in multa *patientia*, ut nec parum moveamur. Patientia, dico, habita *in tribulationibus*; id est afflictionibus. Deinde tribulationes per partes exsequitur, scilicet *in necessitatibus*, victus vel vestitus, *in angustiis*, id est in animi cura et timore, *in plagis* id est in verberibus, *in carceribus*, *in seditionibus*, id est commotionibus populi contra se, *in laboribus* operum, quia manibus suis operabatur, ne cui gravis esset, *in vigiliis*, scilicet nocte laborando etiam officio sibi delegato, *in jejuniis* coactis, vel spontaneis. Sed, cum his omnibus difficultatibus agitentur sancti, mirum videtur quibusdam quod Dominus ait: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum, et invenietis requiem. Jugum enim meum suave est* (Matth. xi).

Considerant enim eos qui jugum ipsum intrepida cervice subierunt, et qui sarcinam illam mansuetis humeris acceperunt, tam difficilia pericula pati, ut non a laboribus ad quietem, sed a quiete ad laborem vocari videantur. Ait ergo aliquis: [Augustinus] Quomodo jugum suave est et sarcina levis? Et quomodo dicitur: *Venite ad me, qui laboratis, et ego reficiam vos*; et non potius, venite, qui vacatis ut laboretis? Sed sciendum quod cum gravia et

aspera sustineant sancti, adest profecto Spiritus sanctus, qui in exterioris hominis corruptione, interiorem renovat de die in diem, et gustata requie spiritali, spe futuræ beatitudinis omnia aspera relevat. et sic etiam in tot duris leve est etiamonus Christi, et requies est intus Spiritu sancto vivificante, et spe futuri omnia mitigante. Omnia enim sæva et immania, facilia et prope nulla facit amor. Item exhibeamus nos ut Dei ministros *in castitate* mentis et corporis, *in scientia* Scripturarum. Vel, ut sciamus quomodo inter iniquos conversandum sit. Vel ita, in castitate, habita in scientia, ut, scilicet easte sciant, nihil adulterinæ opinionis admisceant. *In longaminitate* expectationis, in *suavitate*, ut blandi et affabiles simus. Suavitate, dico, habita in *Spiritu sancto*, quia omnia sincere facere debemus, ut secundum Deum suaves et affabiles simus; non ut illi qui per dulces sermones seducunt corda innocentium, *in charitate non ficta*, sicut pseudo simulant charitatem ut decipiant. [Ambrosius] Ficta vero charitas est in his qui in adversitate deserunt fratres. Item, exhibeamus nos ministros *in verbo veritatis*, prædicando vel loquendo. Item, *in virtute Dei*, scilicet non speremus in homine, vel in nobis si quid boni est, sed Deo attribuamus. Vel, in virtute Dei, id est in miraculis, ut ea faciamus ad utilitatem, non ad jactantiam, quia qui prædicta habet, miracula facit ad conversionem hominum, ut minister Dei. Item, exhibeamus nos ministros Dei, munitos *per arma justitiæ*, id est per justitiam, quæ loco armorum munit nos, *adextris*, id est a prosperis ne elevemur, *et a sinistris*, id est adversis ne frangamur.

VERS. 8-13. — *Per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam, ut seductores, et veraces. sicut qui ignoti, et cogniti; quasi morientes et ecce vivimus; ut castigati, et non mortificati; quasi tristes, semper autem gaudentes: sicut egentes, multos autem locupletantes; tanquam nihil habentes et omnia possidentes. Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est. Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris. Eandem autem habentes remunerationem, tanquam filiis dico, dilatamini et vos.*

Item, exhibeamus nos ministros Dei, *per gloriam et ignobilitatem*, id est gloriosissimi apud homines vel ignobiles et contempti, ut nec inde inflemur, nec inde succumbamus, vel doleamus. Nota quod gloria et ignobilitas partes sunt prosperorum vel adversorum. Vel, exhibeamus nos ministros per gloriam Evangelii, ut prædicemus ea quæ videntur esse gloriosa, et sunt, et ignobilitatem, ut non pudeat prædicare etiam ea verba Evangelii quæ quidam horrent. Eodem modo exhibeamus nos ministros, *per infamiam*, fidei vel alicujus alterius rei, *et per bonam famam*, id est si infamamur de aliquo scelere. Vel, bonam famam habemus de aliquo bono opere. Item, exhibeamus nos, habiti *ut*

(56) Aug. in psal. xxxviii.

seductores apud quosdam; quod utique falsum est. Et ideo non simpliciter dico, seductores, sed addo, *ut*. Et inde est infamia, et apud alios habiti, non dico ut *veraces*, sed simpliciter veraces sine *ut*. Quasi dicat: Quod verum est. Et inde est bona fama. In his autem, ita exhibeamus nos, dico, ut nec bona æstimatione superbiamus, nec mala doleamus. Item, nos sumus habiti *sicut qui ignoti* sunt Deo, id est a Deo reprobati sunt. Et vere sumus *cogniti*, id est a Deo probati. Item, habiti sumus apud alios *quasi morientes*, id est de vitio in vitium ruentes, *et ecce vivimus* bonis operibus apud opinionem aliorum, et in rei veritate. Vel de vita et morte corporali loquitur. habiti sumus a quibusdam quasi morientes et ecce vivimus. [Ambrosius] Inimici enim quotidie putabant eos non evadere minas iniquorum. Ipsi autem ope Dei tuti sunt a morte præsentis et futura. Item: Apud alios habiti sumus *ut castigati*, id est per verba a prædicatione coerciti, ita ut, scilicet putaremur cedere, apud alios non castigati habiti sumus, quod esset mortificatos esse. Ideoque et pro eo ponit, *et non sumus mortificati*, quia non vincebantur, nec cedebant. Mortificatur enim qui in fidei confessione non permanet. Vel de morte corporali potest intelligi, facti sumus ut castigati pressuris, quia permisit eos Deus pressuris exerceri, ut merito crescerent. Et non mortificati sumus, quia non permittebat Deus corporaliter occidi. Et si enim multi martyres occiduntur, non tamen moritur Ecclesia, sed adversis emendatur. [Aug.] Item, habiti sumus apud quosdam *quasi tristes*, de tribulatione. Ideo addit *quasi*, quia non vere tristes. *Semper autem* vero *gaudentes* eramus, quia hæc tristitia gaudium operatur. Et tales habiti sumus apud alios. Item, habiti *sicut egentes* veris bonis et spiritualibus; vel, eramus egestatem patientes in terrenis. Erasmus autem locupletantes **¶ 27** multos spiritualibus divitiis, et ita sumus habiti apud alios. Item, habiti sumus non solum egentes, sed etiam *tanquam nihil* penitus boni spiritualis vel terreni habentes, quia sibi insufficientes putabatur, *et sumus possidentes omnia*, scilicet non solum spiritualia, sed etiam temporalia, quia timentibus Deum nihil deest. Hæc fuit gloria apostolorum, nihil omnino possidere, sine sollicitudine esse, et non tam res quam dominos earum possidere, quia omnia ad pedes apostolorum mittebantur, sicut in Actibus apostolorum legitur (Act. iv). Nota quibusdam addi vel *ut*, vel *quasi*, vel *sicut*, vel *tanquam*, quia hæc sicut in somniis transeunt, sed contraria ponuntur sine quasi, quia certa sunt. Tristitia vestra habet quasi, gaudium non habet quasi, Quare hæc? Quia gaudium certa res est: Tristitia vero sicut in somniis transit. Si quis enim somnum indicat, addit quasi, dicens: Quasi sedebam, quasi loquebar, quasi, equitabam, et hujusmodi. (56) Ubique dicit quasi, quia quod videbat dormiens, cum evigilavit non invenit.

Os nostrum, de sui ministerii dignitate, et Evan-

geli veritate, et personæ suæ commendatione, et multa, et vera, et ex charitate dixit, ideo addit os nostrum: Quasi dicat: Multa de nobis dixi, sed in omnibus prædictis, os nostrum, o Corinthii, patet apertione et multitudine et veritate dictorum ad vos instruendos, id est ad utilitatem vestram, quia illa omnia ample et diffuse dicta sunt ad vos corrigendos, o Corinthii, et non ad meam superbiam. Quasi dicat: Stulti estis qui me dimisistis. Nota quod hæc libere loquitur Apostolus, et ex pura conscientia. [Ambrosius] Male enim conscia mens loqui trepidat, sensum perdit, in verbis errat. Cor nostrum. Quasi dicat: Hoc ideo feci, quia cor nostrum dilatatum est, id est mens nostra plena est divitiis, nec erubescit dicere quæ in se habet. Et ideo non angustiamini in nobis, autem, id est sed angustiamini in risceribus vestris, id est si quas angustias et inopiam scientiæ vel boni operis habetis, non est hoc a nobis, ut vos putatis, qui nobis pseudo præferitis, sed a vobis, qui pura corda habetis ad intelligendum et complendum. Eadem autem, quasi dicat: Angustias a vobis patimini, sed dico, vobis tanquam filiis et vos, ut nos dilatamini, abundantia scientiæ et virtutum, et spe futuri, vos dico, habentes eandem remunerationem, quam et nos. Et, ut dilatamini,

VERS. 14-18. — *Nolite jugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ autem conventio Christi ad Belial? Aut quæ pars fidei cum infidei? Qui autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim estis templum Dei vivi, sicut dicit Deus: Quoniam inhabitabo in illis et inambulabo inter eos; et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus. Propter quod exite de medio eorum, et separamini, dicit Dominus, et immundum ne tetigeritis, et ego recipiam vos; et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens.*

Nolite ducere jugum cum infidelibus, id est nolite socii esse malorum in malis, id est nolite servi fieri libertate amissa, cum his infidelibus qui prædicant carnales observantias, si jam suscepistis jugum legis, nolite ultra ducere. *Quæ enim*. Quasi dicat: Ideo nolite, quia vos estis justis, illi iniqui, et ideo in nullo debetis communicare illis, *quæ enim participatio est justitiæ cum iniquitate*. Quasi dicat: Nulla. *Aut quæ*. Quasi dicat: Et ideo etiam nolite, quia vos estis lux per scientiam, et illi sunt tenebræ per ignorantiam. *Et quæ societas est luci ad tenebras?* nulla. *Quæ autem*. Quasi dicat: Ideo etiam nolite, quia vos estis membra Christi, illi membra diaboli, et Christus et diabolus non conveniunt. Quod ita dicit: *Quæ autem est conventio Christi ad Belial?* id est ad diabolum, qui se Deum esse mentitur. Belial interpretatur *apostata*, cum quo Christus non convenit, quia ille omnia male, Christus omnia bene agit. *Aut quæ*. Quasi dicat: Et ideo nolite, quia vos estis fideles, illi quasi infideles. *Et quæ pars est fidei cum infidei?*

A nulla. Ut enim Christus et Belial, non conveniunt, sic fidelis et quilibet infidelis. *Quis autem*. Item, ideo nolite, quia vos templum Dei, in quo est Spiritus sanctus, et ipsi sunt in quibus diabolus habitat. *Et nil habet templum Dei cum idolis*, quod ita dicit: *Quis autem consensus est templo Dei cum idolis?* nullus. [Ambrosius] *Et vos estis templum Dei*, et ideo non debetis communicare his qui templum sunt diaboli. In his verbis idola prohibet coli, quæ templo Dei sunt inimica, quia ab uno Deo separant. His omnibus modis ostendit communitatem pseudo esse vitandam. Vos enim, quasi dicat: Ideo non debetis consentire, quia vos estis templum Dei vivi, qui vos vivere faciet. Sicut Dominus dicit, in Ezechiele (*Ezech. xviii*), *quoniam ego qui ubique sum per substantiam, inhabitabo per gratiam in illis*, id est excolam eos et puros faciam, *et inter eos inambulabo*, id est in corde eorum deambulabo, quasi in lato per charitatem. Deambulat enim in nobis præsentia divinæ majestatis, si latitudinem invenerit charitatis, quam tamen in nobis non nisi Deus facit. *Et est sensus: Inter eos inambulabo*, id est promovebo eos, et perseveranter proficere faciam. *Et ero Deus illorum*, id est ita beneficiam illis ut videar Deus. *Et ipsi erunt mihi populus*, id est ita obedient mihi, ut videantur mei, et non mundi. Vel de corporali conversatione Christi inter homines agit; et dicit Christus, *inhabitabo in illis, et inter eos inambulabo*, id est corporaliter inter eos conversabor, dicit Christus. Unde Jeremias ait: *In terris visus est, et cum hominibus conversatus est* (*Baruch. iii*). Et Joannes ait: *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (*Joan. i*). Et hic Christus Dominus noster est, et Ecclesia est populus ejus. Unde subdit: *Et ero illorum Dominus, et ipsi erunt mihi populus*. Et ideo vult eos separari ab omni contaminatione, ut suscipiat eos in filios. Unde subdit: *Propter quod*, etc. Utitur hic verbis Isaïæ, quasi suis: hoc ad litteram dictum est Judæis habitantibus in Babylone, ne communicarent Babyloniis inter quos habitabant. Quod Apostolus spiritualiter ad nos refert. Quasi dicat: Propter quod, quia templum Dei estis, *exite de medio eorum*, quia estis in medio eorum nequitiae. Exite autem, non corporaliter, sed spiritualiter, ut non taceatis, sed increpetis eorum scelera. (57) Tolerandi enim sunt mali pro pace, nec corporaliter ab eis recedendum sed spiritualiter. Exire vero est facere quod pertinet ad correctionem malorum, quantum licet, pro gradu cujusque salva pace. *Et exieritis, separamini ab eis*, ut nec consensum cum eis habeatis. Vel, separamini, id est seorsum sitis parati contra eos sicut prius pro eis eratis. Et hoc dicit Dominus vobis, quasi dicat: Non est hoc a me. *Et immundum*, id est carnales observantias, et quælibet alia illicita, *ne tetigeritis*. Quasi dicat: Nec etiam tactus sit, id est delectatio, quæ est primus motus mortalis peccati. Spiritualis recessio hic intelligenda est, simi

liter et de tactu cordis non corporis intelligendum est. (58) Displicere enim malum non tangere est. Non enim prophetæ qui hæc dicebant populum suum dimiserunt, sed inter eos habitabant, quos increpabant, unum templum cum eis intrabant, eadem sacramenta celebrabant. Hoc est ergo exire, ore non parcere, sed redarguere, corripere, monere; hoc est separari, contra eos ire; hoc est immundum non tangere, voluntate non consentire. Hæc omnia prophetæ fecerunt. Spiritualiter ergo non corporaliter recedere debemus, quia majus malum in separatione bonorum committimus, id est dum corporaliter separamus nos a bonis propter malos, quam fugimus in conjunctione malorum non remanentes, id est quam sit illud quod fugimus fugiendo communionem malorum. [Augustinus] Spiritualiter ergo quisque recedat a malis, tali non imputat Deus peccata sua, quia non fecit; aliena non, quia non approbavit; non negligentiam, quia non tacuit, non superbiam, quia in unitate permansit. Si autem corporaliter recedit, superbus est, et schismaticus. *Et ego*, quasi dicat: Ita facite ut dixi, *et ego recipiam* vos, ante ejectos, *et ero vobis*, receptis *in patrem*, meipsum dans vobis, *et vos eritis mihi*, scilicet ad gloriam et ad honorem meum, *in filios*, id est mihi similes, *et filias*. Hoc ponit, ut etiam debiliores includat. Et hoc dicit *Dominus omnipotens*, id est Christus qui potest omnia quæ Pater.

CAPUT VII.

VERS. 4-7. — *Has ergo habentes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei. Capite nos. Neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus. Non ad condemnationem vestram dico. Prædiximus enim, quod in cordibus nostris estis ad commoriendum et ad convivendum. Multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis. Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. Nam et cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passisumus. Foris pugna, intus timores. Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi. Non solum autem in adventu ejus sed etiam in consolatione qua consolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me, ita ut magis gauderem.*

128 *Has igitur.* Quasi dicat: Et quia Dominus hoc præcipit, et bene promittit, igitur nos habentes has promissiones, o charissimi, scilicet quod Deus habitabit in nobis, et recipiet nos, mundemus nos ab omni inquinamento carnis, ut est luxuria, et spiritus, ut est ira. Inquinamentum carnis multifarie intelligitur. Ideoque dixit, ab omni, quia multa sunt vitia carnalia, ut omnia fugiamus. Nos dico perficientes bona operatione sanctificationem, in baptismo ceptam. Et hoc in timore Dei, ut Deum ve-

(58) August., De verb. Evang.

A reamur qui solus facit. Vel ita lege, secundum aliam litteram, quæ non habet: Et mundemus nos ab omni inquinamento carnis. [Ambrosius] Hic distingue. Nos dico perficientes sanctificationem spiritus, id est mentis, quæ tunc fit, si sumus in timore Dei, id est si timorem Dei sequimur. Quia qui sine Deo hoc agit, sanctus mundi est et non Dei. Et ad hæc si forma exempli necessaria est, capite nos, id est habete nos exemplum, non illos pseudo. Vel ita lege, mundemus nos ab omni inquinamento carnis, id est carnalium observationum, et perficientes sanctificationem, quæ est Spiritus sancti, tamen, et hoc, in timore Dei. Capite nos in exemplum, quia nos neminem vestri læsimus in properando, ut pseudo faciunt. Neminem corrupimus, admistione falsitatis tanquam fermenti; neminem circumvenimus fraudulenta vestrorum ablatione, ut pseudo faciunt, tanquam vestra blande auferunt. Pseudo enim et nocent illis corrumpentes sensum illorum, et gravabant sacculos eorum circumventionem serpentinæ astutiæ. Hæc autem non dico ad condemnationem vestram, id est ut abiciam vos qui in his peccavistis, sed ut corrigatis vos moneo. Diligo enim vos, sicut prædixi. Et hoc est quod subdit: Prædixi enim quod vos estis in cordibus nostris, secundum curam et dilectionem. Estis, dico, ad commoriendum et ad convivendum, id est ita diligo vos quod vestra mors in peccatis videtur mea, et similiter vita in virtutibus. Vel ita diligo vos, ad commoriendum et ad convivendum, id est ut mecum patiamini et mecum coronemini. Et ideo moneo vos, quia multa fiducia est mihi apud vos, id est dum considero quæ in vobis sunt, qui et per primam epistolam correcti erant, ideo pro eis gloriatur. Unde subdit: Multa est mihi pro vobis gloriatio ad alios. Videte ne sit vana; est etiam mihi consolatio. Unde subdit: Repletus sum consolatione, audita correctione vestra. Per jam correctos invitat alios ad correctionem. Et superabundo gaudio in omni tribulatione, id est gaudium meum superat omnem tribulationem, quæ partim erat in animo pro peccatis vestris. Dum enim videt proficere eos pro quibus patitur, gaudet.

C *Nam et cum venissem.* [Ambrosius] Memorat hic quæ patitur causa credentium ut eos provocet ad charitatem. Quasi dicat: Bene dixi in tribulatione, quæ vere magna est. Nam, cum venissemus Macedoniam, nullam habuit requiem caro nostra. Ideo dicit carnem non habuisse requiem et non animam, quia etiam in adversis anima, quæ in corpore patitur, spe futuri quiescit. Non habuit requiem, dico, sed omnem tribulationem, scilicet secundum corpus et secundum animam, passisumus. Et hoc ideo, quia ibi Pythonem fugavit de ancilla (Act. xvi). Et vere omnem, quia foris, id est in corpore sunt pugna, id est tribulationes; et intus, id est in animo sunt timores, ne Ecclesiæ deficerent. Vel, foris, id est a perfidis quod sunt extra Ecclesiam, scilicet apertis inimicis sunt pugna, id est tribulationes

De his autem, scilicet de fidelibus qui sunt intus, id est in Ecclesia, sunt timores, ne moveantur. Vel de his qui sunt intus, id est in Ecclesia corpore non mente, nomine non numine, id est de falsis fratribus, sunt timores, quia difficilius tolerantur quam aperte mali. Nulla enim pestis efficacior quam familiaris inimicus, et inimici hominis domestici ejus (*Matth. x*). *Sed qui*. Quasi dicat: Ita graviter passus sum, sed Deus, qui consolatur humiles spiritu, vel, humiles, id est afflictos, *consolatus est nos in adventu Titi*, quia coadjutorem recepi. *Non solum autem in adventu ejus*, quia scilicet desideratus advenit, consolatus est nos Deus, *sed etiam consolatione qua Titus consolatus est in vobis*, id est in vestra emendatione, quia vidi Titum consolatum in vobis, et ego consolatus sum, consolatus est Titus in vobis. Ipse dico, *referens nobis vestrum desiderium de emendatione et vestrum fletum de commissis, et vestram æmulationem*, id est indignationem contra pseudo habitam, *pro me*, id est pro mea defensione, referens, dico, *ita ut magis gauderem de his quæ retulit, quam dolerem de tribulatione mea*.

VERS. 8-12. — *Quoniam, etsi contristavi vos in Epistola, non me pœnitet. Et si pœniteret, videns quod Epistola illa etsi ad horam vos contristavit, nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur, sæculi autem tristitia mortem operatur. Ecce enim hoc ipsum secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio. Igitur, etsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est, sed ad manifestandam sollicitudinem nostram quam habemus pro vobis coram Deo. Ideo consolati sumus.*

Quoniam etsi contristavi vos. Quasi dicat: Inde probari potest quod gaudeo, quia jam non pœnitet me dure vos in prima Epistola corripuisse. Et hoc est, quod ait, quoniam etsi contristavi vos in prima Epistola, non modo me pœnitet, quia correcti estis; *etsi prius pœniteret*, dum indignali eratis. Hoc dicit, ne videatur inhumanus, qui de tristitia aliorum gaudet. *Videns quod epistola*, etc. Quasi dicat: Non me pœnitet, sed potius nunc gaudeo videns quod Epistola illa contristavit vos, id est quamvis videam quod Epistola illa *contristavit vos*, unde primum dolui, et me pœnituit. Contristavit dico, *etsi*, id est quamvis *ad horam*, id est parvo tempore. Unde bona spes est correctionis eorum, et ideo jam non pœnitet, sed gaudet. Et unde gaudeat determinat subdens, *non quia*. Quasi dicat: Dico quod gaudeo non tamen ideo quia *contristati estis* contra me, *sed quia contristati estis ad pœnitentiam*, quia sic animadvertentes culpam, pœnituitis. [Ambrosius] Et

A ideo se gaudere dicit, quia contristati sunt, non cum ira quæ pejores efficit, sed cum pudore qui corripit. *Contristati enim*. Quasi dicat: De hac tristitia gaudeo, quia hæc tristitia est secundum Deum. Et hoc est quod ait: *Contristati enim estis secundum Deum*, id est secundum voluntatem Dei, et inspirationem, *ita ut in nullo*, nec etiam in asperis, *patiamini detrimentum ex nobis*, quia omnia nostra prosunt vobis, etiam quod corripimus, et contristamus vos. *Quæ enim*. Quasi dicat: Vere non damnum patimur; nam potius commodum, quia *tristitia quæ est secundum Deum*, scilicet dum peccator tristis est quia peccavit, dum dolet quia fecit quod Deus odit, *operatur pœnitentiam*, id est satisfactionem, quæ valet etiam *in salutem stabilem*, id est æternam. **B** *Sæculi autem tristitia*, quæ non est ad correctionem, scilicet dum peccator dolet se detectum, *operatur mortem*. Et ideo ab ea cavete. *Ecce enim*. Quasi dicat: Vere tristitia secundum Deum facit pœnitere ad salutem, quia ea quæ ducunt ad salutem, id est sollicitudinem, etc., operatur. Et hoc est quod ait, ecce enim. Quasi dicat: In vobis experti estis quod dico, quia *hoc ipsum*, id est tam parvum quid, scilicet *vos contristari secundum Deum* de peccato, *quantam in vobis operatur sollicitudinem* emendandi quod deliquistis. Verum est, quia qui pœnitet sollicitus est ne denuo peccet, nec hoc solum operatur, *sed etiam defensionem*, ut etiam contra pseudo defendatis me. Vel operatur defensionem, quia qui pœnitet non excusat se, sed confitetur peccatum, quod est defendere se a gehenna. Et non solum hoc operatur, *sed etiam indignationem* contra nos pro malis quæ gessistis; et non tantum hoc, *sed timorem*, ne in futuro tale quid contingat; et non tantum hoc, *sed desiderium* in melius provehi. Desiderat enim reformari qui se scit factum per peccatum deformem; et non tantum hoc, *sed æmulationem*, ut me vel alios bonos imitemini. Habet enim zelum bonorum operum perficiendorum qui pœnitet; *sed vindictam*, quia peccantem punitis, et etiam vos ipsos. Qui enim pœnitet vindicat in se quod deliquit. Et, ut universaliter dicam vos contristari secundum Deum, *in omnibus exhibuistis vos*, duce fide, *incontaminatos esse*, id est ut sitis incontaminati, *in negotio* Christiano agendo, id est in omnibus officiis Christianæ conversationis agendis. **D** Vel, exhibuistis, id est ostendistis puniendo illum qui incestum admiserat, vos esse incontaminatos a negotio, id est a gravi peccato illius quam uxorem patris habuit, cui consentiendo contaminati eratis. *Igitur*, etc. Quasi dicat: Et quia incontaminati estis, igitur apparet quod non propter illos principaliter, scripsi vobis, sed propter illum qui fecerat, et illum qui sustinuerat injuriam. Quod ita dicit: *Igitur, etsi scripsi vobis*, pro illis tamen, *non tamen propter eum qui fecit injuriam*, ut est ille qui incestum fecit, qui uxorem patris rapuit, *nec propter eum*, scilicet patrem, *qui passus est injuriam*, id est cui rapta est uxor, *sed ad manifestan-*

dām sollicitudinem nostram quam habemus pro vobis omnibus emendandis, id est non pro illis tantum hoc feci, sed pro emendatione omnium vestrum, Vel illos tangit, quos superius in prima Epistola injurias et fraudes fratribus fecisse dicit. Et ostendit non magis causa eorum qui peccaverunt scripsisse remitti eis, quam causa Ecclesiæ, quæ uno contumeliam et fraudem faciente compatitur et indignatur. Et hoc est quod ait, igitur, etsi scripsi vobis, non tamen propter eum qui fecit injuriam, id est fraudem proximo suo, nec propter eum qui passus est fraudem, sed ad manifestandam sollicitudinem, quam habemus pro vobis. Totius populi sollicitudinem se habere ostendit, ut scilicet injusti emendentur, et polluti sanctificentur, et Ecclesiæ reconcilientur. **129** Et hoc dico coram Deo, id est teste Deo. *Et ideo.* Quasi dicat: Et quia hoc intendi, et evenit, ideo *consolati sumus*, id est consolationem accepimus, dum correcti estis.

VERS. 13-16. — *In consolatione autem vestra abundantius magis gavisi sumus super gaudio Titi, quia reffectus est spiritus ejus ab omnibus vobis. Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus: sed, sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita et gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum, veritas facta est, et viscera ejus abundantius in vobis sunt, reminiscentis omnium vestrum obedientiam, quomodo cum timore et tremore excepistis illum. Gaudeo quod in omnibus confido in vobis.*

In consolatione autem vestra, quæ est de correctione vestra, et gaudio Titi, *abundantius gavisi sumus*, quam doleremus de tribulatione, sed *magis super gaudio Titi*. Quasi dicat: De utroque, id est de correctione vestra et gaudio Titi abundantius sumus gavisi, quam tristaremur de tribulatione: sed magis abundantius de gaudio Titi, quia gaudebat non solum de correctis, sed etiam de aliis quos sperat corrigendos. *Quia reffectus spiritus ejus est, Titi.* Jam enim sperat bonum de vobis. Recessus est dico *ab omnibus vobis*, non quia omnes essent correcti, sperat de reliquis. *Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum*, commendando vos, *non sum confusus*, ideo non erubescio me falsum inveniri, *sed, sicut locuti sumus vobis omnia in veritate*, id est in corripiendo veritas apparet arguentis, dum qui arguuntur se emendant; dum enim correcti immutantur, testimonium perhibent arguenti. Veram ergo ostendens Apostolus prædicationem suam per efficaciam illorum ait, sicut in veritate locuti sumus vobis omnia, *ita et gloriatio nostra, quæ de vobis fuit facta, ad Titum facta est*, id est apparuit ei *veritas*, id est vera: ideo *viscera*, id est intima charitas, *ejus sunt in vobis*, quia viri sancti affectus in omni bono est. Sunt dico *abundantius* quam ante, quia viderit profectum illorum. [Ambrosius] Vel, abundantius quam in aliis. Ejus, Titi dico, *reminiscentis obedientiam omnium vestrum*. Ostendit Titum laudasse eos, quia solliciti erant obedire ei. In Tito autem Apostolum reveriti sunt. Dico autem

reminiscentis obedientiam, scilicet *quomodo*, quam accurate *recepistis eum cum timore cordis, et tremore corporis*. Et, quia sic in illo egistis, *gaudeo quod confido de vobis*, et hoc *in omnibus* rebus, non solum in bona voluntate, sed etiam in operibus bonis. *Notam autem*, hic ubi eos laudat, incidenter de eleemosynis faciendis in sanctos qui erant in Hierosolymis antemonet per exemplum Macedonum. Et congrue hic ubi de correctis agitur, mentio fit de collectis, quia ab aliis non quærit, quibus dare sua vel suadere non prodest. Quasi dicat: Non habui requiem in Macedonia, cum in ea mihi magna data est gratia, quod notum facio vobis. Et hoc est quod ait:

CAPUT VIII.

VERS. 1-8. — *Notam autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ; et quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit; et altissima paupertas eorum, abundavit in divitiis simplicitatis eorum. Quia secundum virtutem testimonium illis reddo, et supra virtutem voluntarii fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam et communicationem ministerii quod fit in sanctos. Et non sicut speravimus, sed semetipsos dereliquerunt primum Domino; deinde nobis per voluntatem Dei, ita ut rogaremus Titum, ut quemadmodum cepit, ita et perficiat in vobis etiam gratiam istam. Sed, sicut in omnibus abundatis fide, et sermone, et scientia, et omni sollicitudine, insuper et caritate vestra in nos, ut et in hac gratia abundetis. Non quasi imperans dico, sed per aliorum sollicitudinem, etiam vestræ charitatis ingenium bonum comprobans.*

Notum autem facio vobis fratres, gratiam Dei, id est gratuitum donum Dei. Donum autem Dei vocat eleemosynam dare. Quæ gratia data est mihi in Ecclesiis Macedoniæ. Quæ est illa? hoc, scilicet *quod abundantia gaudii ipsorum fuit in multo experimento tribulationis*, quia non solum voluerunt pati, sed experti sunt: et inde gavisi sunt, et cum pauperes essent, abundanter dederunt. Unde subdit: *Et amplissima paupertas*, etc. Vel: Abundantia gaudii ipsorum fuit in multo experimento tribulationis, quia pro tribulatione Pauli et Sylæ ibi facta non sunt scandalizati, [Ambrosius] sed devote et cum gaudio acceperunt verbum, ut probatos se horum passionibus demonstrarent. Et paupertas eorum amplissima, id est magna, vel nobilissima, benignitate mentis, *abundavit in divitiis simplicitatis eorum*, id est major facta est, dum tendit divitias dare: Et hoc simplici animo, non ut homini placeant. Tenues qui erant in substantia facultatum, sed divites fuerunt in dando, quia priva conscientia operati sunt. Et inde *reddo illis testimonium, quia nemine cogente voluntarii fuerunt ad dandum secundum virtutem, rerum suarum, et supra virtutem*, ut etiam post egerent. Ipsi dico, *cum exhortatione multa obsecrantes nos*, cum timens eis non assentirem, ut eos permitteremus habere *gratiam et communicationem ministerii*, id est ministrationis, *quod*

ministerium fit in sanctos, id est obsecrabant nos ut liceret eis sua dare, non quasi propria, sed quasi communia de quibus ministrarent aliis. Et non dederunt sua, sicut, id est ea intentione qua speravimus, id est putavimus, sed pro culpis redimendis. Sed primum dederunt semetipsos Domino, ut ei obedirent, quia emendantes errores pristinos ac morum vitia Deo se voverunt, deinde fratribus sua dederunt, vel obtulerunt. Aliter non erat accipiendum ab eis, quia munera excæcant oculos, et vim auctoritatis inclinant. Qui vero dant ut non arguantur, fructum dandi non habent. Isti vero non eo animo dederunt, ut redimenter vitia non arguerentur, sed prius dederunt semetipsos Domino, emendatione vitæ. Deinde, dederunt se nobis, obedientia, scilicet ut nobis obedirent. Et hoc per voluntatem Dei, qui vult homines subdi vicariis suis. Et ita institerunt nobis, ut exemplo eorum provocati, rogaremus Titum ut quemadmodum cepit, in vobis benefacere, postquam correctos vos vidit, ita et perficiat in vobis non modo alia, sed etiam gratiam istam eleemosynarum in sanctos, ut scilicet gratia ista vobis non desit. Hoc dicit ut incitet eos ad dandum. Perficiat in vobis gratiam istam, dico, et non quoquomodo, sed ut abundetis etiam in hac gratia largitionis eleemosynarum, sicut abundatis in omnibus aliis, scilicet in fide, et sermone, id est gratia loquendi, et scientia Scripturarum, et omni sollicitudine, quia in omnibus solliciti estis, insuper et charitate vestra, spirituali, habita in nos. Non quasi. Quasi dicat: Rogavi Titum ut perficeret hanc gratiam, sed non hoc dico quasi imperans, ne sitis transgressores. Vel ita legi potest, quasi dicat: Non solum rogavi Titum ut perficeret in vobis gratiam istam, sed etiam dico ego ipse, non quasi imperans ut abundetis in hac gratia sicut abundatis in omnibus, aliis scilicet in fide, etc. Quæ non mutantur. Sed per aliorum. Quasi dicat: Non imperans dico, sed potius hoc dico comprobans, id est comprobare volens bonum ingenium vestræ charitatis, id est suadere volens ut largi sitis, et ex discretionem animi, non pro terreno commodo faciatis, et hoc volo comprobare, et suadere vobis non modo per alia, sed etiam per sollicitudinem aliorum, scilicet Macedonum, quibus similes sitis. Vel pauperum, de quibus solliciti esse debetis. Scitis enim. Quasi dicat: Pauperibus dare debetis, et vere, quia Christus sollicitus fuit de illis.

Vers. 9-15. — Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis. Et consilium in hoc do. Hoc enim vobis utile est, qui non solum facere, sed et velle cœpistis ab anno priore. Nunc vero et facto perficite, ut quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit et perficiendi ex eo quod habetis. Si enim voluntas prompta est,

secundum id quod habet accepta est, non secundum id quod non habet. Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex æqualitate, in præsentem tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat, ut et illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum, ut fiat æqualitas, sicut scriptum est: Qui multum habuit non abundavit, et qui modicum, non minoravit.

Scitis enim gratiam, id est charitatem, Domini nostri Jesu Christi, cujus exemplo hortatur illos. Hanc, inquam, gratiam Christi scitis, quoniam cum esset dives Deus, in sua majestate, per quem et omnia facta sunt, factus est propter nos egenus in mundo. (59) Nota quod non ait pauper factus est, cum dives fuisset, sed cum dives esset. Paupertatem enim assumpsit, et divitias non amisit, intus dives, foris pauper; latens Deus in divitiis, apprensens homo in paupertate, ut inopia illius vos essetis divites in spiritualibus. Per illius enim paupertatem abieciimus pannos iniquitatis, ut indueremus stolam immortalitatis. Omnes ergo divites facti sunt, in pauperem Christum credentes. Nemo ergo se contemnat. Pauper in cella, dives in conscientia, securior dormit in terra, quam auro dives in purpura. Nunc ergo expavesceas cum tua mendicitate ad illum accedere, qui indutus est nostra paupertate. Qui se pauperavit, nos ditavit. Et in hoc, id est in 130 consideratione hujus tanti beneficii Dei, do vobis consilium, ut pauperibus eleemosynas detis. [Augustinus] Hoc enim est utile vobis. Plus est enim utile facienti quam illi cui sit. Vobis dico, qui cœpistis a primo anno, id est a præterito anno, non solum facere, sed etiam velle, quod plus est quam facere. Nunc vero et facto perficite, ut non solum velit, sed etiam opere perficiatis. Vel ita, ut secundum alios dicat eos cœpisse facere, et secundum alios velle. Quasi dicat: Vobis dico, qui cœpistis a primo anno non solum velle secundum quosdam, sed etiam facere secundum alios. Quidam enim voluerant, quidam cœperant, nunc vero uterque perficiunt opere: et hoc est quod subdit, nunc vero et facto perficite, ut quemadmodum promptus est animus voluntatis, id est sicut prompta est discretio voluntatis eorum, quia ex discretionem volunt, ita sit promptus animus perficiendi [Ambrosius] Hoc dicit ut voluntas eorum in opere appareat, si vera est. Perficiendi dico, ex eo, id est secundum id quod habetis, sive plus, sive minus. Si enim voluntas est prompta dando secundum id quod habet, ut necessaria retineat, tantum accepta est, non tantum accepta est dando, secundum id quod non habet, id est ultra vires: ideo ex eo quod habetis vos dare moneo. Non enim volo ut aliis sit remissio, vel refrigerium, id est ut alii de vestris otiose vivant, vobis autem sit tribulatio, id est paupertas, non hoc ideo dixit, quin melius esset. Infirmis timet, quos sic dare monet ut egestatem non

(59) Aug., in serm. de Sal. verb.

patiantur, sed potius volo ut vestra abundantia terrenorum suppleat inopiam illorum, qui omnia mundi deserant. Suppleat dico in præsenti tempore, quod tam breve est, et hoc ex æqualitate. Hoc ideo dicit, ut quantum quis habet, dividat cum sanctis, quia non plus exigitur, quam sibi retinere debet, sicut et Zachæus dimidium dedit honorum suorum pauperibus (Luc. xix). Vel, ex æqualitate suppleat vestra abundantia illorum inopiam, non utique hæc dico secundum paritatem, sed ut sustententur de vestris rebus, sicut et vos. Hæc est æqualitas, ut qui accipiunt spiritualia, tribuant carnalia. Ipsa est pax Jerusalem, ut opera misericordiæ corporalia jungantur operibus prædicationis spiritualibus, et fiat pax dando et accipiendo. Unde Apostolus: Si spiritualia vobis seminavimus, magnum est si carnalia vestra metamus? (I Cor. ix.) Ut et illorum. Quasi dicat: Vestra abundantia terrenorum suppleat inopiam illorum; ut et econverso abundantia meritum illorum spiritualium, qui divinis vacant, sit supplementum vestræ inopiæ. [Augustinus] Qui enim vivunt in hoc sæculo non habent merita ad vitam æternam sufficientia, nisi juventur per alios. Sed quia pauperes Christi, quorum est regnum cælorum, amicos sibi et debitores fecerunt, per merita eorum consequentur quod per se non potuerunt mereri; ut tunc fiat æqualitas, non quin differant in claritate, sed quia id omnes habebunt, et omnibus erit sufficientia; sicut scriptum est de manna in signo hujus rei: Qui multum, scilicet collegit de manna, id est amplius habuit quam gomor, non abundavit, quia qui plus habuit dedit indigenti; et qui modicum, scilicet collegit, id est minus quam gomor, non minoravit, id est non minus habuit quam gomor, quia recepit ab eo qui abundavit. In Exodo autem ita scriptum est: Nec qui plus collegerat, habuit amplius; nec qui minus paraverat, reperit minus (Exod. xvi). In quo figurabatur quod qui majora habent merita, et qui minora, in æterno convivio eandem habituri sunt refectionem [Ambrosius] Vel ita, ut fiat. Quasi dicat: Dico, ut abundantia vestra suppleat illorum inopiam, ut illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum; ut ita fiat æqualitas, scilicet ut, sicut ii ministrant sanctis, ita eis reddant vicem in futuro sancti, sicut scriptum est de manna in figura hujus rei: Qui multum, scilicet collegit, non abundavit, et qui modicum, non minoravit. Plus habent sancti in spe futuri, minus vero hi qui in tempore hoc sunt divites; et cum ibi æquabuntur utrique, ut sicut hic divites inopiam sanctorum sustentant, ita ibi beneficio sanctorum sustententur, et divites fiant in æterno bono. Vel ita, ut fiat. Quasi dicat: Vestra abundantia suppleat illorum inopiam; ita ut in voluntate fiat æqualitas, etsi non in opere; et sic pariter recipietis, sicut scriptum est de manna in figura hujus rei, qui multum enim habuerit, et qui modicum, non minoravit: sic, qui multum dat ut dives, et qui

A parum ut pauper, si æqualis voluntas est, æqualem mercedem habebunt.

VERS. 16-24. — Gratias autem ago Deo, qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam exhortationem quidem suscepit; sed, cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos. Misimus etiam cum illo fratrem nostrum, cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias. Non solum autem, sed et ordinatus est ab Ecclesiis comes peregrinationis nostræ in hanc gratiam, quæ ministratur a nobis ad Domini gloriam, et destinatam voluntatem nostram: devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine quæ ministratur in Domini gloriam. Providemus enim bona, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Misimus autem cum illis et fratrem nostrum quem probavimus in multis sæpe sollicitum esse, nunc autem multo sollicitiorem; confidentia multa in vos sive pro Tito qui est socius meus, et in vobis adjutor, sive fratres nostri apostoli Ecclesiarum gloriæ Christi. Ostensionem ergo, quæ est charitatis vestræ et nostræ gloriæ pro vobis, in illos ostendite in faciem Ecclesiarum.

Gratias autem. Quasi dicat: Rogavi Titum ut perficeret gratiam istam, vel ego ipse hoc consulo vobis. Deo autem ago gratias, qui dedit in corde Titi eandem, quam ego habeo, sollicitudinem, pro vobis exhortandis, ut abundetis in hac simplicitate elemosynarum. Et vere habuit sollicitudinem, quoniam quidem suscepit exhortationem vestram, sed, cum esset sollicitior sua voluntate, quam in mea exhortatione, profectus est ad vos. Qui primum rogatus excusabat se propter vestra vitia. Misimus etiam cum illo fratrem nostrum, scilicet Lucam vel Barnabam, cujus Lucæ laus est in Evangelio scripto, vel, cujus Barnabæ laus est in Evangelio prædicato. Laus ejus dico per omnes Ecclesias. Non solum autem laus ejus in Evangelio, sed etiam ordinatus est ab Ecclesiis Judææ comes nostræ peregrinationis, id est prædicationis, qua mundum circumimus, et factus est comes, in hanc gratiam, id est in hanc largitionem elemosynarum, quæ ministratur a nobis, id est est cujus nos apostoli sumus ministri. Et hoc ad Domini gloriam, id est ut Deus inde glorificetur, et ad voluntatem nostram, quam volumus ut bene detis, complendam. Voluntatem dico destinatam, quæ destinata est et præordinata a Deo nobis; adeo est necessaria. Vel ita, ordinatus est comes peregrinationis nostræ, id est prædicationis, scilicet in hanc gratiam, id est in prædicationem gentium, quæ ministratur a nobis, id est est cujus minister sum; et hoc, ad Domini gloriam, ut scilicet inde glorificetur Dominus. Et ordinatus est comes ad complendam nostram voluntatem destinatam, id est ad complendam prædicationem gentium cui destinatus sum. Devitantes. [Ambrosius] Quasi dicat: Hos prædictos misimus, devitantes hoc, ne quis in hac plenitudine, largitionis elemosynarum, vituperet nos, dicens nos fraudare. Vel, ne quis in

hac plenitudine, scilicet doctrinæ et miraculorum, A vituperet nos, tanquam negligentes circa curam sanctorum; ut dicatur: Bene prædicat, sed non est memor sanctorum sicut alii apostoli, et sicut sibi præceptum est. Vituperatur ergo Apostolus, si negligenter ageret circa sanctos. Et ideo hoc præmonet ut sollicitudo ejus et providentia appareat. Quæ plenitudo largitionis vel doctrinæ ministratur a nobis, id est nostro ministerio fit, et hoc ad Domini gloriam, id est ut Deus glorificetur. Providemus enim. Quasi dicat: Bene dico devitantes, providemus enim ut opera nostra bona sint, non solum, coram Deo, scilicet ut Deo placeant, sed et coram hominibus, ut etiam hominibus bona videantur. Coram Deo providet Apostolus bona, dum facit circa ministerium sanctorum quod Deus jubet; coram hominibus providet bona, dum bonos mittit ad hoc opus exhortandum, qui probitate sua eos provocent ad dandum, non scandalum faciant, ne bona doctrina Apostoli per improvidos ministros in vituperationem caderet. (60) Nota quod recte Apostolus ait se providere bona coram Deo et hominibus. Propter nos enim conscientia nostra sufficit nobis, propter vos autem fama nostra non pollui, sed pollere debet in vobis. Duæ res sunt, conscientia et fama: conscientia tibi, fama proximo prodest. Cui conscientia fidens famam negligit, crudelis est. Misimus autem cum illis fratrem nostrum, Apollo: quem probavimus in multis sæpe sollicitum esse de salute nostra. Nunc autem, cum audivit vos correctos, multo sollicitiorem pro confidentia multa habita in vos, vel in vobis, sive pro Tito qui de vobis ei multa retulit, et ideo Apollo, qui prius rogatus ab Apostolo et aliis fratribus ire ad eos noluit, modo ivit, quia audivit eos correctos. Qui, scilicet Titus, est socius meus, et in vobis, id est in vestra conversatione, adjutor. Sive, Quasi dicat: Pro confidentia vestri ivit, et pro Tito et Luca; cum quibus libenter ibat, sive etiam pro illis aliis hæc fecit, quæ sunt fratres nostri, et apostoli Ecclesiarum, a quibus fuerat rogatus. Vel secundum aliam litteram, eodem sensu manente, scilicet sive per fratres nostros apostolos Ecclesiarum, et qui ipsi sunt apostoli Ecclesiarum. Hoc est gloriæ Dei, Christi, id est ad gloriam Christi; quia in eis non hominum, sed Christi gloria est. Ostensionem ergo, etc. Quasi dicat: Quia tales misimus ad vos, ergo ostensionem quæ est charitatis vestræ et nostræ gloriæ, habitæ pro vobis, id est charitatem vestram quam ostendistis aliis, et gloriam nostram similiter de vobis habitam, quam ostendistis esse veram, nunc ostendite in illos, quos misimus ad vos, bene eos recipiendo, ut bona quæ de vobis audierunt probent. [Ambrosius] Ostendite dico, et hæc in facie Ecclesiarum, ut scilicet cæteræ Ecclesiæ agnoscant vera esse bona quæ de vobis audierunt. Vel, in facie Ecclesiarum, scilicet ut alii a vobis accipiant exemplum. Nam et, quasi dicat: De receptione eorum moneo.

(60) Aug. in serm. De vita et morte.

131 CAPUT IX.

VERS. 1-7. — Nam de ministerio quod fit in sanctos ex abundanti est mihi scribere vobis. Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones. Quoniam et Achaia parata est ab anno præterito, et vestra æmulatio provocavit plurimos. Misimus autem fratres, ut, ne quod gloriamur de vobis evacuetur in hac parte, ut, quemadmodum dixi, paratisitis, ne cum venerint Macedones mecum, et invenerint vos imparatos, erubescamus nos, ut non dicamus vos in hac substantia. Necessarium ergo existimavi rogare fratres ut præveniant ad vos, et præparent repromissam benedictionem hanc paratam esse, sic quasi benedictionem non quasi avaritiam. Hoc autem dico: Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet. Unusquisque, prout destinavit in corde suo, non ex tristitia aut ex necessitate. Hilarem enim datorem diligit Deus.

Nam de ministerio quod fit in sanctos ex abundanti, id est superfluum, est mihi scribere vobis. Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones, dicens: Quoniam et Achaia, cujus metropolis est Corinthus, æmulatione Macedonum ducta, parata est ab anno præterito, et vestra æmulatio, id est amor et studium, provocat plurimos, ad eleemosynas dandas, [Ambrosius] quia æmulatione Corinthiorum allæ Ecclesiæ, dum audiunt illos prius erroribus implicatos, postea bonæ voluntatis fuisse effectos, incitatæ sunt ad bonum. Quasi vero quis diceret: Cur ergo præmittis illos? ait, misimus autem fratres, ut vos ad hoc hortentur, sed ut parati sitis, quemadmodum dixi illis vos esse paratos. Parati sitis dico, ne hoc, scilicet quod gloriamur de vobis totum evacuetur in hac parte, scilicet si imparati fueritis. Ideo parati esse debetis, ne cum venerint mecum Macedones, et invenerint vos imparatos, erubescamus nos, qui de vobis gloriamur, ut non dicamus vos erubescere: quod magis est, id est esse debet. Si enim non fuerit hoc inventum quod testificatus est de iis, et ipse erubescet, et ipsi amplius confundentur. In hac substantia, id est in hac datione eleemosynarum, quæ pauperes sustentant. Ne ergo hoc sit, necessarium existimavi rogare fratres, scilicet Lucam, Titum, Apollo, ut me præveniant ad vos, et præparent paratam esse, quando veniemus, hanc repromissam, id est sæpe promissam, benedictionem, id est eleemosynam, quæ recte dicitur benedictio, quia causa est æternæ benedictionis. Paratam dico, sic utique, quasi benedictionem scilicet ut sit opus charitatis et magnam, non quasi avaritiam, ut doleant pro dato, et parum sit quod dant. Hoc autem, quasi dicat: Illi præparent, ego autem cur large detis, hoc dico, id est præscribo, quia qui parce seminat, id est dat, parce et metet retributionem. Non parce seminat ille qui parum habens parum largitur, si animus promptus sit dare plus si plus haberet. Nota quod non ait dat, sed seminat,

quia dare eleemosynam non est amittere, sed seminare, scilicet ad tempus carere, ut plus habeatur in futuro. *Et qui seminat in benedictionibus*, ubi plus pensatur animus quam census, *de benedictionibus Dei et metet*, largam scilicet retributionem. Et ideo *unusquisque*, scilicet det, *prout destinavit*, id est præordinavit, *in corde suo*, id est in consilio rationis, quia si inviti darent non prodesset eis. Quia qui invitatus dat propter præsentem pudorem, non habet mercedem, et ideo quisque det, sicut proposuit in corde suo, se velle dare *non det ex tristitia, aut, ex necessitate*, id est tristis vel coactus, sed sponte. *Hilarem, enim datorem*, id est qui ex voluntate bona dat *diligit Deus*, id est approbat et remunerat, non tristem et murmurantem. Qui enim dat ut careat tædio interpellantis, non ut reficiat viscera indigentis, et rem et meritum perdit. (61) Quidquid ergo boni facis cum hilaritate fac, et tunc benefacis, si autem cum tristitia facis, sit de te, non tu facis.

Vers. 8-15. — *Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum, sicut scriptum est: Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi. Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad manducandum præstabit, et multiplicabit semen vestrum, et augebit incrementa frugum justitiæ vestræ: ut in omnibus locupletati, abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo. Quoniam ministerium hujus officii non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, per probationem ministerii hujus, glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ in Evangelio Christi, et simplicitate communicationis vestræ in illos et in omnes, et in ipsorum obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. Gratias ago Deo super inenarrabili dono ejus.*

Potens est autem. Quasi dicat: Ego ita moneo vos, sed Deus potens est. Vel ita continet. Ego moneo vos ita, et nolite diffidere, quia Deus potens est *facere abundare in vobis*, vel in cordibus vestris, *omnem gratiam*, scilicet non solum hanc, sed hanc cum aliis, id est omnia dona Spiritus sancti. Ita *ut vos semper habentes*, id est habere reputantes, *omnem sufficientiam* in omnibus, id est in omni statu vestro, *abundetis in omne opus bonum*, id est in datione eleemosynarum, sicut in cæteris. [Ambrosius] Qui enim solam sufficientiam elegit, poterit in Dei opere abundare: licet enim exiguum sit quod parum habens tribuit, abundat tamen quia recto judicio fit: quia quæritur de quanto, et quo animo detur. Et quasi aliquis quæreret: Estne hoc bonum, scilicet largitio eleemosynarum? Respondet: Est utique, *sicut scriptum est* in Psal. Justus, *dispersit*, non uni omnia conferens, sed pluribus dividens, et *dedit, gratias pauperibus*, non divitibus qui possent reddere

A Et hæc *justitia ejus*, id est merces justitiæ ejus, *manet in sæculum sæculi*, vel in æternum, id est sine fine. Justus est qui bona mundi sine æterni præmii communia reputat. Et nota quod exemplo hoc ad largiendum sanctis invitat. Si enim hujus qui pauperibus largitur merces magna est, quanto magis ejus qui ministrat sanctis? Pauperes enim sunt et possunt dici etiam qui mali sunt. *Qui autem.* Quasi dicat: Non solum inde vita datur, sed etiam qui *administrat* seminanti, scilicet Deus, *semen*, unde eleemosyna fiat, *et panem*, id est necessaria vitæ, *præstabit ad manducandum*, non ad superfluitatem, et in tantum præstabit quod etiam *multiplicabit semen vestrum*, unde plures eleemosynas facialis. Et ideo hoc timore nemo timeat dare, et augebit incrementa, id est facultatem et voluntatem dandi eleemosynas, incrementa dico, *frugum justitiæ vestræ*, id est ex quibus procedit justitia et vita. Justitia est sanctitas et bona vita, *unde proveniunt fruges*, id est æterna renumeratio. Incrementa sunt eleemosynæ et voluntas dandi, pro quibus et hic virtutes et in futuro gloria augebitur. Ut in omnibus. Quasi dicat: In tantum augebit, et res et voluntatem dandi, *ut vos locupletati*, secundum vestram reputationem, *in omnibus*, id est in omni statu vestro, *abundetis in simplicitatem*, id est largitionem simplici animo factam. Simplicitatem, dico, *omnem*, id est perfectam, *quæ largitio operatur per nos gratiarum actionem Deo*. Et ideo facienda est, id est ipsa largitio est causa quare aguntur gratiæ Deo, cujus largitionis nos sumus ministri. *Quoniam*, etc.

C Quasi dicat: Ideo agentur gratiæ Deo de dono largitionis, quia multa in hoc bona sunt. Et hoc est quod ait:

Quoniam ministerium nostrum hujus officii vestri non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat in actione gratiarum, quæ fit per multos, quia multi agunt inde gratias Deo. Et hoc *in Domino*, id est operatione Domini, qui eos movit ad agendas gratias, dico quod per multos agentur gratiæ Deo. Et hoc *per probationem ministerii hujus*, id est quia laudant hanc ministrationem nostram. Per multos dico *glorificantes Deum*, non solum de vestra largitate, sed etiam inde accepta occasione, in, id est pro, vel de *obedientia confessionis vestræ*, id est de fide et confessione, et omni bono vestro. Obedientia, dico, habita *in Evangelio Christi*, quia obedistis Evangelio Christi in subjectione mentis, *et glorificantes Deum pro simplicitate communicationis*, id est vestra communia reputatis, et hoc simplici animo facitis. Vel pro simplicitate communicationis, id est quia alii exemplo vestrosua aliis communicant. Communicationis, dico, factæ *in illos*, id est sanctos prædictos *et in alios omnes egentes, et ipsorum*, etc. Quasi dicat: Per multos dico etiam glorificantes Deum, *de obsecratione ipsorum sanctorum, facta pro vobis*, id est illi multi glorificant etiam Deum. de

(61) Aug., in psal. xxxviii.

hac, quia et ipsi sancti obsecrant pro vobis. (62) Ipsorum, dico, desiderantium vos videre in æterna beatitudine, vel etiam hic. Et hoc *propter gratiam Dei*, id est charitatem eminentem in vobis. *Gratias Deo*. De æterna indigentia et de æterno supplemento indigentiae provincialium Christi et militum Christi egit. Hinc de rebus carnalibus in 132 illos; inde autem de rebus spiritualibus in istos. Ideoque tanquam sanctorum gaudiorum sagina plenus eructans clamat: Gratias Deo. Quasi dicat: Et quia hinc tot bona sunt, gratias ago Deo *super dono inenarrabili*, id est de charitate quam suis donat, quæ non potest enarrari quantum utilis sit. Vel, enarrabili, id est quod debet enarrari.

CAPUT X.

VERS. 1-7.—*Ipsæ autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem et modestiam Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos: absens autem confido in vobis. Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam confidentiam qua existimor audere in quosdam, qui arbitrantur nos tanquam secundum carnem ambulemus. In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. Nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitiorum, consilia destruentes, et omnem altitudinem, extollentem se adversus scientiam Dei, et in captivitate redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia. Quæ secundum faciem sunt videte. Si quis confidit sibi se esse, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut ipse Christi est, ita et nos.*

Ipsæ autem. Postquam admonuit bonos de eleemosynis in sanctos faciendis, agit de incorrectis qui pseudoæquebantur, et eum ferocem putabant. Quasi dicat: Correctos ad eleemosynas invito, *vos autem*, alios qui pseudo mihi præfertis, *obsecro ego Paulus*. Quasi dicat: Vere humilis non superbus ipse qui alios ad eleemosynas moneo, idem vobis qui illis. Obsecro, dico, *per mansuetudinem et modestiam Christi*, id est si vultis ut sim vobis lenis, et cum modo puniam vos, sicut Christus etiam provocatus lenem animum ostendit, et in correctionibus modum non excessit. Obsecro ego Paulus *qui in facie quidem*, id est exterius ut dicitis, *humilis sum inter vos*, scilicet dum præsens sum. *Absens autem*. Quasi dicat: Dum non timeo aliquid mali mihi fieri a vobis, *confido in vobis*, id est confidenter ago in vos, aspere vos redarguens. *Rogo autem*. Hic dicit unde obsecret eos. Quasi dicat: Non solum obsecro vos, sed etiam rogo *ne præsens*, scilicet cum venero, *audeam* in quosdam incorrectos, id est ne præsens audacter puniam eos, *per eam confidentiam qua existimor audere* absens, quia quantum putor absens confidere, tantum præsens faciam in re, nisi se emendaverint. Hoc ergo rogat ut tales illos inveniat, ne cogatur irasci et audere in eos, sed præmissa severi-

late lætetur cum eis. Quosdam dico, *qui arbitrantur nos tanquam secundum carnem*, id est more carnalium, *ambulemus. In carne enim*. Quasi dicat: Putant nos secundum carnem ambulare, quod non facimus, quia licet simus *ambulantes in carne*, id est licet simus degentes in carne, quæ fragilis est, *non tamen secundum carnem*, id est pro carnali commo-
do *militamus*. Non enim militiam a Deo nobis datam exercemus secundum carnem, id est pro tereno commo-
do. Et vere *non secundum carnem militamus. Nam arma militiæ nostræ*, id est virtutes et miracula per quæ in prædicatione militamus, *non sunt carnalia debilitate, sed sunt potentia Deo*, id est per Deum, *ad destructionem munitiorum*, id est ut destruant consilia hominum seu dæmonum diversis calliditatibus munita, *consilia destruentes*. Quasi dicat: Vere possim destruere. Nam destruimus. Et hoc est quod ait. Quasi dicat: Militamus non secundum carnem, nos, dico, destruentes consilia hominum et dæmonum, *et omnem altitudinem*, id est profunditatem intellectus, tam legis peritorum quam philosophorum. Altitudinem, dico, *extollentem se adversus scientiam Dei*, id est quæ de Deo est. Ut dum impugnant partum virginis et hujusmodi. [Ambrosius] *Et etiam in captivitate redigentes omnem intellectum*, id est captivos ducimus omnes superbe agentes, vel intelligentes, dum Christo contradicentes vincimus. Ducentes eos usque *in obsequium Christi*, id est ut fidei Christi, cui ante repugnaverant, humiliter obediant. Nos, dico, *etiam in promptu habentes*, quia nihil nos remordet, quo minus audeamus, *ulcisci omnem inobedientiam*. Quod faciemus, *cum impleta fuerit vestra obedientia*, id est postquam recognovero omnes ex dilectione obedientes. Tunc enim vindicat inobedientiam, cum illam condemnat per obedientiam; tunc illam destruens quando eos qui resistunt perducit ad fidem. Et hoc est digna ultio, ut perfidia ab his quibus defendebatur, damnetur, *quæ secundum faciem*, etc. Quasi dicat: Multa dixi quibus ostendi vobis potius debere nos sequi quam pseudo, et si vobis non sufficit quod dixi, quare me potius quam pseudo sequamini. *Videte*, hæc alia, *quæ sunt secundum faciem*, id est ita evidenter sicut ea quæ sunt subjecta oculis. Aperta enim sunt quæ dicit: Hæc scilicet, *si quis* illorum pseudo. Hoc enim de præsumptibus dicit, *confidit*, per aliquid, id est per fidem vel aliquid aliud, *se esse Christi*, id est quod ipse sit Christi. *Hoc iterum cogitet*, id est bene deliberet *apud se*, ut vim rationis non excedat, vel propter odium nostrum, vel propter honorem suum. Hoc, inquam, cogitet, quia *sicut ipse Christi est*, ita et nos, id est per quæcumque ipse est Christi per eadem et nos. Vel ita, quæ secundum. Quasi dicat: Vere nos apostoli tales sumus quales supra ostendi. Quæ autem sunt secundum faciem videte, id est diligenter opera eorum considerate, qui in vestro conspectu tantum bona agunt,

ne forte vos, seducant, ut velitis eos præferre nobis. Quod non debetis, quia, si quis illorum præsumendum confidit per aliqua se esse Christi, hoc iterum cogitet apud se, quia sicut ipse est Christi, ita et nos, id est per quæcunque ipse est Christi, per eadem et nos. Contra superbos pseudo hoc dicit, qui de se præsumentes inflatione animi Apostolo se præponebant.

VERS. 8-13. — *Nam, etsi amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra quam dedit nobis Dominus in ædificationem et non in destructionem vestram, non erubescam. Ut autem non existimer tanquam terrere vos per Epistolas (quoniam quidam Epistolæ, inquiunt, graves sunt et fortes, præsentia autem corporis infirma, et sermo contemptibilis): hoc cogitet qui ejusmodi est, quia quales sumus verbo per Epistolas absentes, tales et præsentem in facto. Non enim audeamus inserere, aut comparare nos quibusdam qui se ipsos commendant, sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes, et comparantes nosmetipsos nobis. Nos autem non in immensum gloriabimur, sed secundum mensuram regulæ qua mensus est nobis Deus mensuram pertingendi usque ad vos.*

Nam, etsi. Quasi dicat: Vere ita sumus Christi sicut illi. Nam etiam excellentius nos sumus Christi per potestatem, quam illi non habent. Et hoc est quod ait: *nam, etsi amplius aliquid fuero gloriatus de nostra potestate*, scilicet apostolatus, *quam Dominus dedit nobis*, non illis in ædificationem, et non in destructionem vestram, id est ut nos in virtutibus ædificemus, non ut prava doctrina vel exemplo corumpamus, ut pseudo faciunt, *non erubescam*, quia et verum est, et non ad gloriam meam, sed ad utilitatem vestram dicitur. *Ut autem, etc.* Hic dicit se, cum præsens fuerit, implere opere quod absens verbo minatur. Hoc autem dicit occasionem illius sententiæ quam ibi dixerat, parati ulcisci omnem inobedientiam, ne putarent eum absentem tantum minari, et præsentem nihil facere. Quasi dicat: Hanc potestatem dedit mihi Dominus in ædificationem et non in destructionem, sed tamen ulciscar. Videtur enim illis ideo debere blandiri, quia potestatem accepit in ædificationem, non in destructionem; sed ulcisci contra opinionem quorundam se dicit. *Ut autem.* Quasi dicat: Promptus sum ulcisci, tamen hoc dicens, existimor tanquam terrere vos per Epistolas. Et vere existimor, quoniam revera quædam, *inquiunt, Epistolæ quidem graves sunt*, id est ponderosæ ad intelligendum, et fortes ad terrendum. *Præsentia autem corporis est infirma*, non audens exercere severitatem, *et sermo est contemptibilis*, quia ut idiota sine argumentis loquor, ut aiunt. Attende quod infirma dicit contra fortes, et contemptibilis contra graves. Ut autem non existimer a vobis tanquam terrere vos, et opere quod minor non implere, hoc cogitet qui ejusmodi est, scilicet qui ita de me opinatur. Et hoc idem sciatis vos, quia quod minor verbis, impleturus sum factis. Quod ita ait, *quia quales*, id est quam asperi sumus in verbo per epi-

stolas, dum sumus absentes, tales erimus et præsentem in facto, scilicet ulciscentes omnem inobedientiam, quia, si vitia vestra palparemus, tunc non ædificaremus, sed destrueremus. *Non enim.* Quasi dicat: Tales erimus facto quales sumus verbo, quia non sumus pseudo similes, qui usurpant sibi potestatem in diem, et vitia palpant. [Ambrosius] Et hoc est quod ait. Non inserimus nos quibusdam, id est pseudo, qui non missi a Deo, commendant se ipsos, aliquibus artibus, non Deus eos, id est usurpant sibi potestatem indigni. Quod est dicere: Non ponimus nos in numero illorum, ut potestatem usurpemus, sed a Deo electi accepimus, nihil ultra concessum præsumentes. Illi autem non accepta potestate, sed usurpata, dominari volunt, nomini suo vindicantes auctoritatem. Aut non comparamus nos illis, ut nos sicut illi adulemur vobis et vitia vestra palpemus, quod posset facere aliquis etiam habens recte potestatem. Hoc non facimus, ideo quia *non audeamus nos inserere aut comparare eis*, ne sicut illi ita et nos pereamus. Non hæc facimus, sed potius ipsi sumus *metientes*, id est metimur, *nosmetipsos in nobis*, id est in conscientiis nostris, an a Deo missi simus attendimus, et non aliud quam quod injunctum est usurpamus. Tantum enim potestate utimur, quanta concessa est ab auctore; nec mensuram nec modum egredimur. Et sumus comparantes **133**, id est comparamus etiam nosmetipsos nobis, quia secundum quod officium nostrum exigit, facimus quod illi non faciunt. Hæc autem nos agentes, non *gloriabimur*, id est non exercebimus potestatem in *immensam*, id est ultra mensuram nostram, quod illi faciunt qui ultra mensuram usurpando gloriauntur, *sed gloriabimur, secundum mensuram regulæ*, id est secundum mensuratum mihi a Deo populum, cujus ego sum regula ad dirigendum, sub qua mensura vos estis. Unde subdit: *Mensuram, dico, pertingendi monitu Dei usque ad vos.* [Ambrosius] Dei enim nutu Corinthiis evangelizare monitus est. Paratum enim erat unicuique ad quos in prædicatione dirigeretur, ut singuli aliquos populos haberent proprios, de quorum fide gloriarentur. Ad regulam autem Apostoli illi omnes pertinebant, quos in fide fundaverat, qui ad omnes missus erat a Deo. Unde addit *quam mensuram mensus est nobis Deus*. Qui ergo ei resistit, Deo mittenti resistit.

VERS. 14-18. — *Non enim quasi non pertingentes ad vos superextendimus nos. Usque ad vos enim pervenimus in Evangelio Christi, non in immensam gloriantes in alienis laboribus, spem autem habentes crescentis fidei vestræ, in vobis magnificari secundum regulam nostram in abundantia, etiam in illa quæ ultra vos sunt evangelizare, non in aliena regula in his quæ præparata sunt gloriari. Qui autem gloriatur, in Domino gloriatur. Non enim qui se ipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.*

Non enim. Quasi dicat: Vere Deus est mensus. *Non enim*, est superextensio. Et hoc est quod ait,

Non enim superextendimus nos, quasi non pertinentes ad vos. Superextendi est ultra extendi quam conceditur. Nos autem destinati sumus Deo mittente ad vos. Et vere non extendimus nos, quia non pertinentes; pertingimus enim, quia *pervenimus usque ad vos in Evangelio Christi*, id est in prædicatione Evangelii Christi. [Ambrosius] Nos, dico, *non gloriantes in immensum id est in alienis laboribus*, scilicet ubi alius fundamentum fidei posuisset, quod esset ultra mensuram gloriari. Sed sumus habentes spem crescentis fidei vestræ, id est speramus per fidem vestram crescentem de virtute in virtutem. Qui *in vobis*, id est per vos, *magnificari* apud alios, quia per vos tales apostoli veri probamur. Et habemus spem *evangelizare secundum regulam nostram*, id est regnum nostrum, id est secundum quod a Deo nobis injunctum est. Evangelizare dico, *in abundantia*, scilicet non in paucis locis, imo et in alia loca quæ sunt ultra vos, non tamen sumus *habentes spem*, id est non speramus *gloriari in aliqua aliena regula*. Nec illi qui ultra eos sunt, de alieno regimine sunt. Deinde exponit quid dixerit in aliena regula, scilicet *in his quæ præparata sunt* ab aliis prædicatoribus, quia his prædicabat, quibus non erat annuntiatum, ut gloriam suo labore quæreret. *Qui autem.* Quasi dicat: Ego gloriabor in prædictis et in aliis, sed hoc totum unde gloriandum est, a Deo est. Et ideo: *Qui gloriatur, juxta admonitionem Jeremiæ, gloriatur in Domino*, id est Domino attribuat gloriam et confidentiam suam, cujus gratia est quod non potest ille, qui non habet a Deo potestatem, quia suam gloriam quærit. Non enim, quasi dicat: Ideo in Domino gloriandum, quia ille non est probatus a Deo, vel ab hominibus, qui commendat seipsum, id est qui extra Deum gloriatur sibi tribuendo quod Dei est. Vel, *qui autem.* Quasi dicat: Ego non gloriabor in aliena regula, similiter autem, qui gloriatur, id est potestatem vult exercere, *gloriatur in Domino*, id est potestatem exerceat in mensura sibi a Deo data, quod debet. Non enim ille probatus est a Deo vel ab hominibus, *qui seipsum commendat*, qui prædicat non missus, qui non est idoneus, sed præsumptor et reprobus: sed quem Deus commendat, id est idoneum et dignum ostendit miraculis et virtutibus.

CAPUT XI.

VERS. 1-3. — *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ! Sed et supportate me. Æmulor enim vos Dei æmulatione, despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo. Timeo autem ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, et excidant a simplicitate quæ est in Christo.*

Utinam, etc. Quasi dicat: Ego glorior de regimine quod videt insipientia, sed *utinam* sine indignatione *sustineretis modicum quid*, quia plus possem gloriari *insipientiæ meæ*, id est gloriationis de

regimine quæ videtur vobis, et dicitur insipientia. Vel insipientiam hic dicit, gloriationem secundum carnem, quam facit, ne in eo videatur inferior illis, quam ipse non curat, sed prodest Corinthiis. [Ambrosius] Quasi dicat: Glorior de regimine, sed utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, id est gloriationis secundum carnem, quæ videtur insipientia. Quia dictum est: Non te laudent labia tua, sed proximi tui. Hæc autem gloriatio ad laudem ejus videtur pertinere. *Sed et*, etc. Quasi dicat: Opto ut sustineatis. *Sed et*, præcipio, *supportate me*, ut subjecti prælatum. [Augustinus] Quasi dicat: Etsi gravet vos, tamen patienter ferte, *æmulor enim*, id est diligo, *vos Dei æmulatione*, id est ad honorem Dei, non meum, non zelo sponsam Dei mei, sed Deo. Amicus enim sponsi sum. Sponsus igitur zelat sponsam; amicus vero sponsi non sibi, sed sponso. Et nota quod æmulatio dupliciter accipitur. Æmulatio enim est propter alienum statum motus mentis, vel in malum, vel in bonum; hic autem amoris est, non livoris, quia diligit eos Dei æmulatione, id est quæ ad honorem Dei est, et quam Deus Spiritu suo inspirat. Per hoc ostendit ea quæ dicet amore eorum se dicturum, ut non ad laudem ejus proficiant, sed ad horum profectum. *Despondi enim.* Quasi dicat: Et vere diligo vos, quia ergo, qui sum amicus sponsi, despondi vos annulo fidei, non multis, sed *uni*, non adultero, sed *viro* legitimo, scilicet Christo vero sponso. Vos, dico, existentes *virginem castam*. (63) Attende quod a plurali ad singularem descendit, volens intelligi totam Ecclesiam virginem esse, et in omnibus veris membris virginitatem mentis, etsi non integritatem corporis servare. (64) Virginitas carnis corpus est intactum, quæ virginitas paucorum est. Virginitas cordis fides est incorrupta, quæ virginitas omnium est fidelium. Unde in Apocalypsi: *Illi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt* (Apoc. xiv). In mulieribus errorem significavit, quia error per mulierem cæpit. Ideo ergo singulariter dixit virginem, quia omnes sunt una virgo propter unitatem integræ fidei, solidæ spei, sinceræ charitatis: Virgo sunt, quia a pravitate erroris et ab opere malo incontaminati, casta, quia non habent æstum malæ voluntatis. Despondi dico, *exhibere*, id est ut exhibeam vos Deo in die judicii. *Timeo autem.* Quasi dicat: Tales vos desponsavi, ut exhibeam vos Deo, *sed timeo ne, sicut serpens*, id est diabolus, per serpentem *seduxit Evam*, a paradiso eam ejiciens; *seduxit*, dico, *astutia sua*, scilicet promittendo falsa, *ita*, per similes deceptiones *corrumpantur sensus vestri*, id est intellectus vestri per similes deceptiones, *et excidantia simplicitate, quæ est in Christo*, id est a paradiso simplicis fidei Christi, quæ nil alienum recipit. Isti enim Corinthii similes sunt Evæ, pseudo similes serpenti, id est diabolo, qui per eos insidiatur. (65) Lux fidei similis est paradiso. Quo-

(63) Aug., in lib. quæs. 83.

(64) Id., in serm. quodam.

(65) Id., super Joannem.

rum ergo fides corrumpitur, a paradiso ejiciuntur, quia præponunt mendacium veritati. Qui ergo mendacium ædificant in hominibus, ab eis pellunt veritatem, et etiam immittunt diabolus, et ita excludunt Christum. Si quid enim dixeris contra fidem, intrat putredo de veneno serpentis, et nascuntur vermes mendaciorum, et nihil integrum remanet. (66) 'deoque sicut patribus nostris adversus leonem opus erat patientia, sic nobis adversus draconem vigilantia. Tunc enim cogebat, nunc docet. Tunc ingerebat violentias, nunc insidias. Videbatur tunc fremens, nunc lubricus et oberrans difficile videtur. Ideo timet Apostolus ne, sicut per serpentem seducta est Eva, ita per hæreticos corrumpatur Ecclesia a virginitate fidei quam gestat in corde. Modo ergo anima virginitatem tuam conserva, postea secundanda in amplexu sponsi tui. Sepite ergo, ut scriptum est, aures vestras spinis (Eccli. xxviii). Adhuc enim musitat serpens et non tacet. Quod gestum est in illo paradiso, hoc geritur in Ecclesia. Nemo igitur vos seducat ab isto paradiso Ecclesiæ. Sufficiat quod illic lapsi sumus, vel experti corrigamur.

VERS. 4-9. — *Nam, si is qui venit alium Christum prædicat quem non prædicavimus, ut alium spiritum accipitis quem non accepistis, aut aliud Evangelium, quod non recepistis, recte pateremini. Existimo enim nihil me minus fecisse a magnis apostolis. Etsi imperitus sermone, sed non scientia. In omnibus autem manifestus sum vobis, Aut nunquid peccatum feci, me ipsum humilians, ut vos exaltemini? Quoniam gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis, alias Ecclesias exspoliavi accipiens stipendium ad ministerium vestrum; et cum essem apud vos et egerem, nulli onerosus fui. Nam quod mihi deerat, suppleverunt fratres qui venerunt a Macedonia, et in omnibus sine onere me vobis servavi et servabo.*

Nam, si is. Quasi dicat: Timeo ne per illos pseudo corrumpantur sensus vestri, sed non debetis eos pati, quia non aliud prædicant quam ego, et deterius quam ego. Cur ergo existimatis nos inferiores illis? Et hoc est quod ait: *Nam, si is qui venit*, scilicet non missus. Vel, qui venit, id est venditur, quia pro quæstu temporali facit, *prædicat alium Christum, quem non prædicavimus*, id est, etsi prædicat alium Christum excellentiorem quam ego; quod esse non potest; aut si per eos accepistis alium, id est meliorem spiritum quam non accepistis per nos; quod utique non est, sed potius per nos, non per illos accepistis Spiritum; aut si prædicat vobis aliud Evangelium id est aliam de redemptione prædicationem, quæ esse non potest. Quod Evangelium non recepistis per nos, recte pateremini. [Ambrosius Quasi dicat: Si aliud majus sit vobis per eos quam per nos, tunc recte pateremini. Galatis autem anathema dicit, si aliud recipere, si aliud prædicatum fuerit; sed aliud hic dicit quod sit potius et majus eo

A quod ab apostolis traditum fuerit. Galatis autem dicit ut non reciperent aliud, scilicet quod utique non majus esset, sed contrarium. *Existimo enim.* Supra egit de pseudoapostolis, nunc de veris prædicatoribus loquitur; quibus Paulus inferior videbatur, quia non fuerat cum Jesu. Quasi dicat: Si aliud prædicarent, recte pateremini; sed, quia hoc non est, non recte eos patimini. Et vere hoc non est. *Existimo enim me nihil minus fecisse* in his a magnis apostolis, id est quam magni apostoli. Et ita constat quod non minus illis pseudo feci, cum nec minus fecerim, quam magni apostoli. Magni apostoli videntur apud istos Petrus et alii, quia cum Domino fuerunt. Vel pro pseudoapostolis hoc dicit, quibus se non minus eis fecisse ostendit. Ecclesia enim Corinthiorum variis erroribus fluctuabat. Alii enim favebant apostolis qui cum Domino fuerunt in carne, Paulum deformantes, quia cum Domino non fuerit, de quo egimus. Alii favebant pseudoapostolis, a quibus compositis verbis eadem audiebant quæ ab Apostolo contra quos loquitur. Quasi dicat: Non alia prædicant vobis quam ego. Et quia posset dici, quod etsi eadem, melius tamen Paulo prædicarent, removet. Quasi dicat: Nec aliud prædicant, nec melius. Existimo enim me nihil minus fecisse, id est vobis me dico tunc remotum a magnis apostolis. Et vere non minus pseudo feci, vel veris apostolis.

Nam, etsi sum imperitus sermone, quia non orno verba, [Ambrosius] vel quia impeditæ linguæ sum, sed tamen non sum imperitus scientia, quia scio quidquid magni. Hoc autem quod ait, imperitus sermone, non ad apostolos pertinet, quia non erant eloquentes, sed ad pseudo qui componebant verba quos præferabant Corinthii causa accurati sermonis, cum in religione vis sermonis necessaria sit, non sonus vocis. Imperitus enim sermone non est reus apud Deum, sed qui non habet scientiam Dei maxime quæ pertinet ad salutem. *In omnibus autem prædictis manifestus sum vobis*, quia experti estis quæ per me fiunt. Ideo horum omnium prædicatorum vos mihi testes esse potestis et debetis. Et ideo pejus est quod hoc scientes me præponitis illis *Aut nunquid*, quasi dicat: Non minus illis feci; aut si minus feci, *nunquid peccatum feci*, id est nunquid peccavi in hoc? Quoniam gratis, id est sine sumptu, evangelizavi vel prædicavi vobis Evangelium Dei. Quasi dicat: Non. Et est sensus: Minus illis non feci vobis, sed plus, quia feci gratis. Unde mihi irascimini, et alios mihi præponitis, cum hoc non sit peccati sed gloriæ, gratis prædicavi vobis. Ego, dico, *me ipsum humilians*, operando manibus meis, *ut ita vos exaltemini* a morte ad vitam, remotis a prædicatione pseudoapostolis, et quia non putatis vos emisse licentiam peccandi. His enim duabus ex causis sumptus debitos non accepit. Et quasi aliquis quæreret unde ergo vivebas? Respondet:

(66) August., in psal. xxxvii.

Alias ecclesias exspoliavi, non parva in eis se expendisse significat. Cum enim dicit, *exspoliavi*, multa accepta et data significat. *Exspoliavi* dico, *accipiens stipendium ab aliis ad ministerium vestrum*, id est ut possem vobis prædicare, et non acceperim ab aliquo vestrum nec etiam cum egerem. Et hoc est quod subdit: *Et cum essem apud vos et egerem, nulli fui onerosus*, aliquid accipiendo. Non fui onerosus, et si egerem et potui abstinere. *Nam quod mihi decrat*, post spolia ecclesiarum, *suppleverunt fratres qui venerunt a Macedonia*. Ab his bene correctis fuit accipiendum, ne bene seminantes amitterent fructum, quia si non acciperet illis forte in scandalum proficeret. *Et universaliter dicam in omnibus*, scilicet verbis et factis, non solum in stipendiis *servari me vobis sine onere*, quia non jactavi me de genere contra vos nec aliquid hujusmodi feci; et de cætero *servabo*, maxime abstinendo a stipendio debito.

VERS. 10-18. *Est veritas Christi in me, quoniam hæc gloriatio non infringetur in me in regionibus Achaicæ. Quare? Quia non diligo vos? Deus scit. Quod autem facio, et faciam, ut amputem occasionem eorum qui volunt occasionem, ut in quo gloriantur, inveniantur sicut et nos. Nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli, transfigurantes se in apostolos Christi. Et non mirum: ipse enim Satanæ transfiguratur se in angelum lucis. Non est ergo magnum, si ministri ejus transfigurentur velut ministri justitiæ, quorum finis erit secundum opera ipsorum. Iterum dico (ne quis me putet insipientem esse: alioquin velut insipientem accipite me, ut ego modicum quid glorier) quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi*

in insipientia, in hac substantia gloriæ. Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor. Et veritas Christi in me. Quasi dicat: Et vere servabo, quia verax Christus in me loquitur; hoc scilicet quoniam hæc gloria Christi scilicet quod gratis prædico, quod a licitis abstineo propter salutem vestram. *non infringetur in omnibus regionibus Achaicæ. Et quare? putatis hoc fieri, quia non diligo vos? Scilicet putatis me facere odio quod dicunt pseudo? Deus scit, quod ego diligo vos, et quod pro odio non facio.* [Ambrosius] Ut sibi credatur juramento firmat, dans testem Deum suæ dilectionis quam habebat erga eos, quia non ideo volebat accipere, quia non illos diligebat, sed ideo magis, quia eos amabat. Unde subdit: *Quod autem, etc.* Quasi dicat: Non pro odio vestri illud facio, sed ideo facio ut amputem occasionem pseudo, id est quia diligo vos. Et hoc est quod ait, *quod autem facio nunc et faciam semper, ut meo exemplo amputem occasionem eorum qui per me volunt habere occasionem sumendi vestra.* Intentio enim et studium pseudoapostolorum erat in pecuniis accipiendis. Ideoque Apostolus accipere renuit, ne illis esset forma et occasio accipiendi. Sciebat enim quod si non acciperent, non diu prædicarent. Unde subdit: *Ut in*

A *quo.* Quasi dicat: Ideo non accepi ut amputem occasionem, ut tales *inveniantur sicut et nos*, id est similes nobis. In quo, id est in esse similes nobis, *gloriantur*, eruntne sit et nos? utique. *Nam ejusmodi, etc.* Vel ita, ut in quo gloriantur, id est in accipiendo, inveniantur sicut et nos, id est similes nobis. Gloria enim eorum est in extorquenda pecunia, sed me non accipientem non accipient. Et vere non. Nam hujusmodi, etc. Vel ita: Ideo non accipio, ut in quo gloria, id est non accipiendo, inveniantur sicut et nos, id est non meliores nobis, et cur non accipiunt? ut videantur boni. *Nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli*, scilicet callide sub specie religionis decipientes, *transfigurantes se in apostolos Christi*, id est exterius ostendentes se esse apostolos Christi. **B** *Et non est hoc mirum ipse enim Satanæ.* qui est caput eorum *transfiguratur se in angelum lucis*, id est ostendit se quasi angelum Dei, scilicet Christum, vel aliquem cælestem angelum, ut decipiat: quod et ad ærumnas hujus vitæ pertinet. Transfiguratur enim se ad tentandum eos quos ita crudiri opus est, vel ad decipiendum aliquos, prout justum est. Ad quod magna Dei misericordia necessaria est, ne quisquam cum bonos angelos amicos habere se putat, habeat malos dæmones fictos amicos, eos quo tanto nocentiores quanto astutiores ac fallaciores patitur inimicos; neque sancti et fideles unius veri Dei cultores ab eorum fallaciis et multiformi tentatione securi sunt, in his diebus malignis, ubi ista sollicitudo non inutilis (67) ne, cum Satanæ se transfiguratur, fallendo ad aliqua perniciose seducat. Nam, quando sensus corporis fallit, mentem vero non movet a vera rectaque sententia, qua quisque vitam fidelem gerit, nullum est in religione periculum. Vel, cum se bonum fingens ea vel facit, vel dicit quæ bonis angelis congruunt, etiam si credatur, bonus non est error, periculosus aut morbidus. Cum vero per hæc aliena ad sua incipit ducere, ne quis post eum eat, opus est magna vigilantia; quod nemo sine Deo potest, et ipsa hujus difficultas ad hoc utilis est, ne sit spes sibi quisque, aut homo alter alteri, sed Deus tantum: quod nobis expedire prorsus piorum ambigit nemo. Et quia Satanæ transfiguratur se in angelum, *non est ergo magnum si ministri ejus transfigurentur velut sint ministri justitiæ, finis quorum, scilicet ministrorum Christi et Satanæ, erit secundum opera ipsorum.* **D** *Iterum dico, quasi dicat: Dixi, supportate me insipientem, nunc iterum dico aperte, ne quis putet me insipientem, in gloria spiritualium, quia pro bono facio. Alioquin, scilicet si in gloria illa spiritualium insipiens sum, tunc magis accipite, id est accipietis, me insipientem, in gloria carnis. Nec simpliciter dicit insipientem, sed ait velut insipientem, quia nec in hoc vere insipiens est, quia pro bono facit, nec ipse habet in gloria. Accipite me, dico, quasi insipientem in hoc, ut*

(67) Augustinus, in Enchirid.

ego gloriatur modicum quid, id est secundum carnem, A quæ gloriatio modica est. *Quod loquor*. Quasi dicat: Ideo velut insipiens sum, quia quod *in hac substantia gloriæ* id est in gloria carnis, quam quidam putant substantiam, id est ita **135** amant, ac si per ea credant se subsistere. *Non loquor*, quantum ad verborum speciem, *secundum Deum*, [Ambrosius] apud quem non surgit de carne gloria, quia apud Deum humilitas gloriosa, hæc autem ad carnis tumorem pertinere videntur, ubi insipientia est. *Sed quasi in insipientia*. Insipientia est aliquem laudare se; sed quia hoc Apostolus non propter se facit, sed propter Deum, ideo ait, quasi insipientia. *Quoniam multi*, etc. Quasi quis quæreret: Cur ergo facis? Respondet. Quia multi gloriantur, et quia suffertis eos. Quod ita ait: *Quoniam multi gloriantur secundum carnem*, id est secundum illa quæ B pertinent ad carnem, ut est nobilitas et hujusmodi. Ideo *et ego gloriabor* etiam secundum carnem. Et non mirum si illi gloriantur.

VERS. 10-27.— *Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Sustinetis enim si quis vos in servitutem redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit. Secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte. In quo quis audet (in insipientia dico) audeo et ego. Hebræi sunt, et ego. Israelitæ sunt, et ego. Semen Abrahæ sunt, et ego. Ministri Christi sunt, et ego. Ut minus sapiens dico, plus ego. In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Judæis quinquies quadragenas una minus accepi. Ter virgis C cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci. Nocte et die in profundum maris fui. In itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis in solitudine, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus, in labore et ærumna, in vigiliis multis, in fame et siti, in jejuniis multis, in frigore et nuditate.*

Libenter enim, id est voluntarie, *suffertis insipientes*, in hac gloria, quod non debetis, *cum ipsi sitis*, id est esse debeatis, *Sapientes*, sed non estis: quod inde hic probatur, quod tales suffertis. *Sustinetis enim* hanc injuriam, *si quis redigit vos*, [Ambrosius] ex libertate Christi quæ est in charitate, *in servitutem legis*, quæ ex timore servire facit; et *si quis*, de potestate præsumens, *devorat*, id est consumit vestra; et *si quis accipit*, id est decipit, laude ut devoret; et *si quis extollitur*, id est de nobilitate se jactat; et *si quis vos cædit*, id est despicit improperando vobis genus, et hoc *in faciem*, id est in præsentia. [Augustinus, Ambrosius] In faciem enim cæditur, in cuius os injuria irrogatur. Hoc autem *dico secundum ignobilitatem*, quam nobis obijciunt. Hoc faciebant quidam Judæi, qui eo quod essent de genere Abrahæ, detrahebant illis eo quod essent incircumcisi, et se præferebant nobilitatem carnis sibi vindicantes: quos Corinthii tolerabant,

et Apostolo præferebant. *Quasi nos*. Quasi dicat: Ita vos hos sustinetis, et nobis præfertis; *Quasi non infirmi fuerimus in hac parte*, gloriæ. In hac utique non sumus infirmi, quia *in quo quis illorum gloriari audeat*, id est temere se jactare, quia temeritas est quod faciunt, *et ego audeo*, id est audere possum, sine temeritate gloriari [Augustinus] In quo audeat, dixi, *in insipientiam autem dico* illos audeat, quia insipientia in quo gloriantur, quia ut magni videantur de carne se jactant. Apostolus autem si quid de se dicit, non pro sua jactantia facit, sed ut eos humiliet. *Hebræi*, etc. Dico quod in quo quis audeat et ego, ita ut in his apparet. *Hebræi sunt* lingua et natione *et ego. Israelitæ sunt* secundum ritum, *et ego. Semen Abrahæ sunt*, quia non est de proselytis, sed de genere Abrahæ *et ego. Ministri Christi sunt*, per hoc decipiebant, *et ego minister Christi sum*. Et *plus ego minister Christi*. Hoc autem ut minus sapiens, quam deberem, quia non est hominis se laudare. Per hoc ostendit se coactum in laudem suam prorupisse, Nam quis sponte ea refert quæ ad laudem ejus proficiant, imprudentem se non dicit. Deinde ostendit quomodo sit minister Christi plusquam illi, subdens: *In laboribus*, quasi dicat: Ego dico ostensus minister Christi *in laboribus plurimis*, quibus plusquam illi, imo et plusquam veri apostoli laboravi, Hoc ideo dicit, quia et illi pseudo aliquos habuerunt labores, ut viderentur apostoli; sed iste magis laboravit. [Ambrosius] Occasione autem inventa etiam veros apostolos tangit, quibus plus laboravit, ne in se videatur minor gratia. Deinde labores per partes ostendit, subdens: *In carceribus ostensus sum minister Christi abundantius quam illi*; et *in plagis*, id est in verberibus quæ fuerunt *supra modum* humanæ virtutis vel aliorum; *in mortibus*, id est in periculis mortis, *frequenter* fui. Frequentius enim pericula sustinuit quam cæteri. Deinde exponit plagas, subdens: *A Judæis quinquies*, id est quinque vicibus, *accepi quadragenas percussiones una minus*, ne immisericordes viderentur. Quinquies enim flagellatus a Judæis secundum legem Moysi, accipiens plagas xxxix, sicut scriptum est in Deuteronomio. Quod ergo per quinque vices factum est, hic summam refert; *Ter virgis cæsus sum*; hæc a gentibus passus est. Item, *semel lapidatus sum*, in civitate Lycaonia; *ter naufragium feci*, id est pertuli; *nocte et die fui in profundo maris*, id est in alto mari fui delentus tempestate. Vel ad litteram: *In itineribus sæpe ostensus minister Christi*, in *periculis fluminum*, in *periculis latronum*, quos diabolus cum in civitate cum occidere non posset, ei excitabat in via, cum tamen nihil ferret quod latrones cuperent. In *periculis ex genere meo*, id est a Judæis procuratis: ideo, quia lege eorum deserta ad Evangelium me converti. In *periculis ex gentibus*, propter unius Dei prædicationem, Item probatus sum minister Christi in *periculis in civitate*, id est in commotionibus civium contra me. Item, in *periculis in solitudine*, quæ erant vel a

serpentibus vel a penuria ciborum. Item in *periculis in mari*, quæ non erant ex mari, sed in mari, ut hoc diversum sit a superiori. Superius enim vocavit pericula quæ ex mari fuerunt. Item probatus sum minister *periculis in falsis fratribus*, id est quæ ab hæreticis sunt, qui sunt falsi fratres, ut illi qui dicunt Paulum legalia tenere, sed non facile aliis aperire. Unde alibi Apostolus ait: *Ego adhuc si circumcisionem prædico*, etc. (Gal. v). Item probatus sum minister Christi *in labore manuum*; et *æterna morborum et hujusmodi*; *in vigiliis*, quæ sunt pro opere vel pro aliis. Item probatus sum minister Christi, *in fame et siti, in jejuniis multis, in frigore et nuditate*. (68) Cum Apostolus se commemorat laborasse in fame et siti, ubi ergo est promissio Dei dicentis: *Primum quærite regnum Dei, et hæc omnia adjicientur vobis?* (Matth. vi). Videtur enim promissio Domini titubasse, cum Apostolus dicat se laborasse in fame et siti, in frigore et nuditate. (69) Sed novit ille medicus cui semel nos totos commisimus, et a quo promissionem vitæ præsentis ac futuræ habemus, hæc adjutoria quando apponat et quando detrahat, sicut nobis expedire judicat ad nos consolandos et exercendos in hac vita.

VERS. 28-33. *Præter illa, quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum. Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror? Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi scit, qui est benedictus in sæcula, quod non mentior. Damasci præpositus gentis Aretæ regis custodiebat civitatem Damascenorum ut me comprehenderet, et per fenestram in sporta demissus sum per murum, et sic effugi manus ejus.*

Præter illa vero quæ extrinsecus, [Augustinus] id est in corpore, quæ a persecutoribus patior et aliis modis, angit me in animo *instantia mea quotidiana*, quæ nec una hora remittitur. Quæ est illa? scilicet *sollicitudo omnium Ecclesiarum*, quæ ex charitate provenit. (70) Quanto ergo major charitas est, tanto sunt majores plagæ de peccatis alienis. Unde: *Qui apponit scientiam, apponit dolorem* (Eccle. i). Si ergo abundat vitæ charitas, magis dolebis peccantem. Et vide qualis est sollicitudo Apostoli, quam paterna, quam materna: quæ tanta est ut dicat; *Quis de omnibus fidelibus infirmatur*, vel in fide, vel in aliqua virtute, *et ego non infirmor?* quia ita de illo sicut de me doleo. Et *quis scandalizatur aliqua molestia tribulationum, et ego non uror?* (71) igne charitatis quæ ei compatiatur. Omnes enim, quia scandalum patiuntur, fraxorium sunt habentium charitatem, id est ossium quæ ferunt carnes, id est perfectorum, quia portant et regunt carnales. Unde: *Et ossa mea sicut in fraxorio confixa sunt* (Psal. xxx). (72) Et nota quod ait, uror. Urunt quidem

homines tribulationes, sed bonos non ad consumptionem, imo ad purgationem. [Augustinus] Tribulatio enim tanquam emplastrum mordax urit te, sed sanat te: maxime autem iste affectus quia hoc verbo uror exprimitur purgat, quia de charitate venit. Et cum hæc sunt, *si oportet gloriari*, sicut utique oportet pro vobis, ego *gloriabor*, non de potentia vel genere, ut pseudo faciunt; sed de his *quæ sunt infirmitatis meæ*, etsi in his videatur esse abjectio. Et ut vera esse ostendat quæ dixit vel dicturus est, juramento confirmat, subdens: *Deus, qui novit omnia, et pater Jesu Christi Domini nostri*, cujus, scilicet servus sum, et vos eidem servire debetis, *qui est benedictus*, id est laudatus per nos *fideles in sæcula, scit quod non mentior*, in supradictis, vel in hoc quod dicturus sum, scilicet quod mihi contigit. *Damasci*. Quid est illud? Ecce, *præpositus*, etc. Ecce iterum infirmitas commemoratur, quasi dicat: Hoc accidit mihi, *Damasci*, scilicet *præpositus gentis Aretæ regis*, qui sub Aretæ rege illi genti præerat, *custodiebat* admonitione Judæorum, *civitatem Damascenorum* **136** *ut me comprehenderet*, ne amplius prædicarem. *Et per fenestram in sporta demissus sum*, a fratribus *per murum*. Hoc quidam indigne factum esse dicunt, quia non Dei auxilio liberatus est. Sed ante non est necessarium suffragium Dei, quam deficit humanum: nec debet aliquis expectare divinum auxilium, dum habet quid faciat, ne videatur tentare Deum. Ideo et Apostolus a discipulis per fenestram in sporta demissus est unde effugeret. Unde subdit; *Et sic effugi manus ejus præpositi*. [Ambrosius] Videtur non fecisse sicut bonus pastor, sed ut mercenarius cui non est cura de ovibus, quas lupo veniente deserit. (73) Sed nunquid non fuit ei cura de ovibus, quia fugit? Fuit plane. Eas enim Pastori in cælo sedenti orationibus commendabat, et utilitati earum se fugiendo servabat. Quod ab ipso summo Pastore dictum audierat: *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam* (Matth. x). (74) Quis autem credat hoc Dominum ita fieri voluisse, ut necessario ministro, sine quo vivere nequeunt, desererentur greges quos suo sanguine comparavit. Nec ipse Christus hoc fecit, quando partantibus parentibus in Ægyptum parvulus fugit, quia necdum Ecclesias congregaverat, quas ab eo desertas fuisse dicamus. Faciant ergo servi Christi ministri verbi quod præcepit vel permisit, sicut ipse Christus in Ægyptum, fugit. Fugiant omnino de civitate in civitatem, quando eorum quisque specialiter a persecutoribus quæritur, ut ab aliis qui non ita requiruntur non deseratur Ecclesia, sed præbeant cibaria conservis, quos aliter vivere non posse noverunt. Cum autem omnium, id est episcoporum et clericorum et laicorum, est commune periculum, hi qui aliis indi-

(68) August., De serm. in monte.

(69) Id., in eodem.

(70) Id., in psalmo xxviii.

(71) Id., in psalmo c.

(72) Id., in lib. contra Manicheos.

(73) Id., super Joannem.

(74) Id., ad ordinat. episcop.

gent non deserantur ab his quibus indigent. Aut igitur ad loca munita omnes transeant, aut qui habet necessitatem remanendi, non relinquetur ab eis, per quos illorum est ecclesiastica supplenda necessitas; ut vel pariter vivant, vel pariter sufferant, quod eos paterfamilias volet pati.

CAPUT XII.

VERS. 1-4 — *Si gloriari oportet, non expedit quidem. Veniam autem ad visiones et revelationes Domini. Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim sive in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit, raptum hujusmodi usque ad tertium cælum. Et scio hujusmodi hominem sive in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit, quoniam raptus est in paradysum, et audivit arcana verba quæ non licet homini loqui.*

Item, si præter prædicta gloriari oportet, propter pseudo, *veniam* narrando, non ad ea quæ infirmitatis sunt, sed ad *visiones*, dico, si oportet gloriari, quod *quidem non expedit*, respectu ipsius gloriationis, sed propter vestram utilitatem et pseudo depressionem: et ideo cum multa dixerim de laboribus et infirmitatibus meis, nunc *veniam*, narrando ad *visiones et revelationes*, id est secreta quæ videt plene intellexi, non ut Pharaon qui vidit et non intellexit. Quæ visiones sunt Domini, id est de Domino, vel quas Dominus aperuit. Et quæ sint illæ visiones aperit de se, quasi de alio loquens, *Scio hominem*. (75) Consuetudo eorum qui sacras litteras nobis ministrarunt, ut quando ab aliquo eorum narrabatur historia, cum ad se ipsum veniret tanquam de illo loqueretur. Hoc enim Matthæus fecit, et Joannes, et Moyses: ita enim de seipsis locuti sunt tanquam de aliis. Inusitatus autem hoc fecit Apostolus, non in historia, ubi rerum gestarum suscipitur explicanda narratio; sed in Epistola sic inserens se ordinem narrationis suæ tanquam rerum gestarum scriptor, non tanquam sui ipsius prædicator. Nihil enim deperit veritati quando et res ipsa dicitur, et dicendi jactantia quodammodo vitatur. Hoc quippe narrabat quod ad laudem Dei pertinebat. De se ergo quasi de alio ait: *Scio hominem* manentem in Christo, id est conformem Christo, quia aliter non videret, *Raptum hujusmodi usque ad tertium cælum*. Hoc autem accidit illi homini, *ante annos quatuordecim*. Quatuordecim enim anni jam erant transacti a tempore quo vidit visionem usque ad illud quo narravit. Modo ergo pro meritis major erat, et ex eo quod tandiu tacuit, constat non superbe, sed ex necessitate dici. Scio, inquam, hujusmodi hominem raptum, sed *nescio* qualiter sit raptus, scilicet *sive* animæ remanente in corpore, *sive extra corpus*, eadem assumpta; sed *Deus scit*, qui hoc facere potuit. (76) Hoc ignoravit Apostolus, utrum quando raptus est in corpore fuerit anima, an omnino de corpore exierit ut corpus mortuorum jaceret, donec peracta illa demonstratione membrum mortuis anima redderetur,

(75) Aug. super Joannem.

(76) Id., super Genesim ad litteram.

et mortuus omnino revivisceret. Et, quia ipsa a corpore alienato, utrum omnino mortuum corpus relinquerit, an secundum modum quemdam viventis corporis ubi anima fuerit, sed mens ejus ad videnda vel audienda ineffabilia illius visionis arrepta sit, hoc incertum erat.

Et ideo forsitan dixit, sive in corpore sive extra nescio, Deus scit. Hoc nescio, sed certissime *scio hujusmodi hominem raptum*, id est contra naturam elevatum, *usque ad tertium cælum*, scilicet empyreum, quod statim factum angelis sanctis fuit repletum. [Ambrosius] Et dicitur empyreum, id est igneum a splendore, non a calore. Intellegitur vero ultra omnia sidera mundi fuisse raptus, et ideo magnificentum, et mirabile est quod narrat. Primum cælum æreum est, unde dicuntur aves cæli. Secundum firmamentum, unde in Genesi: *Fiat firmamentum, et vocavit firmamentum cælum* (Gen. 1). Tertium cælum spirituale, ubi angeli et sanctæ animæ fruuntur Dei contemplatione. Ad quod cum dicit se raptum, significat quod Deus ostendit ei vitam in qua videndus est in æternum. [Augustinus] Vel tres cæli intelliguntur tria genera visionum. Et est sensus: Scio hominem hujusmodi raptum, id est contra naturam elevatum, usque ad tertium cælum, id est ad cognitionem deitatis. Nam primum est corporalis visio, cum quædam corporaliter videntur Dei munere quæ alii videre nequeunt, ut Eliseus vidit ignotos choros quando raptus est Elias. Et Balthasar vidit manum scribentem in pariete mane, rechel, phares. Secundum cælum est imaginaria vel spiritualis visio, quando aliquis in exstasi vel in somno videt non corpora, sed imagines rerum Dei revelatione, ut Petrus vidit discum. Tertium cælum est intellectualis visio, quando nec corpora nec imagines eorum videntur, sed incorporeis substantiis intuitus mentis mira Dei potentia figitur. Ad hunc raptus est Apostolus, ut ipsum Deum in se non in aliqua figura videret. Et hæc visio duabus aliis multo excellentior est. Quod ergo non per corpus videtur nec imaginabiliter, sed proprie, hoc ea visione videtur quæ omnes alias superat. (77) Occurrunt enim tria genera visionum, unum per oculos quibus ipse litteræ videntur; alterum, per spiritum hominis, quo proxima et absentia cogitantur; tertium, per intuitum mentis, quo ipsa dilectio intellecta conspicitur. In his tribus generibus illud primum manifestum est omnibus quo videtur cælum et terra, et omnia oculis conspicua. Nec illud alterum, quod absentia corporalia cogitantur insinuare difficile. Cælum enim et terram et quæ in eis videre possumus, etiam in eis constituti cogitamus. Et aliquando nihil videntes oculis corporis, animo tamen corporales imagines intuemur, vel veras sicut ipsa corpora vidimus et memoria retinemus, vel fictas sicut cogitatio formare potuerit. (78) Aliter enim cogitamus quod novimus, aliter quod non novimus. Tertium vero illud quo dilectio intellecta conspicitur, eas res

(77) Aug. in lib. super Gen.

(78) Id., in eod.

continet, quæ non habent imagines sui similes, quæ non sint quod ipsæ. Dilectio enim videtur præsens in specie qua est, et aliter absens in aliqua imagine sui simili, sed quantum mente cerni potest, ab alio magis, ab alio minus ipsa cernitur. Homo vero vel arbor et alia corporalia et præsentia videntur in suis formis et absentia cogitantur imaginibus animo impressis.

Hæc sunt tria genera visionum: Primum appellatur corporale, quia corporeis sensibus exhibetur; secundum spirituale, quia quidquid corpus non est, et tamen substantia est, jam recte spiritus dicitur; tertium vero, intellectuale ab intellectu. Tria igitur ista genera visionum, scilicet corporale, spirituale, intellectuale, singillatim considerata sunt. Secundum primam visionem vidit Balthasar manum, continuoque per corporis sensum imago rei corporaliter factæ spiritui ejus impressa est; atque in ipso viso facto et præterito illa in cogitatione permansit. Videbatur illud in spiritu et non intelligebatur; nec tunc intellectum erat, cum corporaliter fieret et appareret. Jam tamen signum esse intelligebatur, et id ex mentis officio erat, sicut et ipsam inquisitionem qua requirebatur quod illud significaret, utique mens agebat: quo non comperto, Daniel accessit, et spiritu prophetico mente illustrata quid illo signo portenderetur aperuit. Melius dicendus propheta per hoc genus visionum, quod mentis est proprium, quam ille qui et signum factum corporaliter viderat, et transacti ejus imaginem in spiritu cogitando cernebat. Secundum visionem secundam vidit Petrus in extasi discum plenum variis animalibus, et audivit vocem: *Macta et manduca* (Act. x). Redditus autem corporeis sensibus id ipsum quod visum in spiritu memoria tenuerat, in eodem spiritu cogitando cernebat: quæ omnia non corporalia, sed corporalium imagines erant, sive cum primum in extasi visæ sunt, sive cum postea cogitatæ. Cum vero disceptabatur et requirebatur quid illa significarent, mentis erat actio conantis, sed deerat effectus donec mens divinitus adjuta intellexit quid illud significaret hac visione. Quæ dicitur intellectualis ea cernuntur, quæ nec cernuntur corporea, nec ullas gerunt formas similes corporum, velut ipsa mens et omnis animæ affectio bona. Quo enim alio modo ipse intellectus nisi intelligendo conspicitur? Nullo. Ita et charitas, gaudium, pax, fides, et hujusmodi, quibus propinquatur Deo, et ipse Deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Et habent hæc tres visiones ordinem suum. Præstantior enim est visio secunda quam prima, et tertia quam secunda. Hac enim mens subvecta rapitur in illam quasi regionem intelligibilem, ubi sine omni imagine corporis videt perspicuam veritatem, nullis opinionum falsarum nebulis fucatam. Ibi virtutes animæ non sunt operosæ ac laboriosæ. Non enim opere temperantiæ libido frenatur, nec

(79) Aug., in lib. super Gen.

(80) Id., ad Paulinam De videndo Deo.

A opere fortitudinis adversa tolerantur, nec opere justitiæ iniqua puniuntur, nec opere prudentiæ mala vitantur. Una ibi et tota virtus est amare quod videas, et summa felicitas habere quod amas (79). Ibi beata vita in fonte suo bibitur: inde aliquid aspergitur humanæ vitæ, ut in tentationibus hujus sæculi, temperanter, fortiter, juste, prudenterque vivatur. Propter illam veritatis visionem ut in Sina, vel per spiritualem ut vidit Isaias, et Joannes in Apocalypsi, sed per speciem non in ænigmate omnis labor suscipitur.

Hoc modo visionis petivit Moyses videre Deum, id est in substantia qua Deus est, quem multis figuris viderat, et facie ad faciem ei locutus erat, quia ibi, id est in illa specie qua Deus est longa ineffabilius et præsentius, id est secretius videtur, et arcana dicit, id est revelat, ubi, id est in qua claritate speciei nemo vivens in istis sensibus Deum videt. Hoc est tertium cælum, scilicet visio qua Deus videtur facie ad faciem; et iste est paradus, si dici potest, paradusorum. Nam et præsens Ecclesia paradus dicitur, et paradus dictus est ille in quo Adam corporaliter vixit. Ad illud tertium cælum raptum se dicit Paulus, sed an in corpore an anima separata, se nescire dicit. Quasi dicat: Non humano sensu vidi, ut etsi in corpore anima existente viderit, non sit contra illud quod Dominus dicit Moysi: *Non videbit me homo et vivet* (Exod. xxxiii). Tunc enim Apostolus non vixit homo, id est secundum usum sensuum corporis, sed ablatum est ei omnis sensus hominis. (80) Quia necesse est abstrahi ab hac vita mentem ipsam, quando in illius ineffabilem visionis lucem assumitur, et non sit incredibile quibusdam sanctis nondum ita defunctis, ut sepelienda corpora remanerent etiam istam excellentiam revelationis fuisse concessam. (81) Cur ergo non credamus quod tanto Apostolo doctori gentium raptum usque ad istam excellentissimam visionem, voluit Deus demonstrare vitam, in qua post hanc videndus est in æternum. Et cur non dicatur iste paradus quasi regio ubi animæ bene est, nisi scilicet ipsam Dei substantiam, Verbumque Dei ac Spiritum sanctum ineffabiliter videt. Unde subdit: *Et scio*, etc. Vel ita, ut per tres cælos intelligantur tres ordines angelorum secundum Dionysium, qui tres ordines angelorum constituit, ternos in singulis ordinibus ponens. In primo ponit angelos, archangelos, virtutes; in secundo, principatus, potestates, dominationes; in tertio, thronos, cherubim et seraphim. Quorum tertius ordo vicinior Deum contemplatur. Ad quorum similitudinem Deum vidisse dicitur Apostolus. Et hoc est tertium cælum, ad quod raptum se dicit Apostolus, ut scilicet sicut illi Deum videret. Vel, primum cælum est cognitio cælestium corporum; secundum, cognitio cælestium spirituum; tertium, cognitio Deitatis, ad quam raptus est Apostolus. Et nota quod similiter tertium

(81) Id., super Genesim.

cælum exposuimus in secunda sententia, sed primum et secundum aliter quam hic, et ideo distinguitur hæc sententia ab illa. Deinde quasi aperiens quid tertium cælum dixerit, subdit: *Et scio hujusmodi hominem raptum*. Nota quod se bis raptum dicit, *sive in corpore, sive extra corpus*, ita scilicet quod de corpore exierit anima, *nescio, Deus scit*, sed hoc scio *quoniam raptus est in paradisum*, id est in eam tranquillitatem qua fruuntur illi qui sunt in cœlesti Jerusalem, et sic potuit videre quod nunquam corporeis sensibus impeditus videre posset. [Augustinus] Tunc enim facta est ab hujus vitæ sensibus quædam vehementissima intentionis aversio. *Et tunc audivit arcana verba*, id est percepit intimationem de secreta Dei essentia, quasi per verba, *quæ non licet homini loqui*, id est verbis explicare. (82) Dixit equidem quod posset hominibus dici, et tenuit apud se quod non posset dici. Ergo et audiatur ad quod possumus attingere, et credatur ad quod non possumus. Si diceremus illi, rogamus te, explica magnitudinem ipsius, nonne forte hoc responderet nobis: Non est valde magnus quem video, si a me potest explicari. [Ambrosius] Deinde, ne de se gloriose effari videretur, non sui, sed rei magnitudinem in se commendans, ait:

VERS. 5-9.—*Pro hujusmodi gloriabor, pro me autem nihil nisi in infirmitatibus meis. Nam, et si voluero gloriari, non ero insipiens. Veritatem enim dicam. Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut audit aliquid ex me. Et, ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ angelus Satanæ, ut me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogavi ut discederet a me, et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea.*

Pro hujusmodi visione vel homine, gloriabor, id est commendabo me: *pro me autem*, filii Abraham, et hujusmodi, *nihil gloriabor nisi forte in infirmitatibus meis*, id est de tribulationibus quas patior. *Nam*, quasi dicat: Dico gloriabor, et recte, *nam, etsi voluero*, de revelatione vel infirmitate, *non ero insipiens*, etsi videar. Et vero non. *Veritatem enim dicam*, pro vestra utilitate: quod in sequenti ostendit, ubi ait: *Omnia autem propter vestram ædificationem. Parco autem*. Quasi dicat: Possem et de pluribus aliis gloriari, sed parco, id est parce refero vix pauca, dicens: *Ne quis infirmus existimet me esse supra id quod videt me esse, aut audit* ab aliis *ex me*, id est de me, cum non nisi infirmitas videatur in me, vel ab aliis qui vident, audiatur. Si ante magna referrem et plura, putarent forte infirmi me non esse infirmum, sed hominem immortalem vel angelum, et hujusmodi. Ideo ergo parce de se loquitur, ne quis existimet eum esse supra id quod videt vel audit, ut scilicet pro magnis illis non esse homo mortalis et fragilis videatur. Vel pro obtreptatori-

bus hoc dicit, pro quibus non magnifice gloriatur, ne dicant eum ex elatione non ex veritate id facere, [Ambrosius] Et est, parco autem, id est parce gloriator, ne quis detractor existimet me tendere elationis tumore, supra id aliquid quod videt in me, aut audit ex me, id est ultra id quod limes meritorum meorum tendit, vel admittit. *Et ne*, etc. Quasi dicat: Parco multum gloriari, ne autem aliter puter, etiam *stimulus carnis*, id est stimulus pungens carnem, a Deo *datus est mihi*, id est ad meam utilitatem, scilicet *ne magnitudo revelationum extollat me* in superbiam. (83) Cætera enim vitia tantum in malofacto valent; superbia vero sola in recte factis cavenda est. Cum enim quisque bene profecerit, superbia tentatur ut perdat totum profectum. (84) Non itaque mirum, si contra capitale vitium, appositum sibi Apostolus dicit mordax epithima quo tumor curaretur. Quis ergo de se securus est? (85) Quomodo securus agnus egredietur, ubi aries sic periclitari metuit? Ecquis est ille stimulus qui datus est? *Angelus Satanæ*, id est angelus malignus missus a Deo: et propter aliud, a Satana missus venit. (86) Dominus enim ad conservationem humilitatis immisit. Diabolus autem venit ut ad effectum traheret. Deus autem ad hoc juste non parcebat, ut ejus virtutem in infirmitate perficeret, dans colaphizantem angelum. Diabolus enim non hoc agebat, ne magnitudine revelationum Paulus extolleretur, et ut virtus ejus perficeretur. [Ambrosius] Sed a Deo traditus erat justus colaphizandus angelo Satanæ.

Hoc ergo remedium datum est Apostolo a Deo, ut tentationibus pressus non extollatur. Unde subdit: *Ut me colaphizet*. Quasi dicat: Datus est mihi angelus Satanæ, ut vel *qui me colaphizet*, ut reprimat omnem motum superbiæ incutiendo tribulationes et dolores. (87) Nam et dolore quodam corporis trahitur vehementer agitalus, dolores autem corporum plerumque immittuntur ac angelis Satanæ, sed hoc non possunt nisi permissi. Sic et Job probatus est: permissus est ad eum probandum Satanæ, et percussit eum vulnere. Immundus enim mittebatur, sed sanctus probabatur. Sic ergo angelus ille Satanæ permissus est, et quasi libenter venit colaphizare Apostolum, sed Apostolus curabatur. Vel ita, datus est angelus Satanæ qui me colaphizet, tentando per libidinem, ut quidam aiunt. Tentatio autem cui non consentitur, non est peccatum, sed materia exercendæ virtutis. Hoc intellige dictum de tentatione quæ fit ab hoste, non a carne: quæ peccatum est veniale, si ei non consentiatur. *Propter quod*, scilicet quia graviter colaphizabat, ego humane timens, *ter*, quasi dicat: Multoties *rogavi Dominum*, qui solus potest facere

(82) Aug., in psalmo cxxxiv.

(83) Id., De nat. et grat.

(84) Id., in psal. viii.

(85) Id., De verb. Apost.

(86) Id., contra Faust.

(87) Id., in psalmo cxxx.

ut stimulus *discederet a me.* (88) Quia gravis erat medicina infirmo, et ideo rogavit medicum, ut auferret quod apposuerat quia molestum erat: ut cum medicus apponit vulneribus aliquod forte epithima molestum et ardens quo curandus est ille cuius viscera tumbant, rogat ille medicum, cum illo medicamento cruciari cœperit, ut auferat; medicus autem consolatur et monet patientiam, quia novit esse utile quod apposuit. Sic et Apostolus ait: rogavi Dominum ut *discederet stimulus*, id est rogavi medicum ut auferret molestum epithima quod mihi apposuerat, sed audivi vocem medici. Et Dominus melius mihi providens, *dixit mihi*, per inspirationem vel per angelum: O Paule, *sufficit tibi gratia mea*, scilicet quod dedi tibi in omnibus, scilicet quod feci te de infideli fidelem, de persecutore Apostolum, et plus omnibus laborantem et arcana videntem; vires quoque stimulos tolerandi tibi **138** addidi. Et noli hoc orare, ut discedat stimulus.

VERS. 9-13. — *Nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo. Cum enim infirmor, tunc potens sum. Factus sum insipiens, vos me coegistis. Ego enim a vobis debui commendari. Nihil enim minus feci ab his qui sunt supra modum apostoli. Tametsi nihil sum, signa tamen apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, signis, et prodigiis, et virtutibus. Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis, nisi quod ego ipse non gravavi vos? Donate mihi hanc injuriam.*

Nam, id est quia, *virtus perficitur in infirmitate*, id est perfectio virtutum est quæ habet infirmitatem contrariam, cum qua legitime certet, quia certando acquiritur victoria, et sic fit virtutis consummatio. [Augustinus] Nota quod exauditur diabolus petens Job tentandum, et non exauditur Apostolus, petens stimulum removendum. Exaudivit eum quem disposuerat damnare, et non audivit eum quem volebat sanare. Nam et æger petit multa a medico quæ medicus non dat; non exaudit ad voluntatem, ut exaudiat ad sanitatem. Ita et Dominus non exaudivit Paulum ad voluntatem, sed ad utilitatem. Aliquando Deus iratus dat quod petitis. Cum vero ea quæ Deus laudat et promittit ab illo petitis, securi petite. Illa enim propitio Deo conceduntur, quando autem petitis temporalia, cum modo petite, et cum timore illi committite, ut, si prosint, det, si scit obesse non det. Quid enim obsit vel prosit medicus novit, non ægrotus. *Libenter igitur*. Quasi dicat: Et quia virtus in infirmitate perficitur, igitur non invitus, sed libenter *gloriabor in infirmitatibus meis*, ad hoc datis, *ut virtus Christi inhabitet in me*, id est ut gratia Christi confirmetur in me. *Propter*

quod, scilicet quia ad hoc datæ sunt infirmitates, non solum in his gloriabor ad alios, sed etiam *placeo mihi*, id est multum delector. *In infirmitatibus* et in quibus delectetur exponit: *In contumeliis* verborum; *in necessitatibus*, id est in penuriis necessariorum; *in persecutionibus* quæ fiunt de loco ad locum; *in angustiis*, id est in anxietatibus animi illatis *pro Christo*. Et recte in his placeo. *Cum enim infirmor*, exterius, *tunc sum potens*, id est victor efficior. [Ambrosius] Verum est enim, quia tunc vincit Christianus cum perdere putatur; et tunc perdit perfidia, cum se vicisse gratulatur. Plaudit ergo Christianus cum illi insultatur, et surgit cum premitur. In his autem omnibus commendationibus *factus sum insipiens*, id est videor factus insipiens sed vestra culpa, quia *vos me coegistis*, qui debuistis contra pseudo commendare me. Unde subdit: *Ego enim debui a vobis commendari*; quod vos non fecistis. Et ideo coactus in laudem meam prorupi. Et vere debui.

Nihil enim minus feci vobis, ab his, scilicet Petro et Jacobo, et aliis, id est ad comparisonem horum, vel ab his tunc remotus, *qui sunt apostoli supra modum meum*, id est digniores quam ego, sicut quibusdam videtur; sed non est minor illis, nec in prædicatione, nec in signis faciendis; non dignitate minor est, sed tempore. Si autem de tempore ei perscribendum putatur, ergo et Christo, quia ante cœpit Joannes prædicare, quam Christus, et non Christus Joannem, sed Joannes Christum baptizavit. Non ergo sic judicat Deus. *Tametsi*. Quasi dicat: Vere nihil minus vobis, quia *tametsi nihil sum*, id est nihil esse videor quibusdam, tamen *signa apostoli*, vel *apostolatus mei facta sunt in vobis*, id est a Deo qui est super vos. Vel, facta sunt super vos, id est plusquam digni sitis. Ac si diceret: Licet quibusdam nihil videar, tamen ea feci auctore Deo, quæ me Apostolum designant. Hæc autem sunt signa apostolatus mei, scilicet quod ego fui in omni patientia adversorum. [Ambrosius] Patientiam primam memorat quæ ad minores pertinet, quia diu illos portavit, quasi impatientes ægros, ut habita potestate signorum quasi medicina curaret vulnera erroris eorum. Unde subdit: *Et signis*. Quasi dicat: Et ostendi signa apostoli; *in signis et prodigiis*, id est in minoribus et majoribus miraculis *et virtutibus* mentis, scilicet in castitate et aliis. Vel hæc tria ita distingue, ut intelligas quia virtus est genus signorum et prodigiorum, id est nomine virtutis omne miraculum accipias, signum vero quod in quocunque tempore aliquid significat, et est prodigii genus, prodigium est quod futuro significat. Vel signum et prodigium sunt in his quæ contra naturam fiunt. Virtus vero in his quæ non contra naturam fiunt, ut per impositionem manus et orationes a morbo homines liberare. *Quid enim*. Quasi dicat:

(88) Aug., in psalmo cxxx.

Vere non minus feci vobis, quia vos non habetis minus per me quam aliæ Ecclesiæ per illos; sed amplius, quia gratis prædicavi vobis, quod ita dicit: *Quid enim est quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis*, id est quid minus habuistis per me, quam cæteræ Ecclesiæ per illos, nisi quod ego ipse non gravavi vos, accipiendo vestra. Quod si putatis injuriam ut imperiti, *donate mihi hanc injuriam*. [Ambrosius] Quasi dicat: Non est hæc injuria, sed bonum opus. Unde laude dignus sum. Si ergo pro bono opere vos offendi, ignoscite mihi. Et, quia stultus boni accusator est, ut illos imperitos ostenderet, veniam ab eis postulat ejus facti, de quo laude dignus est.

VERS. 14-19.—*Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos, et non ero gravis vobis. Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis. Ego autem libentissime impendam et superimpendar ipse pro animabus vestris, licet plus vos diligens, minus diligar. Sed esto. Ego vos non gravavi; sed cum essem astutus, dolo vos cepi. Nunquid per aliquem eorum quos misi ad vos, circumveni vos? Rogavi Titum, et misi cum illo fratrem. Nunquid Titus vos circumvenit? Nonne eodem spiritu ambulavimus? Nonne eisdem vestigiis? Olim putatis quod excusemus nos apud vos. Coram Deo in Christo loquimur.*

Ecce. Quasi dicat: Non gravavi vos, neque gravabo. Nam qui primo veni et secundo, me venire promisi et paravi. *Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos.* Non tertio venit, sed tertio venire paratus fuit. Paratus sum dico, et veniam quidem, *et tunc non ero gravis*, accipiendo vestra. Hoc dicit, ne videatur callide tunc non accepisse, ut nunc abundantius acciperet. [Ambrosius] Ideo contra obtrectatores ostendit se in ea voluntate manere. *Non enim.* Quasi dicat: Vere non ero gravis *non enim quæro quæ vestra sunt*, scilicet divitias in auro et argento, etc., *sed quæro salvare vos*, quod aliter non fieret nisi a sumptibus abstinere. Ostendit ideo accipere nolle ab eis, ut eos, lucraretur, ut intelligentes quia pecuniæ præponit eos, tandem cognoscerent affectum illius erga eos. (89) Non quærebat Apostolus datum, sed fructum, ne quasi venditor Evangelii putaretur. Est tamen vere mercator Domini sui, nam prorsus vendit. Dat enim spiritualia, et quærit non quidem carnalia, sed majus pretium, id est ipsos homines. Sicut Joseph frumenta vendens in Ægypto, non argentum quærebat, sed ipsos ementes servos regios faciebat, et sic frumenta quæ non vendidit, vendidit. Venditionem ergo istam intelligite gratuitam, et aliquis emit gratis. Unde dictum est: *Sitientes, venite ad aquam, et emite vobis sine argento (Isa. LV).* Quando emis, non argentum das, teipsum das, et ita emis. *Nec enim.* Quasi dicat: Ideo non quæro vestra, quia sicut carnales filii non thesaurizant parentibus car-

nalibus, ita: *Nec debent filii spirituales thesaurizare*, id est divitias congregare, etsi necessaria præbere, *parentibus* spiritualibus. Vos autem thesaurizatis pseudoapostolis, sed potius *parentes* spirituales debent *filiis* spiritualibus thesaurizare divitias vitæ æternæ, et etiam temporalia impendere, sicut carnales patres carnalibus filiis faciunt. [Ambrosius] Carnales utique patres filiis congregant; nam et spirituales dignum est ut a filiis sumptus accipiant ad sustentandam vitam. Hic autem probat se nolle accipere, ut transferat causam carnalis patris ad spiritualem, et dicit non solum se pro salute eorum velle impendere sua, sed etiam mori paratum. Unde subdit: *Ego autem, vel enim, libentissime*, non invitus *impendam*, vobis spiritualia et etiam temporalia ad usus vestros impendam, sicut supradixit. Alias Ecclesias exspoliavi accipiens ad ministerium vestrum, et post omnia meipsum impendam, si opus est. Unde subdit: *Et ego ipse superimpendar pro animabus vestris.* (90) Perfecta charitas hæc est, ut quis paratus sit pro fratribus mori. Sed nunquid mox ut nascitur jam prorsus perfecta est, imo ut perficiatur nascitur, cum fuerit nata nutritur, cum fuerit nutrita roboratur, cum fuerit roborata perficitur, cum ad perfectionem venerit, dicit: *Cupio dissolvi*, etc. (Philipp. 1). *Licet.* Quasi dicat: Dico quod libenter superimpendar, *licet plus diligam vos*, diligens minus diligar, a vobis quam pseudo.

Sed esto. Quasi dicat: Forte conceditis quod ego gravavi vos. Per meipsum dixi, non gravavi. Sed obicitis, quod **139** *cum essem astutus dolo cepi vos*, id est decepi, id est per alios extraxi multa, quoniam per me nil vel parum emungere poteram. Sed *nunquid per aliquem eorum quos misi ad vos*, vel *circumveni vos*: [Ambrosius] hoc dicit, quia forte suspicarentur ideo cum contempsisse, quia parva offeriebantur ut majora consequeretur, et ideo illos misisse ut intimarent eis majora dare: *sed nunquid per aliquem illorum circumveni* illos, ut factum esset si dicerent, si vultis paratum habere Apostolum, qui parva respuit, digna date: quod compositum Apostoli, astutia intelligerent. Ideo Apostolus non tacens quæ ex adverso proponi possunt, se per omnia, quia nihil per circumventionem egit apud eos, sed in simplicitate. *Rogavi Titum.* Quasi dicat: Non feci hoc dolose, sed simpliciter. *Rogavi Titum venire ad vos, et misi cum illo fratrem* Barnabam vel Lucam. Et *nunquid Titus circumvenit vos? nonne eodem spiritu*, vel eadem voluntate, ego et ipse *Titus ambulavimus? Nonne eisdem vestigiis?* id est eisdem operationibus quæ dicuntur vestigia, quia per eas apparet voluntas, an bona sit, an mala: Unde: *A fructibus eorum cognoscetis eos (Matth. VII.)* *Olim*, quasi dicat: Jamdudum forsitan *putatis quod excusamus nos apud vos*, id est quod causa excusationis quasi reus dicam, quod non gravavi vos. Sed loqui-

(89) Aug., in ser. de muliere forti.

(90) Id., super Epistolam.

mur hoc coram Deo: id est teste Deo, hoc dico, qui scit quod non circumveni vos; et non superbe hoc dico, sed in Christo amplificando in vobis.

VERB. 19-21. — *Omnia enim, charissimi, propter ædificationem vestram. Timeo enim ne forte, cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis qualem non vultis, ne forte, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationses, inflationes, seditiones sint inter vos. Ne iterum, cum venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex his qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super immunditia et fornicatione et impudicitia quam gesserunt.*

*Omnia autem, quasi dicat: Vera sunt quæ dico. Omnia autem, quæ dixi, et de revelatione, et de tribulatione, propter vestram ædificationem dixi: ut pseudo repellatis, omnia propter vos feci. Timeo enim ne forte, cum venero ad vos, inveniam vos, tales quales non volo, id est incorrectos. Ideo præparate vos ut tales inveniamini quales volo, Et timeo ne ego inveniar a vobis qualem me non vultis, id est contristans et puniens, sed timeo ne forte sint inter vos contentiones de meritis prælatorum, ut de baptistis, æmulationes, id est invidiæ in his qui minus habent, animositates in repetitione rerum et ultione, dissensiones, id est odia inde orta, susurrationses, cum latenter seminant discordias, detractiones, detrahit quis ei quem odit, inflationes, ut inflabantur illi qui majora dona habebant, Seditiones, tumultus ad pugnam. Ne iterum, quasi dicat: Ideo timeo ne tales vos inveniam, ne iterum humiliet me Deus, id est affligat me apud vos, cum venero ad vos, ita quod et lugeam multos ex his qui post baptismum ante epistolam primam peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam, non solum de prædictis, sed etiam super immunditia, scilicet luxuria contra naturam et fornicatione, quæ fit cum meretricibus vel conjugatis, et impudicitia, quæ fit cum liberis a viro. Quam gesserunt. Quasi dicat: Assidue fecerunt. Nota quod ait, non egerunt pœnitentiam (91). Ad pœnitentiam agendam non sufficit mores in melius commutare, et a factis malis recedere, nisi etiam de his quæ facta sunt satisfaciatur Domino per pœnitentiæ dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis sacrificium, cooperantibus eleemosynis. [Augustinus] Intuere etiam quod agunt homines pœnitentiam ante baptismum de peccatis suis prioribus, ita tamen ut etiam baptizarentur, sicut Petrus ait in Actibus apostolorum: *Agite pœnitentiam, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini, etc. (Act. ii).* Agunt etiam homines pœnitentiam, si post baptismum ita peccaverint, ut excommunicari, et postreconciliari mereantur, sicut agunt in omnibus Ecclesiis illi qui proprie pœnitentes appellantur. Est etiam pœnitentia honorum et humilium fidelium pene quotidiana, in qua pectora tundunt, dicentes: *Dimitte nobis debita, etc. (Matth. vi).* Non enim nobis*

(91) August., De trinit.

(92) Id., in psalmo iv.

ea dimitti petimus, quæ dimissa non dubitamus in baptismo, sed illa quæ humanæ fragilitati, quamvis parva, tamen crebra subrepunt: quæ si collecta contra nos fuerint, ita nos gravabunt et opprimunt sicut unum aliquod grande peccatum. Quid enim interest ad naufragium, an grandi fluctu navis operiatur et obruatur, an paulatim subrepens aqua in sentinam impleat navem atque submergat? Ideo jejunia, et eleemosynæ, et orationes invigilant, et quotidianam agere pœnitentiam non cessamus, humiliamus animas nostras dicentes: *dimitte, etc.*

CAPUT XIII.

VERB. 4-7 — *Eccetertio hoc venio ad vos, et in ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Prædixi ergo et prædico ut præsens vobis, et nunc absens his qui ante peccaverunt, et cæteris omnibus, quoniam si venero iterum, non parcum. An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus? Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis. Nam, etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. Nam et nos infirmi sumus in illo, sed vivimus cum eo ex virtute Dei in vobis. Vosmetipsos tentate, si estis in fide, ipsi vos probate. An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Jesus in vobis est? Nisi forte reprobis estis. Spero autem quod cognoscitis quia nos non sumus reprobi. Oramus Deum, ut nihil mali faciatis, non ut nos probati appareamus, sed ut vos quod bonum est faciatis. Nos autem ut reprobi simus.*

Eccetertio, etc. Quasi dicat: Timeo ne tales vos inveniam, et cavete, quia ecce certum: vobis quod hoc tertio apparatu venio ad vos. Non ideo dicit tertio, quod jam bis venisset, sed quia bis paratus fuerat. Veniam dico, et tunc in ore duorum vel trium testium stabit omne verbum, accusatorum, id est duobus vel tribus testibus approbatis. Si quid quæretur ad judicandum aliquem, et si assertionem testium culpam invenero, non parcam sicut prædixi bis, cum præsens fui, et modo prædico ut tunc bis prædixi. Et hoc quod subdit (92): *Prædixi enim et prædico, quoniam si iterum invenio, non parcum his qui ante Epistolam peccaverunt, et cæteris omnibus, qui prius peccaverunt. Quidam codices non habent qui, sed subintelligitur. Ideo dicit se non parcere, quia post correctiones si non emendat, non debet parci eis. Hoc autem, ut præsens bis prædixi, ita et nunc etiam absens prædico. Et quasi quis quæreret, poterisne, subdit: *An queritis experimentum ejus Christi, qui Christus loquitur in me, et minas et omnia, id est vultis experiri sicut Christus potest, ut non dicam ego possum, sed Christus in me loquitur. [Ambrosius] Moris est divinæ Scripturæ personæ Dei tribuere quod in nobis facit, sicut Apostolus ipsam locutionem illi tribuit, cujus munere loquebatur in Christo, de quo subdit: *Qui in vobis, inter vos, non infirmatur, sed potens est in vobis (93), id est non infirmus, sed potens apparuit ex his quæ inter eos fecit. cum dona dedit, quod***

(93) Id., De Trinit.

experti non dubitent se ab eo posse puniri. Quia viderunt in nomine ejus mortuos suscitatos, dæmones fugatos, surdis auditum, mutis affatum, claudis gressum, cæcis visum esse redditum. Et vere potens est: *nam, etsi crucifixus est infirmitate* nostra. id est humanæ naturæ, *sed*, id est tamen, *vivit ex virtute Dei*, id est ex ea virtute qua Deus est. Illa est virtus divinitatis. Talis enim erat illa susceptio, quæ Deum hominem faceret, et hominem Deum, *Nam et nos*. [Ambrosius] Quasi dicat: Bene dico, quod vivit et prius infirmus fuerit, *nam et nos*, multo minores illo, *infirmi sumus in illo*, id est ad imitationem ejus multa patimur. *Sed* tamen, licet infirmi sumus, *vivemus in illo*, vel, *cum illo ex virtute Dei*, id est per eum habebimus potestatem a Deo *in vobis* judicandis, et hic, et in futuro. Vel ita infirmi sumus in illo, Hoc non mutatur. Sed vivit cum eo, id est in simili beatitudine cum eo. Et *hoc* ex virtute Dei, quod tale est in vobis, id est in conscientiis vestris. Huic sensui concordat alia littera quæ est *erga vos*, ubi habetur *in vobis*. Quasi dicat: Infirmi sumus in illo, id est multa patimur pro illo, vel ad imitationem ejus a perfidis, sed per hoc vivemus cum ipso ex virtute Dei, et ita infirmitas erga vos, credentes, id est penes vos. Quia, si a perfidis infirmabantur apud credentes, non erat hæc infirmitas, sed profectus, quia hinc potentiores fiunt fideles. Mors ergo illata a perfidis, vita est erga credentes, quia virtute Dei resurgent, ut vivant cum Christo. *Vosmetipsos*. Quasi dicat: Et quia ego non parcam, et puniendi potestatem habeo, ideo *tentate*, id est considerate per actus vosmetipsos, ut quisque seipsum consideret; considerate, inquam, *si estis in fide*, et si estis in fide, *ipsi probate vos*, an sitis in operibus bonis in quibus esse debent fideles. Deinde quasi se considerantibus ait, *an non*, etc. Quasi dicat: Ideo probate dico, quia *an non cognoscetis vosmetipsos*, scilicet *quia Christus Jesus*, ex priori institutione 140 est *in vobis*, per fidem et bona opera. Est utique, *nisi forte reprobi estis*, ab eo quod prius habuistis.

Spero autem. Quasi dicat: Cognoscetis Christum esse in vobis, *nisi reprobi estis*; sed, quidquid de vobis sit, *spero* quia ex vita, quam inter vos egi, *cognoscetis quia nos non sumus reprobi*, nec a fide, nec a potestate; sed tamen *oramus Deum*, sine quo nihil boni habetur, *ut nihil mali faciatis*: e contrario pseudo volunt et orant de vobis. Et *non* oramus, *ut nos pareamus probati*, id est potentes in vobis exercendo potestatem in ultionibus, *sed* potius oramus, *ut vos faciatis quod bonum est. Nos autem simus*, id est pareamus, *ut reprobi*. Quasi dicat: Sine potestate, non habentes quid vindicemus. Hoc orat Apostolus, ut his bene agentibus, in eis corripienda non inveniat, et sic reprobi appareant: probati enim videntur, dum judicant peccatores. Si ergo non sint quos judicent cessante auctoritate, quasi reprobi

videntur. Attende quod ait oramus, ut nihil mali faciatis, sed boni. (94) Intelligenda enim est hæc gratia Dei, qua sola homines liberantur a malo, et sine qua nullum prorsus sive cogitando, sive volendo et amando, sive agendo faciunt bonum. non solum ut monstrante ipsa quid faciendum sit sciant, verum etiam ut præstante ipsa faciant cum dilectione quod sciunt, Hanc quippe inspirationem bonæ voluntatis et operis poscebat Apostolus Corinthiis, cum dicebat: Oramus ne quid mali faciatis, etc. Quis hoc audiat et non fateatur a Domino Deo nobis esse ut declinemus a malo, et faciamus bonum? Non enim, ait Apostolus, monemus, docemus, sed oramus: quia sciebat hæc omnia non valere, quæ plantando et rigando faciebant in aperto, nisi pro illis exaudiret orantem qui dat incrementum in occulto. (95) Quidam vero dicunt nos non debere petere a sempiterna majestate, ut det nobis ambulare in via recta, et perseverare in mandatis, et placere illi in omni opere bono, et hujusmodi, quia, inquiunt, hoc totum in nostra potestate est constitutum, et ita benedictiones nostras quas super nos facimus fratres mei evacuant, exinaniant, elidunt, et subscriptionem nostram quæ est amen. Quid dicis, o nove hæretice? dicis quia non peccare in potestate sic haberemus, ut hoc sine adjutorio divinæ gratiæ implere possimus? Plane inquit, liberum arbitrium ad hoc nobis sufficit. Quare ergo dixit Apostolus, oramus? poterat dicere. monemus, docemus, vel jubemus. Quod si diceret, certum diceret, quia et voluntas nostra agit aliquid. Non enim voluntas nostra nihil agit, sed sola non sufficit. Maluit tamen dicere, oramus, ut ipsam gratiam commendaret, ut intelligerent illi quando non faciunt aliquid mali, non solum sua voluntate se vitare malum, sed adjutorio Dei implere quod jussum est. Ergo, quando præcipitur, agnoscite voluntatis arbitrium, quando oratur quod præcipitur, agnoscite gratiæ beneficium. Ulrumque enim in Scripturis habetur.

VERS. 8-13. — *Non enim possumus aliquid adversus veritatem, sed pro veritate. Gaudemus enim quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis, Hoc et oramus, vestram consummationem. Ideo hæc absens scribo. ut non præsems durius agam secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem et non in destructionem. De cætero, fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, id ipsum sapite. Pacem habete, et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum. Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti Gratia Domini nostri Jesu Christi et charitas Dei et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.*

Non enim. Quasi dicat, habemus potestatem, sed ne putetur etiam injuste damnari posse, subdit: *Non enim*. Quasi dicat: Non valemus injuste uti illa potestate. *Non enim possumus aliquid adversus veritatem*. [Ambrosius] hoc dicit quia non data est

(94) August., De cor. et grat.

(95) Id., contra Pelag.

potestas contra justitiam, scilicet ut arguat bene viventem, *sed pro veritate* tuenda, scilicet ut vindicent legis inimicum. *Gaudemus enim*, quasi dicat: Non possumus contra veritatem, et hoc effectus indicat. Gaudemus enim; quasi dicat: Nos sumus infirmi, id est non exercentes potestatem, cum nihil puniendum. Vos autem potentes estis, scilicet non timentes iudicium, quia bene agentes et vitia vincentes a vobis repellitis vindictam. Et non solum gaudemus, sed etiam *oramus hoc*, scilicet, *vestram consummationem*, id est ut in omnibus perfecti sitis; et quia hoc volo et oro, *ideo absens scribo vobis ut præsens non agam*, in vobis *durius*, quam volo: quod utique possem, si mala faceretis, *secundum potestatem* ligandi et solvendi, *quam Dominus dedit mihi. in ædificationem et non in destructionem* vestram, id est ut vos ædificemini, non destruamini. Nec Apostolus destruit, si quandoque arguit. Non enim destruuntur qui arguuntur ut corrigantur, sed correcti ædificantur. *De cætero*. Quasi dicat: De malefactis hucusque correxit vos, *de cætero* autem, *fratres, gaudete*, id est hoc agite unde gaudium sit, et ut gaudeatis, *estote perfecti* in fide, et vos maiores *exhortamini*, ad idem minores; et vos minores *idem sapite*, cum majoribus, et universi, scilicet majores et minor simul, *pacem habete*, ne sit prior discordia inter vos. Et si hæc feceritis, *Deus dilectionis et*

A pacis, id est Christus, qui ait: *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis* (Joan. XIII); et item: *Mandatum novum do vobis, ut, diligatis invicem* (Joan. XIII). *erit vobiscum*, id est adjuvans vos. Et, ut pax sit inter vos, *salutate vosipsos invicem in osculo sancto*, non doloso. et sic debetis facere, quia ita sancti omnes optant, et ego impero. Et hoc est quod subdit: *Salutant vos omnes sancti* desiderantes, et quasi mecum dicentes hoc, scilicet *gratia Domini nostri Jesu Christi*, id est Christus gratis condonans peccata, per quod justificamur et salvamur; *et charitas Dei*, id est Deus Pater charitatem dans vobis, [Ambrosius] cujus dilectio misit Christum, cujus gloria salvat; *et communicatio sancti Spiritus*, id est Spiritus sanctus qui est communis Patri et Filio, amborumque unio, *sit cum omnibus vobis*, tam correctis ut perseverent, quam incorrectis ut corrigantur. Vel, *communicatio sancti Spiritus cum omnibus vobis*, id est Spiritus sanctus ita sit vobiscum, ut communicet et conferat vobis et gratiam Christi, et charitatem Dei. Ut enim possideamus gratiam salutis quam Christus donat, *communicatio facit Spiritus sancti*. Hic enim dilectos a Deo et salvatos gratia Christi tuetur. Trinitatis hic complexio est et unitas potestatis. Et est dicere: Tota Trinitas sit vobiscum dans gratiam de commissis et charitatem, ut trium perfectio consummatio sit hominis in salutem. Amen.

IN EPISTOLAM AD GALATAS

ARGUMENTUM.

Galatæ sunt Græci. Hi verbum veritatis primum ab Apostolo acceperunt: sed post discessum ejus tentati sunt a falsis apostolis, ut in I gem et circumcisionem verterentur. Hos Apostolus revocat ad fidem veritatis, scribens eis ab Epheso.

CAPUT PRIMUM

VERS. 4-9. — « Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum et Deum Patrem qui suscitavit eum a mortuis, et qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesiis Galatiæ. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris ut eriperet nos de præsentis sæculi nequam secundum voluntatem Dei et Patris nostri, cui est gloria in sæcula sæculorum. Amen. Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi in aliud Evangelium quod non est aliud, nisi sunt aliqui qui vos conturbant, et volunt convertere Evangelium Christi. Sed, licet nos aut angelus de cælo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. Sicut prædixi et nunc iterum dico, si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit. »

C Paulus Apostolus, etc. Hanc Epistolam scribit Apostolus Galatis. Galatæ autem sunt Græci. Galli enim in quamdam Græciæ provinciam olim venientes Græcis se miscuerunt. Unde illa provincia prius Gallogræcia, deinde Galatia appellata est. Unde, cum Græci acuti ingenii sint, illi tamen Galatæ stulti, et ad intelligendum tardiores erant, sicut et indociles Galli. Hi veritatem fidei et doctrinæ ab Apostolo acceperant, sed post, ut judaizarent, a pseudoapostolis tentati ¶¶ sunt multis modis eis persuadentibus ut legem Evangelio adderent. [Ambrosius, Hieron.] Asserebant enim Christi fidem sine carnalibus observantiis non sufficere ad salutem, et Petrum et Jacobum et alios qui cum Domino fuerant legis observantias cum Evangelio miscuisse; ipsum quoque Paulum aliud in Judæa facere, aliud in gentibus prædicare. His atque hujusmodi Galatas subverterunt, adeo ut eis assentientes in legis observantias transirent. Ideo hos Apostolus revocat ad veritatem fidei Christianæ, et doctrinæ evangelicæ, scribens eis ab Epheso de gratia de qua et Romanis scripsit, legem similiter venerantibus, [Hieron.] sed Romanis tanquam sapientibus, altiori sensu et profundioribus usus est argumentis; istis vero velut minus sapientibus usus est moderato sermone:

quibus etiam dicit : *O insensati Galatæ*, ut sic eos revocaret. Est ergo intentio Apostoli in hac Epistola Galatas versutiis pseudoapostolorum circumventos, ad fidei religionem et Evangelii veritatem reducere. Modus talis : Salutationem præmittit, ubi contra detractores et de operibus legis glorientes, de sua dignitate et Christi gratia breviter tangit, commendans personam suam quam pseudo deprimebant ; post salutationem, de levitate eos redarguit, post personam suam latius commendat ; deinde legem multis modis improbat, dicens eam non esse tenendam post Christum, quia non solum non proficit ad justitiam et salutem, sed etiam officit ; tandem commendat Evangelium et fidem Christi, quod sufficit ad salutem. [Ambrosius] Præmittens autem salutationem, prius commendat personam suam, dicens :

Paulus apostolus, non electus vel missus ab hominibus, scilicet ab Anania, ut quidam dicebant : vel ab aliis, ut quidam ab apostolis electi et missi fuerunt, et a Judæis pseudoapostoli ; *neque constitutus per hominem purum, sed per Jesum Christum et Dominum Patrem*, id est a Deo Patre constitutus est per Filium, qui est salvator et rex. Non ergo contrarius est Deo a quo per Filium electus est et missus, ut dicitur in destructionem legis. (1) Imponeretur enim illi quod contraria Deo prædicaret, eo quod legem a Deo datam desereret. Vel ita, neque constitutus per hominem Christum, id est per Christum ex parte hominem, id est mortalem ; sed per eum jam Jesum, id est ex omni parte immortalem jam suscitatum, qui non ut homo paulatim homines, sed totum simul eum per spiritum docuit : ut per hoc sit major, per quod videbatur esse minor. Cæteri autem apostoli videbantur esse majores, quia priores ; iste minimus, quia novissimus. Sed inde apparet dignior, quia priores constituti sunt per Christum adhuc ex parte hominem, id est mortalem ; novissimus vero Paulus per Christum jam totum Dominum, id est omni parte immortalem, et Dominum Patrem qui hoc fecit per Filium. [Augustinus] Atque ut aperiret cum dixerit, neque per hominem, subdit : *qui suscitavit eum a mortuis*. Et ita dignius constituit nos per immortalem Christum, quam alios per mortalem : propter immortalitatem jam non homo dicitur Christus Deus ; propter substantiam vero naturæ humanæ, in qua ascendit in cælum, etiam mediator Dei et hominum homo Christus Jesus dicitur. Paulus, inquam, *et fratres qui mecum sunt*, dolentes de vestra seductione. Testes veritatis meæ, quibus oportet vos credere. Et non pauci, sed omnes. Hoc ideo dicit, quia facile intelligit se errasse, qui a multis reprehenditur. Hi ergo omnes mecum mandant, *Ecclesie Galatiæ*, hoc scilicet : *gratia sit vobis*, id est remissio peccatorum, et pax mentis et reconciliatio ad Deum : et non aliunde, nisi a Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo, qui non est minor Patre, quem injuriose æquatis legi,

A dum ipsum sine lege ad salutem non sumere asseritis, sicut nec legem sine eo. Sed ab ipso sine lege gratia est et pax, a quo secure querenda est, quia ipse est *qui dedit*, id est sponte obtulit, quia non est alius qui posset aperire librum, nisi Leo de tribu Juda (*Apoc. v*), *semetipsum*, quia non erat digna hostia offerri *pro peccatis nostris delendis*, qui est initium salvationis. Quem ergo locum habet lex ? nullum penitus. Dedit etiam ad hoc, *ut eriperet*, quasi vi quadam nos peccatis irretitos, qui rei eramus sub lege, *de sæculo*, id est de conformitate mundi hujus qui nos allicit, id est malorum quæ in mundo committuntur : cujusmodi sunt insipientia, spurcitia, et infirmitas, a quibus nos eripit ille qui est sapientia, sanctitas, et fortitudo. [Hieron.] *Sæculo dico præsentis*, tanto plus capit nos dilectio, cum æterna non videantur, *et nequam*, quod scilicet ad nequitiam trahit. Attende quod præsens sæculum dicitur nequam, non ideo quod mundus iste, creatus a Deo, malus sit ; sed, quia in eo sunt mala. Ex hoc sensu dicitur : *Dies mali sunt, dies Jacob pessimi, mundus in maligno positus, tempora periculosa, saltus quoque qui sunt pleni latronibus, et gladius quo cruor effunditur, et calix quo venenum temperatur, mala dicuntur, quia non solum tempora, sed etiam loca et instrumenta malorum traxerunt infamiam quæ in eis fiunt*. Ita et sæculum dicitur nequam, a quo Christus nos eripit. Et ut sit firmus quod de Christo dicit, subdit : *Secundum voluntatem*. Quasi dicat : Quod Christus dedit se et eripit nos, non est pro meritis nostris factum ; sed *secundum voluntatem Dei Patris nostri*, id est secundum benevolentiam Dei qui creavit nos, et benevolus est. *Cui*, scilicet Christo et Deo Patri uni in essentia *est gloria* : de hac redemptione, *in sæcula sæculorum*, id est semper. Quasi dicat : Hoc testantur præsentis, et futuri testabuntur. *Amen*. Hoc confirmationis nota est. Attende quod in hac salutatione prælibavit Apostolus et commendationem sui, et quid possit gratia Dei, et quod lex nil confert.

Miror, etc. Hic de levitate eos reprehendit, quia ab Evangelio indiscrete transierunt ad legem. Et quia Galatia *translatio* dicitur, congrue ex ipso nomine, hujus reprehensionis occasionem sumit. Quasi dicat : Cum hæc prædicta bona ex Christo stat, miror quia prius bene instructi fuistis, *quod sic*, id est tam vehementer, et tam cito, id est tam brevi tempore, quasi insensati a pseudo transferimini, id est ultra Christum in legem ferimini. [Ambrosius] Unde miror ? quia mirum est de lætitia confugere ad exitia, cum paulatim proficiendum sit. A quo autem et in quid transferuntur, ostendit subdens : *Ab eo* scilicet Deo, id est a fide ejus, *qui vos aversos vocavit*, per prædicationem *in gratiam Christi*, id est in bona gratuita quæ Christus dat. Transferemini *in aliud Evangelium*, in legem quæ putatur Evangelium ; et est contra meam prædicationem, secundum quod

(1) Augustinus, in lib. *Retract.*

pseudo eam servari docent; tamen, secundum veritatem spiritualis intelligentiæ non est alia. Unde subdit: *quod tamen Evangelium, id est lex, non est aliud secundum spiritualem intelligentiam, nec vobis aliud videretur, nisi sint, id est essent aliqui qui vos conturbent, id est conturbent purum fontem vestri sensus.* [Augustinus] Hi erant pseudoapostoli qui dicebant aliud Evangelium esse legem Moysi quam Christi Evangelium: et hoc ad invidiam Apostoli. *Et illi tales volunt convertere, id est ad hoc tendunt ut convertant Evangelium Christi penitus in legem, id est spiritualia convertere volunt in carnalia. Sed licet.* Quasi dicat: Ipsi ad hoc tendunt. *Sed licet nos apostoli, non dico de illis tamen, aut angelus malus, vel bonus, veniens de cælo, ut credibilior sit, evangelizet vobis, id est annuntiet vobis aliquid quod putetur bonum: quod si non dico plus, sed præter quam illud est quod evangelizavi vobis, fide verum, usu honestum, fide commodum, anathema sit.* Nota quod non ideo ait, nos, vel angelus, qui bonus potest intelligi, quod hoc contigerit unquam, sed adco certus est de veritate Evangelii sui, quod etiam angelus si aliud nuntiaret, non crederet sed anathematizaret. Attende etiam quod non ait plusquam accepistis, sed præter quam accepistis. Nam, si illud diceret, sibi ipse præjudicaret, qui cupiebat venire ad quosdam quibus scribebat, sicut ad Thessalonicenses, ut suppleret quæ illorum fidei deerant. Sed qui supplet, quod minus erat addit, non quod inerat tollit. Qui autem prætergreditur fidei regulam, non accedit in via, sed recedit a via. *Sicut, etc.* A majori Infert. Quasi dicat: Quandoquidem vos vel angelum excommunicarem, magis pseudo excommunicandi sunt: et hoc est, *sicut modo prædixi, de vobis vel angelo, et nunc iterum dico de istis, scilicet pseudoapostolis, scilicet quod si quis illorum, etc.* Vel ita, et sicut olim præsens vobis prædixi, et nunc absens iterum dico, quod *si quis generaliter quicumque sit evangelizaverit vos præter id quod accepistis a me, anathema sit.* (2) Quare hoc? Quia aliud evangelizans de privato vult plueri, non de medio: et hoc forte homo carnali nebula præpeditus, etiam a fonte communi ad propriam suam falsitatem reductus, possit facere, nunquam et angelus. Vere, si angelus de proprio fluens in paradiso non esset auditus, non præcipitaremur in mortem: media aqua posita erat omnibus præceptum Dei, aqua quodammodo publica erat, et sine fraude, sine labe, sine cæno fluebat. Sed venit angelus de cælo lapsus, species factus, quia insidiosè jam venenum spargere cupiebat, et emisit venenum de proprio: locutus de suo; Gustate, et eritis sicut dii (Gen. III): et illi appetentes quod non erant amiserunt quod acceperant. (3) Hic videndum est quomodo dicatur anathema. Hoc verbum pro maledicto ponitur, et vulgo dicitur devotatio. Nam devotare se quanquam nemo fere dicit nisi maledicens. Unde il-

(2) August., in psal. ciii.

(r) Id., in lib. Quæst.

lud est: Et anathematizavit eum, et civitates ejus: et vocatum est nomen loci illius anathema. Hinc dictum est ut anathema detestabile aliquid et abominabile videatur. Ut enim nil inde victor in usus suos auferret, sed totum in pœnam luendam vocaret, hoc erat anathematizare, quod vulgo dicitur devotare. Origo autem hujus verbi est in Græcâ lingua ab his rebus quæ volæ et persolutæ, id est promissæ et redditæ sursum ponebantur in templis; et est dictum apo tou anathene, id est *sursum ponere.*

VERS. 10-14. — « Modo enim hominibus suadeo, « an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc « hominibus placerem, Christi servus non essem, « Notum enim vobis facio, fratres, Evangelium quod « evangelizatum est a me, quia non est secundum « hominem. Neque enim ego ab homine accepi illud, « neque didici; sed per revelationem Jesu Christi. « Audistis enim conversationem meam 142 ali- « quando in judaismo, quoniam supra modum per- « sequebar Ecclesiam Dei, et expugnabam illam, « et proficiebam in judaismo supra multos co- « ætaneos meos in genere meo; abundantius « æmulator existens paternarum mearum traditio- « num.

Modo enim. Quasi dicat: Ideo dico ut sit anathema aliud evangelizans, quia *suadeo ego modo hominibus an Deo, id est ad honorem hominum ante Dei, non hominum, sed Dei quæro honorem.* Ideo dicit, modo, quia olim, dum duxit hominem ex lege justificari, hominis gloriam et inutilem Dei gratiam prædicavit. [Ambrosius] Hic etiam innuit hoc facere illos seductores, scilicet pseudo, ut laudarentur a Judæis, quos non timet offendere Paulus pro gloria Dei: quo veniente, cessat lex. Unde subdit: *Aut quæro hominibus placere, sicut quando litteras a principibus sacerdotum ad occidendum Christianos accepi? non; quia si adhuc hominibus placerem, id est placere vellem ut tunc volebam, non essem servus Christi: quod modo sum.* Et ideo eos excommunico. (4) Attende quod ait, si hominibus placerem, etc. Ex his enim verbis quidam putant sibi in bene vivendo sufficere conscientiam, et quid de his existimet alius, non valde curant; sed conscientia coram Deo est necessaria; conversatio autem coram proximo. Quæ si negligentius agitur, lædit exemplo, ut verbi gratia, si quis bonæ conscientiæ coram infirmo in idolio comedat, quamvis recte credens hoc faciat, tamen perturbatur infirmæ conscientiæ. Quid autem prodest si venter conscientiæ tuæ hausit aquam puram, et ille de tua negligenti conversatione bibit turbatam? Alii aquam turbas, pascua conculcas, sed attende ne tibi aquam turbas negligentia conversationis tuæ. Unde alibi ait Apostolus: *Placete omnibus per omnia, sicut et ego omnibus per omnia placeo (I Cor., x).* Item: *Sine offensivæ estote Judæis et gentibus et Ecclesiæ Dei (ibid.).* Item: *Providemus bona, non solum coram Deo, sed*

(4) Aug., in lib. De ovibus.

etiam coram hominibus (Rom., xii). Dicit ergo mihi aliquis: Expone mihi quomodo intelligam ista quæ diversa atque contraria videntur, videlicet quod hic ait Apostolus: *Si hominibus placerem etc.*; et: *Placete hominibus, etc.* Si tranquillius audias, si tibi ipsi aquam tuæ mentis non perturbes, quantum potero, fortassis exponam. Sunt ergo homines temerarii iudices, detractores, susurriones, murmuratores, quærentes suspicari quod non vident, quærentes etiam jactare quod non suspicantur. Contra tales sufficit testimonium conscientiæ nostræ, neque etiam in aliis quibus placere volumus, gloriam nostram quærimus vel quærere debemus; sed illorum salutem, ut nos bene ambulantes imitando non errent: etenim non nos, sed Dominum laudent, qui nos tales fecit. Nunc ergo utilitatem vel gloriam nostram quærimus, cum placere hominibus volumus; sed gaudemus eis placere, quod bonum est, propter illorum utilitatem, non propter nostram dignitatem. (5) Itaque Apostolus, et non se hominibus recte placere dicebat, quia in eo ipso ut Deo placeret intuebatur, et placendum esse hominibus recte præcipiebat, non ut hoc appeteretur tanquam merces recte factorum, sed quia Deo placere non posset, qui non se his quos salvos fieri vellet, imitandum præbet. (6) Et sicut in Apostolo ista contraria videbantur, sic et in Evangelio illa contraria videntur. Dixit enim: *Luceant opera vestra coram hominibus, etc.* (Matth. v), Et item; *Nolite facere justitiam vestram coram hominibus, etc.* (*ibid.*). Ubi illos arguit qui ita ventilant opera sua, ut finem bonorum operum suorum in laude hominum ponant; eandemque laudem, quasi pro mercede computant operum suorum. Ideo ait, *ut videamini ab eis* (*ibid.*). Quasi dicat: Nolite sic facere coram hominibus quidquid boni facitis, ut videamini ab eis, id est ut ipse sit finis boni vestri videri ab eis: nolite hic facere finem, ultra porrigite intentionem.

Notum enim, [Ambrosius] Quasi dicat: Ideo, non suasero, id est non placeo hominibus, sed hujusmodi excommunico, quia Evangelium quod prædico non est secundum hominem: quod ita ait: *Notum vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizatum est a me, non est secundum hominem*, docentem me, vel mittentem. Hoc dicit, ne forte dubitent. Et respicit hoc ad id quod supra dixit, suam personam commendans, scilicet non ab hominibus, neque per hominem. Et vere non est ab homine. *Neque ego accepi illud ab homine*, ut nemo me eligeret ad evangelizandum, vel mihi injungeret. *Neque didici ab homine docente me: sed per revelationem Christi Jesu*, id est per Christum Jesum, omnia clara esse ostendentem. *Audistis enim*. Quæsi dicat: Vere non didici ab homine, quia neque ante conversionem, neque post: quod non ante, vos ipsi scitis ex factis illius temporis. *Audistis enim conversationem meam aliquando*, scilicet dum infidelis eram, quam habui

(5) Aug., in lib. de serm. in monte.

A in Judaismo, scilicet dum Judaice vivebam, scilicet quoniam supra modum aliorum, *prosequebar*, fugando Ecclesiam Dei, id est Christianos, *et expugnavi illam*, id est fideles affligebam pœnis in corpore, *et proficiebam in Judaismo*, implendo legem et defendendo eam. Proficiebam dico *supra multos*, non dico senes, sed *coætaneos meos*, qui plus laborabant quam senes: et non dico supra multos proselytos, sed qui sunt *in genere meo*, scilicet Judæorum: et qui prius in illis legalibus tamen valui, jam illa reliqui: ideoque vos meo exemplo ab eisdem recedite. *Abundantius*. Quasi dicat: Proficiebam in Judaismo super alios; ego dico etiam abundantius, aliis *existens* in exemplum, aliis *æmulator*, id est imitator *paternarum traditionum*, quas scilicet boni patres addiderunt, ut *meorum*, quia eas quasi proprias mihi feci, eis studiose serviens, in quo arbitrabatur obsequi Deo. Habebat enim Apostolus zelum Dei, sed non secundum scientiam. [Ambrosius] Et prævidit Deus ejus voluntatem, vel æmulationem, sed deesse scientiam: et prævidit eum idoneum, quia qui tam fidus erat in re minima, constantior esset in re maxima. Et ideo, scilicet ut constantior esset in re maxima, prævenit eum vocando per gratiam.

VERS. 15-19. — « Cum autem placuit ei qui me « segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per « gratiam suam ut revelaret Filium suum in me, « ut evangelizarem illum in gentibus, continuo non « acquievi carni et sanguini. Neque veni Hieroso- « lymam ad antecessores meos apostolos, sed abii « in Arabiam; et iterum reversus sum Damascum. « Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre « Petrum, et mansi apud eum diebus quindecim. « Alium autem apostolorum vidi neminem, nisi Ja- « cobum fratrem Domini. »

Cum autem placuit. Quasi dicat: Ante conversionem apparet me non didicisse, sed nec post didici ab homine Evangelium, sed a Deo tantum. Et hoc est quod ait: *Cum autem placuit ei*, scilicet Deo, qui pro placito suo fecit, non pro meo merito, qui *me segregavit*, ad litteram, *de utero matris meæ, ut in me*, id est in mea conversione, *revelaret Filium suum*, id est ostenderet quantæ potentiæ et bonitatis esset Filius suus, Vel, *revelaret Filium suum in me*, id est in mea intelligentia, *vocavit me de mala via in bonam*, non per meum meritum, sed *per gratiam suam*, et ad hoc utique vocavit, *ut evangelizarem illum*, id est Filium, *in gentibus*. Et ipse utique qui me nasci fecit, ad hoc ducere me potuit. Ante enim quam aliquis nascatur, scit Deus quis futurus sit et qualis. Unde de Jeremia legitur: *Priusquam te formarem in utero, vocavi te* (Jer. i). Qui ergo præscit futuros antequam sint, cum vult nasci facit ut sint; et jam natos quos vult per gratiam vocat, ut justii sint, sicut Paulum vocavit per gratiam ut annuntiaret Christum. Ut ergo totum ostenderet esse a Deo, scilicet quod est, et quod justus est, ait: se

Id., in lib. De ovibus.

gregavit et vocavit. Continuo, etc. Quasi dicat : A Vocavit me, et revelavit Filium suum, et continuo prædicavi ut instructus a Deo : et ideo non aliud tenendum quam prædico, nec hominibus credendum, sed Deo qui me vocavit : et hoc est quod ait, *continuo non acquievi*, etc. Vel mystice potest intelligi illud, segregavit me de utero matris meæ. Mater enim intelligitur Synagoga ; uterus matris et secretarii, sunt Pharisei, de numero quorum segregatus est. Et est : Cum autem placuit ei, qui me segregavit de utero matris meæ, id est de numero Pharisæorum, qui erant secretarii Synagogæ, ut revelaret Filium suum in me, vocavit me per gratiam suam ad hoc, ut evangelizarem illum in gentibus. Hoc non mutatur. Et ego continuo non acquievi : non ait, non continuo acquievi quasi non tunc, sed post acquieverit ; sed ait, continuo non acquievi *B* *carni et sanguini*, id est vitiiis : sed potius respuit vitia. Vel per carnem et sanguinem accipit propinquos genere, scilicet Judæos, quibus non consensit in legis observationem et Christianorum persecutionem. *Nec veni Hierosolimam ad antecessores meos apostolos*, id est qui ante me crediderant : et ita constat, quod non ab eis didici Evangelium, cum ad eos non venerim, quia non erat opus electo a Deo. *Sed abii prædicare Evangelium, in Arabiam*, ubi nullus apostolorum prædicaverat. *Et iterum reversus sum Damascum*, ubi ipse adhuc rudis prædicaverat. *Deinde post annos tres veni Hierosolimam videre Petrum*, non discere aliquid ab eo, sed videre eum propter affectum apostolatus, et ut Petrus sciret me fore sibi coapostolum. *Et apud eum diebus quindecim mansi*, receptus ab eo ut verax et coapostulus. Per hoc ostendit se nullo modo dissentire ab aliis apostolis, ut susurrabant sui æmuli.

Alium autem apostolorum neminem vidi. Et ita constat quod nec ab aliis didici. Neminem vidi, dico, *nisi Jacobum fratrem Domini*. Hic est Jacobus minor, qui dictus est frater Domini, ideo quia hic Jacobus filius fuit Joseph, qui pater Jesu dictus est ; sed non est hoc ratum, cum Joseph virgo fuisse credatur. Alia ergo causa quærenda est quare frater Domini dictus sit, sicut Joseph, et Simon, et Judas. Unde et in Evangelio dicitur : *Ecce pater tuus et mater tua, et fratres tui*, etc. (*Matth.*, xii). (7) Ut ergo liqueat quare fratres dicantur, sciendum quod Maria mater Domini, Joachim et Annæ filia fuit, quæ nupsit Joseph : et ita Joseph fuit putativus **143** pater Christi. Mortuo autem Joachim Cleophas frater Joseph eandem Annam accepit uxorem, et genuit ex ea filiam quam vocavit Mariam, quæ nupsit Alphæo, qui genuit ex ea quatuor filios, scilicet Jacobum, Joseph. Simonem, Judam. Mortuo autem Cleopha, quidam Salome eandem Annam duxit, et generavit ex ea filiam, nomine Mariam, quæ nupsit Zebedæo, et habuit ex ea filios, scilicet Jacobum, qui dictus est major, et Joannem evangelistam.

(7) Hieron., ad Elvidium.

(8) Id., contra Manich.

Tres igitur viros Anna habuit et tres filias. Nunc videndum est quare Jacobus Alphæi, et minor dictus sit, et frater Domini Minor dictus est ad differentiam Jacobi Zebedæi, qui major est dictus, non secundum tempus, sed quia prius secutus est Dominum. Itaque Jacobus Alphæi minor dictus est, quia eo posterius Christo adhæsit. Frater vero Domini dictus est, ut quibusdam placet, quia filius fuit materteræ Christi, [Beda.] vel propter similitudinem sanctitatis, vel potius quia nepos fuit patris Christi, id est Cleophæ. Hebræi enim germana consanguinitate ex parte patrum conjunctos, fratres vocant. Unde Hieronymus (8) fratres Domini dicit intelligi hunc Jacobum, et fratres ejus, his verbis : Quidam sequentes deliramenta apocryphorum suspicantur fratres Domini foris stantes esse filios Joseph de quadam muliercula ; sed consobrinos fratris Salvatoris hic intelligere debemus, scilicet filios Alphæi et materteræ ejus matris Jacobi minoris, et Joseph, et Judæ. (9) Quatuor enim modis in Scripturis divinis fratres dicuntur, scilicet natura, gente, cognatione, affectu : natura, ut Esau et Jacob ; gente, ut omnes Judæi fratres dicuntur inter se. Unde in Deuteronomio : *Si enim is fratrem qui est Hebræus*, etc. (*Deut.* xv). Et item : *Constitu super te principem quem Dominus elegerit, eum qui sit de fratribus tuis* (*Deut.* xviii). Porro cognatione fratres vocantur qui sunt de una familia, cum ex una radice turba diffunditur ; secundum quod Abraham in Genesi fratrem appellaverat Lot, dicens : *Non sit rixa inter me et te, quia fratres sumus* (*Gen.* xiii) : et Jacob et Laban dicuntur fratres. Affectu etiam fratres dicuntur, secundum quod omnes Christiani fratres vocantur, ut ibi : *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum* (*Psal.* cxxxii). Et Dominus ait : *Vade, et dic fratribus meis* (*Joan.* xx). [Augustinus] Porro in commune omnes homines fratres dicuntur, quia ab uno parente nati sunt. Illos ergo fratres Christi appellatos intelligo cognationis privilegio. Jacobus frater Domini, vel ex filis Joseph de alia uxore, vel ex cognatione Mariæ matris ejus debet intelligi.

VERS. 20-24. — « Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo quia non mentior. Deinde veni in partes « Syriæ et Ciliciæ. Eram autem ignotus facie Ecclesiis Judææ quæ erant in Christo. Tantum autem « auditu habebant, quoniam qui persequeretur nos « aliquando, nunc evangelizat fidem quam ali- « quando expugnabat, et in me clarificabant Deum. »

Quæ autem nunc scribo vobis de me, ecce omnibus patet quia non mentior. Et hoc dico coram Deo, id est teste Deo. Jurat Apostolus ut credatur quod dicit quod proficit istis. (10) Necessitate compulsus jurat, quia nisi hoc faceret, non crederent ei, quibus non expedit ut non credant, imo expedit ut credant. Et video quia plus est hoc quam, *est, est ; non, non ; sed hoc quod amplius est, a malo est*

(9) Hieron., ad Elvidium.

(10) Aug., super Epist. apost. Jacob.

(*Matth. v*) : et si non a malo jurantis, a malo est non credentis. Ideoque non ait, si quis amplius facit, malum est ; sed, quod amplius est, a malo est. *Deinde veni prædicare in partes Syriæ, et Ciliciæ. Eram autem ignotus facie*, id est præsentia corporis, *Ecclesiis Judææ quæ erant in Christo*, id est in fide Christi, per quod patet quod nec Ecclesiæ Judææ me docuerunt, quæ scilicet erant per se, non ammixtæ Ecclesiis gentium. Tantum autem habebant auditum de me, id est quod de me audierant, memoriæ mandaverant, hoc, scilicet *quoniam qui persequeretur nos aliquando*, scilicet dum infidelis erat, *nunc evangelizat fidem Christi, quam aliquando expugnabat*. [Augustinus] Et quia de re difficili magna nascitur admiratio, subdit : *Et in me*, id est in mea conversione *clarificabant*, vel magnificabant *Dominam*, id est magnificum prædicabant, qui gratia sua me convertit : vel *clarificabant Deum in me*, id est meo exemplo prædicantes, vel gratias agentes Deo, in quo eis profui.

CAPUT II.

VERS. 1-5. — « Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto et Tito. Ascendi autem secundum revelationem, et contuli cum illis Evangelium quod prædico in gentibus. Seorsum autem his qui videbantur aliquid esse, ne forte in vacuum currem, aut cucurrissem. Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset gentilis compulsus est circumcidi ; sed propter subintroductos falsos fratres qui subintroierunt explorare libertatem nostram quam habemus in Christo Jesu, ut nos in servitutem redigerent. Quibus neque ad horam cessimus subiectioni. »

Deinde post annos quatuordecim a Christi passione, qui fuerunt post prædicationem Syriæ et Ciliciæ, cum quæstio esset de lege utrum tenenda esset an non, *iterum ascendi Hierosolymam*, non ait, *ivi*, sed *ascendi*, pro situ terræ. *Ascendi, dico, cum Barnaba*, qui de Judæis erat. *Assumpto Tito, qui de gentibus*. Quasi dicat : Hinc inde testes habui, quibus patet falsum esse me aliud gentibus, aliud Judæis prædicare. *Ascendi autem*, non solum mea dispositione, sed *secundum revelationem Dei*. Et non dico didici ab illis tanquam a majoribus, sed *contuli cum eis*, tanquam amicis et paribus *Evangelium Christi, quod prædico in gentibus*. Hic fecit pro assertione prædicationis, quia multis erat scrupulus in doctrina Apostoli, perturbantibus Judæis. [Hieronymus] Per hoc ergo quod ait, et contuli cum illis, ostendit se non habuisse securitatem Evangelii, nisi auctoritate Petri esset et aliorum roboratum. (11) Apostolus enim Paulus post Christi ascensionem, de cælo vocatus, si non apostolis communicaret, et cum eis Evangelium conferret, quo ejusdem societatis esse appareret, Ecclesia illi omnino non crederet, sed cum cognovissent eum hoc annuntiantem quod

(11) August., contra Faust.
(12) Id., super Joannem.

illi, et in eorum communionem et unitatem viventem, accedentibus etiam per eum talibus signis, qualia et illi operabantur, (12) ita eum Domino commendante auctoritatem meruit, ut verba illius sic audiantur in Ecclesia, tanquam in illo Christo verissime locutus audiat ; sicut ipse dixit : *Non pro his*, inquit, *tantum rogo*, id est pro discipulis qui cum illo tunc erant, *sed et pro eis qui per verbum eorum credituri sunt in me* (*Joan. xvii*) : ubi omnes suos intelligi voluit, non solum qui tunc erant, sed etiam qui futuri erant ; quotquot enim postea crediderunt in eum, crediderunt per verbum eorum, scilicet apostolorum, id est per Evangelium. Quisquis enim in Christum credit, Evangelio credit : quod dictum est esse verbum eorum, quia ab eis est primitus ac præcipue prædicatum. Jam enim ab ipsis prædicabatur, quando per revelationem Christi ipsum verbum eorum Paulus accepit, et per hoc verbum, et si non per eos. Cum accepisset a Deo illud, credidit Paulus : unde et contulit cum illis Evangelium, et dextras accepit, quia illud verbum cum eis, etsi non per eos habuit. (13) Ipsa enim collatio unam doctrinæ speciem excussa omni lepræ varietate monstravit. Leprosi enim quos Dominus in Evangelio curasse legitur, et misisse ad sacerdotes ut se eis ostenderent, non absurde intelliguntur, qui scientiam veræ fidei non habentes, varias doctrinas profitentur erroris. Nulla porro falsa doctrina est, quæ non aliqua vera intermisceat.

Vera ergo falsis inordinate permixta in una doctrina significant lepram, quæ unius corporis colorem diversis locis variat atque maculat. (14) Ut ergo Apostoli prædicatio ab omni corruptionis lepra libera monstraretur, cum aliis apostolis contulit Evangelium. Aliter enim non crederet Ecclesia ei qui non fuerat cum Domino. *Seorsum autem*. Quasi dicat : Contuli cum illis Evangelium : *sed seorsum*, [Hieronymus] id est separatim. *Contuli cum his qui videbantur aliquid esse*, id est alicujus auctoritatis, non publice coram omnibus, ne fidelibus ex Judæa, qui putabant legem esse servandam, fidei scandalum nasceretur. [Augustinus] Seorsum etiam illis exposuit Evangelium, cum jam exposuisset coram omnibus : non ideo quod aliqua falsa dixerit, ut seorsum paucioribus vera diceret ; sed propter infirmos qui non possunt omnia capere, quibus aliqua tacuerat dicenda perfectis. Aliquando enim aliquid veri tacere licet. *Ne forte*. Quasi dicat : Contuli cum eis, *ne forte in vacuum currem aut cucurrissem*, id est ne putarer prædicasse inutiliter. Prædicationis vero opus appellat cursum, pro torrenti eloquio : sed *neque*. Quasi dicat : Non solum in collatione probatus sum, *sed etiam Titus qui mecum erat, cum esset gentilis*. Neque *compulsus est*, rationibus eorum *circumcidi*, id est non potuit extorqueri a me ut circumcideretur, sed susceptus est ab apostolis in societate incircumcisus. Cur ergo

(13) Id., in lib. Quæst. Evang.
(14) Id., contra Faust.

vultis, vos Galatæ, circumcidi? cur ultro a gratia recedentes ad legem transitis? *Sed propter*, etc. Quasi dicat: Non solum Titus non est compulsus circumcidi, *sed neque ad horam*, in aliquo, *cessimus*, quasi convicti de lege, *subjectioni* eorum, ut eis subjiciamur, qui legalia saluti necessaria prædicabant. Cum autem alibi cesserit, ut in circumcissione Timothei, cur non hic cessit? Respondet et ait: *Propter falsos fratres*, qui se fingunt amicos, *subintroductos*, [Ambrosius] id est in locum ubi erant apostoli, latenter introductos a Judæis. Quod enim infideles per se non poterant, per falsos fratres moliebantur; quos sub specie religionis immiserant, ut explorarent quæ libertas esset nobis in fide Christi. Unde subdit: *Qui*, scilicet falsi fratres, *subintroderunt*, id est sub habitu pacis et humilitatis introierunt; aliud quærendo, aliud fingendo, *explorare libertatem nostram*, ut scilicet accusarent libertatem nostram, *quam habemus in Christo Jesu*, id est in fide Christi, non ut eam tenerent, sed ut aliqua contentione ab ea *nos redigerent in servitum legis*, id est in carnales observantias, a quibus liberati sumus per fidem Christi. Quod si esset, veritas Evangelii apud gentes non maneret, sed omnes **144** judaizarent. Et ideo hic ubi assertionem prædicationis suæ conferebat, nullatenus voluit cedere, ut veritas prædicationis monstraretur. Et nota quia in his omnibus se commendat, et legem non tenendam comprobat. Unde subdit:

VERS. 5, 6. — « Ut veritas Evangelii permaneat apud vos. Ab his autem qui videbantur esse aliquid, quales aliquando fuerint nihil mea interest. Deus enim personam hominis non accipit. »

Ut veritas, etc. Quasi dicat: Ideo in nullo cessimus, *ut ita veritas Evangelii permaneret apud vos*. Veritas enim Evangelii, Christi est gratia. Ideo enim hic non cessit circumcidendo Titum, ne occasionem daret eis, qui sine illa circumcissione dicebant, credentes salvos esse non posse, et ad deceptionem gentium hoc etiam Paulum sentire jactabant. Ibi vero ubi non obfuit, circumcidit Timotheum pro scandalo Judæorum, ne Judæis sic videretur circumcisionem detestari, sicut idololatria detestanda est: cum illam Deus fieri præceperit, hanc Satanas persuaserit. Ideo ergo non fecit in Tito quod in Timotheo, ut ostenderet illa sacramenta nec tanquam necessaria debere appeti, nec tanquam sacrilega debere damnari. Vel secundum aliam litteram. Quidam enim Latini codices non habent *neque*, secundum quod ita potest legi. Quasi dicat: Titus non est compulsus circumcidi, *sed alibi ad horam cessimus subjectioni*, ut in circumcissione Timothei. Reddit autem causam quare compulsus est facere quod nolebat, scilicet pro scandalo Judæorum, præveniens calumnias falsorum fratrum, qui parati erant commovere seditionem, si illum filium Judææ incircumcisum ordinaret episcopum: et hoc est quod ait, *cessimus*, dico, *propter falsos fratres qui subintroderunt* in locum ubi ego cum Timotheo et aliis

eram, qui introierunt *explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Jesu*, id est ut nos redigerent in servitum legis: quod cum facere nequirent, populum contra nos excitare moliebantur: et ideo cessimus subjectioni eorum, circumcidendo Timotheum; ad horam cessimus, ita ut veritas Evangelii permaneret apud nos, quæ habet quod neque circumcisio aliquid confert, neque præputium, sed fides: hoc enim erat apud Judæos, quia credentes circumcidebant filios suos. Attende diligenter quod Ambrosius illam litteram improbat, qua dicitur nec ad horam cessisse, cum dicat se cessisse, nec ad horam, ita dicens: Titum supra dixit, non esse compulsum circumcidi. Et subjicit dicens: *Sed propter subintroductos falsos fratres*, etc., quibus verbis quid jam sonat nisi quia ad horam cessit propter illos? Si autem propter illos falsos fratres non cessit, sicut legitur in quibusdam codicibus, non voluntate non cessit; nam cessurum se significavit, si illi non essent; sed propter illos subintroductos falsos fratres non cessit. Si ergo cedendum non fuit, quare falsi fratres dicuntur, quorum beneficio non fecit quod faciendum non erat? Ergo si hoc est, beneficium præstiterunt Apostolo, quia horum causa non cessit, cum Ecclesiæ non deberet. Cur igitur exploratores dicti sunt, si hoc illum facere volebant quod lacturus erat? sed propter istos non fecit. Sin autem non erat facturum, sine dubio propter istos fecit. Littera hic indicat quia cessit, et historia factum exclamat. Quomodo enim ad horam negaret se cessisse, cum probetur propter Judæos Timotheum circumcidisse? Ille enim posset defendere se nec ad horam cessisse, qui nunquam inveniretur cessisse. Nec ad horam enim cessit qui nunquam cessit: quod si aliquando cessit, quomodo nec ad horam? Cur etiam dicit se cessisse propter falsos fratres, si per se facturum erat? aut enim cessurus propter falsos fratres non cessit, aut non cessurus propter falsos fratres cessit. Unum enim ex his duobus restat intelligi. Cessit ergo invitum, non sponte, propter illos faciens quod per se non faceret, humilians se legi circumciso Timotheo, ut dolus et scandalum Judæorum cessaret, qui parati erant commovere tumultum et seditionem, si illum filium Judææ incircumcisum susciperet, et episcopum ordinaret. [Ambrosius] De filiis autem Græcorum non erat scandalum, quia epistola apostolorum inde data erat, ubi dicebatur non oportere eos circumcidi. Sed Judæi credentes circumcidebant filios suos, nec epistola apostolorum hoc vetabat, nec de his aliquid significaverat. Unde nec Titus est compulsus circumcidi, qui de Græcis vel gentilibus erat; sed Timotheus filius Judææ propter exploratores circumcisus est. Per hoc enim quod illum circumcidit, et non illum, ostenditur, quia illa legalia nec saluti necessaria sunt, nec sacrilega, ita ut veritas Evangelii maneat, scilicet quia in Christo neque præputium neque circumcisio aliquid valet, sed fides quæ per dilectionem operatur. *Ab*

his autem. Quasi dicat : De collatione Evangelii refero ad commendationem meam. Sed *quales*, id est quam idiotæ fuerint, ad comparationem meam, *aliquando*, scilicet dum in lege erant, antequam essent apostoli illi qui videbantur esse aliquid, id est alicujus auctoritatis, quia cum Domino ambulaverunt, et transfigurationi ejus interfuerunt. [Augustinus] Videbantur, dico, ab his, scilicet falsis fratribus, quia qui videntur esse aliquid, carnalibus hominibus videntur esse aliquid. Nam ipsi non sunt aliquid, etsi boni ministri Dei sunt. Christus in illis est aliquid, non ipsi per se ; nam si ipsi per se essent aliquid, semper fuissent aliquid. Quales autem aliquando fuerunt, quia ipsi et peccatores, et idiotæ fuerunt, *nihil mea interest* referre, id est nil mihi prodest in hoc statu miseræ, quia præterita nec prosunt nec obsunt. Innuit tamen se prævaluisse. Dicendo enim, *quales aliquando fuerunt*, indicat se in legalibus prævaluisse illis ; sed nil tamen iis profuisse, et ideo Galatis non sunt curanda legalia. *Deus*, etc. Quasi dicat : Ideo nil mea interest, quia Deus non accipit personam hominis, magnam vel parvam, id est sine personarum acceptione omnes ad salutem vocat, non reputans illis delicta eorum.

VERS. 7-13. — « Mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt. Sed econtra cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium præputii sicut et Petro circumcisionis (qui enim operatus est Petro in apostolatam circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes) et cum cognovissent gratiam quæ data est mihi, Jacobus et Cephias et Joannes qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi et Barnabæ societatis, ut nos in gentes, ipsi autem in circumcisionem, tantum ut pauperum memores essemus. Quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere. Cum autem venisset Cephias Antiocham, in faciem ei restitit, quia reprehensibilis erat. Prius enim quam venissent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat. Cum autem venissent, subtrahabat et segregabat se, timens eos qui ex circumcisione erant. Et simulationi ejus consenserunt cæteri Judæi, ita ut et Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. »

Mihi enim, vel *autem*. Quasi dicat : Ideo ad priora non recurro, quia ea quæ modo sunt, sufficiunt mihi ad commendationem, scilicet quia illi qui videbantur esse aliquid, scilicet Petrus et alii qui fuerunt cum Domino, nil contulerunt, id est addiderunt, *mihi*. [Augustinus] In quo patet quod non illis inferior sum, qui a Domino adeo perfectus sum, ut nil esset quod in collatione meæ perfectioni adderent. Qui enim illis imperitis tribuit sensum, dedit et mihi. Vel ita continua : Vere Deus non accipit personam hominis, qui si ita esset, ego Paulus, ante impius, cui tales nil conferret, non fuisset, sed fui. Mihi enim, etc. Vel ita junge, et legitur, *autem*. Quasi dicat : Illud nil mea interest referre, sed hoc dicam, quod qui videbantur esse aliquid,

nihil contulerunt mihi. Sed potius econtra, opinionem insidiantium, cum vidissent quod Evangelium præputii, a Domino creditum est mihi, ut fidei, ita principaliter, sicut et Petro Evangelium circumcisionis. Christus enim Paulo dedit ut ministraret gentibus, qui etiam Petro dederat ut ministraret Judæis. [Ambrosius] Ita tamen dispensatio distributa est illis, ut et Petrus gentibus prædicaret si causa fecisset, et Paulus Judæis. *Qui enim*. Quasi dicat : Per hoc viderunt, quia *qui operatus est Petro*, id est dedit quidquid habet, eligendo eum in apostolatam circumcisionis, id est Judæorum, *operatus est et mihi*, id est ad meum honorem, *inter gentes*. Cum vidissent, inquam, *et cum cognovissent gratiam quæ data est mihi in gentes*, [Augustinus] scilicet quot miracula feceram, quot gentes converteram, *Cephias*, id est Petrus, *et Jacobus et Joannes*, qui erant honoratiores in apostolis, quia semper in secretis cum Domino fuerunt, *qui videbantur columnæ esse*, id est sustentatio totius Ecclesiæ, quæ etiam ipsa columna et firmamentum dicitur veritatis (I Tim. III) : quam etiam sapientia ædificavit, et constituit in septem columnis (Prov. IX), quo numero vel universitas prædicatorum, quia solet poni pro universo, vel septenaria operatio Spiritus sancti insinuatur. Cum hoc, inquam, vidissent et cognovissent, *dederunt mihi et Barnabæ dextras in signum societatis*, id est consenserunt in societatem, et paruerunt voluntati Domini, consentientes ut ego essem primus in prædicatione gentium, sicut Petrus in circumcisione. Et sicut alii apostoli obedirent Petro, ita Barnabas Paulo. Non ergo inventi sunt in aliquo dissentire ab illo, ut cum ille perfectum Evangelium se accepisse diceret, illi negarent, et aliquid vellent tanquam imperfecto addere. *Ut nos*, quasi dicat : Dederunt nobis dextras, ad hoc utique, *ut nos iremus in gentes ; ipsi autem in circumcisionem tantum*. Hoc addiderunt : *Ut pauperum*, qui erant in Hierusalem, *memores essemus*, qui rerum suarum venditarum prelia ad pedes apostolorum ponerent. Memores, dico, ad opus illorum faciendo collectas. Ecce per hoc patet quod nobis egebant. *Quod etiam*. Quasi dicat : Ipsi monuerunt nos hoc facere. *Quod*, id est sed, ante admonitionem illorum ego fui etiam sollicitus, id est studui hoc ipsum facere, non minus diligenter quam illi præceperunt. Eo tempore cum venisset Petrus Antiochiam, licet hoc in Actibus apostolorum non legatur, in faciem ei restitit Paulus. Unde subdit : *Cum autem*, etc. quasi dicat : Ipsi mihi nihil contulerunt, sed ego contuli Petro, quia *cum venisset Cephias Antiochiam*, qui locus gentium erat, *ego restitit ei*, tanquam pari. Hoc enim non auderet facere, nisi sciret se non imparem fore. Restitit, dico, eundo in faciem ejus, scilicet quod non animadvertibat indicando ; et non in occulto, sed coram omnibus quibus nocebat. Et non temere hoc feci, *quia reprehensibilis erat*, id est dignus reprehensione, non pro se sed pro aliis. Et vere, quia hoc modo. [Augusti-

nus] *Prius enim quam venirent quidam Judæi ab Jacobo, Ecclesiæ Hierosolymitanæ episcopo, edebat Petrus cum gentibus, non habens discretionem in cibis. Illi qui a Jacobo venerant æmulatores legis erant, nomine Christiani, qui æquo jure Christum et legem venerabantur, quos timens non miscebatur gentibus, quod si solum esset, non esset reprehensibile, sicut et ipse Paulus pro scandalo aliquando cessit. [Ambrosius] Sed in hoc errabat quod gentes judaizare cogebat suo exemplo, dum a gentibus se dividens Judæis se adjungebat. Unde subdit: *Cum autem illi venissent a Judæa, subtrahebat se Petrus, latenter per aliquas occasiones a cibis gentilium. Et segregabat se, id est per se gregem cum Judæis faciebat, timens, non cibos, sed eos qui ex circumcissione erant, id est de Judæa, quia erant infirmi, vel etiam si firmi essent, ne pro more suo scandalizarentur. Igitur ne scandalizarentur, sed paulatim in fide nutrentur, factus est Judæis, tanquam Judæus, simulans cum infirmis idem sentire. Et simulationi ejus cæteri Judæi, qui erant Antiochiæ, consenserunt, tanquam discerneret cibos, ita ut et Barnabas, qui mecum erat doctor gentium, ab eis duceretur gentibus subtractus in illam simulationem, Judaicæ comestitionis, ut quamvis recte crederet de legis in utroque populo abolitione, eadem tamen intentione qua Petrus, se a gentibus subtraheret, et cum infirmis idem sentire se simularet. Hæc autem simulatio gentibus inutilis erat, ideoque Paulus Petrum redarguit. Unde subdit:**

VERS. 14. — « Sed cum vidissem quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Cephæ coram omnibus: Si tu cum Judæus sis, gentiliter vivis et non Judaice, quomodo gentes cogis judaizare? »

*Sed cum vidissem ego solus quod non recte ambularent, non quantum ad intentionem, sed ad veritatem Evangelii, quia per hoc peribat veritas, ut gentes judaizarent, dixi Cephæ coram omnibus, quia pro omnibus sanandis dictum est, ut omnes illius objugatione sanarentur. Non enim utile erat errorem qui palam noceret, in secreto emendare. [Augustinus] Huc etiam accedit, quod firmitas et charitas Petri cui ter a Domino dictum est: *Pasce oves meas (Joan. xxi)*; objugationem talem posterioris pastoris pro salute gregis libentissime sustinebat, valebatque hoc ad magnum humilitatis exemplum, ut in eo qui primus est, discant cæteri mites esse et humiles. Ipse enim Petrus quod a Paulo fiebat utiliter libertate charitatis, sancte ac benigne pietate humilitatis accepit, atque ita exemplum posteris præbuit, tanto sanctius quanto ad imitandum difficilius, quo non dedignarentur majores sicubi forte recti tramitem reliquissent, etiam a posterioribus corrigi. Laus itaque justæ libertatis in Paulo, et sanctæ humilitatis in Petro eminuit. Dixi inquam, *si tu, o Petre, cum sis Judæus, natione et genere, gentiliter et**

A non judaice vivis, id est gentium, non Judæorum ritu vivis, quia sciebat illam dissertationem ciborum nihil conferre. Ecce qui ante fuit in ritu Judaico dimisit. Quid ergo debent facere qui non fuerunt ut Galatæ? non utque debent recipere (15). Si, inquam, hoc est, *quomodo cogis gentes*, quæ omnia quæ vident in te putant esse necessaria saluti, *judaizare?* cogebat quidem non docentis imperio, sed conversationis exemplo, et de hoc objurgatus est. Hinc discant Galatæ Petri auctoritate non esse judaizandum, qui in hoc reprehensus est. De hac autem reprehensione dissentire videntur Hieronymus et Augustinus, sicut et de legalium post Christum observatione. Hieronymus enim ait Petrum non ideo observasse illa legalia, quod vellet ea post Christum servari etiam a Judæis, sicut vere nec debebant, sed invitum fecisse et dispensatorie simulasse, ne scilicet Judæos amittere; nec in hoc peccabat, quia bona intentione id agebat, etsi illi peccarent, qui ejus quasi exemplo judaizabant. Nec fuit reprehensio vera, quia nil in eo reprehensibile erat, sed dispensatoria, ut per hoc scirent gentes non esse judaizandum, videntes tantum Apostolum in hoc reprehendi.

Augustinus vero dicit Petrum servasse illa legalia non dispensatorie, sed vere, quasi eis subjectum, sed non in eis spem ponentem, quæ ab omnibus Judæis erant servanda, et eum vere peccasse, non illa servando, sed alios suo exemplo judaizare cogendo, ut sit reprehensio vera non dispensatoria. Ait enim Hieron. (16). Ex hoc loco impius Porphyrius Petrum a Paulo reprehensum nobis objicit, volens et illi maculam erroris, et huic procacitatis incutere, et in commune ficti dogmatis accusare mendacium, dum inter se Ecclesiarum principes dissiderent. Quod utique facit non intelligens quo sensu Petrus reprehensibilis fuisse, vel ei apostolus Paulus in faciem restitisse dicatur. Nam uterque recte sentit legem non esse tenendam, et in omni gente quicumque timet Deum et operatur justitiam, acceptus est illi, sed uterque cauta simulatione dispensat, ille subtractionem, iste reprehensionem, ut et Judæis superbia, et gentibus desperatio tolleretur. Non igitur vel Paulo vel eis cum quibus ante edens se ab eis postea separabat, Petrus vere reprehensibilis erat, nec eis Paulus procaciter resistebat. Paulus enim in Petro hoc reprehendere non potuit, quod ipse fecit, nec arguere simulationem, cujus et ipse reus erat; sed fuit hæc reprehensio non vera, sed dispensatoria; nec Petrus peccavit, nec Paulus procaciter arguit. Petrus autem, sicut legitur in Actibus apostolorum, auctor fuit hujus decreti, legem post Evangelium non esse servandam, qui post visionem lintei, ubi erant diversi generis animalia, ad Cornelium intravit, et cum gentibus comedit: qui etiam quæstionem de hac re solvit. Cum enim Paulus et Barnabas jam conversis multis gentibus venissent

(15) August. ad Hieron.

(16) Hieron. ad August.

Antiochiam, quidam de Judæa descendentes dicebant: Sine lege Moysi nemo potest salvari. Tunc utrique scilicet Paulus et Barnabas et illi Judæi qui hoc dicebant, ascenderunt Jerusalem ad apostolos. Petrus vero ait: *Dedit Deus Spiritum illis sicut et nobis, et nihil discrevit inter nos et illos, fide purificans corda eorum. Quid ergo tentatis demum imponere jugum, quod neque nos neque patres nostri portare potuimus? sed per gratiam credimus salvari sicut et illi (Act. xv).* Petrus itaque bene sensit de abolitione legis, sed simulavit pro timore Judæorum ne occasione gentium a fide recederent, et sic perderet gregem suum. Simulavit autem Paulus pro simili metu, ut in circumcisione Timothei, et ipse qui comam ex voto nutrit ut Nazaræi, in Cenchris ex lege caput totondit. Post multa etiam in Jerusalem consilio Jacobi et presbyterorum purificatus secundum legem in templum intravit, et hostiam obtulit. Ecce quomodo Judæis Judæus factus est. Non ergo officioso mendacio, sed honesta dispensatione et Petrum se a gentibus segregasse, et Paulum ei restitisse, ego imo alii ante me exposuerunt, ut et apostolorum prudentia demonstraretur, et blasphemantis Porphyrii imprudentia coereretur (17).

Augustinus vero dicit credentes de gentibus onere legis liberatos esse; de Judæis vero credentes, legi subditos esse, nec peccare si circumcidunt et sacrificant, modo spem salutis in eis non constituent, nec peccat Petrus si judaizat, sed quia cogit gentes judaizare suo exemplo, in quo solo, Paulus reprehendit eum ut doctor gentium, ut sit reprehensio vera, nec dispensatoria. Alioquin mentitus est Paulus. Si enim hoc fecit Petrus quod facere debuit, mentitus est Paulus qui eum vidit non recte ambulans ad veritatem Evangelii. Quisquis enim facit quod facere debet, recte utique facit, et ideo falsum de illo dicit, qui dicit eum non recte fecisse, quod novit eum facere debuisse. Si autem verum scripsit Paulus, verum est quod Petrus non recte ambulabat ad veritatem Evangelii: ego quidem illud Petrum sic egisse credo, ut gentes cogeret judaizare. Hoc enim lego scripsisse Paulum quem mentitum esse non credo, et ideo non recte agebat hic Petrus, quia erat contra Evangelii veritatem, ut putarent qui credebant in Christum, se sine illis legalibus salvos esse non posse. Hoc enim contendebant Antiochiæ qui ex circumcisione crediderant. Ipsum vero Paulum credo non ita egisse, quando Timotheum circumcidit, vel Cenchris votum persolvit, vel Hierosolymis a Jacobo monitus, legalia illa suscepit, ut putare videretur per illa legalia salutem posse dari, sed ne illa quæ in umbris futurorum Deus fieri jusserat, tanquam idololatriam gentium damnare crederetur. Hoc est enim quod Jacobus ait: *Vides, inquit, frater, quot millia sunt in Judæa qui crediderunt in Christo, et hi omnes æmulatores legis sunt. Audierunt enim de te quod discissionem* 146

(17) August. ad Hieron.

A *doceus a Moyse eorum qui per gentes sunt Judæorum, dicens non debere circumcidere filios suos, neque secundum consuetudinem legis ingredi. Quid ergo est? Utique oportet convenire multitudinem. Audierunt etenim supervenisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis viri quatuor, votum habentes super se: his assumptis, sanctifica te cum ipsis, et scient omnes falsa esse quæ de te audierant (Act. xxi).* [Augustinus] Non, ut opinor, obscurum est, et Jacobum hoc ideo monuisse, ut scirent falsa esse quæ de illo audierant hi, qui cum ex Judæis credidissent, tamen æmulatores erant legis, qui sic ea volebant observari, tanquam sine his in Evangelio salus credentibus esse non possit. Hi senserant Paulum vehementissimum gratiæ prædicatorem, et intentioni eorum maxime adversum. Ab æmulis enim novæ legis qui non intelligebant quo animo a Judæis fidelibus illa tunc observari deberent, scilicet propter commendandam auctoritatem divinam et sacramentorum illorum prophetiam sanctitatem, non propter adipiscendam salutem, dicebatur Paulus gratiæ prædicator egregius damnare legem Moysi ut sacrilegam, nec Deo mandante scriptam, et ideo hujus falsæ criminatio- nis invidiam diluere volens ipse judaizavit, ostendens non eam esse sacrilegam Judæis, ut est idololatria gentibus, nec tamen esse necessariam saluti.

B Porro apostoli decreverant Hierosolymis, ne quisquam tunc Judæos judaizare prohiberet, quamvis etiam ipsos Christiana doctrina non cogeret (18). Itaque si post hoc apostolorum decretum Petrus habuit illam in Antiochia simulationem qua gentes cogeret judaizare, non mirum si Paulus constringebat eum libere debere asserere, quod cum cæteris apostolis se Hierosolymis decrevisse meminerat. Si autem hoc ante illud Hierosolymitanum concilium Petrus fecit, nec sic mirum est, quod eum volebat Paulus non timide hoc sublegere, sed fidenter asserere, quod eum pariter sentire jam noverat, vel quia cum eo contulerat Evangelium, vel quia in Cornelii vocatione etiam divinitus eum de hac re monitum acceperat, sive quia antequam illi venissent Antiochiam quos timuerat, cum gentibus eum convesci viderat. Non enim negamus Petrum in hac sententia fuisse in qua et Paulus fuit. Non igitur tunc eum quid in ea re verum esset docebat, sed ejus simulationem qua gentes coge- bat judaizare, arguebat quia sic illa omnia simulatorie gerebantur, quasi verum esset quod dicebant quidam, scilicet credentes sine lege non posse salvari, in cujus sententiæ non consensionem, sed simulationem timore Petrus inciderat, ut de illo vere Paulus scriberet, quod eum vidisset non recte ambulans ad veritatem Evangelii, eique verissime diceret quod gentes judaizare coge- bat, quod Paulus utique non faciebat: ob hoc illa vetera veraciter ubi opus erat observans, ut damnanda non esse monstraret, prædicans tamen instanter non eis, sed

(18) August. ad Hieron.

gratia fidei salvos fieri fideles, ne ea velut necessaria quisquam susciperet, post passionem et resurrectionem, namque Domini jam revelata fide, amiserant tanquam vitam officii sui. Verumtamen sicut defuncta corpora deducenda erant quodammodo ad sepulturam, nec simulate, sed religiose, non erant deserenda continuo, vel inimicorum obtrectationibus tanquam canum morsibus projicienda. Ideo nunc quisquis Christianorum quamvis sit ex Judæis ea celebrare voluerit, quasi sopitos cineres eruens non erit pius deductor vel bajulus corporis, sed impius sepulturæ violator. Nam processu temporis observationes illæ ab omnibus Christianis sunt deserendæ. Item ipsum apostolum Paulum interrogans, interpello et requiro in eo quod scripsit se vidisse Petrum non recte ambulare ad veritatem Evangelii, eique ideo restitisse, quod illa simulatione gentes judaizare cogebat: utrum verum scripserit an non, nescio qua dispensativa falsitate mentitus sit. Absit! ut eum mendaciter fecisse credamus (19). Omnino enim tenendum est in doctrina religionis nullo modo esse mentiendum, et a scriptoribus sanctarum Scripturarum credendum est omnino abesse mendacium, ne dispensatores Christi sibi putent licere pro veritatis dispensatione mentiri. Fidelis igitur dispensator Paulus nobis exhibet procul dubio in scribendo fidem, quia veritatis dispensator erat, non falsitatis: et ideo verum scripsit, dicens se vidisse Petrum non recte ambulans ad veritatem Evangelii, eique in faciem restitisse, quod cogeret gentes judaizare. Petri itaque et Barnabæ simulatio, merito reprehensa est et correpta, ne et tunc noceret, et ne posteris ad imitandum valeret.

Cui Hieronymus ita respondet: Scribis in epistola quod Paulus cum jam esset Christi Apostolus suscepit ea quæ in lege præcipiuntur celebranda, ut doceret non esse perniciosam his qui ea vellent sicut a parentibus per legem acceperant custodire, si tamen in eis non constituerent spem salutis. Estque summa sententiæ tuæ, credentes quidem de gentibus a legis onere liberos esse, sed credentes de Judæis bene facere, si sacrificant et circumcidunt. Sed si post Evangelium bene facit qui judaizat in sacrificiis et cæteris, in hæresim labimur Cerinthi et Ebionis, qui propter hoc sunt anathematizati quod Evangelio miscuerunt cultum legis, qui dum volunt Judæi esse et Christiani, neutrum sunt: et si tales suscipimus ut in Ecclesia Dei faciant quod fecerunt in synagoga Satanæ, non illi Christiani fient, sed nos Judæos facient. Dicis legis cæremonias his qui ex Judæis sunt non esse pestiferas ego contra pronuntio quod sunt utique cæremoniæ Judæorum omnibus mortiferæ fidelibus. *Finis enim legis Christus est* (Rom. x). Item: *Lex et prophetæ usque ad Joannem* (Luc. xvi). Item Jeremias: *Consummabo testamentum novum super domum, vel domui*

(19) Augustinus, contra Judam.

(20) Id., in psalmo cv.

A *Israel* (Jer. xxxi). Non dicit populo gentium sed Judæis, ut non in vetustate litteræ vivant, sed in novitate spiritus, nec sunt illæ cæremoniæ res indifferentes inter bonum et malum; si observandæ sunt, salutem afferunt, si vero salutem non afferunt, non sunt observandæ. Eas observare tu dicis bonum, ego assero malum, non modo eis qui ex gentili, sed etiam qui ex Judaico populo crediderunt.

B **VERS.** 15-18. — « Nos natura Judæi, et non ex gentibus peccatores. Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis. Propter quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro. Quod si quærentes justificari in Christo, inventi sumus et ipsi peccatores, nunquid Christus peccati minister est? Absit! Si enim quæ destruxi iterum hæc reedifico, prævaricatorem me constituo.

C *Nos natura, etc.* Commendata auctoritate sua jam rationibus incipit agere, quod carnales observantiæ post Christum non sunt observandæ, ostendens justitiam, non ex lege, sed ex gratia fidei esse, primo, exemplo sui et apostolorum, et Abrahæ, qui ex fide justificati sunt, deinde Scripturarum attestatione, tandem humana consuetudine. De improbatione itaque legis incipit hic plene agere. Quasi dicat: Gentes non debent judaizare. Et vere, quia nos qui valuimus in lege, scimus eam non justificare, et ideo ea dimissa ad Christum confugimus, quod ita dicit: *Nos, scilicet ego et alii apostoli, sumus natura Judæi, id est non proselyti, sed genere Judæi sumus, et non sumus peccatores ex gentibus.* Quasi dicat: Peccatores quidem sumus, sed non ut gentes idololatræ et immundi (20). Attende quod sicut interest inter irridentes et irrisores, et inter scribentes et scriptores, et hujusmodi, ita Scriptura peccatores appellare consuevit valde iniquos, et gravibus peccatorum sarcinis oneratos, quod nomen gentibus imposuerunt Judæi ex vetusta superbia, tanquam ipsi justi essent, cum essent et ipsi peccatores. [Augustinus] Hoc nomen non est in Scripturis usitatum de illis qui cum juste et laudabiliter vivant, non sunt sine peccato. *Scientes autem.* Quasi dicat: Sumus natura Judæi, et non peccatores ex gentibus, sed tamen scimus quod *homo, id est Judæus quantumcunque in lege sit, non justificatur ex operibus legis, id est per opera legalia, quæ sunt de sacrificiis et de aliis figurativis.* Nullo denique modo justificatur, *nisi per fidem Christi Jesu* id est qua creditur in Christum. Et quia hoc est, ergo *et nos* Judæi sicut et gentes, *credimus in Christo Jesu, ut justificemur ex fide Christi* (21). Non ideo dicit ex fide, quod opera bona frustrentur, cum Deus reddat unicuique secundum opera sua, sed quia opera sunt ex gratia, non ex operibus gratia, quia fides per dilectionem

(21) Id., ad Paulin. episc.

operans, nihil operaretur, nisi ipsa dilectio Dei diffunderetur in nobis per Spiritum sanctum, nec ipsa fides esset in nobis, nisi Deus eam daret (22). Ex fide ergo nos dicit justificari, quia ipsa prima est, ex qua impetrantur cætera. Ex fide justificemur, dico, *et non ex operibus legis* aliquo modo, sive ante fidem sive cum fide fiant.

Propter quod, scilicet quia Judæus non est justus ex lege, patet quod *ex operibus legis non justificatur omnis caro*, id est gentilis, quia si ex illis non justificatur Judæus, multo minus caro, id est peccator ex gentibus. Quod si, quasi dicat: Nos credimus in Christum ut per fidem justificemur. *Quod*, id est *sed si*, et nos *ipsi inventi sumus, peccatores*, ideo quia sumus, *quærentes justificari in Christo*, id est si dicitis, et si verum est nos peccasse eo quod legem dimisimus, et in Christo justitiam quærimus, tunc qui hoc præcipit, scilicet Christus, est minister peccati. Nunquid Christus est peccati minister? Quasi dicat: Mirum est si quis hoc dicat. Sed absit ut Christus peccaverit, qui legem destruxit, et deserere præcipit! *Si enim*. Quasi dicat: Vere Christus non peccavit hoc præcipiendo, quia nec ego peccavi deserendo, et destruendo, quia *si iterum hæc reædifico quæ destruxi*, scilicet superbiam gloriantem de operibus legis *prævaricatorem me esse constituo*. Videtur forte ex his verbis similiter posse objici quia, si fidem Christi quam ante oppugnabat nunc ædificet, prævaricatorem se constituat, sed illam non destruxit, quia destrui non potest. Hanc autem superbiam vere destruxerat, et destruebat, et ideo, si reædificaret, prævaricator fieret.

147 [Augustinus] Ille enim prævaricator est qui cum destruxerit rem falsam quæ destrui potest, eam rursus ædificat. Ille vero non est, qui rem veram cum conaretur destruere, et postea veram esse ac destrui non posse cognosceret, tenuit eam ut in ipsa ædificetur. Vel ita, quod si quæ. Quasi dicat: Dixi quod ex operibus legis non est justitia, et vere. Quod, id est quia etiam nos ipsi qui in lege majores inventi sumus, non opinione habiti, sed ratione probati fuisse peccatores in ea, scilicet dum ei subjecti serviebamus. Quod inde apparet, quia sumus quærentes, id est quærimus, justificari in Christo, quia cur in Christo quæreremus justificari, nisi quia in lege non eramus justi? Et si hoc est, id est si nos qui in ea perfecti eramus, fuimus ex ea peccatores, tunc lex ubicunque post Christi passionem servatur, ministrat peccatum, et si lex ministrat peccatum, tunc si Christus legem modo ministrat, et peccatum. Sed nunquid Christus est minister peccati? Absit! Non enim minister est peccati; ergo nec legis, quod forte videretur, quia eam adimplevit. Sed absit quod ipse sit minister, id est quod eam ministraverit, docens eam post suam passionem servandam. Et si Christus non est minister legis, cur vos, Galatæ, eam

(22) August., ad Prosp. et Hilarium.

servaretis? Vel ita, quod si. Quasi dicat: Vere ex operibus legis non est justitia, quod, id est quia nos ipsi quærentes justitiam in Christo, [Berengar.] id est revera cognovimus nos non posse justificari, nisi transeuntes ad Christum, nos dico inventi peccatores in lege. Et si hoc est quod utique est, nunquid Christus minister peccati, id est nunquid patitur Christus, et concedit nos relabi ad id quod eramus? quod si pateretur, id est concederet, profecto nobis esset minister peccati, id est prioris status nostri sicut fuisset transeuntibus ad se minister justitiæ, sed absit! Si enim; quasi dicat: Vere Christus non est minister peccati vel legis, ego enim sequax ejus, destruxi legem rationabiliter vivendo et docendo. Et si, ego, iterum reædifico hæc quæ destruxi, id est legem, constituo me esse prævaricatorem, id est contra legem spiritualiter intellectam facio.

VERS. 19-21. — « Ego enim per legem legi mortuus sum, ut Deo vivam. Christo confixus sum cruci. Vivo autem jam non ego; vivit vero in me Christus. Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me et tradidit semetipsum pro me. Non abjicio gratiam Dei. Si enim per legem justitia, ergo gratis Christus mortuus est. »

Ego enim per legem, spiritualiter intellectam mortuus sum legi, ne carnaliter in ea vivam. [Augustinus] Vel per legem, id est per auctoritatem legis, ipsam dimisi, quasi ei mortuus, nullum carnalem sensum ejus habens; in qua scriptum est: *Prophe-tam suscitabit Dominus de fratribus vestris, ipsum tanquam me audietis* (Deut. xviii). Et item: *Consum-mabo testamentum novum domui Israel* (Jer. xxxi). Et: *Holocausta, et pro peccato non postulasti; tunc dixi: Ecce venio* (Psal. xxxix); et alia hujusmodi. Mortuus sum legi dico, *ut vivam*, non mihi, sed Deo, id est ad honorem Dei, quod etiam possum, quia *cum Christo confixus sum cruci*, id est crux Christi extinxit in me ardorem peccati, ut jam ultra ad id non extendar timore Dei, quasi clavis habens carnes affixas. Unde: *Confige timore tuo carnes meas* (Psal. cxviii). *Vivo autem*; quasi dicat: Cum Christo crucifixus sum cruci, sed propter hoc vivo virtutibus, id est vigorem bene operandi habeo, *Vivo*, dico, *jam non ego*, secundum carnem, quia jam non sum ille peccator qui prius eram. *Vivit vero in me Christus*, id est novitas Christi apparet in me. Et est sensus (23): Non est in me justitia mea, sed Christi. Ad quid ergo lex necessaria est? *Quod autem*, illud quod dixerat, et quod est, et qualiter est, et per quid, exponit. Quasi dicat: Dico me vivere, *quod autem nunc vivo*, id est bene operari possum in carne, corruptibili in qua est incentivum vitiorum, id est quod in igne non uror, *in fide vivo*, id est per fidem est, non per laboriosa opera legis. Fide dico, *Filii Dei*, cujus fides valere potest cum sit Dei Filius. Ut autem ostenderet non esse meriti sui, sed

(23) Id., De sermone in Epist. Joan.

gratiæ Christi, quod in carne vivens vivit in fide, addit, *qui dilexit me*, et per hoc fides habet efficaciam, et per dilectionem *tradidit pro me*, non aliud sacrificium, sed *semetipsum*, solum, qui tantus est. Attende quod Filius se tradidit ut hic dicitur, et per eum tradidit ut alibi ait Apostolus: *Qui proprio Filio suo non percipit, sed, pro nobis omnibus tradidit illum* (Rom. viii). Si Pater tradidit Filium, et Filius tradidit seipsum, Judas quid fecit? Facta est traditio a Patre, facta est traditio a Filio, facta est traditio a Juda, una res facta est. Quid ergo discrevit Patrem tradentem Filium, et Filium tradentem se, et Judam tradentem Magistrum? Quia hoc fecit Pater et Filius in charitate; Judas autem fecit in prodicione. Videtis quia non quid faciat homo considerandum est, sed quo animo et voluntate faciat. In eodem facto invenimus Deum, in quo invenimus Judam; Deum benedicimus, Judam detestamur; benedicimus charitatem, detestamur iniquitatem. Deus cogitavit salutem nostram, qua redempti sumus; Judas cogitavit pretium quo vendidit Dominum; Filius pretium quod dedit pro nobis. Diversa ego intentio, diversa facta facit, cum tamen sit una res, reparatio ex diversis. Eam si metiamur, unum coronandum alterum damnandum; unum glorificandum, alterum detestandum invenimus. *Non abjicio*; quasi dicat: Quia Christus ex dilectione tradidit se et justificavit me ergo *non abjicio gratiam Dei*, id est non recipio legem, quod esset abjicere gratiam. [Augustinus] Vel secundum aliam litteram, quæ est: *Non sum ingratus gratiæ Dei, ut ei comparem aliud*, id est legem, ut dicam per legem esse justitiam. Nec deo: *Si enim per legem*, id est per opera legis quibus Judæi confidebant, *justitia est, ergo Christus mortuus est gratis*, id est frustra, sine causa.

CAPUT III.

VERS. 1, 2, — « O insensati Galatæ, qui vos fascinavit non obedire veritati? Ante quorum oculos Jesus Christus proscriptus est, et in vobis crucifixus. Hoc solum a vobis volo discere: Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei? »

O insensati Galatæ. [Ambrosius] Increpat eos: verba enim sunt irascentis, et increpantis, qui per increpationem commonet eos, ut rationes sequentes attentius audiat. Quasi dicat: Non ex lege, sed ex fide justitia est, et Christus ex dilectione se pro nobis tradidit. Et cum hæc omnia constant, et in his instructi fuistis. O, dolendo dicit, vos Galatæ, estis insensati, quia nec se circumventos esse cognoscunt. Et cum prius recte instructi fueritis, *quis vos fascinavit*, id est decepit, *veritati non obedire?* Veritas enim se ingerit vobis, et vos ei non creditis. Et quis vos ita fascinavit? Per simile hoc dicit; quasi dicat: Ut quod ante oculos est non videatis, sicut magicis ludificationibus aliter quædam oculis hominum ostenduntur quam sint, et dicuntur illæ fascinationes. [Hieron.] Dicitur etiam fascinus sive fascinatio vulgo quod nocet infantibus. Dicuntur

enim quorundam oculi visu urentes, et hic eorum actus fascinatio dicitur, et potest fieri ut huic peccato inserviant dæmones. Similiter invidia tanquam fascinus urit. Invidus enim non modo sibi nocet, cum aliena felicitate tabescit, sed etiam his in quibus aliqua bona esse incipiunt. Unde in libro qui Sapientia Salomonis inscribitur: *Fascinatio malignitatis obscurat bona* (Sap. iv). Sic factum est ut invidi tanquam fascinantes nocuerint Galatis nuper in Christo renatis, ut iidem Galatæ fidei stomacho nauseante cibum Spiritus sancti emovuerint. Quid autem ex hac fascinatione evenerit ostendit subdens: *Ante quorum oculos*, etc., [Ambrosius] quasi dicat: Vere fascinati estis *ante quorum oculos*, id est quorum reputatione *Christus*, tantum *proscriptus est*, id est damnatus. *Et in vobis*, et in vestris intellectibus falsis Christus *crucifixus est*, ut purus homo sine salute vestra. In oculis et sensibus prudentium Christus videtur damnasse mortem et diabolium, et infernum, secundum illud Osce: *Ero mors tua, o mors*. etc. (Ose. xiii). Hæc est virga Moysi quæ versa in serpentem devoravit serpentes magorum. Hic est summus sacerdos in lege, in cujus morte qui sanguinem proximi fuderant ignoranter, et ob id metuentes ad civitatem fugii se contulerant, absolvebantur, et securi siebant a metu. Ita Christi morte damnato superbo salus nostra procurata est, quod ininuabat ineffabile nomen Domini, scriptum in lamina aurea summi pontificis, quod erat tetragrammaton, id est quatuor litterarum, quæ sunt ioh, he, van, eth, id est *principium passionis vitæ iste*; ac si diceretur: Ille cujus iste legalis sacerdos gerit personam, est nobis per passionem auctor, et reparator vitæ per Adam amissæ. Unde: *Qui ascendit super occasum Dominus nomen illi* (Psal. lxxvii). Occasum enim mortis Christus ascendit, id est triumphavit, diabolium et mortem damnando. Sed oculis stultorum videtur damnatus tantum, et in eorum sensu crucifixus ut homo, in quo nulla spes salutis sit. In illis ergo vivit Christus, et in istis est mortuus. Vel ita: Ante quorum oculos Christus Jesus proscriptus est, id est proscriptio ejus ita vobis nota fuit, quasi ante vos fuisset facta, et in vobis est crucifixus, id est in intellectibus vestris fuit crucifixio, ut sciretis qualiter facta, et quid contulit. [Augustinus] Vel ita, vere fascinati estis, ante quorum oculos, id est in vestra præsentia vobis videntibus ille tantus qui est Christus Jesus, et pro vobis, crucifixus est, et proscriptus, id est exhæredatus, et hoc in vobis; in aliis non deberetis pati, ut regnum et hæreditatem suam amitteret, nedum in nobis, sed in vobis etiam proscriptus est, id est hæreditatem suam amisit in vobis, id est in vos ipsos. [Berengar.] Quod ait, crucifixus, pondere pronuntiationis indiget cum dolore, quod addidit, ut hinc maxime moveret eos, cum considerarent quo pretio emerit possessionem quam in eis amittebat. Vel ita: Vere fascinati estis, ante quorum oculos Christus Jesus proscriptus est, id est dum per legem

Christum Jesum deseritis, Christus est a vobis proscriptus, sicut a Pilato, id est ita peccatis, sicut peccavit Pilatus Jesus proscribendo eum, et dum insufficientem creditis, crucifixus est in vobis, id est a crucifixoribus, peccati quantitate non dif- fertis.

Hoc solum volo. Postquam Galatas increpando commovit, commotis eis per increpationem probat quod lex non est observanda, quia non ex ea, sed ex fide veniunt omnia necessaria, scilicet spiritus, **148** justitia, benedictio; quasi dicat: Quamvis sitis fascinati et stulti, tamen *hoc volo a vobis discere*, quia hoc adeo evidens est, ut et stulti docere queant; et hoc solum volo a vobis scire, quia si nihil aliud esset, hoc solum ad probandum quod intendo sufficeret. Quid est illud? Ecce constat quia *accepistis Spiritum sanctum inhabitantem*. Et cum hoc constet quod Spiritum accepistis, an *ex operibus legis*, ubi labor est, quæ nunquam habuistis, accepistis eum, an *ex auditu fidei*? id est ex fide quæ auditus facilitate venit? [Augustinus] Ex fide utique, non ex operibus legis. Ab apostolo enim prædicata est eis fides, in qua prædicatione adventum et præsentiam Spiritus sancti senserant. Sicut illo tempore in novitate vocationis ad fidem; etiam sensibilibus miraculis præsentia sancti Spiritus apparebat sicut in Actibus apostolorum legitur. Hoc autem factum erat apud Galatas, antequam isti ad eos pervertendos venissent. Hic ergo sensus est: Si in illis operibus legis esset salus vestra, non daretur vobis Spiritus sanctus, nisi circumcisis; sed fuit datus vobis antequam opera legis haberetis. Et sciendum quod nunc de operibus maxime tractat quæ sunt in sacramentis, quæ non sunt necessaria, ubi jam gratia fidei est. Bipertita enim sunt opera legis. Nam partim in sacramentis, partim in moribus accipiuntur. Ad sacramenta pertinent circumcisio, Sabbatum, neomeniæ, sacrificia, et hujusmodi innumeræ observantiæ. Ad mores autem: *Non occides; non mæchaberis* (*Exod. xx*), et hujusmodi. In observantiis autem si non intelligantur, servitus sola est, qualis erat in populo Judæorum, et est usque adhuc. Si autem observantur illa et intelligantur, non modo nihil obsunt, sed etiam prosunt, si tempori congruant: sicut a Moyse et prophetis observata sunt congruentia illi populo, cui adhuc talis servitus utilis erat, ut sub timore custodiretur. Nihil enim tam præterret animum quam sacramentum non intellectum; intellectum vero pium gaudium parit, et celebratur libere, si opus est tempori; si vero non est opus, cum suavitate spiritali tamen legitur, et tractatur. Omne autem sacramentum, cum intelligitur, vel ad contemplationem veritatis, vel ad bonos mores refertur. Contemplatio veritatis in solius Dei dilectione et cognitione fundata est. Boni mores in dilectione Dei et proximi. In quibus duobus tota lex pendet et prophætæ.

VERS. 3-10. — « Sic stulti estis, ut cum spiritu « cœperitis, nunc carne consummamini? Tanta

A « passi estis sine causa, si tamen sine causa? Qui « ergo tribuit vobis spiritum, et operatur virtutes « in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei? Sic- « ut scriptum est: Abraham credidit Deo, et re- « putatum est illi ad justitiam. Cognoscite ergo « quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahæ. Pro- « videns autem Scriptura quia ex fide justificat « gentes Dous, prænuñtiavit Abrahæ, quia bene- « dicentur in te omnes gentes. Igitur qui ex fide « sunt, benedicentur cum fidei Abraham. Qui- « cunque enim ex operibus legis sunt, sub male- « dicto sunt.

Sic stulti. Item hic increpat eos; quasi dicat: Et quia spiritus est ex fide, ergo vos *stulti estis et sic*, id est adeo, *ut cum cœperitis* instrui Spiritu sancto, id est cum initium habueritis a Spiritu sancto, nunc cum proveciores estis *consummamini*, id est quæ- ritis consummari *carne*, id est per carnales obser- vantias, a quibus nec initium justitiæ poterat, ha- beri, et ita ordinem confunditis. [Augustinus] Ordo enim est a carnalibus ad spiritualia surgere, non a spiritualibus ad carnalia cadere, sicut vobis acci- dit, quia quod bonum non est, non est Evangelium cum hoc annuntiat. *Tanta, etc.*, quasi dicat: Vos, quæritis consummari carnalibus observantiis, sed non consummamini, imo habita perditis. Et ideo *tanta passi estis sine causa*, id est sine utilitate; vel hoc ideo dicit, quia multa jam pro fide tolera- verant, et in ipsis passionibus charitate timorem viccrant, sine causa ergo tanta passi erant, qui a charitate quæ in eis tanta sustinuerat, ad legem **C** labi volebant. [Ambrosius] *Si tamen*; quasi dicat: Dico vos passos sine causa, non, tamen affirmo, quia in vobis, id est in potestate vestra est, si vul- tis, non erit sine causa, imo proderit. Sine causa enim factum dicitur superfluum, quod nec prodest, nec nocet. Hoc autem prodesse potest, si resipue- rint. Hoc dicit ne desperent. Qui *ergo tribuit, etc.* Redit ad illam quam cœperat demonstrationem, ostendens quod sicut illi per opera legis quæ nun- quam habuerunt, non acceperunt Spiritum sanc- tum, sed per fidem; ita et ipse non per illa opera, sed per fidem habet potestatem dandi Spiritum sanc- tum, et operandi miracula. Quasi dicat: Quia vos non ex operibus legis quæ nunquam habuistis, acce- pistis Spiritum, sed ex fide, *ergo qui tribuit vobis, D* Spiritum sanctum, ministerio, non auctoritate, *et operatur virtutes*, id est miracula *in vobis*, id est in- ter vos, scilicet ego, facit hoc *ex operibus legis, an ex auditu fidei*? Non utique ex operibus legis, sed ex fide: et si mihi qui ibi valui non prosunt, cur vos ea quæritis? Quod autem mihi non prosint per exemplum vestri manifestatur; per vos enim po- testis videre quod ego qui habui opera legis, non tamen per ea, sed per fidem accepi potestatem dandi spiritum ministerio, non auctoritate, et operandi miracula. De eo quod sub lege fuerat, posset dubi- tari, sed per similitudinem istorum liquet. De- inde adhibet exemplum patris Abraham, cui

ante circumcissionem fides reputata est ad justitiam A
subdens :

Sicut, etc. Et ostendit hic justitiam esse ex fide ; quasi dicat : Ita spiritus est ex fide sicut et justitia. Nam *scriptum est* in Genesi ; *Abraham credidit Deo, et ipsum credere, reputatum est ei ad justitiam*, id est sufficiens causa fuit justitiæ Abrahamæ, et est aliis. Et vocat hic justitiam peccatorum remissionem, et bonæ vitæ observantiam. *Cognoscite* ; quasi dicat : Quia Abraham justus est ex fide, *cognoscite ergo quia illi qui sunt ex fide*, id est quorum esse est ex fide, id est qui ex fide credunt se justificari et salvari *hi sunt filii Abrahamæ*, imitatione, id est justii. *Providens autem.* [Augustinus] Ostendit superius ex fide esse spiritum et justitiam, hic ostendit ex eadem fide esse benedictionem ; quasi dicat : Non solum justitia est ex fide, sed etiam benedictio, quia Scriptura, inducens Deum loquentem Abrahamæ, dicit : O Abraham, *omnes gentes, non tantum Judæi, benedicentur æterna beatitudine in te* (*Gen. xxviii*), id est quod est in fidei tuæ conformitate, quia imitatione fidei ejus qua justificatus est etiam ante circumcissionem, Judæi et gentes benedicentur. Vel in te, id est in tuo semine, scilicet in Christo. Et ne alio, id est ad alium sensum, veritas verba illa, dicit Moysen sic sensisse, addens ; *Providens, etc.* ; quasi dicat : Scriptura, dicit providens, id est ostendens longe antequam fieret provisum esse hoc, scilicet *quia Deus justificat ex fide gentes, non ex operibus legis.* Et ideo *prænuñtiavit Abrahamæ*, id est ostendit prænuñtatum esse Abrahamæ quod ex fide est benedictio dicens : *Quia in te*, id est tuæ fidei imitatione *benedicentur æterna beatitudine omnes gentes.* Et quia auctoritas Scripturæ hoc dicit *igitur qui ex fide sunt benedicentur* cum fidei Abraham, id est sicut Abraham per fidem benedictus est. *Quicumque enim.* Quasi dicat : Recte dico quod illi qui ex fide sunt benedicentur. Ex operibus enim non benedicuntur, sed mali sunt : quod ita dicit : *Quicumque enim ex operibus legis sunt*, sicut illi qui per ea putant se justificari, *sub maledicto transgressionis sunt*, ut nequeant evadere, et ideo illud quod dictum est Abrahamæ, scilicet in te benedicentur omnes gentes, non est aliter intelligendum quam supra exposuit. Non enim sic intelligi debet, ut dicatur sicut Judæi volunt, in te benedicentur omnes gentes, id est in tuorum operum similitudine. Ex operibus enim legis non est benedictio, sed maledictio : quod intelligendum est non de operibus quæ ad mores pertinent, sed quæ in illis observationibus fiebant. Prodest enim lex scripta in tabulis, in quibus erant tria mandata pertinentia ad dilectionem Dei, et septem ad dilectionem proximi ; cætera vero sunt hominum quod legis auctoritate probat subdens :

VERS. 10-14. — « Scriptum est enim : Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut facias ea. Quoniam autem in lege nemo justificatur apud Deum,

A « manifestum est quia justus ex fide vivit. Lex autem non est ex fide ; sed qui fecerit ea, vivet in illis. Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum, quia scriptum est : Maledictus omnis qui pendet in ligno, ut in gentibus benedictio Abrahamæ fieret in Christo Jesu, ut pollicitationem spiritus accipiamus per fidem. »

Scriptum est enim ; quasi dicat : Illi qui ex operibus legis sunt maledicti sunt. Et vere, quia sic *scriptum est* in Deuteronomio : *Maledictus est omnis qui non permanserit*, non solum cognoverit, non in quibusdam tantum, sed *in omnibus præceptis, quæ scripta sunt in libro legis.* Permanserit dico, ita ut *faciat ea*, id est non modo velit, sed opere impleat, quod nullus potest facere. Unde Petrus ait : *Quid tentatis imponere nobis jugum, quod neque nos neque patres nostri portare potuimus ?* (*Act. xv.*) Et est sensus : quasi dicat : Deus per Moysen multa quidem præcepit quæ nullus implere poterit, sed homini data sunt in onus ad ejus domandam superbiam, qui dicebat : Non deest qui impleat, sed deest qui jubeat. Et ideo maledicti erant omnes qui sub lege erant, quia in omnibus erat reatus transgressionis, a quo absoluti erant qui in gratia confidebant ; spiritualiter saltem legem implentes in quo innuit desiderandum esse Salvatorem, qui finem ponat his, et liberet non solum ab aliis peccatis, sed etiam a maledicto legis. Cur ergo Galatæ transeunt a gratia ad maledictionem ? Quasi dicat : Siulte faciunt. *Quoniam autem* ; quasi dicat : Ex lege est maledictio, qui autem non sit ex ea justitia, per auctoritatem Habacuc ostenditur. Et hoc est quid dicit : *Quoniam 140 autem nemo justificatur in lege*, id est per opera legis, *apud Deum*, etsi apud homines qui falluntur, *manifestum est*, ex verbis Habacuc. [Augustinus] Ille justificatur apud Deum, qui eum gratis colit, scilicet non cupiditate appetendi aliquid ab eo præter ipsum, vel timore amittendi. In ipso enim solo vera nostra beatitudo est. Manifestum est, dico, quod ait Habacuc : *Justus ex fide vivit.* Justus est aliquis ex fide, et per hoc vivit vita æterna. *Lex autem* ; quasi dicat : Ex fide est justitia et vita, sed *lex non est ex fide*, ut profuturis impleatur, sed timore. Posset enim videri quod opera legis ex fide fierent, ut pro eis sperarent æterna, de quibus fides est, quod utique non faciebant, sed ex timore pænæ illa servabant. Unde subdit : *Sed qui fecerit ea, vivet in illis.* Non ait qui fecerit eam, vivet in ea, cum præmisisset, *lex non est ex fide*, ut intelligas legem in hoc loco pro ipsis operibus quæ in illis observationibus fiebant positam. Qui autem vivebant in his operibus, timebant utique, si ea non fecissent, lapidationem, vel crucem, vel aliquid hujusmodi pati. Ideo ait : *Qui fecerit ea, vivet in illis*, non apud Deum, id est habebit præmium, ne ista morte puniatur, aliter enim plecteretur. Qui autem ex fide vivit, cum hinc exierit, tunc magis habebit præsentissimum præmium. Non igitur ex fide vivit quisquis præsen-

tia quæ uidentur, vel cupit, vel timet, quia fides Dei ad invisibilia pertinet [Ambrosius] Vel. lex non est ex fide, id est nil mandat credendum, sed faciendum. Alia non mutantur. *Christus autem*; quasi dicat: Ex lege est maledictio non iustitia; sed Christus redemit nos Judæos *de maledicto legis*, sub quo eramus. Cur ergo, vos Galatæ, ad idem tenditis? *Factus, etc.*; quasi dicat: Redemit nos de maledicto legis. Ipse dico *factus*, id est reputatus, *pro nobis*, non solum maledictus, sed etiam *maledictum*. Quo verbo secundum usum loquendi plusquam si diceretur maledictus, intelligitur, id est valde peccator, dum ut reus occiditur, et dum in ejus contumelia dicitur cæco illuminato: *Tu discipulus illius sis, nos discipuli Moysi erimus* (Joan. ix). *Quia scriptum*; quasi dicat: Ideo reputatus est maledictum, quia suspensus est in cruce, *quia scriptum est* in Deuteronomio: *Maledictus omnis qui pendet in ligno*, pro suis videlicet sceleribus. [Hieron.] Non enim ideo est maledictus, quia crucifixus est, sed quia in talem incidit reatum ut meruerit crucifigi, quod non Christus. Et ideo licet sit reputatus, tamen non fuit maledictus maledictione culpæ, etsi maledictione pænæ. Maledictio enim gemina est, scilicet culpæ et pænæ. Unde et maledictum duobus modis dicitur, scilicet active et passive, id est secundum culpam et secundum pœnam.

Ostenso igitur qualiter hic locus accipi possit de maledicto culpæ, et de maledicto pænæ, prosequamur. *Factus est, etc.*, quasi dicat: Christus redemit nos a reatu prævaricationis, qui propter hoc *factus est pro nobis rei veritate maledictum*, id est mortalis. Mortalitas autem ex peccato est, ideoque et ipsa maledictio dicitur, et ex ea aliquid maledictum. Ne autem horreas quod dicit Christum esse maledictum, confirmat auctoritate prophetæ Moysi, subdens: *Quia, etc.* Quasi dicat: Vere factus est maledictum, *quia scriptum est: Maledictus est*, id est vere mortuus. Et vere satis est miser *omnis qui pendet in ligno*. Ad litteram hoc dixit Moyses de reis mortis, ut reo mortis hoc sufficeret si suspenderetur, quia hæc pœna cæteris abjectior et ignobilior erat. Ideo in Deuteronomio dictum est: *Ut qui suspensus fuerit, in vespera deponatur*, et ostendit quare, *quia maledictus omnis qui pendet in ligno* (Deut. xxi). [Ambrosius] Quasi dicat: Satis est vel sit ei ad pœnam quod suspensus moritur reus, et quod illic est usque ad vesperam, ut tunc deponatur et sepeliatur, ne si diutius ibi sit, majus sit opprobrium et macula generi ejus. Ab hoc ergo maledicto pænæ ostenditur Christus non fuisse immunis hac auctoritate; quia scriptum est: *Maledictus omnis qui pendet in ligno*. Maledictus, id est mortuus. Securus ergo ait Apostolus, *factus est pro nobis maledictum* (24), sicut non timuit de eodem dicere, *pro omnibus mortuus est*. Hoc enim est maledictus quod mortuus est, quia mors ipsa ex maledicto est, et maledictum est omne

(24) August. contra Faust.

(25) Id., contra Faust.

A peccatum, sive ipsum quod sit ut sequatur supplicium, sive ipsum supplicium, quod et vocatur peccatum, quia ex peccato sit. Suscepit autem Christus sine reatu supplicium nostrum, ut inde solveret reatum nostrum, et finiret etiam supplicium nostrum. Unde alibi Apostolus ait: *Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaverit peccatum in carne* (Rom. viii). Quod enim dixerat similitudinem carnis peccati, hoc etiam appellat peccatum, ubi ait, ut de peccato, etc. Quia enim de peccato mors est, illa autem caro quamvis ex Virgine, tamen mortalis fuit; eo ipso quo mortalis erat similitudinem carnis peccati habebat. Cur ergo timeret Moyses dicere maledictum, quod Paulus non timuit dicere peccatum? Plane hoc propheta dicere debuit et prædicare, nec in hoc quod maledictus appellatus est qui pendet in ligno, contumelia in Deo putanda est. Ex parte quippe mortali pependit in ligno. Mortalitas autem ex maledictione peccati primi hominis est. Si ergo diceret: Mors maledicta est, nemo exhorresceret. Item, si diceret: Peccatum maledictum est, nemo miraretur. Quid autem pependit in ligno nisi caro mortalis, cujus mortalitas ex peccato veteris hominis erat? [Augustinus] In ejus peccati et mortis figura etiam Moyses exaltavit serpentem in eremo super lignum. In illa enim figura mors Domini pendebat in ligno.

(25) Nec in eo etiam major invidia est, quod addit, Deo, ut diceret: *Maledictus Deo omnis qui pendet in ligno*. [Hieron.] In Hebræis enim codicibus et nostris in Deuteronomio nunc habetur, maledictus est Deo. In antiquis tamen Hebræorum codicibus non habetur nomen Dei, et puto post passionem Domini ab aliquo positum esse, ut nos qui maledictum a Deo credimus Christum, infamaret (26), sed non est hoc in contumeliam Domini, qui ideo dicitur maledictus Deo, quia odit Deus peccatum et mortem nostram, cum ad delendum eam misit Filium suum. Quid ergo mirum si maledictus dicitur Deo qui in se habet quod Deus odit, id est quod reprobatur et delet? Addit proinde, omnis, etiam Christus, ne futuri hæretici negent ejus veram esse mortem. Prævidit enim Moyses hæreticos futuros, et veram Domini mortem negaturos. Et ideo volentes ab hoc maledicto Christum sejungere, ut a mortis etiam veritate sejungerent. Ergo contra longe futuros hæreticos de longe clamat Moyses: Sine causa tergiversamini, o hæretici, quibus displicet veritas mortis Christi. Maledictus enim omnis qui pendet in ligno, non ille aut ille, sed omnis omnino, etiam Filius Dei semper vivus in justitia sua, mortuus autem propter delicta nostra, in carne suscepta ex pœna nostra. Sic et semper benedictus est in sua justitia, maledictus autem in morte suscepta ex pœna nostra. [Augustinus] Cum enim ex homine et pro homine mortem suscepit, ex illo et pro illo etiam maledictum quod mortem comitatur suscipere non

(26) Id., in eod.

dedignatus est. Ideoque additum est, omnis, ne Christus ad veram mortem non pertinere diceretur, si a maledicto penitus separaretur, Insiptens quidem honorificentia Christum a maledicto quod morti conjunctum est separat. Et ita vere mortuum negat, dicens pependisse in ligno specie quadam falsæ carnis, et non veram mortem in cruce solvisse. Contra quod propheta vere mortuum clamat, cum ait maledictus omnis qui pendet in ligno, id est vere mortuus. Pœna enim peccati, vel ex benedictione venit, vel ex maledictione. Sed si ex benedictione venit, optare debes semper esse in pœna peccati. Si autem cupis inde liberari, crede per divinæ sententiæ justitiam ex maledictione venisse, qua dicitur: *Si tetigeris, morte moriemini. Ut in gentibus;* quasi dicat: Ita nos Judæos redemit a maledicto legis, ut etiam, in gentibus, quæ non sub maledictione legis erant, fieret benedictio Abrahæ promissa. Et hoc in Christo Jesu, id est per Christum, fieret, dico, ita ut, tandem nos utrique scilicet Judæi et gentes, accipiamus pollicitationem Spiritus sancti, id est beatitudinem æternam, quam Spiritus sanctus in arham datus promittit. Accipiamus, dico per fidem, non per opera legis.

VERS. 15-18. — « Fratres, secundum hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus. Non dicit et seminibus quasi in multis, sed quasi in uno: Et semini tuo, qui est Christus. Hoc autem, dico, testamentum confirmatum a Deo, quæ post quadringentos et triginta annos facta est lex, non irritum facit ad evacuandam promissionem. Nam si ex lege hæreditas, jam non ex promissione. Abrahæ autem per promissionem donavit Deus. »

Fratres, secundum hominem dico. Ostendit hucusque justitiam, non ex lege, sed ex fide esse, exemplo sui et Abrahæ, et Scripturarum auctoritate. Nunc per humanam consuetudinem idem demonstrat; quasi dicat: Probavi per rationes et auctoritates quod per fidem non per legem datur spiritus, et justitia et beatitudo. Modo, o fratres, dico, id est probo illud idem secundum hominem, id est secundum humanam consuetudinem in qua, quamvis sæpe non sit firmitas, tamen testamentum hominis, id est ab homine factum, suis hæredibus firmum est, quia nemo spernit, ut dicat non valere, non benefactum esse, aut superordinat, ut aliter de rebus illis disponat, sed est in auctoritate omnium, maxime cum sit confirmatum testibus et morte testatoris, similiter testamentum, id est promissionem Dei, lex non facit irritum, quod subsequenter dicit Apostolus: Quod si solum subderetur, facilis esset intelligentia in aptatione similitudinis, sed ex eo aliquantulum obscuratur, quia antequam illud inferat, promittit cui factum sit testamentum a Deo, id est promissio, scilicet Abrahæ. Quod ideo facit, ut ex dantis et accipientis dignitate videatur incommutabilis sponsio. Et hoc est quod ait: *Abrahæ.* Quasi dicat: Sicut te-

stamentum hominis firmum est, similiter promissiones Dei firmæ sunt, et quasi quis diceret: Fuerunt ante legem aliquæ promissiones factæ? Respondet: Fuerunt utique, quia Abrahæ, quem non falleret Deus, dictæ sunt promissiones a Deo. Pluraliter dicit promissiones, quia frequenter idem, id est æterna beatitudo promissa est: *Et semini ejus, Abrahæ,* id est Christo. Non quod ad eum fieret promissio, sed ad eum pertinebat, quia per eum promittebatur danda benedictio. Et quod semen illud Christus sit, non alius, notat ex verbis Scripturæ Genesis, quæ est: *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* Non dicit Scriptura, in seminibus, quasi in multis, id est sicut faceret, si de multis vellet intelligi: sed dicit in semine tuo, quasi in uno, id est sicut quæ de uno vult intelligi, et illud unum est Christus. Unde subdit: *Qui est Christus.* Dicit enim Apostolus, non potest alius inveniri qui omnes gentes benedixerit.

Hoc autem. Quasi dicat: Hoc promisit Deus Abrahæ. Hoc autem testamentum confirmatum a Deo, per juramenta, dico, et affirmo quod lex non facit irritum, id est falsum; quod faceret, si per eam daretur benedictio. Promissio enim illa non dixit quod per legem esset benedictio, sed per semen. Quod si per legem benedictio est, frustra promisit semen, et frustra ipsum semen venit. Non igitur per eam benedictio est, quia data est post multum tempus a promissione facta Abrahæ. Si ergo de ea esset benedictio, homines illius temporis, scilicet Abraham, Isaac, et Jacob non habuissent eam. Et addit: *Quæ lex facta est,* id est data, post quadringentos et triginta annos, a promissione facta. Si ergo lex justificat, non est justificatus, Abraham, qui multum ante legem fuit. Quod quia dicere non possunt, coguntur fateri non legis operibus justificari hominem, sed fide, simul etiam nos cogit intelligere omnes antiquos qui justificati sunt ex ipsa fide justificatos esse. Ergo lex non facit irritum, id est non infirmat lex promissionem, sed quod futura: et quando futura significat. *Ad evacuandam.* Quasi dicat: Lex non facit irritum quod jam valeret ad evacuandam promissionem, quia falsa esset promissio, et Deus mendax. *Nam si;* quasi dicat: Vere evacuaretur. *Nam si ex lege,* id est ex operibus legis, datur hæreditas, id est æterna beatitudo. tunc jam non est ex promissione, id est ex eo quod promissio dixit, et ita promissio excluditur, et frustratur Abraham; deinde destruxit consequens dum subdit; *Abrahæ autem;* quasi dicat: Si est ex lege non est promissione, sed est ex promissione quod in parte ostendit, quia Deus donavit Abrahæ de quo, non est dubium quin habeat, et constat quod sine lege fuit. Donavit, dico, per re-promissionem, id est per fidem Christi sæpe promissi.

VERS. 19-20. — « Quid igitur lex? Propter transgressionem posita est, donec veniret semen cui promiserat ordinata per angelos in manu Media,

« toris. Mediator autem unius non est, Deus autem
« unus est. »

Quid igitur lex? Fit hic quæstio satis necessaria. [Augustinus] Si enim fides justificat, et priores sancti apud Deum per eam justificati sunt, quid opus erat legem dari? quod sic intulit interrogans et dicens: Quid igitur (27)? Olim cum exponerem hoc capitulum, ita distinguendum putavi, ut interrogatio esset, quid igitur? ac deinde esset responsio: Lex propter transgressionem, etc, quod quidem non abhorret a vero, sed melior mihi videtur ista distinctio, ut interrogatio sit; Quid igitur lex? et inferatur responsio: Propter transgressum, etc. Quasi dicat: Quandoquidem non est lex ad justitiam vel ad beatitudinem. [Augustinus] Quid igitur lex? id est cur a Deo data est lex? quæ est ejus utilitas? (Ambrosius) Deinde ne frustra videatur data, cur data sit explanat, dicens: *Lex posita est* in medio, scilicet inter promissionem et semen cui facta est promissio, id est inter Abraham et Christum, *propter transgressionem* cohibendam, id est ut saltem timore cessarent homines transgredi, et quandoque idem facerent voluntate. Data est ergo ut populum Dei erudiret sub timore Dei, ut dignus fieret excipere promissionem quæ est Christus (28). Vel posita est propter transgressionem, id est ut homo superbe de suis viribus fidens acciperet præcepta, in quibus deficiens et factus prævaricator, liberatorem salvatoremque requireret. Data ergo est lex, ut superbiorum cervix quos faceret transgredi humiliaretur, ut medicus optaretur, qui sibi tantum tribuebant, et voluntati suæ tantum arrogabant, ut liberum arbitrium sibi putarent sufficere ad justitiam, dicentes; Nec deest qui impleat, sed deest qui jubeat (29). Data est ergo lex ad domandam eorum superbiam illorumque prodeandam infirmitatem. Data est etiam duris in flagellum, data est etiam in signum futurorum, ut futura figuris attestaretur. Ecce habes quatuor datæ legis causas breviter distinctas, quæ in Epistola ad Romanos plenius explicantur, ubi dicitur; *Lex subintravit*, etc. (Rom. v). Posita est, dico, ut staret, *donec veniret semen*, id est Christus, et ideo jam lex non est tenenda, *cui semini promiserat* Deus, id est de quo promiserat quod per eum benedicerentur omnes gentes, contra quem facit qui legem reducit. [Ambrosius] Lex dico, *ordinata per angelos*, id est per Moyson, et alios ministros Dei; vel per angelos, id est ministerio angelorum hominibus data. [Augustinus] In quibus angelis erat utique Pater et Filius et Spiritus sanctus; et aliquando Pater, aliquando Filius, aliquando Spiritus sanctus; aliquando sine ulla distinctione personæ Deus per illos figurabatur. Et nota quod non ait data, sed ordinata; quasi dicat: Ordinabiliter data, scilicet inter tempus naturalis legis, de qua convicti sunt quod juvare non poterat, et tempus gratiæ ante quam gratiam convincendi erat de lege. Magno utique con-

(27) Aug. in lib. Retract.

(28) Id., in lib. De protectione justitiæ hominis.

A silio Dei factum est ut post hominis casum illico lex non daretur, vel Dei Filius mitteretur. Nisi enim hominis superbia prius vires suas experiretur, sui arbitrii libertati sufficientiam arrogaret, et legem superflue datam, et Dei Filium frustra venisse judicaret. Item, nisi lex scripta ei daretur, per quam quid posset probaret, Christi adventum superfluum judicaret.

Ne igitur detrahendi vel murmurandi occasionem haberet, reliquit eum Deus prius in libertate arbitrii in lege naturali, ut sic vires naturæ suæ cognosceret, ubi cum deficeret videns sibi liberum arbitrium non sufficere ad justitiam, nec tamen sic se humiliavit ad poscendam gratiam, sed superbe legem scriptam legi naturæ adjunctam sibi sufficere putans clamabat: non deest qui impleat, sed deest qui jubeat. Ut igitur et de ipsa convinceretur, antequam Filium mitteret, legem dedit, quæ peccati morbum detexit non consumpsit: qua data invaluit morbus, aucta est infirmitas, non legis sed naturæ vitio et diaboli instantia, ut ita cognita utriusque legis insufficientia et sua infirmitate clamaret ad medicum, et quæreret gratiæ auxilium, et ita factum est. Multiplicatis enim infirmitatibus postea acceleraverunt ad medicum, qui veniens in forma servi sanavit vulnera hominis languidi. Hic est Samaritanus ille qui ad vulneratum qui inciderat in latrones appropinquavit, atque vulnera ejus alligavit, quem sacerdos et levita immisericorditer, id est lex vetus et sacerdotium, quia lex neminem ad perfectum duxit. Hic est etiam Eliseus ille qui misit baculum ad suscitandum filium Sunamitis, per quem cum ille resurgeret, tandem venit ipse Eliseus, et contraxit se atque coaptavit puerum mortuo, et resurrexit mortuus. Hic etiam est angelus ille in cujus descensu movebatur aqua, et sanabatur unus. Hic est omnipotens sermo qui a regalibus sedibus venit, dum medium silentium tenerent omnia. Primum silentium fuit ante legem, secundum sub lege, tertium erit in gloria. Primum fuit ignorantia languoris, secundum desperatio curationis, tertium adeptio sanitatis. Ante legem namque homo morbum non agnoscebat suum, ideoque silebat, nec quærebat remedium. Ut autem lex subintravit et ostendit languidis vulnera sua, mox ruptum est silentium, et cœperunt ægri poscere remedium; sed opera legis, ubi non est salus sanari volentes, quod quærebant, invenire nequibant. Tandem igitur considerans homo neminem per legem justificari, quasi per diuturnos clamores fatigatus, et desperans rursus loqui cessavit, subsecutum est secundum silentium. Tunc igitur omnipotens Sermo Patris a regalibus sedibus forma servi indutus in mundum venit. Samaritanus ad vulneratum appropiavit, Angelus magni consilii in piscinam descendit, Eliseus ad suscitandum mortuum accessit, id est summi regis Filius, de concessu Patris ad tolerandam mortem passionis, de

(29) Id., in ser. de verb. Apost.

æqualitate majestatis ad patibulum crucis, de sede regali ad officinam peccati, de lumine cœli ad tenebras mundi vel inferni venit. Et veniens locutus est pacem, dedit gratiam, proposuit misericordiam, promisit veniam, et ita rupto silentio cœperunt ægri pura fide ac vera confessione, quasi magnis clamoribus flagitare remedium, et accelerare ad medicum, per quem vulnera sanarentur, morbus curaretur. Recepta vero sanitate, et donata venturæ immortalitatis felicitate, nihil ultra restabit petendum : et tunc erit tertium beatum silentium. Ordinabiliter igitur et sapienti consilio lex data est per angelos, in quibus Deus loquebatur. Qui ergo nunc eam reducit, contra ordinem angelorum facit. Lex dico, posita in manu Mediatoris, id est potestate Christi, ut staret dum vellet, vel cessaret cum vellet. Ergo contra eam facit is qui eam destruxit, id est contra Christum, qui cum sit Deus et homo, inter Deum et homines mediat, dum eos qui a Deo recesserant per se reconciliat (30). Medius enim non est nisi inter duos. Recesseramus a majestate Dei, et peccato nostro offenderamus eum, missus est Dei Filius mediator, qui sanguine suo solveret peccata nostra quibus a Deo separabamur, et interpositus redimeret nos et reconciliaret ei, a quo aversi peccatis nostris et delictis tenebamur. Ipse est caput nostrum, ipse est Deus æqualis Patri; sed Deus, ut crearemur; homo, ut recrearemur; Deus ut faceret, homo ut resiceret. *Mediator autem*; quasi dicat: Lex quam habet mediator, Judæorum tantum est; sed tamen ipse mediator non est unius populi tantum, id est Judæorum qui legem habuerunt, sed etiam gentium, id est non solum Judæos, sed etiam gentiles reconciliat Deo. Et ideo non queratis legem ut habeatis mediatorem. *Deus autem*; quasi dicat: Mediator non est unius, sed tamen est unus, id est sufficiens ad omnes reconciliandos Deo, quia ipse est Deus, et ideo aliud non adjungatis ei. [Ambrosius] Vel ita, lex posita est in manu Mediatoris, id est in potestate Christi qui est arbiter duorum populorum, scilicet judæici et gentilis. [Ambrosius] Mediator autem; quasi dicat: Lex quam habet Mediator unius populi est, sed ipse non est Mediator. Unius, id est non est arbiter unius populi, sed duorum inter se: quia duos populos discordes pacificavit in se lapide angulari. Hinc numerum deorum, et famulatum elementorum, inde ritus legis auferens, per quæ discordabant, et sic facti sunt pacifici. *Ipse enim est pax nostra qui fecit utraque unum (Ephes. ii)*, duos populos condens in se. Sed secundum istos Christus non est arbiter duorum, qui inducti in legem de duobus fecerunt unum populum, et unius populi nullus est Mediator. Deus autem; quasi dicat: Christus est Mediator, non Pater vel Spiritus sanctus, sed tamen unus Deus est, non plures. Hoc dicit, ne prædicando Christum esse Deum, qui se-

(30) Aug. in psalmo xc.

secundum quod homo Mediator est, uni Deo contrarium prædicare videretur, quia ipse homo juxta quod Deus est: cum Pater unus est Deus, Pater enim et Filius unus est Deus. Deus enim naturæ nomen est, et potestatis, quam in Patre et Filio individuam manere ratio docet. Vel aliter dici potest, lex posita est in manu Mediatoris. Mediator autem non est unius, quasi inter aliquos vel aliqua medius est. Mediator autem esse non potest inter Deum et Deum, quia unus est Deus; sed inter Deum et hominem, quasi inter duo extrema. Sed Mediator est in quantum homo (31). Nam in quantum Deus, non mediator, sed æqualis Patri est, hoc idem quod Pater, cum Patre unus Deus. Deus enim supra nos est, et nos infra illum, et multa interjacent spatia, maxime peccati intervallum longe nos distinguit atque abjicit. In hac tanta distantia ut esset nobis via qua veniremus ad Deum, accedit homo ad Deum, et fit una persona. ut non sit semideus, quasi parte Dei Deus; et parte hominis homo, sed totus Deus, et totus homo. Et quia Mediator est inter duo extrema, videretur, vel quod Christus non esset Deus, vel quod duo dii essent. Ad quod respondet: Etsi Mediator non est unius, sed duarum extremitatum, tamen est Deus et unus cum Deo Patre per divinam naturam, cui mediat per humanam. [Augustinus] Nam si Filius Dei in naturali æqualitate Patris maneret, nec se exinaniret formam servi accipiens, non esset mediator Dei et hominum, quia ipsa Trinitas unus Deus est, eadem in tribus, scilicet in Patre et Filio et Spiritu sancto deitatis æternitate, et æqualitate consistente. Si ergo Christus secundum vos, o hæretici, unam tantum naturam habet, ostendite unde sit medius inter nos et illam: unde enim medius erit, si utramque non habuit? quia nisi talem dederis inter Deum et homines, qui ita sit medius ut Deus sit propter divinitatis, et homo propter humanitatis naturam, quomodo humana reconcilientur divinis, non ostendis. Nam ipse veniens, prius in seipso humana divinis sociavit, per utriusque naturæ communionem in una eademque persona. Deinde omnes fideles Patri reconciliavit Deo, dum sanati sunt ab impietate superbiæ, quicumque humilitatem Christi credendo dilexerunt, et diligendo imitati sunt.

VERS. 21-24. — « Lex ergo adversus promissa Dei? Absit! Si enim data esset lex quæ posset vivificare, vere ex lege esset justitia. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. Prius autem quam veniret fides sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quæ revelanda erat. Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificemur. »

Lex ergo: quasi dicat: Quandoquidem lex est posita propter transgressionem. Est ergo lex adversus promissa Dei? Ut per eam impleatur aliter quam

(31) Aug., in ser. de nativ. Joan.

promissum est? *Absit!* [Hieron.] non est inimica promissionis, sed confirmat eam. *Si enim lex* posset præstare vitam, et id quod repromissio sponderat exhibere, vel promissio per legem putaretur exclusa. *Si enim*; quasi dicat: Vere non est contra promissa, quia ex lege non est vita, id est æterna beatitudo, quia si inde esset vita, tunc et justitia. Quod ita dicit: *Si enim data esset lex quæ posset vivificare*, id est vitam conferre, *vere*, non solum opinione *ex lege esset justitia*. Sed non est ex ea justitia, quia potius condemnat, et sub peccato concludit. Et hoc est quod dicit: *Sed conclusit Scriptura*, id est lex ipsa, *omnia sub peccato*. Lex dicitur Scriptura, qui manens est, et scripta, vel ideo quia non dat spiritum vivificantem, sed tantum est Scriptura. Et hoc conclusit omnia sub peccato, id est Judæos omnino clausit sub peccati dominio (32). Victi enim concupiscentia, et ipsius mandati transgressione rei facti sunt. Vel, conclusit omnia sub peccato, id est ostendit omnes homines clausos esse sub peccato. Non est enim lex data ut peccatum auferret, sed ut peccato omnia conclusa ostenderet, [Augustinus] Data est lex ut ægrum de morbo convinceret, qui sibi sanus videbatur, ut peccata demonstrarentur, non ut auferrentur (33). Data est ut inveniret se homo, non ut morbus sanaretur, sed ut prævaricatione morbo crescente, medicus quæretur. Qui ergo negat ægritudinem suam, superfluum judicat Salvatorem. Ergo et in natura nostra Creatorem laudamus; et propter vitium quod nobis inflictum est Salvatorem quæramus. [Augustinus] Et nota quod idem dicit hic quod in Epistola ad Romanos: *Conclusit Deus, omnia in incredulitate ut omnium misereatur* (Rom. xi). [Ambrosius] Notis enim peccatis per legem conclusi sunt, ut se excusare non possint, sed quærant misericordiam. Et quasi quis quæreret, replicans superiorem quæstionem: Cur ergo data est lex? Respondet: *Ut promissio daretur credentibus ex fide Jesu Christi*. Quasi dicat: Ideo sic Deus disposuit, ut homines vota sua et legis infirmitate accelerarent ad gratiam, et credendo promissa consequerentur (34).

Lex ergo data est ut gratia quæreretur, gratia data est ut lex impleretur. Nec enim suo vitio non implebatur lex, sed vitio prudentiæ carnis: Quod vitium per legem demonstrandum, et per gratiam fuit sanandum. *Prius autem, vel, enim*; de Judæis specialiter agit ostendens quam utilitatem exhibuerit eis lex; quasi dicat: *Lex conclusit omnia sub peccato, sed tamen fuit utilis, quia priusquam fides veniret, quasi spontanea, quam nullum meritum advocavit, custodiebamur, non liberi, sed servi, sub lege, id est sub onere legis*. [Augustinus] Vel, custodiebamur sub lege, quasi invitati. Custodiebamur dico, *conclusi*, quasi in ergastulis servire coacti. Conclusio eorum erat timor unius Dei et cognitio prævaricationis, et

(32) Aug., in psalmo xxxiii.

(33) Id., De verb. Apost.

(34) Aug., De spiritu et lit.

A quod prævaricatores ipsius legis inventi sunt, non ad perniciem, sed ad utilitatem valuit eis qui crederunt. Cognitio enim majoris ægritudinis et desiderari medicum vehementius fecit, et diligere ardentius. Custodiebamur, dico, ut sic assueti duceremur *in eam*, scilicet tam bonam *fidem quæ*, tempore Christi *revelanda erat*, ubi multa aperta sunt quæ prius obscura erant, quia occulta fuit fides in antiquis, quæ fides donum est Dei, sicut et gratia (35). In quo enim nostrum prius erat fides, quam veniret gratia? Nemo penitus gloriatur se fidem ex proprio sensu genuisse, per quem posset credere Deo, sed agnoscat per gratiam a Deo unicuique revelatam. [Augustinus] Et si ante revelationem fidei, hanc perscriptam utilitatem lex tantum habuit, quid ergo utilitatis post fidem habuit? Nihil. *Itaque*; quasi dicat: Et quia lex custodiebat ad fidem, *Itaque lex fuit pedagogus noster*, nos quasi pueros ab illicitis comprimens, et ad recta dirigens timore pœnarum. [Hieron.] Pedagogus enim parvulis assignatur, ut lascivens refrenetur ætas, et prona in vitia teneantur corda, dum tenera studiis eruditur infantia, et metu pœnæ coercita, præparatur ad majora. Et hoc ipsum nomen pædagogi sonat compositum ab eo quod pueros agat, id est ductet. Lex ergo populo lascivienti ad instar pædagogi apposita est ut custodiret eos, et futuræ fidei præpararet. Ecce honor legis, quia custodivit ut pædagogus: sed hoc non est magnum, quia puerorum est non adultorum. Pædagogus fuit noster, dico, et hoc *in Christo*, id est in institutione Christi, qui ideo instituit, ut sic venientes ad fidem quasi pueri ad perfectionem, ex ipsa fide non ex lege justificemur. Vel, fuit pædagogus noster in Christo, id est in exsequendis præceptis Christi, *ut sic ex fide justificemur*. Quasi dicat: Quandiu fimus rudes, lex erat nobis pædagogus.

Vers. 25-29. — « At ubi venit fides, jam non sumus sub pædagogo. Omnes enim filii Dei estis per « fidem, quæ est in Christo Jesu. Quicumque enim « in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non « est Judæus neque Græcus, non est servus neque « liber, non est masculus neque femina. Omnes « enim vos unum estis in Christo Jesu. Si autem « vos Christi, ergo Abraham semen estis, secundum « promissionem hæredes. »

D *At ubi venit fides*, id est postquam revelata est fides quæ prius occulta fuerat in antiquis, *jam* id est mox, *non sumus pædagogo*, id est sub coactione quæ non est necessaria liberis. Vel, *jam*, id est in hac vita hoc bonum habemus, quod non sumus sub pædagogo, et majus in futuro habebimus. *Omnes enim*; quasi dicat: Ideo nos Judæi tempore fidei pædagogum deseruimus, quia *omnes*, vos gentiles qui non habuistis legem, *estis filii Dei*. Quod ergo vestro exemplo deseruimus, vos accipitis. Quasi di-

(35) August., ad Amanthum discipulum Manichæi.

cat : Non debetis hoc facere, filii Dei estis. Vos dico, entes, *per fidem in Christo Jesu*, id est unum et idem cum Deo, non utique natura, sed charitatis copula. *Quicumque enim*; quasi dicat : Vere per fidem estis in Christo. Nam *quicumque*, id est cujusque conditionis vel sexus, *baptizati estis in Christo*, id est institutione Christi ad similitudinem mortis ejus, *Christum induistis*, id est conformes ei facti estis, quod est vobis honor, et contra æstus protectio. [Hieron.] Quod autem Christus indumentum sit, alibi Aposto'us aperit, dicens : *Induite vos Dominum nostrum (Rom. xiii)*, id est Christum (36). Induunt autem homines Christum, aliquando usque ad perceptionem sacramenti, aliquando etiam usque ad vitæ sanctificationem. Et illud primum bonis et malis est commune; hoc **152** alterum vero proprium est honorum, in quo Christo, id est in cujus Christi fide, *non est Judæus, neque Græcus, non est servus, neque liber, non est masculus neque femina*, id est propter nihil horum aliquis dignior est in fide Christi. Et ideo nemo judaizet, quasi per hoc sit dignior. *Omnes enim*; quasi dicat : Vere nihil horum est per quod aliquis dignior sit in Christo, quia *omnes vos gentiles unum estis*, scilicet non differentes in aliquo. Unum dico, *in Christo Jesu*, id est in fide Christi. *Si autem*; quasi dicat : Vos estis in Christo. Sed *si vos Christi estis, ergo semen Abrahæ*, id est justi per fidem sicut fuit Abraham. Et si semen Abrahæ estis, quid ergo plus Judæis est? Nihil. Dico quod semen estis Abrahæ. Et ideo estis *hæredes regni*. Et hoc *secundum promissionem*, id est secundum fidem Christi repromissi, non secundum carnales observantias. [Hieron.] Nota quod supra semen Abrahæ dictus est Christus, ubi legitur quod promissiones dictæ sunt Abrahæ, et semini ejus. Hic autem semen Abrahæ dicti sunt filii Christi, id est omnes credentes. Verum quoties Christus nominatur semen Abrahæ, corporaliter sentiendum est quod ex ejus stirpe generetur; quoties autem nos qui credimus in cum dicimur semen Abrahæ, tunc spiritualiter semen fidei accipere debemus.

CAPUT IV.

VERS. 1-5. — « Dico autem, quanto tempore hæres parvulus est nihil differt a servo, cum sit dominus omnium; sed sub tutoribus et actoribus est usque ad præfinitum tempus a patre. Ita et nos, cum essemus parvuli, sub elementis mundi hujus eramus servientes. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. »

Dico autem, quod lex debet cessare. Primum probat humanæ consuetudinis similitudine, deinde ipsius legis auctoritate. Quasi dicat : Modo nos gentiles et nos Judæi sumus Christi et semen Abrahæ et hæredes, sed olim nos Judæi lege eramus, dum parvuli fuimus, sicut hæres futurus, et a patre sub-

(36) Aug., in lib. De bapt. parv.

A stitutus, dum parvulus est sub tutoribus et actoribus est non differens a servo. Ecce iterum quare lex non est tenenda. Et hoc est quod ait, *dico autem*, quasi dicat : Non solum prædictis modis ostenditur lex non esse tenenda, sed etiam hac similitudine, quam dico, id est vobis propono, sed quod *quanto tempore hæres parvulus est*, ætate et scientia, *nihil differt a servo*, quia cogitur, et nullam habet potestatem rerum suarum, *cum*, id est quamvis, *sit futurus, dominus omnium rerum suarum, sed potius sub tutoribus*, qui cum contra hostes defendant, *et actoribus est*, qui pro eo causas agant, et mores ejus informant. Et hoc *usque ad tempus a patre præfinitum*, id est determinatum, in quo libertas sui et suorum sibi datur. Postquam enim adultus est, libertatem sui et suorum habet, alioquin jure exheredatur. Verum est enim quia patres ejus ordinarunt, et usque ad quam ætatem subjectus debeat esse, et in qua adultus emancipetur statuerunt, ita ut quandiu parvulus est, libertate sua uti non valeat, nec dominari quasi hæres, sed similis prope servis est in conditione procuratorum et actorum. [Hieron.] Hoc exemplo probat eos qui sub lege fuerunt parvulos fuisse circa meritum, nec libertatem habuisse causa peccati, unde hanc illis comparationem adaptans, subdit : *Ita et nos, Judæi, cum essemus parvuli* cognitione Dei, et viribus resistendi peccato, *eramus servientes*, [Augustinus] tum territi minis, tum blanditiis capti, *sub elementis*, id est sub lege quæ per elementa intelligitur (37), quia ipsa est prima institutio ad fidem et justitiam, sicut ab elementis principium discendi assumunt parvuli. Elementis, dico, *mundi*, bene lex dicitur elementa mundi, quia lex non cælestia et æterna, sed terrena promittebat, vel transitoria, ut est mundus. Vel in elementis significantur neomeniæ, id est lunares dies et Sabbatum, quæ Judæi observabant. Si itaque Judæi sub elementis mundi erant, quid differunt a paganis? [Ambrosius]. Paganis non sub elementis serviunt, sed ipsis elementis. Colunt enim astra, solem, lunam, aquam, terram, et hujusmodi; Judæi vero sub elementis Deo serviebant, quia hæc ipse mandata dederat, ut observarent neomenias, et Sabbata, et hujusmodi. In elementis ergo neomenias, id est lunares dies significat et Sabbata, quæ observabant Judæi, non quod in elementis sperarent, ut pagani, sed in his Deum venerabantur, dum parvuli erant, et ad tempus plenitudinis non pervenerant. Sicut ergo parvulus sub pædago est et actore et tutore, antequam sit adultus, ita Judæis adhuc parvulis lex fuit pædagogus, quia timore compressit, et præceptis Dei servire coegit. Fuit etiam tutor et actor Judæis quos Deus hæredes instituit, dum parvuli erant cognitione Dei, et viribus resistendi peccatis : quo tempore erant etiam quasi servi, legalibus, scilicet pœnis a malis territi, et promissionibus temporalium ad bona incitati; nec sui dominabantur, sed vitia; nec suorum, id est

(37) Aug. in lib. Quæst. Novi et Veteris Test.

hæreditatis æternæ, cum essent horum domini a Deo instituti.

His igitur fuit lex tutoris loco dum contra malignorum spirituum impugnationes et gentilium persuasiones, qui ad idololatriam traherent, illos defendebat admonendo, increpando, aliquando puniendo, et sic æterna bona illis conservavit, quoniam ex illis Christus multos ab inferno liberavit. Fuit eis et actor, quia causam eorum apud Deum bene egit, dum per sacrificia et expiationes Deum eis placavit, et hoc usque ad tempus præfinitum, id est usque ad adventum Christi, in quo constituit Deus ut perfecti et liberi fierent, et hæreditatem obtinerent: alioquin exhæredarentur. De quo tempore subdit: *At ubi venit*; quasi dicat: Cum essemus parvuli sub elementis mundi serviebamur, *at ubi*, id est non fatali necessitate, sed sola Dei voluntate *venit plenitudo temporis*, id est postquam tempus præcedens adimpletum est. Plenitudo enim temporis est completum tempus quod præfinitum fuit a Deo Patre quando mitteret Filium. Vel, plenitudo temporis dicitur tempus gratiæ, ideo quia in eo plene dantur dona Spiritus sancti, et quæ prædicta fuerant de Christo implentur. Ubi, inquam, venit illud tempus, *misit Deus Filium suum*, id est visibilem fecit hominibus. Attende quod ait, ubi venit plenitudo temporis misit Deus Filium suum: cui simile est illud quod Joannes evangelista ait: *Nemo misit in illum manus, quia nondum venit hora ejus* (Joan. vii). Hoc est, quia volebat (38). Non enim Dominus sub fato natus est: hoc nec de te credendum est, nedum de illo per quem factus es. Non est enim hora ejus vel nostra, nisi voluntas ejus. Non ergo horam dixit qua cogeretur mori, sed qua dignaretur occidi. Tempus enim exspectabat quo moreretur, quia tempus exspectavit quo nasceretur. Ideo multi dicunt: Quare non ante venit Christus? Quibus respondendum est quia nondum venerat plenitudo temporis, moderante illo per quem facta sunt tempora. Sciebat enim quando venire deberet, vel etiam pati, et cætera facere. Ante tamen longa series præconum præmittenda erat. Non enim aliquis parvus venturus erat, diu fuerat prædicendus, semper tenendus: quanto major iudex veniebat, tanto præconum series longior præcedere debebat. Ideo ait, ubi venit plenitudo temporis misit Deus Pater Filium suum *factum est muliere*. Nota quod eum qui erat increatus factum dicit. Fecit ergo eum Pater ex muliere sub lege. Cum igitur ait, misit Deus Filium suum factum ex muliere, satis ostendit eo ipso missum Filium quo factus est ex muliere (39). Quid est enim nativitas Filii de Virgine Maria? Certe assumptio formæ servi. Nam quid est aliud nasci Filio quam accipere formam servi in utero Virginis? Hoc autem fecit Pater, fecit et Filius: Filius quidem, non Pater natus est de virgine Maria, sed nativitatem Filii de Maria et Pater et Filius operatus est. Simi-

(38) Ambrosius, super Joan.

(39) Aug. in ser. De Trinit.

liter non est passus Pater, sed Filius; passionem tamen Filii et Pater et Filius operatus est. Tradidit enim Pater Filium, et tradidit Filius seipsum. Passio hæc uni facta est, sed ab utroque facta est. Sicut ergo nativitatem, ita et passionem Christi, nec Pater fecit sine Filio, nec Filius sine Patre. Judas autem quid fecit nisi peccatum? Veniamus ad resurrectionem: non resurrexit Pater, sed Filius: resurrectionem tamen Filii operatus est Pater et Filius. Ecce quid est missum esse Filium.

(40) Sed quæritur unde et quo missus est Filius. *Ege*, inquit, *exivi a Patre et veni in hunc mundum* (Joan. xvi): hoc est mitti. De illo tamen evangelista dicit: *In mundo erat, et mundus per eum factus est, et mundus eum non cognovit* (Joan. i). Deinde conjungit: *In propria venit*. Illuc autem missus est quo venit, et si in hunc mundum missus est, quia exivit a Patre, et venit in hunc mundum, et in hoc mundo erat, illuc ergo missus est ubi erat. Unde et illud in propheta dicit: *Cælum et terra ego impleo* (Jer. xxiii). Quod si de Patre dictum accipiatur, ubi potuit esse sine Verbo suo, sine sapientia sua, quæ *per tendit a fine usque ad finem fortiter et disponit omnia suaviter* (Sap. viii): sed neque sine Spiritu suo usque esse potuit. Itaque si ubique Deus est, ubique etiam est Spiritus ejus. Illuc ergo et Spiritus sanctus missus est ubi erat. Quærendum ergo est diligenter quomodo intelligatur ista missio sive Filii sive Spiritus sancti. Quod quia in Epistola ad Romanos pertractatum est juxta humanæ capacitatis valetudinem, hic perstringimus ad alia festinantes. Si tamen sobrie de Dei Filio quæ digna sunt opinemur, ideo missum intelligere debemus, quia ex illo incomprehensibili inenarrabilique secreto majestatis profundæ, dedit se comprehendendum mentibus nostris Dei Verbum; non solum cum se exinaniret, sed etiam cum habitaret in nobis, sicut scriptum est: *Quoniam inhabitabo in illis* (II Cor. xvi). Solent enim obtendere minorem Patre esse Filium, quia missus est. Constat autem eo non minorem esse, quia missus est. Considera enim, quia Dominus Christus in Isaia a Spiritu sancto dicit se esse missum. Nunquid ergo Spiritu minor est Filius, quia a Spiritu missus est? Habes enim scriptum, quod Filius a Patre et Spiritu ejus dicat se esse missum. Vides ergo quod simplicitas sermonis, non injuria sit missionis. Misit ergo Deus **153** Filium suum factum ex muliere, forte hoc movet quod dicit ex muliere, non ait ex virgine, sed non moveat (41). Utrumque enim de Scriptura dicitur, et ex virgine, et ex muliere. Ex virgine, ut ibi: *Ecce virgo concipiet*, etc. (Isa. vii.) Ex muliere autem, ut hic, quod non est contrarium. [Augustinus] Mulierem enim pro femina posuit more locutionis Hebræorum. Usus enim Hebrææ locutionis mulieres dicit, non virginitate corruptas, sed feminas, sicut legitur de Eva, quando ipsa facta est: *Formavi*,

(40) Aug., in lib. De Trinit.

(41) Id., in eod.

eam mulierem (Gen. 11), nec adhuc passa erat concubitus viri. (41*) Item, non te offendat quod ait, factum cum confiteamur natum. Factum enim non confitemur nisi hominem. Deus autem semper faciens est, fieri nescit ut sit, sed fit ut aliquid alicui sit, sicut dicit : *Domine, refugium factus es nobis* (Psal. LXXXIX), quando factus est qui nunquam factus est. Dominus autem Christus homo factus est, ut esset homo, scilicet ut qui creator semper erat, creatura esset. [Augustinus] (42) Manens enim Deus factus est homo, ut fieret quod non erat, non ut periret quod erat. Factum ergo dicit propter susceptionem creaturæ. Et addit : *Factum sub lege* [Ambrosius]. Salvator fieri debebat sub lege ut circumciscus appareat, quasi filius Abrahæ cui promissus erat, signum habens ejus cui promissus fuerat, in quo impleta est circumcisio, et ideo jam signum cessat. Credidit enim Abraham se habiturum filium in quo benedicentur omnes gentes, quod jam factum credimus. Factum ergo sub lege, dixit, quia et circumciscus est, et hostia legalis pro illo oblata. Nec mirum si et illa legis opera sustinuit ex quibus liberaret eos qui eis serviliter tenebantur; qui etiam mortem sustinuit, ut ex illa alios liberaret. Factus est ergo sub lege, id est sub onere legis, sicut sub aliis pœnis. Unde subdit : *Ut eos qui sub lege erant pressi et rei, redimeret a diabolo, a perditione, a peccatis.* (42*) Et nota quod duo proposuit, scilicet factum ex muliere, factum sub lege, sed mutato ordine, illis alia duo respondent. Ad id enim quod dixit factum sub lege, illud retulit, ut eos qui sub lege erant redimeret. Ad illud quod dixit factum ex muliere, hoc aliud refert, ut adoptionem, quasi dicat : Ideo factus est de muliere, ut adoptionem filiorum reciperemus, id est bona quæ per gratiam dantur, per quæ sunt filii. Vel, reciperemus adoptionem filiorum, id est participes essemus divinæ gloriæ. Sicut enim participat nostra natura, ita ad suam videndam nos adoptat. [Augustinus] Hinc enim adoptionem recipimus, quod ille unicus Dei Filius non dedignatus est participationem naturæ nostræ factus ex muliere, ut non solum Unigenitus Dei esset, ubi fratres non habet, sed etiam primogenitus in multis fratribus fieret. Adoptionem autem dicit, ut distincte intelligamus unicum Dei Filium, nos enim beneficio et dignatione filii Dei sumus; ille natura est filius qui hoc est quod Pater. (43) Unicum enim Filium Deus habuit quem genuit de sua substantia, nos autem non de sua substantia genuit. Creatura enim sumus quam non genuit, sed fecit; et ideo ut fratres Christi secundum nostrum modum faceret, adoptavit. Iste itaque modus quo nos Deus, cum jam essemus ab ipso non nati, sed conditi et instituti, verbo suo et gratia sua genuit, ut filii ejus essemus, [Augustinus] adoptio vocatur. Unde : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, etc.*

(41*) Aug., in serm. De Trinit.

(42) Id., in serm. De eod.

(42*) Id., in psalmo xxxi.

A (Joan. 1.) Nec dixit acciperemus, sed reciperemus, ut significaret hoc amisisse in Adam, ex quo mortales sumus.

VERS. 6-8. — « Quoniam autem estis filii Dei, « misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem : Abba, Pater. Itaque jam non est servus, « sed filius : quod si filius, et hæres per Deum. Sed « tunc quidem ignorantes Deum his qui natura non « sunt dii serviebatis. »

Quoniam autem. Quasi dicat : Non solum nos Judæi qui credimus, filii Dei sumus, sed etiam, vos gentiles, estis filii Dei. Quod probat effectus. *Quoniam misit Deus Pater Spiritum filii sui*, quem etiam Filius mittit in corda nostra, tam Judæorum, scilicet quam gentium, qui Spiritus probat nos esse filios. [Ambrosius] Ut enim probaremur adoptati esse a Deo in filios, Spiritum suum dedit nobis, qui signum Patris ostendat in filios, ut quia nos non hoc audeamus dicere, scilicet pro infirmitate et indignitate nostra, suggerat ut audeamus dicere. Unde subdit : *Clamantem*, quasi dicat : Spiritum, dico, clamantem, id est qui facit nos clamare. [Augustinus] Quod nunquam præsumeremus, nisi Spiritus doceret. Quid ? *Abba* quod est *Pater*. [Ambrosius] Abba Hebraicum est, id ipsum significans quod et pater. Et hanc consuetudinem in pluribus locis Scriptura servat, ut Hebraicum verbum cum interpretatione sua ponat. [Augustinus] Duo namque sunt verba quæ posuit, ut posteriore interpretaretur primum. Nam hoc est abba quod pater. Eleganter autem intelligitur non frustra duarum linguarum verba posuisse, idem significantia, propter universum populum qui de Judæis et gentibus in unitatem fidei vocatus est, ut Hebræum verbum ad Judæos, Græcum ad gentes pertineat. [Hieron.] Utriusque autem verbi eadem significatio, ad ejusdem fidei spiritusque unitatem. (44) Notandum quia clamor in Scripturis non magnæ vocis emissio, sed scientiæ intelligatur et intentionis magnitudo. Nos ergo clamamus; sed ille clamare dictus est qui efficit ut clamemus.

Misit ergo Spiritum Filii sui clamantem Abba, Pater, id est nos clamare facientem. Et nota Spiritum etiam esse Filii, et nota hic Trinitatem. (45) Sed aliquis forsitan quærit utrum et a Filio procedat Spiritus sanctus. Filius enim solius est Patris Filius, et Pater est solius Filii Pater. Spiritus autem sanctus non est unus eorum spiritus, sed amorum. Unde Dominus ait : *Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis* (Matth. x). Et Apostolus ait : Misit Deus Spiritum Filii sui et multa alia sunt testimonia, quibus evidenter ostendit et Patris, et Filii esse Spiritum, qui in Trinitate dicitur Spiritus sanctus. Nec ob aliud æstimo ipsum proprie vocari Spiritum sanctum, cum etiam si de singulis interrogemur, non possumus Patrem et Filium dicere,

(43) Id., contra Faust.

(44*) Id., De cor. et grat.

(45) Id., super Joannem.

nisi Spiritum, quoniam Spiritus est Deus. Quod ergo communiter vocantur et singuli, hoc proprie vocari oportuit eum, qui non est unius eorum, sed in quo communitas apparet amborum. Cur ergo non credamus quod etiam de Filio procedat Spiritus sanctus, cum Filii quoque ipse sit Spiritus? Si enim ab eo non procederet, non post resurrectionem se repræsentans discipulis insufflasset eis, dicens: *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. xx). Quid enim aliud significavit illa insufflatio, nisi quod procedat Spiritus sanctus de ipso? Ad hoc etiam pertinet illud quod ait de muliere fluxum sanguinis patiente: *Tetigit me aliquis. Ego enim sensi virtutem de me exisse* (Luc. viii), nam virtutis nomine appellari Spiritum sanctum, ex eo clarum est quod Mariæ angelus dixit: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* (Luc. i). Et Dominus eum promittens discipulis, ait: *Sedete in civitate, quousque induamini virtute ex alto* (Luc. xxiv). Hæc est ergo virtus de qua dicit Evangelista: *Virtus de illo exibit, et sanabat omnes* (Luc. vi). (46) Cum autem de Patre et Filio procedat Spiritus sanctus, dicit tamen ipse Filius illum a Patre procedere, quia ad eum solet referre, et quod ipsius est de quo etiam ipse est; sicut alibi ait: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui me misit* (Joan. vii). Si hic intelligitur ejus doctrina quam tamen dicit non suam esse, sed Patris, quanto magis illic intelligendus est et de ipso procedere Spiritus sanctus, ubi dicit eum de Patre procedere? A quo enim habet Filius ut sit Deus, est enim de Deo, Deus ab illo habet ut etiam ab illo procedat Spiritus sanctus, Christus

dicens: *Quem ego mittam vobis a Patre* (Joan. xv), et alibi, quem mittet Pater in nomine meo (Joan. xvi), non dicens a me, ostendit quam totius divinitatis, vel si melius dicitur, deitatis principium Pater est.

Itaque. Quasi dicat: Quia Spiritus clamat in nobis, Pater. *Itaque jam,* id est a tempore gratiæ, non est, aliquis nostrum qui credimus in Christum, *servus,* scilicet timore serviens, *sed filius,* scilicet ex dilectione serviens. Quod *si filius est, et hæres* erit in futuro: Et hoc *per Deum,* id est per operationem et misericordiam Dei. Vel hoc juro per Deum. *Sed tunc,* etc. Quasi dicat: Modo estis illi, modo dicitis, Pater, sed tunc quidem, quando infideles eratis *ignorantes Deum,* et ita erit vobis aliqua excusatio, *serviebatis eis qui non sunt dii in natura* sui, sed opinione hominum [Ambrosius] dicendo, qui in natura non sunt dii, unam Dei veri ostendit esse naturam, scilicet Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Quid autem est natura Deum esse, nisi verum Deum esse? Unde alibi apostolis ait: *Conversi estis servire Deo viro et vero* (II Thess. i). Natura enim vivus et verus est Deus. Verus ergo Deus est qui naturaliter Deus est. (47) Veri ergo

(46) Id., in lib. III De Trinit.

(47) Id., in eod.

(48) Didymus in lib. De Spiritu sancto.

dii esse non poterant, quibus hoc naturaliter minime suppetebat. Igitur Salvator verus Deus est, qui secundum essentiam Deus est. (48) Sed dicunt hæretici non natura esse ipsum Filium, sed creatum. Quibus respondendum, quia si natura Deus non est Filius, sed creatura, nec colendus est omnino, nec ut Deus adorandus, dicente Apostolo: *Coluerunt e: servierunt potius creaturæ quam Creatori* (Rom. i). Sed illi ad hæc replicabunt et dicent: Quid est quod carnem ejus quam creaturam esse non negas simul cum divinitate adoras, et ei non minus quam divinitati deservis? Ego Dominicam carnem, imo perfectam in Christo humanitatem, ideo adoro quod a divinitate suscepta et deitati unita est, ut non alium et alium, sed unum eundemque Deum et hominem Dei Filium esse confitear. Denique si hominem separaveris a Deo, ut Photinus vel Paulus Samosatenus, illi nunquam servio nec credo, velut si quis purpuram vel diadema regale jacens inveniat, nunquid ea conabitur adorare? Cum vero ea rex fuerit indutus, periculum mortis incurrit, si ea cum rege adorare quis contempserit. Ita etiam in Christo Domino humanitatem non solam vel nudam, sed divinitati unitam, scilicet unum Filium, Deum verum, et hominem verum, si quis adorare contempserit, æternaliter morietur.

VERS. 9-15. — « Nunc autem cum cognoveritis
« Deum, imo cogniti sitis a Deo, quomodo conver-
« timini iterum ad infirma et egena elementa, qui-
« bus denuo servire vultis? Dies observatis, et men-
« ses, et tempora, et annos. Timeo vos ne forte sine
« causa laboraverim in vobis. Estote sicut ego, quia
« et ego sicut vos. Fratres, obsecro vos, nihil me
« læsistis. Scitis autem quia per infirmitatem carnis
« evangelizavi vobis jampridem, et tentationem ve-
« stram in carne mea non sprevisistis neque respui-
« stis; sed sicut angelum Dei accepistis me, sicut
« Christum Jesum. Ubi est ergo beatitudo vestra? »

¶ 54 *Nunc autem.* Quasi dicat: Olim serviebatis falsis diis, cum ignorabatis verum Deum? Sed et nunc, cum aperta est veritas, *cum cognoveritis,* vel, *cognoscitis Deum,* et ita gravius peccatis quam olim, *quomodo iterum,* etc. Illic est ordo litteræ, sed interponit: *Imo cogniti,* etc. Quasi dicat: Dico, cognoveritis Deum: quod non est a vobis, sed potius quia gratia Dei approbati estis et amati. Et hoc est imo cogniti estis a Deo, id est suo munere cognitores suos nos fecit. Hoc genere locutionis frequenter utitur Scriptura. (49) Unde in Psalmo ait vir propheticus: *Sic in sancto apparui tibi, ut viderem virtutem tuam* (Psal. lxxii). Non dixit: Apparui tibi ut videres, sed ut viderem. Simile est hoc quod ait Apostolus. nunc autem cum cognoveritis Deum, imo cogniti estis a Deo. (50) Correxerat eum quod dixerat, cum ait, imo cogniti estis a Deo, ut per hoc intelligamus, nec hoc quidem nobis esse tri-

(49) Aug. in psalmo lxxii.

(50) Id., De gratia nov. Test.

buendum quod noscimus Deum, sed illius misericordiae tribuamus. Cum dicitur, cognoscit nos Deus, sic intelligendum est, id est cognitionem sui nobis præstat. (51) Non enim a nobis est quod novimus eum, sed ab eo. Ab æterno quidem novit quostunc Apostolus cognitos dicit: sed tunc cognoscere dicitur, quando ut cognoscatur facit, sicut dicitur quiescere cum ejus munere requiescimus. (52) Non enim tunc cognoverat eos Deus, præcognitos videlicet ante constitutionem mundi, sed tunc ipsi eum illius munere non suo merito vel sua facultate cognoverunt: et ideo maluit topice loqui, ut tunc ab illo cognitos diceret, cum eis cognoscendum se præstitit, et verbum corrigere, quasi hoc minus recte dixerit quod proprie dixerat; quam sinere ut hoc sibi arrogarent se potuisse quod eis posse ille donaverat. Cum, inquam, cognoveritis Deum, *quomodo convertimini a fide ad elementa*, id est ad legem initialem, ad cultum Dei. [Hieron.] Elementa Dei *infirmata et egenata*. Lex dicitur infirma, quia perfecte non justificat; egenata quia, quantum juvat, non per se, sed respectu gratiæ facit. Convertimini, dico iterum, ut ante conversionem; sed nunquid ante conversionem Galatæ isti legem servaverant? Non utique, quia gentiles erant, et superstitiosi idololatriæ deservierant. Ideo dicit, iterum, quia legis observantia, cui tunc dediti erant, erat peccatum pene par servituti idolorum, cui vacaverant ante conversionem. Unde subdit: *quibus*, etc., [Augustinus] quasi dicat: Quomodo convertimini ad elementa *quibus denuo servire vultis*? Ideo dicit denuo, ut ostendat quod non distat modo lex post Christum ab antiqua idololatria.

Dies. Quasi dicat: Vultis servire elementis. [Hieron.] Et vere, quia jam *observatis dies*, Judaico ritu, ut Sabbata et decimum mensis primi usque ad quartam decimam, qua agnus immolabatur, et a quartadecima usque ad vigesimam primam ejusdem mensis, quando azyma comedebantur; septem etiam septimanas, quas ritu Judaico post azyma computant. Dies Israelitici Pentecostes servant, nec non et clangorem tubarum, primo die mensis septimi, decima etiam ejusdem mensis expiationem et jejunium, et in quinta decima scenopegiam. *Et menses observatis*, ut neomenias. Menses etiam custodiunt, quia primum et septimum mensem observant; *et tempora*, ut tempus egressionis de Ægypto: tempora etiam colebant qui per annos singulos Hierosolymam veniebant, putantes se implere Domini præceptum, dicentis: *Tribus temporibus anni, diem festum agetis mihi, et apparebit masculinum tuum in conspectu Dei tui (Deut., xvi)*. *Et annos septimos*. Puto equidem hoc de septimo remissionis anno dici, et de quinquagesimo qui ab illis jubileus dicitur, quem Judæi aliquando suo ordine servare nequiverunt eaptivitate pressi, qua soluta pro eo septimum annum septimæ decadis coluerunt, qui

(51) Aug., De civit. Dei.

(52) Id., super Genesim ad litteram.

A potest intelligi vel sexagesimus unus annus quo indulta est eis a Cyro et Dario licentia redeundi de Babylonia, unde completis annis septuaginta redierunt. Vel potius septuagesimus unus, quem reversi in Hierusalem pro quinquagesimo qui jubileus dicitur observarunt. *Timeo*. Quasi dicat: Hoc jam facitis, pejus autem timeo, scilicet *ne forte laboraverim in vobis sine causa*, id est inutiliter, quod est si legem plene suscipitis. Ac si dicat: Vestram levitatem timeo, non aliud. Vel ita: quomodo iterum, ut hoc de errore gentilium intelligamus; in eo enim quod dicit, convertimini iterum ad infirma et egenata elementa, non circumcisis, sed gentibus loquitur, quibus hanc scribit Epistolam. Nec ad circumcisionem vel legem dicit eos reverti, in qua nunquam fuerant, sed ad infirma et egenata elementa, quibus rursus ut antea servire volunt: quod de gentibus intelligere cogimur. [Augustinus] Vulgatissimus enim est error iste gentilium, ut vel in agendis rebus, vel in expectandis vitæ et negotiorum suorum, ab astrologis et Chaldæis notatos dies, et menses, et annos, et tempora observent. Quos redarguit, dicens: Nunc autem cum cognoveritis Deum, quomodo iterum convertimini ad infirma et egenata elementa quibus denuo vultis servire, id est ad superstitiosas temporum observationes. Manifestum est eum volumina temporum per elementa hujus mundi, hoc est cælum et terram, et motus, atque ordinem siderum administrari. Quæ infirma appellat, ex eo quod infirma et instabili specie variantur, egenata vero, eo quod egent summa et stabili specie Creatoris ut possint esse quomodo sunt. [Ambrosius] Vel, egenata elementa dicit, eo quod sui invicem egent ad regendum mundum. *Dies*, quasi dicat: Vere servire vultis, quia dies observatis et menses, et tempora, et annos. Dies observant, ut qui dicunt hoc die non est aliquid incipiendum, menses autem colunt, qui cursus lunæ perscrutantes dicunt: Tali luna non est aliquid inchoandum. Tempora vero cum dicunt, modo est initium veris. Annos autem cum dicunt, novus annus est. Calendæ sunt Januarii, non licet hoc vel illud facere. Sed nulla debet esse suspicio harum rerum, quia prospere potest cedere quidquid simpliciter sub Dei devotione fit. [Augustinus]. Et nota quod dupliciter erant subversi Galatæ, ut ad legem et ad pristinos errores converterentur. Ergo cligat lector utram volet sententiam, dummodo intelligat ad tantum periculum animæ pertinere superstitiosas temporum observantias, ut huic loco subjecerit Apostolus: *Timeo, etc.*, quasi dicat: Hoc jam facitis, sed deterius timeo, scilicet *ne forte sine causa laboraverim in vobis*. (53) Sunt quædam quæ levissima putarentur nisi in Scripturis demonstrarentur opinione graviora. Quis enim dicentem fatue fratri suo, reum gehennæ putaret, nisi Veritas hoc diceret (*Matth., v*)? Similiter dies observare et tempora non putaretur adeo

(53) Aug., in Enchirid.

grave, nisi Apostolus diceret: Timeo ne forte sine causa laboraverim in vobis. Hæc autem observant qui certis diebus vel mensibus vel annis volunt vel nolunt aliquid inchoare, quasi fausta et infausta sint tempora. Non itaque ista observemus, ne ab Apostolo ista audiamus: Timeo, etc. (54) Eos enim culpant qui constellationes sequuntur, dicentes: Non proficiscar, quia luna sic fertur, vel proficiscar ut prospera cedant, quia ita se habet positio siderum; agam hoc mense commercium, quia ista stella agit mensem; non plantabo hoc anno vineam, quia bissextus est. Tales culpantur, non quia naturales elementorum effectus in siderum ordinatissima conversione noverunt, ut scilicet tempestate non navigent, autumno seminent: de quibus cum conderentur dictum est in Genesi: *Et sint in signis, et temporibus, et diebus, et mensibus* (Gen., 1).

Estote, quasi dicat: Timeo ne sine causa laboraverim in vobis, sed *estote sicut ego* sum qui legem dimisi. Et debetis esse, *quia ego* fui olim in lege, *sicut vos* modo vultis esse, et dimisi non sine ratione. [Ambrosius] Vel ita, *estote sicut ego*, quia et ego sicut vos, homo sum qui de errore correctus sum, ita et vos potestis corrigi. Vel ita, *estote sicut et ego*, quia ego qui legem habui, sum modo sine lege sicut vos. [Augustinus] Cum enim Judæus natus sim, jam illa carnalia spiritali dijudicatione contemno. Fratres, aspere correctos Galatas recreat Apostolus pro bene gesta, apponens post aspera sua via more salutaris medici. Quasi dicat: Et debetis esse sicut ego, quia, *o frutres, ego obsecro vos*, dico, obsecro et secure obsecrare possum, ut quos merito diligo, quia *nihil me læsistis*, et ita non penes vos inimicitiarum mearum est causa. Hoc dicendo excusat se, quia pseudo dixerant Paulum Galatis inimicum, nec voluisse eos docere quæ in aliis Ecclesiis prædicabat. Hanc calumniam diluens Apostolus inimicitiae causam submovet, cum ait, *nihil me læsistis, Scitis autem*, quasi dicat: Non me læsistis, sed potius honorifice me recepistis cum causam spernendi habuistis. Et hoc est quod ait, *scitis autem quod per infirmitatem carnis* meæ, quia caro mea afflicta erat, *evangelizavi vobis jam pridem*, et pro tanto tempore non sprevisistis me. Unde subdit, *et non sprevisistis tentationem vestram in carne mea*, id est me tribulatum per quod vos diabolus tentabat, ne crederetis. [Ambrosius] Tentati enim sunt cum tribulationem secundum carnem pateretur Apostolus, utrum timore desererent eum, an charitate amplecterentur. Opportune ergo ac decenter facit eos recolere charitatem suam, ne tanquam inimicum illum deputent, dicens, *scitis autem quod per infirmitatem carnis*, id est cum paterer persecutionem evangelizavi vobis jam pridem, et tentationem vestram in carne mea, id est tribulationem quam patior in carne, qua videtur qualis estis, non sprevisistis, tanquam inutilem vel vilem. *Neque res-*

(54) Aug., in lib. ad Januarium.

(55) Id., De pastoralibus.

puistis, ut non susciperetis communionem periculi. Distingue inter illa duo, non sprevisistis, scilicet post conversionem, ut inde vilior essem; neque respuestis, ante conversionem, ut ob hoc converti abhorreretis. *Sed excepistis sicut angelum Dei*, id est ac si angelus Dei venisset, vel me angelum Dei esse credidistis: imo plus dicam, *sicut Christum Jesum*, ac si ipse Christus venisset qui in Apostolo loquebatur, et ideo venerat ad illos. *Ubi est ergo?* [Augustinus] Admirans opus eorum spirituale commendat ut hoc intuentes in timorem carnalem non decident: et quia mutati erant in deterius increpat eos. (55) Et si enim receperunt eum sicut angelum, non ideo tamen parcat secare vel urere, quia non quærit sua, sed quæ Christi sunt: non quærit lac et lanam de ovibus, id est commodum supplendæ necessitatis et favorem honoris, sed salutem ovium. Quasi dicat: Et quia ita tunc fecistis, *ubi est ergo beatitudo vestra*, qua dicebamini beati bonis initiis, et quasi proficiendi gradibus ferventes. Quasi dicat: Pudeat vos esse mutatos. Mirum est enim quod a bona decidistis.

VERS. 15-21.— « Testimonium enim perhibeo vobis, quia si fieri posset, oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi. Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis? Æmulantur vos non bene; sed excludere vos volunt, ut illos æmulemini. Bonum autem æmulamini in bono semper, et non tantum cum præsens sum apud vos. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis. Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non legistis? »

Testimonium enim, quasi dicat: Vere beati fuistis, vel sicut angelum, vel Christum me excepistis. *Testimonium enim perhibeo de vobis quia si posset fieri*, ad utilitatem Ecclesiæ, *eruissetis oculos vestros*: quod inter omnia charius est vobis, *et dedissetis mihi*, scilicet ad utilitatem meæ prædicationis. Et ideo plus de vobis dolendum est. (56) Nota quod ait, si fieri potuisset, nonne illud fieri potuisset quod ait Apostolus, non potest fieri quod juste non fit. Sic et Job, *utinam possem me occidere* (Job. x), et Dominus ad Loth: *Non poteram quidquam facere, donec illuc introeas* (Gen. xix). (57) Non posse dixit quod sine dubio poterat per potentiam, sed non poterat per justitiam. *Ergo*, quasi dicat: Et cum hoc sit, est ergo credibile quod factus sum inimicus, verum dicens vobis. Quasi dicat: Per hoc videor inimicus, quia verum dico, sed si fallerem, putarer amicus, quia nemo se argui vult errantem, ideo vobis inimicus videor juste vos reprehendens. *Æmulantur*. [Ambrosius] Quasi dicat: Ego non sum vobis inimicus, sed illi æmulantur, id est diligunt, *vos non bene*, id est, non utiliter. Æmulantur enim verbum, quia non tam cupiunt eos esse meliores quam ipsos volunt facere peiores, et retrorsum tra-

(56) Id., contra epist. Gaudentii.

(57) Id., De potentia Dei.

here æmulatione perversa. Unde subdit: *sed volunt vos excludere*, a fide ad legem, vel a dilectione mea, *ut illos æmulemini*, id est intuemini in legalibus. *Bonum autem*. Quasi dicat: Illi volunt ut ipsos æmulemini, sed vos æmulamini, id est diligite et imitamini, *bonum* hominem, me scilicet et hujusmodi. Et hoc *in bono*, id est propter hoc diligite, quia in eo est virtus et bona operatio, non pro alia re. Et hoc facite semper, ut perseveranti gradu ad finem boni operis perveniatis. Vult enim ut semper ipsum imitentur. Unde subdit: *et non tantum*. [Hieron.] Quasi dicat: *Æmulamini bonum*, scilicet me, et hujusmodi, *et non tantum cum præsens sum apud vos*, sed perseverate in acceptis, magis æmulando me, cum absens sum. *Filioli*, hic iterum incipit ostendere ex ipsa lege quare non sit tenenda. Quasi dicat: *Me imitamini*, et debetis, quia vos estis *mei*, non dico filii, sed *filioli*, quia diminuti estis, et perfectionis gradibus indigetis. *Quos iterum* sicut prius, *parturio*, id est cum labore et dolore ad lucem fidei genero, *donec Christus*, quem deformatis, *formetur in vobis*, ut scilicet recipiatis similitudinem ejus quam vestro vitio perdidistis. (58) Per paucorum est pensare quam labor sit in prædicationibus patrum, quantisque doloribus animas in fide, et conversatione recta parturiunt. (59) Unde Apostolus ex persona matris loquens ait, quos iterum parturio. Primum per fidem illos genuerat in baptismo, sed postea deformati sunt per pseudo, et infirmi facti, nunc cum dolore reformat eos. Unde addit: *donec Christus in vobis reformetur*. Concipientes enim fidem et sensum fidei non advertentes, formatum Christum in animis suis nugantur habere. Formatur enim Christus in corde credentium, cum illis sacramenta græce panduntur, et ea quæ obscura videbantur perspicua fiunt. Vel ita, donec formetur Christus in vobis, id est formosus aliis per vos appareat. Et hoc est gravius dictum, quam si diceret eos reformari in Christo, quia nescio quo pacto terribilius insonat audientium auribus.

Vellem autem. Quasi dicat: Blandis modo verbis usus sum, dicens fratres et filios, sed *vellem esse apud vos modo*, ut duplici generatione confunderentur, et de errore suo et de rubore Apostoli. Ideo ait, *vellem esse apud vos*, *et mutare vocem meam*, id est vituperationem, ut digna vobis dicerem quæ nolo scribere, ne permaneant apud vos. Ideo vellem mutare *cum confundor in vobis*, id est apud alios erubesco pro vobis. Sciens Apostolus majorem vim habere sermonem cum ad præsentem sit, cupit vocem apostolicam, vocem litteris comprehensam in præsentiam commutare. Scriptura enim divina ædificat lecta, sed multo plus prodest si de litteris mutatur in vocem; magnam siquidem vim habet vox viva, vox de auctoris sui ore resonans, quæ ea pronuntiatione profertur et distinguitur, qua in hominis corde generata est. [Hieron.] Est itaque sensus;

(58) Hier., super Ezechielem.

(59) August., in Moralibus.

A quia confundor in vobis, vellem litterarum vocem præsens de meo ore proferre, ut vos solito severior ipse corripere, quia Epistola non potest vocem objurgantis exprimere, non valet irascentis resonare clamorem, et dolorem pectoris apicibus explicare: non habeo quippe fructus quos solent de discipulis habere doctores, et sine causa semen jactum est doctrinæ, ita ut cum Jeremia dicam: *nec profui nec profuit mihi quisquam* (Jer. xv). Ut autem non patiar vos perire et errare perpetuo, ex charitate vobis loquar. *Dicite mihi*, etc. Vel aliter potest legi hæc littera, eodem manente sensu. *Filioli*, quasi dicat: Non solum ex supradictis probatur lex esse dimittenda, sed etiam auctoritas ipsius legis hoc ostendit. *O filioli mei, dicite*, id est respondete mihi. **B** Usque huc enim pendet sententia, et interponitur illud *quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis*; non mutatur sensus horum verborum. Vos, iuquam, o filioli, *qui vultis esse carnaliter sub lege dicite mihi*, id est respondete mihi: Legem legistis, an non? Quidquid eligant, probantur stulti; si non legerunt, non debent recipere quod nesciunt; si legerunt, ipsa probat se dimittendam. Quod si non intelligunt, stulti sunt. Ideo eos interrogat, dicens: *legem non legistis?* Quasi dicat: Legistis quidem, sed non intellexistis.

VERS. 22-24. — « Scriptum est enim, quoniam « Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et « unum de libera. Sed qui de ancilla, secundum « carnem natus est; qui autem de libera, per re- « promissionem. Quæ sunt per allegoriam dicta. « Hæc enim sunt duo Testamenta. Unum quidem in « monte Sina in servitutem generans, quæ est Agar.»

Scriptum est enim quoniam Abraham Quasi dicat: Ideo quæro an legeritis legem, quia in ea quiddam scriptum est: Quod si attenderitis, nunquam ad eam recurreretis. *Scriptum est enim* in Genesi, *quoniam Abraham habuit duos filios*, Ismael et Isaac: *unum de ancilla Agar*, scilicet Ismael, *et unum de libera, Sara*, scilicet Isaac. *Sed qui de ancilla fuit, secundum carnem natus est*, id est per nullum miraculum, sed lege naturæ natus est. *Qui autem de libera, per re- « promissionem*, id est mirabiliter natus est. Attende quod ait, scriptum est quoniam Abraham duos filios habuit, cum plures habuerit. [Augustinus] Post mortem enim Saræ, de alia uxore, scilicet Cethura, alios genuit, qui non pertinent ad hanc significationem. Et ideo multi legentes Apostolum, librum autem Geneseos ignorantes, putant solos duos filios habuisse Abraham. Sed hos solos commemorat Apostolus, quia de his duobus Scriptura specialiter singula exsequitur, innuens aliquid egregium in his præfigurari. Item attende quod subdit. unum de ancilla, et unum de libera. (60) Non enim hoc frustra distinxit. Uterque quidem de Abraham natus

(60) August., De civ. Dei.

est, sed diversa operatione, quia qui de ancilla secundum carnis naturam natus est, quia juvenula de sene solet concipere. Qui autem de libera, non secundum vim carnis, ut vetula et sterilis de vetulo conciperet, sed per operationem Dei qui promisit. Illum ergo genuit demonstrans consuetudo naturam, illum vero dedit promissio, significans gratiam. Ibi humanus usus ostenditur, hic divinum beneficium commendatur. Natus est ergo Ismael sicut nascuntur homines permistione utriusque sexus usitata lege naturæ. Ideo dictum est secundum carnem, non quia ista beneficia Dei non sint, aut non ista operetur Deus, cujus opifex sapientia attingit, sicut scriptum est, *a fine usque ad finem fortiter et disponit omnia suaviter* (Sap. VIII). Sed ubi significandum fuerat Dei donum, quod indebitum hominibus gratis gratia largiretur, sic oportuit dari filium quemadmodum naturæ non debebatur ex cursibus. Hæc autem quamvis ad litteram ita fuerint, tamen quia secundum litteram ad superiorem demonstrationem non valent, subdit:

Quæ sunt dicta per allegoriam, id est per alium intellectum. (61) Allegoria enim dicitur, cum aliquid aliud videtur sonare in verbis, et aliud in intellectu significari, sicut hic. Abraham enim est Deus Pater, qui est pater multarum gentium. Sic enim interpretatur hoc nomen Abraham. Abba enim pater, ham multarum, subauditur gentium, quo intelligitur Deus Pater; r interponitur causa euphoniæ. Inde dicitur Abraham quasi Ababam, id est pater multarum gentium quo intelligitur Deus Pater. Libera autem et ancilla significant duo Testamenta. Unde subdit: *hæc enim*, id est ancilla et libera sunt, id est significant duo Testamenta; libera, significat novum Testamentum, dans omnibus per Christum novam gratiam; Agar, vetus Testamentum. [Ambrosius] In utroque Testamento genuit Deus sibi filios qui servirent. sed in veteri Testamento generati sunt Judæi servi, quia timore pænæ et promissione temporalium serviebant. Et hoc est quod ait, *qui de ancilla fuit*, scilicet Judæi et omnes servi peccati, *natus est secundum carnem*, quæ et pœnas abhorret, et dulcia amat, quia illi metu pænæ et amore temporalium serviebant. Gratia vero novi Testamenti parit liberas qui ex dilectione servant, non in carnis, sed opere Dei. Et hoc est quod ait, *qui autem libera natus est*, id est liber Christianus populus gratia novi Testamenti generatus, *per repromissionem natus est*, id est per virtutem et gratiam promittentis sub figura veritatem. Quis enim impossibilia secundum naturam crederet, et quæ suavia sunt in præsentem contemneret, et non visa speraret, nisi virtus Dei hoc in eo operaretur! Taliter generantur Christiani quorum typus præcessit in Isaac. Ismael enim Judæorum significat nativitatem, vel eorum qui servi peccati sunt. Isaac vero Christianorum, quia in libertatem nascuntur. Liber enim fit

A qui accipit remissionem peccatorum. Ecce expositum est evidenter quid significant illa verba legis. Unde ostenditur lex non esse tenenda quæ in servitute generabat, sed nova quæ in libertatem parit. Unde addit: *Unum quidem*, quasi dicat: Ancilla et libera signant duo Testamenta. Et *unum quidem datum est in monte Sina*, quod interpretatur *mandatum*; quod in tali loco datum est, id est in monte eminenti, significat quod Judæi contra alias gentes essent superbi de mandato. vel ipsi essent superbi et tumidi contra ipsum mandatum. Illud Testamentum, dico, *generans homines in servitute*, quia pro timore serviebant Judæi, vel servi peccati erant. Quod Testamentum est Agar, id est significatur per Agar. Et recte: Agar enim interpretatur *alienatio*. Quod bene convenit, quia illud testamentum alienat homines ab æterna hæreditate.

B
VERS. 25 -31. « Sina enim mons est in Arabia « qui conjunctus est ei quæ nunc est Jerusalem, « et servit cum filiis suis. Illa autem quæ sursum « est Jerusalem libera est, quæ est mater nostra. « Scriptum est enim: Lætare, sterilis quæ non paris; erumpe et clama, quæ non parturis, quia « multi filii desertæ magis quam ejus quæ habet « virum. Nos autem, fratres, secundum Isaac, promissionis filii sumus. Sed quomodo tunc is qui « secundum carnem natus fuerat, persequeretur « eum qui secundum spiritum, ita et nunc. Sed quid « dicit Scriptura? Ejice ancillam et filium ejus. Non « enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. « Itaque, fratres, non sumus ancillæ filii sed liberæ, « qua libertate Christus nos liberavit. »

C
Sina enim. Quasi dicat: Vere Testamentum vetus generat in servitute, quia Sina mons, id est vetus Testamentum datum in monte Sina, est in Arabia, id est in humilitate vel in afflictione, quia affligebat homines sub carnalibus observationibus. Arabia enim interpretatur *humilitas* vel *afflictio*. Et bene dicitur vetus Testamentum datum esse in Arabia, non in terra promissionis, ubi Judæi quasi filii fuerunt, sed in Arabia ubi quasi servi et alieni fuerunt, quia vetus Testamentum non filios sed servos et alienos pariebat. Deinde vetus Testamentum populo cui datum est comparat, dicens *qui*, mons per omnia *conjunctus est*, et similis, id est vetus Testamentum in illo monte datum, per omnia *conjunctum est*, et simile *ei Jerusalem quæ nunc est*, id est Judaico populo, qui nunc est, id est qui terrena diligit, et pro temporalibus *servit*. Vel, *servit*, sub peccato *cum filiis suis*. Hæc est synagoga quæ sub peccato generat filios, totus quidem populus mater est, singuli autem sunt filii vel filii sunt proselyti, qui omnes timore pænæ serviunt. Et ideo vetus Testamentum dicitur esse *conjunctum* et simile illi populo, quia sicut vetus Testamentum pœnas minabatur, et temporalia promittebat: ita ille populus timore pænæ, et amore temporalium serviebat. Ecce per

(61) Aug., in psalmo CIII.

hæc omnia patet quod vetus lex non est tenenda, sed nova quæ sursum est, quæ libera est, id est ad superiora nos mittit, et liberos facit: quæ data est Ecclesia quæ sursum est, et libera. Unde subdit, *Illa autem*. Quasi dicat: Hæc, id est synagoga, timore vel sub peccato servit. [Hieron.] Sed *illa Jerusalem quæ sursum est*, id est Ecclesia de gentibus congregata, quæ cum Domino gaudet in spe, libera est, quia diligit, et ex amore servit. Quæ est mater nostra, id est credentium, quia singuli verbo ejus et exemplo instructi, ex charitate serviunt. Quod autem libera sit et mater, auctoritate Isaia probat, subdens: *Scriptum est enim*. Quasi dicat: Vere libera est et mater, quia *scriptum est*, in Isaia, *Lætare, sterilis quæ non parit, erumpe et clama, quæ non parturit, quia multi filii*, etc. Ex his verbis et libera monstratur et mater. Lætari enim, et erumpere, et clamare pertinent ad libertatem; quia multi filii, hoc pertinet ad matrem. Isaias aspiciens tempus Christi, Ecclesiam gentium ante sterilem nunc fetosam alloquitur, dicens: O Ecclesia gentium sterilis quæ, tempore legis, non virtute miraculi parit, quia illo tempore quasi nullos genuit; quæ etiam non parturit, quia neque tunc conatus habuit, lætare in corde, erumpe, id est lætitiâ mentis extra ostende, et clama, id est gaudium tuum aliis prædica, *quia magis multi*, id est plures sunt filii tui, olim *desertæ*, partu quidem non dilectione sponsi, *quam ejus*, id est synagogæ *quæ habet virum*, id est legem, ad generandum, id est quæ carnaliter generat sub lege. Virum quippe habuit Synagoga, scilicet legem, et fetosa quondam fuit in liberis. Sterilis vero Ecclesia sine viro Christo, sine ullo sponsi sermonis alloquio, diu jacuit in deserto. Sed postquam accepit illa librum repudii, et omnia ornamenta viri, in idoli vertit ornamenta, tunc maritus priore cingulo putrescente, alium lumbis suis balteum, alium de gentibus lumbare contexit: quæ statim ut est viro conjuncta, concepit et peperit. Unde in Isaia Dominus exclamat, *Dilata locum tabernaculi tui, et protende funiculos tuos*. etc. (Isa. LIV). Item, si est gens nata simul.

Synagoga ergo quæ habet virum, id est legem, deserta vero et vaga, et sine ulla legis potestate vivens, gentium multitudo est, quæ et sterilis erat nullius legitimæ verbi proferens germen. (62) Sterilis enim erat in omnibus gentibus Ecclesia, antequam iste fetus quem cernimus oriretur. Hoc autem quidam judaizantes ad antiquam Saram referunt. Hoc autem de antiqua Sara superflue diceret Isaias, quæ multo ante tempore obierat. Vel per Jerusalem intelligitur hic superna civitas, cælestis curia. Superna est enim sanctorum civitas licet, in quibusdam quos hic parit, adhuc peregrinatur, donec regni ejus tempus adveniat, quando congregatura est omnes in suis corporibus resurgentes. De hac ergo dicit: *Illa autem Jerusalem, quæ sursum est*, id

(62) August., De civit. Dei.

(63) Id., in Quæst. LIV nov. et vet. Test.

est cum Domino gaudet, libera est a peccato et pœna peccati, quæ est mater nostra. Civitas cælestis mater nostra dicitur, quia ad eam vocamur. Et ideo cælestis dicitur, quia cælum sedes ejus est; et quos generat, ibi erunt cum ea. Vere mater est, scriptum est enim: *Lætare sterilis, quæ non parit, erumpe et clama, quæ non parturit*. [Ambrosius] Cælestis Jerusalem sterilis dicitur, quia non parit, secundum carnem; nec parturit, id est nec dolores patitur, sed generat spiritualiter sine passione, clamans in lætitiâ quia plures habet filios quam quæ habet virum, id est synagoga quæ carnaliter generat. Unde subdit quia magis multi sunt filii tui *desertæ*. A quo? Ab Adam, qui deserta vita secutus est mortem, quam ejus quæ habet virum, id est synagoga. Multo enim plures sunt Christiani Judæis, quia Christiani supergressi sunt numerum Judæorum (63). Sterilis ergo dicta est, quia virgo est quæ non carnaliter generat filios, sed per solam fidem spiritualiter quæ nec parturire dicitur. Quæ enim parturit, dolores patitur. Hæc exclamat in lætitiâ salutis humanæ. Jerusalem vero terrena ideo virum habuisse dicta est, quia carnaliter generabat. Parit autem cives terrenæ civitatis peccato vitata natura; cælestis vero civitatis cives parit a peccato, naturam liberans gratia, quod significatum est in duobus filiis Abrahæ, quorum unus de ancilla secundum carnem natus est; alter de libera, non secundum naturam, sed per repromissionem. Negat enim natura filios tali commistione qualis esse poterat Abrahæ et Saræ in illa ætate, etiam mulieris accedente sterilitate, quæ nec tunc parere potuit, quando non ætas fecunditati, sed ætati fecunditas defuit. (64) Quod vero nec sic affectæ fructus posteritatis non debebatur, significat quod natura humani generis peccato vitata, et ideo jure damnata, nihil vere felicitatis in posterum merebatur. Isaac per repromissionem natus, non per generationem, significat filios gratiæ, cives civitatis liberæ, socios pacis æternæ. Et quia hoc non per generationem sed per regenerationem futurum erat, ideo tunc imperata est circumcisio, quando de Sara promissus est filius. Circumcisio igitur significat naturam exuta vetustate novatam. Et quod omnes filios et servos vernaculos et emptitios circumcidi jubet, ad omnes istam gratiam pertinere testatur. Octavus autem dies et Christum significat, qui post Sabbatum resurrexit, parentum mutantur et nomina. Omnia resonant novitatem, et in veteri Testamento obumbratur novum, et in novo revelatur vetus Testamentum.

Nos autem. Quasi dicat: Duo sunt filii Abrahæ, alter secundum carnem, alter per repromissionem natus) Nos autem, fratres, sumus filii promissionis, id est per gratiam geniti secundum Isaac, id est, ad similitudinem Isaac. Isaac interpretatur *risus*, quo significantur illi qui in lætitiâ serviunt; non ex

(64) Id., De civit. Dei.

tristitia vel ex necessitate. *Sed quomodo.* Quasi dicat: A Nos sumus filii secundum Isaac. *Sed quomodo tunc is qui secundum carnem natus erat, persequebatur eum qui secundum Spiritum sanctum natus erat,* (65) id est Ismael persequebatur Isaac, vel etiam Esau Jacob. *Ita et nunc,* scilicet qui secundum carnem nati sunt persequantur eos qui secundum Spiritum nati sunt. Qui sunt secundum carnem nati? dilectores mundi, amatores sæculi. Qui sunt secundum Spiritum nati? [Orig.] amatores regni cœlorum, dilectores Christi, desiderantes vitam æternam, gratis colentes Deum. Judæi etiam sunt secundum carnem nati, qui persequantur nos qui sumus secundum spiritum, quia legem secundum spiritum, non secundum carnem custodimus. Per hoc quod patimur, probamur filii promissionis. *Sed quod dicit Scriptura.* Quasi dicat: Patimur ab illis sicut Isaac ab Ismaele, sed non est curandum. [Hieron.] Quid enim dicit, id est refert Scriptura dixisse Saram: *Ecce: Ejice ancillam et filium ejus.* Non puto nos invenire posse ubi Ismael persecutus fuerit Isaac; sed tantum illud quod cum filius Ægyptiæ luderet cum Isaac indignata sit Sara, vidit pueros simul ludentes; et dixit: ejice, etc. (66) Quid est hoc? Quid enim mali fecerat Ismael puero Isaac, quia ludebat cum illo? Sed illa lusio illusio erat, illa lusio deceptionem significabat; illum lusum Sara intellexit, et Apostolus vocavit persecutionem. (67) Quia lus majoris ad minorem illusio est et deceptio, quia sciens se habere alia negotia quæ intendit, simulat quædam puero, id est infirmo ludens cum illo et fraudes facit. (68) Sic et modo plus persequantur qui nos illudendo seducunt. Et sicut Sara intellexit lusum illum, ita et Ecclesia intelligit lusum istum persecutionem. Sed quid dixit Sara? *Ejice ancillam et filium ejus;* ita qui pertinent ad Agar et Ismael, id est lex et Judæi ejecti sunt ab Ecclesia et a gratia Patris, nec non et hæretici et filii eorum. (69) Omnes etiam qui in Ecclesia terrenam felicitatem quærunt a Domino, adhuc ad Ismaelem pertinent. Ipsi sunt qui contradicunt spiritualibus proficientibus, et detrahunt illis, et habent labia iniqua, et linguas subdolas. Ergo Isaac cum Ismaele vivebat, id est qui pertinent ad Isaac inter eos vivunt, qui pertinent ad Ismael. Isti sursum nolunt ascendere, illi deorsum volunt trahere. (70) Isti volare ad Deum volunt, illi conantur pennas evellere. Et sicut isti pertinent ad Ismael et ad vetus Testamentum, ita et antiqui veteris Testamenti ministri gratiam quærentes, filii sunt promissionis pertinentes ad novum Testamentum. Sed hoc quod dicit, *Ejice,* quando erit? hoc erit cum **157** arca cœperit ventilari. Unde subdit: *Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ,* id est mali cum bonis, Judæi cum Christianis. [Augustinus] Sicut enim nunc in con-

versatione sunt dissimiles, ita erunt et in futura retributione. *Itaque.* Quasi dicat: Quia patimur a Judæis, et ab aliis malis, sicut Isaac ab Ismaele, *Itaque fratres mei, non sumus filii ancillæ,* [Ambrosius] quia non sumus servi peccati vel legis, *sed liberæ,* scilicet cælestis Jerusalem, qui est populus novus regni cœlorum, et non alio modo sumus filii liberæ, sed per eam libertatem. *Qua libertate,* id est per quam libertatem *Christus nos liberavit,* qui immunis a peccato, ex dilectione obediens fuit. Libertas ergo qua liberati sumus a Christo, est remissio peccatorum, et fidei per dilectionem operantis justificationis.

CAPUT V.

VERS. 1-4. — « State, et nolite iterum jugo servitutis contineri. Eece ego Paulus dico vobis: B « Quoniam, si circumcidamini. Christus vobis nihil « proderit. Testificor autem rursus omni homini « circumcidenti se, quoniam debitor est universæ « legis faciendæ. Evacuati estis a Christo, qui in « lege justificamini a gratia excidistis. »

State. Ergo quod lex debet cessare hucusque ostendit, et similitudine consuetudinis humanæ, et legis ipsius auctoritate, nunc Galatas hortatur ne se jugo legis velint subicere, et terret periculi comminatione. Quasi dicat: Et quia per Christum liberi estis, ergo state, in firma fide, fixo pede permanente in libertate. *Et nolite contineri jugo servitutis,* id est lege quæ in servitutem generat. Et addit, *iterum,* non quia prius Galatæ legem custodierint, sed dum circumcisionis et legalium observationum jugo se subiciebant, quasi ad eosdem revertebantur cultus, quibus in idololatria ante serviebant, quia non est lævior hæc legis servitus, quam idololatriæ. Ecclesiæ. Quasi dicat: Nolite contineri jugo servitutis, nec saltem circumcisione, quia *ecce ego Paulus.* qui sum notæ auctoritatis, *dico vobis: Quoniam si circumcidamini Christus nihil vobis proderit.* (71) Decepit ergo Timotheum, et fecit ut nihil ei prodeesset Christus. Eis itaque dictum est hoc, qui ideo volebant circumcidi, quod aliter putabant in Christo se salvari non posse. Hoc enim animo, hac voluntate, ista intentione quisquis tunc circumcidebatur. Christus ei nihil proderat. Illos igitur arguit qui se in lege justificari credebant, non qui legitima illa in ejus honorem a quo mandata sunt observabant, intelligentes et qua prænuntiandæ veritatis ratione sint mandata, et quousque debeant perdurare. Illa enim quæ significationis causa præcepta sunt, quæ gratiæ revelatione latius innotescere necesse fuerat aboleri, justificare neminem poterant: non ideo tamen fuerant tanquam diabolica gentium sacrilegia fugienda, etiam cum ipsa gratia jam cœperat revelari quæ umbris talibus fuerat prænuntiata. (72) Inde est quod Timotheum Judæ matre et Græco patre

(65) Augus., super Joannem.

(66) Id., ibid.

(67) Id., in serm. de Agar et Ismael.

(68) Id., super Joannem.

(69) Id., in psal. cxix.

(70) Id., contra Pelag.

(71) Id., ad Hieron.

(72) Id., contra Faust.

natum circumcidit Apostolus, et ipse morem hujusmodi custodivit, non simulatione fallaci, sed consilio prudenti. Circumcisio enim et cætera legalia ita natis et institutis non erant noxia, licet jam significandis futuris necessaria non essent, magis noxium erat ea quasi noxia prohibere in his hominibus, usque ad quos durare debuerant. Gentiles vero ex diverso veluti pariete ad eundem lapidem angularem venientes, non erant ad talia cogendi. Si qui vero his qui ex circumcissione venerant talibus sacramentis adhuc dediti erant ultro vellent sicut Timotheus conferre congruentiam, non erant prohibendi; sed si in his confidebant, erant perditii sicut et Judæi. Unde est illud Apostoli: Dico vobis quia, si circumcidamini, ut spem salutis in circumcissione habeatis, Christus nihil proderit vobis. Licebat ergo his quos fides quæ revelata est eis, jam imbutos invenerat, illa tenere, ne videantur improbata potius quam terminata. Gentibus vero non sunt imponenda, ne videantur aut non causa promittendi Christi instituta, aut adhuc promittere, sed cessando jam appareant signa futuri fuisse, quæ cum honore paulatim deserendo erant sepelienda, non ut sacrilegia gentium fugienda. Postea vero tanquam cum honore sepulta sint, a Christianis omnibus irreparabiliter deserenda. (73) Hieronymus autem ista legalia post Christi passionem sive in eis spes ponatur sive non, observantibus noxia esse dicit, nisi dispensatorie custodiantur; et secundum hoc ita hic locus exponitur. Si circumcidamini Christus nihil proderit vobis, quia circumcisio jam non solum non prodest, sed etiam obest. Antequam

nova inciperet prædicatio oportuit circumcidi, nunc autem lege fidei succedente nihil proderit fideli addita circumcisio, sed oberit; majus enim malum est ex libero fieri servum quam nasci.

Testificor. Quasi dicat: Si circumcidamini nihil vobis proderit Christus, nec hoc solum malum vobis erit, sed etiam *testificor rursus*, sicut olim ante fidem, *omni homini, Judæo vel gentili circumcidenti se*, pro habenda justitia, *quoniam debitor est universæ legis faciendæ*, [Ambrosius] id est ex debito omnia legalia debet implere, quod exigit circumcisio. Ut enim baptismus suam, sic circumcisio suam exigit justificationem. Hoc ideo ait, ut vel terrore tam innumerabilium observationum quæ in lege scriptæ sunt, ne omnes implere cogerentur, quod nec ipsi Judæi, nec patres eorum implere potuerant, sicut Petrus ait, abstinerent ab his quibus eos aliqui subjiocere cupiebant. *Evacuati.* Quasi dicat: Vere Christus non proderit vobis, quia vos qui gratia Christi prius eratis pleni, *evacuati estis a Christo*, [Augustinus] id est virtutibus Christi. Vos dico *in lege justificamini*, id est creditis justificari. Aliter enim non noceret circumcisio. *Evacuati estis, dico, et excedistis a gratia futura*, [Ambrosius] id est indigni estis beatitudine æterna. Vel, excidistis a gra-

(75) August., ad Hieron.

(76) Id., De spiritu et litt.

tia, jam habita, id est gratiam amisistis. Qui enim in lege justificari vult post fidem, amittit gratiam, quia ad hoc venit donum Dei et gratia, ut cessante onere legis justificet credentes: Quod qui reducit, hanc perdit.

Vers. 5-10. — « Nos enim spiritu ex fide spem « justitiæ expectamus. Nam in Christo Jesu neque « circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed « fides quæ per charitatem operatur. Currebatis « bene. Quis vos impedivit veritati non obedire? « Nemini consenseritis. Persuasio hæc non est ex eo « qui vocavit vos. Modicum fermentum totam mas- « sam corrumpit. Ego confido in vobis in Domino « quod nihil aliud sapietis. Qui autem conturbat « vos, portabit judicium quicumque est ille. »

Nos enim. Quasi dicat: Qui in lege confidit amittit gratiam, quod e contrario potest videri, quia *nos expectamus ex fide spem justitiæ*, id est justitiam et spem, id est æternam beatitudinem. (74) Vel, spem justitiæ, id est qua speratur ipsa justitia. [Augustinus] Fides enim esuriens et sitiens justitiam sperat in ea renovari et proficere. Vel, spes justitiæ, Christus est, ex quo speratur ipsa justitia. Expectamus dico, et hoc facimus *spiritu*, id est per Spiritum sanctum qui non fallit. [Hieronymus] Hoc dicit ne putaremur falli. *Nam in Christo, etc.* Quasi dicat: Recte dico ex fide esse justitiam, quia non est ex alio, *nam in his qui sunt in Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet neque præputium*; æquatur præputio circumcisio. His enim qui in Christo volunt vivere virtutes appetendæ sunt, et vitia fugienda; (75) media vero, quæ inter virtutes et vitia sunt, nec fugienda sunt, nec appetenda, ut circumcisio et præputium quæ nihil valent in Christo, sed fides, non utique otiosa, quia *fides sine operibus mortua est*, id est non salvat, sed quæ operatur per charitatem Dei et proximi. Opus fidei, ipsa dilectio; sine dilectione inanis est fides; cum dilectione, Christiani est. (77) Alia, id est fides sine dilectione, dæmonis. Nam et *dæmones credunt et contremiscunt* (Jac. II): qui autem non credunt, tardiores sunt et pejores quam dæmones. Sed multum interest utrum quis credat ipsum Christum esse, an credat in Christum. Nam ipsum esse Christum, dæmones crediderunt. Ille enim credit in Christum, qui sperat in Christum, et diligit Christum. *Currebatis.* Hic laudat Galatas, et eos per quos inducti sunt, ut judaizare vellent, vituperat; et ne illis consentiant monet. Quasi dicat: Fides operans per dilectionem valet, et hæc olim fuit in vobis, quia olim currebatis per opera fidei proficiendo, et hoc bene, quia ex dilectione faciebatis. [Ambrosius] Ergo *quis vos fascinavit vel impedivit nos obedire veritati*, quæ ultro se ingerit? Exercitium illorum in opera fidei bonum fuisse testatur, sed nequitia malorum impeditos, ne cursum suum efficaciter perseverante consummarent. Unde ut nulli eorum credant hortatur, subdens,

(75) Id., super Epist. Joan.

(76) Id., De verb. Dom.

sed vos *nemini* illorum, deinceps *consenseritis*, saltem eos audiendo qui opera legis servanda suadent, evangelicæ veritati obedire non sinentes.

Persuasio enim. Quasi dicat: Ideone consenseritis, quia persuasio *hæc* qua volunt vos mittere sub jugum legis, *non est ex eo*, scilicet Deo, qui vocavit vos, ad vitam, sed ex diabolo. [Augustinus] Ideo etiam ne consenseritis quia *modicuum fermentum*, id est illi pauci et acidi qui ad illos veniebant ut ista suaderent. Vel, modicum fermentum, id est hæc persuasio; vel modicum fermentum, id est hæc circumcisio, et pauca legis *corrumpit totam massam*, id est congregationem fidelium vel virtutem. Sensus itaque iste est: Ne putetis paucorum hominum insidias contemnendas. Ut enim scintilla res parva est, et pene, dum cernitur, non videtur, sed si fomitem comprehenderit, et nutrimenta sui invenerit, mœnia, urbes latissimas, saltus, **158** regionesque consumit; et sicut fermentum res modica videtur et nihili, sed cum farina conspersum totam massam suo vigore corruerit, in illius vim transit omne quod mistum est, ita et doctrina perversa ab uno incipiens, vix duos aut tres, primum in exordio, reperit auditores, sed paulatim ut cancer serpit in corpore, et juxta vulgare proverbium: Unius pecudis scabies totum commaculat gregem. Igitur et scintilla cum apparuerit, exstinguenda, et fermentum a massa vicina semovendum, et scabiosum animal a caulis ovium removendum. Hæc hortor vos, *Et ego confido in vobis*, quod olim boni fuistis, nec simpliciter dico in vobis sed addo *in Domino*, Deo scilicet operante, confido, inquam, *quod nihil aliud sapietis quam docui*. Ideo dicit se confidere de his, quia non sponte, sed circumventi errabant, et ideo ostensa modo vera via, facile credit eos reverti. *Qui autem.* Quasi dicat: Confido in vobis, sed ille qui conturbat vos. Quasi dicat: Purum fontem intellectus vestri, ut scilicet mutato ordine de spiritualibus sitis carnales. *portabit iudicium*, [Ambrosius] id est sustinebit damnationem, *quicumque est ille*; etiam si carne sit filius Abraham, pro nullo parceretur ei. [Hieronymus] Occulte, inquit, Petrum lacerat, cui supra in faciem se restitisse scripsit, quod non recto pede incesserit ad Evangelii veritatem; sed nec Paulus tam procaci maledicto de Ecclesiæ principe loqueretur, nec Petrus dignus erat ut portaret iudicium Ecclesiæ conturbatæ, ex quo arbitrandum est de aliquo dici, qui vel cum apostolis fuerat, vel de Judæa venerat, vel ex Pharisæis crediderat, vel certe magnus sit apud Galatas æstimatus, ut portet iudicium Ecclesiæ conturbatæ. [Ambrosius] Sicut enim qui errantem converti facit remunerandus est, ita et qui rectum incedentem iter flectit in devium, damnationem consequitur.

VERS. 11-16. — « Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior? Ergo evacuatum est scandalum crucis. « Utinam et abscindantur qui vos conturbant. Vos enim in libertatem vocati estis, fratres, tantum ne

A « libertatem in occasionem detis carnis, sed per « charitatem spiritus, servite invicem. Omnis enim « lex in uno sermone impletur: Diliges proximum « tuum sicut teipsum. Quod si invicem mordetis et « comeditis, videte ne ab invicem consumamini, « Dico autem in Christo: Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis. »

Ego autem. Quasi dicat: Ille portabit iudicium qui conturbat vos. *Ego autem* non conturbo vos, o fratres, prædicando legalia, quia *si circumcisionem prædico adhuc*, ut olim feci, et ut mihi imponitur. [Augustinus] Intellegendum est enim quod imponebatur ei a pseudo istam servitatem Galatis persuadere volentibus, quod alibi circumcisionem prædicaret, sed non eis facile aperire sententiam suam vellet. Si, inquam, hoc ago, *quid autem persecutiones patior?* Quasi dicat: Nulla alia causa patior a Judæis [Ambrosius] Persecutiones enim creberrimas sustinuit a Judæis, eo quod doceret credentes de gentibus non debere circumcidi. [Hieronymus] Et si eam prædico, *ergo evacuatum est scandalum crucis*, non irascuntur Judæi de cruce, si assero circumcisionem justificare. Scandalum erat Judæis prædicatio crucis, quia Sabbatum et circumcisionem evacuabat; si vero admitteret circumcisionem, non esse scandalum, et pacifici essent ei.

Utinam. Quasi dicat: Ipsi vos conturbant. *Et utinam abscindantur qui vos conturbant!* hæc non tam furoris in adversarios quam dilectionis in Ecclesiam verba sunt. Non enim tam maledixit eis quam oravit pro eis. [Augustinus] Sub specie namque maledictionis eleganti ambiguo usus, bonum eis optat, cum ait: *utinam abscindantur, qui vos conturbant!* Non tantum circumcidantur, sed abscindantur, ut sint spadones propter regnum cœlorum, et desinant carnalia seminare. Sunt enim quidam spadones propter regnum cœlorum. Vel ita, ipsi vos conturbant, sed utinam qui vos conturbant abscindantur, non carnaliter, sed vim generandi perdant, ut in vobis vel aliis nihil proficiant, non solum circumcisi sed etiam abscisi, ut nullam omnino potentiam generandi habeant. Et merito hoc opto ne vos redigant in servitatem legis. [Ambrosius] *Vos enim, fratres, vocati estis a Deo in libertatem*, ut non timore, sed amore serviat, et qui prius peccatis obnoxii eratis, gratiam Dei accipientes liberi sitis. [Augustinus] Et cum hoc sit, hoc tantum necessarium est: *ne detis libertatem in occasionem carnis*, id est ne libertate abutamini, ut quia liberi estis et metus legis vobis non incumbit, ideo desideria carnis sequamini, quia tunc eritis servi. Et est sensus: Cavete ne audito nomine libertatis, impune vobis peccandum esse arbitramini. *Sed per charitatem spiritus*, id est quæ procedit de Spiritu sancto, *servite invicem*, quia tunc liberi eritis. Nota quia non per affectum carnis charitas est habenda, sed per spiritum, ut subjecti sint invicem.

Omnis enim. Quasi dicat: Ideo charitas est habenda, quia *omnis lex impletur in uno sermone*, id est in uno præcepto charitatis, quia qui illud præ-

D

ceptum servat, nec mala agit, et quantum potest bona facit. In quo præcepto impletur? In isto: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*: Hoc scriptum est in Levitico. [Ambrosius, Augustinus] In quo recte dicit impleri legem universam, cum tamen duo sint præcepta charitatis in quibus tota lex pendet et prophetæ, quia dilectio Dei in dilectione proximi continetur, et ideo in hoc præcepto perfectio salutis est, quia sine proximo non diligitur Deus. *Qui enim non diligit proximum suum quem videt. Deum quem non videt quomodo potest diligere?* (I Joan. iv.) Item, diligere proximum, id est omnem hominem tanquam seipsum quis potest nisi Deum diligat, cujus præcepto et dono dilectionem proximi possit implere? Cum ergo utrumque præceptum ita sit, ut neutrum possit teneri sine altero, unum eorum commemorare sufficit. Et nota quod ait: sicut teipsum. Sicut non potest proximum diligere, qui non diligit se. Se autem non diligit qui diligit iniquitatem. *Qui enim diligit iniquitatem odit animam suam* (Psal. x.) Nota etiam quod ait, omnis lex; nam et illa quæ ad bonos mores pertinent, et illa quæ in sacramentis sunt, cum bene a liberis intelliguntur, nec carnaliter observantur a servis, ad charitatem referantur necesse est. *Quod si*. Quasi dicat: In dilectione proximi lex impletur. *Quod si invicem mordetis*, id est in aliquo detrahitis, *et comeditis*, id est totum devotatis omnia vituperando ex invidia. [Ambrosius] Vel, criminamini, crimina vobis imponentes, *Videte ne ab invicem consumamini*, scissa Christianæ religionis per vanam gloriam vanamque victoriam unitate. Occasione charitatis hoc vitium eorum tetigit, quia dissensio inimica est dilectionis. Hoc enim maxime vitio contentionis et invidiæ, perniciose inter eos jurgia nutriebantur, quibus consumitur societas et vita. *Dico autem*. Postquam a lege factorum eos prohibuit, in qua sunt præcepta carnalia, nunc ut vitiis carnis se contineant, præcipit, et ostendit quam sufficiens est fides Christi sine lege, quia per eam vincunt carnem et ejus opera, et sequuntur spiritum. Quasi dicat: Ne detis libertatem in occasionem carnis, sed per charitatem spiritus servite. Hoc autem dico posse esse vobis *in Christo*, id est per fidem Christi, et nunquam aliter. In qua fide *ambulate*, id est proficite bene operando, et hoc *spiritu*, id est ratione vel potius Spiritu sancto. Non enim hoc potest spiritus hominis per se. Et tunc *desideria carnis* id est delectationes, quas caro suggerit, *non perficietis*. Non ait: Non feceritis, vel non habueritis, quia ea non habere non poterant; sed non perficietis, (77) id est non opera eorum consensu voluntatis implebitis.

VERS. 17-21. — « Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem. Hæc enim sibi invicem adversantur, ut non quæcumque vultis illa faciatis. Quod si spiritu duci-

(77) Aug., Contra Julianum.
 (78) Id., De verbis Apostoli.
 (79) Id., in sermone De cont.

A « mini, non estis sub lege. Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitia, contentiones, æmulationes, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, homicidia, ebrietates, comessiones, et his similia quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. »

Caro enim, vel *autem*. Quasi dicat: Dico non perficietis, sed hoc grave est, quia *caro concupiscit*. Vel ita continua, ideo ita agite, quia gravis pugna est. Et hoc est quod ait. *Caro enim concupiscit*. Quasi dicat: Semper nova in hoc existens, *adversus spiritum*, hoc in bonis manifestum est in quibus est spiritus Dei. *Spiritus autem*. Quasi dicat: Sed non est diffidendum, quia spiritus, id est ratio gratia Dei adjuncta concupiscit *adversus carnem* (78) Videte quale bellum proposuit, qualem rixam, hoc intra teipsum sentis. Nec enim nullum est vitium, cum caro concupiscit adversus spiritum: cui vitio contraria virtus est, cum spiritus concupiscit adversus carnem. (79) Caro autem dicta est concupiscere, quia hoc secundum ipsam agit anima, sicut auris dicitur audire et oculus videre, cum potius anima et per aurem audiat et per oculum videat. Caro enim nihil ubi per animam concupiscit, sed concupiscere dicitur, cum anima carnali concupiscentia spiritui reluctatur. (80) Carnem igitur concupiscentem dicit carnalem delectationem, quam de carne et a carne spiritus habet, adversus delectationem quam solus habet. Ipsius autem carnalis concupiscentiæ causa non est in anima sola, nec in carne sola. Ex utroque enim fit, quia sine utroque delectatio nulla sentitur. *Hæc enim*. Quasi dicat: Hæc contra se concupiscunt, quia usque adeo, *hæc sibi invicem adversantur, ut non quæcumque bona vel mala vultis illa faciatis*, id est facere permittamini, et meliori in hac pugna concedendum est, id est spiritui, quo volumus bona, et si omnia non perficiamus. (81) Volumus enim ut nullæ sint concupiscentiæ, sed hoc non perficimus. *Quod si spiritu*. Quasi dicat: Hæc duo pugnant. *Quod si Spiritu sancto* governatore, rectore spiritus vestri, *ducimini*, hoc dicit ne desides sint in pugna. [Ambrosius] Si, inquam, hoc est, *non estis sub lege*, quæ errantibus et male agentibus posita est; qui autem ducem habet Spiritum sanctum non errat. [Hieronymus] Attende quod ait, si spiritu ducimini, etc. Ex quo apparet eum Spiritum sanctum non habere qui sub lege est non dispensative, sed vere, ut tu intelligis. (82) Magna mihi videtur quæstio quid sit esse sub lege sic, quemadmodum Apostolus culpat: hæc damnabiliter dicit esse sub lege quos lex facit reos, non implentes legem, dum nescientes gratiam superba elatione de se præsumunt. Sub lege est qui timore supplicii quod lex minatur, non amore justitiæ, a

(80) Id., super Genesim.
 (81) Id., De verb. Apost.
 (82) Id., ad Hieron.

malo opere cessat, reus voluntate, nondum liber nec alienus a voluntate peccandi : quia vellet, si fieri posset, non esse quod timeat, ut libere faceret quod occulte desiderat. (83) Et est sensus : Si spiritu ducimini hoc commodi jam habetis, quod *non estis sub lege*, quæ timorem incutit, non amorem tribuit. Et ideo hæc pars jam eligenda est, qua liberamur a lege.

Manifesta sunt. Opera carnis incipit enumerare, ut intelligant se, si ad operandum ista desideriis carnis consenserint, tunc duci carne, non spiritu, quasi dicat : Hæc sibi adversantur, *opera autem carnis manifesta sunt*, id est per se apparent mala, quæ sunt *fornicatio, opus* scilicet luxuriæ, *immunditia*, etsi non opere impleatur ; vel quæ est contra naturam *impudicitia*, non pudice vivere. *Luxuria* quælibet superfluitas ; *idolorum servitus, veneficia, inimicitia* perseverantes ; *contentiones* in verbis ; *æmulationes*, quando duo tendunt ad idem ; *ira*, scilicet subita tempestas animi ; *rixa*, quando ex ira invicem se percutiunt ; *dissensiones*, quando partes faciunt in Ecclesia ; *sectæ*, quæ Græce dicuntur hæreses ; *invidia*, de alienis bonis ; *homicidia, ebrietates* assiduæ ; *commessationes* superfluæ, et his similia. (84) Attende quod non hæc omnia quæ enumerata sunt in operibus carnis quæ manifesta esse dixit, ad voluptatem carnis pertinent ; sed vitia sunt animi, ut inimitiæ, iræ. Credere etiam omnia mala accidere animæ ex carne, error est. Non enim omnia vitæ iniquæ vitia tribuenda sunt carni, ne ab his omnibus mundemus diabolus qui carnem non habet. Sed carnis nomine totum hominem signavit, qui vivendo secundum se, id est secundum carnem in hæc cadit. Non enim habendo carnem, sed vivendo secundum se, id est secundum hominem, factus est homo similis diabolo, quia et ille secundum se vivere voluit, quando in veritate non stetit. Ut autem ab his pænæ comminatione deterreat, addit : *Quæ nunc prædico vobis* ante iudicium. dum licet pœnitere, *sicut prædixi*, etiam ante hanc epistolam, *quoniam qui talia agunt regnum Dei non consequentur*, vel possidebunt : (85) non ait, qui hæc omnia fecerint, aut simul habuerint, sed qui talia agunt, quia etiam singula regnum Dei tollunt. Hæc autem apostolica sententia falsa est si tales post quantalibet tempora liberati, regnum Dei possidebunt, sed quia falsa non est, profecto regnum Dei non possidebunt. Et si in regno Dei nunquam

Vers. 22-26. — « Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Adversus huiusmodi non est lex. Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis. Si vivimus spiritu,

(83) Id., De nat. et grat.

(84) Id., De civit. Dei.

(85) Id., in eodem.

A « spiritu et ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ « cupidi, invicem provocanter, invicem invidentes »

Fructus autem. Quasi dicat : Hæc quæ enumeravi sunt opera carnis, sed ista sunt opera spiritus, quæ sequuntur, quæ tamen non nominat opera, sed fructus, quia propter se appetenda sunt. Eh hoc est quod ait : *Fructus autem spiritus*, id est Spiritus sancti vel gratia rationis illuminatæ, *est charitas*, quæ de terra ad cælum evocat, *gaudium*, scilicet puritas conscientia et elatio animi super his quæ digna sunt exsultantis. De quo legitur : Non est impiis gaudere, dicit Dominus. *Pax*, quando se non inquietant, *patientia* adversariorum, *longanimitas* expectationis ; *bonitas*, id est dulcedo animi ; *benignitas*, id est largitas rerum ; *mansuetudo*, quod non intractabilis, sed potius tractabilis est quis ; *fides*, de invisibilibus certitudo ; *modestia*, quod modum in dictis vel in factis servat, *continentia*, quod etiam a licitis se abstinat. *Castitas*, quando recte utitur licito. Attende quod in enumeratione fructuum spiritus, caput virtutum præmisit, id est charitatem. Quæ enim alia inter fructus spiritus debuit tenere primum nisi charitas, sine qua virtutes cæteræ non reputabuntur esse virtutes, et ex qua nascuntur universa bona ? (86) Deinde sequuntur membra ex isto capite exorta et religata, scilicet gaudium et pax, etc., quæ sine ea non possunt prodesse. Non enim bene gaudet, qui non diligit bonum unde gaudet ; non habet pacem veram cum aliquo, nisi eum diligat ; non est longanimis perseveranter expectando, nisi ferveat diligendo ; non est benignus nisi diligat cui opitulatur ; non est bonus, nisi diligendo ; non est fidelis salubriter, nisi ea fide quæ per dilectionem operatur ; non est mansuetus, cui dilectio non moderatur ; non continet se quis ab eo unde turpatur, nisi diligat unde honestatur. Merito igitur charitatem sic sæpe commendat quasi sola sit præcipienda, quæ non potest haberi sine cæteris quibus homo efficitur bonus.

Adversus huiusmodi. Quasi dicat : Quid per singula dicam ? *Lex*, quæ justis non est posita, sed injustis, *non est adversus huiusmodi*, sed contra mala. *Qui autem.* Quasi dicat : Contra malos posita est lex ; bonis autem imposita est crux, quod ita ait : *Qui autem sunt Christi*, quos necesse est sequi spiritum, *crucifixerunt*, id est maceraverunt, *carnem suam*, pugnantes, *cum vitiis* operum, *concupiscentiis* desideriorum. (87) Congruit enim nostræ devotioni, ut qui Domini nostri crucifixi passionem celebramus, reprimendarum carnalium voluptatem crucem nobis faciamus. In hac quidem cruce semper in hac vita debet pendere Christianus, ut sit fixus clavus, id est præceptis justitiæ, ut Christus in cruce clavus confixus fuit. *Si vivimus spiritu, spiritu et ambulemus.* Quod communiter supradixit, ad istos quibus scribit retorquet, et se eis connumerat, per hoc os-

(86) Aug., super Joannem.

(87) Id., in serm. de Quadrag.

tendens se non dicere eis quod ipse non velit servare. Quasi dicat : Illi qui sunt Christi ita agunt ut dixi ; et nos qui sumus Christi, ambulemus, Spiritu sancto duce et auctore libertatis nostræ. Si, id est quia spiritu vivimus, id est Spiritu sancto ad hanc vitam gratiæ venimus. Quomodo autem spiritu ambulemus docet subdens: *Non efficiamur cupidi inanis*, id est sæcularis gloriæ. Inanis gloria est velle vincere ubi præmium non est : nos dico, *invicem provocantes*, alios ad contentionem, vel litem et alia illicita, et *invicem invidentes*, si non audemus provocare. Hæc mala facit inanis gloria. Et sciendum quod cum per omnem vitium antiqui hostis virus humano cordi infundatur, in zelo invidiæ tota sua viscera serpens concutit, et in hac imprimenda malitia quasi pestem movet. [Cyprianus] Zelus iste modum non habet, permanens jugiter sine fine, cum alia scelera finiantur ; quantoque ille cui invidetur successu meliore profecerit, tanto invidus in majus incendium livoris ignibus inardescit. Hinc est vultus minax, torvus aspectus, pallor in facie, in labiis tremor stridor in dentibus, verba rabida et effrenata convitia, manus ad violentiam prompta, et si gladio interrim vacua, odio tamen furiatæ mentis est armata.

CAPUT VI.

VERS. 1-4. — « Fratres, et si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis hujusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris. Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi. Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit. Opus autem suum probet unusquisque, et sic in semetipso tantum gloriam habebit, et non in altero. »

Fratres, et si præoccupatus fuerit, etc. [Ambrosius] Hactenus toti Ecclesiæ Galatiæ, imo et universæ Ecclesiæ locutus est, improbando legem, et commendando gratiam ; modo ad prælatos loquitur specialiter, docens quomodo tractent subditos, scilicet leniter, quia fratres sunt, et si sunt superiores. [Augustinus,] Ideo hos alloquitur qui firmiores erant, ne inflatione bonæ vitæ eum qui peccato circumventus est spernendum putent, et abjiciendum. Quasi dicat: Non hoc faciatis quod dixi, sed *et si aliquis præoccupatus fuerit*, id est imprudenter lapsus ut nequeat vitare; nec mirum quia est homo, scilicet infirmus, præoccupatus : dico non in multis, sed in aliquo delicto, quasi non usu quotidiano peccans, Si hoc, inquam, fuerit, *vos qui spirituales estis*, non ideo despiciatis eum, sed *instruite hominem*, non per singula peccata diffluentem, et si aliquando labatur, *in spiritu lenitatis*, id est rationabiliter et leniter, ne si aliter feceritis, non patietur se argui, sed defendere se incipiat, ne turpis videatur. Ideo leniter instruite, quia fratres estis, etsi superiores. (88) Attende quod proprie dicatur delictum, et quod sit præoccupatio, quia dicit præoccupatus in aliquo de-

(88) Aug., in lib. Quæst. Levit.

(89) Id., in lib. contra mend.

delicto, ut his intellectis intelligas fratri præoccupato in delicto indulgendum. Delictum igitur fortasse **160** est declinare a bono. Peccatum est facere malum, vel sicut in laudabili, vita, aliud est declinare a malo, aliud facere bonum, quod admonemur, dicente Scriptura: *Declina a malo et fac bonum* (Psal. xxxvi) ; ita in damnabili aliud si declinare a bono, aliud facere malum ; et illud delictum, hoc peccatum sit. [Augustinus] Peccatum ergo est perpetratio mali. Delictum desertio boni, quod et ipsum nomen ostendit. Quid enim aliud sonat delictum, nisi derelictum, et quid derelinquit qui delinquit, nisi bonum ? Vel potest videri illud esse delictum quod ignoranter sit ; peccatum quod a sciente committitur, indifferenter tamen plerumque ponuntur, ut et peccatum nomine delicti, et delictum nomine peccati appelletur. (89) Præoccupatio autem est, dum vel ad horam non videtur quid agendum sit, vel qui viderint vincuntur, ut scilicet malum fiat, cum latet veritas, vel cum compellit infirmitas.

Considerans. Quasi dicat : Ita fac ut dixi, tu quisquis *considerans teipsum*, quod et tu fragilis es, *ne et tu tenteris*, id est ne, Deo permittente, in simile cadas. [Augustinus] Nihil enim ad misericordiam sic inclinatur quam proprii periculi cogitatio, ita eos nec deesse voluit fratrum correctioni, nec studere certamini. Ideoque ne sibi videatur quisque intrudere, etiam cum proterve exagitet, irridetque peccantem, aut superbe tanquam insanabilem detestatur, in spiritu, inquit, mansuetudinis instruite illum considerans teipsum ne et tu tenteris. *Alter.* Quasi dicat : Dico, leniter instruite, et etiam *portate onera* ; *alter portet alterius infirmitates.* Onera id est subvenite vobis invicem orationibus, et aliis hujusmodi, quasi sit sarcina vestra. *Et sic adimplebitis legem Christi*, id est charitatem. Ex charitate eam Christus peccata nostra tulit, qui etiam præcepit ut nos invicem diligamus. *Nam, etc.* Quasi dicat : Ita facite, ut dixi ; nam si quis aliter fecerit, se ipsum seducit. Et hoc est quod dicit: *Nam si quis existimat id est in mente sua superbe judicat se esse aliquid*, magnum comparatione peccantis, cum tamen nihil sit ex se, vel nihil sit comparatione spiritualis qui totum dat gratiæ ipse se seducit, id est dividit a veritate ; non eum seducunt laudatores ejus sed ipse potius, quia cum ipse sibi sit præsentior quam illi, mavult se in illis quære quam in seipso. Ideo subdit : *Opus autem.* Quasi dicat : Non ita putet aliquis sed potius *unusquisque probet*, id est diligenter inspiciat, *opus suum*, non peccatum alterius, ut Phariseus qui dicebat : *Non sum sicut cæteri hominum*, qui non re, sed fallaciter justus erat. Probet opus suum, dico *et sic*, [Ambrosius] id est si actus suos consideret, sciens si quid boni habet, se a Deo accepisse ; et si quid mali est, a se fore, *habebit gloriam in semetipso*, id est gloriabitur in Deo quem habet in se portans oleum secum, (90)

(90) Id., super Joan.

et non in altero, sic enim fiet, ut Deus qui est in eo sit gloria ejus, et nihil aliud. Vel, in seipso, id est intus in conscientia sua pura, habebit gloriam, id est gloriabitur et haudebit. *Et non in altero*, id est in alterius laude, scilicet cum alter eum laudat. [Augustinus, Hieron.] Qui enim conscientiam boni operis habet, non debet de hoc apud alium gloriari, et laudem suam foras fundere, sed in semetipso humiliter gloriari. [Ambrosius] Vel ita, et sic, id est si actus suos consideret, sciens neminem debere gloriari se mundum habere cor, in seipso habebit gloriam et non in altero, id est in sui, non in alterius consideratione gloriabitur. Nulli enim se anteponeat, nec quemquam judicat ut vere sit justus. Qui enim vere justus est, alterum sibi præponit, quia plus sua mala scit quam alterius, quorum cognitio sibi gloria est. Gaudet enim dum cognoscit morbum suum quam sanare desiderat.

VERS, 5-8. — « Unusquisque enim onus suum portabit: Communicet autem is qui catechizatur verbo ei qui se catechizat in omnibus bonis. Nolite errare; Deus non irridetur. Quæ enim seminaverit homo, hæc et metet. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem; qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. »

Unusquisque. Quasi dicat: Dico quod unusquisque probet opus suum, quod et debet, nam de suo judicabitur. *Unusquisque enim onus suum*, id est peccatum, portabit in pœna. Quod hic dicitur, contrarium videtur præcedentibus, ubi ait, alter alterius onus suum portabit: quod non est, quia nomen oneris diversis modis accipitur. (91) Multa enim sunt verba quæ diversis locis congruenter posita varie intelliguntur, sicut hic; nisi enim oneris nomen sub diversis significationibus acceperis, procul dubio putabis eundem sibi in loquendo esse contrarium, et hoc tam vicine positus verbis: qui cum paulo ante diceret, alterius onera portabit, hic dicit, unusquisque onus suum portabit. (92) Sed alia sunt onera participandæ infirmitatis, de quibus supra egit; alia reddendæ Deo rationis de actibus nostris, de quibus hic agit. Illa cum fratribus sustentanda communicantur; hæc propria ab unoquoque portantur. Hæc onera peccata sunt: alia ergo sunt in quibus quisque proprium portat, nec portat cum alio, nec projicit in alterum; alia quæ cum aliis et pro aliis portantur. Item, propter diversos homines hæc dicit. Contra eos enim qui putant hominem alienis inquinari peccatis, dicit, unusquisque onus suum portabit. Alieno quidem peccato nullus inquinatur, nisi consentiendo vel imitando fecerit suum. Item, contra negligentes qui nullum curant, corrigere securi, quod alienis non contaminentur peccatis, dicit, invicem onera portate. Onera infirmitatis invicem portamus, dum lenitate iram alterius sustineamus, et dum ei qui læsit, si petit

indulgemus, et hujusmodi. [Hieron.] Vel per onus intelligitur bonum opus. In Scripturis enim onus et in bonam et in malam partem accipitur. Et est, unusquisque onus suum portabit, id est offeret Deo in die judicii manipulos operum. Unde: *Venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos (Psal. cxxv)*. Et accipitur hoc de bonis tantum. Vel de bonis et malis ita potest dici. Unusquisque, bonus vel malus, portabit onus suum, id est mercedem operum suorum referet.

Communicet autem. Superius spiritualibus prælati dixit qualiter debeant se habere erga subditos, hic ad subditos loquitur, docens quo se debeant habere erga magistros. Quasi dicat: Prælati ita se habeant, ut dixi. *Is autem qui catechizatur*, id est instruitur, etsi solo verbo, non exemplo, *communicet ei in omnibus bonis* quæ ille dicit, non in malis si ea agit, ut lex sit tibi dux non homo, id est qui verbum audiens est, communem se doctori exhibeat recipiendo et opere implendo quæ ille dixerit. Et ne quis dicat: Non debeo agere, nisi quod in illo video, subdit: *Nolite errare*, quia error est hoc dicere. Et si inde vos excusatis apud homines, *Deus tamen non irridetur*, id est non potest falli. [Ambrosius] Certum est enim Deo imposturam fieri non posse, sed ab eo quisque capit quod meretur. Et vere non fallitur, quia reddet singulis pro meritis. *Quæ etiam seminaverit.* Vel aliter potest dici ut moneat subditos largiri temporalia prælati a quibus accipiunt spiritualia. Discipulos igitur ad magistrorum refrigeria hortatur dicens: *Is autem qui catechizatur*, id est instruitur, verbo *communicet ei qui se, catechizat in omnibus bonis suis*, id est omnia bona sua faciat ei communia. Usitatum enim præceptum est, ut prædicatori verbi Dei præbeat necessaria ille cui prædicatur, quæ bona appellatione recte significavit, sicut et Dominus in Evangelio cum discipulis loquens ait: *Cum malis sitis, vestris bona data dare filiis vestris (Luc. xi)*. [Hieron.] His potissimum consulendum est qui pro locorum et temporum, vel quarumlibet rerum opportunitatibus constrictius tibi junguntur. Prævidens autem quosdam obtendere paupertatem, et præceptum velle eludere, addit, nolite errare, Deus non irridetur. Quasi dicat: Nemo vane se excuset, quia Deus non potest falli. Scit enim corda nostra, non ignorat facultates. Excusatio versimilis hominem potest placare, Deum non potest fallere. [Ambrosius, Augustinus, Hieron.] Et vere non: *Quæ enim seminaverit homo*, præsentis vitæ labore, *hæc et metet*, id est horum mercedem recipiet. Et vere, *quoniam qui seminat in carne sua*, ut de carne, id est qui seminat carnalia vitia et fovet, et qui omnia quæ facit, etsi qua bona videantur, ideo facit ut carnaliter ei bene sit, et qui de lege carnaliter sentit, *de carne et metet* convenientem messem scilicet *corruptionem*. Nihil enim melius convenit carni quam

(91) August., De cons. Evan,

(92) Id., De verb. Apost.

corruptio. *Qui autem seminat in spiritu*, [Ambrosius] id est qui spiritui dat assensum ex fide cum charitate serviendo justitiæ et legem spiritualiter intelligendo, *de spiritu et metet*, convenientem messem scilicet *vitam æternam*. [Augustinus] Nota quod homo constat ex spiritu et carne. Ideo seminat in spiritu et carne. Porro homo etiam Christianus ad comparationem Spiritus sancti caro est. Illud etiam observandum, quod cum dicit, qui seminat in carne, addit, *sua*, cum vero dicit in spiritu, non addit *suo*; quia semen carnale ex homine est, semen vero spirituale ex Spiritu Dei est. Messis vero hæc in fine promittitur. Ideo quod in seminando perseverantia opus est. Unde addit:

VERS. 9-13. — « Bonum autem facientes, non « deficiamus: tempore enim suo metemus, non « deficientes. Ergo, dum tempus habemus, operemur
 « bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos
 « fidei. Videte qualibus litteris scripsi vobis mea
 « manu. Quicumque enim volunt placere in carne,
 « hi cogunt vos circumcidi, tantum ut crucis
 « Christi persecutionem non patiantur. Neque enim
 « qui circumciduntur legem custodiunt, sed volunt
 « vos circumcidi, ut in carne vestra gloriantur. »

Bonum autem. Quasi dicat: Ita se habeant prælati erga subditos, et subditi erga prælatos, ut dixi. Utrique autem, scilicet prælati et subditi, *non deficiamus, facientes bonum*, quia non debet deficere operando qui non deficiet in metendo. Si homo non imposuerit finem operi, nec Deus imponet remunerationi. Quantum perseveraverimus in operibus, tantum metemus in fructibus; et quantum aviditas inquirentis se dilataverit, tantum se aperiet ad præmium manus retribuents, quia sic recipiet quisque, quomodo facit, quia qui fortis erit ad seminandum, fortis erit ad metendum. Unde subdit: *Tempore enim suo*, id est conveniente, *metemus, non deficientes*. Nota quod ait, suo tempore, non utique Deus statim facit quidquid ad salutem oratur; nec ideo denegat quia differt, sed tempore suo, id est congruo præstat. Et quia metemus indeficientes, *ergo, dum habemus*, in hac vita tempus seminandi, *operemur bonum*. [Hieron.] Tempus seminandi est præsens vita qua currimus; in hac licet nobis quod volumus seminare. Cum vero transierit, operandi tempus auferetur. Unde: *Operamini, dum dies est; veniet nox quando jam nullus poterit operari* (Joan. ix). Operemur bonum, dico *ad omnes*, ut sit perfecta dilectio, *maxime autem ad domesticos fidei*, id est ad eos qui sunt de familia nostra per fidem, id est ad Christianos. Omnibus enim pari dilectione vita æterna optanda est, etsi non omnibus eadem possint exhiberi dilectionis officia; quæ fratribus maxime exhibenda, quia faciliores et propensiores in bono circa fratres esse debemus, quia sumus invicem membra. Si enim in cunctos libertatis frena laxantur, maxime in domesticos, id est in Christia-

nos, qui habent eundem Patrem, ejusdemque magistri appellatione censentur. (93) Omnibus igitur impendenda est misericordia, in quo præponendi sunt justus qui sunt ex fide. Quia autem omnibus etiam inimicis nostris qui scelerati sunt, et persequentibus Ecclesiam benefaciendum sit, testis est Deus qui dicit: *Benefacite his qui oderunt vos, diligite inimicos vestros* (Matth. v). Ubi manifeste ostendit viscera misericordiæ peccatoribus non esse claudenda, nec etiam si adversum nos hostilem animum gerant; quia et ipsi homines sunt. Et hoc exemplo Dei Patris astruitur, *qui solem suum facit oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos* (ibid.).

Sunt tamen qui æstimant eleemosynas tantum justis esse præbendas, peccatoribus autem nihil dari oportere, ne contra Deum conemur, si eis volumus subvenire quos ipse vult punire. Adhibent etiam testimonia sanctæ Scripturæ. Dicit enim Scriptura: *Da misericordiam, et ne suscipias peccatorem, et impiis et peccatoribus redde vindictam. Benefac humili et ne dederis impio, quia et Altissimus odio habet peccatores, et impiis reddet vindictam* (Eccli. xii). Hæc verba quomodo accipienda sint non intelligentes, detestabili crudelitate induuntur. Unde nos oportet hæc charitati vestræ explanare qualiter intelligenda sint. Illa ergo ob hoc dicta sunt, ne cuiquam peccatori ideo benefacias quia peccator est; sed quia homo est, ut non sis ad judicandum remissus, nec ad subveniendum inhumanus. Ita utrumque præceptum tenebis; odias etiam in illo quod Deus odit, id est quod malus est, et corripe et persequere, ut perimas quod homo fecit, et conserva quod homo est. Peccatum quippe homo fecit, hominem vero Deus; et non suscipias peccatorem, ut velis salvum esse in eo quod malus est, sed quia homo, ut nulli homini claudatur misericordia, nulli peccatori relaxetur impunitas. Persequamur ergo in malis propriam iniquitatem, misereamur in eisdem communem conditionem.

Videte, etc. [Ambrosius] Postquam ad meliora opera hortatus est eos, redit ad illud unde prius agebatur, ne scilicet legales observantiæ teneantur; [Hieron.] ne quis autem sub nomine ejus fallat incautos cavet, finem Epistolæ manus suæ adnotatione complens. Ab hoc enim loco, manu sua usque ad finem scripsit. Quasi dicat: Ut firmiter prædicta teneatis, *videte qualibus scripturis scripsi vobis mea manu*, ut sciatis hanc Epistolam a me missam, et per hoc magis obediatis. *Quicumque enim*. Quasi dicat: Opus fuit ut scriberem, quia pseudo instant. Et hoc est: *Quicumque enim volunt placere, in carne*, id est in carnalibus observantiis, *hi cogunt vos circumcidi*, improbitate non ratione ducuntur. Et id propter hoc tantum faciunt, *ut non patiantur*, ab infidelibus Judæis, *persecutionem Christi*, id est quæ pro cruce Christi infertur. [Ambrosius] Isti erant pseudo qui sic Christum prædicabant, ut etiam le-

(93) Aug., in psalmo cxi.

gem servandam docerent, crucem prædicabant, ut a fidelibus quæstum acciperent: legem, ut Judæis placerent [Hieron.] Vel forte hoc ideo dicit, quia Romani, scilicet Caius Cæsar et Octavianus Augustus leges promulgaverunt, ut Judæi, ubicunque essent, proprio ritu viverent et patriis cæremoniis deservirent. Quicunque igitur circumciscus erat, licet in Christum crederet, quasi Judæus habebatur in gentibus; qui vero incircumciscus se non esse Judæum præputio præferbat, persecutionibus tam gentilium quam Judæorum fiebat obnoxius. Has igitur persecutiones hi qui Galatas depravaverant declinare cupientes, circumcisionem pro defensione discipulis persuadebant. Nam nec Judæi persequi eos poterant nec gentiles quos videbant et proselytos circumcidere, et ipsos legalia observare. *Neque enim qui circumciduntur.* Quasi dicat: Vere ideo tantum faciunt, ut vitent persecutionem; non enim pro amore legis hoc faciunt; neque enim qui circumciduntur, *legem custodiunt.* [Augustinus] Illam dicit custoditionem legis, scilicet non occidere, non mæchari, et alia hujusmodi, ad bonos mores pertinentia: quæ nisi charitate et spe æternorum bonorum, quæ per fidem accipiuntur, impleri non possunt, ut jam dictum est, *sed volunt vos circumcidi ut in carne vestra* [Ambrosius], id est de carnali circumcisione in qua dolor est vobis, *glorientur* apud Judeos, eo quod tam multos proselytos faciunt.

VERS. 14-18. — « Mihi autem absit gloriari nisi « in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi « hi mundus crucifixus est et ego mundo! In « Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet « neque præputium, sed nova creatura. Et quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super « illos et misericordia et super Israel Dei. De cætero « nemo mihi molestus sit. Ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto. Gratia Domini « nostri Jesu Christi, cum spiritu vestro, fratres, « Amen. »

Mihi autem absit. (94) Quasi dicat: Illi in carne gloriantur, *mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.* Ecce ubi mundi philosophus erubuit, ibi Apostolus thesaurum reperit: quod illi visum est stultitia, Apostolo factum est sapientia et gloria. (95) Noli ergo erubescere de cruce Christi, recale frontem tuam, ne linguam expavesceas alienam: de qua cruce ut non erubesceremus, eam in ipsa fronte, id est pudoris domicilio locavimus. Ideo enim crux in fronte credentium, ubi sedes est verecundiæ figitur, ut de nomine ejus fides non erubescat, et magis Dei gloriam quam hominum diligat. (96) Signum veteris Testamenti circumcisio in latenti carne, signum novi Testamenti crux in libera fronte, ibi enim occultatio, hic revelatio est: ibi sub velamine, hic revelata facie. (97) Crucem autem ut in ea gloriemur Dominus suo gestans humero, pro virga regni nobis commendavit: quod

(94) August., De verb. Apost.

(95) Id., in serm. de Passione Christi.

A est grande ludibrium impiis, grande mysterium piis. Hic ergo opprobrium et deformitatem Christi non erubescamus, sed veneremur. Deformitas enim Christi te format; nisi deformis ille esse voluisset, tu formam quam perdidisti non recepisses. Pendebat enim in cruce deformis, sed deformitas illius pulchritudo nostra erat. In hac ergo deformitate gloriemur, cujus signum in fronte portamus. De hac deformitate non erubescamus, sed gaudeamus cum Apostolo, qui dicit se gloriari in Christi cruce. Poterat dicere, in sapientia, in potestate, in majestate: et verum diceret. Sed est magnum in sapientia Dei vel majestate vel potestate Dei gloriari, sed majus in cruce. Unde impius insultat, irridetque philosophus. Et quasi quis diceret: Cur gloriaris in cruce? quid enim prodest? [Augustinus] Ecce quid: *Per quem, id est Christum crucifixum, mihi mundus crucifixus est, ut me non teneat, et ego mundo, ut eum non teneam.* Quia nec ego in mundo aliquid cupio, nec ipse aliquid suum in me cognoscit, sicut Dominus ait: *Venit princeps mundi hujus et in me non habet quidquam* (Joan. xiv). Et est sensus: Per crucem Christi mundi concupiscentiæ non habent in me dominium, nec mundus jam se mihi ingerit, et ego contra eum sum fortis.

Et nota quia non sine causa utrumque dixit, scilicet et sibi mundum crucifixum et se mundo. Plerumque enim contingit ut homo mundum mente non teneat, sed tamen mundus eum suis cupiditatibus vel occupationibus astringit. Et mortuus est homo mundo, et mundus eum quasi vivus concupiscit, dum alio intentum in suis actibus rapere contendit. Sed nec Paulus mundum cupit nec mundus eum, ut in duobus mortuis neuter neutrum videt. Quia ergo nec Paulus mundi gloriam quærebat, nec a mundi gloria ipse quærebat, ideo et se mundo et sibi mundum crucifixum esse gloriabatur. *In Christo enim.* Quasi dicat: Ideo solum in Christo glorior, quia *in Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium.* Quasi dicat: *Æqualia sunt Deo præputium et circumcisio, sed nova creatura, id est regeneratio et nova vita.* Novam enim creaturam dicit novam vitam per fidem Christi. Ego in cruce glorior; *et quicunque fuerint secuti hanc regulam, id est rectitudinem gloriandi, pax, id est tranquillitas mentis, et misericordia, de peccatis, id est peccatorum remissio, erit a Deo super eos gentiles, et etiam super Israel, id est Judæos, non utique carnales sed qui sunt Dei, id est spirituales.* [Ambrosius] Dnas enim partes hic significavit super quas manet pax et misericordia Dei, scilicet gentilium fidelium et Judæorum credentium. Et *de cætero, id est amodo.* Vel, de cætero, ita ut sint duæ dictiones, id est de alio præter fidem, scilicet de legalibus, *nemo sit molestus, ut iterum cogar scribere de eodem.* Unde dicit Ambrosius: Non vult per turbulenta contentiones tedium sibi fieri

(96) Id., super Joan.

(97) Id., de verb. Apost.

de re quæ tum satis erat exposita. Vel sicut in Græco legitur: *De cætero nemo laborem mihi exhibeat, vel præstet, scilicet ut rursus in vobis necessitatem habeam laborandi. Laborem enim* 162 *præstat magistro qui aliter sensit quam docuit. Dico ut nemo sit molestus mihi, cui utique non est facienda molestia. Ego enim porto in corpore meo, pro fidelibus stigmata Domini Jesu, id est signa militiæ Christi, quæ me comprobant esse militem, scilicet passiones, tribulationes, etc., quod non pseudo faciunt. Quasi dicat: quod vos non attenditis. Stigmata ergo appellavit quasi notas pœnarum de persecutionibus*

A quas patiebatur. Stigma enim dicitur punctum vel nota aliquo ferro facta. Et est sensus: ideo non debet fieri mihi molestia, quia ego habeo alios conflictus, et certamina quæ in persecutionibus quas patior mecum dimicant. *Gratia.* Ecce conclusio Epistolæ, quasi subscriptio, qua et in nonnullis aliis Epistolis utitur; quasi dicat: Ut prædicta teneatis, gratia, non dissensio, non legis servitus, non rixa, non jurgium, sed gratia Domini Jesu Christi, o fratres, sit cum spiritu vestro, id est cum ratione vestra, ut veritatem semper intelligatis. *Amen.* Per hoc verbum Hebræum vera esse quæ locutus est ostendit.

IN EPISTOLAM AD EPHESIOS

ARGUMENTUM.

Ephesii sunt Asiani. Hi accepto verbo veritatis, perstiterunt in fide. Hos collaudat Apostolus, scribens a Roma de carcere per Tychicum diaconem.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1-4. — « Paulus apostolus Christi Jesu « per voluntatem Dei, omnibus sanctis qui sunt « Ephesii et fidelibus in Christo Jesu, gratia vobis et « pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. « Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu « Christi, qui benedixit nos in omni benedictione « spirituali in cœlestibus in Christo, sicut elegit nos « in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus « sancti et immaculati in conspectu ejus in chari- « tate. »

Paulus apostolus. Hanc Epistolam scribit Apostolus Ephesiis. Ephesii autem sunt Asiani: hi per Paulum non fundati, sed confirmati fuerant in fide. Eos enim non fundavit Apostolus in fide, sed confirmavit, multa pro eis passus a perfidis, qui post confirmationem firmiter steterant in fide et in bonis operibus. His scribit Apostolus a Roma de carcere per Tychicum confortatoriam Epistolam, cum ulterius non esset eos visurus: et sciens eos esse bonos, non arguit de culpa, sed ne relabantur timendum erat. Qui enim stat cadere potest, et quia nullus adeo perfectus est qui crescere non possit, eos ad ulteriora hortatur; et ne recedant a fide pro suis tribulationibus, scilicet Apostoli, teneantque suas ordinationes, et præsertim ne perfectio erigat eos in tumorem, ostendit de quo statu ad quem dignum vocati sunt, dicens, omnia beneficia eis vel apostolis ipsis, vel toti humano generi per solam Dei gratiam collata fore. Est igitur intentio Apostoli in hac Epistola Ephesios in bonis habitis confirmare, et ad ulteriora provocare, nec non et ad humilitatem actionemque gratiarum informare. Modus tractandi talis est: De more suo salutationem præmittit. Deinde gratias agit Deo, exponens prius beneficia

B humano generi præstita, post ipsis apostolis specialiter indulta, deinde Ephesiis ipsis ostendens a quo et ad quid vocati sint. Deinde Christi dignitatem et prælationem ostendit, postea ad patientiam et charitatem eos invitat, unitatem fidei et Ecclesiæ commendans et dona gratiæ connumerans. Tandem ad certamen exhortans contra principes tenebrarum, militiæ Christianæ armaturam describit. Prius ergo salutans, et se noto nomine significans, ait: *Paulus apostolus Christi Jesu, non meis meritis, sed per voluntatem Dei, ita et vos per eam habetis quidquid boni est vobis. Paulus, inquam, scribit vel mandat, vel ego Paulus scribo sive mando omnibus qui sunt Ephesii sanctis exercitio virtutum, et fidelibus fide recta quæ est in Christo Jesu.* Recte illa duo posuit: tunc enim prodest ac creditur bona vita, si fides est in Christo Jesu; tunc vere sancti sunt, si fideles sunt in Christo. Vel distingue inter sanctos et fideles, ut sanctos intelligas majores et perfectiores, fideles minus perfectos. Scribit ergo sanctis, id est perfectis, et non solum eis, sed etiam fidelibus, qui, si non sancti sunt, vel in fide sani. Et quod sancti sunt et fideles, hoc est in Christo Jesu, id est opere Christi, non meritis suis. Et in scribendo ante alia salutans dicens: *Gratia justificationis, et pax,* [Ambrosius] id est tranquillitas mentis, et reconciliatio ad Deum, sit vobis, a Deo, *Patre nostro,* per quem omnia condita sunt et restaurata, et *Domino Jesu Christo,* sine quo nulla bona dantur vobis. [Haimo] *Benedictus,* præmissa salutatione incipit a gratiarum actione innuens esse a Deo. [Ambrosius] quia aliter benedicitur Deus ab homine, aliter homo a Deo: unum quidem benedictionis verbum est, sed pro congruentia personæ varie debet intelligi, sicut et facere dicitur Deus et homo, sed Deus nutu solo impossibiliter facit, homo vero conatu et labore; ita Deus benedicitur ab homine cum laudibus dignis extollitur, homo autem a Deo, cum Deus ei gratiæ suæ dona impertit, non meritis ejus, sed mi-

sericordia sua. Ait ergo, *Deus sit benedictus corde, ore, opere, et a me et a vobis, et a bonis : Deus dico, qui est Pater generatione Domini nostri Jesu Christi, pro quo nobis benefacit. Qui benedixit nos.* Post actionem gratiarum enumerat beneficia quæ a Deo per Christum toti humano generi sunt data, et distinguit duas Dei præordinationes, et earum effectus, quarum altera est de præsentia ad justitiam, altera de futuro ad coronam : nec dicuntur duæ, quin una Dei sit prædestinatio quæ est ipse Deus, sed quia de duobus est ipsa Dei æterna præordinatio, scilicet de præsentia in justitia, et de gloria in futuro. Deus enim ante mundi constitutionem, cum nullus quidquam meruerat, præordinavit quod in tempore gratiæ aliquos a perditis separaret, et justos et immaculatos faceret ; præordinavit etiam quod et illos justos ad æternam beatitudinem perduceret. Harum præordinationum alteram hic implet, id est quia justos facit ; alteram in futuro implebit, quæ erit omnium perfectio, a qua consummatione omnium incipit, ostendens effectum ejus, et utens præterito pro futuro pro rei certitudine, cum ait : *Qui Deus benedixit, id est benedicet, nos, nostris meritis maledictos, id est in futuro exaltabit, dando immortalitatem. Unde subdit : In omni benedictione spirituali, id est exaltabit omnimoda exaltatione, et perfecta, quæ tota erit spiritualis etiam in corporibus, quæ tunc habebunt naturam spiritus, quia erunt agilia et habilia, cibo non egentia, quæ spiritui naturalia sunt. Benedictione dico habita in cælestibus, id est in cælo. Et hoc fiet, in Christo, id est operante Christo. Sicut.* Posuit effectum secundæ præordinationis, scilicet quæ erit de futuro, hic ponit primam præordinationem quæ est de præsentia, tangens effectum ejus ; quasi dicat : *Benedicet nos in futuro ; quod etsi videtur ex meritis, ita tamen gratis erit, sicut et prima præordinatio gratuita est, quia merita quæ præcedunt futuram vitam ex gratia sunt, et dona Dei sunt. Coronat enim in nobis Deus dona sua, non quæ ex nobis sint merito. Et hoc est quod ait : Ita gratis hoc faciet, sicut gratis nos elegit, prædestinando, et hoc in ipso, id est per ipsum Christum. Elegit dico, ante mundi constitutionem, id est antequam essemus. Ne quis ergo putet animas cum Deo fuisse æternas, et tunc aliquid meruisse, juxta errorem illorum qui ante hæc visibilia dicunt fuisse quasdam animas sanctas, et ideo tunc fuisse electas ; sed aperte ostendit hoc falsum esse dicens : Elegit nos ante constitutionem (1). Quomodo autem eligeret eos qui nondum erant nisi prædestinando ? Elegit ergo prædestinans nos : et sicut non elegit eo quod tunc sancti essemus, ita nec ideo quia sancti futuri essemus. Sed potius elegit nos ad hoc, ut in tempore gratiæ essemus sancti, per bona opera. Non ergo quia futuri eramus elegit, sed ut essemus sancti. Ideo quippe tales futuri eramus, quia elegit ipse*

A prædestinans ut tales per gratiam ejus essemus. Sed Pelagianus veritati resultans ait : Præsciebat Deus qui essent futuri sancti et immaculati per liberæ voluntatis arbitrium ; et ideo eos in sua præscientia quales futuros esse præscivit elegit. Elegit, inquit, antequam essent, prædestinans filios quos futuros sanctos præscivit : nec fecit, nec se facturum, sed ipsos facturos esse prævidit. Quem confutat Apostolus dicens : *ut essemus sancti virtutibus, et immaculati, a malis, a crimine ; et hoc in conspectu ejus, non hominum, id est intus ubi ipse conspicit, non extra ubi homines vident. Vel, in conspectu ejus, id est ut eum conspiciamus, et hoc non fecit ipse meritis nostris, sed in charitate sua. Amor enim Dei hoc fecit. [Haimo.] Vel ita dico, ut essemus sancti et immaculati, et hoc in charitate, id est per charitatem nostram qua diligimus Deum. [Ambrosius] Potest enim intelligi vel de charitate Dei qua diligit homines, vel de charitate ipsorum hominum qua diligunt Deum.*

B *Vers. 5-10. — « Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum : « secundum propositum voluntatis suæ in laudem « gloriæ gratiæ suæ : in qua gratificavit nos in dilecto Filio suo, in quo habemus redemptionem « per sanguinem ejus, remissionem peccatorum secundum divitias gratiæ ejus, quæ superabundavit in nobis in omni sapientia et prudentia, « ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis « suæ, secundum beneplacitum ejus quod proposuit in eo, in dispensatione plenitudinis temporum « instaurare omnia in Christo quæ in cælis et quæ « in terra sunt in ipso. »*

C *Qui prædestinavit.* Posita prædestinatione quæ pertinet ad justitiam et sanctitatem vitæ præsentis, ponitur hic alia prædestinatio pertinens ad vitam æternam, cujus effectum supra notavit. Quasi dicat : Elegit nos ut hic essemus sancti : ipse utique *qui prædestinavit nos, id est gratia sola præelegit, id est voluntate gratuita, in adoptionem filiorum, id est ad bona quæ filii habituri sunt. Filii autem sunt credentes in eum ; et hoc est quod subdit : Per Jesum. Quasi dicat : quod ipsi filii sunt, hoc non est per merita, sed per Jesum Christum. Prædestinavit nos dico venturos, in idipsum, id est eadem habituros cum Christo. Prædestinavit dico, non nostro placito, sed secundum propositum voluntatis suæ, id est secundum bonam voluntatem, longe antequam impleretur in nobis prædestinatio, habitam, vel omnibus palam propositam et ostensam. Prædestinavit nos dico et sanctificavit : et hoc in laudem gloriæ gratiæ suæ, id est ut laudemus gloriosam gratiam ; quasi dicat : Gloria gratiarum est æterna adoptio, in qua gratia gratificavit nos, id est gratos nos sibi fecit. Hic notatur effectus primæ præordinationis quæ pertinet ad justitiam. Gratificavit, dico, in dilecto Filio suo, pro quo nos diligit. Diligens enim*

(1) August. De prædest. sanct.

suum Unigenitum, etiam illis quos diligit, et quibus A vult Filius divina dona largitur, *in quo*. Ecce hic ostendit per quem facti sumus grati, dicens: *In quo, Filio habemus redemptionem*, ut possimus reverti a captivitate qua serviebamus diabolo venundati sub peccato; habemus, inquam, *per sanguinem ejus*, qui nostræ redemptionis est pretium: *Et habemus remissionem* peccatorum, in baptismo; duplicem gratiam ostendit, quia et redemit, et peccata nostra non imputavit. Et hoc præstitit nobis, *secundum divitias gratiæ ejus*, id est secundum divitem et copiosam gratiam suam, quia omnia dimittit, et totum jus inimici destruit. *Quæ superabundavit*. Hactenus egit de his quæ toti humano generi collata sunt, modo agit de his quæ singulariter apostolis dedit; quasi dicat: Dico divitias gratiæ; quæ gratia cum omnibus abundasset fidelibus, *in nobis* apostolis *superabundavit*, id est plusquam in aliis abundavit, ut verbi gratia in hoc, scilicet *in omni sapientia*, id est in omni de divinis notitia, et prudentia, id est providentia temporalium. In omni dico, ita *ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ*. Voluntatem suam secretam aliis, id est illud quod secreta voluntate facere volebat. Et quid illud sit supponit, scilicet instaurare omnia, et hoc non meritis nostris, *sed secundum bonum placitum ejus*, id est secundum bonam voluntatem suam ut bona fieret subveniret. (2) *Quod bonum placitum vel sacramentum proposuit*, id est longe antequam fieret posuit, vel omnibus palam obtulit. Illud dico implendum *in eo*, Filio, scilicet non in alio, id est in Christo, et non in alio tempore implendum, *sed in dispensatione plenitudinis* temporum, id est in plenitudine temporis dispensati a Deo, id est in tempore gratiæ, quo implere quæ cæteris temporibus promissa et figurata sunt, divina providentia rationabiliter dispensavit. Si enim ignari penitus essent homines, non prædocti, non reciperent Christum; et nisi prius de naturali et doctrinali lege essent convicti, superbi parvipenderent Christi adventum. (3) Ne ergo quæretur cur in hoc tempore potius quam in alio voluerit implere secretum suæ voluntatis, scilicet *instaurare*, id est ad primum statum reducere, *omnia*, per peccatum destructa, et *quæ in cælis sunt*, id est angelos, et *quæ in terris sunt*, id est homines: non quod pro angelis mortuus est Christus, sed ideo etiam pro angelis fit quidquid hominum per ejus mortem redimitur et liberatur a malo, quia cum eis quodammodo reditur in gratiam post inimicitias quas inter homines et sanctos angelos peccata fecerunt; et ex ipsa hominum redemptione ruinæ illius angelicæ damnum reparatur; et utique noverunt angeli sancti docti de Deo, cujus veritatis æterna contemplatione beati sunt, quanti numeri supplementum de genere humano integritas illius civitatis exspectet. Instaurantur autem quæ in cælis sunt, cum id quod inde cecidit in angelis redditur ex hominibus. Instaurantur

(2) August. De prædest. sanct.

(3) Id., in Enchir.

etiam quæ in terris sunt, cum ipsi homines qui prædestinati sunt in æternam veritatem, a corruptionis vetustate renovantur. Et est sensus: Voluit instaurare, id est supplere, quæ in cælis sunt, id est numerum angelorum diminutum implere, et quæ in terris sunt, id est homines qui per peccatum depravati erant renovare. Vel, quæ in cælis sunt, id est animas sanctorum quæ jam in cælis, et quæ in terra, id est sanctos qui adhuc in terra sunt. Et hoc in Christo, id est per ipsum Christum. Christi enim adventus salus est, et sanctis qui jam cum Christo sunt, et illis qui adhuc futuri sunt.

VERS. 11-14. — « In quo etiam nos sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositum ejus » « qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ, ut simus in laudem gloriæ ejus nos » « qui ante speravimus in Christo. In quo et vos, » « cum audissetis verbum veritatis, Evangelium salutis vestræ, in quo et credentes signati estis » « Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostræ in redemptionem acquisitionis » « in laudem gloriæ ipsius. »

In quo, etc. Ne apostoli in quibus superabundat gratia viderentur meruisse aliis, ostendit eos ita gratis vocatos non meritis, sicut fuerunt alii, dicens: *In quo* Christo, id est per quem Christum *etiam nos*, apostoli ut vos alii, *sumus vocati*, per interiori gratiam: et hoc non meritis, *sed sorte*, id est divina electione. (4) Sors enim dicitur Dei gratia, qua salvi facti sumus: quæ bene dicitur sors, quia hominis non est electio, sed voluntatis Dei, qui nulla nostra merita invenit, *sed sorte voluntatis suæ* nos ad salutem vocavit, quia voluit, non quia digni fuimus. [Augustinus] Hæc est sors unde illa tunica Domini desuper texta, quæ charitatem significat, sorte super eam missa provenit, quia Dei gratia charitas inspiratur, non meritis vocati sumus. Nos dico prius prædestinati, id est per gratiam præparati et electi: et hoc non secundum merita, *sed secundum propositum ejus, qui*, etiam in apostolis, *operatur omnia*, etiam velle bonum. (5) Ipse ergo ut credere incipiamus operatur. Non enim quia credimus, *sed ut credamus* elegit nos et operatur omnia. Et hoc *secundum consilium voluntatis suæ*, id est secundum voluntatem suam, quæ est ex ratione. Quasi dicat: Quare nos magis elegit ad officium prædicationis et apostolatus nescimus, *sed tamen consilio fecit*, non temere. [Augustinus] Et ad hoc vos elegit, *ut simus in laudem gloriæ ejus*, id est ut per nos alii laudent gloriam ejus, ut exemplo nostro nemo jam gloriatur in homine. [Ambrosius] Verum est enim quod ait: *Non vos me elegistis, sed ego elegeri vos* (Joan. xv). Laus autem gloriæ Dei est, cum multi acquiruntur ad fidem, sicut gloria medici est cum multos curat. Simus, inquam, in laudem ejus nos apostoli, *qui ante omnes alios* quibus Christus prædicavit, et qui per eum conversi sunt, *speravimus in Christo*, et

(4) Aug. in psalmo cxxx.

(5) Id., De prædest. sanct.

ideo tales esse debemus, per quos alii laudent. *In quo*, etc. Expositis his quæ apostolis collata sunt, modo venit ad ea quæ dedit Ephesiis. Quasi dicat: Speravimus in Christo, in quo Christo, id est in cuius fide, *et vos*, Ephesii, estis, *cum audivissetis*, id est per hoc quod audivistis; et postquam audivistis, non ante. Cum enim et causam notat hic et tempus. Cum audivissetis, dico, *verbum veritatis*, scilicet Evangelium salutis vestræ, quod salutem annuntiat, et ad salutem vocat. *In quo* Christo, id est in cuius operatione, *et vos*, credentes, *signati estis*, id est divisi a grege diaboli. [Hieronymus] Vel, signati estis, imagine Dei reformata in vobis. Unde: signatum est super nos *lumen vultus tui, Domine* (Psal. iv). Et hoc, *Spiritu sancto promissionis*, id est per Spiritum sanctum qui promissus erat, vel qui promisit hæreditatem, et est arrha ejus. (6) Unde subdit: *Qui est pignus hæreditatis nostræ. Diffusa est enim charitas in corda nostra per Spiritum sanctum* (Rom. v). Quid est enim, si diffusa est charitas? Ecce jam ex quantum locunque pignore deambulat Deus in nobis, et sic pignus accepimus. Quidam tamen codices melius habent *arrham*; eandem quippe rem interpretes dicere voluerunt. Interest tamen aliquid in loquendi usu inter *arrham* et *pignus*. Pignus enim quando datur, soluto eo pro quo ponitur, aufertur; *arrha* vero est cum de ipso datur aliquid quod non est auferendum, sed complendum. Si ergo charitatem modo Deus tanquam pignus dedit nobis per spiritum, qui datus est re promissa reddita, auferendum est a nobis pignus? Absit! sed hoc quod dedit implebit. Ideo melius habetur *arrha* quam *pignus*. Dedit nobis spiritum, ad hoc utique, scilicet *in redemptionem acquisitionis*, id est ad hoc ut sanguine ejus redempti a jure inimici, et ultra non dominetur nobis inimicus. Acquiramus Deum, vel acquiramur a Deo. Ad hoc enim redemit ut habeat, non ut perdat nos. *Et in laudem gloriæ ipsius*. Quasi dicat: Et ad hoc dedit nobis Spiritum, ut laudetur ipse Deus.

VERS. 15-23. — « Propterea et ego audiens fidem
« vestram quæ est in Christo Jesu, et dilectionem
« in omnes sanctos, non cesso gratias agens pro vo-
« bis, memoriam vestri faciens in orationibus meis,
« ut Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ,
« det vobis spiritum sapientiæ et revelationis in
« agnitionem ejus, illuminatos oculos cordis vestri,
« ut scialis quæ sit spes vocationis ejus, et quæ divi-
« tiæ gloriæ hæreditatis ejus in sanctis, et quæ sit su-
« pereminens magnitudo virtutis ejus in nos, qui
« credimus secundum operationem potentiæ virtutis
« ejus, quam operatus 164 est in Christo, suscitans
« illum a mortuis, et constituens ad dexteram suam
« in cælestibus supra omnem principatum et pote-
« statem et virtutem et dominationem, et omne no-
« men quod nominatur, non solum in hoc sæculo,
« sed etiam in futuro. Et omnia subiecit sub pedi-
« nus ejus, et ipsum dedit caput supra omnem Ec-

(6) Augustinus, in serm. De visione Dei.

(7) Id., ad Vitalem.

A « clesiam quæ est corpus ipsius, et plenitudo ejus
« qui omnia in omnibus adimpletur. »

Propterea. Enumeratis beneficiis humano generi vel apostolis vel Ephesiis collatis, quid de beneficiis Ephesiis datis sentiat Apostolus subdit, scilicet quod gratias agit, et rogat superaddi, ne illi superbiant, sed ultra tendant; quasi dicat: Cum audivissetis Evangelium, credidistis. *Propterea ego audiens fidem vestram, quæ est in Christo Jesu*, id est qua in Christum creditis sine admissione legis, *et dilectionem vestram*, id est opera charitatis ostensu, *in omnes sanctos, non cesso agens pro vobis gratias* Deo; quasi dicat: Bene novi quales estis. Et inde non vos, sed Deum laudo qui hoc fecit. Ei enim qui fecit aguntur gratiæ. Ideo ait: Non cesso pro vobis gratias agens, scilicet de habitis bonis: ego etiam *faciens memoriam vestri in orationibus meis*, in quibus oro Deum ulteriora vobis implorans. Unde congrue pro jam datis præmittitur gratiarum actio. (7) Qui enim orandus est ut faciat, illi est gratiarum actio reddenda cum fecerit. Hoc autem in orationibus meis peto, *ut Deus Domini nostri Jesu Christi et Pater gloriæ*, id est Christi, *det*, etc. [Haimo] Distingue, Deus Pater, et Deus Christi est et Pater; sed Deus Christi est secundum humanitatem, quia Christus est homo et natus ex femina. Unde in psalmo dicit: *De ventre matris meæ Deus meus es tu* (Psal. xxi). (8) Ostendens Patrem esse Deum suum, quia homo factus est: homo enim de ventre matris natus, et secundum hominem de virgine natus est Deus, ut non solum Pater illi esset qui cum de seipso genuit, sed etiam ejus Deus esset quem de ventre matris hominem creavit. Qui ergo Pater est Filio ex utero suo, de ventre matris Deus ejus est, non de suo. Unde ipse Dominus ait: *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum* (Joan. xx). Hoc igitur dico, ut Deus Christi et Pater det vobis ea quæ sequuntur. Quasi dicat: Ad impetrandum illa non obtendo merita, sed quod Deus et Pater Christi est. Hoc, inquam, precor, *ut det vobis*, et si jam sapientes estis, *spiritum sapientiæ et revelationis in agnitione ejus*, id est Spiritum sanctum qui det vobis sapientiam de cælestibus plenius quam modo habeatis; ita ut non obscure, sed clare et sine velo eum agnoscat, scilicet det, id est faciat, *illuminatos oculos cordis vestri*, id est rationis, quæ est imago Dei, in qua renovatis in agnitione Dei. In imagine ergo sua cognosce auctorem ejus qui corporali sensu non attingitur. Ne ergo putetis corporeo sensu Deum attingi, sed oculis mentis ipsum cognoscite, et auribus mentis ipsum audite. In corpore enim diversa membra sunt. Alibi audis, alibi vides; in corde autem tuo, ubi diversa membra non inveniuntur, ibi audis ubi vides.

Ad hoc illumnet oculos, *ut scialis*, plenius quam modo, *quæ*, id est quanta, *sit spes vocationis ejus*, id

(8) Id., contra Max.

est res sperata ad quam vocat credentes. Hoc dicit ut propensiores sint, quia, cum plene sciorint quis fructus credentium, propensiores fient circa excolendam religionem. [Ambrosius] Deinde quod nomine spei intellexerit, aperit subdens: *Et, sciatis, quæ sint, divitiæ, etc.* Hæc est spes. Spes enim accipit rem speratam. Vel ita ut spes propria accipitur, etc. Ut sciatis *quæ sit spes vocationis ejus*, id est quantum valet spes vitæ æternæ ad quam vocat; et sciatis quæ sit adimpletio ejus spei: quod ita ait, et quæ sint divitiæ gloriæ ejus, hæreditatis, id est gloriæ hæreditatis, scilicet æternæ beatitudinis, quæ dicitur hæreditas, quia firmiter habetur quæ erit in omnibus sanctis communiter. *Et sciatis etiam quæ sit supereminens magnitudo gloriæ futuræ in nos apostolos*, id est quod nos apostoli præ aliis habebimus gloriam, non ut stelis et habeatis, sed tendatis ad illud majus quod habebimus. Quoddam enim incrementum gloriæ habebunt summi doctores ultra illud quod communiter omnes habebunt. Habebunt enim omnes eundem denarium, sed differet stella a stella in claritate, et erunt diversæ mansiones in domo Patris: et inter alios clarius fulgentes, apostoli altius sedebunt. Unde in tabernaculo Domini super mensam facta est corona in terra simul alta digitis quatuor et operiens totam mensam, et super eam altera corona aureola. Per coronam altam digitis quatuor quæ mensam operiebat, gloria vitæ æternæ signatur, qua omnes electi fruuntur, quæ in quatuor libris Evangelii digito Dei, id est Spiritu sancto, scriptis annuntiatur: et erat in terra simul pro diversitate meritorum. Corona aureola, super illam, est perfectio remunerationis eorum qui in doctoribus excellunt. Ideo Apostolus ait, quæ sit supereminens magnitudo gloriæ in nos. Quæ magnitudo est *virtutis ejus*, id est in virtute Dei danda nobis, *qui credidimus de illa beatitudine secundum operationem potentis virtutis ejus. quam operatus est in Christo*, id est secundum quod potenter operatus est in Christo cuius membra sumus, et ideo eandem cum illo nos habituros credimus. Operatus; inquam, in Christo, ita, scilicet *suscitans illum a mortuis, et constituens illum ad dexteram suam*, in æterna beatitudine. (9) Non eos audiamus qui negant ad dexteram Patris sedere Filium, dicentes: Nunquid Deus Pater habet latus dexterum, vel sinistrum, sicut corpora? Nec nos hoc de Deo sentimus. Nulla enim forma corporis Deus finitur et concluditur. Sed dextera Dei est beatitudo æterna quæ sanctis datur, sicut sinistra ejus dicitur miseria perpetua quæ impiis datur. Et est, *constituens illum ad dexteram suam*, id est ostendens hominem Christum æternaliter beatum, *in cælestibus*, id est in cælo. Exemplum autem gloriæ sanctorum consistit in resurrectione Salvatoris, ut in ea cognoscant fideles quid eis

A promissum est. Simili enim modo extollentur supra cælos cum Christo; sicut ipse dicit: *Pater volo ut ubi ego fuero, et hi mecum sint* (Joan. xvii). Quia et corpus ejus, quod est Ecclesia, in ipsa dextera, id est in ipsa beatitudine, erit. Quamvis enim corpus nostrum non ibi sit, tamen spes nostra jam ibi est. Ideo et Dominus post resurrectionem jussit discipulis suis piscantibus ut in dexteram partem mitterent retia, qui etiam dixit agnos ad dexteram, hædos ad sinistram se positurum.

Vel ita: constituens, id est stabiliter statuens, illum hominem, Christum, ad dexteram suam, id est in sede judiciaria, in potestate judicandi. Quia enim *omne judicium Pater dedit Filio* (Joan. v), ideo ad dexteram Dei sedere dicitur quasi judex. Unde ait Judæis: *Amodo videbitis Filium hominis sedere ad dexteram Dei, etc.* (Matth. xxvi). Et constituens illum *in cælestibus et supra omnem principatum et potestatem et virtutem et dominationem*, id est supra dignitatem horum ordinum angelicorum, et non solum super hos quatuor, sed etiam super *omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro*, id est super omne nominabile quod vel jam scitur vel in futuro scietur. Hoc dicit propter incarnationem Filii Dei, ut etiam homo factus super omnes cælos esse dicatur, et super omnem creaturam, habens nomen Dei per naturam, non per adoptionem. Et ne videretur præesse omni creaturæ dignitate tantum, et non potestate, subdit *et omnia*. Quasi dicat: Non solum præest omnibus dignitate, sed et sub ea sunt. *Et*, id est quia *omnia subjecit Deus Pater sub pedibus ejus*, et subjecit ei plene, ut per pedes plena subjectio notetur: quæ omnia merito sunt ei subjecta, quia per eum facta sunt. Vel, sub pedibus ejus, id est sub humanitate ejus, quæ significatur per pedes. Quia sicut pes est inferior pars corporis, ita in Christo inferior natura est humanitas, quam etiam angeli adorant, et ipsi homini Christo omnia subsunt. *Et ipsum*. Postquam commemoravit dignitatem Christi, redit ad nos, ostendens dignitatem ejus ad nos pertinere. Quasi dicat: Ita exaltavit Deus Christum, et hæc ejus exaltatio ad nos pertinet, quia ipse talis est caput, et nos corpus ejus, et hoc est quod ait; quasi dicat: Hoc quod dixi de Christo ad nos pertinet. *Et*, id est quia, *ipsum*. qui adeo altus est *dedit Deus caput*, in quo sunt omnes spirituales sensus Ecclesiæ, scilicet dona gratiæ: illum, inquam, dedit esse caput, *supra omnem Ecclesiam*, quæ in cælo, et quæ in terra est, dum conflentur hunc esse per quem facti sunt. Subjiciuntur enim illi quasi capiti, ex quo trahunt originem. Ab ipso enim facti sunt secundum deitatem, et ita secundum deitatem caput est Ecclesiæ, secundum quam dedit ei esse caput illum ante omnia gignendo. Est etiam et proprie dicitur caput secundum humanitatem, secundum quam conjungitur

(9) Augustinus, De agone Christianorum.

ei Ecclesia, et natura et gratia. Nam in eo plenitudo gratiæ fuit, de cujus plenitudine nos accepimus (10). Nullumque majus donum præstare Deus posset hominibus, quam ut Verbum per quod condidit omnia, faceret illis caput, et illos ei tanquam membra coaptaret, ut esset Filius Dei et filius hominis, unus, Deus cum Patre, unus homo cum hominibus. *Quæ, Ecclesia, est corpus illius*, id est unita ei gratia et natura, *et plenitudo ejus*, id est implens eum ut habeat membra omnia. Et vere est plenitudo ejus quia ipse est *qui adimpletur* per eos. Cum enim regressi ad confessionem flectunt genu Christo adimpletur, quia recedentibus evacuari videtur. Per eos adimpletur dico; tamen ens *omnia in omnibus*, hic vel in futuro, quia membra nihil ei conferunt, sed ipse omnia membris. Quod ideo dicitur esse omnia in omnibus, quia omnia ab ipso sunt in eis, cujus virtute sunt quod sunt.

CAPUT II.

Vers. 4-3. — « Et vos convivificavit cum essetis mortui delictis et peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundum sæculum mundi hujus, secundum principem potestatis aeris hujus; spiritus qui nunc operatur in filios diffidentiam, in quibus et nos omnes aliquando conversati sumus in desideriis carnis nostræ, facientes voluntatem carnis et cogitationum: et eramus natura filii iræ, sicut cæteri. »

165 *Et vos.* Hic commemorat priora, scilicet quales fuerint ante fidem, et quid modo per gratiam facti sunt, ut in bonis quæ nunc habent humilientur, et certum sit quod, si inimicis hæc data sunt, magis amicis dabuntur ea quæ Apostolus optat eis, scilicet quod Christus est caput omnis Ecclesiæ et nostrum, quia nos *convivificavit cum*, id est quamvis, *essetis mortui delictis et peccatis*, etc. Vel ita continua, ut a superiori sumas verbum quod subintelligitur, quasi dicat: Nos qui credidimus habemus spem hæreditatis, et vos, scilicet credidistis, Deus autem convivificavit nos cum, id est quamvis, prius essetis mortui. [Ambrosius] Vel ita continua: Deus suscitavit Jesum, et vos, id est suscitabit, cum, id est quamvis, essetis, olim ante fidem mortui, scilicet nec etiam sentientes mala nostra. Mortui dico, delictis, scilicet dimittendo quæ jubentur, et peccatis vestris, scilicet agendo prohibita *in quibus* delictis et peccatis *aliquando*, scilicet ante fidem, longo usu, *ambulastis*, de alio ad aliud declinantes. Ambulastis dico, *secundum sæculum*, id est conversionem et speciem, *hujus mundi*, cujus species nos allicit, et *secundum principem spiritus*, id est spirituum. Ponitur enim singularis genitivus pro plurali. Ille est Beelzebub qui est princeps malignorum spirituum. Vel intransitive secundum aliam litteram, quæ est *secundum principem spirituum*. Principem dico, *potestatis aeris hujus*, id est qui habet potestatem in

A hoc aere caliginoso, non cum hominibus in mundo, qui ad ista caliginosa de apparatu supernorum angelorum cum angelis apostatis lapsus est tanquam ad carcerem. Caliginosus enim aer infernus est dæmonum usque ad iudicium. Unde in canonica Epistola dicitur: Carceribus caliginis inferni retrusus in iudicio servaretur perimendus. Spiritum ergo erroris dicit principem aeris, quia in hoc aere dominatur. Hanc enim partem sibi usurpavit ad exercendam dominationem; et quia ita vicini sunt nobis et spiritus invisibiles sunt, magis sunt timendi. *Qui principes nunc etiam adhuc operantur*, quantum Deus sinit, *in filiis diffidentiam*, id est in eis qui diffidunt de æternis, vel de quorum salute nos diffidimus, et ideo erepti ei sint grati ereptori Christo.

B (11) Qui intravit in domum fortis in suo dominatu genus humanum habentis, et prius ipsum alligavit, id est ejus coercuit et cohibuit potestatem, potestatis suæ fortioribus vinculis, et sic eripuit vasa ejus quæcunque prædestinavit eripere. Arbitrium eorum ab ejus liberans potestate, ut illo non impediendo credant in istum libera voluntate. Proinde hoc opus est gratiæ quam attulit secundus Adam. non naturæ quam corrupit primus Adam. Filios autem diffidentiam regit princeps iste, id est diabolus, ad arbitrium suum, quod nec ipsum habet liberum ad faciendum. sed in maximam malevolentiam suis sceleribus obduratum. Unde nemo sanæ fidei credit vel dicit hos apostatas angelos ad pristinam pietatem correcta aliquando voluntate converti. Quid autem operatur hic princeps in filios diffidentiam, nisi operasua mala? et in primis maximeque ipsam diffidentiam et infidelitatem qua sint inimici fidei, per quam scit eos posse mundari? (12) In quam ergo obstinationem cum Deus plerumque facere dicitur non instigando et inspirando, sed deserendo facit, ut illi, id est spiritus maligni, operentur in filiis diffidentiam: quod Deus debite justeque permittit, *in quibus*, peccatis, *et nos omnes* Judæi. scilicet ut gentes, *aliquando conversati sumus*, agentes vitam nostram *in desideriis carnis nostræ*, id est in malis concupiscentiis quæ ex carne sunt, et etiam facientes actu voluntates carnis, id est ea in quibus caro delectatur, ut est luxuria, et hujusmodi. et voluntatem *cogitationum*, vel mentium, id est ea in quibus caro non delectatur, sed anima cogitat, ut sunt hæreticæ pravitates, et alia hujusmodi. *Et eramus*, nos Judæi, *sicut et cæteri*, id est gentiles, *filiis iræ*, id est debitores æternæ pænæ, et hoc *natura*, id est per patres, Adam scilicet et Evam, id est per peccatum originale ab eis traductum. (13) Cæcitas enim in primo homine per peccatum contigit, de quo omnes originem duximus, non solum mortis, sed etiam iniquitatis. Ideo Apostolus ait: Eramus natura filii iræ, id est filii vindictæ, filii pænæ, filii gehennæ. Quomodo natura? quia peccante primo homine vitium pro na-

(10) August. in psal. LXXXV.

(11) Id., ad Vitalem.

(12) August., in psalmo LXXVI.

(13) Hier., super Joan. de cæco nato.

tura inolevit. (14) Tenebatur enim justa damnatione genus humanum, et erant omnes filii iræ, de qua ira Dominus dicit: *Qui non credit in Filium, non habet vitam, sed ira Dei manet super eum* (Joan. III). Non ait venit, sed manet. Cum hac quippe ira omnis nascitur. (15) Ipsa est enim illa ira cum qua omnes nati sumus, cui nascendo hæsimus, ira de propagine iniquitatis, de macula peccati. Et nota quod ipsa vere ac proprie natura hominis dicitur, qualis sine vitio primitus condita est. Translatitio autem verbo utimur ut naturam dicamus etiam quali nascitur homo; secundum quam locutionem dicitur hic: eramus natura filii iræ, sicut et cæteri. Ac si dicat: Cum hæc prædicta fuerint in nobis sicut in gentibus, non desperet gentilis quin par Judæis fiat, quia nos sicut illi eramus filii iræ. In hac ira cum essent homines per originale peccatum, tanto gravius et perniciosius, quanto majora vel plura insuper addiderant, necessarius erat mediator, id est reconciliator qui hanc iram singularis sacrificii oblatione placaret. Unde subdit:

VERS. 4-10. — « Deus autem qui dives est in misericordia propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos, et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo, cujus gratia estis salvati, et conresuscitavit et consedere fecit in cælestibus in Christo Jesu, ut ostenderet in sæculis supervenientibus abundantes divitias gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Jesu. Gratia enim estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis. Dei enim donum est, non ex operibus, ut ne quis gloriatur. Ipsius enim sumus factura creati in Christo Jesu in operibus bonis, quæ præparavit Deus ut in illis ambulemus. »

Deus autem; quasi dicat: Quamvis essetis mortui, Deus tamen convivificavit nos, Deus autem, et non alius, et hoc est, *Deus autem qui dives est in misericordia*, qui actualia et originalia dimittit: ipse, inquam, non propter meritum, sed *propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos*, id est Judæos et gentes non modo postquam justi fuimus, sed etiam cum essemus mortui peccatis convivificavit nos in Christo, id est a simili Christi, quia sicut Christum a vetustate pænæ, ita et nos a vetustate culpæ mundavit. [Augustinus] Vel secundum aliam litteram, *convivificavit nos*, scilicet Judæos, et hoc in Christo, id est per gratiam Christi. Et secundum hoc ita cum superioribus jungit litteram, ibi: *Deus autem*, quasi dicat: Nos aliquando male conversati sumus, sed Deus qui dives, etc., convivificavit nos, Judæos, in Christo, id est per gratiam Christi. Et sicut nos, similiter et vos gentiles convivificavit. Et hoc est quod subdit: *Cujus Christi gratia*, et vos gentiles, *estis salvati*, sicut nos Judæi; et utrosque conresuscitavit, id est cum Christo jam suscitavit. (16) Spe tanquam perfectum enuntiat quod futurum est, quia spe certa quod futurum est, jam tenemus: ideo jam velut per-

(14) August. in Enchir.

(15) Id., in psalmo CI.

Afectum esset, sic loquitur. Unde etiam subdit: *Et consedere fecit*, ut judices, nos et vos, *in cælestibus*, non inaniter, sed fideliter jam computat factum quod futurum esse non dubitat. [Augustinus] Certe enim in cælestibus Christus jam sedet, nondum autem nos, sed spe certa tenemus. Fecit dico, per hoc quod sumus in Christo Jesu, id est in fide Christi, ut, etc.; quasi dicat: Ita hæc in spe fecit, ut in re completeret in die judicii. Quod ita dicit *ut ostenderet*, in re, *in sæculis supervenientibus*, id est in die judicii, *abundantes divitias gratiæ suæ*, id est abundantia dona gratiæ. [Ambrosius] In futuro enim sæculo apparebit donum Dei in remuneratione credentium, quod oculus non vidit, nec auris audivit. Et hæc sunt abundantes divitiæ, non tantum quantum mens investigare non potest. Vel ita, ut de præsentibus accipiatur, sic quasi dicat: Ideo convivificavit nos prius mortuos ut ostenderet in sæculis supervenientibus, id est posteris nostris, abundantes divitias gratiæ suæ. id est abundantia dona gratiæ quæ hic largitur. Deinde utramque sententiam progredere simul, quasi dicat: Divitias, dico, *datas vobis* hic vel in futuro, non meritis nostris, sed *in bonitate* Dei. Divitias dico, existentes *super nos*, id est super intellectus nostros, quia plene capere nequimus. *Das dico, in Christo Jesu*, id est per Christum. Et benedixi in bonitate, *gratia enim*, præeunte, id est gratuita Dei voluntate, *salvati estis per fidem*, quia cooperatur fides bona Dei voluntate. [Augustinus] Et hoc, id est fides, *non est ex vobis*, id est ex vi naturæ vestræ, quia *donum Dei est pure; non partim ex operibus*, ita *ut ne quis*, id est nemo gloriatur, id est extollatur de operibus.

Non hoc ideo fecit quod opera bona pia cogitatione facta frustrentur, cum Deus reddat cuique secundum opera ejus, sitque gloria operanti bonum: sed quia opera ex gratia, non ex operibus gratia. Bonum est igitur homini ut de viribus liberi arbitrii sui non præsumat, quia ille qui putavit sine ejus adjutorio se posse custodire quod dedit, profectus in longinquam, et vivens prodige cuncta consumpsit, et miseria attritus, et in se reversus dixit: *Surgam et ibo ad patrem meum* (Luc. XVIII). Quam cogitationem bonam non habet, nisi et ipsam illi in occulto Pater misericordissimus inspirasset. Ideo recte ait: Et hoc non ex vobis, sed Dei donum est, non ex operibus, ne forte dicas: Promerui, et ideo accepi. (17) Non putes te promerendo accepisse qui non promereris, nisi accepisses. Gratia præcessit meritum tuum, non gratia ex merito, sed meritum ex gratia; nam si gratia ex merito emistis, non gratis accepistis: omnia merita præcedit gratia, ut dona Dei consequantur merita mea. [Augustinus] Et ne quis aliter intelligeret, propter arrogantes, et suam justitiam constituere volentes, planius aperit subdens: *Ipsius enim*; quasi dicat: Nemo debet de se gloriari, quia nos *creati in Christo Jesu*, id est in fide

(16) August. contra Faust.

(17) Id. in serm. de ver. Apost.

Christi, et in operibus **166** bonis sumus facturæ ipsius, id est opus Dei. Vel ita : Nos sumus creati factura, id est per facturam ipsius, id est per operationem Dei, in Christo Jesu, id est in fide Christi, et in operibus bonis. Vel ita : Nos sumus factura ipsius. Nos dico, creati in Christo Jesu, id est per Christum Jesum, in operibus bonis. [Haimo.] Non utique illa creatura qua homines facti sumus, sed ea de qua ille dicebat, qui jam utique homo erat : *Cor mundum crea in me Deus, etc. (Psal. L.)* (18) Hac creatione formatur et creamur, in operibus bonis, quæ Deus præparavit, antequam ad ea surgere possetis. Præparavit dico, ut in illis ambulemus, proficiendo, non ut confisi gratiæ, deinde otiosi simus. [Haimo] In his verbis aperte monstrat Apostolus ipsam Dei prædestinationem, ejusdemque effectum, id est gratiam quæ apponitur. (19) Ait enim, creati sumus in Christo et in operibus, hoc est gratia. Quod autem sequitur, quæ præparavit, hoc est prædestinatio, quia prædestinatio est gratiæ præparatio. Gratia vero est ipsa donatio, quæ est ipsius prædestinationis effectus, quæ prædestinatio sine præscientia non potest esse; potest autem esse sine prædestinatione præscientia, prædestinatione quippe Deus ea præscivit quæ fuerat ipse factururus; præscire autem potens est etiam quæ ipse non facit, sicut quæcunque peccata, quia etsi sint quædam ita peccata ut sint etiam pænæ peccatorum, unde dictum est : *Tradidit eos Deus in reprobum sensum (Rom. 1)* : non ibi peccatum Dei est, sed iudicium. Prædestinatio igitur Dei in bono est, ejusque effectus bonus est. Ille itaque operatur hominem bonum et custodit qui incommutabiliter bonus est, semperque ab illo fieri et perfici debemus ei inhærentes.

VERS. 11-18. — « Propter quod memores estote quod aliquando vos qui gentes eratis in carne, qui dicebamini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manufacta, qui eratis illo in tempore sine Christo alienati a conversatione Israel, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Jesu vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem macerie solvens inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso, in uno novo homine faciens pacem, ut reconciliet ambos in uno tempore duo per crucem interficiens inimicitias in semetipso, et veniens evangelizavit pacem vobis qui longe fuistis, et pacem his qui prope, quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu ad Patrem »

Propter quod. Contulerat supra Judæos et gentes, ostendens quod utrique essent sub peccato, nunc ostendit gentes fuisse indigniores, et impropria Judæorum perpessus, ut modo æquales Ju-

(18) August. De grat. et lib. arb.

(19) Id., De prædestinatione sanct.

daïs magis sint obnoxii gratiæ Dei, quasi dicat : Prædicta bona habetis a Deo, *propter quod*, id est quia hæc habetis, et ut sciatia omnia esse a gratia Dei, *memoree estote.* ut magis grati sitis, *quod vos, Ephesii, aliquando,* id est ante conversionem, *eratis gentes,* id est quales gentes, scilicet veteres peccatores degentes *in carne,* id est in carnalibus, *qui dicebamini præputium,* id est immunditia. Et hoc ab ea circumcisioe quæ non vere est, sed dicitur circumcisio, quia *facta est manu humana,* non a Deo in carne, non in spiritu, et memores estote quod vos, *qui nunc tales estis eratis illo tempore malo,* scilicet *sine Christo,* id est sine promissione Christi, quæ tunc fiebat Judæis. *Eratis etiam alienati a conversatione Israel,* quibus gentibus, (Ambrosius) scilicet non contebantur Judæi. Et si aliquando legem et prophetas accepistis dicebamini, vel eratis *hospites testamentorum,* id est adventitii. (Haimo) Hospes quasi hostii pes, eo quod, cum suscipiebatur in domo ponebat dominus domus, et qui suscipiebatur pedem super ostium, et datis dextris, jurabat quod pacificus ejus esset ingressus. Eratis etiam *non habentes spem promissionis factæ filiis Abraham,* ut de æterna hæreditate. *Et sine Deo,* id est sine dei notitia, eratis *in hoc mundo,* tam malo. *Nunc autem,* scilicet in hoc tempore gratiæ, vos qui aliquando eratis longe, non loco, sed merito, et a Deo, et ab Israel qualitate conversationis, quamvis essetis longe, tamen *facti estis prope Deo,* et non carnalibus, sed spiritualibus Judæis, et hoc *in Christo Jesu,* id est per Christum, et non quoquo modo per Christum, sed *in sanguine Christi,* id est per sanguinem ejus. In quibusdam codicibus reperitur esse scriptum *Qui,* ibi, *vos qui gentes eratis,* et secundum hoc suspensive legitur, usque ibi : *Nunc autem,* eodem tamen manente sensu, hoc modo : *Memores estote quod vos qui aliquando gentes,* etc. : *Qui dicebamini, qui eratis,* etc. *Nunc vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope,* non per vos, sed *in Christo Jesu,* id est per Christum, et per ipsum : non quoquo modo, sed *in sanguine Christi,* et recte dico, in Christo. *Ipse enim est pax nostra,* inter nos ipsos, scilicet Judæos et gentes, et ad Deum qui et duos populos inter se pacificavit, et ideo reconciliavit. Unde subdit : *Qui fecit utraque,* scilicet utrumque populum, unum in fide et moribus (20). Ipse enim est lapis angularis, id quo duo populi tanquam parietes de diverso angulo venientes sibimet quasi in pacis osculo copulantur, quos per hoc univit, quod sequitur : *Et,* id est quia, est *solvens medium parietem macerie,* id est obstaculum quod erat inter illos duos populos, hinc ex lege, inde ex idolatria solvit, removens legem a Judæis, et idolatriam a gentibus : qui paries dicitur macerie, quia non erat stabilis neque robustus. Est enim maceria congeries lapidum sine cæmento, ut fit

(20) Aug., in lib. Retract.

circa hortos. Paries vero maceriae est qui facile destrueretur veniente gratia, quae et legem amovit, et corda gentium ab idololatria convertit. Medius autem erat ut neuter populus alteri concorderet. Stante autem hoc pariete erant inimicitiae, ira, invidiaeque inter eos, quae abolitae sunt destructo pariete. Ude subdit: Et per hoc est *solvens inimicitias in carne sua*, assumpta vel immolata. *Legem*. Hic exponit parietem quantum ad partem Judaeorum; [Haimo] quasi dicat: Ipse dico, *evacuans legem mandatorum*, id est evacuans legem veterem, quantum ad ea quae mandabat, id est ad carnales observantias, non quantum ad veritatem quam praesignabat. Evacuans dico, *decretis*, id est praecipis Evangelii quae ex ratione sunt, ideo evacuavit ut duos populos prius divisos per legem, *condat in semetipso*, id est conjungat in fide ejus. [Ambrosius] Ipse dico, *faciens pacem*, destructis inimicitias. Faciens dico, *in uno novo homine*, id est in se solo a quo non aliunde est novitas. Et item ideo evacuat ut reconciliet ambos Deo positos *in uno corpore*, Ecclesiae; [Haimo] quasi dicat Sublata inimicitia, et lege evacuata, facit pacem inter ipsos et ambos reconciliat Deo Patri. [Ambrosius] Per hoc autem reconciliat Deo quod pro peccatis se obtulit, et per Evangelium illuminavit: quae duo consequenter ostendit, subdens: Ipse dico, *interficiens in semetipso inimicitiam*, quae erat inter Deum et homines, id est peccata dimisit; in se vero non aliter interfecit inimicitiam, quam *per crucem*, id est per mortem. Omnibus enim profecit mors Salvatoris. *Et veniens*, id est per assumptam humanitatem apparens, *evangelizavit*, et si non in sua persona, sed in apostolis, *vobis*, gentilibus, *pacem* ad Deum fieri per se. Vobis dico, *qui longe fuistis a Deo*, qui idololatrae et sine lege erant. Non enim regione a Deo longe est quisque, sed affectu. Amas Deum, prope es. Odisti Deum, longe es. Et eandem pacem annuntiavit *his qui prope* erant, id est Judaeis qui unum Deum colebant, et legem a Deo acceperant.

Vers. 19-22. — « Ergo jam non estis hospites et « advena, sed estis sives sanctorum et domestici « Dei, superaedificati super fundamentum apostolorum et prophetarum ipse summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis aedificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino. « In quo et vos coaedificamini in tabernaculum Dei « in Spiritu sancto. »

Ergo jam non estis, etc., quasi dicat: Annuntiavit pacem; et etiam fecit, et quod fecerit, effectus indicat. Quoniam ambo habemus accessum, id est facultatem accedendi ad Patrem, et hoc in uno spiritu, id est per eundem spiritum qui per Christum omnibus datur, et quia gentes accessum habent ad Patrem. *Ergo*, o vos gentiles, *jam*, id est a tempore fidei, *non estis hospites*, id est indigniores in

A fide Judaeis, sicut olim recepti in lege, et advena, id est extranei a Deo. *Sed estis cives sanctorum*, non carnalis Israel, id est ejusdem juris et dignitatis in domo Dei cum sanctis et domestici, id est familiares, *Dei*, quibus scilicet arcana relevat, quasi de Babylonia translati estis ad Jerusalem. (31) Duos quippe civitates in toto mundo faciunt duo amores, Jerusalem facit amor Dei, Babylonia amor saeculi. Interroget ergo se quisque quid amet, et inveniet unde sit civis. [Haimo] Nos dico, *superaedificati*, id est innixi, et de bono in melius proveci, *super fundamentum apostolorum et prophetarum*, id est super Christum qui est fundamentum, praeter quod nemo potest aliud ponere. Dicuntur tamen et apostoli et prophetae fundamentum. Unde ait Propheta in psalmo LXXXVI: *Fundamenta ejus in montibus sanctis*. Sed Christus est primum et maximum fundamentum: qui sicut aperte dicitur Sanctus sanctorum, sic figurate Fundamentum fundamentorum. Sic ergo sacramenta cogites, Christus est Sanctus sanctorum; si gregem subditum cogites, **167** Christus est Pastor pastorum; si fabricam cogites, Christus est Fundamentum fundamentorum. [Ambrosius] Vel, super fundamentum, id est doctrinam, apostolorum et prophetarum, id est super novum Testamentum. Et vere, quia quod apostoli praedicaverunt, prophetae futurum praedixerunt. [Augustinus] Et re apostoli vel prophetae in quibus fundata est civitas Dei tenerent se in se, subdit: *Ipsa summo angulari existente Christo Jesu*. In Christo enim totum innititur primo fundamento, in quo omnis ista compages inebuit, ut nusquam cadat: quod fundamentum in summo est et non in imo, ut fabricator porca [f. pareat]: ergo fundamentum et lapis angularis Christus est, et ab imo surgens summitatem tenet, qui dicitur lapis propter firmitatem, quia firmitatem sustinet, et summus, quia consummat, et angularis, quia duos parietes de diverso venientes, Judaeorum scilicet, et gentium compaginat. [Augustinus] Unde subdit: *In quo Christo*, id est per quem Christum, *omnis aedificatio*, tam de Judaeis quam gentibus, *constructa* in fide, *crescit* per augmentum virtutum. Nemo enim tam perfectus est qui non possit esse perfectior. Crescit dico, *in templum*, id est usquequo sit templum Dei, factum, remotione vitiorum, *in Domino*, id est, in operatione Domini. *In quo*, id est per quem Christum, et vos Ephesi, ut alii *coaedificamini*, id est ad similitudinem aliorum aedificamini, *in tabernaculum Dei*, ut sitis habitaculum Dei, et hoc *in Spiritu* operante.

CAPUT III.

Vers. 1-12 — « Hujus rei gratia ego Paulus vinctus Christi Jesu pro vobis gentibus, si tamen « audistis dispensationem gratiae Dei quae data est « mihi in vobis, quoniam secundum revelationem « notum mihi factum est sacramentum, sicut supra

(21) Aug., in lib. Sententiarium.

« scripsi in brevi, prout potestis legentes intelligere
 « prudentiam meam in ministerio Christi, quod aliis
 « generationibus non est agnatum filiis hominum,
 « sicuti non revelatum est sanctis apostolis ejus
 « et prophetis in spiritu, esse gentes cohæredes, et
 « concorporales. et participes promissionis in
 « Christo Jesu per Evangelium, cujus factus sum
 « ego minister secundum donum gratiæ Dei quæ
 « data est mihi secundum operationem virtutis ejus.
 « Mihi enim omnium sanctorum minimo data est
 « gratia hæc in gentibus evangelizare investigabiles
 « divitias Christi, et illuminare omnes quæ sit dis-
 « pensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo
 « qui omnia creavit, ut innotescat principatibus et
 « potestatibus in cælestibus per Ecclesiam multi-
 « formis sapientia Dei, secundum præfinitionem
 « sæculorum quam fecit in Christo Jesu Domino
 « nostro, in quo habemus fiduciam et accessum in
 « confidentia per fidem ejus. »

Hujus rei gratia. Ostenso quod per Christum facta est pax et reconciliatio, hic ponit per quem ipsi sint coædificati, quia Deus scilicet revelavit Paulo salutem ad gentes pertinere, et misi prædicare, et facit pati pro eis ut magis sint Deo grati. Ab ultimo autem incipit, dicens : *Hujus rei gratia*, id est pro hac re mihi grata ut vos coædificemini, vel pro gratia Dei implenda in hac re, *ego Paulus*, [Haimo] qui tantus sum, sum modo Romæ, *vinctus Christi Jesu*, id est pro Christo Jesu, et *pro vobis gentibus*, scilicet quia gentibus prædicavi verbum salutis. Pro vobis dico, *si tamen audistis*, id est intellexistis, *dispensationem gratiæ Dei*. Quasi dicat: Mihi in vobis, id est apostolatam dispensatum mihi a Deo, qui scit quare me ad hoc officium elegit. Per hoc vult eos scire, quia Dei judicio a Christo missus est prædicare gentibus mysterium gratiæ Dei. Vel, si autem dispensationem gratiæ *quæ data est mihi in vobis*, id est apostolatam quem diversis diversa pensamus, Quasi dicat : Patet me pro vobis vinctum esse, si scitis me esse Apostolum vestrum quod nemo ignorat, et cum pro apostolatu vinctus sim, tamen id est maxime pro vobis, *quoniam*; quasi dicat : Data est mihi dispensatio in vos, quia mihi intimatum est divinum occultum. Et hoc est *quoniam secundum revelationem*, id est non obscure, sed aperte *notum factum est mihi a Deo sacramentum*, id est occultum Dei, *sicut supra scripsi in brevi*, id est in brevitate ubi dixit, *Ipse est pax nostra*. [Hieron.] Ibi namque mysteriorum sibi revelatorum summam per modico sermone perstrinxit, non tam totum quod noverat proferens quam ostendens ex modico quid taceret. Unde subdit : *Prout*; quasi dicat : Et si breviter scripsi, tamen aperte *prout potestis attente legentes intelligere*. Quid, scilicet *prudentiam meam*, id est scientiam, in agnoscendo *mysterio Christi*, id est in cognoscendo hoc occulto, quo gentes salvandæ sunt per Christum. *Quod mysterium non est agnatum aliis generationibus præteritis*, scilicet quibuslibet *filiis hominum*, id est rationabi-

lium: ita plene *sicuti nunc*. Vel ita aliis generationibus, id est aliis temporibus non est agnatum filiis hominum, ita plene sicuti, id est quam plene, nunc, cum impleri videtur, *revelatum est in Spiritu*, id est per Spiritum, *sanctis apostolis ejus et prophetis*, novis qui interpretantur Scripturas, qui explanant legem. Priores quidem prophetæ præscierunt olim de gentibus quod vocandæ essent et futuræ participes dono Dei. Hoc enim significaverunt in multis Scripturæ locis; sed hoc latuit eos quod sine lege per fidem Christi esset illis, scilicet sine circumcisione, et Sabbatis nomeniis, et hujusmodi. Hoc est autem mysterium quod revelatum est, scilicet *gentes esse cohæredes*, in futuro, in patria cælesti, [Haimo] *et concorporales*, modo in Ecclesia cum Judæis *et participes promissionum ejus*, Dei, quia ad eos pertinet ut ad Judæos promissio a Deo facta Abrahamæ, de hæreditate et concorporatione. Et hoc totum factum est *in Christo*, id est per Christum, id est per incarnationem Christi, et *per Evangelium*, id est per meam prædicationem. Non enim prodest incarnatio nisi prædicetur. *Cujus*, Evangelii *ego sum factus minister*; non enim est meum, sed Dei. Et ita mihi nulli gratiæ reddendæ, sed Deo. Factus sum minister, dico, non meis meritis, sed *secundum donum gratiæ Dei quæ data est mihi secundum operationem virtutis ejus*. Magna enim virtus ejus est, qua fecit quod persecutor sit apostolus. Hoc enim est ut quodlibet miraculum. Vel ita: hoc est occultum Dei, scilicet gentes esse cohæredes, et concorporales, et participes promissionis ejus, scilicet Dei Patris: quod donum Deus dedit in gentibus in Christo, id est per Christum. Et hoc secundum operationem virtutis ejus, id est per hoc quod potenter operatus est suscitando Christum a morte: quod cognitum est per Evangelium, id est post meam prædicationem, cujus factus sum, etc., quæ non mutantur. [Ambrosius] Per prædicationem asserit cognitum esse donum Dei quod Deus dat gentibus, juxta operationem virtutis. [Augustinus] Operatio virtutis ejus est, quia suscitavit Jesum Christum a mortuis, devicta morte, in quo omnes salvi facti sunt sine operibus legis.

[Ambrosius] Hujus autem gratiæ magnitudinem cum sua comparans parvitate repetit: *Mihi*, inquam *omnium sanctorum minimo*, humiliat se cum se minimum dicit, sciens humilitatem profectum habere. Non ergo de potestate minimum dicit, sed pro prioribus humilior est. Nam tantam gratiam sibi datau dicit, ut donum præteritis sæculis ignotum asserat sibi concessum manifestare gentibus. *Mihi*, inquam, *minimo data est hæc* id est tam magna, *gratia*, scilicet *in gentibus*, id est inter gentes, *evangelizare investigabiles*, vel inæstimabiles, *divitias*, id est multa dona Christi quæ prorsus intelligi vel investigari non possunt. *Et illuminare* per prædicationem et miracula, [Haimo] quasi quadam declaratione *omnes credere volentes de hac re*, scilicet ut intelligant *quæ sit dispensatio sacramenti*, id est

quam mirabilis, et ex quanta dilectione sit facta adimpletio arcanæ redemptionis. Hæ sunt divitiæ investigabiles. Idem enim appellat sacramentum quod supra divitias. Sed si investigabiles sunt illæ divitiæ, quomodo Apostolus eas evangelizavit? nam investigabilis res est quæ non potest comprehendi. Ad quod dicitur, quia in sui natura investigabiles sunt; sed per gratiam et revelationem sancti Spiritus investigabiles [non] sunt fidelibus. *Mysterii dico, absconditi a sæculis*, id est celati ab omnium sæculorum creaturis, et existentis *in Deo*, id est in sola notitia Dei. *Qui omnia creavit ut innotescat*. Quasi dicat: Datum est mihi evangelizare et illuminare. Et videte quantum hoc est, quia per hoc aliquid accrevit angelis qui multa secreta in his didicerunt. Et hoc est quod ait: Evangelizare, dico, ita ut *multiformis sapientia Dei*, de reparatione hominum *innotescat*, per Ecclesiam, quæ dona Dei recipit, id est per apostolos in Ecclesia prædicantes, *principibus et potestatibus*, id est diversis ordiibus angelorum, qui sunt *in cælestibus*, id est in cælo, ubi et nos erimus. Dicit namque beatus Hieronymus angelicas dignitates supramemoratum mysterium ad purum non intellexisse, donec completa passio Christi, et apostolorum prædicatio per gentes dilatata. Unde in Isaia, angeli admirantes dixerunt: *Quis est iste qui venit de Edom?* (Isa. LXIII.) Et in Psalmo: *Quis est iste Rex gloriæ?* (Psal. XXIII). [Hieron.] Non solum ergo patriarchis et prophetis, sed principibus et potestatibus in cælestibus multiformis sapientia per Ecclesiam est revelata. [Haimo] Quæ recte dicta est multiformis, et in Græco multivaria, scilicet non solum varia, sed multa varietate distincta. (Hieron.) Videamus quomodo sit multiformis. Immensus est Christus, sed concipitur; vagit infans præsepio, sed ab angelis laudatur in cælo; Herodes persequitur, sed magi adorant; ignorant Pharisei, sed stella demonstrat; baptizatur a servo, sed vox tonantis Patris auditur; timet pati, sed sponte ad passionem venit; vult transferri calicem, sed Petrum qui calicem timebat accusat. Quid hac veritate districtius? Multiformis ergo dicitur Dei sapientia, quasi multiplex multas species et formas **168** habens, quam principes et potestates per Ecclesiam agnoverunt. Vel ita: quæ sit dispensatio sacramenti Dei, hoc non mutatur. Sacramenti dico, absconditi a sæculis, non in sæculis, sed in Deo, *qui omnia creavit*. (22) Habet enim Deus in seipso absconditas quorundam factorum causas, quas rebus conditis non inseruit, easque implet non illo opere providentiæ quo natura substituit ut sint, sed eo quo illas administrat ubi voluerit, quas ut voluit condidit, ibi est et gratia per quam salvi facti sunt peccatores. Non enim per naturam vitio depravatam, sed per Dei gratiam restauratur.

Propterea mysterium gratia absconditum dixit, non in mundo in quo absconditæ sunt rationales

A causæ omnium rerum quæ naturaliter fiunt, sicut absconditus erat Levi in lumbis Abrahamæ, quando decimatus est; sed in Deo in quo absconditæ sunt causæ eorum quæ per gratiam fiunt, sive eorum quæ ad hæc significanda mirabiliter non naturaliter fiunt, ut quod de osse viri dormientis mulier facta est, et in locum costæ non costa, sed caro suppleta est. Non habuit hoc prima rerum conditio ut feminas ex eo sic fieret, sed tantum hoc habuit, quia sic fieri posset, ne contra causas quas voluntate instituit, mutabili voluntate aliquid faceret. Ideoque absconditum erat in Deo quod fieret. [Augustinus] Sic causæ omnium quæ ad ipsius Christi adventum prænuntiandum in rerum natura præter usitatum naturæ cursum mirabiliter facta sunt in Deo quæ administrantibus angelis facta esse creduntur. Unde subdit: *Ut innotescat* dico, absconditi a sæculis in Deo, ita tamen *ut sapientia Dei innotescat a sæculis*, scilicet a principio sæculorum, principibus et potestatibus, quæ sunt *in cælestibus*. Non sane indiget Deus nuntiis propter inferiorum scientiam, scilicet ut hæc inferiora ab eis discat qui stabiliter et incommutabiliter novit omnia. Habet autem nuntios propter nos et propter ipsos, quia eis bonum est Deo assistere ut eum de inferioribus consulant, et jussis ejus obediant. Non latuit eos mysterium regni cælorum quod opportuno tempore revelatum est pro salute nostra, quo ex hac peregrinatione liberati eorum cœtui conjungamur. Sic ergo absconditum fuit hoc a sæculis in Deo, ut tamen innotescat principibus et potestatibus in cælestibus et sapientia Dei, quia ibi primitus Ecclesia fuit: quo post resurrectionem et ista ecclesia congreganda est, ut simus æquales angelis Dei. Illis ergo a sæculis innotuit, quia omnis creatura non ante sæcula, sed a sæculis. Ab ipsa enim exorta sunt sæcula, et ipsa a sæculis, quia cum eis cœpit. Filius vero ante sæcula, per quem facta sunt sæcula. Unde in persona Sapientiæ: *Ante sæcula fundavit me* (Eccli. XXIV). Ad dicitur *Per ecclesiam multiformis*, et est ordo verborum, data est mihi gratia, scilicet illuminare omnes per Ecclesiam, id est in Ecclesia, de hac re quæ sit dispensatio sacramenti a sæculis in Deo, quod omnia creavit. Absconditi dico, ita tamen *ut sapientia Dei innotescat principibus et potestatibus in cælestibus*, quæ *sapientia est multiformis*, non in sui natura, sed *secundum præfinitionem sæculorum*. Quæ enim in sui natura simplex est secundum ea quæ aguntur in sæculo quæ Deus præfinit, id est præordinavit, est multiformis, eum varientur multiformiter. (Haimo) Et ne videantur sibi contradicere in prædictis sententiis sacræ paginæ doctores, ita potest determinari quod dictum est, ut illis qui majoris dignitatis sunt, et per quorum mysterium illa nuntiata sunt, cognita fuerint ex parte, utpote familiaribus nuntiis, illis vero qui minoris dignitatis sunt, incognita essent. *Quam præfinitionem fecit*

Deus Pater, id est præordinavit complendam in Christo, vel, fecit, id est complevit, in Christo, id est Domino nostro id est per Christum, in quo, Christo, cum per eum Pater impleverit, habemus fiduciam contra tribulationes, vel, fiduciam, id est certitudinem futuræ hæreditatis, et accessum in re ipsa ad Patrem, Et hoc in confidentia, id est merito confidentiæ habitæ per fidem ejus.

VERS. 13-21. — « Propter quod peto ne deficiatis
« in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria
« vestra. Hujus rei gratia flecto genua mea ad Pa-
« trem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis
« paternitas in cælis et in terra nominatur, ut det
« vobis secundum divitias gloriæ suæ virtutem cor-
« roborari per Spiritum ejus in interiori homine
« Christum habitare per fidem in cordibus vestris
« in charitate radicati et fundati, ut possitis com-
« prehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitu-
« do, et longitudo, et sublimitas, et profundum.
« Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem
« Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem
« Dei. Ei autem qui potens est omnia facere super-
« abundanter quam petimus, aut intelligimus se-
« cundum virtutem quæ operatur in nobis, ipsi
« gloria in Ecclesia et in Christo Jesu in omnes ge-
« nerationes sæculi sæculorum. Amen. »

Propter quod, id est quia habetis necessum et alia bona, quæ supradicta sunt, peto ne deficiatis, a fide et bona operatione, in tribulationibus meis, id est propter tribulationes meas, quæ sunt pro vobis, probandis, quæ est gloria vestra, si vos statis in eis et non deficiatis (24). Hujus rei gratia. Quasi dicat: Vos peto ut non deficiatis, et ideo supplico Deo Patri ut gratia cooperetur nobis. Et hoc est quod ait, hujus rei gratia, scilicet ne deficiatis a fide, flecto genua mea, etc. [Haimo] Attende quod dicens, peto ne deficiatis, ostendit eos habere propriæ voluntatis arbitrium, sed ne illud sufficere putent, addit, hujus rei gratia flecto genua mea, id est humilio sensum mentis meæ. [Ambrosius] Ve exteriora corporis genua flecto, ad Patrem Domini nostri Jesu Christi. In Græco habetur tantum, ad Patrem. [Haimo] Quod autem in Latinis codicibus additum est, Domini nostri Jesu Christi, bene convenit, quia orabat ut merito ejus obtineamus. cui proprie et naturaliter est Pater, nobis autem adoptive. Ex quo Deo Patre omnis paternitas in cælis et in terra nominatur, id est ex

(23) Aug., in serm. de verb. Apost.

(24) Id., super Joan.

A paternitatis nomen cæcis dedit. Vel nominatur, id est nominabilis est, Ab illo enim qui est Pater omnium, et angeli in cælo, et homines in terra acceperunt, ut patres aliorum vocarentur. Et nota quod ipse etiam Christus Dei Unigenitus per naturam, adoptionis beneficio Patrem se significat, dicens: Fili, dimittuntur tibi peccata tua (Matth. ix). Et item: Filioli mei, adhuc modicum vobiscum sum (Joan. xv). Similiter et Spiritus sanctus per quem justus adoptatur in filios. Homo autem dicitur pater, vel natura, vel auctoritate exempli, vel ratione beneficii. Ad Patrem igitur Christi flecto genua mea, ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, id est secundum copiam majestatis suæ, virtutem, id est constantiam, id est det vobis ut non deficiatis. Inde enim, id est ex virtute erit non deficere, scilicet det vobis corroborari in interiori homine, id est det vobis virtutem qua sitis roborati in interiori homine, qui ab hostibus non potest contingi. Et hoc per spiritum ejus, id est per Spiritum sanctum. Et prius det Christum per fidem habitare in cordibus vestris, quod ad hoc proficit ut securi de auxilio ejus sitis, dum per fidem habitat in vobis, ut cum fidem habemus ipsum habere videamur. (24) Fides enim in nobis, Christus est in nobis. Fides tua de Christo, Christus est in corde tuo. Non sine causa cum dixerit, det vobis virtutem, addit, et det Christum habitare in vobis. Sunt enim aliquando fortes hæretici, in quibus Christus non habitat. In charitate. Ordo verborum talis est: Oro etiam ut in charitate radicati, id est firmiter plantati, ad similitudinem arboris, quæ quanto plus terræ figitur, tanto plus trahit humorem et crescit, et uberius fructum reddit, et fundati, ad similitudinem domus, quia in eis Spiritus sanctus habitat, possitis comprehendere, id est perfecte intelligere, cum omnibus sanctis, id est sicut omnes sancti.

(25) Hæc est communio divinæ cælestisque reipublicæ. Hi non sua quærunt, sed quæ Christi sunt, id est non commoda privata sectantur, sed in commune ubi salus omnium est consultant. Quid possitis comprehendere? Quæ sit, id est quanta esse debet latitudo charitatis, quæ debet usque ad inimicos extendi, et cum hilaritate bene operari, quia qui tristis dat, perdit quod dat. (26) Opus ergo est latitudine charitatis, ne pereat quidquid boni facis, sed quia abundante iniquitate refrigescit charitas, opus est longitudine. Unde subdit, et quæ sit longitudo charitatis. Hæc est perseverandi longanimitas, ubi quodammodo stando perseveratur. Unde: Qui perseveraverit usque in finem, salvus erit (Matth. x). Et quæ sit sublimitas charitatis. [Augustinus] Hæc est quæ sursum cor dirigit, ut Deus in præmium expectetur. Nam si bene operaris etiam ad inimicos et hilariter tribuis, habes latitudinem; et si in his usque in finem perseveras, habes longitudinem. Sed si omnia hæc non propter mercedem superiorem vel

(25) August., de gratia nov. Test.

(26) Id., de verb. Apost.

supernam facis, altitudinem non habes; et illa jam nec latitudo erit, nec longitudo. Nam altitudinem habere, est cogitare Deum, amare Deum, et gratis amare ipsum adiutorem, ipsum conatorem: postremo ipsum primum deputare, non aliud ab ipso quam ipsum expectare; si amas, gratias amas; si vere amas, ipse sit merces quem amas, *Et quid sit profundum charitatis, id est possitis intelligere occultum iudicium Dei esse, quare isti dat, illi non. De profundo enim iudiciorum Dei quæ perscrutari contemplarique nequimus, procedit omne quod possumus. Quod possum video, unde possum non video, nisi quia novi esse a Deo. Quare illi et non illi det, multum est a me: abyssus, et profundum est. Nunc ergo ipsa charitas in bonis operibus exercetur ad subveniendum 169 aliis, et usque ad inimicos porrigitur; et hæc latitudo est. (27) Nunc longanimitate adversa tolerat; et in eo quod veraciter tenuit, perseverat: et hæc longitudo est. Hoc autem totum propter adipiscendam vitam æternam, facit quæ illi promittitur in excelso: et hæc altitudo est. Existit vero ex occulto ista charitas: et hoc est profundum. Profundum enim est voluntas Dei, cui causæ non investigantur, cuius gratia sumus salvi facti, non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum ejus misericordiam. Voluntarie quippe genuit nos verbo veritatis, et hæc voluntas est in abdito, cuius secreti profunditatem quodammodo Apostolus expavescens clamat: *O altitudo sapientiæ et scientiæ Dei (Rom. xi)*! hoc est profundum. Altitudo enim commune nomen est excelso et profundo; sed cum in excelso dicitur, sublimitatis eminentia commendatur; cum autem in profundo, difficultas investigationis et cognitionis.*

Et sciendum quia in his verbis figura et mysterium crucis ostenditur. Qui enim quia voluit mortuus est, quomodo voluit mortuus est. Non frustra igitur mortis tale genus elegit, in quo latitudinis hujus, et longitudinis, et altitudinis, et profunditatis magister tibi existeret. Qui dixit: *Tolle crucem tuam et sequere me (Matth. xvi)*. (28) Tollitur crux, cum spiritu facta carnis mortificantur; quando autem evacuatur corpus peccati, quando exterior homo corrumpitur, ut interior renovetur de die in diem, tempus est crucis. (28*) In cuius ergo potestate erat mori vel non mori, et sic vel sic mori, non frustra crucem elegit, ubi te huic mundo crucifigeret. Nam latitudo est in cruce transversum lignum, ubi figuntur manus, quod ad bona opera pertinet, quia ibi extenduntur manus. Longitudo est in ea parte ligni quæ ab ipso transverso ad terram tendit, et ab ipso ligno usque ad terram conspicua est: ibi corpus crucifigitur, et quodammodo stat, et ipsa statio perseverantiam significat. Altitudo autem in illo ligno est, quod ab eodem transverso, sursum, versus ad caput eminet: per quod si-

(27) August. de gratia nov. Test.

(28) Id., ad Januarium.

(28*) Id., in ser. quodam.

gnificatur superiorum expectatio. Profundum vero est in ea parte ligni, quæ non apparet, quæ fixa terræ occultatur, unde illud surgit, quod profunditatem significat gratiæ gratiæ, in qua multorum ingenia coneruntur id vestigare conantia. (29) Hæc ergo verba Apostoli sic intelligere soleo, oro ut possitis intelligere quæ sit latitudo charitatis, longitudo, etc., id est quod sit mysterium crucis. Sacramento enim crucis, horum verborum intellectus coaptatur: ut sit sensus: Quæ sit latitudo, in operibus charitatis, quæ extenditur usque ad inimicos diligendos, sicut Christus fecit, qui oravit pro inimicis, quod ostensum in cruce sua fuit, quæ in latum tensa est a dextra in sinistram, ubi manus fixæ per quas opera signantur, quæ in hilaritate decet esse, et quæ longitudo charitatis, scilicet quod usque in finem durare debet. Unde dicitur de Christo: *Cum dilexisset suos, usque in finem dilexit illos (Joan. xii)*. Quod significatum est per longitudinem crucis, a sursum usque deorsum. Et quæ sublimitas, charitatis, id est quo tendat charitas, scilicet ad æternam beatitudinem, quæ notatur per partem crucis superpositam, et quod profundum, charitatis quod totum portat, ut pars crucis fixa in terra, scilicet in abscondito, quod non videtur, id est misericordia Dei, quæ occulto Dei iudicio provenit, per quam charitas in nobis longa, lata est, scilicet et alta (29*). Ex occulta enim Dei voluntate vocatur homo ad participationem tantæ gratiæ, alius sic, alius autem sic. Vel profundum charitatis sunt ecclesiastica sacramenta quæ sunt profunda et investigabilia, et sunt fundamentum charitatis, sine quibus non valet charitas. Intelligentes igitur per mysterium crucis mundo crucifigamur, extendentes manus in latitudine bonorum operum, et in longitudine usque in finem perseverantes, atque habentes cor sursum ubi Christus est, totumque hoc non nobis, sed illius misericordiæ tribuentes, cuius profunda iudicia omnem scrutatorem fatigant. *Scire*. Quasi dicat: Oro ut possitis etiam scire, ex parte ut imitemini charitatem Christi, qua nos dilexit, quæ nostram superat, *supereminentem scientiæ* humanæ, id est quæ supereminet, et excedit scientiam humanam, quia plene sciri non potest quanta charitate dilexerit. Vel ita, scire charitatem Christi, id est quæ habetur cum scientia Christi esse supereminens intelligitur, scilicet alii charitati. Charitas enim scientiæ, id est quæ habetur cum plena scientia supereminet alii charitati, quia quanto melius intelligitur Deus, tanto plus diligitur: ideo oro vos scire ista, ut per has scientias impleamini, bono, eundo in omnem plenitudinem Dei, ut hic virtutum, postea beatitudinis habeatis plenitudinem. Hanc plenitudinem Dei quidam in his verbis sic intellexerunt, ut putarent nos hoc idem futuros quod Deus est, dicentes: Si aliquid

(29) August. ad Paulinum de videndo Deo.

(29*) Id., ibid.

minus quam Deus habebimus et minores erimus, quomodo implebimur in omnem plenitudinem Dei? Sed quoniam implebimur, profecto erimus Deo æquales. Detestandus est error iste. Non enim sic implebuntur ut sint et ipsi plenus Deus, sed ut perfecti sint pleni Deo. Vel ita, oro, ut possitis comprehendere quæ sit latitudo, longitudo, et sublimitas et profundum Dei, id est immensum et inestimabilem cognoscere Deum, omnia excedentem majestate virtutis suæ. [Ambrosius] Cum autem hoc dicit, significat quod sicut in sphaera tanta longitudo quanta latitudo, et tanta altitudo quantum et profundum, ita et in Deo omnia æqualia sunt immensitate infinitatis, imo unum et idem prorsus. Et est sensus: *Quæ sit latitudo*, etc., id est et quæ sit immensitas Dei omnia excedens et implens, non in eis clausa, sed omnia intra se habens, ut solus ineffabilis et infinitus habeatur. Scire, etc., post immensitatem Patris vult eos scire charitatem Christi esse super scientiam hominum. Et hoc, ut possitis etiam scire charitatem Christi, esse supereminentem scientiæ humanæ. Nemo enim potest charitatis ejus magnitudinem colligere, scilicet quod Deus factus est homo, quod justus pro impiis, Dominus pro servis, Creator pro creatura moritur, etc. hujusmodi: ideo volo vos scire ista, *ut impleamini in omnem plenitudinem Dei*, id est ut confessione et gratiarum actione, sicut Patri ita et Filio honorem exhibeatis, ut sit plena divinitatis professio in vobis, quia tunc nihil deest Christiano cum Patrem et Filium sic cognoscit: aliter non est integra professio deitatis, quia fides, nec in solo Patre integra est, nec in solo Filio perfecta. *Ei autem*. Quasi dicat: Hoc oro vobis, ei autem sit gloria qui potest facere. Et hoc est quod ait, *ei autem qui potest omnia facere*, id est complere in vobis, *superabundanter quam petimus aut intelligimus*, id est plusquam nos petere sciamus aut præsumamus. [Haimo] Ideo dicit: *Petimus aut intelligimus*, quia plus intelligimus quam petamus. Potest hoc in nobis dico, *secundum virtutem quæ operatur in nobis* id est ita potest hic in vobis sicut jam fecit in nobis apostolis. *Ei, inquam, ipsi*, id est soli, non homini qui nihil ex se potest, *sit gloria*, pro his quæ fecit *in Ecclesia et in Christo Jesu*, id est pro his gloriosus appareat, non solum in præsentia, sed etiam *in omnes generationes sæculi sæculorum*. Vel ita lege litteram: *Ei autem qui potest omnia*, ista quæ peto facere, id est complere. Potens est, dico, *secundum virtutem quæ operatur in nobis*, hominibus bona operatur, dico *superabundanter quam petimus aut intelligimus*. Potens enim est Deus hæc facere, *secundum virtutem quæ operatur*, in qua sunt quædam quæ nemo peteret vel intelligeret, ut scilicet Deus homo fieret, et pro hominibus moreretur, et hujusmodi alia. *Ei, inquam, ipsi sit gloria in Ecclesiis et in Christo Jesu*: hoc non mutatur.

A Sit gloria, dico, in omnes generationes sæculi sæculorum, id est sæculi omnia continentis. Amen.

CAPUT IV.

VERS. 1-6. — « Obsecro itaque vos ego vincus in Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate et mansuetudine, cum patientia supportantes invicem in charitate. Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis. Unum corpus et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ. Unus Dominus, una fides, unum baptisma. Unus Deus et Pater omnium, qui super omnes, et per omnia, et in omnibus nobis. »

B *Obsecro itaque*. Hactenus ostendit omnia gratiæ Dei tribuenda: hinc de moribus admonet, usque ad finem, et prius communiter omnes, postque singulos ordines. Quasi dicat: Quia Deus potest omnia facere, vel ut ei sit a vobis gloria, *itaque obsecro vos ego Paulus vincus*, cui compatiendum est: vincus, dico, *in Domino*, id est propter Dominum, *ut ambuletis*, de bono in melius proficiendo, *digne vocatione qua vocati estis*, id est ita ambuletis ut conveniat meæ prædicationi ambulatio vestra, [Haimo] ita, scilicet *cum omni humilitate*, id est interiori et exteriori, *et cum mansuetudine*, ut tractabiles sitis, et *cum patientia* adversorum, *supportantes vos invicem*, si a fratre oritur molestia: vel alter alterius onera portate. (30) Et hoc non fite, non pro tereno commodo, sed *in charitate*. Ipsa est enim actio recti itineris, quæ oculos semper ad Deum habet. C Talis actio nec frangitur negotio, nec frigida est, nec turbulenta est; nec marcida, nec audax, nec fugax, nec præceps, nec jacens. Ita ergo ambulate, et sitis *solliciti*, id est studiosi, cauti, attentissimi, *servare*, ut sacrosanctum, *unitatem spiritus*, id est unitatem ecclesiasticam, quam facit Spiritus sanctus, scilicet ut unum corpus sitis opere Spiritus sancti. Vos, dico, *degentes in vinculo pacis*, id est pacem servantem: quæ dicitur vinculum, quia pax ista est nutrimentum spiritualis unitatis. Hæc autem pax est, si bona nostra invicem diligamus, si peccata quæ sine damno tritici, aut cum spe salutis corrigendorum eradici non possunt, usque ad messem ultimam toleramus; si etiam perfectionis opera quæ cum fieri et non fieri licet, ne infirmi scandalizentur, non facere dispensamus, et hujusmodi. D *Unum*, Quasi dicat: Debetis servare unitatem spiritus, ita ut sitis *unum corpus*, subveniendo proximo, *et unus spiritus*, cum Deo idem volendo. 170 Vel, unus spiritus, cum fratribus cum quibus idem velle et idem nolle debetis. Vel ita, debetis servare unitatem spiritus, quia unum corpus esse debetis multorum adunatione membrorum: potestis, quia unus spiritus scilicet habitat in vobis, quo unum corpus efficitur. [Haimo] Unum corpus enim efficitur propter societatem quam facit Spi-

(30) August. ad Eudoxium.

ritus sanctus, non sine Patre et Filio. (30*) Ecclesia utique accepit hoc donum, ut in Spiritu sancto fiat remissio peccatorum, quam remissionem cum Trinitas faciat, proprie tamen ad Spiritum sanctum intelligitur pertinere. (31) Ipse est enim Spiritus adoptionis filiorum, ipse Patris et Filii amor et connexio. Ad ipsum ergo pertinet societas, qua efficimur unum corpus unici Filii Dei. Sicut enim unum corpus hominis ex multis constat membris, et vegetat omnia membra una anima, faciens in oculo ut videat, in aure ut audiat, et sic in cæteris, ita Spiritus sanctus membra corporis Christi quod est Ecclesia, continet et vegetat. Et sicut humani corporis membrum præcisum formam quidem qua cognoscitur, retinet, sed nequaquam spiritus sequitur quo præter unitatem vivat, sic quicumque a prædictæ pacis unitate divisus est, sacramentum quidem tanquam formam retinet, sed spiritu præter unitatem non vivit. (31*) Frustra ergo foris de forma gloriatur, nisi intus spiritu vegetatur. Propter hanc societatem illi in quos primitus venit Spiritus sanctus, linguis omnium gentium sunt locuti, quia per linguas consocietas humani generis constat, et sic per linguas gentium figurabatur ista societas membrorum Christi futura in omnibus gentibus, ut quemadmodum tunc ille apparebat accepisse Spiritum sanctum qui loquebatur linguis omnium gentium, ita nunc ille se cognoscat accepisse Spiritum sanctum qui in unitate Ecclesiæ consistit, quæ linguis omnium loquitur.

Sicut vos., etc., quasi dicat: Ita debetis esse unum corpus, *sicut vocati estis*. Addidit, scilicet *in unam spem vocationis vestræ*, id est ad unam rem speratam, quæ est effectus vocationis unus Dominus. Quasi dicat: Debetis servare unitatem, quia vobis unus Dominus non tres pro quorum diversis voluntatibus vos oporteat discordare. Et *una fides* de Deo. Recole quia fides dicitur, et id quod creditur, et id quo creditur. Si ergo fides hic accipitur pro eo quod creditur, hic est sensus: Una est fides, id est idem jubemini credere, et eodem modo operari, quia unum et idem est quod creditur a cunctis fidelibus. Unde fides catholica dicitur universalis. (32) Vel accipitur hic fides qua creditur. Aliud enim sunt ea quæ creduntur, aliud fides qua creditur. Illa quippe in rebus sunt, quæ vel esse, vel fuisse, vel futura esse creduntur. Hæc autem in animo credentis ei tantum conspicua cujus est, quamvis sit et in aliis, non ipsa, sed similis. Una est ergo fides, non numero, sed genere, quia similis in omnibus: quemadmodum duorum idem volentium dicitur voluntas una, et duorum simillimorum facies una. Et *unum baptisma*, id est æquale a quocunque detur, nec potest iterari, et vobis est *unus Deus*, id est creator omnium et Pater, procurando et gubernando: et ideo nemo potest se alteri

(30) August., de blasph. S. S.

(31) Id., in ser. de Pentecoste

(31*) Id., De blaso. S. S.

A præferre, quia unum habemus creatorem et recreatorem. *Qui Deus est super omnes creaturas*, id est præcedit omnes creaturas; quasi dicat: Cujus dignitas vos invitat. *Et per omnia diffusus*, quia ubique est: et ideo timendus cum nusquam possit evitari. *Et in omnibus nobis*, per gratiam, qui unitatem servamus. Et nota non singulariter de aliqua persona, sed communiter de omnibus, id est de Trinitate hæc accipi, juxta illam quæ præcessit expositionem. [Haimo] Vel potest hoc legi ita ut fiat distinctio personarum. Qui, etc. quasi dicat: Unus est Deus et Pater, cum sint tamen tres personæ, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, et hoc est: Qui, scilicet Pater, est super omnes, quia nulli debet quod est, et omnes creaturas excellit, et Filius est per omnia, per quem reparatorem omnia opera nostra sunt, et per ipsum omnia facta; et Spiritus sanctus est in omnibus nobis fidelibus per gratiam, et in omnibus creaturis per essentiam. Unde: *Spiritus Domini replevit orbem terrarum* (Sap. 1.)

VERS. 7-10. — « Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Propter quod dicit: Ascendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. Quod autem ascendit quid est, nisi quia et descendit primum in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cælos, ut adimpleret omnia. »

Unicuique autem. Monuit servare unitatem qua omnes dicimur unum corpus, et ne unitas tollat subjectionem, subdit diversa esse dona in hominibus, quod non est contrarium prædictæ unitati. [Ambrosius] Quod enim diversa dona sunt in hominibus (32*) non sicut unitati, sed facit quasi unum corpus esse debemus. *Unicuique autem nostrum diversa data est gratia*, id est gratuitum donum, secundum mensuram donationis Christi, id est secundum quod dator Christus mensurat, alii hoc, alii illud. Christus, cui ad mensuram non dedit Deus, quia gratia plenus est, ad mensuram dat hominibus, Mensuram est divisio quædam divinorum. Aliud enim habet ille, aliud iste: et quod habet iste, non habet ille. *Propter quod*, scilicet ad probandum quod Christus homo dat diversa dona, *dicit* Spiritus sanctus in Psalmo: *Ascendens*. (33) Quasi dicat: Vere Christus secundum hominem dat dona. Nam Propheta dicit, quod Christus *ascendens in altum* loco et dignitate, *captivam duxit captivitatem*, id est eos quos diabolus captivaverat a paradiso, et proprios mundi et inferni fecerat. Iterum captivos fecit Christus, dum ad cælum reducuntur. Ipsos itaque homines appellavit captivitatem, quia captivi tenebantur sub diabolo, sicut militia cum dicitur, intelliguntur qui militant. Eandem captivitatem a Christo captivam dicit, ut sit captivitas felix. Possunt

(32) Id., in lib. De Trinit.

(32) Hic aliquid deesse videtur.

(33) Aug. in psalmo. LXXVII.

enim homines ad bonum capi. Unde Petro dictum est: *Ex hoc jam eris homines capiens* (Luc. v). Captivitati ergo dicuntur quia capti, quia subjugati, sub leve jugum missi, liberati a peccato, servi facti justitiæ. Et dedit hominibus rationalibus dona, id est Spiritum sanctum. (33*) Notissimum est Dominum Jesum, cum post resurrectionem ascendisset in cælum, dedisse Spiritum sanctum, quo impleti credentes loquebantur omnibus linguis. In Psalmo tamen ita legitur: *Accepisti dona in hominibus* (Psal. lxxvii). [Augustinus] Sic enim plures codices habent, et maxime Græci; et ex Hebræo sic interpretatum habemus. Dona autem dixit Apostolus sicut Propheta, non donum. Sed cum Propheta dixerit, accepisti in hominibus, Paulus apostolica auctoritate maluit dicere, dedit hominibus, ut ex utroque verbo, uno prophetico, altero apostolico, quia in utroque est divini sermonis auctoritas, sensus plenissimus redderetur. Utrumque enim verum est, et quia dedit hominibus, et quia accepit in hominibus: dedit hominibus tanquam caput membris suis, accepit in hominibus idem ipse utique in membris suis. Ipse ergo Christus et dedit de cælo, et accepit in terra, dedit quia Deus cum Patre, secundum quod ait, accepit, quia ipse in suis est in Ecclesia, in qua accipit. Hoc est in hominibus accipere. Nec moveat quod ait dona non donum, cui etiam concordat Propheta, procul dubio Spiritus sanctus donum Dei est: de quo Dominus ait Samaritanæ: *Si scires donum Dei*, etc. (Joan. iv). Sed ideo pluraliter dona ambo dixerunt, quia per donum quod est Spiritus sanctus, multa

Quod autem, prosequitur superiorem probationem, scilicet quod Christus secundum hominem dat, quia Propheta dicit quod ascendens dedit, dixit Propheta ascendens. Sed quid est hoc quod ascendit, id est quod ascendisse dicitur, nisi quia et primum descendit, respectu cujus dixit ascendit. [Haimo.] Descendit dico, in inferiores partes terræ, id est ad inferos, cujus probatio præmissa, quia duxit captivitatem quam inde traxit. [Ambrosius] Ex sententia enim tenebantur apud inferos, quæ sententia Salvatorem tenere non potuit, quia sine peccato fuit. Et est ordo probationis talis: Propheta dicit quod ascendens dedit, et ascendere dixit respectu descensionis, et ita innuit quod et descendens dedit. [Haimo] Et constat quod secundum humanitatem Christus descendit, et ascendit, ergo secundum humanitatem dedit. Secundum deitatem qui ubique

est, non ascendit loco nec descendit, sed secundum animam ad inferos descendit, secundum corpus et animam ad cælos ascendit; et ita secundum humanitatem dedit. Cave quomodo intelligas Christum secundum humanitatem dedisse, ne sit contrarium prædictæ auctoritati, ubi dicitur quia secundum quod Deus dat. Ita ergo distingue: Dat Christus secundum humanitatem, id est homo ipse Christus dat, non tamen ex eo, quia homo, sed quia Deus qui descendit. Quasi dicat: Et quia ita innuunt verba Prophetæ, ergo ipse qui descendit, est et qui ascendit, id est idem est qui descendit ad inferos, et qui ascendit super omnes cælos. Vel ita ab illo loco. Quod autem. Quasi dicat: Christus ascendens, quod est secundum humanitatem, dedit dona. Sed quid est quod humanitas ascendit, id est quomodo humanitas ascendere poterat? Nisi quia, et deitas primum descendit in partes terræ, quæ sunt inferiores aere, ut humanæ naturæ uniretur. Descendit quidem divinitas non localiter, sed per inextinctionem: et quia dixerat humanitas ascendit, et deitas descendit, ne ideo viderentur duo, subdit: Qui descendit, id est Deus, et qui ascendit super omnes cælos, id est homo, ipse Christus est, id est una et eadem persona est. Unde Dominus: *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo*, etc. (Joan. iii). [Ambrosius] Ascendit, dico, ut adimpleret omnia, quæ de se in lege et prophetis erant prædicta. [Haimo] Vel implentur omnia donis suis, et ita implevit omnia.

VERS. 11-14. — « Et ipse dedit quosdam quidem « apostolos, quosdam autem prophetas: alios vero « evangelistas, alios autem pastores et doctores ad « consummationem sanctorum in opus ministerii « in ædificationem corporis Christi, donec occurrat ramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Filii « Dei in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, ut jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad circumventionem erroris.

Et ipse dedit quosdam quidem apostolos, scilicet vicarios prædicationis suæ, quosdam prophetas, qui de futuris prophetarunt, vel potius Scripturarum interpretes [Ambrosius] In Novo enim Testamento prophetæ dicuntur explanatores Scripturarum; tamen fuerunt quidam primordio fidei futura prædicentes, sicut Agabus septemque filii Philippi. [Haimo] Alios vero evangelistas, ut fuerunt Marcus, et Lucas, et septem diaconi sub apostolis. Evangelistæ enim diaconi sunt, quia et si non sint sacerdotes, tamen evangelizare possunt. Alios autem pastores et doctores, ut episcopos, qui verbo etiam et exemplo docere debent, et ideo conjunxit: quos tanquam unum aliquid duobus nominibus complexus est, ut intelligerent pastores ad officium suum pertinere doctrinam. (34) Pastor enim non est nisi habeat

(33*) Aug., in lib. xv, De Trinit.

(34) Id., ad Paulinam.

doctrinam, qua pascat gregem. Ecce quomodo alii plus, alii minus dedit. Hominiibus dat ad mensuram; ipse vero non ad mensuram accipit. Hos autem omnes dedit *in opus ministerii*, scilicet ut quisque posset plene facere opus ministracionis sibi creditæ. Si enim unus omnia non perfecte ageret singula, et hoc ministerium erat necessarium *ad consummationem sanctorum*, id est ut consumment qui jam sancti sunt, et *in ædificationem corporis Christi*, id est ut ædificent eos in corpus Christi qui adhuc alieni sunt. *Donec omnes*, etc. Quasi dicat: Tandiu durabit ista prælatio et ordinatio, donec in die iudicii nos *omnes*, qui sumus *in unitate fidei*, id est in una, et non discrepanti fide, et unitate *agnitionis Filii Dei*, id est in una et non differenti agnitione Filii Dei. Vel, in unitate agnitionis Filii Dei, id est virtutibus quibus agnoscitur Filius Dei esse in nobis, vel quibus agnoscemus eum in futuro, donec, inquam, nos omnes occurramus nobis invicem de diversis partibus mundi, vel ipsi capiti Christo. Quasi dicat, desiderio currentes ad gaudium. Et donec idem fiat, durabit prælatio, non post, et ideo non est graviter ferenda. Nos dico, proticienter et crescentes *in virum perfectum et in mensuram plenitudinis Christi*, id est vestram, crescentes, ut unusquisque sit perfectus vir. Omnes autem dicit provehendos in virum non sexu, sed perfectione virtutis. Hi enim parvuli sunt viribus corporis et animi. Et sit unusquisque habens ætatem eandem, in qua ætate Christus plenitudinem annorum et corporis habuit, in qua de hoc mundo exivit; quæ est mensura et meta ætatis, ultra quam nec accrescit naturaliter aliquid homini. [Haimo.] Omnes enim in eadem ætate resurgent in qua Christus mortuus est et resurrexit, cujuscumque ætatis mortui fuerint. Et nomine viri comprehenduntur mulieres, cum ait *in virum perfectum*.

(55) Et quia in eadem ætate omnes resurgent qua Christus mortuus est, ideo convenienter non ait, in mensuram corporis staturæ, sed ætatis, quia unusquisque recipiet suam mensuram corporis, vel quam habuit in juventute etiam, si senex obiit, vel habuit, vel fuerat habiturus, si ante fuerat mortuus. Ætas vero erit illa ad quam pervenit ipse Christus, id est juvenis, ut circa xxx annos. Non est autem fas dicere quod in resurrectione accedat corpori magnitudo quam non habuit, nec majora corpora redigenda sunt ad modum Dominici corporis. Periret enim multum de illis corporibus cum nec periturus sit capillus, sicut Dominus ait: *Nec capillus de capite vestro peribit* (Luc. xxi.) (36) Nihil enim deductum quolibet modo de corpore humano periturum est, ita enim modificabitur illa in unoquoque corpore materies, ut aliquid ex ea non pereat, et quod alicui defuerit, ille suppleat qui de nihilo fecit quod voluit; et si quid in parte aliqua enormiter abundavit, per totum spargetur. Indecorum quippe

A ibi nihil erit, sed quidquid futurum erit, hoc decebit. Resurgent sanctorum igitur corpora sine ullo vitio, sine ulla deformitate neque illa terrena materies, quæ discedente anima fit cadaver, ita resurrectione reparabitur, ut ea quæ dilabuntur, quamvis ad corpus redeant unde dilapsa sunt, ad easdem quoque corporis partes ubi fuerunt, redire necesse sit. Alioquin capillis et unguibus immoderata et indecens magnitudo redderetur. Vel ita potest intelligi, virum perfectum appellat Christum cum omni corpore suo, quod non erit perfectum quousque omnes electi compleantur. Completo autem numero electorum fiet, quod hic dicitur, donec occurramus, capiti Christo in virum perfectum, id est ita quod nos omnes, scilicet, caput et membra simus unus perfectus vir cui nihil desit, et nihil plus addendum sit. Ideo perfectus, quia tunc proficiemus in mensuram *ætatis* plenitudinis Christi, id est quia erit mensura et meta ætatis: meta, ut nihil prius addatur numero vel viribus; mensura, quia tunc erit plenius Christus omnes habens quomodo per singulos omnes scit, et omnes in eo erunt immortales, et beati cum eo, et tunc non erit necessaria prælatio. Sed usque ad illud tempus hos prædictos ministros dedit: ad hoc utique, *ut jam, sicut olim, non simus parvuli* sensu et fluctuantes, id est titubantes vestra debilitate, *et non circumferamur*, alio urgente *omni vento doctrinæ*, id est prava doctrina. Doctrina pravorum est quasi ventus et tempestas. [Ambrosius] Doctrinæ dico, factæ *in nequitia hominum*, pro qua creati sunt. Et factæ *in astutia*, id est per homines malignos in se, et ad supplicum deceptionem astutos, quorum doctrina fit *ad circumventionem erroris*, ut sub prætextu veritatis magis decipiat trahens ad errorem.

VERS. 15-22. — « Veritatem autem facientes in « charitate crescamus in illo per omnia qui est ca- « put Christus, ex quo totum corpus compactum « et connexum per omnem juncturam subministra- « tionis secundum operationem in mensuram « uniuscujusque membri augmentum corporis fa- « cit, in ædificationem sui in charitate. Hoc igitur « dico et testifcor in Domino, ut jam non ambule- « tis sicut et gentes ambulant in vanitate sensus « sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, « alienati a vita Dei per ignorantiam quæ est in illis « propter cæcitatem cordis ipsorum, qui desperan- « tes semetipsos tradiderunt impudicitæ in opera- « tionem immunditiæ omnis, in avaritiam. Vos au- « tem non ita didicistis Christum, si tamen illum « audistis, et in ipso edocti estis sicut est veritas in « Jesu. Deponite vos secundum pristinam conversa- « tionem veterem hominem qui corrumpitur se- « cundum desideria erroris. »

Veritatem autem. Quasi dicat: Non tales simus, sed potius *facientes* actu, *veritatem*, id est bona secundum doctrinam et hoc *in charitate*, id est non

(35) August.. De civit. Dei.

(36) Id., in Enchir.

ficta, vel ex timore, *crescamus*, assertione fidei, per omnia, id est in omni spirituali dono. Et hoc *in illo*, id est illo operante, *qui est caput* nostrum, id est nobis prævidens, et Christus, id est regere potens. Christus enim dicitur *unctus*, et in veteri testamento reges ungebantur. Dico, in illo, et bene, *ex quo*, id est per quem, *totum corpus*, id est Ecclesia, est *compactum*, per fidem, et *connexum*, vinculo charitatis. Unde subdit: *Per omnem juncturam*. Quasi dicat: Compactum est et connexum. Et hoc *per omnem juncturam subministrationis*, id est per fidem et charitatem quæ conjungant et faciant sibi invicem membra ministrare. Subministrationis dico, exhibitæ, non solum voluntate, sed etiam *secundum operationem factæ*, *in*, id est juxta, *mensuram uniuscujusque membri*, scilicet quod unum quodque membrum potest operari per gratiam sibi datam. Et vere, per Christum corpus est compactum et connexum, quia ipse *facit augmentum corporis*, id est augmentat illos qui jam sunt corpus. Ipse dico, tantum Dominus *in ædificationem sui*, quia illos qui non sunt corpus, ædificat in suam civitatem vel societatem, et hoc totum facit *in charitate*, id est ex dilectione. Quo peracto erit mensura ætatis. *Hoc*. Hic admonet Ephesios ut caveant sibi a consuetudine antiquæ gentilitatis. Quasi dicat: Quia Deus tot auxilia dedit ad custodiendam unitatis, et quia crescere potestis et ei occurretis, *ergo dico*, non obsecro, ut superius, sed dico, *et testificor in Domino*, id est præcipio sub testimonio Domini, *hoc scilicet ut jam*, scilicet a tempore fidei, *non ambuletis*, id est vivatis, *sicut gentes ambulant*, quæ scilicet ambulant *in vanitate sensus sui*, quia transitoria amant: quæ sensualitas suggerit.

Habentes intellectum naturalem obscuratum a tenebris, id est non parum obscurum. Et ideo minus mirum est si in vanitate ambulant, quam de vobis qui estis illuminati, et spiritum vitæ habetis. (37) Omnis qui intelligit quadam luce interiore, illustratur. Est ergo quædam lux intrus, quam non habent qui non intelligunt. Gentiles, dico, *alienati a fide Dei*, id est sine spe immortalitatis. Vel a vita Dei, id est et a Deo qui est animæ vita, quia Deus deserit eos. (38) Duæ quippe sunt vitæ, una corporis, altera animæ: et sicut vita corporis est anima, sic animæ vita est Deus: et quomodo si anima deserat, moritur corpus; sic anima moritur si deserat Deus. Anima recedens a luce justitiæ quanto magis quærit quid inveniat contra justitiam, tanto plus repellitur a lumine veritatis, et in tenebrosa demergitur. [Ambrosius] Alienati dico, *per ignorantiam*, id est quia ignorant vitam Dei quæ ignorantia est permanens *in illis, propter cæcitatem* vel duritiam *cordis ipsorum*, quia prædicationi oculos cordis clauserunt, qui etiam pro sua turpitudine desperantes de futura vita. Vel, *indolorii*, alia littera quæ ex Græco trahitur, id est ex peccato non dolentes se-

(37) Aug., in psalmo Lxi.

A metipsos tradiderunt per voluntatem, ad malitiam liberam, *impuditiæ*, id est fornicationi. Et deinde *tradiderunt se in operationem immunditiæ omnis*, ut nihil omnino quod immundum sit, prætermiserunt. [Hieronymus.] Et hoc in avaritia, id est vehementi et insatiabili desiderio, quia nunquam luxuriando, satiantur, quorum voluptas termino caret, ut etiam ultra concessos nuptiarum fines turpitudinem operentur, Vel, sicut alii dicunt, et *avaritiæ*, vel *in avaritia*, et accipitur per se de alio vitio, ut sit sensus: Tradiderunt semetipsos in operationem omnis immunditiæ, **172** et tradiderunt se avaritiæ. Vel ita: Ipsi dico degentes in avaritia, *vos autem*. Quasi dicat: Gentes ita ambulant, *vos autem non didicistis Christum* ita esse imitandum: sed *tamen illud audistis*, id est ejus prædicationem intellexistis, vel eum interius loquentem audistis, *et in illo docti estis*, id est si illum ita audistis quod in illo veritatem edocti estis vel sitis, *sicut veritas est in Jesu*. [Ambrosius] Hoc ideo dicit, quia sunt quidam in Ecclesia qui sub nomine Christi non sequuntur veritatem Christi quam docuit, scilicet hanc *deponere*, id est ut deponatis vos, etc. Vel secundum aliam litteram. Quasi dicat: Hæc est veritas quam docuit ut deponatis vos. Et ideo deponite vos, non secundum substantiam corporis vel animæ, sed *secundum pristinam conversationem*, scilicet deponite *veterem hominem qui corrumpitur*, et si delectetur. Corruptur, dico, *secundum desideria*, non solum secundum opera. Et ideo deponite etiam desideria quæ sunt *erroris*, id est ab errore veniunt, vel ad errorem ducunt. Nonnulli putant quod vetus homo corpus sit, et novus anima. Sed corpus, exterior homo est: anima, interior, et interiori agitur hæc novitas et vetustas. Cum ergo dicit, deponite vos, etc., non hoc jubet ut corpus deponatur, sed ut vita in melius commutetur. Homo itaque si vitia pristina sequitur, vetus dicitur: si autem in novitate vitæ ambulat alienus a sæculi errore, novus dicitur: eo igitur qui corrumpitur, veterascit. Ideo ait, deponite veterem hominem, id est vetustatem, quia hoc interior fit vetus et corrumpitur. Unde addit, quia et si delectetur, tamen corrumpitur secundum interiorem, per desideria erroris, hæc est vetustas. Hanc igitur vetustatem quatenus vobis datur deponite.

D VERS. 23-27: — « Renovamini autem spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra. Irascimini et nolite peccare. Sol non occidat super iracundiam vestram. Nolite locum dare diabolo. »

Renovamini autem quotidie spiritu mentis vestræ, [Haimo.] id est per Spiritum sanctum qui ducit ad rationem. Vel, per spiritum, id est mente vestra,

(38) Id., in lib. Sentent.

id est in mente spirituali. Vel, per spiritum mentis vestræ, id est spiritu qui est mens, vel ratio, vel intelligentia, vel si quo alio vocabulo commodius appellatur. (39) Imago Dei est qua præest homo cæteris animalibus, quæ creata in agnitione Dei, postquam peccato desipuit in eadem renovatur, ut incipiat illa imago ab illo reformari, a quo formata est. (30) Non enim reformare seipsam potest, sicut potuit deformare : quæ in ipsa agnitione Dei creata est antequam delicto veterasceret, sed post lapsum peccati in eadem reformatur. (41) Satis ergo ostenditur ubi homo sit creatus ad imaginem Dei, scilicet non in corporis lineamentis, sed forma quadam intelligibili mentis illuminatæ. (42) Cum ergo dicit, spiritu mentis vestræ, non ibi duas res intelligi voluit, quasi aliud sit mens, aliud spiritus mentis, sed quia mens spiritus est. Simile dictum est in expositione corporis carnis, id est carnis quæ corpus est. *Et induite opere novum hominem.* [Haimo.] id est assumite similitudinem novi hominis, id est Christi, de quo alibi : *Induimini Jesum Christum* (Rom., XIII). [Ambrosius] Quo vere induitur quicumque mentis informatione ei conformatur. Christo enim induitur qui per fidem in Christo renascitur, vitæ æmulus quam tradidit Christus. *Qui, novus homo, scilicet Christus, est creatus secundum Deum, id est non humana natura, sed Dei potentia.* [Haimo.] Conceptus enim in utero virginali opere Spiritus sancti de semine mulieris, sine semine viri. Hoc novum fuit. Unde Jeremias : *Novum faciet Dominus super terram. Mulier circumdabit virum* gremio uteri sui (Jer., XXXI). Creatus est, dico, *in justitia*, scilicet in communi operatione *et sanctitate* perfecta, *veritatis*, ut hypocrisis, sed quia justus est, communiter omnibus bona præstanda. Et vere sanctus ut sit etiam ipsa sanctitas, sicut justitia et veritas. Vel ita, qui secundum Deum, quasi dicat : *Renovamini spiritu, qui spiritus creatus est secundum Deum, id est ad imaginem Dei, in justitia scilicet, et veritatis ; sed peccando justitiam et sanctitatem veritatis amisit. Propter quod hæc imago deformis et decolor facta est, sed formam recipit cum formatur et renovatur. Propter quod, exsequitur per partes veteris et novi hominis.* [Augustinus] Propter quod, quia scilicet vetus homo deponendus et novus induendus, *vos deponentes mendacium, quod est pars vetustatis, loquimini veritatem, quæ est pars novitatis, unusquisque cum proximo suo, id est cum quovis homine, etiam cum gentili vel Judæo ; quia omnis homo proximus conditione primæ nativitatis, vel spe conversionis omnis homo antequam sit Christianus debet putari proximus. Si enim nosti qualis sit futurus apud Deum, forte qui modo Judæus est, vel paganus, vel hæreticus, per misericordiam Dei ita convertetur ad Deum, ut inter sanctos recumbat.*

Quoniam sumus, etc. Quasi dicat : Decet loqui

(39) Aug. super Genesim.

(40) Id., De civit. Dei.

(41) Id., super Genesim.

veritatem, quoniam sumus membra, alter alterius *invicem*, subserviendo. Deinde multas veteris hominis a quibus dehortatur, et econtrario multas novi ad quas hortatur, partes enumerat, dicens : *Irascimini et nolite peccare.* Quasi dicat : Invitus tolero quod vitari non potest, scilicet de ira ne veniatis ad actum peccandi. Si ergo surgit motus animi qui jam propter pœnam peccati non est in potestate nostra, saltem ei non consentiat ratio. Permittit quidem Apostolus irasci quod est humana tentatio, sed prohibet iram ad effectum deducere. [Haimo.] Vel ita, irascimini, contra peccantes, quod est naturalis motus animi qui solet ad profectum pertinere delinquentium. Ideo irascendum esse dicit, ostendens hanc iram esse bonam, sed monet ne modum excedendo peccent, subdens : *Nolite peccare, asperius arguendo et onerando peccantem.* Unde Salomon : *Noli nimis justus esse, quia est qui perit in justitia sua* (Eccle. VII). Temperanda est ergo justitia ut imitemur Deum qui suffert iniquos, ut aliqui ex eis corrigantur. Et *sol non occidat super iracundiam vestram*, id est ipsa ira non duret ad occasum solis. Intelligitur quidem simpliciter et secundum tempus, quia si ex ipsa infirmitate quam portamus subrepat ira Christiano, non debet diu teneri et fieri pridiana : ejicienda est de corde antequam occidat lux ista invisibilis. [Ambrosius] Vult ergo Apostolus ut ira non duret, quia si durat, datur occasio diabolo. Iratus enim male cogitat, et sic diabolus se inserit ut mala peragat. Unde subdit : *Nolite locum.* Vel ita melius, sol, id est splendor rationis ; vel, Christus, non occidat super iracundiam vestram, id est non per iram, quasi per montem interpositum obscuretur vobis. Noster sol justitiæ et veritatis Christus est, cujus veritate anima illustratur cum in homine habitat per fidem. Ideo ait, sol non occidat super iracundiam vestram, id est cavete ne Christus, qui est sol justitiæ, per iracundiam mentem vestram deserat, qui cum ira nunquam habitat. Et si quis etiam vos irritat, quod est tentatio diaboli, *nolite locum dare diabolo*, perseverando in ira. [Augustinus] Vel ita, ut et de bona ira intelligatur. Irascimini vobismetipsis de præteritis peccatis quod est pœnitentiæ, et nolite peccare, id est ulterius peccare desinite. Quasi dicat : Volo vos irasci ut non peccetis. Ut autem non peccetis quibus habetis irasci, nisi vobis ? Quid est enim homo pœnitens, nisi homo sibi ut accipiat veniam, de seipso exigit pœnam ? Et est sensus : Irascimini et nolite peccare, id est indignamini vobisipsis tanta vehementia ut peccare desistatis, quia super hanc iram non occidit sol justitiæ, sed potius illi irradiat. Unde subdit : *Sol non occidat super iracundiam vestram, id est sol non occidet super iracundiam vestram, et nolite locum, etiam intrandi ad vos, dare diabolo, per malam cupiditatem, vel timorem.* (43) Duæ

(42) Id., De Trinit,

(43) Aug., in psalmo CLXI,

enim sunt portæ per quas diabolus intrat, scilicet cupiditas et timor. Si cupis aliquid terrenum, hac intrat diabolus; si times aliquid terrenum, et hac intrat: eisdem in contrario versis, Deus intrat. Si enim cupis regnum cœlorum, et times ignem gehennæ, aperis valvas Christo, et intrat Christus. Illi ergo sunt claudendæ, isti aperiendæ.

VERS. 28-32. — « Qui furabatur jam non furetur, magis autem labore operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus. Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis. Omnis amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis, cum omni malitia. Estote autem invicem benigni, misericordes, donantes invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis. »

Qui furabatur, quod item pars est veteris hominis, *jam non furetur*, id est non aliquo dolo quid auferat: *magis autem labore operando*, non solum per servos, sed etiam *manibus suis*. Operando dico, non prava opera lucri, sed *quod bonum est, ut habeat*, non tantum unde juvet, sed etiam *unde tribuat necessitatem patienti*. *Omnis sermo malus non procedat de ore vestro*, etsi fuerit corde conceptus. In Dei namque servo omnia bona debent videri, nec ex aliqua parte puritas ejus debet maculari. *Sed si quis*. Quasi dicat: Malus sermo non debet procedere de ore, sed nec etiam sermo bonus inutiliter dicendus est, et hoc est quod ait, *sed si quis sermo bonus est valens ad ædificationem fidei*, ita optime et circumscripte procedat *ut det gratiam*, id est ut sit gratus audientibus. *Et nolite contristare per inobedientiam Spiritum sanctum Dei*, id est prædicatorem veritatis, quod est Spiritum sanctum contristare, quantum ad vos. (44) Nam Spiritus sancti substantia qua est quidquid ipse est, non potest contristari cum ipsa sit æterna et incommutabilis beatitudo; sed quodam locutionis tropo usus est Apostolus, quo ea quæ non accidunt Deo tanquam illi accidant, loquimur, figurantes eum facere ut nobis accidant. Non ergo tenendum est aliquid tale accidere Spiritui sancto, qui in se immutabilis est, sed in sanctis habitat, ut eos impleat charitate, qua facit eos gaudere de profectibus aliorum, et contristari de lapsibus vel peccatis eorum, de quorum fide et pietate gaudebant: quæ tristitia laudabilis, quia venit ex charitate, quam infundit Spiritus sanctus. Et ideo dicitur contristari, quia hoc facit in suis, cujus dono tam boni sunt ut eos mœstificent mali, et hi maxime quos bonos fuisse vel noverunt, vel crediderunt. Hoc locutionis modo dicitur Deus scire, quando nos scire facit, et quiescere ab operibus, quæ valde fecerat bona, quia nos facit requiescere cum bona fecerit-

(44) Aug., super Genesim.

mus. Vel ita, nolite contristare Spiritum sanctum Dei, id est a vobis per mala opera fugare: Cum bene agimus gaudet in nobis Spiritus sanctus, datus nobis, videns monita sua proficere utilitatibus nostris. Gaudet ergo, id est habitator manet in nobis, si de eo proficimus. Aliter tristatur, id est deserit nos. Non enim sic tristatur ut patiat, cum impassibilis sit, sed tristari dicitur, quia a nobis recedit. Sicut contristatur homo cum de propria domo expellitur quam sibi ædificavit, ita Spiritus sanctus contristari dicitur cum de homine quem sibi mundavit in baptismo, per prava opera ejicitur, *in quo*. Quasi dicat: Nolite contristare Spiritum sanctum, quod non debetis, quia ipse est *in quo*, id est cujus gratia vos, *estis signati*, quasi dicat: Cera in sigillo ejus imagine vobis relicta, id est forma novitatis impressa vobis. [Haimo, Ambrosius] Vel, estis signati. id est discreti a malis. Et hoc *in die redemptionis*, id est baptismi. (45) *Omnis etiam amaritudo*, in dictis vel in factis mordacibus, *et ira*, id est subitus furor, *et indignatio*, quæ est si minor sublimatur: hæc de ira venit, *et clamor*, id est contentio, quæ venit de indignatione, et est vox quasi insani: *et blasphemia*, quæ fit in Deum vel in sanctos: blasphemia est per quam de Deo falsa dicuntur. Hæc, inquam, omnia *tollantur a vobis*, quia perniciem possunt præstare, nisi amoveantur. Hæc etiam, si fiant accidentibus causis, tamen temperanda sunt. Et quia illis pressis poterat malum in corde retineri, addit, *tollantur eum omni malitia cordis*. *Estote*. Item partem novi hominis hic ostendit. Quasi dicat: Illa *tollantur a vobis, estote invicem benigni*, id est largi de facultatibus vestris, *et misericordes*, affectu et compassione mentis. Etsi non est quod detur, *et donantes invicem*, in vos commissa, scilicet si alter in alterum peccet condonate, alioquin Deus repetit remissa. Si enim in his contemptus fuerit, sine dubio revocabit sententiam, per quam misericordiam dederat, sicut in Evangelio de nequam servo legitur, qui in conservum suum impius deprehensus est.

CAPUT V.

VERS. 1-6. — « Estote ergo imitatores Dei sicut filii charissimi, et ambulate in dilectione sicut et Christus, dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis. Fornicatio autem et omnis immunditia aut avaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut turpitudine, aut stultiloquium, aut scurrilitas quæ ad rem non pertinet, sed magis gratiarum actio. Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei. Nemo vos seducat inanibus verbis; propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiae.

Estote ergo, donantes invicem dico, sicut et Deus

(45) Aug., in lib. contra mendacium.

in Christo, id est per Christum, donavit : nobis et quia donavit, estote igitur *imitatores Dei*, invicem vobis donando. Et tunc eritis *sicut filii charissimi*. Et non solum condonate, sed etiam *ambulate*, operum exhibitione, *in dilectione*, ponentes animas pro fratribus, si opus est. Et hoc ita sincere, *sicut Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem Deo*, dum injuriatus est sputis, colaphis et hujusmodi ; *et hostiam*, dum occisus est in cruce. Et illa hostia non figuraliter sicut legalia sacrificia, sed vere est *Deo in odorem suavitatis*. Verbo legis alludit, quia hic est de quo dicebatur in lege. Non enim propter se illæ hostiæ dicebantur offerri in odorem suavitatis, sed quia illum significabant, qui vere offertur in odorem suavitatis, quia pro justitia est occisus quam exsequebatur, et usque ad mortem conservavit. [Ambrosius] Sed si mors Christi Deo fuit odor suavis, ergo mortem ejus libenter accepit. Non ergo peccaverunt qui illum crucifixerunt. Sed non est ita, quia injuste justum occiderunt, qui in Patris et sua voluntate occisus oblatus est, (46) sicut et Judas quid habet nisi peccatum in tradendo Christum ? nisi tamen se traderet Christus, nec eum traderet Judas. Tradidit Judas Christum, tradidit se Christus, sed ille agebat negotium suæ venditionis, iste nostræ redemptionis. Ideo ille impie deliquit, hic misericorditer egit. *Fornicatio autem*, quæ est cum liberis a viro, *et omnis immunditia*, scilicet incontinentia pertinens ad libidinem quocunque modo fiat, *aut avaritia*, id est immoderata cupiditas habendi, *nec nominetur in vobis*, id est nec etiam suspicio sit de vobis probabilis, *sicut decet sanctos, aut turpitudine*, ut in osculis et in amplexibus, *aut stultiloquium*, ut plana verba, *aut scurrilitas*, quæ a stultis curialitas dicitur, id est jocularitas quæ solet risum movere, *quæ ad rem*, id est ad utilitatem, *non pertinet*, quamvis magno labore agatur. *Sed magis nominetur in vobis actio gratiarum*. Nec debent illa nominari. Hoc enim scitote mentis ratione, et etiam *intelligentes* quod Scripturæ indedicuntur, *quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus non habet hæreditatem in regno Christi et Dei*, id est in regno cælorum quod est Patris et Filii. Sed attende quod dicens, *avarus*, adjunxit, *quod est idolorum servitus*, æquans avaritiam idololatriæ, quia illum avarum significat, cujus Deus nummus. Vel ideo avaritia æquata est idololatriæ, quia sicut idololatra Dei honorificentiam usurpat et sibi vindicat, ita avarus res Dei quas vult servari indigentibus, usurpat sibi et recondit. Vel avarus hic accipitur adulter qui sibi res alienas usurpat, id est alienam uxorem. *Nemo, quasi dicat : Dico quod tales non habebunt regnum Dei, et contra hoc quod doceo, nemo vos seducat. promittens impunitatem ex misericordia Dei, vel prædicans naturalia Seducat dico inanibus verbis, omnes eorum rationes sunt inania verba.* [Haimo.] *Propter hoc*, vel propter hæc, scilicet fornicationem

(46) Aug., super Joannem.

A et alia prædicta vitia, *venit ira Dei in filios diffidentiarum*, id est diaboli de quibus diffidimus. Vel quia diffiditur de vita æterna.

Vers. 7-17. — « Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate et justitia et veritate, probantes quod sit beneplacitum Deo. Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite. Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est et dicere. Omnia autem quæ arguuntur, a lumine manifestantur. Omne enim quod manifestatur lumen est. Propter quod dicit : Surge, qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus. Videte itaque fratres quod caute ambuletis, non quasi insipientes, sed ut sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei. »

Nolite ergo effici participes, id est similes eorum, scilicet imitando opera illorum, quia si fueritis socii in opere, eritis et in pœna. Nec debetis esse. *Eratis enim aliquando tenebræ*, id est per ignorantiam peccantes, et filii diaboli, principis tenebrarum, et ideo non mirum, si tunc in nobis hæc mala erant. *Nunc autem estis lux*, id est ex discretione bene operantes et justificati per fidem et baptismum. Et filii Dei, per adoptionem, qui est lux vera. Et hoc, *in Domino*, in vobis. Tenebræ quidem fuistis in vobis, lux autem estis in Domino, *qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (Joan. 1). Ideo non addidit in Domino, cum ait fuistis tenebræ, sed cum ait, nunc autem lux et quia lux estis in Domino, ideo *ambulate* bono operum gressu, *ut filii lucis*, id est vivite ut filii Dei, scilicet sancte et immaculate. Hic enim fructus lucis est, id est hæc sunt opera lucis, scilicet vivere, *in omni bonitate*, ut boni in vobis sitis *et justitia*, ut proximis quod justum est faciatis, *et veritate*, ut vera loquamini. Vel bonitatem per partes exponit. Justitia enim et veritas sunt partes bonitatis. Et est sensus, in omni bonitate, et per idem, justitia et veritate, scilicet juste vivatis et vera loquamini, *probantes*, quasi dicat : Ambulate dico, prius probantes, et ratione discernentes *quod* vel quid *sit beneplacitum Deo*. Quasi dicat : Omnia opera vestra ita sint circumspecta, ut beneplaceant Deo. *Nolite*, quasi dicat : Ut filii lucis ambulate. *Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum* scilicet malorum hominum, id est a malis corde semper disjungamini. (47) Ad tempus cavete, copulamini corpore, tolerate paleam in tritura, tolerate in area : quod enim toleretis in horreo non habebitis, veniet ventilator qui dividet bonos a malis, eritque corporalis separatio, quam debet spiritualis præcedere. Ideo ait, nolite communicare operibus infructuosis, id est malis ut cum bonis sit pars malorum. *Magis autem redarguite*, id est non sitis

(47) August., De verb. Apost.

negligentes in corrigendis vestris, ad curam scilicet vestram, quoquomodo pertinentibus, tamen leni animo, ut ait alibi Apostolus, hoc agite ut foris terribiliter personet interpretatio, et intus lenitatis teneatur dilectio. Attende quod duo conjungit, ut scilicet non communicent consentiendo, et redarguant. (48) His enim duobus modis non te maculat malus, scilicet si non consenseris et redarguis, utrumque complexus apostolus dicit: Nolite communicare, id est nolite consentire, laudare et approbare, et quia ¶ 174 parum est non consentire, addit, magis autem redarguite, id est reprehendite, corripite, coercete. [Ambrosius] Et est sensus: Non sitis consentientes malis approbando, neque negligentes non arguendo, neque superbientes insultanter arrogando. Quæ autem, vel enim. Quasi dicat: Dico non communicate, neque debetis, autem, id est, quia turpe est non solum facere, sed etiam dicere, quæ ab eis fiunt in occulto loco, id est non palam, sed occulte, et in hoc apparet quod turpia sunt. Vel, in occulto, id est in cogitatione. Omnia autem, vel enim, quasi dicat: Turpe est dicere quæ faciunt, sed tamen redarguenda sunt, quia sic manifestantur sæpe per confessionem, et hoc est, omnia autem qui arguuntur a lumine, id est a bonis et sanctis hominibus qui sunt filii lucis, sæpe manifestantur per confessionem et pœnitentiam, et ideo redarguendum est. Omne enim malum quod sic manifestatur, id est per confessionem et pœnitentiam, lumen est, id est in lumen vertitur, quia bonum est ut peccatum per confessionem et pœnitentiam manifestetur. [Haimo.] Vel, lumen est, id est non est ambiguum, nec potest excusari quod palam dictum est. Vel ita: Omnia enim, quasi dicat: Ideo arguite, omnia enim quæ arguuntur a sanctis, id est illi mali cum arguuntur a sanctis, manifestantur, sibiipsis qui mali sunt. [Ambrosius] Tunc enim videntur sibi et aliis peccatores cum objurgantur, et ideo arguendi sunt, quia sic incipiunt esse lumen. Unde subdit: omne autem vel enim, quod manifestatur, id est malus, cum sibi innotescat esse malus, lumen est, id est per pœnitentiam incipit converti ab bonum. [Haimo, Augustinus] Propter quod, scilicet quia sit lumen, dicit Spiritus sanctus per me: O tu, qui dormis, id est qui torpes in peccato jacendo, et nescis te esse in peccatis oblitus Dei, surge, per confessionem, et exsurge, per satisfactionem a mortuis, id est a futura damnatione, et illuminabit te, hic per fidem et spem, et in futuro per speciem, Christus, qui est sol justitiæ. Et quia prodest redarguere,

Videte itaque, fratres, quomodo, id est quodam moderamine, caute ambuletis, vivendo et redarguendo, non quasi insipientes, id est indiscreti, sed ut sapientes, scilicet omnibus providentes. Vos dico redimentes tempus, id est præparantes vobis opportunitatem serviendi Deo et vacandi divinis: quod necesse est, quia dies mali sunt, id est hodie sunt

(48) August., de verb. Evang.

A mali homines. (49) Dies mali dicuntur pro duabus rebus, scilicet pro malitia et miseria hominum. Cæterum dies isti, quantum pertinet ad spatia horarum ordinati sunt. Ducunt enim vices, agunt tempora. Oritur enim sol et occidit, transeunt tempora, cui molesta sunt tempora si homines sibi non sunt molestiæ. Dies ergo dicuntur mali, ut dixi, propter malitiam hominum et miseriam; sed miseria hominis communis est, non debet malitia esse communis. Ex quo enim lapsus Adam de paradiso expulsus, nunquam dies nisi mali: quod ostendit puer qui nascitur, quia a ploratu incipit, nec ridere potest: statim natus plorat, propheta scilicet suæ calamitatis: lacrymæ enim testes sunt miseriæ; nondum loquitur, et jam prophetizat. Quid? in labore se futurum, vel timere etiam, si justus fuerit, in mediis certe tribulationibus positus semper timebit. Redimamus ergo tempus. Quid est tempus redimere? Redimit ille tempus qui perdit, id est dat de suo ut vacet Deo non litibus, quasi det nummum pro vitio. Das enim nummum et emis panem vel vinum, vel aliquid aliud; das et accipis, aliquid amittis et aliquid acquiris. Sicut ergo perdis nummos ut emas tibi aliquid; sic perdas de tuo, ut emas tibi quietem, hoc est tempus redimere. Unde Dominus ait: Si quis vult iudicio tecum contendere, et tunicam tollere, dimitte ei et pallium, ut habeas quietum cor, ne perdas tempus vacandi Deo tuo, a quo vult te avocare damno et litibus. Vel ita sitis redimentes tempus, id est quod minus fecisti in uno tempore, restituite in alio, dimidiantes dies quos impii non dimidiant. Alia enim dimidiant, alii implent dies, alii nec incipiunt, id est alii moriuntur in Ægypto, alii in terra sancta, nec mirum si minus fecistis, quoniam dies mali sunt, id est, in hac vita multa occurrunt impedimenta, nec possunt agi pro libito. Propterea, scilicet, quia mali sunt dies, nolite fieri imprudentes, id est considerantes, sed potius estote, intelligentes quæ sit voluntas Dei, id est quod Deo placeat. Quærite cui placet, ut omnia provide et cum modestia agantur, nihil pertubate et cum strepitu. Et vos qui huic prudentiæ operam datis,

Vers. 18-28. — « Et nolite inebriari vino, in quo « est luxuria, sed implemini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis, hymnis et canticis « spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus « vestris Domino, gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Jesu Christi Deo « et Patri. Subjecti invicem in timore Christi. Mulieres viris suis subditæ sint sicut Domino, quoniam « niam vir caput est mulieris, sicut Christus caput « est Ecclesiæ, ipse salvator corporis ejus. Sed sicut « ut Ecclesia subjecta est Christo, et mulieres viris suis in omnibus. Viri, diligite uxores vestras « sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum « tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans « eam lavacro aquæ in verbo vitæ, ut exhiberet

(49) August., in serm. de verb. Evangelii.

« ipse sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam aut aliquid hujusmodi; sed ut sit sancta et immaculata. Ita et viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua. Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit. »

Nolite inebriari vino. Nihil enim est quo minus conveniat alios arguendi quam inebriari vino, [Ambrosius.] *in quo est luxuria*, id est ex quo procedit malus motus, unde tollitur auctoritas arguendi, Sobrii enim possunt habere fiduciam arguendi, quia bona conversatio terrorem incutit delinquenti. Ideo temperandum est a vino in quo est luxuria, et ebrietas cavenda, quia venter æstuans vino cito despumat in libidinem. [Hierony.] *Sed impleamini Spiritu sancto*, id est donis Spiritus sancti, loquentes. Quasi dicat: Hoc modo poteritis impleri Spiritu sancto, si vos estis loquentes *vobismetipsis*, id est si vos intelligitis, et si vos intus instruitis de his quæ dicitis, *in psalmis*, qui ad bonam operationem commonent, *et hymnis*, quæ de Dei laudibus dicunt, *et canticis spiritualibus*, quæ de æternogaudio sunt. Et ideo spiritualiter intelligenda sunt, quia spiritualia sunt quæ docent, et implenda sunt opere. Unde subdit: *Cantantes*. Quasi dicat: Debetis loqui vobis, id est instruere vos de his. Et post locutionem horum, estote ipso actu, *cantantes*, id est Deum laudantes, et de æternis exsultantes, sicut hymnus et canticum docent, *et psallentes*, bono opere, ut psalmus docet: et hoc, *in cordibus vestris*, id est spontanea voluntate. Et hoc totum facite *Domino*, id est ad honorem Domini. [Ambrosius.] Et estote *gratias semper agentes pro omnibus* donis, vel pro omnibus, scilicet prosperis et adversis *Deo et Patri* id est Deo, quia Deus creando, et quia Pater est Christi natura, nobis adoptionis gratia: et hoc, exultando *in nomine Domini nostri Jesu Christi*, per quem nos adoptavit, id est filius ejus proprius, per quem cognovimus eum. [Haimo.] Et estote *subjecti invicem*, non solum auditores prælati, sed etiam prælati subditis, in charitate eis serviendo, et humiliter curam gerendo; nam et si dignitas major, administratoria tamen est. Unde Apostolus: *Omaium me servum feci (I Cor. ix)*. Est ergo majorum salva tamen dignitate servire, sicut minorum est obedire. Hæc autem tam minorum quam majorum ordinata subjectio debet esse in casto timore *Christi*, qui humilitatem mandavit. *Mulieres*. [Ambrosius.] Hucusque communiter de omnibus egit, nunc singulis ordinibus suadet. Quasi dicat: Hucusque communiter monui, et præter communia specialiter dico, ut *mulieres viris suis sint subditæ, sicut Domino*, id est ea simplicitate qua Domino subjectæ sunt, sicut Sara subdita erat viro, quæ dominum vocabat Abraham. Et bene utique debent esse subjectæ, *quoniam vir caput mulieris*, id est rector et auctor, a quo mulier sumpsit initium, *sicut Christus caput Ecclesiæ*, qui est rector et auctor Ecclesiæ: quod plus est, *ipse Christus etiam est salvator corporis ejus Christi*, id est Ecclesiæ, quod non est

A vir mulieris. Sed ut, quasi dicat: Christus est Salvator Ecclesiæ. quod non vir est mulieris: Sed tamen ut *Ecclesia subjecta est Christo, ita et mulieres* subjectæ sint *viris suis in omnibus*, quæ non sunt contra Deum: Vos autem *virii, diligite uxores vestras*, quarum caput estis, *sicut et Christus dilexit Ecclesiam*, cujus caput est: et adeo dilexit, quod *tradidit semetipsum pro ea*, ita et vos pro uxoribus vestris facite, si sit opus. Tradidit dico *ut sanctificaret illam*, justitia bonæ vitæ, prius *mundans eam a peccatis*; [Haimo.] et hoc, *lavacro aquæ sanctificatæ in verbo vitæ* id est quo datur vita: quo accedente ad elementum, fit sacramentum, quo sanctificatus homo accipit vitam æternam. Quod utique fecit Christus *ut ipse per hoc exhiberet sibi in futuro Ecclesiam gloriosam* id est in animo et corpore rutilantem gemina stola decoram. Ecclesiam dico *non habentem*, vel nunc vel tunc, *maculam*, id est aliquid criminale peccatum, *neque rugam*, id est peccatum mortale intus latens sicut est dolus. [Ambrosius] Duplicitas enim ruga dicitur, et est sensus: Non habens maculam neque rugam, id est mundam et simplicem. Vel, non habens maculam neque rugam, quia per actionem bonam munda est a macula, et per spem tensa ad superiora. Proinde vestis ejus in monte tanquam nix dealbata effulsit, quæ significabat Ecclesiam omni macula peccati mundatam, quæ per Christi in ligno crucis extensionem extensa est a ruga, et desiderio ad cœlestia. Aut, non habentem, *aliquid hujusmodi*, id est peccatum aliquod pro quo sit damnabilis. Sed ut, quasi dicat: Dico exhiberet sibi Ecclesiam non habentem maculam neque rugam, *sed*, potius talem, *ut sit sancta*, hic per bona opera, *et immaculata*, id est abstinentia mali. Vel de futuro. ut tunc sit sancta 175 per gloriam fruatur, et immaculata, per corruptionis remotionem. Sicut ergo Christus fudit sanguinem ut lavaret maculam Ecclesiæ, et extendit se in cruce, ut tolleretur rugam, sic et viri, si opus est, debent mori pro salvandis uxoribus, et verbo vitæ eas instruere, ut exhibeant eas Deo. Item, *ita etiam debent viri diligere uxores suas, ut corpora sua*, id est seipsos, quia ambo una caro sunt, et mulier portio corporis viri est. Bene dixi, ut diligant uxores sicut sua corpora, quia *qui diligit uxorem suam, diligit seipsum*, quia uxor corpus viri est, et vir caput uxoris.

VERS. 29 23. — « Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit et fovet eam sicut et Christus Ecclesiam, quia membra sumus corporis ejus de carne ejus et de ossibus ejus. Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est. Ego autem dico, in Christo et in Ecclesia. Verum tamen, et vos singuli, unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligit; uxor autem timeat virum suum. »

Nemo enim. Quasi dicat: Vere debet diligere uxorem suam quia caro sua est. *Nemo enim unquam*

carnem suam odio habuit quia et si sanctus macerat carnem non eam odit, sed peccatum quod in ea est. Qui ergo mavult esse sine corpore, non corpus, sed corruptiones ejus et pondus odit (50). Non itaque nullum corpus, sed incorruptum et celeberrimum corpus vult habere. Qui ergo continentia quadam et laboribus persequitur corpus suum, non id agit ut non habeat, sed subjugatum et paratum ad opera necessaria. Nemo odit carnem suam dico *sed nutrit eam*, cibo et potu, et fovet indumentis: [Ambrosius] ita et uxorem suam non debet vir odio habere sed fovere, quia caro ejus est, et de corpore suo facta. *Sicut*. Quasi dicat: Ita diligat et nutriat vir uxorem suam, *sicut et Christus nutrit et diligit Ecclesiam*, ut carnem suam. Et est sensus: Ita debet vir facere de uxore, quæ caro ejus est, quia sic Christus nutrit Ecclesiam ut carnem suam cibo corporis sui, et fovet eam spiritualibus indumentis præceptorum, virtutum, honorum operum [Haimo, Augustinus]: et bene Christus diligit et nutrit Ecclesiam ut carnem suam, *quia corpus ejus est. et hujus corporis sumus membra omnes*, fideles et alii *de carne ejus*, id est infirmi qui indigent sustentari fortibus ut caro sustentatur ossibus, et alii: *de ossibus ejus*, id est perfecti et fortes. In cujus rei figura Adam qui erat forma futuri cum de costa suam factam mulierem vidisset, in Genesi dixit: *Hoc os de ossibus meis, et caro de carne mea* (Gen. 11). Sicut enim Eva ab Adam facta traxit ab eo carnem et ossa, ita nos a Christo instituti, alii sumus ut ossa, scilicet robusti, alii ut caro, scilicet infirmi. Et ideo ait, ex carne ejus, id est infirmi sumus a simili infirmitatis ejus quam habuit in homine. *Propter hoc ostendendum*, scilicet quantum Christus dilexit Ecclesiam, est scriptum in Genesi: *Relinquet Christus homo patrem*, formam servi accipiendo (51). Non enim ideo hæc dicit quia Christus deseruerit, et recesserit a Patre, sed quia non in ea forma apparuit hominibus in qua æqualis est Patri; *et matrem suam*, id est Synagogam, de qua secundum carnem natus est, *et adhærebit uxori*, id est sociabit se Ecclesiæ, *et duo*, scilicet Christus et Ecclesia *erunt in carne una*, id est una voluntate (52). Et una utique caro sunt Christus et Ecclesia, quia qui Deus erat apud Patrem, a quo et facti sumus, factus est per carnem particeps nostri, ut illius capitis corpus essemus (53). Et utique, si caput est, D

(54) Totus itaque Christus est caput et corpus tanquam integer vir, quia et femina de viro facta est, et ad virum pertinet, ita Christus ut essemus unum cum illo caput nostrum esse voluit accipiendo car-

A nem ex nobis, in qua moreretur pro nobis (55). Dormit Adam ut fiat Eva, moritur Christus ut fiat Ecclesia. Dormiendo Adam fit Eva de latere, mortuo Christo lancea percuitur latus ut profluant sacramenta quibus formetur Ecclesia (56). Reliquit ergo, Christus Patrem, quia non in eadem dignitate apparuit hominibus in qua est apud Patrem (57). Et sciendum quia hæc primi hominis fuisse scriptura Genesis testatur. Christus vero in Evangelio Dei verba declarat esse dicens: *Num legistis, quia qui fecit ab initio masculum et feminam fecit eos. et dixit, propter hoc relinquet homo, etc.* (Matth. xix). Ut scias per extasim soporis qui præcessit in Adam, in qua angelice interfuit, ingressus in sanctuarium Dei ut intelligeret in novissima, hoc eum divinitus tanquam prophetam dicere potuisse. Et ut ostenderet quid in his verbis quæreremus, ut non conjecturis nostris aliquid ausi dicere videamur, subdit et exponit: *Sacramentum hoc magnum est*. Et ne aliquis putaret in viro esse et uxore secundum utriusque naturalis sexus copulationem, corporalemque mixturam, addit: *Ego dico, in Christo et Ecclesia*. [Augustinus] Secundum hoc ergo quod in Christo et Ecclesia accipitur quod dictum est, non jam duo sed una caro sunt; et quomodo sponsus et sponsa dicuntur, sic caput et corpus. Sive ergo dicam caput et corpus, sive sponsus et sponsa. unum intelligite (58). Fit enim ex duobus quasi una quædam persona, scilicet ex capite et corpore, ex sponso et sponsa quam unitatem miram et excellentem commendat Isaias, in quo Christus loquens ait: *Sicut sponso alligavit mihi mitram, et sicut sponsam ornavit me ornamento* (Isa lxi). Hujus spiritualis unitatis sacramentum fuit illud quod in Genesi de unione conjugii, ad litteram dicitur [Haimo]. Unde et quod hic ad litteram dicitur, ad litteram potest accipi, sic, quasi dicat: Quia diligit vir uxorem suam, propter hoc, id est propter hanc dilectionem, relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ. Ita ad litteram sæpe fit, et erunt duo in carne una, id est carnali commercio, scilicet quando simul miscentur carnali conjunctione. Hoc Moyses ad litteram de unione conjugii dixit quod est signum magnæ rei, scilicet signum conjunctionis Christi, et Ecclesiæ, Unde subdit, sacramentum hoc magnum est, ego dico in Christo et in Ecclesia, id est conjugalis copula signum spiritualis unitatis Christi et Ecclesiæ. *Verumtamen*. Quasi dicat: Etsi hoc non solum ad litteram dicitur, sed est signum alterius rei, *verumtamen et vos singuli*, scilicet unusquisque vir. secundum litteram, *diligat uxorem suam sicut seipsum* sequens moralitatem historiæ. *Uxor autem*, non solum diligit, sed etiam *timeat eum*, id est subdita sit viro.

(50) August., De doct. Chr.

(51) Id., super Joan.

(52) Id., contra Faust.

(53) Id., in psal. cxxxviii.

(54) Id., De verb. Evangelii.

(55) Id., super Joan.

(56) Id., contra Manich.

(57) Id., super Genesim.

(58) Id., in psalm. xxx.

CAPUT VI

VERS. 1-15. — « Filii. obedite parentibus vestris
 « in Domino: hoc enim justum est. Honora patrem
 « tuum et matrem tuam, quod est mandatum pri-
 « mum in promissione, ut bene sit tibi, et sis lon-
 « gævus super terram. Et vos, patres, nolite ad ira-
 « cundiam provocare filios vestros, sed educate il-
 « los in disciplina et correptione Domini. Servi,
 « obedite dominis carnalibus cum timore et tremo-
 « re, in simplicitate cordis vestri sicut Christo, non
 « ad oculum servientes quasi hominibus placentes,
 « sed ut servi Christi facientes voluntatem Dei ex
 « animo cum bona voluntate, servientes sicut Domi-
 « no, et non hominibus, scientes quoniam unusquis-
 « que quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Do-
 « mino, sive servus sive liber. Et vos domini, eadem
 « facite illis, remittentes minas, scientes quia et illo-
 « rum vester Dominus est in cœlis et personarum
 « acceptio non est apud Deum. De cætero, fratres,
 « confortamini Domino, et in potentia virtutis ejus.
 « Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare ad-
 « versus insidias diaboli, quoniam non est nobis
 « colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed
 « adversus principes et potestates, adversus mundi
 « rectores tenebrarum harum, contra spiritualia ne-
 « quitiae in cælestibus. Propterea accipite armatu-
 « ram Dei, ut possitis resistere in die malo, et in
 « omnibus perfecti stare. State ergo succincti lum-
 « bos vestros in veritate, et induti lorica[m] justitiae,
 « et calceati pedes in præparationem Evangelii pa-
 « cis. »

Vos autem filii, obedite. tanquam subjecti paren-
 tibus vestris carnalibus: et hoc, in Domino, id est
 secundum fidem Domini et justitiam. Et debetis hoc
 facere. *Hoc enim justum est*, quia præceptum legis est
 in qua Dominus hoc præcipit dicens: *Honora patrem*
tuum, et matrem tuam. Honorare patrem est ei re-
 verentiam exhibere, et necessaria subministrare.
Quod mandatum est primum, inter mandata quæ ad
 hominem pertinentia scripta sunt in secunda ta-
 bula. (59) Ad duo namque præcepta charitatis, sci-
 licet dilectionis Dei et proximi pertinet Decalogus.
 Ad primum præceptum, scilicet dilectionis Dei tres
 chordæ pertinent, id est tria mandata, quia Deus
 trinitas est. Ad alterum vero præceptum, scilicet
 proximi, septem chordæ, id est septem mandata, et
 illa tria mandata ad Deum pertinentia in prima, et
 alia septem ad proximum, in secunda scripta erant,
 inter quæ hoc merito primum est, quia sicut Deus
 principaliter principium est hominis, sic pater se-
 cundario cujus mandati additur promissio, quod
 non est in aliis. Unde subdit, et hoc mandatum est
 in promissione, hac scilicet *ut in præsentem bene sit*
tibi, in carnalibus et spiritualibus. Et sis longævus,
 in vita æterna fundatus, super terram viventium.
Et vos patres nolite provocare filios ad iracundiam,
 quia sic legem non custodient. In ira enim agno-

(59) August., De decem chord.

A scit 179 quid sit utile. *Sed educate illos*, dum
 pueri sunt, ne legem contemnant, in disciplina ver-
 borum et correptione verberum, ut proficiant in re-
 bus Domini. Vos autem *servi, obedite dominis*, non
 solum spiritualibus et bonis, sed etiam carnalibus.
 Servitus cœpit ex peccato; prima enim servitutis
 causa peccatum est, ut homo homini vinculis condi-
 tionis subderetur: quod non fuit nisi Deo judicante,
 apud quem non est iniquitas; et novit diversas pœ-
 nas meritis distribuere delinquentium. (60) Obedite
 inquam, *cum timore*, id est cum reverentia; quod
 faciunt filii; *et tremore*, quod servorum. Et hoc in
 simplicitate cordis vestri, ut sicut ostenditis extra,
 sic sit in voluntate vestra, ut si non potestis a do-
 mino liberi fieri, libere serviatis, liberam enim
 quodammodo facit servitutem qui servit non timore
 subdolo, sed fideli dilectione, donec transeat ini-
 quitas, et omnis evacuetur potestas. Ita simpliciter
 obedite, *sicut obedire debetis Christo*, quia ipse hoc
 præcipit ad conservationem humilitatis, obedite
 dico, *non servientes ad oculum*, scilicet dum vide-
 mini, *quasi hominibus placentes*, sicut illi faciunt qui
 quærunt hominibus placere, *sed ut servi Christi*.
 Cum enim Christo jubente servis, non tantum sci-
 licet homini servis, sed Christo. *Facientes volunta-
 tem Dei ex animo*, ita scilicet vos dico *cum bona vo-
 luntate servientes dominis vestris*, sicut Domino, id
 est ita ut in eo putetis vos servire Deo et non homi-
 nibus. Tantum vos dico *scientes quos unusquisque*,
quodcumque bonum fecerit, hoc percipiet a Domino,
sive liber sit, sive servus, non enim minus recipiet
 servus, quam liber. *Et vos Domini, facite illis*, servis
 vestris, *eadem*, id est similia in bona voluntate, *re-
 mittentes illis*, si quando peccant, non solum ver-
 bera, sed etiam minas, scientes quod Dominus il-
 lorum et vester est in cælis, et quia personarum ac-
 ceptio non est apud Deum; Dominus enim justus ju-
 dex causas discernit, non personas. Ideo in qua
 mensura quis mensuraverit, remetietur illi.

De cætero. Post specialia præcepta quibus admo-
 nuit singulos ordines in communi admonet omnes.
 [Ambrosius] Quasi dicat: Hucusque juvi vos in
 verbo et opere; et jam *de cætero*, id est deinceps
 in futuro, in reliquo tempore, *o fratres*, in fide et
 dilectione, *confortamini*, contra bellum diaboli, in
 Domino, id est in auxilio Domini, *et in potentia vir-
 tutis ejus*, quia ipse dat potentem virtutem pugnare
 volentibus: et utique ita debetis confortari. *Induite*
vos armaturam Dei, id est virtutes, *ut possitis stare*
firmi adversus insidias diaboli, quia ex occulto mo-
 litur mala. [Haimo.] Et necesse est ut stetis, *quo-
 niam est nobis colluctatio*, quasi vicinum est bellum,
 et de prope, et non est adversus carnem et sangui-
 nem tantum, id est non contra hostes qui visibiles
 sunt et fragiles, vel contra vitia tantum quæ sunt
 ex carne et sanguine, *sed adversus principes*, id est
 dæmones, qui principantur aliis, *et potestates*, id

(60) Id., De civ. Dei.

est contra eos, qui etiam super hos possunt, qui aliis præsumunt, Certum est enim quia exitia famulis Dei a diabolo irrogantur, sive per se sive per ministros, cujus altitudo grandis est. Dico quod colluctatio est vobis adversus dæmones, qui itaque timendi sunt, quia mundanos regunt. (61) Unde exponendo quod dixerat, subdit, scilicet: *Adversus rectores mundi*, id est adversus diabolum et angelos ejus quos rectores mundi dicit, quia ipsi regunt dilectores mundi. Non enim regunt mundum qui constat ex cælo et terra, sed mundum peccatores dicit. De quo alibi: *Et mundus eum non cognovit* (Joan. 1). Talem mundum illi regunt contra quos habemus perpetuas inimicitias, quia et qui patiuntur homines importunos, illi faciunt; instigant enim et inflammant homines, et tanquam vasa sua movent, et velut organa tangunt, contra eos habemus occultam luctam, ad quam nos armat Apostolus. Et ne putarentur hunc mundum visibilem regere, subdit, quid mundi nomine intellexit, scilicet *tenebrarum rectores*, id est peccatorum, *harum*, scilicet tam malarum, id est rectores sunt eorum quos præcipitant in tenebrosa opera. Quasi dicat: Non dominantur dæmones mundo qui constat ex cælo et terra, sed peccatoribus. Et adhuc specialius determinat, scilicet *contra spiritualia nequitiæ*, id est contra spirituales et nequam hostes. Quare timendi sunt hostes, contra quos bellum habemus, quia spirituales et invisibiles; et quia nequam, et non pro parva re pugnant nobiscum, sed *in cælestibus*, id est pro cælestibus, scilicet pro cælesti hereditate tollenda. Vel cælestia dicit virtutes in quibus pugnam patimur dæmonum. Et est: Lucta est nobis contra nequam spiritus, quorum certamen patimur in cælestibus, id est in virtutibus. Vel cælestia dicit hunc caliginosum aerem. [Augustinus, Ambrosius] Et est sensus: Est nobis colluctatio contra spiritus nequam, id est contra dæmones nequam, qui spiritus nequam sunt in cælestibus, id est in hoc inferiori aere, unde dicitur, *aves cæli*. Adversus tales nobis est lucta qui sunt rectores, quia quomodo eos qui sunt lux Christus gubernat et regit, sic eos qui tenebræ sunt ad omne malum diabolus præcipitat et instigat, (62) Hoc ergo nos hortatur Apostolus, ut non contra hominem malum, imo pro illo, sed contra diabolum qui cum illo operatur et in illo, oremus; et quidquid possumus faciamus, ut diabolus expellatur et angeli ejus, et homines liberentur. Ipsi enim dæmones quasi equites pugnant in suis equis, hominibus, scilicet. (63) Equites ergo occidamus et equos possideamus. Ergo bellum gerimus adversus rectores tenebrarum, id est infidelium, hoc unum prælium est. [Haimo.] Alterum autem. cuique in seipso est, et hoc grave bellum et molestius, in quo quisquis victor exstiterit, illos quos videt inimicos, id est principes mundi continuo superabit; et si illos vicerimus

(61) August., in psal. LXXVI.

(62) Id., De verb. Apost.

qui sunt principes malitiæ, et quorum instinctu vitia carnis contra nos sæviunt, tunc facile superare poterimus omnes ministros illorum. Superato enim principe exercitus facile fugatur, sicut ex libro Judith ostenditur, ubi narratur quod Holopherne principe militiæ interempto, multitudo exercituum in fugam versa [est], et a Judæis facile superata. Ut autem vincere valeamus, spiritualis armatura assumenda est. *Propterea*, etc., quasi dicat: Quia tales hostes habemus et de tanta re, *propterea accipite contra eos armaturam Dei*, id est qua Deus suos armat, et ideo accipite, *ut possitis resistere* malis et spiritualibus nequitiis *in die malo*, id est in hac vita, ubi est tentatio. Aliter enim non possetis resistere, nisi habita armatura virtutum, *et ut perfecti virtutibus possitis stare in omnibus*, scilicet prosperis et adversis, et quia armatura Dei necessaria est. *Stare* ergo viriliter, quoties provocamini, *succincti lumbos vestros*, id est carnales concupiscentias, cingulo castitatis, succingentes vel frenantes, et hoc non in simulatione, sed *in veritate*, ut vere propter Christum luxuriam refrenetis, quæ in lumbis maxime viget. Vel, in charitate, hoc facile, id est per charitatem. *Et estote induti lorica justitiæ*, id est justitia sit vobis lorica cuique secundum jus faciendo, ne pateat locus hosti: *et estote calceati pedes*, id est affectiones vestræ sint munitæ virtutibus, ne a vitiis pungantur: et hoc, *in præparatione Evangelii*, ut sitis ita præparati ad prædicandum Evangelium vel ad complendum præcepta Evangelii. Evangelii dico, pacis, scilicet quod nuntiat pacem inter Deum et homines. Calceamenta hæc virtutum debent habere prædicatores, ne ille qui prædicat pede mentis terram tangat, id est pro terrenis faciat. (64) Hac significatione Marcus dicit, sandaliis vel soleis calceari, ut neque pes sit tectus neque nudus ad terram, id est nec occultetur Evangelium, nec terrenis innitatur.

Vers. 46-24. — « In omnibus sumentes scutum « fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea « extinguere: et galeam salutis assumite, et gladium spiritus quod est verbum Dei, per omnem « orationem et obsecrationem orantes omni tempore in spiritu, et in ipso vigilantes in omni « instantia et obsecratione pro omnibus sanctis, et « pro me ut detur mihi sermo in apertione oris mei « cum fiducia notum facere mysterium Evangelii, « pro quo legatione fungor in catena ista; ita ut in « ipso audeam, prout oportet, me loqui. Ut autem « et vos sciatis quæ circa me sunt, quid agam omnia « vobis nota faciet Tychicus charissimus frater et « fidelis minister in Domino, quem misi ad vos in « hoc ipsum ut cognoscatis quæ circa nos sunt, et « consoletur corda vestra. Pax fratribus, et charitas cum fide a Deo Patre nostro, et Domino Jesu « Christo. Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum « nostrum Jesum Christum in incorruptione. Amen.»

Vos dico, *in omnibus præliis sumentes scutum*

(63) Id., in psalmo CLXIII.

(64) Id., De consensu evang.

fidei, id est fidem rerum, quas non vidimus, quæ excipit inimicorum tela, et repellit tanquam scutum. Fides enim scutum est, sub qua vel quo justitia quæ interiora transfigi non sinit, tuta est, sicut sub munimine omnium virtutum quod protenditur ante omnia arma, quod prius impugnat diabolus. Unde, prima petit campum dubia sub sorte duelli, pugnaturo fides. Hanc igitur sumite ut scutum, *in quo possitis extinguere omnia tela*, id est assultus, *nequissimi*, diaboli. Tela, dico, *ignea*, quia de vitio in vitium incendunt. *Et assumite galeam salutis*, spe supernæ salutis gaudentes. Galea enim est salus æterna, cujus memoria et species mentem obvolvit, ne deficiat, et talibus armis splendidissimis, id est spiritualibus et insuperabilibus armari, hosti non ceditis. Ad ipsum enim hostem feriendum et fugandum assumite etiam *gladium spiritus*, id est quem dat Spiritus sanctus. (65) Quod verbum Dei est. Est enim verbum Dei gladius bis acutus, docens de temporalibus et de æternis: illorum consolationem in Veteri, istorum in Novo Testamento promittens. ¶ Quod enim temporaliter nobis promissum est, ad unam partem gladii; quod vero in sempiternum, ad alteram partem gladii pertinet. Nam et ideo duo testamenta dicuntur, quia vetus terrena promittit, novum æterna. De hoc gladio Dominus ait: *Non veni mittere pacem, sed gladium* (Matth. x). Iste gladius vere acutus est, quia eum quem ferit a mundo dividit. Et quia armatura hæc non est nisi a gratia, subdit. *Per omnem*, etc. Quasi dicat: State in bello, et in eo sitis orantes *per omnem orationem et obsecrationem*, id est per omnia quæ oranda sunt, sine adjuratione, et per omnia quæ cum adjuratione petenda sunt. Orantes dico, non horarie, sed omni tempore, et non verbo tenus, sed *in spiritu*, id est in mente. [Ambrosius] In spiritu orat, qui munda conscientia et integra fide orat. In carne enim orat qui polluta mente precatur, iterum peccaturus non casu, non subreptione, sed de proposito. Et *in ipso spiritu sitis vigilantes*, id est solliciti, et non remisse, sed *in omni*

(65) August., in psal. cxix.

instantia, ut scilicet omnibus virtutibus instent, et sitis vigilantes *in obsecratione facta pro omnibus sanctis et pro me*, scilicet *ut detur mihi sermo a Deo*, quem tribulatio non obtundat. Detur, inquam, *in apertione oris mei*, id est verbi mei, id est ut aperte valeam reserare mysterium Evangelii, id est secreta incarnationis et passionis, ne pressura tribulationum ipsa formidine acumen doctrinæ obtundat, ita, ut *cum fiducia*, scilicet libere absque impedimento possim *notum facere* illud *mysterium Evangelii*, pro quo mysterio Evangelii, *fungor legatione*, nunc Romæ etiam *in catena* positus, quia non pro catenis cesso a legatione. Dico possim cum fiducia notum facere Evangelium, et cum fiducia, ut in ipso Evangelio prædicando, *audeam loqui*, inter mala omnia, *prout oportet me loqui*. Et ne auditis tribulationibus moverentur, dicit Tychicum omnia eis notificare, subdens: *Ut autem et vos sciatis ea quæ circa me sunt*. Hoc, quia multæ ei erant tribulationes quæ quasi eum circumdabant, vel ideo dicit circa, quia interiora non tangebant, ut, inquam, illa sciatis, et *quid agam*, id est, quam constans sim inter illa omnia, *omnia nota vobis faciet Tychicus frater meus in fide charissimus*, ut libenter et bene audiant verba Tychici hunc commendat. Unde etiam subdit: *Et est fidelis minister in Domino*, id est in his quæ sunt Domini, et ideo audite eum, *quem misi ad vos, in hoc ipsum*, id est propter hoc ipsum *ut cognoscatis per eum quæ circa nos sunt, et consoletur corda vestra*. Et ut prædicta sicut docui fiant, *pax sit fratribus et charitas cum fide*. Pacem optat eis quæ est janua dilectionis, quia per pacem manebunt in charitate quæ est in fide. Et hoc, a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo, et gratia sit vobis, *cum omnibus*, id est et omnibus, qui diligunt Dominum nostrum, id est Christum. Diligunt dico, *in incorruptione*. id est in integritate fidei, ad similitudinem sponsæ quæ non admittit corruptorem, Vel, *gratia sit vobis in incorruptione*, id est in vita æterna, *cum*, id est et omnibus, *qui diligunt Dominum nostrum*, id est Christum.

IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES

ARGUMENTUM.

Philippenses sunt Macedones. Hi accepto verbo veritatis perstiterunt in fide, nec receperunt falsos apostolos. Hos collaudat Apostolus, scribens eis a Roma de carcere per Epaphroditum.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1-6. — « Paulus et Timotheus servi Jesu Christi, omnibus sanctis in Christo Jesu, qui sunt Philippis cum episcopis et diaconibus. Gratia

D « vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo. Gratias ago Deo meo in omni memoria « vestri semper in cunctis orationibus meis pro « omnibus vobis cum gaudio deprecationem faciens « super communicatione vestra in Evangelio Christi « a prima die usque nunc, confidens hoc ipsum, « quia qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet « usque in diem Christi Jesu. »

Paulus et Timotheus. Hanc Epistolam scribit Apostolus Philippensibus. Philippenses autem sunt

Macedones, qui accepto verbo prædicationis ab Apostolo firmi in fide fuerunt, nec pseudoapostolos receperunt. Unde eos laudat Apostolus. [Ambrosius] Hi Paulo per Epaphroditum aliquam substantiam Romam miserant: quem cum hac remisit Epistola, in qua, cum præsens non potest, munit eos contra duplex bellum, scilicet tribulorum et pseudoprædicatorum, ut omnia adversa pro Christo sustineant, et cum humilitate, sicut et Christus fecit et legalia a pseudoapostolis nunquam recipiant. Is nec se Apostolum nominat, quia nunquam de eo minus vel contra eum senserant. Ideo ergo dignitatem supprimit, quia de eo recte sentiebant. Et est intentio Apostoli in hac Epistola cohortari Philippenses ad patientiam contra tribulationes, et ad constantiam contra pseudoprædicatores. Modus talis: More solito salutationem præmittit, deinde gratias agit Deo pro eis, implorans eis majora bona, ut virtutibus crescentes ad perfectionem perveniant. Deinde ad patientiam tribulationum monet exemplo suo et Christi, et postea ut sibi caveant a versutiis pseudoapostolorum, tandem moralem admonitionem interserit, et prope finem de gratia quam sibi Romam per Epaphroditum miserant gaudere se dicit. Præmittens ergo salutationem ait: *Paulus et Timotheus*. Timotheum apponit, quia hunc erat ad eos missurus, per hoc eum quodammodo commendans, ut eadem quæ scribit ab eo bene accipiant. *Servi Jesu Christi*. Nomen dignitatis tacet quod est Apostolus, quia non erat opus auctoritate cum de illo recta sentirent. Conditionem fatetur, quia casto timore Christo subditi vere liberi sunt. (1) Sicut enim duo sunt timores qui faciunt duo genera timentium, sic duæ servitutes quæ faciunt duo genera servorum. Est enim timor quem perfecta charitas foras mittit. Est etiam servitus simul cum eo foras mittenda. Et alius timor castus permanens in sæculum sæculi: cui adjuncta est alia servitus, qua miro et ineffabili modo, sed tamen vero sic servi sumus, ut liberi simus servi, scilicet timore casto, ad quem pertinet servitus intrans in gaudium Domini sui, non servi, timorem foras mittendo, ad quem pertinet servitus, non manens in æternum in domo. Servos igitur dixit, ut et ipsi quibus scribit pro Domino ferant dura, Christi, ut contra pseudo stent. Scribit hanc Epistolam *omnibus sanctis*, id est in baptisate sanctificatis, *qui sunt Philippis*, quæ est civitas Græciæ quam ædificavit Philippus pater Alexandri adoptivus, vocans eam Philippis a nomine suo. Sanctis dico, *in Christo Jesu*, id est operante Christo Jesu, vel fundatis in Christo, id est in fide Christi, scilicet qui credunt etiam hominem esse. Scribunt sanctis dico, *cum id est et episcopis et diaconibus*. Episcopos etiam presbyteros dicit. Non enim plures episcopi in una civitate essent, neque presbyteros intermitteret, ut ad diaconos descenderet; et significat per episcopos et diaconos majores, per sanctos minores. Et est sensus: (1) Aug., super Joannem.

A Scribunt sanctis et episcopis, et diaconibus, id est minoribus et majoribus. Quia præmittit minores, ad humilitatem invitat; et quia hos subnectit, ostendit non esse aliquem a Deo perfectum qui non indigeat hac admonitione. Vel Paulus scribit et Timotheus, omnibus sanctis, qui sunt Philippis, scribit dico, cum episcopis et diaconibus, quia eorum bonum pariter optabant, et in scribendo præmittitur salutio, in hunc modum. *Gratia*, scilicet remissio peccatorum sit *vobis et pax*, scilicet tranquillitas mentis et reconciliatio ad Deum, *a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo*.

Gratias, etc.

B Primum agit gratias Deo cujus nutu omnia bona omnibus accidunt. Quasi dicat: Agite quæ agitis quia talia sunt. Unde: *Gratias ago Deo omnium meo*, privato beneficio, id est inde laudo Deum qui mihi facit quod in vobis volo, ago dico, *in omni memoria vestri*, id est quoties memor vestri fio. Quod utique sum, *in omnibus orationibus meis*, habitis *semper*, congruis temporibus. Gratias dico, *pro omnibus vobis*, scilicet prælatis et subditis. Et hoc *cum gaudio*, non tristis de culpa vera, ego dico, *faciens deprecationem*, id est deprecans ut stetis. Gaudio dico *habito super*, id est de *communione vestra*, quæ est *in evangelio Christi*, id est quia vos communicastis in fide et operibus Evangelii. Vel vestra communia fecistis in Evangelio exaltando, et hoc *a primo die conversionis vestræ usque nunc*. Et ideo amodo magis standum est, *confidens*. Quasi dicat: Deprecor ut stetis, et sum *confidens*, id est confido *hoc ipsum fieri a vobis quod precor*, et non aliud, videte ne frustra. Confido dico, non in vobis, sed in Deo, quia Deus operans *cæpit in vobis opus bonum*, cooperans *perficiet*. Cooperando enim, id est cum Deus in nobis perficit: Quod operando incipit, quia ipse ut velimus operatur incipiens, qui volentibus cooperatur perficiens. Ut ergo velimus, operatur: cum inde volumus, et sic volumus ut faciamus, nobis cooperatur: tamen sine illo vel operante ut velimus, vel cooperante cum volumus, ad bona pietatis opera nihil valemus. Perficiet dico, *usque in diem Christi Jesu*, id est usque ad finem quo Deus videbitur. Vel, perficiet in nobis, per successionem, usque in diem Jesu Christi, id est usque ad communem iudicii diem.

D . 178 VERS. 7-11. — « Sicut est mihi justum hoc « sentire pro omnibus vobis, eo quod habeam vos « in corde et in vinculis meis et in defensione et « confirmatione Evangelii, socios gaudii mei omnes « vos esse. Testis enim mihi est Deus quomodo cupiam omnes vos esse in visceribus Jesu Christi. « Et hoc oro, ut charitas vestra magis ac magis abundet in omni scientia, et in omni sensu, ut probetis potiora, ut sitis sinceri et sine offensa in diem Christi, repleti fructu justitiæ per Jesum Christum in gloriam et laudem Dei. »

Sicut, e c. Quasi dicat: Ita gratias ago et depre-

cor, et confido de vobis, *sicut est mihi justum hoc sentire pro omnibus vobis*, id est sicut justum est me ita velle de vobis. Aliud enim non debui sentire de tam bonis. Et exponit causam, *eo quod habeam vos*, non in solis labiis, sed *in corde*, id est in intimo affectu charitatis, qua desidero *vos omnes*, etiam minores, in futuro esse *socios*, id est ut in futuro sitis socii *gaudii mei*, id est remunerationis vitæ æternæ. Et hoc desidero, dum laboro, *in vinculis meis et in defensione Evangelii*, contra impugnatores et confirmatione infirmorum in doctrina Evangelii. Et est sensus : Memor vestri sum, et bonum vobis desidero, sive sum vinctus, sciens quoque vos esse vinctos ; sive sim defendens Evangelium, quod et vos facitis ; sive confirmem infirmos in Evangelio.

Testis enim mihi est Deus, etc. Ideo pro omnibus precor, quia cupio vos omnes esse in visceribus Christi, scilicet ut a Christo diligamini quasi ejus viscera. Et inde testis est mihi Deus. Et hoc est quod ait : testis enim mihi est Deus *quomodo*, id est quanto affectu, *cupiam vos omnes esse in visceribus Christi*, id est in intimo Christi amore, ut ab eo perfecte diligamini. Vel eo affectu diligatis Deum et proximum quo Christus, qui animam suam pro fratribus posuit. Vel refertur ad illud quod supradixit, cum dixit se desiderare illos esse socios gaudii sui, et determinat hic quomodo desiderat, scilicet non humana cupiditate, non carnis affectu, sed Christi amore. Et hoc est quod ait : Testis enim mihi est Deus quomodo vos omnes esse participes gaudii æterni. Cupiam, dico, non carnali affectu, sed in visceribus Christi, id est in amore Christi, dicit se desiderare amore Christi non humano, ut eos participes habeat in Domino. *Et hoc etiam oro, ut charitas vestra magis ac magis abundet*, id est crescat, et hoc *in scientia et in omni sensu*, scilicet ut sciant in quibus Deum et proximum diligere debeant, et cum scierint habeant sensum et memoriam et adversiorem in omnibus rebus, ita ut abundet, id est in tantum crescat charitas vestra in scientia, *ut probetis*, id est ut probare et discernere sciatis non solum quæ sunt bona et quæ mala, sed etiam inter bona quæ sunt *potiora*, ut post probationem et discretionem, *sitis sinceri* in vobis, id est sine operibus corruptionis ; *et*, quantum ad proximum, *sine offensa* : et hoc perseveranter, usque *in diem Christi*, id est usque ad finem vitæ. Et quia non sufficit abstinere a malo nisi fiat quod bonum est, addit : *repleti*. Quasi dicat : Non solum sitis sine malis, sed etiam sitis *repleti fructu justitiæ*, id est bonis operibus quæ sunt fructus, quæ est habitus animi. Repleti dico non viribus vestris, sed *per Jesum Christum*. Vos dico per hoc transituri *in gloriam et laudem Dei*, id est gloriam æternam unde laudatis Deum. Vel ita, repleti, quasi dicat : Oro ut abundet charitas vestra et sinceritas, ut per hæc sitis repleti hic et in futuro, fructu, id est mercede justitiæ : et hoc per Jesum Christum. Et adeo sitis repleti ut sitis in gloriam et laudem Dei, id est ut sitis gloria et

laus Dei, ut pro vobis, scilicet dicatur : *Mirabilis Deus in sanctis suis* (Psal. LXVII.)

VEES. 12-18. — « Scire autem volo vos, fratres, « quia quæ circa me sunt, magis ad profectum venerunt Evangelii, ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in omni prætorio et in cæteris omnibus, ut plures e fratribus in Domino confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui. Quidam quidem et propter invidiam et contentionem ; quidam autem et propter bonam voluntatem Christum prædicant ; quidam ex charitate, scientes quoniam in defensione Evangelii positus sum. Quidam autem ex contentione Christum annuntiant, non sincere, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis. « Quid enim ? Dum omnimodo sive per occasionem « sive per veritatem Christus annuntietur, et in hoc « gaudeo, sed et gaudebo. »

Scire autem. Hactenus communiter locutus est ostendens suam erga illos charitatem, inde specialiter ea quæ tolerantiam suadent. [Ambrosius] Et quia superius dixit se cupere hos fore participes gaudii sui, ideo quod profecerit superædificatio ejus insinuat eis quasi charis, et gratias agens, precatur hoc eis confidens : *Vos autem, fratres, volo scire*, quia dixi vos socios gaudii mei, hoc scilicet quia *ea quæ circa me sunt*, id est exterior undique me circumdans abundantia passionum. Vel ideo ait circa me, quia non ad interiora pertingunt, *magis venerunt ad profectum Evangelii*, quam ad detrimentum ut mali intenderunt ad profectum. Venerunt dico *ita ut vincula mea fierent manifesta in Christo*, id est utilitas vinculorum appareret in Christo, qui propter vincula plus annuntietur. [Haimo.] Vel vincula mea fierent in Christo, id est manifestum fieret quod vincula ipsa mihi essent in Christo, id est pro Christo, id est quod propter eum vinctus essem non pro aliquo crimine, quia namque patienter quælibet mala sustineo, patet non esse scelus falsitatis, quod in me justa vindicta procellat ; sed quandam veritatem, quam sustinendi fortitudo magnificat [Hieron.] Manifesta fierent dico *in omni prætorio*, quo majores conveniunt ; *et in cæteris omnibus locis*. Cum enim Apostolus Romæ vinctus retrusus esset in carcere in domo imperatoris, et doceret Evangelium, et infirmos curaret, multaque miracula patraret, et multi per eum crederent, in tantum ut domum persecutoris Ecclesiam faceret redemptoris ; et tunc manifestum est in prætorio et in omnibus locis, id est imperatori et omnibus consulibus et principibus et minoribus, propter Christum talia sustinere. Ita pro Evangelio ea sustineo *ut plures e fratribus*, non in se, sed in Domino *confidentes vinculis meis*, id est in consideratione vinculorum meorum, *abundantius quam ante auderent contra pugnantes loqui verbum Dei sine timore*. Quasi dicat : Meo exemplo audent confidenter prædicare ita dicentes : Si vinctus loquitur, cur non potius nos ? Constantia enim ejus multos animavit, ut non timerent evangelizare. Alii

autem, *quidam* diversi a prioribus quia mali sunt, *prædicant quidem Christum*. Et hoc faciunt, *propter invidiam et contentionem*, id est quia invident mei apostolatus gloriæ, et contendunt habere. *Quidam autem*, ab his diversi quia cum boni sint prædicant Christum, et hoc *propter bonam voluntatem*, scilicet ut alios salvent, id est pro dilectione Dei et proximi, et exemplo meæ bonæ voluntatis. *Quidam* non diversi ab his, quia et hi boni sunt, *prædicant Christum*. Et hoc *ex charitate* privata ad Apostolorum, ut vicem ejus vincti supplerent, *scientes quoniam positus sum in vinculis in defensione*, id est pro defensione Evangelii. Vel positus, id est firmus et stabilis sum in defensione Evangelii. *Quidam autem*, ab his diversi quia mali, *annuntiant Christum ex contentione*, id est ex privato odio, quia aliquando mecum contenderunt et confutati sunt. Et ne viderentur correcti, addit, *non sincere*, id est non puro animo, sed *existimantes suscitare pressuram vinculis meis*, id est existimantes hoc, ut si quis de prædicatione eos accuset in me auctorem ejus vindicent. Astutia ergo simulationis isti Christum annuntiabant, ut possent seditiones excitare Apostolo, quasi auctori, qui multos aggregaverat suo collegio. (Augustinus) Ecce quator species doctorum distinxit, duas bonorum, et duas malorum, qui omnes annuntiant Christum, sed non eodem animo. Mali autem non simplici nec veraci animo Christum annuntiabant, boni vero puro animo et fide sincera : omnes tamen Evangelio proficiebant. Unde malos tolerandos dicit, subdens : *Quid enim*. Quasi dicat : Non solum ergo et alii veri doctores laboramus ad profectum Evangelii, sed etiam mali. Qui non bono animo prædicant sunt ad profectum, et ideo tolerandi. Quid enim refert qua intentione prædicent, dum omnimodo, *sive per occasionem terrenam, sive per veritatem*, id est vero animo ut boni faciunt, *Christus*, id est veritas Christi, non falsitas, *annuntietur*. Veritatem quippe annuntiabant quidam etiam si non veritate, id est non vero animo. (2) Terrenis enim cupiditatibus consulentes regem cælorum annuntiabant, habentes in lingua veritatem, sed non in pectore castitatem, qui sunt utiles eis quos instruit Dominus. (3) Unde ait : *Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt nolite facere* (Matth. xxiii.) Ex occasione enim evangelizant quærentes ab hominibus sua commoda, vel pecuniarum, vel honoris, vel laudis humanæ, quoslibet volentes accipere munera, non tam salutem ejus quærentes cui annuntiat commodum suum. Qui vero audit salutem, si in illum crediderit quem illi annuntiant, qui annuntiat habebit detrimentum, cui annuntiat habebit lucrum, quia annuntiat Evangelium, scilicet rectam fidem, sed non recte. Et ideo non est rectus: quod annuntiat rectum est, sed qui annuntiat non est rectus. Quare ? quia aliud quærit in Ecclesia quam Deum : si Deum quæreret, esset castus. Quisquis a Deo præter Deum aliquid quærit, non

(2) Aug., in psalm. xc.

caste Deum quærit. Tres invenimus personas, si verba Evangelii diligenter investigamus, pastoris, mercenarii, furis. Pastor veritate, veritatem annuntiat) Mercenarius vero occasione veritatem annuntiat, aliud quærens, et tamen ille Christum annuntiat. Et ille fur et latro, veritatem negat et tollit. Diligendus est ergo pastor, tolerandus est mercenarius, cavendus **179** latro. Ideo Apostolus non prohibet mercenarios, sed permittit, quia et ipsi utiles ad aliqua. Et *in hoc gaudeo*, nunc quod Christus annuntiat per occasionem, non solum per veritatem, id est de hoc nunc gaudeo quod veritas Christi prædicatur, quæcumque sit prædicantium intentio. Et non solum nunc, sed *et post gaudebo*, scilicet in futuro. Vel ita : Supra dixit tribulationes suas esse ad profectum Evangelii, hic dicit sibi esse ad gaudium. Quasi dicat : Non solum aliis est profectus de malis, sed et mihi est gaudium. Et hoc est quod ait ; Et *in hoc gaudeo*, scilicet quod tribulationes sustineo pro Christo, sed et gaudeo. Ideo de malis meis gaudeo, vel pro profectu Evangelii, quia inde mihi salus. Et hoc est quod ait :

VERS. 19-30. — « Scio enim quia hoc mihi profectus ad salutem, per vestram orationem et subministrationem spiritus Jesu Christi secundum expectationem et spem meam, quia in nullo confundar, sed in omni fiducia sicut semper et nunc magnificabitur Christus in corpore meo, sive per vitam, sive per mortem. Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum. Quia si vivere in carne, hic mihi fructus operis est, et quid eligam ignoro, coarctor autem e duobus desiderium habens dissolvi et esse cum Christo, multo magis melius permanere autem in carne, necessarium propter vos. Et hoc confidens scio quia manebo et permanebo omnibus vobis ad profectum vestrum et gaudium fidei, ut gratulatio vestra abundet in Christo Jesu in me, per meum adventum iterum ad vos. Tantum digne Evangelio Christi conversamini, ut sive cum venero et videro vos, sive absens audiam de vobis, quia statis in uno spiritu unanimes, collaborantes fidei Evangelii : et in nullo terreamini ab adversariis quæ est illis causa perditionis, vobis autem salutis. Et hoc a Deo, quia vobis donatum est pro Christo non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini, idem certamen habentes quale et vidistis in me, et nunc audistis de me. »

Scio enim quia hoc, (Ambrosius) scilicet pati pro Christo vel Evangelii ex mea predicatione profectus, *veniet mihi* in futuro in salutem æternam, quod illi putant ad mortem. Proveniet dico non solum me merito, sed etiam *per vestram orationem*, id est adjuvante me vestra oratione, et *per subministrationem spiritus Jesu Christi*, (Haimo.) id est per Spiritum sanctum qui sua me quasi ruiturum columna fulcit, id est auxilium præbente et subministrante mihi Spiritu san-

(3) Id., De verbis Evang.

clo. Proveniet mihi, dico, *in salutem* quæ salus erit, *secundum expectationem et spem meam*, id est erit tanta quantam salutem exspecto, et in præsentis spero. Et hoc firmiter spero, *quia in nullo statu*, scilicet prosperis et adversis *confundar*, ut aliquo modo cedam a prædicatione. [Ambrosius] In nullo dicit se confundi, quia et spes promissionis magna est, et res vera et honesta. Non confundar dico, *sed in omni fiducia*, quæ *sicut semper* a tempore conversionis fuit, ita et nunc est, dum in vinculis laboro, *Christus*, id est fama et gloria Christi, *magnificabitur apud gentes, et in corpore meo*; quod fragilius est. Magnificabitur dico, *sive per vitam*, qua mihi concessa eum prædicabo. *sive per mortem*, qua perseverandi in eo, et pro eo moriendi famam dabo. Et est sensus: Magnificabo Christum, si vixero, docendo; si moriar, exemplum relinquendo. *Mihi enim*. Quasi dicat: Recte per vitam magnificabo, quia Christus est mihi vivere, quia causa ejus vivo, ut eum magnificem non ob aliud, per mortem meam magnificabitur: et recte, quia *mori est mihi lucrum*, quia Christus mortis meæ præmium est. Vel, ipsum mori, est mihi lucrum, quia per mortem ab his miseriis liberatur, et ad beatitudinem transit, et per mortem multos lucratur Deo.

Quod si. Quasi dicat: Christus est mihi vivere ut eum magnificem. *Quia si vivere*, hic mihi fructus operis, id est tam dignus fructus de meo opere, scilicet magnificare Christum, quod opus facio dum mihi datur *vivere in carne*: si, inquam, hoc est, ecce *ignoro*, id est nescio quid eligam nedum appetam, scilicet mori an vivere. Quasi dicat: Nisi hic fructus esset, non est dubium quin mori eligerem, nisi Christum haberem præmium, et ideo ne dubitetis, Philippenses, mori pro Christo. Vel ita, mihi vivere. Quasi dicat: Merito magnifico Christum, sive vita sive morte, quia Christus est mihi vivere, id est mihi vita hic et in futuro: hic per fidem et spem, in futuro per speciem: pro hac vita mortale corpus tradit, ut recipiat ipsum immortale in æternum. Unde subdit: *Mori pro Christo est mihi lucrum*. Quia si. Quasi dicat: Christus est mihi vita hic et in futuro: quod utique est per bona opera. Quia, id est sed, si vivere, id est bene operari *in carne*: quod mirum videtur, cum in carne non habitet nisi peccatum, *est mihi fructus operis*, id est mihi tam fructuosum opus, per quod scilicet Christus sit mihi vita hic et in futuro. Ecce *ignoro quid eligam*, mori scilicet an vivere. *Coarctor enim vel autem*. Quasi dicat: Non solum ignoro quid eligam de duobus, sed etiam coarctor de duobus. Vel ita junge: Ideo ignoro, quia coarctor de duobus, id est ex desiderio dissolvendi et necessitate vivendi. (4) Non enim ita distinguendum ut dicatur, coarctor, et postea sequatur, *e duobus desiderium habens*, scilicet dissolvendi et in carne manendi, quia ex ipso sermonis textu dijudicatur, quoniam sequitur *dissolvi et esse*

(4) August., De doct. Christ.

(5) Id., super Joannem.

cum Christo multo melius est. Apparet enim eum ejus quod optimum est dicere se habere concupiscentiam, ut cum e duobus compellatur, alterius tantum hoc habeat concupiscentiam, alterius necessitatem. Sic ergo distinguendum est: Coarctor vel compellor e duobus. Deinde sequitur, ego dico, desiderium habens, vel concupiscentiam dissolvendi, ab his miseriis quibus quasi compedibus vinctus sum et cum Christo esse præsentialiter. Et quasi quis quæret: Quare hujus rei potius habeat concupiscentiam? subdit: quia multo melius est quantum ad me. Et quasi iterum diceretur: Cur ergo e duobus compelleris? subdit, quia est manendi necessitas, dicens: *Permanere autem in carne necessarium est propter vos*, non propter me. Quasi dicat: Illud est mihi melius, hoc necessarium vobis. Ideo illud cupio, hoc non recuso. (5) Sunt quidam homines imperfecti, qui cum patientia moriuntur; et sunt quidam perfecti, qui cum patientia vivunt. Qui adhuc desiderat vitam istam, cum illi venerit dies mortis, patienter tolerat mortem. Luctatur adversum se ut sequatur voluntatem Dei, et hoc potius agit animo quod elegit Deus, non quod elegit voluntas humana, et ex desiderio vitæ præsentis fit lucta cum morte, et adhibet patientiam et fortitudinem ut æquo animo moriatur, iste patienter moritur. Qui vero desiderat sicut Apostolus dissolvi et esse cum Christo, non patienter moritur, sed patienter vivit, delectabiliter moritur. Vide Apostolum patienter viventem, id est cum patientia: hic non amare vitam, sed tolerare. Unde ait: Cupio dissolvi, et esse cum Christo multo melius est. (6) Tædium enim illi erat manere in carne, et ex duobus patiebatur angorem. Alterum optimum ducebat, unde passioni appropinquans vehementius glorificabatur, dicens: *Bonum certamen certavi, de reliquo reposita est mihi corona*, etc. (II Tim. iv).

Vel ita potest distingui: Quid eligam ignoro: coarctor enim desiderium habens e duobus, id est dissolvendi et in carne manendi, et hoc est habens desiderium, etc., id est quia desiderium et esse cum Christo multo melius est, sed manere in carne necessarium est propter vos. Et ego confidens in hoc, scilicet quia necessarium est me manere propter vos, *scio quod manebo*, etc. [Ambrosius] Ecce sciens melius esse et esse cum Christo, sed necessarium esse ut maneret in carne propter instructionem credentium et profectum fidelium, non quod sibi tutius est elegit, sed quod multis expedit, ostendens quantum affectum habeat circa eos, hoc secutus quod proficeret per charitatem quam anteposuit omnibus. Vel ita, et ego scio, non dubie, sed confidens in misericordia Dei, hoc scilicet quia manebo, id est non parum quidem, sed diu *permanebo omnibus vobis* minoribus et majoribus, scilicet *ad profectum vestrum*, ut crescatis per bona et *ad gaudium fidei*, ut scilicet de fide vestra gaudeamus, vel ut

(6) Id., in psal. xciii.

vos de fide gaudeatis in ea proficientes, quæ non est nisi ubi munda est conscientia. [Haimo.] Et ita gaudeatis ut proficiatis, *ut gratulatio vestra abundet in Christo Jesu*, qui benefecit vobis, qui me vobis incolumem reddidit et liberatum a vinculis, id est ut abundanter agatis gratias Christo cum gaudio. *In me*, id est pro me liberato et servato vobis, scilicet *per meum adventum iterum futurum ad vos* confirmandos, et veniam utique ad vos, si tantummodo digne conversamini Evangelio Christi, id est disciplina Dominica, quia secundum meritum vestrum dabitur mihi vita ad opus vestrum. Et ita digne *ut sive cum venero et videro vos, sive cum absens fuero audiam de vobis* hoc, scilicet *quod statis in fide et devotione contra adversarios, et hoc in uno Spiritu sancto*, cui non hæret contrarius spiritus, et sicut ipse unus ita et vos unanimes esse debetis. Unde subdit: Vos dico *unanimes* voluntate, *et collaborantes*, actu *fidei Evangelii*, id est totis viribus laborantes ad implenda ea quæ fides Christi exigit. Omnis enim pugna unanimiter aggressa victoriam parit. Et post hæc, *in nullo terreamini ab adversariis* qui vos terrent per aspera *quæ est illis causa perditionis æternæ, vobis autem causa salutis æternæ. Et hoc* etiam quod patimini non a vobis est, sed *a Deo*, quia pro merito Christi qui Patri obedivit hæc inter alias gratias data est vobis. Unde subdit: *quia donatum est vobis quasi præmium, pro Christo quem diligitis. Quid? hoc scilicet, non solum ut in cum credatis, sed pro illo patiamini.* (7) Unde major gloria erit. Utrumque ergo ad Dei gratiam pertinet, et fides credentium et tolerantia patientium, quia utrumque dixit esse donatum. Vos dico *habentes idem certamen*, contra hostes *quale et vidistis in me*, dum apud vos præsens fui, quando verberatus sum nudus pro muliere pythonissa, a qua spiritum malignum exclusi quæ magnum quæstum præbebat, vel stabat dominis suis; *quale nunc audistis de me*, dum absens sum vobis. Quasi dicat: Non hortor vos ad id quod ipse horream, sed quod in me impleo.

180 CAPUT II.

VERS. 1-8. — « Si qua ergo consolatio in Christo, « si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis, implete gaudium « meum, ut idem sapiatis, eandem charitatem habentes, unanimes, id ipsum sentientes. Nihil per « contentionem neque per inanem gloriam, sed in « humanitate superiores sibi invicem arbitrantes, « non quæ suæ sunt singuli considerantes, sed ea « quæ aliorum. Hoc enim sentite in vobis quod et « in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non « rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed « semetipsum exinanivit formam servi accipiens in « similitudinem hominum factus, et habitu inventus « ut homo; humiliavit semetipsum factus obediens « usque ad mortem, mortem autem crucis. »

Si qua ergo. A prædictis infert. Quasi dicat: Et

(7) August., De gratia et libero arbitrio.

A quia pati est donum Dei, et quia patior et quia utile est, ut supradictum est, ergo qui jam me fecistis gaudere de communione vestra in Evangelio Christi, implete gaudium meum addita sustinentia tribulationis et cæteris quæ sequuntur, et hoc est, quod ait: *Si qua ergo consolatio* est in vobis *in Christo*, id est si vultis habere consolationem in rebus Christi, id est remissione peccatorum, et in aliis donis, vel si consolari me vultis, *si quod solatium charitatis*, id est si vultis ut charitas Ecclesiarum quæ orant et bona agunt pro fratribus si vobis solatium et confortatio in adversitatibus vestris; (8) et *si qua societas Spiritus sancti* est vobis, id est si vultis habere unionem quam facit Spiritus sanctus: in omnibus fidelibus, propter hanc societatem illi in quos venit primitus Spiritus sanctus linguis omnium gentium loquebantur; et *si qua viscera miserationis* sunt in vobis, id est si pius affectus est in vobis de quo procedat miseratio, *implete gaudium meum*. Gavisus quidem de fide vestra, et implete gaudium ut constanter patiamini. [Ambrosius] Vel, secundum aliam litteram, *si qua ergo exhortatio* est in Christo, id est si vera exhortatio spei in Christo apud vos qua nos invicem consolamur: et *si quod solatium charitatis* communis est vobis; et *si qua societas spiritus sancti* est vobis per quam jungimur in uno novo corpore; et *si qua sunt viscera miserationis*, id est affectus pietatis erga me, id est si in animo vestro sum, sicut vos in me; *implete gaudium*. Tunc illa vera sunt si hoc fit: Hæc quæ supra numeravit, tunc vera probando significant, si ista quæ subter mandat fuerint servata: in quibus non videntur probati, si non sit quod subdit scilicet non impleant gaudium et cætera servant. Implete gaudium dico, ita ut non modo patiamini, sed *ut idem sapiatis*, non diversa in fide. *Habentes eandem charitatem* ad omnes, *unanimes*, unius voluntatis, *id ipsum sentientes*, ut mala cujusque sint omnium, *nihil per contentionem* agentes, ut alius alii contendat præponi. Nota quosdam contentiosos fuisse inter eos. Vel, nihil per contentionem, ut bona dicant, non contentiosis verbis loquantur; ut nihil agentes, *per inanem gloriam*, id est propter famam sæculi quæ inanis est. Sic eos constringit, ut si hæc non custodiant, nec in prædictis probati videantur, quia in illis nolent se improbatos videri, ista quoque servant ut perfecti sint. Sine dubio enim aliqui erant inter eos dissentientes, inquieti, inanis gloriæ causa contendentes, pacem Ecclesiæ rumpentes. *Sed in humilitate* sitis degentes, ut de vobis humilia sentiatis. Et sint *arbitrantes*, id est in cordibus suis dijudicantes alios, *sibi esse superiores*, id est digniores apud Deum, et hoc, *invicem*, alter scilicet alterum reputet digniorem. Non ita hoc debemus æstimare ut nos æstimare fingamus, sed vere existimemus posse aliquid esse occultum in alio, quo nobis superior sit, etsi bonum nostrum quo

(8) August., De blasphem. 8. Spir.

illo videmur superiores esse, non sit occultum.

Non quæ sua. (9) Hic docet quomodo videntur contentione, et inanem gloriam, et quomodo arbitrentur alios superiores, scilicet si consideraverint non sua bona, *sed aliorum*. Quasi dicat: Ut hæc prædicta faciant, *non sint considerantes*, singuli *quam sua sunt* bona vel mala, *sed quæ aliorum sunt*. Illa enim prædicta possunt illi facere qui non sua tantum attendunt, sed quæ aliorum sunt, ut Christus qui pro aliis tanta tulit; neque ulla res officiosum istud obsequium facit libenter impendi, nisi cum cogitamus quanta pro nobis tulerit Dominus. Unde admonens subdit: *Hoc enim sentite in vobis*. Quasi dicat: Ad patientiam et humilitatem vos invito, et ut quæeratis quæ aliorum sunt, non vestra, et ut hoc servetis, exemplum Christi assumite. *Hoc enim sentite in vobis*, id est debetis sentire in vobis, *quod et in Christo Jesu fuit*, (10) ut sicut Christus non attendit quæ sua sunt, sed vestra, in eo quod carnem assumpsit, et sine peccato cum esset, peccata nostra suscepit, ita et nos ad ejus imitationem invicem onera nostra portemus. *Qui cum in*, etc. Hic ostendit in quo Christum imitari debemus, scilicet in humilitate; sed antequam humilitatem Christi ostendat, præmittit alta de Christo, ut hi in quibus locus est abjectionis non dedignentur humiliari, cum Christus adeo altus tantum sit humiliatus. Cujus altitudinem ostendit dicens: Qui Christus *cum*, non dico accepisset, *sed esset in forma Dei* Patris, id est in plena essentia et æqualitate Patris, *arbitratus est*, id est certissime scivit, *se esse æqualem Deo* Patri, non faciens *rapinam*, id est non usurpando quod non suum esset, ut diabolus fecit, et primus homo. (11) Sed Christus non usurpavit æqualitatem Dei, quia vere erat æqualis per naturam. In ea erat æqualitate, in qua natus erat. (12) Erat enim Christus æqualis Patri, natus, non factus. Ideo non erat illa rapina, quia natura erat illi æqualis a quo genitus est. Vel, non est arbitratus esse se æqualem Deo, *secundum humanitatem*, scilicet quod esset facere rapinam, id est non suum præsumere. *Sed semetipsum*. Ostensa altitudine subdit de humilitate. Quasi dicat: *Æqualis erat Deo Patri, sed*, quamvis esset in forma Patris, manens utique quod erat *exinanivit semetipsum*. Quomodo? non substantiam evacuans, non formam deitatis mutans, sed *formam servi accipiens*, non formam Dei amittens. (13) *Forma servi accessit*, non forma Dei discessit. Exinanivisse se ergo ab invisibilitatis suæ magnitudine, se visibilem demonstrasse, per formam servi susceptam, quasi enim dignitate se exiit, dum formam servi sibi univit forma Dei. Et ne putares formam servi in eo, scilicet Christo, fieri immortalem addit: *Factus est, secundum formam servi qui*

erat infectus secundum formam Dei, factus, inquam, in similitudinem hominis, id est mortalis et passibilis ut alii homines. (14) Per hoc ergo quod homo factus est, et in similitudinem hominum se exinanivit, ipse est Christus, et factor et factus. (15) Vide factorem; *omnia per ipsum facta sunt* (Joun. 1). Vide factum, in similitudinem hominum factus.

Videmus ergo Christum Jesum, et Deum et hominem, et factorem rerum, et factum in rebus; et Creatorem hominis, et creatum hominem. Deus Christus æqualis est Patri, tantus est quantus ille; talis est qualis ille: hoc est quod ille, non hic est qui ille: quia ille Pater, hic Filius. Sed hoc est quod ille, quia ille Deus et ille; ille omnipotens, et ille; illo immutabilis, et ille. Ideo non rapina erat æqualis Deo, quia natura erat natus et semper natus, sicut est natus et semper natus: et sicut semper natus, ita semper æqualis. Non itaque inæqualem genuit, vel æqualitatem jam nato addidit, sed gignendo eam dedit, quia æqualem, non imparem genuit. (16) Non igitur immerito Scriptura utrumque dicit, scilicet et æqualem Patri Filium, et Patrem majorem Filio, illud propter formam Dei, hoc propter formam servi. Propter quam non tantum Patre, sed etiam seipso et Spiritu sancto minor factus est, et etiam minoratus est paulo minus ab angelis (Hebr. 11). Ergo et homo factus est et permanens Deus. Homo enim assumptus est a Deo, non in homine consumptus est Deus. Ideo valide rationabiliter, et Patre minor est homo Christus, et Patri æqualis est idem ipse Deus Christus. (17) Christus enim Dei Filius et Deus est homo: Deus ab æterno, homo in sæculo: Deus, quia Dei Verbum; homo, quia in unitate personæ accessit Verbo animæ rationalis et caro. Cum enim esset unicus Dei Filius, non gratia, sed natura, ut esset etiam plenus gratia factus est et hominis filius, unus Dei Filius, idemque hominis filius: non duo filii Dei, Deus et homo, sed unus Dei Filius: Deus sine initio, homo a certo initio. Sicut enim non augetur numerus personarum cum caro accedit animæ, ut sit unus homo, sic non augetur numerus personarum cum homo accedit Verbo ut sit unus Christus. Legitur itaque Deus homo, ut intelligamus hujus personæ singularitatem, non ut suspicemur in carnem mutatam divinitatem. (18) Non enim in illa susceptione alterum eorum in alterum conversum et mutatum est; nec divinitas quippe in creaturam mutata est, ut desisteret esse divinitas, nec creatura in divinitatem mutata est, ut desisteret esse creatura. *Et habitu*. Quasi dicat: *Factus est in similitudinem hominum, et etiam suo habitu*, id est sua conversatione *inventus est* alicui volenti experiri, ut alius *homo*, quia comedit, bibit, sedit, etc. Vel ita: Ha-

(9) August.. De 83 Quæst.

(10) Id., in eodem.

(11) Id., super Joannem.

(12) Id., in psalmo cxxx.

(13) Id., super Joan.

(14) Id., in serm, quod.

(15) Id., De verb. Evang.

(16) Id., De Trinit.

(17) Id., in Enchir.

(18) Id., De Trinit.

habitus in ea re dicitur, quæ ut habeatur accedit vel accidit. Verumtamen hoc interest, quia quædam eorum quæ accidunt ut habitum faciant non mutantur, sed ipsa mutant in se integra et inconcussa manentia, sicut sapientia accidens homini, non ipsa mutatur, sed hominem mutat, quem de stulto sapientem facit. Quædam vero sic accidunt ut mutant et mutantur, ut cibus qui amittens suam speciem in corpus vertitur, et exilitatem atque languorem in robur atque valentiam commutat. Tertium genus est cum ea quæ accidunt nec mutant ea quibus accidunt nec ab eis ipsa mutantur, sicut anulus in digito positus, quod genus rarissime invenitur. Quartum genus cum ea quæ accidunt mutantur non a sua natura, sed quodammodo formantur, et aliam speciem et formam accipiunt, ut est vestis quæ dejecta atque deposita non habet eam formam quam sumit induta. Induta enim membris accipit formam quam non habet exuta. Quod genus congruit huic operationi. Deus enim Filius semetipsum exinanivit, non formam suam mutans, sed formam servi accipiens: neque conversus aut transmutatus in hominem, amissa incommutabili stabilitate, et in similitudinem **181** hominum factus est ipse susceptor verum hominem suscipiendo [Haimo] Hic enim similitudo veritatem exprimit.

Et habitu inventus ut homo, id est habendo hominem, inventus est ut homo eis quibus in homine apparuit. Quod dicit ut homo, tale est, quale et illud, *quasi Unigeniti a Patre.* (Joan. 1.) Veritatem enim exprimit. Habitus autem iste non est ex primo genere [Augustinus.] Non enim manens in se natura hominis, naturam Dei mutavit, nec ex secundo. Non enim mutavit homo Deum, et mutatus est ab illo, nec ex tertio. Non enim sic assumptus est homo, ut nec ipse mutaret Deum, nec ac ipso mutaretur; sed potius ex quarto. Sic enim assumptus est, ut commutaretur ineffabiliter et excellentius atque conjunctius, quam vestis cum ab homine induitur. Nomine ergo habitus satis significavit qualiter dixit, in similitudinem hominum factus, quia non transmigratio in hominem, sed habitu factus est, cum indutus est hominem, quem sibi uniens quodammodo atque conformans immortalitati æternitatisque consociaret. (19) Non ergo oportet intelligi Verbum mutatum esse susceptione hominis, sicut nec membra veste induta mutantur, quamvis susceptio illa ineffabiliter susceptum suscipienti copularet. Habitus ergo est susceptio hominis, quasi vestis quæ non mutat, quod vestitur ad commendationem majoris humilitatis, et ait: *et humiliavit semetipsum*, tam altum, *factus obediens Patri*, non solum sustinendo convicia et opprobria, sed etiam *usque ad mortem.* (20) Quanta humilitas! humiliavit se Christus usque ad incarnationem, usque ad mortalitatis humanæ participationem, usque ad diaboli tentationem, usque ad populi irrisionem, usque ad sputa et vincula, et

(19) August., De Trinit.

A alapas, flagella, usque ad mortem. Et si parum est hoc, aliquid de genere mortis addendum est. Mortem autem, non quamlibet, sed crucis, quæ ignominiosior est. [Augustinus] Ecce habemus humilitatis exemplum, superbiæ medicamentum. Quid ergo intumescis, homo? O pellis morticina, quid tenderis? O sanies fetida, quid inflaris? Princeps tuus humilis, et tu superbus? Caput est humile, et membrum superbum? Absit! *Propter quod.* Ostendit humilitatem Christi quæ maxime in passione apparuit, nunc incipit de claritate ejus secundum hominem quæ ab ejus resurrectione sumpsit exordium. Ut enim Christus resurrectione clarificaretur, prius humiliatus est passione; humilitas, claritatis est meritum; claritas, humilitatis est præmium; sed hoc totum factum est in forma servi. In forma enim Dei semper fuit, et erit claritas. [Ambrosius] Quid ergo in quantum humilitas mereatur, ostendit hic ut magis hanc appeteremus calcata jactantia.

Vers. 9-11. — « Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. »

Propter quod, scilicet quia tam humiliter Christus passus est moriendo, *et Deus Pater* exaltavit illum, donando immortalitatem, impassibilitatem. Exaltavit ergo secundum humanam naturam, quæ gloriores facta est in resurrectione, in quo et natura divina potest dici exaltata secundum ostensionem, quia cœpit sciri quod erat. Sicut in assumptione infirmitatis dicitur exinanita, quia non apparuit quod erat. [Augustinus] *Et donavit*, per gratiam illi, homini Christo *nomen quod est super omne nomen*, id est honorificentiam, scilicet quod vocatur Deus. Hoc et ante resurrectionem habuit, sed post resurrectionem quod erat, in evidenti positum est ut scirent homines et dæmones; et tunc res dicitur fieri quando innotescit. Quod ergo a conceptione acceperat, dicitur ei donatum post resurrectionem propter manifestationem. Sed quaeritur cui donaverit, utrum homini, an Deo. Homini donavit nomen quod est super omne nomen, non Deo, neque enim cum in forma Dei esset, non excelsus erat; aut non ei genua flectebant, cœlestia, terrena et inferna, Sed cum dicitur propter quod illum exaltavit, satis apparet propter quid exaltaverit, id est propter obedientiam usque ad mortem crucis. In qua ergo forma Christus crucifixus est, ipsa exaltata est; ipsi donatum est nomen quod est super omne nomen, ut cum ipsa forma servi, nominetur unigenitus Dei Filius. Hoc ergo illi datum est ut homini secundum quem factus est Filius obediens usque ad mortem, quod jam habebat idem ipse Dei Filius, Deus de Deo natus æqualis Patri. Nunquid enim antequam resurgeret, imo etiam antequam

(20) Id., in serm. quodam.

homo fieret, non erat altus Dei Filius, Dei Verbum, Deus apud Deum? [Augustinus] Donavit ergo secundum hominem Christo, secundum carnem mortuo, resurgenti, ascendenti: Ut in nomine Jesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium, et infernorum, id est ut imperio ejus subjici fateantur Angeli et homines et daemones. Sedet enim Christus ad dexteram Patris post resurrectionem et ascensionem. Factum est hoc jam, nec videmus, sed credimus et legimus. Unde et eo ipso quo erat filius David Christus, factus est Dominus David. Illud enim quod natum est ex David, ita honoratum est ut esset Dominus David. Ergo in carne quam accepit in qua mortuus est, in qua et ascendit, et sedet ad dexteram Patris; in eadem ipsa sic honorata, sic clarificata, et in caelestem habitum mutata; et Filius est David, et Dominus David, qui est Dominus caelestium, terrestrium et infernorum. [Ambrosius]

Vel ita quibusdam videtur, homini datum est nomen quod est super omne nomen, quod nullo genere, nulla ratione convenit. Hoc est enim donum Patris, scilicet esse Filium; et nomen ejus super omne nomen, hoc est esse Deum, quod non per solam appellationem, sed per naturam est super omne nomen: Hoc nomen non est datum homini. Si enim secundum quod homo erat hoc accepit, tunc ipse Dei Filius Deus sibi dedit hoc nomen. Quare ergo Pater dicitur dedisse quod divinitas Filii poterat homini praestare? Sed forte dicitur quia a Deo Patre sunt omnia, ideo ipse dicitur dedisse. Si ergo a Patre omnia, quare non dicitur cuncta Filio suo per generationem dedisse, cum sibi aequalem genuit? Item donatum illi significat qui se exinanivit, qui formam servi accepit. Sed nunquid poterat se exinanisse homo res infirma? [Augustinus] Nunquid in forma Dei erat ante incarnationem? Quod si non erat, non accepit formam servi, nec se exinanivit; quia qui erat in forma Dei, se exinanivit formam servi accipiens. Ergo homini non est donatum nomen Dei, sed ei qui aequalis est Patri qui se exinanivit, cujus sunt omnia a Patre. Illi donavit Deus Pater nomen quod est super omne nomen, id est esse Deum per naturam, quando ab eo plenus Deus natus est. Quomodo ergo dicit Apostolus, propter quod exaltavit et donavit illi nomen, quia post crucem manifestatur quid a Patre cum generaretur accepit. Cum autem a creatura coepit sciri illius majestas, illius divinitas post crucem, passionem, et resurrectionem revelata est hominibus. Ut in nomine Jesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium et infernorum. Hic aperit cui datum sit nomen Dei. Cui omnis creatura flectit genua, id est Deo. Sed forte dicitur quod homo adoptione Deus esset, et sic Christus ex parte verus Deus, et ex parte adoptivus erit. Adoptivo autem Deo non flectit genua creatura, sed Deo vero causa creaturae. Constat autem Christum verum Deum esse, cui flectitur genu, non adoptivum. Tan-

dem in fine; omnis lingua honorum et malorum confiteatur sponte vel invite, quia Dominus noster Jesus Christus in gloria Dei Patris, id est aequalis Patri, quod hic quidam negant. Quomodo potest fieri ut homo sit in gloria Dei Patris, etiam si adoptivus Deus sit, homo in gloria Dei Patris non potest esse: Nam hoc ei competit qui natus est de Deo, quia in gloria Dei Patris esse, est nihil defferre ab eo, ut una gloria sit Patris et Filii per naturam, per communem substantiam et virtutem. Cave qualiter intelligas virorum illustrium, Ambrosii et Augustini verba praemissa, ne sibi contraire putentur. Scitote ergo quia est donatio naturalis et est donatio gratuita. Naturali donatione dedit Pater nomen quod est super omne nomen Deo filio non homini, id est Christo, secundum quod Deus, non secundum quod homo; nec fuit aliud dare, quam sibi aequalem generare. Gratuita vero donatione dedit homini Christo, non Deo: quia Christus non in quantum Deus, sed in quantum homo per gratiam accepit nomen Dei, nec per gratiam adoptionis, sed per gratiam unionis, ut non sit adoptivus Deus, sed verus Deus cui flectitur omne genu.

Vers. 12-18. — « Itaque, charissimi mei, sicut « semper obedistis, non in praesentia mea tantum, « sed multo magis nunc in absentia mea cum metu, « et tremore vestram salutem operamini. Deus est « enim qui operatur in vobis et velle et perficere « pro bona voluntate. Omnia autem facite sine mur- « murationibus et haesitationibus, ut sitis sine que- « rela, et simplices filii Dei sine reprehensione in « medio nationis pravæ et perversæ, inter quos lu- « cetis sicut luminaria in mundo verbum vitae con- « tinentes ad gloriam meam in die Christi, quia non « in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi. Sed « et si immolor supra sacrificium et obsequium fidei « vestrae, gaudeo et congratulor omnibus vobis. Idi- « psum autem et vos gaudete, et congratulamini mihi. »

Itaque, etc. [Haimo.] Quasi dicat: Quia Christus humilis, ita per obedientiam exaltatus est. Itaque, fratres mei, in fide et dilectione, sicut semper obedistis Domino et mihi, ita nunc obedite, non in praesentia mea tantum servientes, sed multo magis nunc in absentia mea, quia minus subvenio vobis, et operamini, id est operibus mereamini, et praeparate vestram salutem, id est vitam aeternam. Et hoc cum metu animi et tremore corporis, id est magno et manifesto timore, non praesumptione. Vel cum metu, id est cum humilitate non superbe, quia qui timet semper humilis est ne cadat, et tremore manifesto. Deus enim. Quasi dicat: Ideo timendum est, quia non vos sed Deus operatur. Et hoc, Deus enim est qui operatur in vobis, et velle bonum, et perficere bonum quod vultis. Et hoc pro bona voluntate sua, non pro meritis nostris. (21) Nos ergo volumus, sed Deus operatur in nobis et velle; nos operamur, sed Deus in nobis operatur et operari: hoc nos expedit et credere et dicere, quia pium est et verum, ut sit hu-

millis confessio, et totum detur Deo. (22) Per proprium enim arbitrium nisi Dei gratia adjuvetur, nec ipsa bona voluntas in homine esse potest. *Omnia autem.* Adjungit hic patientiam humilitati. Quasi dicat: Non solum cum metu operamini, sed etiam *omnia facite sine murmuratione*, id est non negligentem et indevote; *et sine hæsitationibus*, ut non hæsitetis pati pro Christo, sed prompti sitis. Ita omnia facite *ut sitis sine querela*, quantum ad proximum, ut scilicet proximus de vobis non possit conqueri; *et quantum ad vos, sitis simplices*, non duplices ut qui duobus dominis servire volunt. Contra quod dictum est: *Non potestis Deo servire et mammonæ* (Matth. vi). Simples, dico, sicut *fili Dei*. [Haimo] Sicut Deus simplex est, ita et filii ejus puro ac simplici animo debent incedere; *et etiam quantum ad externos estote sine reprehensione*, ut non sit in vobis quod pateat reprehensioni. Et hoc ideo hortor, quia estis *in medio pravæ nationis*, per opera *et perversæ* per diversas sectas, id est malorum, qui rectum ordinem depravant et pervertunt: qui dicuntur natio, quia non sunt renati ex aqua et Spiritu sancto. *Inter quas lucetis*, id est lucere debetis doctrina et vita, id est ad hoc estis constituti ut luceatis. Et ideo decet vos esse sine reprehensione. Lucetis, dico. *Sicut luminaria* fixa in cælo lucet *in mundo*, sic et vos sol mundi estis quos illuminat lux vera. Et hoc ideo quia estis *continentes verbum vitæ*, id est quia estis vasa Evangelii, sicut illa dicuntur continere rationem vitæ animalis. Luminaribus bene sanctos comparat. Sicut enim stellas cæli non exstinguit nox, sic mentes fidelium adhærentes cælo sacræ Scripturæ non obscurat mundana iniquitas. (23) Et sicut illa quidquid agatur in terra etiam si quid mentiantur de ipsis, suos tamen in cælo cursus non obliquant nec tardant: ita sancti, quorum conversatio in cælis est (Philipp. iii), propter mala mundi quæ despiciunt; vel falsa quæ confingantur in ipsos, lucem verbi et vitæ exemplum nullo modo interpolant. Ita facite ut dixi, quod utique erit *ad gloriam meam*, nedum vestram futuram, *in die Christi*, id est quando videbitur Christus. Et vere gloriam habeo, *quia non in vanum*, id est sine fructu, *cucurri*, in facile conversis; *neque in vanum laboravi*, in difficile conversis. Et non solum tunc habebō gloriam, *sed etiam modo gaudebo intus, in mente*, quia certa me manet merces; *et congratulor*, id est gratias ago *vobis omnibus*, etiam *si immolor super sacrificium et obsequium fidei vestræ*. Quasi dicat: Jam obtuli Deo fidem et opera vestra, sed etiam si ipse pro vobis offeror, gaudeo, ita et vos, si pro me immolamini gaudete. Et hoc est quod subdit: Propter *id ipsum autem et vos gaudete et congratulamini*, id est gratias agite mihi, sicut ego vobis, si immolor pro vobis.

VERS. 19-30. — « Spero autem in Domino Jesu
« Timotheum me cito mittere ad vos, ut et ego bono

(22) August., ad Julianum.

A « animo sim cognitis quæ circa vos sunt. Neminem
« enim habeo tam unanimem qui sincera affectione
« pro vobis sollicitus sit. Omnes enim quæ sua sunt
« quærent, non quæ Jesu Christi. Experimentum
« autem ejus cognoscite, quoniam sicut patri filius
« mecum servivit in Evangelio. Hunc igitur spero
« me mittere ad vos, mox ut videro quæ circa me
« sunt. Confido autem in Domino, quoniam et ipse
« veniam ad vos cito. Necessarium autem existi-
« mavi Epaphroditum, fratrem et cooperatorem et
« commilitonem meum, vestrum autem apostolum,
« et ministrum necessitatis meæ, mittere ad vos,
« quoniam quidem omnes vos desiderabat, et mœ-
« stus erat, propterea quod audieratis illum infir-
« matum. Nam et infirmatus est usque ad mortem,
« sed Deus misertus est ejus. Non solum autem
« ejus, verumetiam et mei, ne tristitiam super tri-
« stitiam haberem. Festinantius ergo misi illum,
« ut viso illo iterum gaudeatis, et ego sine tristitia
« sim. Excipite itaque illum cum omni gaudio in
« Domino, et ejusmodi cum honore habetote,
« quoniam propter opus Christi usque ad mortem
« accessit, tradens animam suam, ut impletet id
« quod ex vobis deerat erga meum obsequium. »

B
C
D
Spero autem. Quasi dicat: Non solum litteris hoc moneo, sed etiam spero *in Domino Jesu*, id est per misericordiam Domini Jesu *Timotheum me mittere ad vos*. Et hoc *cito*, adeo necessarium est ut veniat. Et adeo attentus est erga vos. Mittere, dico, *ut et ego bono animo sim*, his *cognitis quæ circa vos sunt*, sicut vos eritis bono animo cognitis his quæ circa me sunt. Ideo illum et non alium volo mittere. Etenim, id est quia *neminem habeo* nunc *tam unanimem*, id est qui ita concordet meæ voluntati in hoc negotio, *qui*, ita sincera affectione pro vobis *sollicitus sit*. Hoc enim tempore multi cum Apostolo mercenarii erant; filii vero vel pastores nulli, nisi Timotheus. Et vere. *Omnes enim quærent in vobis quæ sua sunt, non quæ sunt Jesu Christi*. [Ambrosius] Negligentes enim erant de disciplina et conversatione fratrum. Non enim devoto animo prædicabant, sed propter propria lucra. Hi sunt mercenarii qui sunt tolerandi, quia eadem habent in ore quæ et pastores, qui utique sunt diligendi. Fures vero et latrones qui occidunt, sunt cavendi. *Experimentum autem.* Quasi dicat: Hunc mittam ad vos, vos *autem cognoscite* in vita et doctrina, *experimentum ejus*, id est ipsum quem nos experti sumus et bonum cognovimus, *quoniam*, ipse obediens mihi *sicut filius patri mecum servivit* Deo *in Evangelio* in quo potui experiri eum. Et quia expertus sum, *hunc igitur spero me mittere ad vos, mox ut videro* quem exitum sint habitura *quæ circa me sunt. Confido autem in Domino, quoniam et ipse cito veniam ad vos*. [Haimo] Hæc manifesta sunt, aperta perstringamus ut in obscuris immeremur. Interim *autem existimavi necessarium fore mittere ad vos*

(23) Id., ex lib. Sentent. Prosperi.

Epaphroditum fratrem meum in fide, et cooperatorem in prædicatione, et commilitonem in adversis, vestrum autem apostolum, id est doctorem, et ministrum necessitatis meæ, qui mihi necessaria ministravit, et ideo mittere volui. Sunt etiam aliæ causæ, scilicet quoniam quidem desiderabat vos omnes videre, et mæstus erat, non de se, sed de vobis pro eo dolentibus. Et hoc est quod subdit: Propterea quod audieratis eum infirmatum, id est verberatum ministracione, unde dolebatis. Nam, etc. Quasi quis diceret: Cur mæstus erat quia audierant illum infirmatum, scilicet cum possent decipi? Respondetur. Quia non solum fama, sed etiam in ipsa re infirmatus est, et ita confirmaretur auditus eorum magis ac magis, et dolor augetur, nisi cito ad eos veniret. Et hoc est quod subdit: Nam et infirmatus est, non utique ex verberatione, sed ex ægritudine. Et hoc usque ad mortem, id est ad mortis periculum. Sed Deus misertus est ejus, sanando eum, non solum autem ejus, verum etiam et mei vel nostri quibus eum servavit. [Ambrosius] In hoc misertus est me ne haberem tristitiam de morte super tristitiam de infirmitate, quæ nocbat vobis. Et quia Deus misertus est ejus et nostri, ergo festinantius quam esset propositum misi illum ad vos, ut viso illo iterum gaudeatis, pro cuius absentia tristari vos novi, et ego sine tristitia sum, quam habebam de vobis tristibus. Et quia misi eum, itaque excipite illum cum gratia, ut per bona opera ostendatis vos gaudere de eo. Gaudio, dico, quod sit in Domino, id est quod sit spirituale, et, quia ejusmodi est, cum omni honore habetote. Absoluta sunt hæc, nec egent interpretatione. Et debetis, quoniam propter opus Christi, id est ut faceret opus quod Christus docuit et fecit qui venit ministrare et non ministrari, accessit usque ad mortem, id est periculo mortis; non coactus, sed ex voluntaria deliberatione, tradens animam, id est vitam suam ut impleret id quod ex vobis deerat erga meum officium. Rem quippe dedistis, sed qui mihi ferret de vobis, non erat.

GAPUT III.

VERS. 1-6. — « De cætero, fratres mei, gaudete in Domino. Eadem vos scribere mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium. Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem. Nos enim sumus circumcisio qui spiritu servimus Deo, et gloriamur in Christo Jesu et non in carne fiduciam habentes, quamquam et ego habeam confidentiam in carne. Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis circumcisus octava die ex genere Israel de tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, secundum legem Pharisæus, secundum æmulationem persequens Ecclesiam Dei, secundum justitiam quæ in lege est conversatus sine querela. »

De cætero. Hucusque contra tritulationes maxime

(24) August., De grat. nov. Test.

(25) Id., De Trinit.

A exhortatus est eos, de cætero contra pseudoapostolos monet ne legalia ab eis recipiant, sed fidem Christi solam sufficere credant. Et incipit hic agere de sinceritate fidei quasi de tolerantia et quibusdam aliis. Hucusque monui. **183** De cætero, id est deinceps, o fratres mei, in fide, dico, gaudete in Domino, id est gaudium omnis boni habeatis in Domino, non in carnalibus observantiis. Hoc quidem præsens dixi vobis, sed eadem scribere vobis, quæ præsens dixi, scilicet ut in Domino tantum gaudeatis, mihi absenti quidem non est pigrum vobis autem necessarium est, contra instantes pseudo. Ideo dicit necessarium scribere quæ præsens dixerat, quia scriptura diutius manet quam prolatio (24) Videte, et ut in Domino gaudeatis, videte, id est cognoscite illos esse canes, non ratione, sed consuetudine contra insolitam veritatem latrantes. (25) Hæc est enim canum natura ut cum quibus habent consuetudinem, sive boni, sive mali sint, non ad eos latrent; insolitorum autem personis visis etiam innocentibus irritentur. Bene ergo comparat canibus, quia sicut canes magis sequuntur consuetudinem quam rationem, ita pseudoapostoli consuetudinem legis tenent, et contra veritatem irrationabiliter latrant et mordent. Et videte, id est cognoscite illos esse malos operarios. Mali operarii sunt qui zizania errorum superserunt generoso semini Evangelii, quibus frumenta enecant. Videte, id est cognoscite illos esse, non dico circumcisionem, sed concisionem, concisi sunt, quia a Christo cæsi sunt: et alios cædunt, id est separant. Nos enim. Quasi dicat: Bene hos nomine concisionem et non circumcisionem, nos enim, fideles tantum sumus, vere circumcisio. Credentes enim circumcidunt cor suum, ut amputata erroris nebula aspiciant et cognoscant Deum creaturæ. Nos, inquam, qui, scilicet ea servitute quæ græce Latria dicitur, servimus Deo, et hoc non in carne, sed spiritu, id est ratione ab omnibus expedita, quia spiritus regit, caro domatur. Carne enim servit Deo, qui de rebus carnalibus sperat placere Deo. [Augustinus] Cum vero caro ipsa ad bona opera spiritui subditur, spiritu servimus Deo qui carnem domamus ut spiritus obtemperet Deo. Spiritus enim regit, caro regitur; nec spiritus bene regit, si non regatur. In nonnullis codicibus invenimus scriptum ita, qui Spiritui Deo servimus. Per hoc notat Spiritum sanctum esse cui latria exhibetur, scilicet servitus soli Creatori exhibenda. Alia est servitus qua per charitatem jubemur servire invicem, quæ Græce dicitur dulia. (26) In pluribus etiam codicibus Latinis, in Græcis vero omnibus vel pene omnibus, reperitur ita scriptum, qui spiritui Dei servimus. Attende etiam cum non dixerit, nos habemus circumcisionem, sed nos sumus circumcisio, sic accipi. Hoc voluit significare Apostolus: Nos sumus justitia; circumcisio enim justitia est. Magis autem commendat quod

(26) Id., in serm. quodam.

dicit, dicendo nos esse circumcisionem, id est justitiam, quod dicendo nos esse circumcisos, id est justos : sic tamen ut cum justitiam dicit, esse, justos esse intelligamus.

[Haimo.] *Et gloriamur in Christo Jesu*, maxime, quia nostra gloria tantum Christus est. *Et nos sumus habentes fiduciam*, id est spem salutis, *in carne*, id est in carnali circumcisione, vel in genere. (27) Respexit quosdam in carne fidentes. Ipsi erant qui de circumcisione carnis et aliis carnalibus observantiis, nec non etiam de genere gloriabantur. Et ne videatur Apostolus non posse fidere in carne et contemnere quod non habet, subdit : *Quanquam ego habeam*, id est habere possim *confidentiam in carne*, si qua esset. Et vere possim, quia plus aliis, et hoc est quam subdit : *Si quis alius* a me qui vos decipit, *videtur confidere in carne*, quasi inde justus sit, *ego magis* videor, debere confidere quam illi pseudo, quia ego sum *circumcisos octava die*, a nativitate mea. Quasi dicat : Non major circumcisos sum, sed habeo circumcisionem octava die, ut lex Moysi præcipit hominem, scilicet octava die circumcidi cultello petrino. Innuens quod post tempus, vii dierum in octavo, id est æterno die a Christo petra perfecte circumcidemur ab omni corruptione pœnæ et culpæ. Et sum *ex genere Israel*, id est non proselytus, non advena ad populum Dei, sed a parentibus natus Judæis ; et sum non de minori tribu, sed *de tribu Benjamin*, quæ non fuit de concubinis, quæ tribus adhæsit non recedens a templo quando facta est separatio in servo Salomonis. Tunc enim tribus Juda quæ erat regia, et tribus Benjamin, et tribus Levi quæ erat sacerdotalis remanserunt simul non recedentes a Jerusalem et a templo ; et ego natus *ex hebræis* parentibus sum *Hebræus*. Quasi dicat : Non deviavi a gente mea. Nota quod Hebræi dicuntur pro Abrahæi mutata littera ab Abraham, unde origo trahitur, non ab Heber. Hoc autem Augustinus retractat ita, dicens : Quod dixi ex Abraham cæpisse gentem eorum, est quidem et hoc credibile, ut Hebræi velut Abrahæi dicti esse videantur. Sed ex illo verius intelligantur appellari qui vocabatur Heber, tanquam Hebræi. Et sum *secundum legem* ; in qua egregius fui. *Pharisæus*, id est non contemptibili plebi admistus, sed nobilitate ab aliis segregatus atque primarius. Primarii enim quidam, et quasi ad nobilitatem Judaicam segregati erant, non contemptibili plebi misti, qui dicebantur Pharisæi. Nam dicitur hoc verbum quasi *segregationem* interpretari : qui sicut Latine *egregius* dicitur, quasi a grege separatus. Et fui *secundum æmulationem*, id est dilectionem legis, *persequens Ecclesiam Dei*. Quidquid enim erat quod legi meæ adversarium videretur impatienter ferebam, acriter insequabar. Hæc apud Judæos erat nobilitas, sed apud Christum quæritur humilitas. Ideo ibi iste Saulus dicebatur. a Saule cujus erat procera statura hic autem

A Paulus, id est modicus dicitur. *Et secundum justitiam*, non veram, sed *quæ in lege est*, quæ manus comprimit, non animum, quæ timore, non amore servire facit. *Conversatus sum sine querela*, id est sine clamore de me facto. [Augustinus] Nota quod dicit se secundum justitiam legis conversatum : idem tamen alibi ait : *In quibus et nos ambulavimus aliquando in desideriis carnis, facientes voluntatem carnis, et eramus natura filii iræ* (Ephes. 11). Talis justus erat secundum legem. Malum erat talem justitiam sectari, quia quod in eo fuit sine querela ; hoc de illo magnam faciebat querelam.

VERS, 7 12. — « Sed quæ mihi fuerant lucra, hæc « arbitratum sum propter Christum detrimenta. Ve- « rumtamen existimo omnia detrimentum esse pro- « pter eminentem scientiam Jesu Christi Domini « mei, propter quem omnia detrimentum feci, et « arbitror ut stercora ut Christum lucrifaciam, ut « et inveniar in illo non habens meam justitiam « quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est Christi « Jesu, quæ ex Deo est justitia in fide ad cogno- « scendum illum, et virtutem resurrectionis ejus, « et societatem passionis illius, configuratus morti « ejus, si quo modo occurram ad resurrectionem « quæ est ex mortuis, non quod jam acceperim, « aut jam perfectus sim. »

Sed quæ mihi, etc. Hæc omnia prædicta habui, *sed quæ mihi fuerunt*, ante Christum, *lucra* ut signa veritatis, *hæc sum arbitratum*, si post veritatem sequerer, esse *detrimenta*, scilicet quidquid boni est deterentia. [Ambrosius] Et hoc *propter Christum*, scilicet ne adventum Christi ostenderem, vel nondum factum esse, vel superfluum. Inania enim erant hæc omnia et impedimenta ne accederetur ad gratiam. *Verumtamen*. Quasi dicat : Non solum propter Christum habendum, ita arbitratum sum, *verumtamen*, id est sed etiam si ipsum non possem assequi, *æstimo omnia detrimentum esse propter hoc solum*, scilicet propter *scientiam Domini nostri Jesu Christi*, id est quam de Christo habemus *eminentem*, cæteris scientiis, vel quæ eminet in eo plusquam in aliis. Vel ad eundem sensum potest hæc littera jungi, cum priori versu. Quasi dicat : hæc omnia prædicta legis habeo, *verumtamen*, id est sed tamen non partim, sed omnia existimo esse detrimenta, et hoc, propter eminentem scientiam id est Christi Domini. Hoc non mutatur, *Propter quem*, Christum, honorandum, in est propter Jesu Christi dilectionem et honorem, non solum æstimo ea detrimenta, sed etiam *feci*, docendo et spiritualiter vivendo, ut aliis appareret *omnia esse detrimentum* : et quod plus est, *arbitror* illa legalia non tantum esse detrimenta bonorum, sed etiam *ut stercora*, quia inquinant jam observantem. Et hoc ideo *ut* in futuro *Christum lucrifacerem*, id est Christum habeam præmium : Et *hic inveniar*, rationabiliter attendenti membrum *in illo capite*, id est sim membrum illius ei charitate

(27) August., in serm. quod.

copulatus: quod aliter nequit fieri, nisi illa existimant ut stercora. Quomodo autem potest in illo esse ut membrum, subdit, inveniatur, dico, *non habens meam justitiam*, quæ ex lege est. Illa est justitia qua quis pœnas timet, non amat justitiam. Quisquis enim timuerit, et suis viribus legem implere putaverit, et fecerit quod jubet lex non amando justitiam, sed timendo pœnam, fit quidem secundum justitiam, quæ ex lege est justus. De qua justitia alibi dicitur: *Suam volentes justitiam constituere, justitiæ Dei, id est gratiæ non sunt subjecti* (Rom. vii). Sed si ex lege justitia est, quomodo est tua? Nunquid tu tibi imposuisti legem? [Haimo.] Deus legem dedit et imposuit, Deus te legi suæ obtemperare præcepit. [Augustinus] Sed et tua est, quia de lege præsumis tua voluntate te legem posse implere, existimans quia illa legalia manibus operaris. *Non habens meam, dico, sed illam justitiam quæ est ex fide Christi*, quæ impetrat a Deo, quæ tollit timorem et dat amorem, quam Deus solus operatur in nobis. Melius est enim justum esse quam hominem esse. Si ergo hominem te fecit Deus, et justum te facit quod melius est; non tu te, sed sine te fecit te? non enim adhibuisti aliquem sensum ut te faceret. Qui ergo fecit te sine te, non te justificat sine te. Fecit te nescientem, volentem justificat; et cum justitia vera sit ex fide, quid ergo opus est lege? Omnino tollenda est secundum verbum legalium figuratum, *Quæ justitia ex fide est ex Deo*, non est ex nobis. Et si fides nostra sit et justitia, hæc scilicet ens in fide. Sicut enim ex fide nata est, **184** ita existere non habet nisi in fide.

Deinde subdit commendationem fidei per multa quæ facit. Facit enim et in alia vita cognoscere Deum perfecte qui hic fide creditur, et habere resurrectionem, quæ nostra resurrectio est virtus et efficacia resurrectionis Christi, et in hac vita habere societatem Christi in patiando; nisi enim per fidem nemo tanta pateretur. Et configurationem mortis ejus ut, scilicet moriatur pro Christo, si opus fuerit, sicut ipse pro nobis. Et hoc est quod ait, *fide, dico, valente ad cognoscendum illum* perfecte in futuro. Hoc videtur dicere de fide non habente tempus operandi, quæ tantum ad hoc valet. Et valente *ad virtutem resurrectionis ejus*, id est ad veram resurrectionis efficientiam, quæ est virtus et effectus resurrectionis Christi. Et in hac vita valet *ad societatem* **D** *passionum ejus*, id est ad hoc ut socii simus Christi in patiando. Quæ societas est ex charitate, hoc dicit de fide habente tempus operandi. Inveniatur dico in illo, ego dico *configuratus morti ejus*, ut scilicet moriar pro illo, si opus sit, imitator mortis ejus et passionis. Vel ita, in fide ad cognoscendum. Quasi dicat: Qui in lege putat se justificari, non agnoscit Christum, sed ego volo justificari in justitia quæ ex fide est, quæ ex Deo est, quæ est in fide. Ad quid? Ad cognoscendum illum, id est ut ego agnoscam

A illum, scilicet cur natus, cur passus. Et ad cognoscendum virtutem resurrectionis ejus, id est ut agnoscam quæ est virtus resurrectionis suæ, scilicet justificatio credentium. Ex illius enim resurrectione justificamur, tanquam enim a petra circumcidamur. Resurrexit enim Christus, propter justificationem nostram, id est ut justos nos faciat. Et agnoscam socios passionis ejus, id est fructum qui venit ex societate passionum ejus. Illam ergo bene noscit, qui per eam ad cœli gaudia pervenire credit. Ego dico, *configuratus morti ejus*. Hoc non mutatur. *Si quomodo*. Quasi dicat: quæro justificari ex fide, et configurari morti ejus Christi. Ego, dico, tentans, *si quomodo*, hoc ideo dicit, quia difficile est, *occurram Deo*, retribuens ei quod mihi retribuit, scilicet calicem passionis. Unde propheta: *Quid retribuam Domino pro omnibus, etc.* (Psal. cxv). Ego, dico, pro hoc venturus *ad resurrectionem*, veram et gloriosam. Vel tentans, *si quomodo*, etc. In aera Christo, in judicio quod tantum sanctorum est prius veniens ad resurrectionem veram *quæ est*, non inter mortuos, sed longe *ex mortuis*. Qui autem licet omnes resurgant in die judicii, soli tamen justi gloriose mutabuntur, et occurrent Domino in aera deportati ab angelis, Impii vero manebunt in terra, quousque percipiant terribilem sententiam judicis. Et ne videatur superfluum Apostolum tot pati, cum fidem et alia bona habeat, subdit: *Non quod*, quasi dicat: Merito jam pro illa gloria tantum laboro, quia non dico *quod jam acceperim* aliquid gloriæ, quia si aliquid gloriæ accepi, nihil est ad comparisonem futuræ, *aut si quid jam accepi de cognitione Christi*, non dico quod in illa jam *perfectus sim*, et si ita est de me, quid de aliis? Hoc dicit de se, ne illi quos in hac Epistola laudat et in quorum fide et devotione se gaudere testatur, ut homines inflatione extollantur; sed laborent addere ut ipse facit, qui tantus est. Si enim ipse qui tanta præditus est dignitate adhuc deesse sibi ad perfectionem confitetur, quanto magis hi elaborandum esse sibi intelligere debent, ut justificationum merita et perfectionis metam adipiscantur. Nemo ergo fidelium, etsi profecerit, dicat: Sufficit mihi. (28) Qui enim hoc dixit, hæsit in via ante finem, quem currens intuebatur Apostolus, et de sua imperfectione confitebatur, aliud in se intuens, aliud alibi quærens. Per fidem enim ambulat, non perspicit. Vel ita quasi dicat: Ideo tento, *si quomodo occurram ad resurrectionem*, quia non est verum quod acceperim jam virtutem resurrectionis, aut quod jam perfectus sim in, in cognitione Dei.

VERS. 12-14. — « Sequor autem, si quo modo comprehendam in quo et comprehensus sum a Christo Jesu. Fratres ego me non arbitror comprehendisse. Unum autem, quæ quidem retro sunt obliviscens; ad ea vero quæ sunt priora extendens meipsum ad destinatum persequor ad bra-

(28) Aug., ex lib. Sentent. Prosperi.

« vium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu. »

Sequor autem. Quasi dicat: Non accepi, nec perfectus sum, sed sequor, non passibus corporis, sed mentis affectibus et vitæ moribus, ut possim esse perfectus justitiæ possessor, qui, recto itinere de die in diem spirituali renovatione proficiens, jam perfectus sum factus ejusdem justitiæ viator; perfectus enim erat viator, sed nondum ipsius itineris perfectione perventor. Ideo ait: sequor, proficiendo, tentans *si quomodo comprehendam*, id est si aliquo modo potero perfecte cognoscere Christum qui est summa beatitudo. Ecce quanta est fides quæ tam grande petit. Comprehendam, dico, in eo modo cognitionis *in quo deprehensus sum a Christo Jesu*, ut scilicet videam eum sicut est, sicut ipse me videt sicut sum. [Ambrosius] Vel ita; Comprehendam, dico, non merito meo, sed in eo *in quo comprehensus sum a Domino*, id est per misericordiam Dei per quam a præscientia Dei requisitus inventus sum. Vel ita. Quasi dicat: Comprehendam, dico, in eo modo videndi, in quo, etiam nunc comprehensus sum a Domino Jesu, ut scilicet videam eum in ea claritate in qua mihi apparuit in via, quando me comprehendit. *Fratres*, etc. Illud quod dixerat, evidentius aperit. Et quid illud sit quod nondum comprehendit, sed sequitur ut comprehendat, determinat. Et quasi mirantibus illis quid dicat, cum ait, non accepi, nondum perfectus sum, ait, *fratres*. Quasi dicat: Recte dico, sequor ut comprehendam, quia ego, qui melius novi quam vos, vel alii, non arbitror *me comprehendisse*, quidquid alii putent de me. [Augustinus] Ego non arbitror de me comprehendisse, unum scilicet multa quidem habeo, unum autem nondum habeo, hoc unum. Una etiam dicitur in psalmo: *Unam petii a Domino (Psal. xxvi)*. Et quasi diceretur: Quid ergo agis, Apostole? nondum apprehendisti? nondum perfectus es? Quid ergo agis? Quid mihi imitandum proponis? inquit: *Quæ quidem retro sunt*. Vel ita, non arbitror me comprehendisse. Hic distingue, non comprehendendi. Unum autem de me vobis assero, quod ego *obliviscens ea quidem quæ retro sunt, ad ea vero quæ priora sunt me extendens, et persequor*, etc. Vel ita, ab illo loco; fratres. Quasi dicat: Non comprehendendi. Et vere, quia, o fratres, nec arbitror me comprehendisse, sed persequor, non utique tria vel duo, sed unum, summum bonum: quod vere est unum, in quo sunt omnia

bona. Hoc est illud unum de quo Philippus ait, *Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis (Joan. xiv)*. *Persequor*, dico, qualiter? hoc modo, obliviscens quidem, id est dans oblivioni, *quæ retro sunt*, id est terrena quæ reliqui *ad ea vero quæ sunt priora*, id est ad cælestia quæ terrenis priora sunt, *extendens me*, tota intentione et desiderio nondum habitæ rei. Extendebat enim se ad cælestia secundum intentionem, non secundum perventionem, non secundum apprehensionem. Sic et nos non relaba-

(29) August., in lib. Conf.

(30) Id., in psalmo lxxx.

A mur unde jam transilivimus, nec remaneamus in illis in quæ jam venimus; curramus, intendamus. In via enim sumus, non respiciamus retro; sed in anteriora extendamus intentione et desiderio. (29) Vita enim Christiani boni, secundum desiderium est. Quod autem desideras, nondum vides; sed desiderando capax efficiaris, ut cum venerit quod desideras, implearis. Sicut enim si velles implere aliquem sinum, et nosti quam magnum est quod dabitur, extends sinum vel sacci, vel utris, vel alijus rei, et extendendo facis capaciorum: sic Deus differendo rem, extendit desiderium; desiderando, extendit animum; extendendo, facit capacem. Desideremus ergo quia implendi sumus. Hæc est vita nostra ut desiderando exerceamur: tantum autem nos exercet desiderium sanctum, quantum desideria nostra amputabimus ab amore sæculi. (30) Ideo dicit, obliviscens quæ retro sunt, id est cuncta temporalia, et extendens meipsum ad ea quæ sunt priora appetens æterna. Extensio enim illa est appetitio terrenorum. [Ambrosius] Vel ita, obliviscens quæ retro sunt, id est merita jam præterita priora, scilicet acta, non quia mala sint, sed quia parva ad meritum collocandum, sed ad potiora extensus est, ut semper proficiat in melius. [Augustinus] Unde subdit: Ad ea vero quæ sunt priora meipsum extendens, id est priora mala; ad ea vero quæ sunt priora meipsum extendens, id est ad promissa bona. Præterita enim mala post tergum oportet ponere, ut in ea quæ nobis promittuntur intendamus. Ergo nec ex præterita vita, nec ex præsentī delectari debemus: revocandus est animus a recordandis cum quadam delectatione præteritis malis, et cum quadam concupiscentia fruendi ne redeamus corde in Ægyptum. Vitam igitur præteritam malam obliviscere, si te delectavit aliquando vanitas, non modo te delectet. *Persequor*, dico, eo usque donec veniam *ad destinatum præmium, scilicet ad bravium*, id est ad præmium quod est mihi destinatum et promissum a Deo, vel ad quod proposui me currere. Bravium, dico, *supernæ vocationis Dei, in Christo Jesu*, id est æternæ vitæ, ad quam in supernis dandam vocat me Deus per Filium suum Jesum Christum et ideo digna est res et certa.

Vess. 15-16. — « Quicumque ergo perfecti sumus hoc sentiamus, et si quid aliter sapitis, et hoc vobis Deus revelabit. Verumtamen ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, et in eadem permaneamus regula. »

Quicumque ergo. Quasi dicat: Et quia ego ita curro, et ita de me sentio, scilicet quod adhuc perfectus sum; ergo, et vos Philippenses, hoc sentite, sed se eis enumerat, dicens: *Quicumque ergo sumus perfecti*, (31) cursores vel viatores comparatione aliorum, *hoc sentiamus*. Quasi dicat: Non loquor imperfectis, quibus non valeo loqui sapientiam, qui adhuc lacte potantur, non solido cibo pascun-

(31) August., in psal, cxxx.

tur ; **185** sed illis dico, qui jam dicuntur esse perfecti ; qui mauducant solidum cibum, quia intelligunt æqualitatem Verbi cum Patre : sed non sic vident adhuc, quomodo videndum est facie ad faciem. Certa enim fides utcumque inchoat cognitionem. Cognitio enim perfecta non perficitur, nisi post hanc vitam, cum videbimus facie ad faciem. Hoc ergo sapiamus ut noverimus tutiorem esse affectum vera quærendi, quam incognita pro cognitis præsumendi. (32) Sic ergo quæramus tanquam inventuri, et sic inveniamus tanquam quæsituri. De credendis, nulla infidelitate dubitemus ; de intelligendis, nulla temeritate affirmemus, In illis auctoritas tenenda est, in his veritas exquirenda. Et sciendum quod justitia qua justus ea fide vivit, nunc vera justitia est. (33) Quæ licet non immerito in aliquibus justis pro hujus vitæ capacitate perfecta dicatur, tamen est parva ad illam magnam quam ceperit æqualitas angelorum. Quam qui nondum habebat, et propter illam quæ jam inerat, perfectum ; et propter istam quæ adhuc deerat, imperfectum se esse dicebat ; minor ista justitia facit meritum. major illa, præmium. Ideo qui istam non sequitur, illam non assequitur. (34) Unde ait : Quicumque perfecti sumus, id est perfecti currimus. *Hoc sentite*, quod nondum perfecti sumus ut illic perficiamur, quo perfecte adhuc currimus, ut, cum venerit quod perfectum est, destruat quod ex parte est (*I Cor.*, XIII.) id est jam non ex parte sit, sed ex toto, quia fidei et spei res ipsa quæ videatur succedet. Caritas vero quæ in his tribus major est non auferetur, sed augebitur et implebitur. In qua plenitudine. illum præceptum charitatis implebitur : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, etc.* (*Matth.*, XXII.) Nam cum est adhuc aliquid carnalis concupiscentiæ, non omnino ex tota anima diligitur Deus. Caro autem non dicitur concupiscere, nisi quia carnaliter anima concupiscit. Tunc vero erit intus sine omni peccato, quia ulla lex erit in membris repugnans legi mentis. Tunc prorsus toto corde, tota anima, tota mente diliget Deum, quod est summum præceptum. Cur ergo non præcipitur homini ista perfectio, quamvis eam in hac vita nemo habeat ? Non enim recte curritur, in quo currendum est nesciatur. Quomodo autem sciretur, in nullis præceptis ostenderetur ?

Et si quid. Quasi dicat : Ita sentite sicut dixi ; et si hoc feceritis, hoc vobis dabit Deus. Quod *si quid modo aliter sapitis* quam sapiendum sit, in futuro, quia modo per speculum videtis. *Et hoc revelabit vobis Deus*, quia clare faciet cognoscere, et se et alia omnia quæ obscure modo videtis. Vel ita, quasi dicat, ita sentite ut dixi, et si quid aliter sapitis, id est imperfecte de Deo et aliis. Et hoc, quod modo aliter sapitis, et de Deo, et de omnibus, id est etiam hanc imperfectam cognitionem vobis Deus, per Spiritum sanctum revelavit. Vel ita, quasi dicat : Ita

(32) August., de Trinit.

(33) Id., in lib. Sentent. Prosperi.

A sentite, ut dixi, et si quid aliter sapitis quam sapiendum sit, ut parvuli sensu, id est si perfectam cognitionem de Christo vos habere putatis, si subrepsit vobis quod aliquid magni sitis : et hoc idem male vos sapere per misericordiam suam vobis revelabit Deus, similiter et de aliis erroribus. (35) Probata vita vos liberabit, non statim æternum bravium dabit. Hoc, inquam, faciet, si humiliter sapitis, et de vobis senseritis, qui enim in pace Catholica manet. Et si quid aliter sapitis quam oportet, Deus humili revelabit. Si autem illud superbus defendit et pertinaciter astruit contra pacem Ecclesiæ, Deus abjicit, quia superbis resistit Deus, humilibus dat gratiam (*I Petr.* v.) *Verumtamen*, modo. Quasi dicat : Imperfecti sumus, aliter sapimus modo ; sed tamen, necesse est ut omnes de illo *idem sapiamus*, credendo ad quod pervenimus fide et scientia, et etiam opere compleamus. Unde subdit : *Ut in eadem regula*, id est rectitudine vivendi *permaneamus*, et sic revelabit Deus quod aliter sapimus. [Ambrosius]. Vel ita, ab illo loco, et si quid, quasi dicat : Ita sentite, ut dixi. Et si quid aliter sapitis, id est si quid melius ad cultum Dei excogitaveritis, et hoc donum Dei esse sciatis, quia hæc revelabit Deus vobis. Sed ne qua præsumptio inde oriretur subdit : *Verumtamen*. Quasi dicat : Et si aliter sapitis, verumtamen, teneamus id ad quod pervenimus, ut scilicet *idem sapiamus*, et in eadem regula fidei, et doctrinæ et vitæ *permaneamus*. Hoc est non extra regulam disciplinæ sapere, sed quod commune sit et modestum in evangelica veritate, et in his, scilicet fide et regula vivendi.

C **VERS.** 17-21. — « Imitatores mihi estote, fratres et observate eos qui ita ambulant sicut habetis formam nostram. Multi enim ambulant quos sæpe dicebam vobis, nunc autem et flens dico, inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est, et gloria in confusione ipsorum qui terrena sapiunt. Nostra autem conversatio in cælis est. Unde etiam salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ, secundum operationem virtutis suæ qua etiam possit subjicere sibi omnia. »

D *Estote imitatores, o fratres*, [Haimo] et fide et dilectione, ut, sicut ego credo, operor et doceo, ita et vos faciatis. Et si me præsentem non habetis, *observate*, id est diligenter inspiciate et imitamini eos qui ita ambulant sicut habetis formam nostram, id est imaginem vitæ nostræ, scilicet qui ita credunt, vivunt, docent. Sicut ego, id est mihi similes imitamini. [Ambrosius] Vult illos esse sollicitos, ne pravorum hominum subtilitate capiantur. Et notent quemcunque qualiter conversetur et doceat, ut his jungantur in quibus sensus magistrisui agnoverunt

(34) Id., De perfecta iustitia hominis

(35) Id., in psalmo cxxx.

Multi enim, etc. Quasi dicat : Dico ut eos observetis qui ita ambulant. *Multi enim* sunt, qui aliter ambulant, non sentientes nobiscum de legis abolitione, sed legem cum Evangelio tenendam esse prædicantes, quos sæpe, dum præsens eram apud vos, dicebam inimicos crucis Christi. Nunc autem idem dico et flens, tum pro illorum perditione, tum pro simplicitate subversione. Illos inimicos crucis esse dicit, quia qui carnales observantias inducunt, crucem superfluum asserunt. *Quorum finis* est æternus interitus, id est in fine eorum, erit eis æterna pœna, quorum deus est ipse venter eorum. Quidquid faciunt, pro ventre faciunt, quasi ipsum ventrem colentes. (36) Hoc enim ab homine colitur, quod cæteris plus diligitur. Unde quia Deus major est in omnibus rebus et melior, plus omnibus diligendus est ut colatur. [Ambrosius] Illi autem ventrem Deum faciunt, qui ita laborant de edendis, quasi in esca eis sit salus, vel venter Deus sit. *Et gloria* alia littera est, *in pudendis ipsorum* id est ipsi gloriantur in pudendis circumcisis. Qui tales sapiunt. Hoc est enim terrena sapere, scilicet in talibus gloriari. Qui autem spiritualia sapit, in fide, et spe et charitate gloriatur. Vel ita, quorum deus venter est, id est escas quæ ventri sunt, deum faciunt, dum eas justificare homines dicunt; et *gloria* eorum est *in confusione ipsorum*, id est in talibus, unde confundi et erubescere possunt, dum per animalia se justificari credunt. Vel, gloria eorum, temporalis est in confusione ipsorum, [Haimo] id est perducet eos ad confusionem æternam, *qui terrena sapiunt*, quia in terrenis nil nisi quod vident intelligunt, legalia, non spiritualiter, sed terrena intelligentes. *Nostra autem conversatio*. [Ambrosius] Quasi dicat : Illi ita prave ambulant, sed nostra conversatio, et si adhuc simus in terra, *est in cælis*, ubi est spes vera, id est vivendo et intelligendo similes angelis. Propter quod præter commoda quæ jam habemus, Deum exspectamus. Et hoc est quod subdit : *Unde etiam Dominum nostrum Jesum Christum salvatorem, animarum jam, et quandoque corporum exspectamus venturum. Qui, cum venerit, reformabit.* Quasi dicat : Hoc de eo exspectamus, quod sicut jam reformavit animas, ita reformabit *corpus humilitatis*, [Haimo] id est dejectionis nostræ, quod per mortem in pulverem et vermes humiliamur. Reformabit, dico, ita quod erit *configuratum corpori claritatis ejus*, id est assimilabitur corpori ipsius in claritate quam habuit in transfiguratione, vel in resurrectione. Quod utique facere potest *secundum operationem*, id est potentiam operandi qua possit, non solum corpus reformare, sed etiam *subjicere sibi omnia*, id est hoc potest facere secundum potentiam operandi, qua sibi subjecit omnia, et quia reformabit corpus nostrum.

CAPUT IV.

VERS. 1-7. — « Itaque, fratres mei charissimi et

(36) Aug., in lib. Sentent. Prosperi.

A « desideratissimi, gaudium meum et corona mea, sic state in Domino charissimi. Euchodiam rogo et Synticen deprecor idipsum sapere in Domino. « Etiam rogo et te, Germane compar, adjuva illas quæ mecum laboraverunt in Evangelio cum Clemente, et cæteris adjutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ. Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus. Dominus enim prope est. « Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione et obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestras innotescant apud Deum. Et pax Dei quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras in Christo Jesu. »

B 186 Itaque, fratres mei charissimi et desideratissimi id est quos videre multum desidero. Vel, desideratis, id est qui me valde videre desideratis, qui estis *gaudium meum*, scilicet de quorum fide et opere gaudeo, et *corona mea*, in futuro, id est per quos etiam, in præsentilætificor, et in futuro coronabor. [Ambrosius] Discipulus enim in agone victoribus, dignus erit corona magisiri. *Sic state in Domino*, sicut me et mihi similes stare scitis, vel sicut estis modo, et tunc eritis, charissimi. *Euchodiam, etc.* Quasi dicat : Omnes moneo, sed specialiter *Euchodiam rogo et Syntichem deprecor*, quia plus de ea timeo, *sapere idipsum* quod dico, non aliud. Quia illud quod dico est *in Domino*, id est secundum Dominum. Has etiam mulieres specialiter rogat, quia hæ religiosæ prædicatores suscipere solebant. Et, o *Germane*, proprium nomen, qui es *compar*, id est C coadjutor meus in Evangelio prædicando, *etiam te ergo*, adjuva, confortando illas præmemoratas mulieres, ne deficient. *Quæ in Evangelio mecum laboraverunt*, mihi ministrando necessaria. Et etiam *cum Clemente et cæteris* coadjutoribus meis laboraverunt ministrando etiam eis necessaria. *Quorum nomina*, id est merita et præmia qui veritatem tenent, *sunt scripta in libro vitæ*, id est in prædestinatione Dei, quia si discreti sunt meritis, diversas mansiones habebunt in æterna domo pro diversitate meritorum. Unde : *In domo Patris mei mansiones multæ sunt* (Joan. xiv.) Liber vitæ est prædestinatio Dei, in quo omnes salvandi præscripti sunt. [Haimo] Et est sensus, nolite, o Philippenses, graviter ferre quod omnes vos in Epistola singulatim non nominavi, quia etsi in ea non estis scripti, in libro tamen vitæ continemini, *Gaudete in Domino semper*. Lætatus in fide et in operibus eorum Apostolus, ut alacriores sint, optat eos in hoc studio proficientes, gaudere in Domino semper. Et ideo iterat ut se in eis vera affectione gaudere ostendat. Quasi dicat : Nomina eorum sunt in libro vitæ. [Augustinus] Et ut idem esse vobis certissime credatur, *gaudete*, non ad horam, sed *semper*, non in sæculo, sed *in Domino*, id est omne unde gaudendum est, statuite in Domino, non extra. (37) Sicut enim homo non potest duobus

(37) Id., de verb. Evang.

dominis servire, sic nemo potest in sæculo gaudere et in Domino. Amicus enim hujus mundi, inimicus Dei reputabitur. Multam inter se hæc duo genera differunt gaudiorum: suntque omninò contraria nec simul in eodem esse possunt. Vincat ergo gaudium in Domino, donec finiatur gaudium in sæculo. Illud semper augeatur, hoc semper minuatur, donec finiatur. Quid est sæculi gaudium? breviter dico, sæculi lætitia est impunita nequitia, scilicet luxuriari, in spectaculis nugari; ebriositate ingurgitari, turpitudine fetere, nihil mali pati. Ecce gaudium sæculi, nec castigari fame, vel belli timore, vel morbo, vel aliqua adversitate; sed omnia in rerum abundantia, in pace carnis, in securitate mentis malæ agere. Ecce gaudium sæculi. Magnæ ergo misericordiæ est, nequitiam impunitam non relinquere, ne gaudium sit in sæculo; et ne cogatur in extremo gehennæ damnare, modo flagello dignatur castigare: bonum est nobis ut subveniat castigando. Ergo gaudete in Domino, non in sæculo, id est in veritate, non iniquitate, in spe æternitatis, non in flore vanitatis. Et hoc adeo nobis est necessarium, quod *iterum dico; gaudete in Domino*, non ut quædam alia semel.

Ideo hoc facite, quia hæc est *modestia*, et rectus modus ut in Domino sit omne gaudium. Et hæc modestia sit *vestra*, et per vos sit *nota omnibus hominibus*, ut per vos alii discant hoc. [Ambrosius] Vel ita, gaudete, dico, et vestra modestia, morum, id est rationabilis conversatio sit omnibus hominibus, scilicet fidelibus et infidelibus; fidelibus, ut imitentur; infidelibus, ne possint reprehendere et aliqui convertantur. Exemplo eorum vult alios acquiri. Cum enim lucebunt opera illorum, non deerunt qui imitentur bonum illorum; et debetis facere quod monui, quia *Dominus prope est*, id est paratus dare quidquid opus est in spiritualibus vel temporalibus. Et ideo *nihil*, id est de nulla re *soliciti sitis*, id est timidi, id est seposita mundi sollicitudine, promissa Dei præ oculis habete. *Sed in omni oratione et obsecratione*, id est in prece quæ communiter fit pro quibuslibet hominibus, et de quibuslibet rebus, vel simpliciter, vel cum adjuratione, *petitiones vestræ*, de rebus necessariis quas vultis impetrare, *facite cum gratiarum actione*. Qui enim vult aliquid impetrare, gratus debet esse de præteritis. Et illæ, inquam, petitiones *innotescant apud Deum*, id est ita sint vehementes, non tepidæ, ut ad Deum perveniant, id est compleantur. Distingue. Oratio et obsecratio communiter fiunt ab aliquibus pro se vel aliis, et de quibuslibet rebus. Petitio est de rebus nominatis necessariis. Vel ita, petitiones vestræ innotescant, vobis esse *apud Deum*, per tolerantiam, non apud homines per jactantiam. (38) Non enim sic est accipiendum tanquam Deo innotescant esse apud Deum. Hæc notitia sit assiduitate orationis et vigiliæ. Vel, innotescant, angelis

(38) Augustinus, ad Probam, in lib. De orando Deo.

(39) Id., in eodem.

qui sunt apud Deum, ut quodammodo eas offerant Deo, et de his consulatur, et quod Deo jubente implendum esse cognoverint, hoc nobis vel evidenter, vel latenter reportent. Unde et angelus loquens hominibus, ait: *Cum oraretis, orationem vestram obtuli Deo* (Tob. xii). Ad omnia quippe scienda sufficit Deo sua perfectio. Habet tamen nuntios, id est angelos, non qui ei quod nescit annuntient; non enim sunt ulla quæ nesciat, sed bonum eorum est de operibus suis ejus consulere voluntatem. Et hoc est quod dicuntur nonnulla nuntiare, non ut ipse ab eis discat, sed ut ab illo hic per verbum ejus sine corporali sono nuntient, etiam quod voluerint ab eo missi ad quos voluerit, (39) totum ab illo per illud verbum ejus audientes, id est in ejus veritate inventientes quid sibi faciendum, quid, quibus, et quando nuntiandum sit. (40) Non ergo dicitur angelus orationes istas nostras offerre Deo, quasi Deus tunc noverit quid velimus, vel quo indigeamus, qui omnia antequam fiant, sicut et postquam facta sunt novit. Sed quia necesse habet rationabilis creatura obtemperans Deo, temporales causas ad æternam veritatem referre, sive petendo quid erga se fiat, sive consulendo quid faciat: in quo et contestatur quod non sibi ipsa sit bonum quo beata fiat, sed incommutabile, cujus participatione etiam sapiens efficitur. *Et pax Dei*. Quasi dicat: Vos moneo ut petatis et Dominum, sine quo humanus labor inutilis est, oratio ut præstet effectum, et hoc est quod ait: *Et pax Dei quæ exsuperat omnem sensum*, id est intellectum, et utique nostrum, non eorum qui semper vident faciem Patris, id est angelorum. Vel si nec ipsos excepisse intelligitur angelos, ita dictum esse accepimus, quia pacem Dei qua ipse Deus pacatus est, sicut eam Deus novit, nec nos sic eam possumus nosse, nec ulli angeli, superat enim omnem intellectum præter suum. (41) Et est sensus: Pax Dei quæ exsuperat omnem sensum, id est Deus qui est summa pax, quæ nec cogitari potest, et ideo extra eum nullo opus est. *Custodiat corda vestra, et intelligentias vestras in Christo Jesu*, id est voluntates et intellectus vestros, ita ut extra ipsum nihil intelligatis vel appetatis. Nota quod præmisit de assiduitate et vigilantia orationis. Et post subdit de custodia pacis, quia adhibita assiduitate orationis, tunc demum pax custodit corda in Christo. Hoc ideo dicit, qui cum Deo habent pacem, non timent mentem adversam.

VERS. 8-14. — « De cætero, fratres, quæcunque sunt vera, quæcunque pudica, quæcunque justa, quæcunque sancta, quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ; si qua virtus, si qua laus disciplinæ hæc cogitate, quæ et didicistis, et accepistis, et audistis, et vidistis in me. Hæc agite, et Deus pacis erit vobiscum. Gavisus sum autem in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire, sicut et sentie-

(40) Id., De grat. nov. Test.

(41) Id., in Enchir.

« batis. Occupati autem eratis. Non quasi propter
« penuriam dico. Ego enim didici in quibus sum suf-
« ficiens esse. Scio et humiliari, scio et abundare.
« Ubique et in omnibus institutus sum, et satiari,
« et esurire, et abundare, et penuriam pati. Omnia
« possum, in eo qui me confortat. Veruntamen bene
« fecistis, communicantes tribulationi meæ. »

De cætero. Hactenus contra persecutores, et pseu-
doprædicatores monuit. In conclusione quæ ad per-
fectionem sunt exponit. Quasi dicat: Hucusque mo-
nui ad tolerantiam et ad cautelam. *De cætero* autem,
o *fratres*, moneo vos ad hoc. *Cogitate*, id est in me-
moria versate, hæc, quæ ad perfectionem pertinent,
scilicet *quæcunque* sunt vera, *quæcunque* pudica, id est
quæcunque ad veram sunt fidem, tum quia in eis est
veritas, tum quia per ea pudicitia cum Deo serva-
tur; *quæcunque*, sunt *justa*, ad proximum; *quæcun-
que* sunt *sancta*, in propria vita, et ut minus dicatur
quæcunque sunt *amabilia*, id est digna amari, ut mo-
destus incessus, humilis sermo, et hujusmodi; et
quæcunque sunt *bonæ famæ*, quia ita decet illos san-
ctos esse et justos; et ut de eis non habeatur mala
opinio, sed bona, ut prosint aliis. (42) Nobis enim
nostra vita necessaria est, aliis fama nostra. Pro-
inde quisquis a criminibus flagitiorum vitam suam
custodit, sibi bene facit. Quisquis autem etiam fa-
mam in alios, misericors est. Quæ bonæ famæ sunt,
dico, *si qua* tamen *virtus* est in eis, vel *si qua* laus
disciplinæ Christianæ. Non enim curanda est bona
fama de viribus, vel de scientia mundi, vel de aliis
sæcularibus. Vel ita distingue, ut hoc, *si qua* laus
referatur ad famam; et hoc, *si qua* virtus referatur
ad alia prædicta, hoc modo: *Cogitate* quæcunque sunt
vera, etc., *si qua* virtus est in eis, et cogitate quæ-
cunque bonæ famæ, *si qua* laus disciplinæ est in
eis: hoc, inquam, cogitate *quæ* omnia *didicistis*, me
vos docente, et *accepistis*, ut digna teneri. Item
hæc ideo cogitanda sunt, quia et *audistis*, ab aliis,
187 et *audistis* per vos esse in me.

Hoc igitur agite, non solum cogitate, sed actu im-
plete. Deus dator pacis erit vobiscum, id est adju-
vans vos hæc facere. Gavisus autem, hic comme-
morat quod sibi sæpe necessaria miserunt. [Ambro-
sius] Unde alacritatem suam propensiolem factam
ostendit, quia in quo negligentes facti fuerant ad-
hibita solertia iteraverunt, ut memores facti apos-
toli sui fructus ei mitterent in horreo cælesti con-
dendos. Quasi dicat: Ad futura vos hortor. De præ-
teritis autem *gavisus sum vehementer*, et hoc in
Domino, non in dono propter donum. Unde; *Quo-
niam tandem* post scilicet post multa tempora, *Ali-
quando* scilicet in aliquo tempore, quia non omni
potuerant, *refloruistis*, id est iterum sicut olim flo-
ruistis ministrando mihi necessaria: quæ minis-
tratio dicitur flos, qui in fructus æternæ vitæ evenit.
Vel, repullulastis, a simili arborum, quia sterilitate
aruerant, et quia marcuerant. Refloruistis, dico, ita

Aug., ad Julianum.

ut ostenderetis vos sentire, misericordie compassione,
quod pungebat me, *sicut et olim sentiebatis*. Sentire,
dico, *pro me*, id est ad meam humilitatem, quia
mihi prodest nostra compassio. Hæc commemorare
valet ad incitationem. Ne autem viderentur aliqua
mala causa intermisisse, addit: *Occupati autem*.
Quasi dicat: Modo refluistis, sed ante *eratis occu-
pati*, id est impediti aliquibus adversis. Quod autem
gavisus sum, *non quasi* dico *propter penuriam*, id est
quasi pro rebus meam penuriam consolantibus,
scilicet ut de penuria tristis, de ipsius gaudeam
supplemento. Ostendit quod non sui causa in hoc
opere eorum gaudet, sed propter profectum eorum.
Nam de hujusmodi nec tritari solet, nec gaudere.
Unde subdit: *Ego enim didici*, id est in consuetu-
dine habui, *sufficiens* esse semper, id est contentus
his *in quibus sum*, quia *scio humiliari*, quia inde
non frangor; et *abundare*, quia inde non erigor. Et
institutus sum a Deo, non per me, qualiter debeam
me habere. *Ubique*, id est in omni loco coram prin-
cipibus, vel quibuslibet, et *in omnibus*, id est in
omni genere rerum; id est institutus sum satiatus,
ita ut non noceat satietas, et *esurire*, ita ne defi-
ciam, et *penuriam pati*, quia nec de penuria con-
tristor, nec de abundantia exulto, sciens quia abun-
dantia frequenter extollit, et penuria tolerata
divitias cælestes acquirit. *Omnia*, etc. Quasi dicat:
Non solum scio ista, sed etiam possum exsequi eo
confortante qui me docuit. Et hoc est quod ait:
omnia possum facere in eo, id est per ejus auxilium,
qui me confortat, id est in Christo qui mihi possi-
bilitatem tribuit. *veruntamen*. Quasi dicat: Pro
rebus datis non gaudeo quibus carere possem. (43)
Veruntamen bene fecistis, quantum ad vos, quid-
quid justum est facitis; et *communicantes* vestra
bona *tribulationi meæ*. Inde gaudet, inde pascitur,
quia illi bene fecerunt, non quia ejus angustia rela-
xata est.

VERS. 15-20. — « Scitis autem, et vos Philip-
« penses, quod in principio Evangelii quando pro-
« fectus sum a Macedonia, nulla mihi Ecclesia com-
« municavit in ratione dati et accepti, nisi vos soli,
« quia et Thessalonicam semel et bis in unum mihi
« misistis. Non quia quæro datum, sed requiro
« fructum abundantem in ratione vestra. Habeo
« autem omnia et abundo. Repletus sum acceptis
« ab Epaphrodito, quæ misistis in odorem suavita-
« tis, hostiam acceptam, placentem Deo. Deus au-
« tem meus impleat omne desiderium vestrum se-
« cundum divitias suas in gloria in Christo Jesu.
« Deo autem et Patri nostro, gloria in sæcula sæcu-
« lorum. Amen. Salutate omnem sanctum in Christo
« Jesu. Salutant vos qui mecum sunt fratres. Salu-
« tant vos omnes sancti, maxime autem qui de Cæ-
« saris domo sunt. Gratia Domini nostri Jesu Chris-
« ti cum spiritu vestro. Amen.

Scitis autem, vos mihi communicavistis, sed alii

(43) Id., in lib. Confess.

non. Et hoc est quod ait : *Scitis autem, et vos Philippenses, quod in principio Evangelii quando profectus sum in Macedoniam nulla mihi Ecclesia communicavit temporalia, nisi vos soli.* [Ambrosius] Hæc memorat ut talibus operibus, quasi laude dignis magis studeant. Non communicavit, dico, *in ratione dati et accepti*, ut scilicet rationabiliter consideraret quod deberent dare carnalia qui accipiebant spiritualia, *nisi vos soli*, dico, qui non solum quando vobis prædicavi mihi communicavistis ; sed etiam Thessalonicam mihi semel et bis misistis necessaria in usum, præter quem nihil quærendum est. *Non quia.* Quasi dicat : Dico vos bene fecisse, non ut ego implear, sed ut vos inanes non sitis. (44) Et hoc est quod ait : Non ideo dico hoc, quia *quæro datum*, id est ut explear datis rebus, *sed requiro fructum*, id est bonam et rectam voluntatem bonæ operationi adjunctam. Non enim tam gaudet subventum esse suæ necessitati, quam illorum gratulatur fecunditati. (45) Discerne inter datum et fructum : datum est res ipsa quæ datur, ut nummus, potus, cibus et hujusmodi. Fructus autem, opera bona et recta voluntas datoris. Unde Dominus in Evangelio non ait simpliciter : *Qui recipit justum vel prophetam ; sed addit, in nomine justii vel prophetæ* (Matth. x), suscipere prophetam vel justum, datum est in nomine justii, vel prophetæ ; hoc facere, fructus est. Etiam pavisse leguntur corvus et vidua ; sed per corvum qui non in nomine justii, dato pascebatur ; per viduam fructu, quæ sciebat quod hominem Dei pasceret et propter hoc pasceret. Non igitur quæro datum, sed fructum donationis, *abundantem in ratione vestra*, ut scilicet pro opere misericordiæ, ratio vestra habeat gratiam Spiritus sancti. Abundantem, vero dicit, quia hoc est bonum, unde bona proveniunt. Vel ita, requiro fructum abundantem

(44) Aug., De Pastoribus.

A in ratione vestra, id est ut fructus justitiæ vestræ abundans sit, cum rationem Deo reddetis de factis vestris. *Habeo autem*, quasi dicat : Non quæro datum, sed *tamen habeo omnia*, quæ misistis, *et abundo*, non in uno ut alio egeam, sed *repletus sum acceptis Epaphrodito muneribus, quæ misistis mihi in odorem suavitatis*, quia ista quæ misistis placent Deo, ut odor suavissimus. Comparatur enim orationi, quæ est incensum Dei. Unde dicitur, *Datæ eleemosynam, et ipsa orabit pro vobis ad Dominum.* Misistis illa, dico, scilicet *hostiam acceptam, placentem Deo*, quia hæc est hostia, qua datur vobis vincere hostes, quam accepit Deus placide. [Ambrosius] *Deus autem*, quasi dicat : Vos me replevistis ; *Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum.* **B** Quasi dicat : Ut mihi fecistis, ita sit vobis. Impleat, dico, *secundum divitias suas*, id est secundum quod dives est ; et plus potest dare, quam quis mereatur. Impleat, dico, non in terrenis, sed *in gloria æterna*, et hoc *in Christo Jesu*, per quem omnia. Vel ita, impleat, dico, quod est in gloria, quæ est in Christo Jesu, id est in gloria Christi. Gloria enim Christi est implere desideria suorum. Deo autem, quasi dicat, Deus impleat. Inde autem ei gratiæ agantur. Et hoc est quod ait : *Deo autem et Patri nostro, sig gloria, usque in sæcula sæculorum. Amen. Salutate omnem sanctum.* Sanctum, dico, *in Christo Jesu.* Quasi dicat : Quod sanctum est a Christo Jesu. *Salutant vos qui : necum sunt fratres, salutant omnes sancti, maxime autem qui de domo Cæsaris sunt.* Omnes significat propensioem affectum habere circa illos. **C** *Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum spiritu vestro*, id est cum ratione vestra, ut sana sit semper, et in spiritualibus abundet. Amen.

(45) Id., in lib. Confess.

IN EPISTOLAM AD COLOSSENSIS

ARGUMENTUM.

Colossenses, et hi sicut Laodicenses sunt Asiani, et ipsi præventi erant a pseudoapostolis. Nec ad hos accessit ipse Apostolus, sed et hos per Epistolam corrigit. Audierant enim verbum ab Archippo, qui et ministerium in eos accepit. Ergo Apostolus jam ligatus scribit eis ab Epheso per Tychicum diaconem, et Onesimum acolythum.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater, his qui sunt Colossis, sanctis et fidelibus fratribus in Christo Jesu : Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro. Gratias agimus Deo et Patri Domini nostri Jesu Christi semper pro vobis orantes, audientes fidem

« vestram in Christo Jesu, et dilectionem quam habetis in sanctos omnes propter spem quæ reposita est vobis in cælis, quam audistis in verbo veritatis Evangelii quod pervenit ad vos sicut et in universo mundo est, et fructificat et crescit, sicut in vobis ex ea die qua audistis et cognovistis gratiam Dei in veritate, sicut didicistis ab Epaphra charissimo conservo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi Jesu. Qui etiam manifestavit nobis dilectionem vestram in spiritu. »

Paulus apostolus. Hanc Epistolam scribit apostolus Colossensibus. Colossenses autem sunt Asiani, quibus non ipse Apostolus prædicavit, sed ejus discipuli Archippus et Epaphras. Archippus vero in eos ministerium acceperat ; Epaphras autem ab eis

oriundus ab Apostolo instructus, doctrinam Archippi confirmaverat. Archippo ergo prædicante, et prædicationem ejus Epaphra confirmante, gratiam Christi didicerant. [Ambrosius] Supervenerunt autem pseudoapostoli qui eos evertere nitebantur, carnales observantias prædicantes et philosophicis disputationibus simplicitatem eorum irretire conantes. His igitur supervenientibus, et carnales observantias prædicantibus, in dubium illis venerat, quibus potius credendum esset. Unde Paulus, cujus auctoritas celebris erat, quasi medius judicat quæ potius sint tenenda, scribens eis ab Epheso. Describit autem Christum et ejus beneficia, ostendens quomodo sufficiens est ad omnia. Carnalia vero prorsus improbat, ut deinceps sincere fidem Christi teneant. Instruit etiam illos moraliter, confirmans quidquid illi, scilicet Archippus et Epaphra docuerant. Et est intentio ejus in hac Epistola confirmare Colossenses in eadem fide et doctrina, quam a discipulis ejus acceperant, et non in aliquo præter Christum spem ponendam esse docere. Modus tractandi talis est: Solito more salutationem præmittit: qua præmissa, de bonis eorum gratias agit, et fidem et dilectionem eorum commendans, orat ut perficiantur in Christo, cujus beneficia et primatum secundum utramque naturam commendat. Deinde sui ministerii dignitatem commemorans, monet ne per philosophiam vel legis cærimonias seducti, a Christo recedant. Tandem et omnes simul, et separatim secundum ætates, et sexus et conditiones moraliter instruit. In fine Archippum commonet, sollicitum fore suscepti ministerii. Præmittens autem salutationem, ait: *Paulus, cognito omnibus nomine, apostolus Jesu Christi*: Nota omnibus dignitate. Recte hic Apostolum se nominat, quia etiam his Apostolus erat, quibus per discipulos suos prædicaverat. Ecce auctoritas dicendorum. Apostolus dico, non per iram, sed *per voluntatem Dei*, quod non pseudo sunt. *Et Timotheus frater*, qui est vir magnæ auctoritatis hæc scripsit, *his fratribus qui sunt Colossis, et sanctis, et fidelibus*, id est et majoribus et minoribus. Et quod ipsi sunt sancti et fideles, hoc est *in Christo Jesu*, id est per gratiam Christi, non vi legis. Et in scribendo prius salutatur, hoc modo, *gratia sit vobis*, id est remissio peccatorum, et pax mentis et reconciliatio ad Deum. *A Deo Patre nostro. Gratias, etc.* Ostendit bona esse quæ receperunt dum gratias pro eis agit, dicens: *Gratias agimus Deo Patri*, quia enim Deus et Pater est, et potest, et vult. Patri, dico, *Domini nostri Jesu Christi*, per quem nobis omnia bona præstantur. Nos, dico, etiam *semper orantes pro vobis*, ut crescatis in melius, *audientes*. Ecce hic ostendit unde gratias agit. Et est ordo. Gratias agimus audientes *fidem vestram esse in Christo Jesu*, qua creditis Christum Deum et hominem esse; et audientes *dilectionem quam habetis*, non utique otiosam, sed operis exhibitione provenientis ex ea ostensam *in omnes sanctos*, et hoc non pro humana laude, vel pro terreno emolumento,

A sed *propter spem*, id est rem speratam, quæ, tamen modo non apparet, sed *reposita est vobis*, ab æterno reddenda *in cælis*. Et quasi quæreretur: Quomodo ergo tam latens speratur? subdit, *Quam*, ut certam haberetis, *in verbo audistis*, quod utique tenebatur est, quia est verbum *veritatis Evangelii*, id est et plene verum, et bonum nuntium. Ne ergo alibi illam spem quæretis, quam prius intellexistis: *Quod Evangelium, non vos primi habuistis, sed per alios pervenit ad vos*, nec soli habetis. Unde subdit, *Sicut, etc.* Quasi dicat: Pervenit ad vos, dico, ita pure et vere *sicut per me et alios venit in universum mundum, et adhuc est manens in universo mundo*. Quasi dicat non est vobis minus factum, quam aliis Ecclesiis. *Et, cum sit in mundo Evangelium, fructificat ibi*, id est homines fructificare facit per bona opera, et *crescit*, id est excrescere facit augmento scientiæ, et numero fidelium, et non id facit per hoc quod alii plus habeant quam vos, sed ita hoc facit *sicut est in vobis*, et ideo nil debetis superaddere. Est in vobis, dico, *ex ea die*, qua primum per Archippum audistis, credendo, et *cognovistis*, discernendo; quas; dicat. Non supervenientes, scilicet pseudo audistis et cognovistis; sed per primos, scilicet per Archippum et Epaphram. Quid audistis? scilicet *gratiam Dei in veritate*, id est quod totum sit vere ex Deo. *Sicut, etc.* quasi dicat: Ita a prima die audistis veritatem ab Archippo, *sicut postea didicistis* veritatem esse ab Epaphra, prædicationem Archippi confirmante, ut in ore duorum vel trium, etc. (*Deut. xix.*) Epaphra, dico, *charissimo conservo nostro*, quia nobiscum prædicator est. *Qui est fidelis minister Christi Jesu*, id est a Christo electus, vel qui dona Christi ministrat, vel Christo offert bonorum operum vestrorum sacrificia. Et hoc non pro rebus vestris, sed *pro vobis*, id est pro salute vestra; quia salutem vestram desiderans, cœpit adjuvare Archippum. *Qui etiam manifestavit nobis dilectionem vestram*, habitam ad Deum et ad proximum, fundatam esse *in spiritu*, non in carne, quia pro spiritualibus non pro carnalibus diligitis.

C **D** **V** **E** **R** **S.** 9-12. — « Ideo et nos ex qua die audivimus, « non cessamus pro vobis orantes, et postulantes ut « impleamini agnitione voluntatis ejus in omni sapientia et intellectu spiritali, ut ambuletis digne « Deo per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes et crescentes in scientia Dei, in omni « virtute confortati secundum potentiam claritatis « ejus, in omni patientia et longanimitate cum gaudio gratias agentes Deo et Patri, qui dignos nos « fecit in partem sortis sanctorum in lumine. »

Ideo et nos. Supra dixit se orare pro illis. Ecce hic ostendit quid orat. Quasi dicat: Quia tales estis, *ideo et nos ex qua die audivimus*, hoc de vobis *non cessamus pro vobis orantes et postulantes*, quasi pro meritis quæ pro vobis exhibemus, *ut impleamini in agnitione voluntatis ejus*, id est plene cognoscatis quid Deus velit, et quid non, et hoc per partes exsequitur, scilicet impleamini *in omni sapientia rerum*

quæ sunt activæ vitæ; *et intellectu spirituali*, id est cognitione spiritualium rerum quæ sunt contemplativæ vitæ. Et magnum est utique plene scire quid Deus velit in omnibus rebus activæ vel contemplativæ vitæ. Impleamini, dico, ita ut postea ambuletis bene operando, id est agatis opera bona, *digne Deo* id est ita ut istis digni eo præmio, ita, scilicet ambuletis *per omnia* negotia activæ vitæ, et contemplativæ, *placentes Deo*, et *in omni bono opere fructificantes*, in majus; et per hanc vitæ puritatem *crescentes in scientia Dei*; id est in cognitione deitatis [Ambrosius] Incrementum operum eorum cum scientia fieri vult ut non ignorent fidei suæ spem, id est rem speratam quam crederent. Tunc enim firmi et stabiles erunt, si advertant quæ pro fide promissa sunt. *In omni*, etc. Oramus ut ita impleamini et promoveamini. et post hanc promotionem oramus ne relabamini. Vos dico, *confortati* a Deo *in omni virtute*, id est in castitate et cæteris. Confortati, dico *secundum potentiam claritatis ejus*, id est ab eo qui vos illuminare potuit. Vel ita, confortati, dico, *secundum potentiam claritatis ejus*, id est secundum quod ille bene potest vos confortare qui est claritas Patris, id est Filius; vel secundum, quod vobis claram cognitionem dedit. Vos, dico, manentes *in omni patientia*, contra adversa habita, et *in longanimitate* diutini laboris. Et hoc non ex tristitia, vel ex necessitate, sed *cum gaudio gratias*, etc. Hactenus dixit unde gratias egit, et quid orat eis. Hic jam incipit ostendere quod lex non prodest, sed nocet, et Christus sufficit ad omnia bona; quod possunt scire ex eo, quia ipse et alii apostoli qui in legalibus fuerant, eis dimissis ad Christum confugerant, quasi dicat: Pro vobis oramus. Vos, dico, *gratias agentes Deo et Patri*, qui solus potest recreare, quia Deus; et vult, quia Pater; quia etiam vos, gentiles, sicut nos Judæos *fecit dignos in partem sortis sanctorum*, id est in participationem hæreditatis, quæ sorte datur sanctis, id est divina voluntate (1) Voluntas enim Dei in humano genere sors est, apud quem non est iniquitas, sed omnia facit per justitiam, etsi occultam: per quam hæreditas æterna datur, quibus vult. Unde et ipsa hæreditas sors dicitur, quæ non meritis, sed electione divina datur sanctis, scilicet patriarchis et prophetis, et ideo per gratiam non per legem quærenda est. [Ambrosius] Per gratiam enim dignatus est advocare et inducere gentes in promissionem Judæorum. Dico quod nos fecit dignos; et hoc non in lege, sed *in lumine*, id est per eum qui est lumen de lumine, cujus gratia illuminantur quod lex non potuit præstare. Vel, dignos nos fecit, ponendo nos in lumine, in clara cognitione, a qua devians cadit in tenebras.

VERS. 13-20. — « Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum filii dilectionis suæ, in quo habemus redemptionem et remissionem peccatorum. Qui est imago Dei invisi-

(1) August., in psal. xxx.

(2) Id., in psal. v.

A « bilis, primogenitus omnis creaturæ: quoniam in ipso condita sunt universa in cælis, et in terra « visibilia et invisibilia. Sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, omnia « per ipsum et in ipso constant. Et ipse 189 est « ante omnes, et omnia in ipso constant. Et ipse « est caput corporis Ecclesiæ qui est principium « primogenitus ex mortuis, ut si in omnibus ipse « primatum tenens. Quia in ipso complacuit omnem « plenitudinem inhabitare, et per eum reconciliari « omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis « ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cælis sunt.

Qui eripuit nos, etc. Quasi dicat: Qui ita dignos nos fecit, quod in baptismo eripuit nos, similiter et vos, de potestate tenebrarum, id est ignorantie peccatorum, dæmonum qui vere dominabantur nobis. B Diabolus enim et angeli ejus captivaverant prædestinatos ad Dei gloriam, a Redemptore autem nostro foras missi qui dominari infidelibus solebant intrinsecus, fideles oppugnant extrinsecus, sed non expugnant. (2) Et transtulit nos de mundo in regnum Filii, id est ut essemus regnum filii, De quo ipse dicit: Regnum meum non est de hoc mundo (Joan. xviii.) Non ait non est hic, sed non est hinc, quia peregrinatur quidem in mundo; sed est in mundo. Regno enim suo dicit: De mundo non estis (Joan. viii), sed ego elegi vos de mundo (Joan. xv). Erant de mundo quando ad mundi principem pertinebant. (3) Vel ita: Eripuit nos de potestate tenebrarum, id est de inferno in quo tenebamur a diabolo tam ex proprio quam ex delicto Adæ; et transtulit nos in regnum, C scilicet quando attollens nos de imo tartari, induxit in cælum cum vero Filio suo. Jam enim credentes qui fixa mente devoti sunt exeuntis de sæculo, dux dextræ Patris angelo, inducuntur in cælum. Filii, dico, dilectionis suæ, quos scilicet diligit. Ita et nos per eum diliget: sine eo odiosi erimus. (4) Attende diligenter quod dicit, filii charitatis suæ. Si charitas qua Pater diligit Filium, et Patrem diligit Filius, ineffabiliter communioem demonstrat amorum, quid convenientius, quam ut ille proprie dicatur charitas, qui spiritus est communis amobus? Alioquin si in illa Trinitate solus Spiritus est charitas, profecto et Filius non solius Patris, sed etiam Spiritus sancti Filius invenitur. Non enim dixit Filii sui, quod si diceret verissime diceret. Sed ait, filii charitatis suæ. Filius ergo est etiam Spiritus sancti, si non est in illa Trinitate charitas Dei, nisi Spiritus sanctus: quod cum sit absurdissimum, restat ut non solum ibi sit charitas Spiritus sanctus, sed propter illa de quibus satis disserui, proprie sic vocetur. Quod vero dictum est, filii charitatis suæ, nihil aliud intelligatur quam Filii sui dilecti, quam Filii substantiæ suæ. Charitas enim Patris ejus natura atque substantia est, ut sæpe diximus. Et ideo Filius charitatis ejus, nullus et alius quam qui de substantia ejus est genitus. In quo habemus,

(3) Id., super Joannem.

(4) Id., in l. xv De civit. Dei.

etc. Quasi dicat: Transtulit nos in regnum Filii per quem et redemit nos. Et hoc est quod ait: *in quo Filio nos Judæi habemus redemptionem*. Aliter non iremus in cælum. Redemptio est, destructa potestate diaboli, facultas libertatis, quæ vobis est data fuso illius sanguine qui nullum habuit peccatum. (5) Ut, quia dabolus illos merito tenebat quos peccati reos conditione mortis obstrinxit, hos per eum merito dimitteret, quem nullius peccati reum immerito pœna mortis affecit. Hac justitia victus, et hoc vinculo vinctus est fortis. Et ideo non est opus aliis hostiis, quia per eum, *habemus redemptionem et remissionem peccatorum*. Quotidie si peccamus, et non est opus aliis, et bene hæc per eum fuit, quia ipse est, *qui est imago*, Dei Patris, id est plene similis Patri, et de Patre. (6) Imago ergo Patris est, quia de ipso est, et nihil distat ab ipso. Non ita homo est imago Dei. Homo enim est imago Domini imitando, sed non qualis imago est Filius. Aliter enim est imago Dei in filio, aliter in homine; sicut aliter est imago regis in nummo, aliter in Filio. Nos sumus nummus, in quibus imago Dei est; Christus est Filius, qui hoc est quod Pater. Nulla imago Dei coli debet, nisi ille quæ hoc est quod ille; nec illa pro illo, sed cum illo. (7) Imago Dei, dico, *invisibilis*, id est incomprehensibilis, nec cæpit cum creatura. imo ipse *primogenitus omnis creaturæ*, id est ipse solus, et ante omnem creaturam est genitus. Alia sunt creatura ante quæ omnia ipse est genitus. Hic ostenditur cœternus Patri. Et vere genitus est ante omnem creaturam, *quia in ipso*, id est per ipsum, *universa condita sunt*. Ecce hic ostenditur cœternus potens Patri, et ita in nullo Filius minor est Patre. *Universa dico, quæ sunt in cælis et in terra visibilia, ut sol et luna, et invisibilia, ut angeli et animæ. Sive throni, sive dominationes sive principatus, sive potestates*. Etiam hæc altissima, per eum facta sunt. *Omnia prorsus per eum creata sunt*, quia etiam elementa. Unde omnia, *et in ipso sunt*, id est ipso auctore vivunt. Vel, omnia per ipsum creata sunt, et ita per ipsum, quod ante erant vita in ipso. Vel ita per ipsum omnia creata sunt et omnia in ipso sunt, id est eum non excedunt, quia immensus est, et ideo extra substantiam ejus esse non possunt. *Et ipse, non modo æternitate et potentia, sed etiam dignitate, est ante omnes*, nullus est ei æqualis etiam secundum quod homo est.

Et sicut omnia creavit, ita *et ipso constant omnia* qui omnibus secundum divinitatem infusus omnia sustinet et regit. *Et cum talis sit ipse secundum etiam hominis naturam, est caput corporis sui*, scilicet Ecclesiæ quæ unita est Christo gratia et natura ut capiti. Dum igitur dicitur caput corporis, id est Ecclesiæ, quia ita se habet ad Ecclesiam, sicut caput ad corpus. (8) Providet enim Ecclesiæ, et regit eam, et in ipso sunt omnes spirituales sensus Ecclesiæ, uti in capite omnes sensus corporis. Sicut enim

(5) August., de Trinit.

(6) Id., De decem chordis.

anima totum corpus nostrum animat et vivificat, sed in capite omnibus sensibus sentit, ideoque capiti cuncta subjecta sunt ad operandum; illud autem supra locatum est ad consulendum, quia ipsius animæ quæ consulit corpori, quodammodo personam gerit caput. Ibi enim omnis sensus apparet, sic in universo populo omnium sanctorum, tanquam uni corpori, caput est homo Christus, quos omnes ab Abel usque ad ultimum justum Sapiaentia Dei illuminat, quæ plenius fuit in Christo. Aliter enim cæteri sapientes sunt, aliter homo Christus, qui ipsius Sapiaentia per quam fiunt sapientes quicumque homines, non solum beneficium habet, sed etiam personam gerit, veritate ipsius et gratia plenus: et ideo omnium qui de plenitudine ejus accipiunt, caput est. Ex quo apparet quod Sapiaentia Dei, id est Verbum non sic assumpsit illum hominem ut cæteros, sed multo excellentius, multoque sublimius, quomodo ipsum solum assumi oportuit, in quo Sapiaentia hominibus appareret, sicut eam visibiliter decebat ostendi. De cæteris enim sapientibus recte dici, quod habeant in se verbum Dei per quod facta sunt omnia; sed de nullo eorum recte dici potest, *Verbum caro factum est* (Joan. 1). Homo ergo excellentius assumptus, quasi personam Sapiaentia Dei gerit, ut caput, in quo omnes sensus, personam animæ quæ totum corpus vivificat. Sed cum Ecclesia ab Abel cœperit, quomodo homo Christus caput est eorum qui tunc fuerunt? Bene, quia ipse *qui est principium Ecclesiæ*, secundum divinitatem, id est fundator Ecclesiæ, quia omnes justos qui ab Abel usque ad ultimum justum generantur virtute divinitatis et misericordiae suæ dono illuminavit. Secundum humanitatem etiam potest dici principium Ecclesiæ, quia super fidem humanitatis ejus fundata est. Et bene. Ipse est caput et principium, id est rector et fundator, quia ipse est *primogenitus ex mortuis*, primus mortuorum ad immortalitatem resurgens. [Ambrosius] Sicut enim natus est ante omnia de Deo, ut omnia crearet, sic iterum de virgine natus homo primus resurrexit, ut quod creaverat restauraret, ut semper sit primus et princeps. Unde subdit: *Ut per hoc sit ipse in omnibus*. tam prioribus quam sequentibus, *tenens primatum*, id est dominium, quia potest alios suscitare. Et bene, primatum habet, non solum quia primogenitus est, sed etiam *quia complacuit Trinitati omnem plenitudinem inhabitare, et per eum reconciliari omnia*, id est placuit Trinitati, quod in ipso omnis plenitudo scientiæ et virtutum non modo esset, sed habitaret. Et reconciliaret omnia, id est Judæos et gentes. Attende quod plenitudo recte dicitur in ipso esse et manere, quia omnia potest per se, ut nihil exceptum, sit quod per eum non possit præstari. Unde ait: *Sicut Pater vitam habet in se, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso* (Joan. v). *Sicut enim suscitavit mortuos et vivificat sic et Filius quos vult vivificat* (ibid.) et sic ostenditur perfectus Deus esse

(7) Id., ad Januarium.

(8) Id., De agone Christianorum.

Omnia, dico, tendentia *in ipsum*, qui est lumen verum et æternum, id est æterna veritas. Vel reconciliari in ipso, oblato Deo placuit per ipsum reconciliari omnia. Et ipse est, *pacificus*, id est pacificavit non gratis, non per aliam hostiam, sed *per sanguinem crucis ejus*, id est per mortem crucis ejus quæ est turpior mors. Pacificavit dico, *sive quæ in cælis, sive in terris sunt*, id est cælestia et terrestria, quia patet homini introitus in cælum. Vel, quæ in cælis sunt, id est sanctos, qui jam sunt in cælo; et quæ in terris, id est sanctos, qui adhuc in ista vita sunt.

VERS. 21-29. — « Et vos cum essetis aliquando alienati, et inimici sensu in operibus malis, nunc autem reconciliavi in corpore carnis ejus per mortem, exhibere vos sanctos et immaculatos et irreprehensibiles coram ipso, si tamen permanetis in fide fundanti et stabiles et immobiles a spe Evangelii quod audistis, quod prædicatum est in universa creatura quæ sub cælo est, cujus factus sum ego Paulus minister, qui nunc gaudeo in possessionibus pro vobis, et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea pro corpore ejus quod est Ecclesia; cujus factus sum ego minister secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi in vobis, ut impleam verbum Dei: mysterium quod absconditum fuit a sæculis et generationibus, nunc autem manifestatum est sanctis ejus, quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ sacramenti hujus in gentibus, quod est Christus in vobis spes gloriæ, quem nos annuntiavimus corripientes omnem hominem, et docentes in omni sapientia ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Jesu: in quo laboro certando secundum operationem ejus, quam operatur in me in virtute. »

Et vos cum, etc. Quasi dicat: Et ut specialiter loquar, *et vos*, o Colossenses, pacificavit et reconciliavit Deo, *cum*, id est quamvis, *essetis aliquando alienati a Deo*, id est nihil cum Deo habentes, *et inimici*, contradicendo. Et hoc *sensu*, quia putabatis bene agere. Vel secundum aliam litteram potest legi, quod idem valet. *Cum essetis aliquando et inimici, sensus*, id est consilii ejus, quia non receperant quæ per Moysen mandavit Deus devotis idolis suis, vos, dico, degentes actu *in operibus malis*. *Nunc autem*. Quasi dicat: Aliquando tales eratis, *nunc autem*, et in hoc tempore gratiæ, non in alio, *reconciliavit vos remissione peccatorum, in corpore carnis ejus*, id est fragilitatis ejus, id est in corpore suo passibili et mortali. Et hoc, *per mortem* ejus. Reconciliavit dico, *exhibere vos*, ad hoc, id est tandem exhibeat, id est representet vos *sanctos* virtutibus, *et immaculatos* a peccatis, et usque adeo quod *irreprehensibiles*, quia tunc nihil mali erat in eis. Irreprehensibiles dico, *coram ipso*, quia omnia videt. Vel representet, coram ipso, qui tunc ei præsentis eritis, videntes eum sicuti est facie ad faciem, de

A quo diffidendum non est. Si enim mortalis et mortuus potest reconciliare, jam immortalis potest omnia facere. *Si tamen*, etc. Hic monet quod in fide Christi et spe perseverent. Ideo enim tot et tanta dixerat de Christo, ut ponant spem in eo solo, in quorum omnia bona sunt, non alicui elementorum, vel angelorum se subjiciendos putent. Hic enim solus colendus, et ad hunc non est æstimandus quisquam. Quasi dicat: Exhibeat vos dico, tamen hac conditione, *si permanetis in fide fundati*, id est firmi, non fluctuantes, *et stabiles*, ut per vos non recedatis; *et immobiles*, alio impellente a spe Evangelii, id est si estis stabiles in spe præmii, et ab ea immobiles, quæ promittitur in Evangelio. Si hæc fecerint, exhibebunt eos Deo. Aliter enim non prodest eis Christus. [Ambrosius.] Quod Evangelium tenere debetis, quia *audistis*, id est intellexistis. Et prius est reverti. Melius est viam veritatis non agnoscere, quam post agnitam retroire. Quod Evangelium *prædicatum est*, et manet. *in universa creatura quæ sub cælo est*, id est in universis hominibus qui sunt nova creatura, quotquot ubicunque sunt. Vel ita, prædicatum est in universa creatura nova. Hoc non mutatur. Quæ tamen nova creatura modo *est sub cælo*, adhuc peregrina, sed tandem perveniet ad gloriam. *Cujus*, Evangelii prædicandi, *ego Paulus factus sum minister*. Et ita potestis scire quod verum est; *Qui nunc Ephesi positus in carcere pro Evangelio, gaudeo in passionibus*, quia non credentes proficiunt. Quas sustinco, *pro vobis*, confirmandis in veritate Evangelii, *et adimpleo ea passionum Christi quæ desunt*. Suas passiones dicit esse Christi; quia nostræ passiones, qui sumus Christi membra, Christi sunt, Quasi enim unus homo una persona est caput cum corpore, id est salvator cum salvandis. Si ergo in membris Christi es, quidquid pateris ab eis qui non sunt in membris Christi, deerat passionibus Christi (9). Ideo additur, quia deerat, mensuram implens, non superfundens. Tantum pateris, quantum ex passionibus tuis inferendum erat universæ passioni Christi, qui passus est in capite nostro, et patitur in membris suis.

Ad communem hanc quasi rempublicam nostram quisquis pro modulo suo exsolvit quod debet, et pro possessione virium nostrarum quasi canonem passionum inferimus paratoria plenaria nostra passionum non erit, nisi cum sæculum finitum erit, Vel, ea passionum Christi, id est quæ Christus sustinuit, vel quæ me sustinere præcepit. Quæ adhuc, desunt adimpleo, id est paratus sum pati. Et hoc non in meis, sed *in carne mea*. Vel, desunt non in carne ipsius Christi, sed in carne mea. Et hæc patior, *pro corpore ejus*, multiplicando, *quod est Ecclesia*. Quasi dicat: Non de alio corpore dico nisi de illo quod est Ecclesia, *cujus* corporis *ego factus sum minister*, ut ei ministrem spiritualia. Minister dico, *secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi in vobis*, id est

(9) August., in psal. Lxi.

ad hoc factus sum minister, ut eidem dispense in actu per gratiam apostolatus mihi crediti a Deo in vobis. Vel ita, cujus Evangelii ego factus sum minister, secundum dispensationem Dei, id est secundum gratiam apostolatus mihi a Deo dispensati. *Quæ data est mihi in vobis.* Tantum est enim quod a meis discipulis prædicatum est vobis, quantum si a me ipso. Ministrum Evangelii inter gentes, a Deo per Christum factum se esse dicit. Ad quid autem? Ostendit, scilicet *ut mysterium*, a Deo susceptum per idoneum servitium, *impleatur*, quod ignotum cum a sæculis fuit, scilicet mysterium nativitatis ex Deo, et nativitatis ex Maria, et salvationis gentium et totius operis Christi. Unde subdit, *ut impleatur*. Quasi dicat: Data est mihi dispensatio ad hoc, ut impleatur. Et impletum ostendam, *verbum*, id est dispositionem vel ordinationem *Dei*, id est quod Deus præordinavit de vobis gentibus, vos scilicet per Christi incarnationem salvari. Hoc dicit, ne videatur salus non esse promissa gentibus. Quod verbum est mysterium, id est occultum. (10) Quia si erat notum: *In principio erat Verbum* (Joan. 1), nusquam erat lectum: *Verbum caro factum est*, etc. (*Ibid.*). Quæ ad sacramentum incarnationis pertinent. Unde: *Abcondisti hæc a sapientibus et revelasti ea parvulis* (Matth. xi). Quosdam enim Platoniorum libros ex Græca lingua in Latinam versos vidi, et ibi legi, non quidem his verbis, sed hæc quidem omnino multis et multiplicibus suaderi rationibus, quod *in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum*; sed quod *Verbum caro factum est*, non legi. Indagavi quippe in libris varie dictum, quod Filius sit in forma Patris; sed quod exinanivit se, non habetur in illis. Recte ergo illud verbum dicitur mysterium, id est occultum. *Quod absconditum fuit a sæculis*, id est a principio sæculorum: *et absconditum fuit generationibus omnibus non cuidam parti tantum, nisi cui per Spiritum sanctum revelavit. Nunc autem*, id est in tempore gratiæ, *manifestatum est*, non omnibus, *sed sanctis ejus*, humilitate parvulis. Nec his omnibus plene innotuit, sed his tantum, *quibus voluit Deus, ex sola gratia notas facere divitias gloriæ sacramenti hujus*, id est copiosam gloriam tam digni sacramenti, in quo sunt multa, scilicet fides, remissio, justitia, dona Spiritus sancti, futura beatitudo. Et ideo dicit divitias, sacramenti dico, existentis; *in gentibus: quod, sacramentum est Christus in vobis*, gentibus, id est illud sacramentum est Christi incarnatio per quam salvantur gentes. Ita est in vobis, ut sit *spes gloriæ*, id est ut per eum speretis gloriam sine lege. *Quem*, id est qualem Christum, *nos apostoli annuntiamus*, quod sine lege salvat gentes. Nos dico, *corripientes*, id est arguentes, non solum vos, sed *omnem hominem*, qui deviat a veritate quam novit, Et docentes omnem hominem, scilicet eos qui ignorant veritatem. Vel contradicentes corripimus et convincimus, et obedientes docemus. Docentes dico,

(10) August., in lib. Confess.

A *in omni sapientia*, non sumus cæci ut pseudo, sed docemus, in omni sapientia. Vera sapientia est in disciplina Dominica, scilicet cum Christus agnoscitur: quod Apostolus magna cum diligentia agere testatur, ut erudiens hominem in hac sapientia, consummatum exhibeat eum Deo. Unde subdit: *Ut exhibeamus*, id est offeramus Deo in sacrificium, *omnem hominem*, tam Judæum quam Gentilem, *perfectum non in lege, sed in Christo Jesu*, id est in intellectu mysterii Christi, *in quo*, id est in qua re, scilicet ut omnis sit perfectus in Christo, *et laboro certando contra rebelles, secundum operationem ejus, quam operatur in me virtute*, miraculorum, id est certo contra perfidos adjuvantibus me signis virtutum, per quæ vita infidelitatis comprimitur, ut qui verbis contradicunt, virtuti cedant. Quasi dicat: **B** *Labori meo adjungit Deus miracula ad confirmationem.*

CAPUT II.

VERS, 1-3. — « Volo enim vos scire qualem sollicitudinem habeam pro vobis, et pro his qui sunt Laodiciæ, et quicumque non viderunt faciem meam in carne, ut consolentur corda ipsorum, instructi in charitate, et in omnes divitias plenitudinis intellectus in agnitione mysterii Dei Patris et Christi Jesu, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi. »

Volo enim. Quasi dicat: Ideo hoc refero de me vobis, quia *volo vos scire qualem sollicitudinem habeam pro vobis*, ut ea intellecta quærat in Christo perfecti fieri. Et recte ait, pro vobis. Non enim minus pro his quos non vidit sollicitus erat, quam pro his quibus præsens prædicavit; nec minori affectu diligebat quos non viderat, quam cæteros apud quos erat. Et non solum pro vobis, sed etiam *pro his qui sunt Laodiciæ*, quia et hi a pseudoapostolis præventi erant. Et pro his adjacentibus vobis, *quicumque non viderunt faciem meam in carne*, etsi scientiam audierunt. Et ad hoc intendo *ut*, ipsi vobiscum *consolentur corda sua*. Ipsi, dico, *instructi in charitate*, quam Deus ad nos habuit, qui pro nobis Filium tradidit. Hoc si quis attendit, potest se in hac miseria consolari, quia perpendit calcata superbia, per humilitatem, ad patriam posse reverti. (11) Vitiiorum namque omnium, superbia causa est. Ad hanc convincendam atque auferendam talis medicina cœlitus venit; ad elatum hominem per superbiam Deus humilis descendit per misericordiam, gratiam claram manifestamque commendans in ipso homine. Quem tanta præ participibus suis charitate suscepit. Neque enim ipse ita verbo Dei conjunctus, ut ipsa conjunctione unus Filius Dei, et idem ipse unus Filius hominis fieret, præcedentibus suæ voluntatis meritis fecit. Unum enim illum esse oportebat; essent autem plures, si hoc fieri posset, non per Dei proprium donum, sed per hominis liberum arbitrium. Hoc ergo præcipue ad humilitatem nobis commendatur.

(11) August., De spir. et litt.

Et instructi *in agnitione Dei*. Instructi dico, per hoc lentando, *in omnes divitias plenitudinis et intellectus*, id est in omnes copias intellectus plenitudinis, ut perfecte de divinis et humanis intellectum habeant, ut de anima, et de supernis spiritibus. Aliter enim ad cognitionem Dei nemo ascendit. Ideo dicit, divitias, ut de omnibus intellectum plene habeant. Dico, instructi in agnitione Dei, non dico quantum ad opera, sed in agnitione *mysterii* Dei, ut sciatis, scilicet quod est secretum a paucis cognitum, de essentia Dei. Dei, dico, *Patris Christi Jesu*, ut sciatis, scilicet quod alia persona est Pater a Filio, quamvis unum et idem sit in substantia cum illo. Ad quam cognitionem si tenditis, ad Christum tantum recurrите, quia ipse est *in quo sunt omnes thesauri*, id est omnes copiae, *Sapientiae* de divinis, *et scientiae*, de humanis. Sed *absconditi*. Et ideo ne miremini si in Christo estis, et eas nondum invenistis, quia non omnibus patent, nisi his qui petunt et pulsant. Vel aliis non mutatis, ita potest legi illud: Consolentur corda sua, dico, instructi in charitate, *et in omnibus divitiis*, alia littera, *pleni, intellectus*. Ad quid? *ad cognoscendum, Christi*, quia est in Christo. (12) Alia littera id est Verbum caro factum, per quod humiliatum superbi redimuntur et cum lego, *Verbum caro factum est* (Joan. I), in Verbo intelligo verum Dei Filium, in carne agnosco verum hominis Filium, et utrumque simul Deum et hominem unam personam ineffabilis gratiae largitate conjunctum: (13) et ideo Verbum caro factum, quod est Christus Jesus, habet thesauros sapientiae et scientiae. Unde subdit, in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi.

Hæc duo inter se ita distant ut sapientia de divinis, scientia de humanis accipiatur. Utrumque in Christo agnosco. Et sapientiam in eo quod Verbum est apud Deum, et scientiam in eo quod nobiscum homo est. Omnia enim quæ pro nobis Verbum caro factum temporaliter fecit et pertulit, ad scientiam pertinent quod autem Verbum est sine tempore et loco, Patri coæternum, et ubique totum, ad sapientiam refertur. Scientia ergo nostra Christus est; sapientia nostra, idem Christus est. Unde: *Plenum gratiae et veritatis*. (Ibid.) Aliter totum secundum aliam litteram, quæ est. *Ut consolationem accipiant corda eorum, cum fuerint instructi in charitate in omnes divitias plenitudinis intellectus, ad agnitionem mysterii Dei in Christo Jesu. In quo*, etc. Vult Apostolus animos eorum fovere in charitate, et ut prompti fierent per Epistolam agnitionem recipere sacramenti Dei, in Christo advertentes has esse sapientiae et scientiae divitias, si agnoscat Christus, in deitatis suæ plenitudine adorandus. Et est ordo: Ad hoc tendo, ut corda ipsorum consolationem accipiant: quod erit, cum fuerint instructi in charitate Dei et proximi; et cum fuerint instructi, ad cognitionem mysterii Dei

(12) August., de Trinit.

A in Christo, id est in agnitionem Christi, in quo est omne mysterium. Omne enim mysterium sacramenti Dei in Christo est, ut qui eum cognoscit, omnium notitiam etiam habere videatur. Unde addit: Ipsi dico per hoc tendentes, in omnes divitias plenitudinis intellectus. Divitiæ enim sapientiae et scientiae sunt, si Christus agnoscat, quia omnium potentiarum virtus in eo est. Ex eo enim habent omnes, quare et caput omnium dicitur, ut per ipsum omnes subsistere videantur. Unde recte subditur, in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi. Omnis enim ratio scientiae totius creaturae supernae vel terrenae in eo est qui caput et auctor omnium caelestium et terrestrium, ut qui hunc novit, nihil ultra quærat, nec sapientiam nec virtutem, quia agnovit eum in quo perfecta virtus est, perfecta que sapientia. Quidquid alibi quæritur, hic perfecte invenitur. Nam quid sapientius Salomone, quid prudentius Daniele, quibus ideo præcæteris Deus sapientiam dedit, ut in Daniele et Salomone ostenderet infidelibus, se auctorem esse sapientiae totius? Quod infideles non putant, quia non legunt in evangeliiis et prophetis astrologiam, geometriam, et hujusmodi. Quæ ideo despecta sunt a nostris, quia nihil ad salutem pertinent, sed magis mittunt in errorem, et a Deo avocant, ut dum his student disputationum ratiocinationibus curam animæ suæ non agant. Qui vero Christum novit, thesaurum sapientiae et scientiae invenit, quia id novit quod utile est.

C VERS. 4, 8. — « Hoc autem dico, ut nemo vos « decipiat in sublimitate sermonum. Nam etsi cor- « pore absens sum, sed spiritu vobiscum sum « gaudens et videns ordinem vestrum, et firmamen- « tum ejus quæ in Christo est fidei vestræ. Sicut « ergo accepistis Jesum Christum Dominum no- « strum, in ipso ambulate, radicati et superædifi- « cati in ipso, et confirmati in fide, sicut et didi- « cistis, abundantes in illo in gratiarum actione. « Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et « inanem fallaciam secundum traditionem homi- « num, secundum elementa mundi, et non secun- « dum Christum. »

D Hoc autem, etc. Commendata sui mysterii dignitate, monet eos ne malorum colloquiis et astutia iniquitatis sensus eorum recederet a Christo; quasi dicat: Volo ut sitis instructi, hoc autem dico ut non solum tendatis ad ea quæ nondum habetis, sed ut nemo, quantumcunque sapiens, vos decipiat, in sublimitate, ut videtur: quæ subtilitas vel sublimitas non est, nisi sermonum, id est nisi in verbis. Quia sapientes mundi arte quadam, minutiis disputationum irretire gestiunt animas simplicium, ut traditione mundanarum rerum abstrahant eos a spe quæ est in Christo. Nam etsi, quasi dicat: Ne decipiat, dico, et recte: video enim spiritu, quod apud vos geritur. [Ambrosius] Et hoc est quod ait: Nam

(13) Id., De homine assumpto.

etsi, a vobis *corpore absens sum, sed tamen, vobiscum sum spiritu*, sicut et spiritus Elisei fuit cum Giezi in via cunctis ad Naaman Syrum, ut acciperet sub nomine quæ ipse non mandaverat. Quanto magis Apostolus ea quæ dixit poterat videre in spiritu! Major enim gratia fuit in apostolis quam in prophetis. Ideo ait, spiritu vobiscum sum. Sanctis enim datum est in spiritu videre remota. Ergo si caveant illi quorum actus magistrum non latent. Vobiscum sum dico, *gaudens et videns*, id est quia video, *ordinem vestrum*, id est quoniam unusquisque vestrum secundum ordinem suum, vivit. *Et videns firmamentum*, id est stabilitatem ejus fidei vestræ quæ in Christo est, non in lege. Per hoc promptiores eos facit circa Evangelium, quia gaudere se dicit in dispositione conversationis illorum et fidei stabilitate, ut scientes unde placeatur Deo, in eo fierent firmiores. Et quandoquidem bene statis, *sicut ergo fidei fundamento accepistis*, bona enim fuit acceptio, accepistis, inquam, *Jesum Christum Dominum nostrum*, ita *ambulate*, id est proficite non extra eum, sed in ipso *ambulate*, dico, vos minores, *radicati* in activa vita, ut arborum ad fructificandum, *et vos majores qui in contemplatione estis, super alios, ædificati et hoc in ipso*, id est in templo Dei. Unde, scilicet aliis loquatur, et *ambulate in actione gratiarum confirmati in fide*, ambulate, dico, sicut et didicistis, id est sicut accepistis, non aliter, et didicistis, cognitione, et habetis materiam gratiarum.

Vos dico, abundantes, donis in illo, qui solus dat incrementum. Et in hac ambulatione, *videte ne quis vos decipiat per philosophiam* [Ambrosius] terrenam, per quam solent seduci, qui cupiunt prudentes judicari in mundo. Et eandem significationem subdens, *per inanem fallaciam*. Terrena enim philosophia argutiis et subtilitate minutiarum componitur, et decipit, dum verisimilibus causis et commentitiis rebus nil tam verum æstimant quam quod conspicitur, et intelligitur in elementis, quæ terrena philosophia, *secundum traditionem hominum*, (14) agentium *secundum elementa mundi, et non secundum Christum*, in aliqua parte, id est non est a Deo ordinata, sed ab hominibus tradita. Tradiderunt enim philosophi, quos homines vocat, Deum non posse fieri creaturam, hominem non posse nasci de Virgine, vel mortuum revivere considerentes elementa, id est has creaturas visibiles, in quibus ex commistione seminis animalia generantur, et quod moritur non iterum vivit. Ideo monet traditionem istam cavere velut inanem, et fallacem. Philosophiam dicit non a Deo ordinatam, sed ab imbecillitate ratiocinationis humanæ quæ potentiam Dei intra conscientiam suam coarctat, non aliter credens facere vel posse quam carnalis ratio suadet, quæ omnino cavenda est, quia mundi cultrix est non Dei, et a Christo retrahit in quo perfectio divinitatis est, quia omnia habet quæ

(14) Aug., in serm. quodam.

(15) Id., ad Dardanum.

A Pater. Vel dum ait, secundum elementa, illos tangit, qui quasi prudentius exponunt idola dicentes: Juno est aer, Neptunus est mare. Ideo cum diceret, secundum philosophiam, et inanem fallaciam, addit, secundum elementa mundi, quasi admonens non qualescunque adoratores simulacrorum, sed quasi doctiores interpretatores signorum, cavendos esse. Vel fallaciam appellat quod de lege dicunt pseudoprædicatores, et illa dicitur inanis, quia in hac falsitate nulla est utilitas; quod solet esse aliquando in falsis. Philosophiam dicit ea quibus hoc probare volunt, quod assèrunt. Et est sensus Videte ne quis vos decipiat, tradendo ad legis observantias, per prophetiam, id est per rationes conquistatas ad probandum vel improbandum: quod de lege dicitur; et per inanem fallaciam, scilicet per illud quod probatur. Ne quis decipiat dico, agens secundum traditiones hominum, id est legalia; post exhibitam **192** enim veritatem, lex non est traditio Dei sed hominum, et agens secundum elementa mundi, id est secundum litteralem sensum, qui et de mundanis est, et non secundum Christum.

B **Vers. 9-14.** — « Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter, et estis in illo repleti qui est caput omnis principatus et potestatis. In quo et circumcisi estis circumcissione non manufacta in exspoliatione corporis carnis, sed in circumcissione Christi, consepulti ei in baptismo, ibi quo et resurrexistis per fidem operationis Dei qui suscitavit illum a mortuis. Et vos cum mortui essetis in delictis et præputio carnis vestræ convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis. »

C *Quia in ipso, Christo, inhabitat plenitudo divinitatis omnis* id est omnino inhabitandi, ut etiam personaliter sitei unitus quod non est in aliqua creatura. (15) Deus quidem ubique præsens est, et ubique totus præsens, nec tamen ubique habitans, sed in templo suo tantum et capitur habitans ab aliis amplius ab aliis minus, sed de solo capite nostro dicitur: quia in ipso inhabitat plenitudo divinitatis, et hoc, corporaliter, non hoc ideo dicit, quia corporeus sit Deus, sed verbo translato usus est quia in templo manufacto olim non corporaliter, sed umbratiler habitavit, id est præfigurantibus signis. Omnes autem illæ observantiæ umbræ fuerunt futurorum. (16) Non ergo quia divinitas corpus sit, sed propter umbrarum comparisonem legalium, dixit corporaliter, id est complete, quia in illo implentur omnia, ut quodammodo sit corpus et impletio umbrarum legis, id est significationum illarum ipse sit veritas. Sicut ergo ipsæ figuræ translative non proprie dictæ sunt umbræ; ita cum ait plenitudinem divinitatis in Christo habitare corporaliter, translato verbo usus est. Qui ergo dicit carnales obser-

(16) Id., super Genesim.

vantias necessarias, dicit Christum non esse corpus umbrarum, nec Deum ad omnia sufficientem. Vel certe ideo dicit, corporaliter, quia in Christi corpore quod sumpsit de Virgine tanquam in templo habitat Deus. (17) Quid ergo interest inter caput et membra cætera, quæ etiam templum ejus sunt, quia in capite nostro habitat omnis plenitudo divinitatis, ita quod omni gratia plenus est, sed non ita habitat in sanctis, sicut et in nostro corpore inest sensus singulis membris, sed non quantum in capite. Ibi enim auditus, visus est, et olfactus, et gustus, et tactus, in cæteris autem solus est tactus. Ita in Christo habitat omnis plenitudo divinitatis, quia ille est caput, in quo sunt sensus, in sanctis vero quasi solus tactus est, quibus datus Spiritus ad mensuram. Præterea est aliud quo intersit plane inter illud caput, et cujuslibet membri excellentiam, quia singulari quadam susceptione hominis factus est homo ille una persona cum Verbo. De nullo enim sanctorum dici potuit vel potest, vel poterit: *Verbum caro factum est* (Joan. 1). Nullus sanctorum qualibet præsentia gratiæ Unigeniti nomen accepit (*ibid.*). Ut quod est ipsum Verbum ante secula, hoc simul cum assumpto homine diceretur, et est summa omnis intelligentiæ talis: In ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter, id est veraciter et solide.

Et estis. Quasi dicat: In eo habitat divinitatis plenitudo. *Et in illo* qui ita plenus est, *vos estis repleti*, donis Spiritus sancti, quod non sunt elementa. In credentibus enim Spiritus sanctus habitat, quod elementis concedi non potuit, quia indignum erat invisibilem et incorporeum habitare in substantia visibili et invisibili. Audiant ergo et veniant cultores elementorum et credant in Christum ut fiant majores eorum quos nunc colunt. Ideo ait, in illo repleti estis, qui creditis in Christo omnem plenitudinem habitare: quod negantes contra Christum sunt. *Qui* Christus est caput, non modo hominum, sed etiam *principatus et potestatis* angelicæ. Et vos ergo replere potest, qui supernos cives replet. *In quo.* Monuit ne per prophetiam a Christo recedant, nunc monet ne a pseudoapostolis seducti cæremônias legis recipiant. Quasi dicat, *Estis repleti in illo, in quo,* non solum donis repleti estis, sed etiam *estis circumcisi*, id est purificati ab errore et mundo. Circumcisi, dico, *circumcisione non manufacta*, id est opere humano: vos dico manentes, *in exspoliatione corporis carnis* id est exspoliati a corpore secundum quod erat carnis, id est carni subjectum, carnis serviens desideriis; sed modo secundumque spiritus, spiritale, spiritui *serviendo*, id est in spiritu estis servientes non in carne, a terrenis ad cælestia, ab humanis ad divina, ab errore ad divinitatem conversi. Vel ita: *Estis circumcisi, circumcissione non manufacta*, sicut fiebat legalis circumcisio scilicet non facta, in exspoliatione cutis, alia

A littera, carnis, quia ibi, scilicet in carnali circumcissione nihil fit nisi quod cutis auferatur. In eodem sensu potest legi littera nostra sic, non manufacta; in exspoliatione corporis carnis, id est corporis quod est caro. (18) Non igitur duas res intelligi voluit, quasi aliud sit caro, aliud corpus carnis; sed quia corpus multarum rerum nomen est, quarum nulla caro est, quia non omne corpus caro est. Non inquam tali circumcissione circumcisi estis, *sed in circumcissione Jesu Christi*, id est, circumcissione spiritali, ubi omnia vitia amputata sunt, quia solus Christus facit. *Consepulti.* Item; hoc in Christo consecuti estis, quia estis consepulti in baptismo, id est ad similitudinem sepulturæ ejus, baptizati scilicet ut jam non videantur quod fuerunt, scilicet veteres peccatores, sed novi just; sicut Christus in sepulcro positus non videbatur. *In quo* Christo *et resurrexistis*, in novitate vitæ ambulando. Et hoc non per aliud, sed *per fidem operationis Dei*, id est quam Deus operatur in eis. Vel, per fidem operationis Dei, id est per fidem Dei, de quo credunt quod exemplo Christi, suscitabit illos. Unde subdit, *qui suscitavit illum*, id est Christum, *a mortuis*. Hoc præmittit ad probandum quod resurgent illi etiam immortales. Unde subdit: *Et*, per hoc vos etiam Gentiles, jam certitudine spei, *convivificavit*, id est secundum corpus et animam vivificavit, *cum illo*, Christo, id est ad similitudinem ejus. Convivificavit dico, *cum*, id est quamvis prius, *essetis mortui in delictis*, non sentientes mala vestra. Delicta dicit, quod reliquerunt legem naturæ. Et mortui, *in præputio carnis vestræ*, id est in originali peccato; quod significat præputium. Vel, præputium vocat delicta carnalia, et ponit præputium pro eo quod significat, id est delicta carnalia a quibus exspoliandi sumus. [Augustinus] *Mortuos vivificavit* dico, *condonans vobis, gratis omnia delicta*, et originalia et superaddita; quod signum est quod et pœnam tollet. **C** *Et non solum vobis gentibus donavit delicta*, sed etiam nobis Judæis prævaricationem, quæ fuit ex lege, dimisit. Et hoc est, ipse dico, *delens chirographum decreti*, scilicet legis, id est memoriam transgressionis quæ erat ex decreto, id est ex lege, *quod, chirographum erat adversum nos*, et conscientia enim nostra, et diabolus ad accusandum non erat memor transgressionis illius, et ita hæc memoria erat adversum nos scilicet nocens nobis, et nos crucians. Sed et hoc in baptismo abluto et deleto, nec conscientia nostra timet, nec diabolus quod objiciat habet. Et non solum chirographum decreti erat adversum nos, sed etiam ipsum decretum id est vetus lex. Unde subdit, *quod erat*. Quasi dicat chirographum decreti, dico quod, etiam decretum, id est lex *erat contrarium nobis*, cum non adjuvaret, sed amplius reos faceret.

VERS. 14-17. — « Et ipsum tulit de medio affligens illud cruci, et exspolians principatus et potes-

(17) August., ad Dardanum.

(18) Id., De Trinit.

« tates, traduxit confidenter palam triumphans illos
« in seipso. Nemo ergo vos iudicet in cibo aut in
« potu, aut in parte diei festi aut neomeniæ, aut
« Sabbatorum quæ sunt umbra futurorum, corpus
« autem Christi. »

Et ipsum chirographum, vel decretum, tulit de medio omnium, id est de communi, ut nullus credentium vel chirographum timeret, vel ultra legem observaret. Tulit dico, affigens illud decretum cruci, ut jam cesset cum omnia sacrificia legis carnalia in oblatione veri Agni sunt adimpleta. Quis ergo illud restituit? quasi dicat: Nullus debet illud restituere, et sicut nos a lege et a legis prævaricatione liberavit, sic et patres antiquos ab inferno liberavit, ne quis putet eos per legem salvatos. Et hoc est quod subdit, et ipse *exspolians principatus*, infernales. Et *potestates*, auferendo Abraham, Isaac et cæteros justos, *traduxit*, suos, id est longe ab hoc regno ad cælos duxit, ipse dico, prius *confidenter*, id est cum magna fiducia, cum spe victoriæ, ut Deus homo sine peccato, *triumphans*, id est expugnans illos in cruce, scilicet infernales principes, quod non est in abscondito, sed *palam*. Si quis enim perfectionem Ecclesiæ respicit, aperte videtur antiquus hostis victus. Triumphans, dico *in semetipso* oblato, non alio sacrificio. (19) Morte sua quippe uno verissimo sacrificio pro nobis oblato, quidquid culparum, unde nos principatus et potestates ad luenda supplicia jure detinebant, exstinxit. Unde ergo accepit diabolus exterius potestatem Dominicæ carnis occidendæ, inde interior qua nos tenebat potestas ejus occisa est. Vel ita, ab illo loco, *Delens*, etc., quasi dicat: Vobis gentibus condonavit omnia delicta, ipse dico, *delens*, etiam *chirographum* decreti quod erat adversus nos. Decretum Dei fuit quod Adæ præcepit, scilicet: *De ligno scientiæ boni et mali ne comedas* (Gen. 11). Hujus decreti violati chirographum, id est memoriam, delevit Deus quando peccatum primi parentis per sanguinem abluit, et illa memoria erat contraria nobis, sed ipsam tulit de medio affigens cruci. Vel chirographum dicit peccatum Adæ, quod quasi cautionem **193** contra nos tenebat diabolus. Decretum est sententia omnibus hominibus adversa, qua scilicet dictum est: *Morte Moriemini* (*ibid.*). Sed illud chirographum Dominus tulit. Et hoc est, condonavit nobis omnia delicta. Ipse, dico, *delens* chirographum quod erat contrarium nobis id est peccatum Adæ, cujus rei eramus. Chirographum dico, *decreti* quod erat contrarium nobis id est de quo data est sententia cunctis hominibus contraria. Et ipsum chirographum tulit de medio affigens illud cruci, non solum alia. Nisi hoc et alia tolleret, non liberaremur a morte, vel inferno. Dum innocens occiditur, peccatum crucifigitur, id est mortificatur. Crux enim non Salvatoris mors est, sed peccati. Innocens enim

(19) August., De Trinitate.

(20) Id., contra Faust.

(21) Id., De agone Christianorum.

A dum occiditur, reos illos facit a quibus occiditur; sed peccatum humani generis occidit, per quod et principatus et potestates exspoliat. Unde subdit: Et exspolians principatus et potestates animabus quas tenebant captivas, quibus eos exspoliavit illarum abluendo peccata. Et exspolians, inquam, traduxit, principatus et potestates, id est ab Ecclesia exterminavit, ne fidelibus nocere possent, ut ante. Ipse dico post crucis triumphum, confidenter et palam, scilicet cum angelicis legionibus ad inferna descendens. Et triumphans, id est vincens, illos, scilicet principes inferni, in semetipso id est præsentia suæ majestatis. (20) Vel secundum litteram: Exuens se carne, principatus et potestates exemplavit fiducialiter triumphans eos in semetipso. Nomine carnis hoc loco mortalitas intelligitur, juxta illud, *caro et sanguis non possidebunt regnum Dei* (1 Cor. xv). Per hanc mortalitatem nobis invidiæ potestates dominabant.

Hac igitur mortalitate Christus in resurrectione se exuens, diabolicas potestates quæ per hanc mortalitatem dominabantur dicitur exemplasse, quia in seipso capite nostro præbuit exemplum, quod in toto corpore ejus, id est Ecclesia ex diaboli potestate liberanda, in ultima resurrectione complectitur. (21) In ipso quoque vincuntur inimicæ nobis invisibiles potestates, ubi vincuntur invisibiles cupiditates. Fuso enim sanguine sine culpa, omnium culparum chirographa deleta sunt, quibus debitores qui in eum credunt a diabolo antea tenebantur. (22) Unde: *Qui pro multis effundetur*. Et quia hæc omnia in Christo nobis donata sunt, ergo deinceps *nemo vos iudicet*, id est damnabiles faciat *in cibo aut in potu*, sumpto vel non sumpto ritu Judæorum, *aut in parte diei festi*, non celebrata cum lex præcipiat celebrari, id est nemo vos damnet, de hoc quod nullam partem diei festi observetis, verbi gratia, scilicet *aut neomeniæ aut sabbatorum, quæ omnia sunt, umbra futurorum*, id est aliqua signa a re pendentia, quæ in figura futurorum tunc fiebant, et erat peccatum non observare quæ præcipiebantur, et unum solum non observatum tunc damnabat. (23) Nunc autem non est peccatum, quia tunc erant præcepta, nunc testimonia. Illud enim erat tempus significandi; hoc, manifestandi. Ergo ipsa Scriptura quæ tunc fuit exactrix operum significantium, nunc testis est rerum significatarum: et quæ tunc observabatur ad prænuntiationem, nunc recitatur ad confirmationem. Ergo non manducare azymum per statutos VII dies, tempore illo peccatum fuit; tempore autem isto, non est peccatum; sic et de cæteris. Tunc enim fuerunt ista præcepta, nunc autem, testimonia et confirmatio veritatis. Hæc omnia fuerunt umbra. *Corpus autem*, id est veritas hujus umbræ, est *Christi*, id est ad Christum pertinet, quia per eum impleta. Vel ista omnia sunt corpus Christi, id est significant cor-

(22) Id., De baptism. parv.

(23) Id., contra Faust.

pus Christi, vel quod sumpsit de Virgine, vel quod est Ecclesia. Et quia sunt umbra.

VERS. 18-23. — «Nemo vos seducat volens in humilitate et religione angelorum quæ non vidit, ambulans frustra inflatus sensu carnis suæ, et non tenens caput ex quo totem corpus per nexus et conjunctiones subministratum et constructum crescit in augmentum Dei. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc tanquam viventes mundo decernitis! Ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque contrectaveritis: quæ sunt omnia in interitu ipso secundum præcepta et doctrinas hominum, quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione et humilitate, et non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.»

Nemo vos seducat volens, id est amans snadere vobis ea quæ non vidit, id est quæ non intellexit, scilicet legis cæremonias, quarum rationem ignorat. Seducat, dico in humilitate et religione angelorum, quia videntur quasi nuntii Dei per speciem et humilitatem religionis. Et hæc sunt quibus possunt homines facile seduci. Et ille qui hoc facit, est ambulans frustra, quia quidquid agit perdit, quia sine Christo rectore est. Ipse dico, inflatus, id est superbus sensu non rationis, sed carnis suæ, id est sensualitatis, quia non intelligit aliud quod sensualitas capit. Unde erubescendum est, non tumendum. Et est, non tenens Christum veritate et gratia plenum omnium Scripturarum, caput, contra quod dicunt qui legem prædicant. Ex quo, capite, id est de cujus plenitudine accipienda, totum corpus, id est Ecclesia, per nexus charitatis, et per conjunctiones fidei, spei et operum, in quibus fideles conjuncti sunt, et similes, subministratum est, et constructum. Distingue, et redde singula singulis, Constructum in unum per conjunctiones, scilicet quia idem credunt, et eadem operantur, et subministratum, in subserviendo: per nexus, id est per charitatem sine qua membra non cohærent, non invicem serviunt nec vivunt. Et sicut crescit virtutibus et membris. Et hoc, in augmentum Dei, id est quantum Deus providit. [Ambrosius] Vel, in augmentum Dei dicit, quia quasi augetur Deus, hominibus ab errore redeuntibus, sicut minuebatur deserentibus. Qui enim per errorem deseruerant Deum, minuebant copias divitiarum ejus negando se esse ejus. Cum vero redeunt, incrementum faciunt Deo, quia ex perditis acquiruntur. Si ergo, vel autem. Hactenus monuit stantes ne seducerentur a pseudo; nunc aggreditur illos qui aliqua de lege servabant, sub increpationis forma dehortans eos a lege, quasi dicat: Vos stantes videte ne seducamini, sed vos alii qui legalia recepistis, dicite, quare legem servatis? Et hoc est quod ait: Si ante mortui estis, non misera a Christo, sed felici morte ab elementis mundi, id est separati a lege, quæ est institutio puerorum qui mundana petunt, mortui dico, per hoc quod estis cum Christo, quid adhuc, scilicet veritate nota et recepta, tanquam viventes in

A mundo, id est ut Judæi qui mundo vivunt, et non Deo, decernitis, servanda legalia. Decernitis dico, dicentes alii aliis, ista ne tetigeritis, etc. Vel ita, si ergo. Elementa dicit creaturas hujus mundi, quasi dicat: Quia Christus omnia delicta delevit, ergo per hoc quod vos estis cum Christo, id est quia fidem Christi accepistis, mortui estis, id est ex toto separati a peccato, et ab elementis mundi, id est ab omni superstitione et abstinentia creaturarum mundi.

Vel ita potest accipi, cum Christo, id est sicut Christus; ut sit sensus: Si, inquit mortui estis a peccato, et ab elementis cum Christo, id est sicut Christus, quid adhuc tanquam viventes mundo decernitis, a quibusdam superstitione abstinentum! quia si prius dum eratis ignari hoc faciebatis, cur veritate propalata idem facitis? [Ambrosius.] Decernitis dico, dicentes, ista ne tetigeritis, ut cadaver, vel locum in quo sederit mulier menstruata; neque gustaveritis, ut porcum, vel pisces non habentes squamas; neque contrectaveritis, quodam studio, et delectatione, quasi dicat non debetis hoc decernere. Quæ omnia sunt ducentia in interitum, id est ducunt in mortem; in ipso usu, id est si quis utatur eis judaice, ut ab his absteineat, illis utatur, credens inde justificari. Ista dico jam existentia, secundum præcepta et doctrinas hominum, non Dei. Postquam enim Veritas venit, jam non præcipit Deus hæc servari, sed Pharisei et auctoritate hæc precipiunt, et rationibus docent. Non ergo ideo dicuntur esse in interitum, quod verum sit ea esse mala, secundum quod a Deo præcepta sunt; sed ideo usus illorum et cultura interimit, quia sunt præcepta et doctrinæ hominum, non Dei exhibita veritate. Quæ sunt quid habentia rationem, id est speciem sapientiæ, quia prætendunt superstitionem et humilitatem. Unde subdit, in superstitione. Quasi dicat Per hoc habent speciem sapientiæ, quia sunt in superstitione, id est in religione quæ supramodum est, et quia sunt in humilitate, quia humiles se ostendunt qui illa observant. Et quia sunt non ad parcendum corpori, quia dicunt se non parcere corpori, et sunt non in honore aliquo, quia dicunt se non curare de honore humano. Et quia non sunt ad saturitatem carnis, quia multa sibi subtrahunt, alios gulosos dicunt. [Hieron.] Vel ita, quæ sunt quidem habentia sapientiæ rationem. Hæc legalia habent rationem sapientiæ, non in veritate, sed in superstitione, id est in falsitate quæ est superabundans ubi nulla utilitas est, scilicet per mundanam sapientiam. Et sunt in humilitate, non illa quæ virtus est, sed sicut ex Græco intelligitur, quia mens sentit humilia, id est vilia et terrena, id est in dilectione animæ sunt. Et sunt non ad parcendum corpori, quia et in illis observationibus multus labor est, qui est inanis. Et non sunt in aliquo honore, Dei scilicet cujus consilium irritum dicitur, nec sanctorum, quorum fides destruitur. Et non sunt ad saturitatem carnis, quia multa eis subtrahuntur. Vel ita; quæ sunt quidem habentia rationem sapientiæ, id est putant se habere rationem sapien-

tiæ qui illa tradunt. Ideo quia illa traditione sunt; in superstitione, id est in simulata religione, quia traditioni humanæ nomen religionis applicant, ut religio appelletur, **194** cum sit sacrilegium, quia quod contra auctorem est, sacrilegamente inventum est. Simulata ergo ibi est religio ut videantur vera quæ falsa sunt. Et illa traditio vel religio est in humilitate, quia mentes in terra humiliat, ne erigantur ad superna. Et est non ad parcendum corpori, id est obest corpori, cujus caput est Christus, id est Ecclesiæ. Et non est in honore aliquo illis quia truncati sunt a capite Christo toto se dantes mundo, et explentes sensum carnis. Unde subdit: et est ad saturitatem carnis. Sagina enim carnalis sensus est, traditio humana quæ hoc dicit sufficere quod carnis tradit prudentia.

CAPUT III.

VERS. 1-2. — « Igitur si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens, quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis, tunc et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria. Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, et avaritiam, quæ, est simulacrorum servitus. »

Igitur, etc., quasi dicat: Quia mortui estis ab elementis, et qui hæc non valent *igitur si*, jam *consurrexistis*, id est animo et corpore resurrexistis: animo, in re; corpore, in spe, et hoc, *cum Christo*, id est a simili Christi. *Quærite*, et cogitate, non carnalia; quæ signantur per carnales observantias, sed *quæ sursum sunt*, non loco sed merito excellentiæ suæ (24), ne in hujus mundi parte figamus animum, quo universo nos exuere debemus, ideo dicit, quærite quæ sursum sunt, scilicet spiritualia quæ sunt, vel gloria æterna, vel quæ ad eam ducunt, quæ sursum sunt dico, *ubi Christus est sedens in dextera Dei*, id est regnans in æqualitate Patris, et ita, in summa est excellentia, et pro hoc certum est, quod per eum ad excelsa pervenire potestis. Quærite dico, quæ sursum sunt; inventa autem jucunda habete. Et hoc est quod subdit: *Sapite intelligentia et charitate quæ sursum sunt; non quæ super terram sunt*, id est non quæ fundantur in terra, quia ab his mortui estis. Unde subdit: *Mortui enim quasi dicat: Ideo quæ sursum sunt quærite non quæ supra terram, quia Mortui estis*, mundanis et caducis. *Et vita vestra modo abscondita est* omnibus hic peregrinantibus, sed maxime carnalibus, atque terrenis, et ideo quærandæ est. [Ambrosius] Abscondita est dico, *cum Christo*, qui est vita vestra, quæ vita est, *in Deo*, Patre, cum quo Christus idem est. *Cum autem Christus*, qui est *vita nostra apparuerit*, id est revelabitur vobis, ut eundem cum

(24) August., De 83 quæst.

A Patre Deum videatis, *tunc et vos*, vobis et aliis *apparebitis stantes cum ipso in gloria*. Attende in his verbis Apostoli explicari illa duo quæ in Evangelio Dominus ait, Tempus amatorum mundi, dicens, semper esse paratum, tempus vero suum et suorum mundum esse paratum. (25) Tempus autem gloriæ nostræ nondum venit, quia nondum venit ætas, id est Christi adventus, ubi discernantur arbores fructuosæ a sterilibus; sed gloria amatorum mundi semper est parata. Ideo apostolus ait vita vestra abscondita est, hoc est, tempus vestrum nondum advenit, sed tempus terrena amantium semper est paratum. Et addit, cum autem Christus apparuerit. Ac si diceret: Hoc est tempus vestrum. Cum ergo nobis insultant amatores sæculi, dicamus, quod Christus dixit, quia propter nos et ipse dignatus est hoc dicere: *Tempus vestrum semper est paratum, tempus meum nondum advenit* (Joan. VII). *Mortificate*. Post rationes de plenitudine Christi ostensas, generalis exhortatio ad omnes de moribus subditur, ubi monet ne ad priorem consuetudinem redeant. Quasi dicat: Apparebitis cum Christo in gloria. Ut hoc sit: *Ergo mortificate membra vestra*, id est partes veteris hominis, scilicet peccata. Omnia peccata simul sunt quasi unum corpus; singula sunt membra. [Ambrosius] Vel membra, id est membrorum concupiscentias, *quæ sunt super terram*, id est terrenis et carnalibus dominantur, scilicet, *fornicationem*, etc. Describit delicta, quæ membra appellat, ut post acceptam veritatis rationem bonæ vitæ operam darent. Multum enim obest scire rationem veri, et non eam factis exsequi. Qui enim scit vultatem domini sui, et non facit, vapulabit multis. Fornicatio est omnis concubitus præter legitimum connubium: *immunditiam*, quæ est contra naturam; *libidinem*, scilicet ardosem, per qualibet turpitudines discurrentem; *concupiscentiam malam* de aliena uxore, vel de alia re; *et avaritiam*, quæ si non corpus, tamen animam contaminat, *quæ est idolorum servitus*, id est tam fugienda sicut idololatria, cui simile et parvitiū est, quia rebus, etiam pro Deo servit. Sub uno autem nomine duo pessima et impia vitia prohibet, idololatriam et avaritiam. Et recte idololatriæ comparat avaritiam, quæ non est dispar malitia, quia radix est omnium malorum, et pene uno expletur opere; quia sicut idololatria uni Deo nititur auferre gloriam, nec solus nomen deitatis habeat, ita avarus in Dei res se extendit, ut solus usurpet quæ Deus omnibus fecit. Utraque igitur Deo inimica sunt, quia negant Deo quæ ejus sunt.

VERS. 6-17. — « Propter quæ venit ira Dei super filios incredulitatis, in quibus ambulastis aliquando, cum viveretis in illis. Nunc autem deponite et vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro. Nolite mentiri invicem, exspoliantes vos

(25) Id., per Joannem.

« veterem hominem cum actibus suis, et induentes
 « novum: eum qui renovatur in agnitionem Dei se-
 « cundum imaginem ejus qui creavit eum, ubi non
 « est gentilis et Judæus, circumcisio et præputium,
 « Barbarus et Scytha, servus et liber, sed omnia et
 « in omnibus Christus. Induite vos ergo sicut electi
 « Dei sancti et dilecti viscera misericordiæ, beni-
 « gnitatem, humilitatem, modestiam, patientiam,
 « supportantes invicem et donantes vobismetipsis
 « si quis adversus aliquem habet querelam, sicut
 « et Dominus donavit vobis, ita et vos. Super om-
 « nia autem hæc, charitatem habete quod est vin-
 « culum perfectionis, et pax Christi exsultet in cor-
 « dibus vestris, in qua et vocati estis in uno cor-
 « pore, et grati estote. Verbum Christi habitet in
 « vobis abundanter: in omni sapientia docentes et
 « commonentes vosmetipsos in psalmis et hymnis
 « et canticis spiritalibus in gratia cantantes in cor-
 « dibus vestris Deo. Omne quodcumque facitis in
 « verbo aut in opere, omnia in nomine Domini no-
 « stri Jesu Christi, gratias agentes Deo et Patri per
 « ipsum. »

Propter quæ, scilicet prædicta mala, venit ira Dei in filios diffidentiae, id est incredulitatis. Quid ergo erit de eis quos ignorantia non excusat? quasi dicat: Gravius punientur; *in quibus*, vitiis, et *vos aliquando*, ut alii *ambulastis*, et ideo turpius est, si modo reditis ad eadem. [Ambrosius] *Ambulastis dico, cum vineretis*, id est cum vitam esse putaretis, *in illis*. Hæc memorat ut se evasisse gaudeant, et de cætero sibi caveant. Unde subdit: *Nunc autem*, quasi dicat: Olim ambulastis in illis, *nunc autem*, cum Christum recepistis *et vos*, ut omnes alii fideles, deponite, non solum supradicta grandia vitia, sed etiam *omnia* alia, scilicet *iram*, quæ est subitus animi motus. Post majora, prohibet minora, ne videantur hæc non esse periculosa; addit, *indignationem*, de alio sublimato; *malitiam*, effectum iræ, scilicet indignationis. Malitia autem est qua quis molitur damnum alicui, *blasphemiam*, in fratrem vel Deum; *turpem sermonem* vel turpiloquium, deponite *de ore vestro*, etsi in corde sit conceptus. Quid per singula? *Nolite mentiri invicem*, scilicet alii aliis. Sunt qui non habent consuetudinem ebrietatis, qui tamen aliquando inebriantur; sicut sunt qui non habent consuetudinem mentiendi, et tamen aliquando mentiuntur, sic et in aliis fit. Prohibet ergo aliquando mentiri, et præcipue mentiri assidue. (26) Dico, nolite mentiri: vos dico, *exspoliantes vos veterem hominem*, id est habitum peccatorum, *cum actibus suis*, ut nec actus peccati interdum adsit. Homo enim vetus nihil est aliud quam vita vetus, quæ est in peccato, in quo secundum Adam vivitur. *Et induentes* habitu virtutum, qui non caret actibus, *novum hominem*, id est rationalem mentem. *Qui* novus homo *renovatur in agnitione Dei*, magis et magis crescit et acquirit cognitionem Dei et illa renovatio

(26) August, contra Faust.

A fit *secundum imaginem*, id est in imagine illius, id est in ratione quæ est imago Dei, qui creavit eum, scilicet novum hominem in agnitionem sui. (27) Satis ostendit ubi homo sit creatus ad imaginem Dei, quia non corporeis lineamentis, sed forma quadam intelligibilis mentis. Sicut enim post lapsum peccati homo in agnitionem Dei renovatur secundum imaginem ejus qui creavit eum; ita in ipsa agnitione creatus est, antequam delicto veterasceret. Unde rursus in eadem agnitione renovatur. Unde supra renovamini spiritu mentis vestræ. Si ergo spiritu mentis renovamur, et ipse est novus homo qui renovatur in agnitione Dei, nulli dubium est, non secundum corpus, nec secundum quamlibet partem animi, sed secundum rationalem mentem, ubi est agnitio Dei, hominem esse imaginem Dei, vel factum ad imaginem Dei. Ista autem renovatio reformatioque mentis dicitur fieri, vel secundum Deum, vel secundum imaginem Dei; sed ideo dicitur secundum Deum, sicut in Epistola 195 ad Ephesios legitur, ne secundum aliam creaturam putetur fieri, secundum imaginem Dei, ideo, ut in ea re intelligatur fieri.

Hæc renovatio ubi est imago Dei, id est in mento non quod sit alia imago secundum quam sit, alia quæ renovatur, sed ipsa, sicut dicimus aliquem fidelem qui de corpore abscedit, mortuum esse secundum corpus non secundum spiritum, quia corpore vel in corpore mortuus est, non anima vel in anima. Sic aliquis dicitur pulcher vel fortis secundum corpus, non secundum animam. Et nota quod alia est imago ista quæ renovatur in agnitionem Dei, alia est imago illa, ad quam factus est primus homo non mulier. Unde supra ad Corinthios: *Vir est imago Dei et gloria, mulier autem gloria viri* (1 Cor. xi). Illa imago, scilicet est, ut quomodo ex uno Deo omnia, ita ex uno homine omnes homines essent. Hæc autem imago quam de agnitione Dei dicitur creari, et in femina est sicut in viro. Vel ita, secundum imaginem. Quasi dicat: Dico ut exspolietis veterem hominem, et induatis novum, et hoc quod dico, est secundum imaginem ejus, qui creavit eum, scilicet novum hominem, id est secundum rationem, quæ est imago Dei. Quasi dicat: Aliud non moneo vos nisi quod ratio vestra suadet. Hæc est imago ad quam Deus creavit hominem, scilicet ut rationalis esset, et cœlestia semper diligeret. Ubi, scilicet in quo novo homine. [Augustinus] Non est mas et femina, id est discretio masculi et feminæ. Secundum corpus enim sunt masculi et feminæ, sed secundum spiritum mentis, non in quo renovamur, secundum imaginem Creatoris, et in eo *non est gentilis, et Judæus*, id est exceptio vel acceptio gentilis vel Judæi. Nullus enim ut indignus excipitur, nec aliquibus offeicit vel proficit apud Deum, quod de his vel illis nati sunt. Neque ibi est, *circumcisio et præputium*, id est non aliqui ibi sunt di-

(27) Id., super Genesim.

gniores eo quod ipsi hæc habeant, vel eo minus digni quia non habent. Et ibi *non est barbarus et Scythia, servus, et liber*, id est non propter ista aliquis ibi dignior est, vel minus dignus. Et est sensus: in novo homine nulla exterior diversitas alicui præjudicat, scilicet nec sexuum, nec nationum, nec observationum, nec linguarum, nec conditionum; sed Christus est *omnia*, id est omnes partes novi hominis, sunt opera Christi, et, ipse Christus est *in omnibus* fidelibus, qui per eum novi sunt. *Induite ergo*. Quasi dicat: Et quia Christus est *omnia* et in omnibus, *vos ergo, o Colossenses qui estis sicut*, id est vere, *electi Dei*, scilicet quos Deus ab æterno elegit, *et sancti*, sacramentorum participatione, *et dilecti* a Deo, id est quia jam sancti estis, et quia dilexit Deus vos, induite *viscera misericordiæ*, id est affectum pietatis, erga omnes. Deinde subditur executio misericordiæ cum additur, *benignitatem* animi ad benefaciendum parati, et *humilitatem*, ut sitis, humiles corde et habitu, et *modestiam*, ut in omnibus modum servetis, et *patientiam* in adversis tolerandis, *supportantes invicem*, ut alter alterius onera portet, *et donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet quærelam*, id est si alter alterum offendit, non solum non iudicet, sed et donet. *Sicut et Dominus donabit vobis, ita integre et pure et vos condonate aliis* (28). In cuius rei sacramento lavit Christus pedes discipulorum, et dixit: *Exemplum dedi vobis ut et vos similiter faciatis* (Joan. XIII). Invicem itaque nobis delicta donemus, et pro nostris delictis invicem oremus, atque ita quodammodo invicem pedes nostros lavemus. [Ambrosius] Et nota quia ut lucrum possint habere ad hæc eos facienda monet, quia meritum collocant apud Deum. Ab illicitis abstinere facit timor; veretur enim ne mala faciens pœnis subdatur. Hæc quæ nunc facienda monet ad profectum meritorum pertinent: ex voluntate enim fiunt non ex necessitate. Qui ergo ab illicitis abstinet, laudem habet: qui vero a licitis se temperat, laudem habet et præmium.

Super omnia autem. Quasi dicat: Hæc omnia servate. *Super omnia autem hæc charitatem habete*, id est studiosius omnibus aliis petite charitatem. Magis enim est studendum ei virtuti, quæ major omnibus est. Vel, habete charitatem, quæ est super omnia hæc. Ipsa est enim eminentior via quæ supereminet scientiæ et omnibus præceptis (29). Hæc est vestis Domini inconsutilis desuper contexta. Inconsutilis, ne aliquando dissuatur quæ ad unum pervenit, quia charitas, in unum omnes colligit. Habete charitatem dico, quod donum, scilicet charitas, est *vinculum perfectionis*. Cætera enim perfectum faciunt, charitas etiam omnia ligat, ne abeant. *Et pax Christi*, id est quam Christus habuit in se, et haberi præcepit, vel quam inter Deum et hominem fecit, *exsulet in cordibus vestris*, id est sit in cordibus ves-

tris causa exsultationis, quod utique erit, si habeatur charitas, quæ veram habet pacem, quam puro corde custodit. [Ambrosius] Pax enim dici potest, etsi non habet charitatem. Charitas vero semper secum habet pacem, quam facit; *in qua pace vocati estis*, per eam positi *in uno corpore* Ecclesiæ. Pax enim necessaria est ad unitatem corporis quam facit charitas. Et de his omnibus *grati estote* Deo docentes, et vos et alios quem ignoratis per vos. *Et commonentes vosmetipsos* de scitis, ut doctrina fiat illis qui nesciunt, et commonitio illis qui sciunt, sed pigri sunt. *Docentes*, dico, *et commonentes* de his quæ continentur *in psalmis* qui de moribus agunt, *et in hymnis*, qui de laudibus Dei agunt, *et canticis spiritualibus*, qui sunt de æterno bono, et his docti et commoniti, estote *cantantes Domino*, id est ad honorem Domini. Et hoc non solum labiis, sed *in cordibus vestris*, id est cum intellectu, vel attente. Et hoc, *in gratia*, id est in consideratione beneficiorum Dei. Per quid autem hæc possint, in serie præmisit, dicens: *Verbum*, etc. Quasi dicat: Ut prudenter doceatis, et commoneatis, *verbum Christi habitet in vobis abundanter*, scilicet *in omni sapientia*, scilicet ut omnium Scripturarum intellectum habeatis. *Omne*, etc. Quia præcepit supra Deum laudari et verbis nunc et factis nomen Dei laudari et exaltari hortatur, ut sic verba nostra et opera careant reprehensione, ut magnificetur Dominus, cujus magisterio invituperabiles sunt discipuli. Quasi dicat: Docete et commonele. Et præterea, *omne quodcunque facitis in verbo aut in opere facite, in nomine Domini nostri Jesu Christi*, id est ad gloriam Christi, non vestram: et non solum quæ facitis verbo vel opere, sed etiam omnia sint ad gloriam Christi, id est etiam cogitationes, et si alia aliqua sint. Vel ita, quodcunque facitis in verbo aut in opere, facite. Omne, id est perfectum, Deo, attribuendo, et hoc est quod aperit subdens, facientes, omnia in nomine Domini Jesu Christi, id est ad gloriam Christi, vos dico tunc vere agentes *gratias*, non legi, sed *Deo et Patri per ipsum*, Christum, per quem dedit Deus omnia. Tunc enim agimus gratias Deo per Christum, si modum præceptorum ejus custodiamus.

VERS. 8-25. — « Mulieres, subditæ estote viris
« sicut oportet in Domino. Viri diligite uxores ve-
« stras, et nolite amari esse ad illas. Filii, obedite
« parentibus per omnia, hoc enim placitum est in
« Domino. Patres, nolite ad indignationem provo-
« care filios vestros, ut non pusillo animo fiant.
« Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non
« ad oculum servientes, quasi hominibus placentes,
« sed in simplicitate cordis timentes Deum. Quod-
« cunque facitis, ex animo operamini, sicut Do-
« mino et non hominibus, scientes quod a Domino
« accipietis retributionem hæreditatis. Domino
« Christo servite. Qui enim injuriam facit, recipiet

(28) Augustinus, super Joannem.

(29) Id., ibid.

« id quod inique gessit, et non est personarum acceptio apud Deum. »

Mulieres. De moribus omnes monuit hucusque communiter, nunc transit ad singularia præcepta monens diversos separatim, ut invicem sibi serviant, non solum obediendo ut mulieres viris, et filii parentibus, et servi dominis, sed etiam consulendo ut viri mulieribus, patres filiis, Domini servis (30). Hæc est pax domestica, et cohabitantium ordinata a Deo concordia, et clara justitia, ut scilicet qui excellunt ratione, excellent dominatione (31). Hanc concordiam docet dicens: *Mulieres subditæ estote viris, sicut oportet, id est tam perfecte sicut Deus mandavit, et hoc in Domino, non contra Dominum.* [Ambrosius] *Et vos viri, diligite uxores vestras, et nolite esse amari, id est acerbi, ad illas.* Per hoc rigorem domini emollit, ut potestate qua prævalet quis in dominatu uxoris, non nimis severe utatur. Et vos filii, obedite parentibus per omnia; hoc enim placitum est, id est placet Deo si per omnia obeditis, ita tamen, si in Domino obeditis. Et vos, patres nolite provocare filios vestros ad indignationem contra vos. Vel, ad iracundiam, alia littera: ut non pusillo animo vel pusillanimes fiant, scilicet non potentes diutius pati. Modestos præcipit patres filiis, ne coarctati ab illis delinquant in illos, et Deum offendant (32). Ira enim inconsiderata res est, ita ut aliquando nec sibi parcat qui irascitur. Et vos, servi, obedite per omnia, sed non contra Dominum, dominis, non dico spiritualibus tantum, sed etiam carnalibus, qui secundum carnem dominantur. Vos dico, non ad oculum servientes, quasi hominibus, non Deo placentes, id est placere nolentes; sed servite, in simplicitate cordis, id est pura intentione, ut quales estis in corde, tales extra sitis. Vos dico, timentes Deum, quem non potestis fallere. Et quodcunque facitis, operamini, non quasi timentes pœnam ex Deo, sed ex animo, id est ex voluntate, sicut Domino, serviretis et non hominibus. Eam enim Deus innocentiam probat, qua homo non metu pœnæ fit innocens, sed amore justitiæ. Nam qui tantum timore non peccat, quamvis non noceat aliis, sibi tamen plurimum nocet; simulata innocentia, non est innocentia; simulata æquitas non est æquitas: sed duplicatum peccatum, in quo est et iniquitas et simulatio. Operamini, dico, scientes quod pro hac humiliatione recipietis a Domino retributionem hæreditatis æternæ, et propter alios dominos Domino dominantium, scilicet Christo servite, in his quæ jubet. Qui enim. Quasi dicat: Ita est serviendum ut dixi, non pro crudelitate dominorum dimittendum, quia qui facit injuriam, sive dominus sit, sive servus, recipiet id quod inique gessit. Et hoc ideo, quia non est personarum acceptio apud Deum, nulli parceretur pro majoritate sua.

CAPUT IV.

VERS. 1-18. — « Domini, quod justum est et

(30) August., in lib. Sentent. Prosperi.

(31) Id., super Genesisim.

« æquum servis præstate, scientes quia et vos Dominum habetis in cælo. Orationi instate vigilantes in ea, in gratiarum actione orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, propter quod etiam vinctus sum, ut manifestem illud ita ut oportet me loqui. In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes. Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere. Quæ circa me sunt omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus frater, et fidelis minister, et conservus in Domino, quem misi ad vos ad hoc ipsum, ut cognoscat quæ circa vos sunt, et consoletur corda vestra cum Onesimo charissimo et fideli fratre, qui ex vobis est, qui omnia quæ hic aguntur nota facient vobis. Salutatur vos Aristarchus concaptivus meus, et Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata. Si venerit ad vos, suscipite illum. Et Jesus qui dicitur Justus, qui sunt ex circumcissione. Hi soli sunt adjutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt solatio. Salutatur vos Epaphras, qui ex vobis est servus Jesu Christi, semper sollicitus pro vobis in orationibus, ut stetis perfecti et pleni in omni voluntate Dei. Testimonium enim illi perhibeo qui habet multum laborem pro vobis, et pro his qui sunt Laodiciæ, et qui Hierapoli. Salutatur vos Lucas medicus charissimus, et Demas. Salutatur fratres qui sunt Laodiciæ et Nympham, et quæ in domo ejus est Ecclesia. Et cum lecta fuerit apud vos Epistola hæc, facite ut et in Laodicensium Ecclesia legatur, et ea quæ Laodicensium est, vobis legatur. Et dicite Archippo: Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas. Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen. »

Domini, quod justum, etc. Quasi dicat: Et vos domini, præstate servis quod justum est, pro servitio, et æquum per naturam, ut scilicet homines reputetis, scientes quoniam et vos Dominum habetis in cælo, quasi non impotentem, et ideo talia exigite qualia vultis a vobis exigi, ita faciunt viri justis (33). Boni enim ex fide viventes, etiam adhuc ab illa civitate peregrinantes, qui imperant, serviunt eis, quibus videntur imperare, quia non cupiditate imperant dominandi, sed officio consulendi, et beneficia providendi. *Orationi.* Quasi dicat: Singulatim diversos monui, communiter autem omnes vos moneo, instate orationi vigilantes in ea. Quasi dicat: Etiam nocte instate, vel vigilantes, id est non pigri, in ea oratione facta de futuris. Vos dico manentes in actione gratiarum de præteritis; instate, dico, orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis, id est os meum faciat apertum quod ad hoc datum est ut inde prodeat verbum. Os autem apertum est, quoniam multa et magna

(32) Id., in lib. Sent. Prosp.

(33) Id., De verb. Evang.

dicit. Et ad quid velit sibi aperiri os, ostendit dicens: scilicet ad loquendum mysterium Christi, id est ad exponendum illud, quod est secretum de Christo, id est nativitatem, passionem, etc. Propter quod opus, scilicet quia Christi secreta expono, *vinctus sum*. Dico aperiat mihi os ad loquendum mysterium, et ita loquendum ut manifestem, aperte illud quod absconditum est infidelibus ita, constanter et discrete, ut oportet me, qui Apostolus sum, loqui. Vos etiam ipsi, in sapientia Dei, quam habetis, *ambulate*, id est proficite usque ad eos illuminandos, qui sunt foris, id est extra Ecclesiam. Cautè conversandum est inter perfidos ne scandalizentur, ne fiat eis occasio blasphemandi, et ne incitentur ad persequendum. Sapienter *ambulate* dico, non impediens, sed *redimentes tempus*, id est aliquibus modis præparantes opportunitatem prædicandi eis: et habito tempore, *sermo vester semper sit in gratia*, id est talis ut gratus sit auditoribus. Vel, in gratia, prædicanda, non in lege, et sit *conditus sale sapientiæ*, ita, ut sciatis quomodo oporteat vos respondere unicuique, quia aliter idiotæ, aliter litterato, et aliis personis aliter et aliter respondendum est. *Omnia autem quæ circa me sunt*, id est tribulationes quæ undique sunt, vel quæ non pertingunt usque ad animam, *nota faciet*, et ideo non fuerit opus scribi, *Tychicus* (per hunc creditur misisse Epistolam) *charissimus frater*, in fide, et *fidelis minister*, in prædicatione, et *conservus* in adversis, et hoc, in Domino, id est propter Dominum. *Quem ego misi ad vos ad hoc ipsum*, id est ad simile aliquid, scilicet ut cognoscat quæ circa vos sunt. [Ambrosius] Cavete ergo vobis, magis sibi cavere debet quum se videt cognosci. Misi dico, cum *Onesimo charissimo nostro et fideli fratre qui est ex vobis*, qui scilicet, et *Tychicus*, *omnia nota facient vobis quæ hic aguntur*. *Salutat vos Aristarchus concaptivus meus*, id est particeps, et socius laborum meorum; et *Marcus consobrinus Barnabæ*, de quo, Marco vel Barnaba, accepistis mandata, ista, scilicet quod discessisset a me, et ideo non reciperetis illum; sed si modo venerit ad vos, excipite illum. Vel, accepistis mandata, scilicet quod rediit ad me et ideo, si venerit ad vos excipite illum. Et *Jesus salutatur vos, qui dicitur Justus*; qui, scilicet isti prædicti, sunt ex circumcissione, et idem tamen mecum asserunt de gratia.

A *Hi soli de Judæis, sunt modo adjutores mei in regno Dei* prædicando, qui mihi, posito in tribulatione, sunt solatio, vicem meam supplendo. *Salutat vos Epaphras qui ex vobis est servus Christi Jesu*, non legis, semper sollicitus pro vobis in orationibus, in quibus pro vobis orat, ut stetis, id est perseveretis, perfecti et pleni in omni voluntate Dei, scilicet velitis omnia quæ Deus vult, et nihil adjungatis præter ea quæ Deus vult. Et vere sollicitus est pro vobis. *Testimonium enim illi perhibeo, quod habet multum laborem pro vobis*, non solum orando, sed etiam aliis modis. Estote ergo et vos pro nobis solliciti, et non solum pro nobis, sed etiam pro his qui sunt *Laodicæ, et qui sunt Hierapoli*. *Salutat vos Lucas*, evangelista, *medicus charissimus, et Demas*. *Salutate fratres qui sunt Laodicæ, et specialiter Nympham, quæ prædicatores recipit et sustentat, et quæ in domo ejus est Ecclesia*, id est familiam. Et cum fuerit lecta apud vos hæc Epistola, facite ut et in *Laodicensium Ecclesia* legatur, et vobis legatur ea, vel vos legatis eam quæ *Laodicensium* est, id est quam ego illis misi, vel quam ipsi mihi miserunt, ut videatis hic esse responsum quæstionibus illis. Ex hoc loco intelligimus quod generales sunt instructiones Apostoli, et ad hominum profectum scriptæ sunt Epistolæ. Et, ipsi vos qui spiritu errastis olim, dicite *Archippo: Vide ministerium*, id est esto sollicitus circa ministerium, quod accepisti in Domino, id est in his rebus quæ sunt Domini, ut illud impleas, ut sicut per inobedientiam istorum cessavit, ita per correctionem accingatur. Et nota quod præpositum eorum per eos ipsos commonet, ut qui regendam Ecclesiam eorum accepit sit sollicitus de eis, et quia plebis causa scribitur Epistola, ideo non ad rectorem destinatur, sed ad Ecclesiam. *Salutatio*. Quasi dicat: Ut sciatis a me missam Epistolam, *salutatio mea manu Pauli* scripta est. Et antequam salutationem ponat, præmittit exhortationem dicens: *Memores estote vinculorum meorum*, id est in mente habete qua causa patiar, scilicet quia solam fidem prædico. Hoc dicit ut tales se præbeant, pro quibus non ægre ferat se pati injurias, ut simpliciter patientur, vel ut pro eo orent ut necessaria ministrent. Quæ autem sit salutatio, ostendit addens: *Gratia Domini Jesu sit vobiscum. Amen.*

IN EPISTOLAM I AD THESSALONICENSES

197 ARGUMENTUM.

Thessalonicenses sunt Macedones, qui accepto verbo veritatis perstiterunt in fide, etiam in persecutione civium suorum. Præterea nec receperunt falsos apostolos, nec ea quæ a falsis apostolis dicebantur. Hos collaudat Apostolus scribens eis ab

Athenis, per Tychicum diaconem, et Onesimum acolythum.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 4-3. — « Paulus et Silvanus, et Timotheus, « Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo Patre nostro « et Domino nostro Jesu Christo, gratia vobis et

« pax. Gratias agimus Deo semper pro omnibus
« vobis, memoriam vestri facientes in orationibus
« nostris sine intermissione, memores operis fidei
« vestræ, et laboris, et charitatis, et sustinentiæ
« spei Domini nostri Jesu Christi, ante Deum et
« Patrem nostrum. »

Paulus et Silvanus, etc. [Haimo.] Hanc Epistolam scribit Apostolus Thessalonicensibus. Thessalonica metropolis est Macedoniæ, quæ est provincia Græcorum. Thessalonicenses ergo sunt Macedones, qui facile ab Apostolo conversi, nec per tribulationes, nec per pseudoprædicatores potuerunt moveri a fidei veritate. [Ambrosius.] Hos collaudat Apostolus, eo quod in accepta gratia permanentes ad profectum præmii virtutibus aucti sunt meliora sectando. Tantæ enim fidei imbiberant spiritum, ut spe futurorum etiam a civibus suis non credentibus, pericula devoto animo pro nomine Christi sustinerent. Erant tamen inter eos aliqui otiosi et curiosi; aliqui etiam de resurrectione minus sentientes, et ideo nimis temere de morte amicorum dolentes; aliqui etiam eorum erant fornicatores. Hos ergo in hac Epistola corrigit Apostolus, et perfectos monet non cedere adversis pseudoapostolis, et ut alios corrigan. [Haimo.] Scripsit autem ab Athenis. Et est intentio Apostoli in hac Epistola pravos et incorrectos corrigere, et bonos ad perseverantium aliorumque correctionem cohortari. Modus talis est: De more suo salutationem præmittit: qua præmissa de bonis eorum gratias agit, commemorans non solum fidem et opera, sed etiam conversionis modum et malorum sustinentiam. Et ut ad perseverandum magis eos provocet, de suis quoque laboribus, et Evangelii veritate, et prudenti inter eos conversatione, et quanto affectu eos desideret videre, interserit. Deinde pravos, ut a luxuria, et otio et curiositate contineant, obsecrat; et mortuos resurrecturos confirmat. Circa finem moralis est instructio. Præmittit autem salutationem, dicens: *Paulus, et Silvanus, et Timotheus*. Hi coadjutores fuerunt Apostoli in illis instruendis, et in profectu illorum pariter gaudebant. Et ideo nominibus illorum præscribitur salutio, sed sensus et verba Epistolæ solius Apostoli sunt. Hi, inquam, scribunt *Ecclesiæ Thessalonicensium*, congregatæ in *Deo Patre et Domino Jesu Christo*. Quasi dicat: Quod est Ecclesia in unitate fidei congregata est, Deo Patre operante, et Christo ejus Filio. Et ante alia salutant in hunc modum; *Gratia sit vobis et pax*. Exposita ne exponas, ne actum agas. [Ambrosius.] Post salutationem primum confirmat bonos, de profectu illorum referens gratias Deo a quo sunt omnia bona, hoc modo: *Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis*, quia sunt bona quæ in vobis sunt, et a Deo sunt. Nos dico, *facientes memoriam vestri in orationibus nostris*, ut perstetis in bono. Orationibus, dico, habitis *sine intermissione* certarum horarum. Unde autem gratias agat, ostendit, subdens: Nos, dico, *memores operis*, id est confessionis, *fidei vestræ*, prop

A enim opus fidei est confessio, *et laboris vestri* quem habuerunt pro se et pro proximis, *et charitatis habitæ* in Deum et proximum, *et sustinentiæ habitæ* contra mala, quæ sustinentia est *spei*, quia eam facit spes gloriæ. Non enim tanta mala possent sustinere, nisi spes eos confirmaret quæ spes non frustratur, quia est *Domini nostri Jesu Christi*, qui bene potest et vult implere; *spei*, dico, existentis *ante Deum et Patrem nostrum*, quia ita certi estis, ac si jam videatis eum, et ita eos animat. Vel, ante Deum existit, quia ei bene placet, non ad aspectum hominum, et eo auctore est.

VERS. 4-10. — « Scientes, fratres dilecti a Deo, « electionem vestram, quia Evangelium nostrum « non fuit ad vos in sermone tantum, sed et in vir- « tute et Spiritu sancto, et in plenitudine multa, « sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos. « Et vos imitatores nostri facti estis et Domini, « excipientes verbum in tribulatione multa cum « gaudio Spiritus sancti, ita ut facti sitis forma « omnibus credentibus in Macedonia et in Achaia. « A vobis enim diffamatus est sermo Domini, non « solum in Macedonia et in Achaia, sed et in omni « loco fides vestra quæ est ad Deum profecta est, « ita ut non sit nobis necesse quidquam loqui. Ipsi « enim de nobis annuntiant qualem introitam ha- « buerimus ad vos, et quomodo conversi estis ad « Deum a simulacris servire Deo vivo et vero, ex- « spectare Filium ejus de cælis quem suscitavit ex « mortuis Jesum, qui eripuit nos ab ira ventura. »

Scientes. Quasi dicat: De his agimus gratias Deo, quia scimus quod dilexit vos, et elegit sola gratia. Et hoc est quod ait: *Agimus gratias Deo, scientes, o fratres dilecti a Deo, electionem vestram*, id est quod dilecti et electi estis a Deo: quod per hoc scimus, *quia Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum*, [Haimo.] id est in ostensione verborum, *sed in virtute* miraculorum, quia multa fecit apud eos miracula, doctrinam ejus confirmantia, *et in Spiritu sancto*, quia per me recepistis dona Spiritus sancti: *Et non parce, sed in plenitudine multa*. Hoc ideo dicit ut in nullo videantur sibi minores Ecclesiis Judæorum, et gaudeant in dono Dei qui participes illos facere dignatus est promissionis Abraham. *Sicut*, etc. Quasi dicat: Ita istud divinum scimus, scilicet quod estis a Deo electi, *sicut vos scitis*, istud visibile, scilicet *quales*, id est quam afflicti *fuerimus in vobis*, id est inter vos, et hoc *propter vos*, id est pro vestra salute. Quasi dicat: Per hoc etiam quod non passi sumus; in exemplum vobis patet quod Deus et vos dilexit et elegit. [Ambrosius.] *Et vos*. Quasi dicat: Nos passi sumus in exemplum vobis, *et vos facti estis imitatores nostri et Domini*, qui sustinuit crucem. Probra enim et injurias a civibus suis tolerarunt spe futurorum. Unde æmuli dicuntur apostolorum et ipsius Domini, quia et Dominus eadem a Judæis passus est, et Apostoli Dominum sequentes persecutiones passi sunt gaudentes, quia habiti sunt digni pro nomine Domini contumelias pati. V

dico, *excipientes verbum in tribulatione multa nostra, scilicet et vestra, quia tribulatio non fecit vos dimittere verbum.* [Haimo.] *Excipientes, dico, cum gaudio Spiritus sancti, quod, scilicet fecit in vobis Spiritus sanctus, imitatores nostri facti estis, ita ut sitis facti forma, id est exemplum confessionis et doctrinæ omnibus credentibus, qui sunt in Macedonia et Achaia, qui exemplo vestro non timent confiteri. Et vere forma facti estis omnibus. A vobis enim diffamatus, id est divulgatus est, sermo Domini, id est ab exemplo patientiæ vestræ hoc processit, quod alii verbum Dei aperte prædicant.* [Ambrosius.] *Divulgatus est, dico, quia non solum in Macedonia et in Achaia, sed in omni loco, adjacenti vobis et vicino, non solum sermo, sed fides vestra, id est profectio fidei, profecta est, id est processit, quæ fides est, ad Deum tantum ut est in martyribus quod non est fides, est minus perfectorum qui et quæ mundi sunt, cogitant. Processit, dico, ita ut non necesse sit nobis quidquam loqui de vobis ad alios incitandos. Ipsi enim de vobis, id est omnes alii annuntiant qualem introitum habuerimus ad vos, id est quam afflicti fuerimus quando venimus ad vos; et tamen quomodo, id est quam vehementer conversi estis, licet nos afflicti fuerimus, dico, ad Deum a simulacris ad veritatem a simulatione, ad unum a multis. Conversi estis, dico, servire Deo vivo et vero, et serviendo exspectare Filium ejus venturum de cælis, id est a Deo conversi estis ut serviatis Deo ita pure, ut convenit servire vivo et vero, qui in veritate est Deus, et vivit æternaliter, et in hac servitute exspectetis videre Filium Dei quando veniet, et non aliud desideretis dari vobis quam videre Christum secundum divinitatem quem mali non videbunt. Unde dicit Scriptura: Tollatur impius, ne videat Filium Dei. Quem Filium suscitavit Pater ex mortuis. Ipsum, dico, per hoc factum suis Dominum Jesum, id est regem et salvatorem suorum. Qui, Filius, eripuit nos ab ira ventura, quia et in baptismo dimittit peccatum, et in futuro liberabit a pœna.*

198 CAPUT II.

VERS. 1-8. — « Nam et ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad vos, quia non inanis fuit, sed ante passi multa et contumeliis affecti, sicut scitis in Philippis, fiduciam habuimus in Deo nostro loqui ad vos Evangelium Dei in multa sollicitudine. Exhortatio enim nostra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo; sed sicut probati sumus a Deo ut crederetur nobis Evangelium ita loquimur, non quasi hominibus placentes, sed Deo qui probat corda nostra. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis sicut scitis, neque in occasione avaritiæ, Deus testis est: nec quærentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab aliis, cum possemus vobis oneri esse ut Christi Apostoli. Sed facti sumus parvuli

A « in medio vestrum, tanquam si nutrix foveat filios suos, ita desiderantes vos cupide, volebamus tradere vobis, non solum Evangelium Dei, sed etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis. »

Nam ipsi. Hic de laboribus suis commemorat. Quasi dicat: Ideo dico qualem introitum habuerimus, et ejus qualitatem non expono, quia non est necesse. Nam vos ipsi, o fratres, scitis introitum nostrum ad vos, hoc de illo scitis quia non fuit inanis, id est facilis, id est non fuit in prosperitate sæculari, quæ inanis est; sed fuit in multa sollicitudine pro adversis quæ sustinuimus. Et propterea habuimus fiduciam, non in adversis qui fragiles sumus, sed in Deo nostro loqui ad vos Evangelium Dei, sic et vos facite. Confidite, scilicet in Deo non in vobis. B Nos dico, antequam, ad vos veniremus passi multa, et contumeliis affecti in Philippis sicut scitis. Ecce antequam veniremus ad vos et post passi sumus, ut non liceret confidere in nobis, et ita esset labor noster inanis. [Ambrosius] Hanc pressuram quam nunc memorat passus est in Philippis propter spiritum pythoneum quem a puella dejecerat. Vel ita: Hoc de introitu modo scitis, quia non fuit inanis, id est propter nulla mala cessavi loqui verbum Dei, quod est signum devoti et fidelis prædicatoris, scilicet ne in pressura loqui verbum Dei timeat. Inanis enim est ille qui terrore præsentis, formidinem patitur prædicandi. Non fuit inanis, dico, sed, licet ante, essemus passi et contumeliis affecti in Philippis, sicut scitis, et apud vos in multa sollicitudine, id est multum solliciti: nec tamen extimui- C mus, sed habuimus fiduciam in Deo nostro loqui ad vos Evangelium Dei. Per hæc de se relata, et per illorum bene cæpta monet illos permanere in patientia. Exhortatio enim. Hic contra pseudoapostolos videtur incipere, commemorans de Evangelii veritate. [Haimo.] Deinde de sua inter eos prudenti conversatione. Quasi dicat: Merito habuimus fiduciam in Domino, quia exhortatio nostra, id est prædicatio qua exhortamur alios, non est de errore, id est de mendacio, sed de veritate, neque de immunditia sicut sunt carnales observantiæ post Christum, vel usus mulierum, et quorundam aliorum: quæ quidam prædicabant; neque in dolo, id est in fraude, et astuta hypocrisi: etiam veritas est quandoque in dolo, quando, scilicet non amore veritatis et utilitate auditorum prædicatur, sed ut gloria vel quod lucrum acquiratur. Non in dolo, dico, sed potius ita vere et pura intentione loquimur, sicut probati et electi sumus a Deo, ad hoc ut crederetur nobis, sicut fidelibus, Evangelium. D

(1) Loquimur, dico, non quasi hominibus placentes, id est placere quærentes, quia nec speciem placentis habemus, sed placentes Deo, quod probat corda nostra, id est probata facit, ut sibi non hominibus placeamus, quod nisi ipse operetur in nobis, vitare

(1) Aug., in lib. Sentent. Prosperii.

nequimus. Quas enim vires nocendi haberet humanæ gloriæ amor non sentit, nisi qui ei bellum indixerit, quia et si cuique facile est laudem non cupere, dum negatur, difficile est tamen ea non delectari cum offertur, et vere non quæro hominibus placere. Nec enim aliquando fuimus in sermone adulationis, per quod alii placent hominibus, *sicut scitis*. Et vere non est in dolo prædicatio nostra, quia *neque in occasione avaritiæ*, non dico in avaritia, sed nec feci, nec dixi etiam in quo esset occasio avaritiæ. Et inde *Deus testis est* mihi qui novit corda. Hoc enim non ita patet. Avaritiam non sectamur, nec gloriam, et hoc est, *neque etiam sumus quærentes gloriam ab hominibus, neque a vobis, neque ab aliis*, sed a Deo tantum. [Ambrosius] In hoc tangit pseudoapostolos, qui se potius quam doctrinam Domini commendari volebant. Apostolus autem qui gloriam non ad præsens, sed in futuro quærebat, se humilem faciebat, ut Dei prædicatio exaltaretur. *Cum possemus*. Quasi dicat: Dico quod non in occasione avaritiæ prædicavimus, *cum*, id est quamvis *possemus*, quod non pseudo, *esse vobis oneri*, ut nobis ministraretis necessaria. Possemus, dico, *ut Christi apostoli*. [Ambrosius] In tantum gravat pseudo causam, ut se abnuere dicat, cum liceret illi subsidia requirere ad comprimendum illos, quibus non facultas erat, nec pudor poscendi. Apostolicæ autem potestatis debitum vocat onus, propter pseudoapostolos, qui illud indebite usurpantes importune a plebibus exigebat *Sed facti*. Quasi dicat: Nihil horum quærimus, *sed potius facti sumus parvuli*, id est humiles, *in medio vestrum*, id est communiter ad omnes vos. [Haimo.] Et hoc pro bono; et ita sollicitè fecimus *tanquam si nutrix foveat filios suos*, non alienos. Alienos enim quandoque nutrit mulier pro mercede, non ex amore; proprios vero ex dilectione. Ideo congrue ait, *tanquam si nutrix foveat filios suos*. In hoc enim notatur labor, et humiliatio, et dilectio, quia non pro mercede fit. Hoc autem ad intelligendam charitatem suam erga eos *sed dixisse* significat, dicens: *ita nos in toto labore nostro desiderantes*, non vestra, sed *vos*, id est vestram salutem cupide volebamus tradere vobis non solum Evangelium Dei, sed et etiam animas nostras, pro assertione Evangelii. Et hoc ideo *quoniam charissimi nobis facti estis*, fidem Dei recipiendo, et vos bene nobis applicando. Et recte dico quod facti sumus parvuli, sicut nutrix.

VERS. 9-20. — « Memores enim facti estis, fratres, laboris nostri et fatigationis, nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus, prædicavimus in vobis Evangelium Dei. Vos testes estis et Deus, quam sancte et juste et sine querela vobis qui credidistis affuimus, sicut scitis qualiter unumquemque vestrum sicut pater filios suos deprecantes vos et consolantes, testificati sumus ut ambularetis digne Deo qui vocavit vos in suum regnum et gloriam. Ideo et nos gratias agimus Deo sine intermissione, quoniam cum accepisse-

A « tis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed sicut est vere verbum Dei, qui operatur in vobis qui credidistis. « Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei quæ sunt in Judæa in Christo Jesu, quia « eadem passi estis, et vos a contribulibus vestris, « sicut et ipsi a Judæis qui et Dominum occiderunt « Jesum et prophetas, et nos persecuti sunt, et « Deo non placent, et omnibus hominibus adversantur, prohibentes nos gentibus loqui ut salvi fiant, « ut impleant peccata sua semper. Pervenit enim « ira Dei super illos usque in finem. Nos autem, « fratres, desolati a vobis ad tempus horæ, aspectu « non corde abundantius festinavimus faciem vestram videre cum multo desiderio, quoniam voluimus venire ad vos, ego quidem Paulus et semel « et iterum, sed impedivit nos Satan. Quæ est « enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum nostrum Jesum « Christum estis in adventu ejus? Vos enim estis « gloria nostra et gaudium. »

B « Memores enim estis, o fratres, laboris nostri et fatigationis. Hoc addidit, quia est labor sine fatigatione. Et recte dixi fatigationis et laboris, quia prædicavimus vobis Evangelium Dei operantes manibus nostris nocte et die, ne quem vestrum gravaremus, accipiendo aliquid ab eo. Hoc etiam faciebat ut pseudo repelleret a prædicatione. Vos enim. Quasi dicat: Ita ante conversionem nos habuimus erga vos sicut et post conversionem. Vos estis enim, et testis est Deus quam sancte, quantum ad vos, et C juste, quantum ad proximum, faciendo debita, et sine querela, scilicet non faciendo indebita, affuimus vobis qui credidistis, quando adhuc erant educandi. Et ita hoc scitis sicut scitis hoc aliud, scilicet qualiter vos deprecantes unumquemque vestrum, deprecantes, dico, tanquam pater filios suos, id est tanto affectu, quanto pater filios, et consolantes vos, si quis vestrum de peccato, vel de alio sollicitus erat. Testificati sumus, id est sub testimonio ipsorum sanctorum adjuravimus, ut ambularetis, proficiendo, digne Deo, sequentes in operibus voluntatem ejus. Quod utique debetis, quia ipse est qui vocavit, vocatione quæ est secundum propositum. [Augustinus] Vos, cum essetis adversi in suum regnum et gloriam, scilicet ut essetis de regno suo quos hic regeret, et post in gloria coronaret.

D 199 Ideo, scilicet quia vocavit nos, et nos, non solum vos, agimus gratias Deo, quia hoc fecit Deus, agimus, dico, sine intermissione. Vocavit, dico, quia vos cito et firmiter recepistis. Quod ita ait: Quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, id est cum accepissetis solo auditu verbum quod, de Deo est. Vel, verbum auditus Dei, id est quod audivimus a Deo loquente in nobis, vel, in quo auditur Deus. Cum, inquam, accepistis illud, non ut verbum hominum, scilicet quasi a sapientibus esset, sed sicut verbum Dei, ut vere est. [Ambrosius] Tanta enim devotione susce-

perunt verbum ut probarent se intellexisse Dei esse doctrinam. *Qui Deus operatur in vobis*, quotidie opera bona, *qui credulistis*, venturi per fidem in idipsum, quod credidistis. *Vos enim*. Multa dixit contra pseudo: hic jam monet ne pro sua vel apostolorum tribulatione moveantur. Quasi dicat: In vobis operatur, et hoc effectus indicat: *vos enim, o fratres, facti estis imitatores Ecclesiarum Dei quæ sunt in Judæa, ædificatæ in Christo Jesu*, id est in fide et institutione ipsius Christi, imitatores facti estis in hoc utique *quia eadem passi estis, et vos a contribulibus vestris, sicut et ipsi*, qui in Judæa sunt, *passi sunt a Judæis, qui, Judæi adeo asperi fuerunt, quod et Christum Dominum occiderunt, et prophetas; et nos apostolos Christi persecuti sunt*. Nos dico, in quo putant, se obsequi et placere Deo. *Et tamen Deo non placent, et omnibus, hominibus*, id est saluti omnium hominum *adversantur prohibentes nos loqui gentibus, ut salvæ fiant*. Ideo hoc faciunt *ut semper impleant peccata sua*, id est ut in peccatis permanendo ipsa peccata sua et parentum consumment, secundum illud: *Qui in sordibus est, sordescat adhuc* (Apoc xxii), et vindictam peccatis suis et parentum debitam in se provocent.

Quadraginta quidem annos post passionem Domini dedit Deus Judæis ad pœnitentiam. Illis transactis cum nollent credere, completa sunt peccata eorum. Unde dixit eis Dominus: *Implete mensuram patrum vestrorum* (Matth. xxiii). Quando autem hæc dixit Apostolus, Jerusalem necdum erant impleta peccata, sed completa sunt venientibus Romanis. Unde subdit: *Pervenit enim*, quasi dicat: Quod impleverunt peccata, effectus indicat, *quia pervenit ira Dei*, id est vindicta Dei, *super illos*, scilicet opprimens illos *usque in finem*. Ira Dei est adventus Romanorum, quando perditum sunt gladio, fame, pestilentia, captivitate, quæ ira durat eis usque in finem sæculi, quia semper erunt captivi. Vel sicut quidam codices habent, *prævenit ira Dei*, id est vindicta Dei ante venit in hoc sæculo *super illos*, quæ durabit *usque in finem*, quæ ideo dicitur prævenire, quia vindictam futuri iudicii in qua illi æternaliter puniantur, prævenit hæc temporalis pœna, et post sequitur æterna. Vel de vindicta interiori agit, qua Deus punivit eos excæcando. Quasi dicat: Ideo implent, id est consummant peccata, quia pervenit ira, id est vindicta cæcitalis super illos opprimens illos ut excæcentur: et hoc usque in finem, id est usque in æternam pœnam, vel, usque in finem sæculi, quia in fine sæculi convertentur Judæi, quando Abraham revertetur ad pueros expectantes cum asino. *Nos autem*. Hic commemorat quanto affectu eos videre desideraverit. Quasi dicat: Vos multa passi estis. *Nos autem, o fratres desolati a vobis*, id est causa vestra, non nostra, *ad tempus*, id est antequam sciremus constantiam vestram. Nos dico, *remotia vobis, ore*, id est sermone, *aspectu*, id est præsentia corporis; *non corde*, id est dilectionis affectu. Quasi dicat: Os et

aspectus cessant, quia vos alloqui non possum, nec videre; sed cordis affectus et sollicitudo nunquam cessat. Nos, dico, *desolati abundantius*, quam si nihil pateremini, *festinavimus*, et ideo state, *vilere faciem vestram*, propter majorem instructionem, ut plene vos instruam, in quo vobis mala fierent. Festinavimus videre, dico, *cum multo desiderio*, exhortandi vos. Et vere festinavimus, *quoniam* quidem, nos omnes *voluimus venire ad vos*. *Ego quidem Paulus*, qui plus aliis curo, *et semel et iterum*, volui venire, *sed Satanas*, qui saluti adversatur, *impedivit nos*. Ideo magis cavete et timeate, quod Deus permisit Apostolum impediri, ne veniret ad eos. Ad majorem istorum est, si steterint eo absente. *Quæ enim*. Quasi dicat: Ideo venire volui, vel ideo Satanas impedivit, quia *quæ est spes nostra*, hic in præsentia, aut in futuro quod erat, *gaudium*, scilicet præmium, quod erit commune omnium bonorum, *aut corona gloriæ*, scilicet præmium quod tantum erit victorum? *Nonne vos*, si steteritis *ante Dominum nostrum Jesum Christum*. id est in beneplacito Dei. Vel quia vos *estis ante Dominum nostrum*, bene firmati. Nonne, inquam, estis, id est eritis, corona nostra *in adventu ejus*, id est quando Dominus venerit. Quasi dicat: Eritis. Manifestum enim est quod perfectio discipulorum gaudium et corona est magistrorum. [Ambrosius] Hi sunt enim qui labores fructuum suorum edituri sunt. Fructus enim magistri est obedientia discipuli, cujus bona conversatio, coronam dat magistro iudice Christo. Et vere tunc eritis corona nostra. *Enim*, id est quia et modo *vos estis gloria nostra*, apud alias Ecclesias, et estis *gaudium nostrum* apud nos. Et si modo gloria nobis estis, quid eritis nobis apud verum iudicem?

CAPUT III.

Vers. 1-13. — « Propter quod non sustinentes
« amplius, placuit nobis remanere Athenis solis, et
« misimus Timotheum fratrem nostrum et minist-
« rum Dei in Evangelio Christi, ad confirmandos
« vos et exhortandos pro fide vestra, ut nemo mo-
« veatur in tribulationibus istis. Ipsi enim scitis
« quod in hoc positi sumus. Nam et cum apud vos
« essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribu-
« lationes, sicut et factum est, et scitis. Propterea
« et ego amplius non sustinens nisi ad cognoscen-
« dum fidem vestram. ne torte tentaverit vobis qui
« tentat, et inanis fiat labor noster. Nunc autem
« veniente Timotheo ad nos a vobis, et annuntiante
« nobis fidem et charitatem vestram; et quia me-
« moriam nostri habetis bonam, semper desideran-
« tes nos videre, sicut et nos quoque vos: ideo
« consolati sumus, fratres, in vobis, in omni ne-
« cessitate et tribulatione nostra per fidem vestram,
« quoniam nunc vivimus, si vos estis in Domino.
« Quam enim gratiarum actionem possumus Deo
« retribuere pro vobis in omni gaudio quo gaudemus
« propter vos ante Deum nostrum, nocte ac die
« abundantius orantes, ut videamus faciem vestram,

« et compleamus ea quæ desunt fidei vestræ? Ipse
 « autem Deus, et Pater noster, et Dominus Jesus
 « Christus dirigat viam nostram ad vos. Vos autem
 « Dominus multiplicet et abundare faciat charita-
 « tem vestram in invicem et in omnes, quemadmo-
 « dum et nos in vobis ad confirmanda corda vestra
 « sine querela in sanctitate ante Deum, et Patrem
 « nostrum in adventu Domini nostri Jesu Christi
 « cum omnibus sanctis ejus. Amen. »

Propter quod, scilicet quia estis gloria nostra, vel quia sumus desolati pro vobis, non sustinentes amplius, ignorare statum vestrum, quia quasi pondus erat, dum nescirem de constantia vestra, placuit nobis solis, scilicet mihi et Silvano remanere Athenis et misimus Timotheum fratrem nostrum et ministrum Dei in Evangelio Christi, prædicando, ad confirmandos vos addendo, si quid deerat vobis, et exhortandos vos, ut in quibus eratis bonis, staretis, et hoc pro fide vestra, defendenda, ut nemo vestrum moveatur ab integritate fidei in tribulationibus istis transitoriis. Ipsi enim. Quasi dicat: Nemo debet mori propter tribulationes, quia ad hoc destinati sumus, quod ita ait: Ipsi enim scitis quod in hoc, id est in ferendis tribulationibus positi sumus, a Christo, id est destinati. Vel, in hoc, id est in tribulationibus positi, stabiles sumus: et vere in hoc positi sumus, nam cum quod apud vos essemus, prædicebamus vobis nos passuros tribulationes, sicut patet, et factum est et scitis, si nos præscivimus et non fugimus, tunc et vos patimini qui hæc scitis. [Ambrosius] Propterea, scilicet quia et nos passi sumus, ne pro nobis terreamini, non solum propter alia quæ supra dixi, et ego amplius non sustinens nescire quid ageretur apud vos, misi Timotheum, creatum ab apostolo episcopum ad cognoscendum fidem vestram, ne forte is qui tentat, id est cujus officium est tentare, scilicet diabolus tentet vos, id est deceperit: hoc de infirmis timendum erat; et ne inanis fiat labor vester id est quidquid boni hucusque fecistis. Nunc autem, quasi dicat: Misi Timotheum ad cognoscendum fidem vestram. Nunc autem veniente Timotheo a vobis ad nos, et annuntiante nobis fidem et charitatem vestram, in adversis, scilicet quod non pro vestris nec pro meis tribulationibus moti estis a fide et charitate Dei, et quia habetis bonam, id est vobis utilem, memoriam nostri, scilicet quod pro tribulationibus non viluimus. Vos dico, semper desiderantes videre nos pro exemplo, et ut de vobis gratularer, sicut nos quoque, desideramus videre vos. Ideo, scilicet quia annuntiavit hæc non pro præsentia ejus, nos qui prius eramus desolati, consolati sumus, id est consolationem accepimus, o fratres in vobis, id est pro vobis, in omni necessitate, id est penuria, et tribulatione nostra, et quomodo dixerit pro vobis, exponit, subdõens, scilicet per fidem vestram quam audivimus firmam. Vel, per fidem vestram, juro, consolati sumus, dico, et vere, quoniam nunc in hac miseris vivimus, quasi in cælo essemus. Si vos statis, recti et firmi in Domino, id

A est 200 in fide Domini. Quam enim. Quasi dicat: Vere consolati sumus; nam adeo, quod non dignas grates agere possumus, et hoc est quod ait, quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis? Nihil enim est tam dignum quod sufficere possit ad compensationem acquisitæ salutis gentium. Nos, dico, positi in omni gaudio quo gaudemus, quasi dicat: Quod non cito transit. Propter vos, stantes ante Deum nostrum, id est in beneplacito Dei. Nos, dico, nocte et die orantes, ut videamus faciem vestram, et compleamus ea quæ desunt fidei vestræ, quæ olim non potuimus docere vos, quia eratis parvuli. Orantes, dico, abundantius quam antea, quia modo plus posset addere eis. Nos oramus videre vos. Ipse autem Deus, qui potest, et Pater vester, qui vult bonum, et Dominus Jesus Christus, per quem omnia facit Pater, dirigat, id est faciat directam, et ab impedimentis liberam viam nostram ad vos. Sive autem, venerimus sive non, Dominus multiplicet vos in numero fidelium et virtutum, et abundare faciat charitatem, vel veritatem vestram invicem, inter vos, et in omnes etiam inimicos, ita perfecte, quemadmodum et nos in vobis, abundamus charitate. Dico ut faciam charitatem vestram abundare, ad hoc, scilicet ad confirmanda corda vestra., ita ut sitis siue querela, scilicet ne vos de malis conqueramini. Vel ita, innocentes sitis, ne quis de vobis possit conqueri, et ut sitis in sanctitate, id est in virtutum consummatione. Per hoc existentes ante Deum et Patrem nostrum, id est in beneplacito Dei, non ad aspectum hominum. Vos, dico, positi mente in adventu Domini nostri Jesu Christi cum omnibus sanctis, id est sicut faciunt omnes sancti. Vel existentes ante Dominum nostrum, id est in beneplacito Dei, usque in adventu Domini nostri Jesu Christi, qui erit cum omnibus sanctis, id est cum quibus veniet ad iudicium. Amen. Quasi dicat: Hoc vere erit.

CAPUT IV.

Vers. 1-11. — « De cætero ergo, fratres rogamus
 « vos et obsecramus in Domino Jesu, ut quemad-
 « modum accepistis a nobis quomodo oporteat vos
 « ambulare et placere Deo; sic et ambuletis, ut
 « abundetis magis. Scitis enim quæ præcepta
 « dederim vobis per Dominum Jesum. Hæc est
 « enim voluntas Dei sanctificatio vestra, ut ab-
 « stineatis vos a fornicatione, ut sciat unus-
 « quisque vestrum vas suum possidere in sanctifica-
 « tione et honore, non in passione desiderii, sicut
 « et gentes quæ ignorant Deum. Et ne quis super-
 « grediatur neque circumveniat in negotio fratrem
 « suum, quoniam vindex est Dominus de his om-
 « nibus, sicut prædiximus vobis, et testificati su-
 « mus. Non enim vocavit nos Deus in immundi-
 « tiam, sed in sanctificationem. Itaque qui hæc
 « spernit, non hominem spernit; sed Deum, qui
 « etiam dedit Spiritum suum sanctum in nobis. De
 « charitate autem fraternitatis, non necesse ha-
 « buimus scribere vobis. Ipsi enim vos a Deo di-

« dicistis, ut diligatis, invicem. Etenim illud facitis
 « in omnes fratres, in universa Macedonia. Roga-
 « mus autem vos, fratres, ut abundetis magis, et
 « operam detis ut quieti sitis, et ut vestrum nego-
 « tium agatis, et operemini manibus vestris sicut
 « præcepimus vobis, et ut honeste ambuletis ad
 « eos qui foris sunt, et nullius aliquid desideretis. »

De cætero ergo. Hactenus patientiam perfectis in sua vel illorum tribulatione suasit, nunc de munditia minoribus suadet, exhortans eos ad continentiam. [Haimo] Quasi dicat : Quia abundamus charitate in vobis, *de cætero ergo, o fratres rogamus et obsecramus.* Consuetudo est Apostoli ut verba duplicet vel triplicet unum habentia intellectum, sicut hic, Rogamus, dico, *in Domino Jesu*, id est si eum amatis, *ut*, scilicet, *ambuletis*, perseverando in bono, *ut etiam abundetis magis*, id est magis ac magis crescatis in fide et bonis operibus. Ambuletis, dico, *sic*, utique, *quemadmodum accepistis a nobis quomodo oporteat vos ambulare*, id est vivere, et hujus vitæ cursum perducere, in his sine quibus non est salus, *et placere Deo*, in his quæ consilio perfectionis adduntur. Ille enim placet Deo qui fidem rectam, quam executione virtutum et perfectæ operationis decorat. [Ambrosius, Haimo] Vel secundum aliam litteram quæ est, *sicut et ambulatis ut abundetis magis.* Et est ordo : Rogamus ut ambuletis ; subaudi, quemadmodum accepistis, audiendo et intelligendo, a nobis, id est a me, et a Silvano, quomodo oporteat eos ambulare et placere Deo, sicut et ambulatis, recte conversando : et rogamus ut abundetis magis. Hoc non mutatur. *Scitis enim.* Quasi dicat : Ideo moneo vos abundare et placere Deo, quia scitis *quæ præcepta*, id est quam honesta et quam utilia *dederint vobis.* Illa, dico hominibus ostensa per *Dominum Jesum.* Auctor ipse commendat ea, et vere bona sunt. Hæc est enim voluntas Dei, hoc est præceptum Dei, hoc est quod Deus vult, quia vobis prodest, non ipsi, scilicet *sanctificatio vestra*, id est ut vos sanctificetis bene operando, *et ut abstineatis*, quasi dicat : Longe remoti, vos, qui Christi estis, *a fornicatione* omni, scilicet carnali et spiritali : ita abstineatis, *ut sciat unusquisque vestrum suum vas*, scilicet corpus suum, quod est vas animæ, *possidere*, coercendo, *in sanctificatione* virtutum, *et honore*, ne inhonoretur aliqua turpitudine ; sed sicut studet officiorum suorum vasa munda servare, ita membrorum suorum officinas studeat per continentiam honorabiles exhibere. Vel ita : *ut sciat.* Quasi dicat : Ita ab illicito abstinete, ut nec licito abutamini : sed sciat unusquisque vestrum possidere vas, id est uxorem dominando ei : et hoc, in sanctificatione, scilicet abstinendo a coitu, et honore, scilicet non turpiter abutendo. Ea possideat in sanctificatione, dico, *et non in passione desiderii*, ut nec saltem desiderium sit quod est passio et læsio animæ ; *sicut et gentes* faciunt, quibus non debetis esse similes ; quia ipsæ sunt *quæ ignorant Deum.* Et hæc

A præcepta dedi *ne quis*, violentia *supergradiatur neque dolo circumveniat fratrem suum in negotio* privato uxoris, vel in quolibet negotio. Ideo abstinete ab his, *quoniam vindex est Dominus de his omnibus*, id est de fornicatione, desiderio, adulterio, vel fraude. Vindex est, dico, *sicut prædiximus vobis, et testificati sumus*, id est sub testimonio Scripturarum probavimus. *Non enim*, quasi dicat : Ideo ab istis abstinendum est, quia *non vocavit nos Deus in immunditiam*, scilicet ut immunditiæ serviamus, *sed in sanctificationem*, id est ut sancte vivamus. Et quia Deus vocavit non in immunditiam, *itaque qui hæc spernit*, quæ prædiximus, *non hominem solum spernit sed Deum* : cujus præcepta sunt, qui loquitur per os meum. qui etiam ad hæc peragenda, *dedit Spiritum suum sanctum in nobis.* [Ambrosius] Ne ergo tantum auditorem spernatis, qui in corpora subdito peccatis non habitat. Vel : dedit Spiritum suum sanctum in nobis, apostolis, ut major esset nobis auctoritas arguendi : contra cujus auctoritatem agi, non est tutum. *De charitate autem.* Quasi dicat : De his prædictis fuit opus ut scriberem vobis ; sed de charitate *fraternitatis*, qua fratres diligatis, *non habuimus necesse scribere vobis.* Ideo non fuit necesse scribere *enim* id est quia, *vos ipsi didicistis a Deo*, id est præcepto ipsius Christi, dicentis, *ma datum novum do vobis (Joan. XIII), ut diligatis invicem.* Vel : didicistis a Deo, per inspirationem, vel per effectum, quia ipse misertus est nobis. Et, ideo etiam non fuit necesse, *enim*, id est quia vos *facitis illud*, scilicet opus dilectionis *in omnes fratres, qui sunt in universa Macedonia.* *Rogamus autem.* Quasi dicat : facitis opus dilectionis, sed tamen *rogamus vos, o fratres, ut magis abundetis*, in charitate, *et operam detis, ut quieti sitis* a curiositate. Et nota quod ait, *operam detis.* Quasi dicat : Difficile est dimittere consuetudinem ; sed cogite vos etiam *ut vestrum negotium agatis*, dimissis alienis, quod nobis utile est in emendatione vitæ vestræ. *Et operemini manibus vestris*, quod adjuvat vos quietos esse, illud enim malum ex otio venit. Et hæc faciatis ita, *sicut præcipimus vobis, et ideo operemini manibus, ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt ; et nullius aliquid desideretis.* Quasi dicat : Ideo opus est agendum non otiantium, quia et honestum est, ei quasi lux ad infideles. Et non desiderabilis rem alterius, nedum rogetis vel tollatis aliquid.

VERS. 12-17. — « Nolumus autem vos ignorare, « fratres, de dormientibus, ut non contristemini « sicut de cæteri qui spem non habent. Si enim cre- « dimus quod Jesus mortuus est et resurrexit, ita « et Deus eos qui dormierunt per Jesum adducet « cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domi- « ni quia nos qui vivimus, qui residui sumus in « adventu Domini non præveniemus eos qui dor- « mierunt. Quoniam ipse Dominus in jussu et in « voce archangeli, et in tuba Dei descendet de « cælo, et mortui qui in Christo sunt, resurgent

« primi. Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum Domino erimus. Itaque consolamini invicem in verbis istis.»

¶ *Nolumus autem vos, etc.* Post exhortationem de continentia, et post correctionem a curiositate mortuos resurrecturos confirmat, et per Christi resurrectionem, et sua auctoritate. Quasi dicat: Non solum hæc prædicta volumus vos scire, sed etiam *nolumus vos ignorare jam de dormientibus, id est de mortuis, quia resurrecturi sunt.* [Haimo] Unde et mortuos recte dormientes appellat, quia quasi dormientes integri, et cito de somno mortis resurgent, *ut non contristemini, inconsolabiliter de morte amicorum, sicut et cæteri, id est infideles, qui spem non habent, resurrectionis et incorruptionis æternæ.* Admonet nos Apostolus, ut de mortuis charissimis nostris non contristemur, sicut et cæteri qui spem non habent. Non ait tantum, ut non contristemini, sed addit, sicut et cæteri qui spem non habent, id est resurrectionis. Necesse est enim ut contristeris, sed ubi contristaris, consoletur te spes; non ideo et dormientes eos appellat Scripturæ consuetudo verissima, ut cum dormientes audimus, evigilatos minime desperemus. Est ergo de mortuis eis qui diliguntur quædam tristitia quodammodo naturalis. Mortem quippe horret natura, nec mors homini accideret, nisi ex culpa præcedenti. Hinc igitur necesse est ut tristes simus, quando nos morientes deserunt quos amamus. Quia et si in æternum novimus eos non relinquere nos mansuros, sed aliquantulum præcedere secuturos, tamen mors ipsa quam natura refugit cum occupat dilectum, contristat in nobis ipsius dilectionis affectum. Contristamur ergo in nostrorum mortibus necessitate amittendi, sed cum spe recipiendi. Inde angimur, hinc consolamur; inde infirmitas animum afficit, hinc fides reficit; inde dolet humana conditio, hinc sanat divina promissio. Movere autem potest quomodo Dominus flebat mortuum, continuo eo jubente victurum; non mortuum flebat quam ipse suscitavit, sed mortem quam homo peccando contraxit. Si enim peccatum non præcessisset, sine dubio mors non subsequuta fuisset. Secuta est ergo et mors corporis, quam præcessit mors animæ. Mors animæ præcessit deserendo Deum, et mors corporis secuta est deserente anima. Hac deseruit Deum volens, hac coacta est deserere corpus nolens. Ac si illi diceretur: recessisti ab eo quem diligere debuisti, recede ab eo quod dilexisti. Quis enim vult mori prorsus? Nemo, et ita nemo ut Petro diceretur: *Alius te cinget, et ducet quo tu non vis* (Joan. XXI.) Si nulla esset mortis amaritudo, nulla esset martyrum fortitudo. Ideo non ait tantum, ut non contristemini, sed addidit, sicut et cæteri qui spem non habent.

Proinde pompa funeris, agmina exsequiarum,

(2) August., in lib. De bapt. parv.

A sumptuosa diligentia sepulturæ, monumentorum opulenta constructio vivorum sunt qualiacunque solatia, non adjutoria mortuorum. Orationibus vero sanctæ Ecclesiæ, et sacrificio salutari, et eleemosynis quæ pro eorum spiritibus erogantur, non est dubitandum mortuos juvari, ut cum eis misericordius agatur a Domino quam meruerunt eorum peccata. Hoc enim a Patribus traditum universa observat Ecclesia, ut pro eis qui in oratione corporis et sanguinis Domini defuncti sunt, eum ad ipsum sacrificium loco suo commemorantur oretur, ac pro illis quoque id offerri commemoretur. Cum vero eorum commendandarum causa opera misericordiæ celebrentur, quis eis dubitet suffragari, pro quibus orationes Deo non inaniter erogantur? Non est ambigendum ista prodesse defunctis, sed talibus qui ita vixerunt ante mortem, ut possint eis hæc utilia esse post mortem. Nam qui sine fide operante per dilectionem, ejusque sacramentis de corporibus exierunt, frustra illis a suis hujusmodi pietatis impenduntur officia, cujus dum hic essent fidei pignore caruerunt, non misericordiam sibi thesaurizantes, sed iram. Non ergo mortuis nova merita comparantur, cum pro eis boni aliquid operantur sui, sed eorum præcedentibus meritis consequentia ista redduntur. Non enim actum est, nisi cum vivere hic destitissent: et ideo istam finiens quisque vitam, nisi quod meruerit in ipsa, non poterit habere post ipsam. Permittantur itaque pia corda de suorum charorum mortibus contristari dolore sanabili, et consolabiles lacrymas fundant conditione mortali, quas tamen reprimat fidei gaudium, qua creduntur fideles quando moriuntur, aliquando tandem a nobis abire, et ad meliora transire. Sit pro viribus cura sepeliendi et sepulcra construendi, qui hæc in Scripturis inter opera bona deputata sunt: nec solum in corporibus patriarcharum et aliorum sanctorum, sed etiam in ipsius Domini corpore laudati sunt qui ista fecerunt. Impleant igitur hæc homines erga suos officia postremi muneris, et sui humani lenimenta mæroris. Verum illa quæ adjuvant spiritus defunctorum, scilicet oblationes, erogationes eleemosynarum multo pro eis observantius abundantiusque impendant. (2) Poterat enim Deus hæc donare credentibus, ut nec istius experirentur corporis mortem: sed si hoc fecisset, carni quædam felicitas adderetur, minueretur autem fidei fortitudo. Sic enim homines mortem istam timerent, ut non ob aliud felices dicerent esse Christianos, nisi quod omnino mori non possunt. Ac per hoc nemo propter vitam futuram ad Christi gloriam festinaret, sed propter mortis molestiam removendam: et sic delicate quodammodo crederetur in Christum. Plus ergo gratiæ præstitit fidelibus suis. Quid enim magnum esset videndo non mori eos qui crederent, credere et se non moriturum? Quanto majus est, quanto fortius, quanto laudabilius ita credere, ut s

speret moriturum, quia sine fine victurum? Unde et chari ejus superstites consolari queunt in tristitia mortis amici. (3) Quid enim mirum si contristaris, ubi corpus quod vivit ex anima, sit examine discedente anima? Qui ambulabat, jacet; qui loquebatur, tacet; clausi oculi, lucem non capiunt; aures nulla voce patescunt; omnia membrorum officia conquieverunt; non est qui moveat gressus ad ambulandum, manus ad operandum, sensus ad percipiendum. Nonne ista est domus quam nescio quis invisibilis habitator ornabat? Discessit qui non videtur, remansit quod cum dolore videatur; ista est causa tristitiæ, sed hujus tristitiæ sit consolatio, quod sequitur:

Si enim, etc. Quasi dicat: Non inconsolabiliter debetis contristari, enim id est quia *credimus quod Jesus mortuus est*. Hoc videtur obesse resurrectioni, sed attende quod sequitur: *Et resurrexit*. Et si hoc est, debemus credere quod sicut Christus mortuus est et resurrexit, ita et Deus eos qui dormierunt morte, per Jesum adducet, id est in fide Jesu. Vel, per Jesum, semper euntes, id est qui eum sequendo venerunt ad somnum mortis. Quasi dicat: Non solum illos qui vivi inveniuntur, sed etiam mortuos de quibus dubitatis, non solum suscitabit, sed etiam adducet: et si incinerati sunt, tamen adducet, ut sint cum eo, immortales, et in eadem beatitudine. [Haimo] Miram rem ait Apostolus, Christum enim qui jam vivit, et resurgens a mortuis, jam non moritur, dicit mortuum; et electos mortuos dicit dormientes. Christum ergo appellat mortuum, ut dum audimus illum mortuum fuisse, et resurrexisse, nos quoque speremus resurrecturos per virtutem divinitatis ejus. Electos autem ideo dicit dormientes, quia nemo tam facile potest socium excitare a somno, quam facile omnes excitantur a somno mortis. *Hoc enim*. Quasi dicat: Et vere adducet, nam hoc ordine quod vivi reperti, non prævenient mortuos, et si illos magis putatis cum Jesu abducendos: et hoc est quod ait, *hos enim dicimus vobis in verbo Domini*, quia hoc Deus nos docuit, quia nos qui vivimus et qui residui sumus in adventu Domini non præveniemus, resurgendo, eos qui dormierunt longo tempore, id est illi de nobis qui vivi inveniuntur, et qui omnibus præcedentibus sanctis, vel qui erunt residui tormentis Antichristi, unde sunt dignissimi, non prævenient mortuos: adeo erit festinata resurrectio mortuorum. Et nota quod ait: nos qui vivimus. Sic enim videntur hæc verba Apostoli sonare, quasi Apostolus suo tempore demonstraverit diem judicii venturum. Quocirca et Thessalonicenses legentes hanc Epistolam, putaverunt tempore Apostoli diem judicii venturum. Unde et alia scribitur Epistola, ubi hortatur eos ne terreantur, quasi instet dies Domini. In persona ergo electorum loquitur qui vivi in corpore, inveniendi sunt in adventu Domini; et se illis ul-

(3) August., in serm., de verb. Apost.

(4) Id., De civit. Dei.

timis ideo commemorat, quia cum eis unum corpus est et Apostoli illis ultimis similes sunt in passionibus. Et vere viri reperti non prævenient mortuos in resurrectione, quin potius *mortui qui in Christo sunt*, id est qui in Christo iterum quiescunt, *primi resurgent*, quod poterit Christus facere, *quoniam ipse Dominus est*, et ipse *descendet*, in propria persona *de cælo*, localiter, vel de cælo, id est de occulto. Descendet, dico, non humilis, ut prius, sed *in jussu*, id est imperio, id est jubens ut Dominus, *et in voce*, qua dicit: *Surgite mortui*. Voces, dico, *archangeli*, scilicet sui ipsius archangeli, vel angelorum, quæ faciet resurgere mortuos: de qua voce addit, *et in tuba*, tuba namque erit magna vox angelorum quæ dicitur tubæ, quia manifesta erit; vel ideo in tuba dicitur descendere, quia manifeste veniet. Unde: *Videbit omnis caro salutare Dei* (Luc. III). [Ambrosius] Vel ideo ait, in tuba, quia quasi ad bellum veniet sicut tuba in bellis sonat, quia tunc inimicos debellabit; et sicut tuba infestis sonat, sic amicos ad solemnitatem æternæ gloriæ invitabit.

Vox ergo illa erit quasi tubæ suos excitans, et malos terrens: quæ tuba erit *Dei*, id est Christi. Vel *Dei* erit, quia ei Deus dabit efficaciam. Dico quod mortui resurgent primi, *deinde nos qui vivimus*, et *qui relinquimur*, id est illi qui de nobis vivi erunt, et residui Antichristo, *rapiemur* ab angelis *simul cum illis*, [Haimo] qui nos præcesserunt ad requiem *in nubibus*, quia nubes suscipient eos, vel nos ut Christum in ascensione nubes suscipit. [Ambrosius] Unde alius interpretes dicit, *rapiemur bajulis nubibus*. Rapiemur, dico, *obviam Christo in aera*, in ipso autem raptu mors erit eorum et resurrectio, ut quasi anima per soporem egressa de corpore, eidem in momento reddatur. [Augustinus] Videtur tamen Apostolus, quantum ad verba pertinet, asserere quosdam in fine sæculi adveniente Christo cum futura est resurrectio mortuorum, non esse morituros, sed vivos repertos in immortalitatem repente mutandos; sed vellem de his verbis potius audire doctiores. (4) Quæri enim solet utrum illi quos vivos inveniet Christus, nunquam omnino morituri sint, an ipso temporis puncto quo rapiuntur obviam Christo ad immortalitatem mira celeritate sint transituri. Non enim dicendum est fieri non posse ut supra aera in sublime portentur in illo spatio, et moriantur et reviviscant. (5) Ad hunc autem sensum quo æstimemus illos quos hic vivos inventurus est Dominus in ipso parvo spatio, et passuros mortem, et accepturos immortalitatem, Apostolus nos urgere videtur, ubi dicit: *In Christo omnes vivificabimur* (1 Cor. xv). Et alibi: *Quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur* (ibid). Cur autem nobis incredibile videatur illam multitudinem corporum in aere quodammodo seminare, atque ibi protinus immortaliter

(5) Id., in eod.

et incorruptibiliter reviviscere, cum credamus in ictu oculi futuram resurrectionem, et in membra sine fine victura tanta subtilitate, tanquam inestimabili velocitate rediturum antiquissimorum cadaverum pulverem? Nec ab illa sententia illos arbitramur futuros immunes qua dictum est, *terra es, et in terram ibis* (Gen. III), id est in hoc ibis amissa vita, quod eras antequam sumeres vitam. Hoc eris exanimatus. quod eras antequam esses animatus. Nos ergo electi, *rapiemur obviam Christo in aera et sic, id est immortales facti, semper cum Domino erimus.* Quod enim ait, et sic semper cum Domino erimus, non ita accipiendum est, quasi in aere nos dixerit, cum Domino semper mansuros, quia nec ipse ibi manebit; sed ita, et sic, id est habentes corpora sempiterna, semper erimus cum Domino, ubicunque cum illo fuerimus. (6) Habent autem omnes animæ, cum de sæculo exierint, diversas receptiones; habent gaudium bonæ, tormenta malæ; sed cum facta fuerit resurrectio, et bonorum gaudium amplius erit, et malorum tormenta graviora, quando cum corpore torquebuntur. *Itaque, etc.* Quasi dicat: Quia omnes resurgemus, et cum Christo erimus. *Itaque consolamini, de morte amicorum, invicem, alter alterum in verbis istis tantæ spei.* Pereat contristatio, ubi est tanta consolatio. Detergatur luctus ex animo, fides expellat dolorem. In tanta spe non decet esse triste templum Dei; ibi habitat bonus consolator, ibi qui non fallit promissor. Quid enim mortuum diu plangimus? inquires, quia mors amara est, sed per illam transivit et Dominus. Consolemur ergo nos. Sed dices: Potest non condolere cor humanum, defuncto charissimo? Imo melius cum dolet, sanatur cor humanum, quam non dolendo sit inhumanum. Maria enim Dominum quærebat, et mortuum fratrem debebat.

CAPUT V.

Vers. 1-11. — « De temporibus autem et momenti, fratres, non indigetis ut scribamus vobis. « Ipsi enim diligenter scitis quia dies Domini sicut « fur in nocte ita veniet. Cum enim dixerint: pax « et securitas. tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habentis, et non effugient. Vos autem, fratres, non estis in tenebris, « ut vos dies ille tanquam fur comprehendat. Omnes enim vos filii lucis estis, et filii diei. Non sumus noctis neque tenebrarum. Igitur non dormiamus sicut et cæteri, sed vigilemus et sobrii simus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt; et qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. Nos autem qui diei sumus, sobrii simus; induti loriceam fidei et charitatis, et galeam spem salutis, quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Jesum Christum qui mortuus est pro nobis, ut sive vigilemus, sive dormiamus, simul cum illo vivamus. Propter quod consolamini invicem, et ædificate alterutrum, sicut et facitis. »

(7) August., super Joannem.

A *De temporibus autem.* [Haimo] Quasi dicat: De resurrectione indigetis ut scriberem vobis, sed de temporibus, id est adventus Domini, id est an æstate, vel hieme, an die, vel nocte, et de *momentis*, scilicet qua hora diei vel noctis venturus sit Christus, non indigetis, o fratres, ut scribam vobis, quia nihil scriberem, nisi quod scitis, scilicet clam venturum. Et hoc est quod ait: Vos *entm ipsi, diligenter*, inquirendo Scripturas, *scitis quia dies Domini*, id est tempus adventus Domini, quod dicitur dies, non pro tempore diei, sed quia tunc omnia aperta erunt; et dicitur Domini, quia hic est dies hominum pro libitu suo agentium, sed tunc erit Dei in virtute judicantis. Dies, inquam, ille ita improvisus *veniet*, malis: tunc. quod etiam in obitu cujusque fit, *sicut fur*, venit: non dico die, sed *in nocte*, cum latentius venit, et homines dormiunt: tunc omnia subripit, ut qui divitem se putabat dormiens, evigilans nihil inveniat. (7) Ita multi bene securi, nihil boni se habere tunc invenient. Propter hoc cœpit agere de temporibus ut moneret cavere sibi ne ita deprehendantur. Non ergo post quantum temporis hoc futurum sit, sed quomodo futurum sit, opus est scire, ut curent filii lucis esse, et parato corde vigilare, qui nolunt ab illa hora sicut a nocturno fure comprehendi. Nam si ad cavendum hoc malum, id est ne hora Domini tanquam fur inveniat imparatum, opus esset nosse temporum spatia, non diceret Apostolus non esse opus ut hoc scriberet, sed hoc potius scribendum esse judicaret. Nunc autem non illis esse opus monstravit, quibus sufficiebat ut scirent imparatis atque dormientibus horam Domini sicut furem esse venturam, atque hoc sciendo vigilarent, *Cum eni n*, (Augustinus) quasi dicat: Vere sicut fur venit, quia incautus veniet: et hoc est quod ait, *cum enim*, carnales, non crescentes præ timore et expectatione, sed madescens præ libidine, *dixerint, pax est nobis, nunc in præsentem, et securitas de futuro, tunc repentinus eis superveniet interitus*, id est subitanea perditio diei iudicii. Nam, sicut in verbis prophetæ Danielis invenitur, regnabit Antichristus et ministri ejus tribus annis et dimidio, et interficientur ab illo Elias et Enoch, sicut in Apocalypsi habetur. Tunc erit talis tribulatio, qualis ante non fuit, nec post erit; et postea interficietur Antichristus a Michael, et maxima pars suorum. D Post mortem vero Antichristi, quadraginta dies concedentur bonis ad pœnitentiam qui titubaverunt in persecutione illa. Ministri autem Antichristi gaudebunt illis diebus ducentes uxores, et convivia celebrantes, et joca diversi generis exercentes ac dicentes: Licet princeps noster mortuus sit, modo habemus pacem et securitatem. Et cum talia dixerint, superveniet eis interitus ita gravis et subitus, *sicut est dolor mulieris, vel mulieri habentis, vel habenti in utero.* Pax tamen evadit, sed illi non effugient pœnam æternam.

Vos autem. (Ambrosius) Quasi dicat: Illis erit interitus. (7) August., in epist. ad Hesychem.

providus dies Domini, sed vobis non, quia *vos, o fratres, non estis intenebris* ignorantiae et infidelitatis, ut vos dies illa tanquam fur comprehendat, ad mortem æternam. (Haimo) Et vere non estis in tenebris, *omnes enim vos estis filii lucis*, id est fidei, et *filius Dei*, id est virtutum. Fides est lux quæ facit diem, id est habitum virtutum: contra, tenebræ sunt infidelitatis; nox est habitus vitiorum. Unde subdit: *Et non estis filii noctis neque tenebrarum*. Hoc addidit, ne quis putet partim posse esse diei, et partim noctis. *Nemo enim duobus dominis servire potest* (Matth. vi). (Ambrosius) *Igitur non dormiamus*, etc. Commonet ne, securi de nomine Salvatoris, negligenter agamus. Ideoque tribus nos propugnaculis, id est fidei, et spei et charitatis munit. Quasi dicat: Et quando non sumus filii mortis, *igitur non dormiamus*, id est in præsentibus torpeamus, *sicut cæteri*, carnalibus dediti: *sed vigilemus et sobrii simus*, id est vigilet mens nostra attendens hæc caduca, et sobrie eis utamur, non quasi bonis nostris, sed ad sustentationem datis *Qui enim*, quasi dicat: Vere nos, qui non sumus filii noctis, non debemus dormire, quia illi *qui dormiunt* carnis torpore, *nocte*, id est pernoctem, *dormiunt*, id est vitia et peccata sua traxerunt eos ad hoc, ut obliti vitæ æternæ in istis quiescant. *Et qui ebrii sunt*, his temporibus immoderate utendo, *nocte ebrii sunt*, id est ex nocte vitiorum hæc habent, illi per noctem hæc habent. *Nos autem quid diei sumus*, id est virtutibus lucentes, non solum vigilemus, sed *sobrii simus*, moderate his utentes, et ad pugnam contra hostes parati. Per hoc simus sobrii, quia sumus *induti lorica fidei et charitatis, et galeam spem salutis*. Recte lorice fidem comparat et charitatem, et galeæ spem. Sicut enim lorica munit vitalia, ita fides et charitas vos muniunt contra appetitum terrenorum. Si enim attendimus quod Christus pro nobis passus est, et resurrexit, et nobis vitam paravit, qui sunt quasi coherentes hami fidei, si et charitati insistimus, nunquam mentes nostras vincet temporalis appetitus; sed etiam spes æternæ salutis ad superna tendens ut galea mentem obvolvitur, non lædetur **203** temporali appetitu. *Quoniam non*, quasi dicat: Vere per spem veniemus ad salutem, *quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis*, id est non posuit nos Deus in fide et spe, ut habeamus iram, id est pœnam æternam, sed ut acquiramus salutem bene operando. Non enim otiosis dabitur salus, et hoc *per Dominum nostrum Jesum Christum*, sine quo, nec spes, nec salus, nec aliud nos juvaret, (Haimo) Qui Christus *mortuus est pro nobis, ut sive dormiamus*, id est si mortui fuerimus, *sive vigilemus*, in carne vivamus, *simul cum illo*, id est ad similitudinem ejus juncti vivamus. *Propter quod*, id est quia hæc spes est nobis, *consolamini vos in hac miseria invicem*, alii alios de morte suorum dolentes, *et ædificate* nescientes al-

A *terutrum*, scilicet alius alium, *sicut et facitis*, ut non minus post, quam modo faciatis.

VERR. 12-22. — « Rogamus autem vos, fratres, ut « noveritis eis qui laborant inter vos, et præsumunt « vobis in Domino, et monent vos, ut habeatis illos « abundantius in charitate propter opus illorum, et « pacem habete cum eis. Rogamus autem vos, fra- « tres, corripite inquietos, consolamini pusillani- « mes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. « Videte ne quis malum pro malo alicui reddat, sed « semper quod bonum est, sectamini in invicem, et « in omnes. Semper gaudete, sine intermissione « orate, in omnibus gratias agite. Hæc est enim vo- « luntas Dei in Christo Jesu in omnibus vobis. Spi- « ritum nolite extinguere, prophetias nolite sper- « nere. Omnia autem probate, quod bonum est te- « nete, ab omni specie mala abstinete vos. »

B *Rogamus autem*. Hucusque communiter ad omnes locutus est, nunc ad subditos specialiter, moraliter eos instruens de honorificentia prælati exhibenda. [Haimo] Quasi dicat: Omnes hoc facite quod dixi, *vos aulem*, minores. *fratres*, etsi subditi sitis, *rogamus ut noveritis*, id est ostendatis vos nosse eos qui *laborant inter vos*, id est in regimine vestro et doctrina, *et præsumunt vobis* dignitate: et hoc *in Domino*, id est ordinatione Domini, *et sui officii debito monent vos*, ut pares ad recta ita noveritis eos, *ut habeatis illos in charitate abundantius* cæteris. Vult ut ex charitate honorent presbyteros necessaria eis ministrando, et reverentiam dignitati exhibendo. [Ambrosius] Quid enim prodest honorem sine fructu habere? Sicut divitiæ negligentiam pariunt salutis, ita egestas, dum saturari quærit, a justitia declinat. Ideo in alia Epistola præcipit presbyteros duplici honore esse honorandos. *Et*, si quandoque graviter increpant, vel puniunt, *habete pacem cum eis propter opus illorum*, id est scientes opus illorum hoc exigere quod faciunt. *Rogamus*. Hic admonet prælatos ut subjectorum improbitatem et impatientiam patienter ferant, dum in aliquo contra eos murmurant. Quasi dicat: Hæc minores debent majoribus facere, *vos aulem*, prælatos et majores tamen *fratres rogamus*, hoc: *Inquietos*, id est curiosos, et gyrovagos, *corripite*. *A quo* qui cessat, ne perdat quod illi dare solebant, mercenarius est. *Et consolamini pusillanimes*, contra adversa, vel desperantes pro peccatis; *et infirmos* in fide *suscipite*, ut medici ad salvandum. Et si in hoc officio aliquid vobis infertur, *patientes estote ad omnes*, et non solum patiamini, sed etiam *videte ne quis malum pro malo alicui reddat*. Quasi dicat: Nec bonum pro malo subtrahatis, ut negligatis corripere. (8) Tunc enim malum pro malo redditur, si corripiendus non corripitur, sed prava disimulatione negligitur. *Sed semper*, scilicet in prosperis et in adversis, *sectamini quod bonum est*, id est utile. Sectamini, dico, *inter vos invicem et in omnes*, etiam non credentes; et non modo patiamini-

(8) Augustinus, De cor, et grat.

ni, sed etiam *semper gaudete*, quidquid fiat vobis. Unde alibi: *In tribulatione gaudentes* (Rom. XII). Vel hoc ad omnes generaliter dicit: *Semper gaudete spe, et sine intermissione certarum horarum orate, etiam pro persequentibus.* [Haimo] Vel, sine intermissione orate, id est semper juste vivite, et æterna desiderate. Justus enim nunquam desinit orare, nisi desinat justus esse. (9) Semper orat, qui semper bene agit. Ipsum enim desiderium bonum, oratio est; et si continuum est desiderium, continua est et oratio. Et in omnibus, etiam in adversis gratias agite Deo. *Hæc enim omnia facere est voluntas Dei*, id est placet Deo. Voluntas dico, ostensa in Christo Jesu, quia hoc docuit Deus per Christum. Vel in Christo est ostensa hæc voluntas Dei, quia hæc fuerunt in Christo Jesu, in quo nihil displicuit per Jesum Christum. Non tantum hic est ostensum, sed etiam factum, in omnibus vobis, scilicet majoribus et minoribus. Et quia voluntas Dei est facere hæc omnia, ideo, vos majores, qui per Spiritum sanctum habetis donum intelligentiæ, nolite extinguere spiritum, id est donum abscondere Spiritus sancti quo merito et vos illud perderetis. Huic sensui concordat alia littera, scilicet gratiam nolite celare. Et vos subditi, nolite spernere illorum prophetias. Ecce quid dixit, Spiritum. [Ambrosius] Vel, spiritum nolite extinguere, id est sicut Spiritus sanctus ad horam quid revelat, nolite prohibere loqui quod sentit, [Haimo] quia Deus qui os asinæ aperuit, revelat sæpe minori quod melius est. [Augustinus] Vel, Spiritum sanctum nolite extinguere, id est malis operibus a vobis excludere. (10) Non hoc ideo dicit, quod Spiritus sanctus, qui unius substantiæ est cum Patre et Filio extinguere possit, sed quantum in ipsis est, extinctores ejus merito vocantur qui sic agunt ut extinctum velint. Spiritum ergo sanctum qui datus est nobis, non quantum in se est, sed in nobis extinguimus, dum peccando a nobis fugamus. Et prophetias nolite spernere, [Haimo] id est si quis dicta prophetarum explanat, et ad ædificationem prædicat, nolite cum despiciere, neque contemnere: non tamen omnia indiscrete recipiatis. Sed probate, id est ratione discutite omnia probanda; sed certa enim non egent discussione, et quod bonum est, id est quod bonum esse invenitur, tenete, et abstinete vos ab omni specie mala, id est ab omni re quæ speciem mali præterdit, ut a prava expositione: Quasi dicat: Si quis speciem mali præterdit, etsi non sit malum, nolite præcipitanter agere. [Ambrosius] Solet enim spiritus mundi fallaciter dicere bona, et inter hæc subinducere prava, ut per hæc quæ bona sunt, accipiantur et mala. Ideo monet omnia probare, et quidquid sobrie et bene dictum fuerit retinere.

VERS. 23 28. — « Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus vester et anima et corpus sine querela in adventu Domini

(9) August., in psal. xxxiii.

(10) Id., ad Bonif.

A « nostri Jesu Christi servetur. Fidelis est qui vocavit vos, qui etiam faciet. Fratres, orate pro nobis. « Salutate fratres omnes in osculo sancto. Adjuro « vos per Dominum ut legatur Epistola hæc omnibus sanctis fratribus. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen. »

Ipse autem. Quasi dicat: Ego prelatos et subditos ita moneo, ipse autem Deus, dator pacis, [Haimo] quasi dicat: Qui potest inquietudinem remove, sanctificet vos per omnia, quæ docui, ita, scilicet ut spiritus vester, de quo alibi: *Renovamini spiritu mentis vestræ* (Ephes iv), qui scilicet est mens quæ servit legi Dei, servetur integer, id est ratio vestra servetur integra, non consentiendo carni: et hoc usque in adventum Domini nostri Jesu Christi, id est usque ad finem vitæ vestræ. Et anima, id est sensualitas servetur integra, serviendo rationi, et corpus servetur sine querela, ut, scilicet nihil agatis ejus ministerio, unde aliquis conqueratur. [Ambrosius] Hæc tria ideo posuit, ut totus homo sit perfectus. Aliquando enim inquinatur anima per cogitationem malam, et est mundum totum corpus: ideoque spiritum in homine mundum dicit esse debere; si autem mala vita vel cogitatio intercedat, non erit integer spiritus. (11) Et nota quod ait, sine querela, non sine peccato. Aliud est enim esse sine peccato, quod de solo in hac vita Unigenito dictum est; aliud esse sine querela, quod de multis justis etiam in hac vita dici potuit, quia est quidam modus bonæ vitæ, de quo etiam in ista conversatione justa querela esse non possit. Quis enim queritur juste de homine qui nemini malum vult, et quibus fidenter consulit? nec contra cujusquam injurias tenet libidinem vindicandi? ut veraciter dicat: *Dimitte nobis, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. vi). (12) Et tamen eo ipso quod hic dicit, sine peccato se non esse declamat. In multis enim offendimus omnes (Jac. iii). Item, nota quod tria possit quibus homo constat, id est spiritum, animam et corpus, scilicet illud quo intelligimus, et illud quo vivimus, et illud quo visibiles et contractabiles sumus: quæ rursus duo dicuntur, quia sæpe anima cum spiritu nominatur. [Haimo] Vel spiritus ponitur hic pro donis Spiritus sancti. Et est sensus: Ita sanctificet vos, ut spiritus vester sit integer, id est ut gratia Spiritus sancti, quæ data est vobis in baptismo, servetur integra et incorrupta, ne vestro vitio et immunditia corrumpatur, vel minuatur, vel fugetur. [Ambrosius] Nam dum agit homo quæ odit Spiritus sanctus, recedit ab eo ejus gratia penitus, vel minuitur. Et anima servetur munda, et corpus sine querela usque in adventum Domini nostri Jesu Christi fidelis. Quasi dicat: Oro ut sanctificet, et sanctificatos servet; nec inde dubitandum est quia Deus est fidelis, id est verus in promissis, qui vocavit vos ad vitam, qui etiam faciet in vobis, id est perficiet opus gratiæ implendo promissa. Fratres, orate pro

(11) Id. in lib. De perfect.

(12) Id., in serm. symboli.

nobis. Salute ex nosira parte fratres omnes in osculo sancto, non simulato, sed sancto, quod est signum dilectionis. Salute, dico, et Epistolam ostendite. Et inde adjuro vos per Dominum scilicet ut legatur Epistola hæc omnibus fratribus sanctis, id

est in baptismo sanctificatis. Vel, sanctis, id est perfectis, ut inde proficiant, et ut in bonis operibus proficiatis. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit vobiscum. Amen.

204 IN EPISTOLAM II AD THESSALONICENSES

ARGUMENTUM.

Ad Thessalonicenses secundam scribit Epistolam Apostolus, et notum facit eis de temporibus novissimis et de adversarii dejectione. Scribit hanc Epistolam ab Athenis per Titum diaconem et Onesimum acolythum.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1-12.— « Paulus, et Silvanus, et Timotheus, « Ecclesie Thessalonicensium in Deo Patre nostro et « Domino Jesu Christo, gratia vobis et pax a Deo « Patre nostro et Domino Jesu Christo. Gratias « agere debemus semper Deo pro vobis, fratres, ita « ut dignum est, quoniam supercrescit fides vestra, « et abundat charitas uniuscujusque vestrum in « invicem, ita ut et nos ipsi in vobis gloriemur in « Ecclesiis Dei pro patientia vestra, et fide, et in « operibus, et persecutionibus vestris, et tribulationibus quas sustinetis in exemplum justiciæ Dei, ut digne habeamini in regno Dei pro quo et « patimini, si tamen justum est apud Deum retribuere retributionem his qui vos tribulant, et vobis qui tribulamini requiem nobiscum in revelatione Domini Jesu de cælo cum angelis virtutis ejus in flamma ignis, dantis vindictam his qui non « noverunt Deum, et qui non obediunt Evangelio « Domini nostri Jesu Christi. Qui pœnas dabunt in « interitu æternas a facie Domini, et a gloria virtutis ejus, cum venerit glorificari in sanctis suis, et « admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt, quia « creditum est testimonium nostrum super vos in die « illo. In quo etiam oramus semper pro vobis ut « dignetur vos vocatione sua Deus, et impleat omnem voluntatem bonitatis suæ, et opus fidei in « virtute, ut clarificetur nomen Domini nostri Jesu « Christi in vobis, et vos in illo, secundum gratiam « Dei nostri et Domini Jesu Christi. »

Paulus et Silvanus, etc. Hanc epistolam item scribit Apostolus Thessalonicensibus. Orta enim apud Græcos graviore tribulatione item monet eos ad patientiam, ostendens justum Dei judicium ut boni gloriam consequantur, et mali pœnam. [Ambrosius] Et quia in prima epistola quædam dixit de adventu Domini, de resurrectione mortuorum, unde putabatur dies Domini instare, nunc aliam scribit epistolam in qua idem significat, licet obscure. Nec enim

(1) August., De grat. et lib. arbit.

aperte potest de abolitione Romani regni, et de Antichristi apparentia et damnatione, et de quorundam fratrum inquietudine. Scribit etiam non instare diem Domini, sicut occasione prioris Epistolæ videbatur. [Haimo] Cum enim Thessalonicenses priorem Epistolam legendo pervenissent ad illum locum, ubi dicit Apostolus: *Mortui in Christo in adventu ejus resurgent primi; deinde nos qui vivimus, qui resuscitati sumus, simul rapiemur cum illis*, conturbati sunt nimiumque perterriti, putantes vicinum esse diem Domini, et timentes ne damnarentur cum diabolo, eo quod tarde ad fidem venientes imperfecti essent. Ideoque hoc comperto scripsit eis non imminere diem judicii suo tempore, ne Apostolus in hoc mentitus per omnia reprobareretur, vel ne diabolus hoc exspectantibus aliqua fraude illuderet. Corrigit etiam asperius inquietos. Et est intentio Apostoli in hac Epistola bonos et quietos ad patientiam monere, et inquietos corrigere, et quæ obscure in præcedenti Epistola dixerat hic aliquatenus aperire. Modus talis: primum salutatur, deinde gratias agit de bonis eorum, postea monet ad patientiam et ad constantiam. Inde asserit quod adventum Christi Antichristus prævenit, et aliqua adventus Christi signa licet obscura denuntiat, agens de abolitione Romani regni et de interfectione Antichristi; circa finem vero ut curiosos atque otiosos corripiant obsecrat. Præmittit autem salutationem dicens: *Paulus, et Silvanus, et Timotheus.* [Ambrosius] Isti tres sunt quorum nomine scribitur hæc et prima epistola, scribunt *Ecclesie Thessalonicensium*, existenti in Deo Patre et Domino Jesu Christo. Et ante alia salutatur more solito: *Gratia sit vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo.* Hæc supra exposita sunt. (1) *Gratias.* Hic agit gratias Deo de bonis eorum, ne forte de tanto bono eorum quod ex Deo habebant, extollerentur, tanquam a seipsis habentes. Quasi dicat: Quod tenetis tenete, quia bonum est; de quo debemus semper gratias agere Deo, et nunquam solvere possumus ut dignum est. Et hoc est quod ait: *Fratres, semper debemus pro vobis gratias agere Deo*, a quo hæc bona sunt, non a vobis. Agere dico, *ita ut dignum est*, quia pro magnis bonis magnæ gratiæ agendæ sunt. Inde debemus gratias agere Deo, *quoniam fides vestra supercrescit*, id est

super hoc quod olim fuit crescit magis ac magis, **A** non decrescit in tribulationibus. *Et charitas uniuscujusque vestrum abundat in vos invicem*, ut, scilicet et qui diligitur diligat alios, et mutuis obsequiis charitatem ostendat. Crescit, dico, et *ita*, id est in tantum crescit, *ut nos ipsi apostoli qui non de parvo gloriaremur, in, id est de vobis gloriemur in Ecclesiis Dei*, quibus de vobis damus exemplum. Vide ne sitis exempla defectus. De vobis gloriamur, dico, et maxime *pro patientia vestra et fide, servata in omnibus persecutionibus*, quæ sunt de loco ad locum, et *tribulationibus*, id est tormentis, *quas tribulationes et persecutiones sustinetis in exemplum justi judicii Dei*, id est quæ tribulationes ostendunt, qui in iudicio futuro patientibus et inferentibus sit dandum. Si enim tam severe punit Deus peccata in pœnitentibus, quid faciet induratis? (2) Ideo dicit pressuras **B** justorum exemplum esse justi judicii Dei, ut intelligatur quod non parcat impiis tanquam sarmentis præcisus ad combustionem, qui non parcat justis propter perficiendam purgationem. Unde Petrus ait: *Si initium a nobis, quis finis erit eis qui non credent? Et si justus vix salvabitur, peccator et impius ubi parebunt? (I Petr. iv.)*

Sustinetis, dico, ideo *ut digni habeamini*, id est inter alios gloriosi in regno Dei, id est æterna beatitudine, vel in Ecclesia præsentis quam hic regit. [Haimo] Et ideo dicitur regnum Dei, *pro quo*, scilicet ut digni sitis, non solum operamini bona, sed etiam *patimini mala*. Justi judicii, dico, *si tamen justum est*, etc., quod constat esse. [Ambrosius] **C** Non enim ponitur hic, si tamen pro dubitatione, sed pro affirmatione. Quasi dicat: Quoniam justum est. Unde alius interpretes ait: *Si quidem justum est*. Quasi dicat: Bene dico justi judicii, *si quidem justum est apud Deum*, id est in simplici et pura natura justitiæ Dei, hoc scilicet *retribuere tribulationem his qui vos tribulant et vobis qui tribulamini cum nobis requiem*, id est æqualem nobis. Quid enim justius quam ut qui in sæculo bonos deprimunt et persecutionibus affligunt, in futuro patiantur eadem quæ faciunt? Illi autem sint in requie, qui magnam tribulationem passi sunt pro regno æterno? Vel ita: quas sustinetis, et agit de iudicio præsentis, quo sinit Deus malos affligere bonos et prosperari; bonos vero facit adversa pati. Quasi dicat: Gloriamur pro patientia tribulationum quas sustinetis in exemplum **D** justi judicii Dei, id est ideo gloriamur, quia sustinetis ita ut sitis exemplum et documentum aliis, quod juste judicat Deus, dum suos permittit affligi et malos prosperari. Vident enim vos ex malis in melius proficere, illos ex prosperis deteriores esse; et ita estis eis exemplum ne fatigentur, dum corripiuntur a Deo qui flagellat omnem filium quem recipit (*Hebr. xii*) apud quem est justum ut incipiat a domo ejus iudicium. Unde Petrus ait: *Tempus est ut incipiat iudicium a domo Dei (ibid)*, ut digni

habeamini in regno Dei pro quo et patimini. Hoc non mutatur. Si tamen, quasi dicat: Justi judicii dico, quod et respectu præsentium videri potest, dum boni meliores, mali deteriores efficiuntur: tamen hac conditione, dico, justi judicii. Si tamen justum est apud Deum retribuere tribulationem his qui vos tribulant, et vobis qui tribulamini requiem *nobiscum*. Quasi dicat: Justum apparet iudicium quo in præsentis iudicat Deus, si attendatur iudicium futurum, ubi manifeste omnibus patet justitia Dei, dum reddet singulis secundum merita, per quod et præsentia justa esse probantur finaliter, scilicet si justum est dari his pœnam, vobis requiem. Si quis enim finem hunc attendit, non injustum dicit esse bonos purgari, malos sordescere, sicut utrique ex vita sua meruere. Simile huic dicit David: *Existimabam ut cognoscerem hoc, labor est ante me domum intrem in sanctuarium Dei, et intelligam in novissimis eorum (Psal. lxxii)*, sed tamen ex præsentibus videri potest. Unde subdit: *Verumtamen propter dolos posuisti eis, dejecisti eos dum allevarentur (ibid.)*.

E *In revelatione*. Hic incipit ostendere quam horribilis tribulatio illis, et quam jocunda requies istis futura sit. [Haimo] Quasi dicat: Justum est illis dare pœnam, vobis requiem: quod utique fiet *in revelatione*, id est in manifestatione *Domini Jesu venientis de cælo ad iudicium cum angelis virtutis ejus*, id est quorum ministerio virtus Dei apparebit, dum bonos eligent, malos foras mittent; et tunc gloria his et terror illis erit. Domini Jesu, dico, venientis *in flamma ignis*, non quod sit flamma circumdatus, sed per effectum, quia inimicos **205** exuret. Vel ideo dicit, in flamma ignis, quia ignis erit in mundo qui præcedet eum tantum spatium aeris occupans, quantum occupavit aqua in diluvio: qui ardebit terram et crassitudinem ejus et purgabit electos.

Domini Jesu, dico, *dantis*, id est inferentis *vindictam, his qui non noverunt Deum*, id est qui fidem non receperunt, ut pagani, et *his qui non obediunt Evangelio*: cui esset obediendum, quia est *Domini nostri Jesu Christi*, id est his qui non exsequuntur quæ receperunt, ut hæretici, et falsi Christiani. [Haimo] Alii enim sunt qui nesciunt legem, alii qui sciunt. Deinde aggravat pœnas eorum, subdens: *Qui*, utrique scilicet scientes et nescientes, *dabunt pœnas*, id est sustinebunt. Dare enim ponitur aliquando pro sustinere, ita et hoc, et congrue. Qui enim patitur dat ei quem offendit pœnas quasi gratas. Dabunt pœnas, dico, non corporis et animæ dissolutione terminabiles, sed *æternas* in interitu, quia semper sentient pœnas, non tamen penitus deficient. Ipsi dico tunc remoti, *a facie Domini et a gloria virtutis ejus*, ne scilicet videant eum et gloriam, quam scilicet virtus sua dabit sanctis. Et hæc prædicta sent, *cum venerit Christus glorificari in sanctis suis*, ita enim eos glorificabit quod gloriosus in eis apparebit. Ecce quæ est gloria sanctorum. *Et cum venerit admirabilis*

(2) August., contra Faust.

feri in omnibus, etiam minoribus, qui crediderunt, A etsi tempus operandi non habuerunt. Ipse enim clarus et mirabilis videtur in credentibus; severus autem apparebit in incredulos, cum eos pœnis æternis coarctabit. Et est horum verborum brevis sensus. Veniet punire malos, et glorificare bonos, *quia creditum.* Quasi dicat: Ideo vobis tribulatis dabit requiem nobiscum, *quia testimonium nostrum in die,* id est *de die illo* revelationis Domini *creditum est,* id est quidquid diximus credidistis de illo die iudicii, et gloria bonorum, et pœna malorum. [Haimo] Vel, testimonium nostrum creditum in die illo, id est propter illum diem, ut tunc liberemini. Creditum est dico, *super vos,* id quamvis super humanum sensum esset. Vel creditum est ita, quod erat super vos, id est vobis dominans, non quærentibus rationem. *In quo etiam.* Ordo verborum talis est: in quo die, *ut dignetur vos vocatione sua Deus* noster, id est ut dignos vos iudicet Deus quos vocet ad regnum per gratiam. *Oramus etiam semper pro vobis.* Vel ita: in quo, id est pro cuius diei periculo vitando, etiam oramus semper pro vobis, pro vitando enim periculo illius diei semper est orandum, et oramus, *ut dignetur vos vocatione sua Deus* noster. Hoc non mutatur. *Et etiam oramus ut hic interim impleat omnem voluntatem bonitatis,* id est ut plene faciat vos velle omne bonum: et impleat in vobis *opns fidei,* id est confessionem quæ proprie est opus fidei. Impleat in vobis dico, et hoc *in virtute* constantiæ, *ut scilicet det constantiam,* qua habita a confessione nullo modo flecti possunt. Vel, opus fidei, est omne bonum quod fides exigit. Et est, impleat opus *fidei,* id est omnia bona sine quibus fides mortua est. Et hoc, in virtute, perseverantiæ, ut scilicet det vobis perseverantiam usque in finem. Ita impleatur, *ut clarificetur in vobis,* in hac vita, *nomen Domini Jesu Christi,* celebri fama et honore, *et vos* in futuro clarificemini *in illo,* et hoc non secundum merita vestra, sed *secundum gratiam Domini nostri Jesu Christi,* id est plus quam digni, vel sicut homo Christus clarificatus.

CAPUT II.

VERS. 15. — « Rogamus autem vos, fratres, per
« adventum Domini nostri Jesu Christi, et nostræ
« congregationis in ipsum, ut non cito moveamini
« a vestro sensu, neque terreamini neque per spiri-
« tum neque per sermonem, neque per Epistolam *D*
« tanquam per nos missam, quasi instet dies Do-
« mini. Ne quis vos seducat ullo modo. Quoniam
« nisi venerit dissensio primum, et revelatus fuerit
« homo peccati filius perditionis, qui adversatur et
« extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut
« quod colitur, ita ut in templo Dei, sedeat, osten-
« dens se tanquam sit Deus. Non retinetis quod cum
« adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis. »

Rogamus autem vos. [Ambrosius] Hucusque dixit se pro eis gratias agere et orare: hic determinat de

die iudicii, obsecrans eos ne leviter et facile de adventu Domini quasi imminente opinionem recipiant, vel terreantur. [Haimo] Quasi dicat: Non solum pro vobis oramus, sed etiam rogamus vos, o *fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi,* ad iudicium, id est si vultis ut vobis prosit adventus Christi venturus; et per adventum *nostræ congregationis,* scilicet omnium sanctorum, id est si vultis esse in nostra congregatione. Congregationis dico, venturæ vel tendentis *in idipsum,* id est ad Christum, ut ad corpus congregentur aquilæ. Vel, in idipsum, id est in identitatem, ut mente et corpore uniamur qui modo in diversum tendimus. Quid rogamus? *ut non cito moveamini a vestro sensu,* id est a puro intellectu, quasi dicat: Nec parum etiam titubetis. Si enim moveamini cito, est quia nihil vobis, infertur quod diu duret, quia tempus prope est. *Neque terreamini.* Quasi dicat: Pro vicino periculo, id est quasi instet dies Domini. Non terreamini dico, *neque per spiritum* malignum, scilicet si malignus spiritus quasi angelus lucis apparens in visione hoc vobis persuadeat, vel si quis dicat se per Spiritum sanctum revelantem hoc cognovisse quod dies iudicii immineat, nolite credere, *neque terreamini, per sermonem* alicujus pseudoapostoli qui hoc exponat de Scripturis, *neque per Epistolam tanquam per nos missam,* id est sub nomine meo missam. [Ambrosius] Solent enim tergiversatores, ut fallant, sub nomine alicujus clari viri Epistolam fingere, ut auctoritas nominis possit commendare quod per seipsum recipi non posset. Quid per singula? *Ne quis vos seducat ullo modo,* alio etiam a prædictis terrefaciens vos, *quasi instet dies Domini.* (2°) Non quin velit illos esse paratos, ut habeant succinctos lumbos, et lucernas ardentes in manibus, expectantes quando revertatur Dominus a nuptiis. In quo enim quemque invenerit suus novissimus dies, in hoc eum comprehendet mundi novissimus dies, quia qualis in die isto quisque moritur, talis in die illo iudicabitur. Et ideo vigilare debet omnis Christianus ne imparatum eum inveniat Domini adventus. Imparatum autem inveniet dies ille, quem imparatum inveniet vitæ hujus dies ultimus. [Ambrosius] Et ideo non ait, ne terreamini, vel seducemini, sed addit, quasi instet dies Domini. Hoc dicit, ne ipsa perturbatione dum incauti invenirentur currant ad orandum diabolus: qui hæc ideo agebat, ut sub Christi nomine apparens, faceret se adorari, quod ut non possit facere impudentissimus Satanæ. Tempus et signa adventus Domini Apostolus rescribit, quia non prius veniet *Dominus* quam regni Romani defectio fiat, et appareat Antichristus. [Augustinus] Et hoc est quod subdit:

Quoniam nisi. Quasi dicat: Quidam volunt vos seducere quasi instet dies Domini, sed non instat dies Domini. [Haimo] *Quoniam* non veniet Dominus ad iudicium, *nisi primum venerit discessio,* id est

(2°) Augustinus ad Hesychium.

nisi prius gens a Romano discedat imperio : non quod statim post veniat Dominus. Occulte loquitur de destructione Romani imperii, ne forte si aperte hoc diceret, incitaret eos ad persecutionem Ecclesiae. Vel hoc dicit de spirituali imperio Romanæ Ecclesiae. (3) Vel de discessione a fide. Et est sensus : Non veniet Dominus ad iudicium, nisi prius venerit discessio Ecclesiarum a spirituali obedientia Romanæ Ecclesiae, vel hominum a fide, [Haimo] Quidam codices habent : Nisi venerit refuga primum, quod nulli dubium est de Antichristo eum dixisse quem refugam vocat utique a Domino Deo. Si enim hoc de omnibus impiis merito dici potest, quanto magis de isto, quem etiam describens subdit : et, nisi *revelatus*, id est manifestatus, fuerit, cujus spes jam præcedit homo, non Deus totus, peccati, servus, auctor et fons, id est Antichristus qui est *filius perditionis*, id est diaboli qui perdit homines, per quem perditio venit in mundum, cujus filius dicitur Antichristus ; non per naturam, sed per imitationem. Vel, filius perditionis dicitur quia ipse perdendus est, et alios perdens. *Qui adversatur Christo et membris ejus ; unde Antichristus dicitur ; et extollitur*. id est effert se, *super omne quod dicitur Deus*, vel falsa opinione, ut dii gentium ; vel beneficii gratia, ut sancti. *Aut quod colitur*, ut Deus Trinitas. *Extollitur dico, ita, ut sedeat in templo Dei*, id est in Ecclesia. Vel, in templo, a Romanis destructo, quod Judæi tunc reædificabunt. Nascetur quidem Antichristus in Babylone de tribu Dan, juxta quod Jacob ait : *Fiat Dan coluber in via, et cerastes in semita (Gen. XLIX)* : et cum venerit Jerosolymam, circumcidet se dicens Judæis : Ego sum Christus promissus. Tunc confluent ad eum omnes Judæi, et reædificabunt templum a Romanis destructum, se debitque ibi dicens se esse Deum. Vel ita : Nonnulli non ipsum principem tantum, sed universum corpus ejus, id est ad eum pertinentem hominum multitudinem simul cum ipso principe suo, hoc loco intelligi volunt : rectiusque dici putant, sicut et in Græco est non in templo, sed in templum Dei sedeat, id est quasi ipse cum suis sit templum Dei quod est Ecclesia, sicut dicitur, *sedet in amicum*, id est ut amicus. *Sedeat dico, ostendens se tanquam ipse sit Deus*. Nam sicut in Christo omnis plenitudo divinitatis habitavit, ita in Antichristo plenitudo malitiæ et omnis iniquitas habitabit, quia in ipso erit caput omnium malorum, scilicet diabolus, qui est rex super omnes filios superbiæ (*Job. XLI*).

Vers. 6, 7. — « Et nunc quid detineat scitis ut reveletur in suo tempore. Nam mysterium jam operatur iniquitatis, tantum ut qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat. »

Nonne, etc. Quasi dicit : Ita debetis credere ut scribo vobis, quia olim vobis idem dixi. Et hoc est quod dicit sub interrogatione, nonne retinetis ? quod hæc eadem quæ nunc vobis in Epistola scribo,

A cum adhuc essem apud vos, præsentis sermone, dicebam vobis de adventu Antichristi, et de die iudicii. *Et quid*. Quasi dicat : hæc retinetis : *Et etiam quid nunc detineat* Antichristum, id est quid sit in mora ejus, quæ sit causa dilationis ejus, quare nondum veniat, *scitis*, scilicet quia nondum est discessio. *Detineat, dico*, ita tamen *ut reveletur*, id est ut manifestus fiat *in tempore suo*, id est sibi congruo, et a Deo disposito, scilicet postquam facta fuerit discessio. [Haimo] Et ideo recte ait, suo tempore. [Berengar.] Completa enim accessione ad Romanum imperium, et ad Romanæ Ecclesiae obedientiam adierit discessio ab utroque imperio, qua impleta adierit iniquus, id est Antichristus. Similiter impleto tempore misericordiæ, quo plenitudo gentium intrat ad fidem, revelabitur discessio a fide quando refrigescet charitas multorum et abundabit iniquitas, et tunc veniet Antichristus, et sic instabit dies Domini. *Nam mysterium*. Quasi dicat ; Vere revelabitur in suo tempore, quia jam in non suo *mysterium iniquitatis*, id est secreta iniquitas operatur, id est mali et ficti qui sunt in Ecclesia. [Augustinus] Quasi dicat : Jam in ipsis initiis accessionis invenitur iniquitas, sed mystica, id est pietatis nomine palliata, ut velint haberi ministri Christi, cum sint pseudo. Vel ita : Vere revelabitur. Nam, diabolus jam operatur mysterium iniquitatis. [Haimo] Mysterium Græce, Latine dicitur *occultum et secretum* [Augustinus] Mysterium ergo iniquitatis appellat interfectionem sanctorum et persecutionem, quam inferebat Nero et princeps ejus fidelibus Christi, quorum jam factum quasi Antichristi videbatur. [Haimo] Quod ideo appellatur mysterium, quia jam tunc diabolus occulte per Neronem et alios operabatur occidendo martyres, sicut tunc aperte operaturus est per Antichristum interficiendo Eliam et Enoch aliosque plurimos [Ambrosius] Istud mysterium iniquitatis coeptum est a Nerone, qui instigante patre suo diabolo, zelo idolorum interfecit apostolos. Et sunt Nero et alii umbra futuri, scilicet Antichristi, sicut Abel et David fuerunt figura Christi.

Tantum ut qui tenet, etc. (4) Quia illos scire dixit quid detineat, aperte non exponit. Et ideo nos qui nescimus quod illi sciebant, pervenire cum labore ad id quod senserat Apostolus, cupimus nec valemus, præsertim quia et illa quæ addidit hunc sensum faciunt obscuriorem. Quid enim est : *Jam mysterium operatur iniquitatis tantum, ut qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat ?* Ergo prorsus quid dixerit me fateor ignorare ; suspiciones tamen hominum quas legere vel audire potui non tacebo, Quidam suspicantur hoc de imperio dictum fuisse Romano, et ideo Apostolum non id aperte scribere voluisse, ne calumniam, scilicet incurret quod Romano imperio male optaverit, cum speraretur æternum, ut hoc quod dicit, jam enim mysterium operatur iniquitatis, Neronem voluit intelligi, cujus

(3) August., De civit. Dei.

(4) Id., de civit. Dei.

jam facta velut Antichristi videbantur. Unde nonnulli ipsum resurrecturum et futurum Antichristum suspicantur. Alii vero nec occisum putant, sed potius subtractum, ut puteratur occisus, et vivum occultari, in vigore ipsius ætatis in qua fuit cum crederetur extinctus, donec tempore suo reveletur et restituatur in regnum. Sed multum mira mihi est hæc opinantium tanta præsumptio. Illud tamen quod ait, ut qui tenet, etc., non absurde de Romano imperio creditur dictum donec tollatur, ut sit sensus: Tantum hoc restat antequam reveletur iniquus ille, ut qui tenet nunc Romanum imperium teneat, id est qui modo imperat imperet, donec de medio fiat, id est de medio mundi tollatur illa potestas, quia omnes undique Romam quasi ad caput confluebant. Vel ita, tantum hoc restat, ut qui tenet nunc, fidem, teneat, donec ipsa de medio fiat, id est donec ipsa refrigescat. Vel ita, tantum hoc restat, ut qui nunc tenet, id detinet illum, scilicet accessio ad fidem tenet, id est detineat, donec de medio fiat, id est donec ipsa tollatur de medio. Vel ita, tantum hoc restat, ut qui tenet nunc, id est detinet illum, scilicet iniquitas quæ nunc occulta est, teneat, id est detineat, donec iniquitas quæ modo est mystica fiat de medio, id est aliquid de communibus, ut non erubescat homo adulterari, furari, et alia hujusmodi facere, sicut nec ambulare, nec loqui. (2) Vel ita: Quidam putant hoc esse dictum de malis et fictis qui sunt in Ecclesia, tandiu donec perveniant ad tantum numerum qui Antichristo magnum faciant populum. Et hoc dictum esse mysterium iniquitatis, quia videtur occultum, et de hoc dictum esse, quid detineat scitis, etc., ait, ut qui tenet non teneat. Dicunt Apostolum hortari fideles ut in fide quam tenent tenaciter perseverent, donec exeat de medio Ecclesiæ mysterium iniquitatis, quod nunc occultum est. Et est sensus: Tantum hoc superest agendum, ut qui tenet nunc fidem teneat, id est firmiter in ea perseveret, donec mysterium iniquitatis de medio fiat, id est donec qui modo in Ecclesia ficti sunt ab eadem manifeste recedant. De qualibus Jesus ait: *De nobis exierunt, sed ex nobis non erant* (1 Joan. 11.) Dicit ergo ante fidem exierunt multi hæretici de medio Ecclesiæ, ita nunc aperte inde exhibunt omnes qui non ad Christum, sed ad illum Antichristum novissimum pertinebunt. Vel ita, tantum hoc restat, ut qui tenet nunc, id est detinet illum, scilicet discessio quæ nondum facta est, teneat id est detineat, donec ipsa discessio fiat de medio, id est manifeste appareat.

VERS. 8-16. — « Et nunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui, eum cujus est adventus secundum operationem Satanæ in omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus, et in omni seductione iniquitatis his qui pereunt, eo quod charitatem veritatis non receperunt ut salvi

A « fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris ut credant mendacia, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti a Deo, quod elegerit nos Deus primitias in salutem in sanctificatione spiritus et in fide veritatis, in qua et vocavit vos per Evangelium nostrum in acquisitione gloriæ Domini nostri Jesu Christi. Itaque, fratres, state, et tenete traditiones quas didicistis, sive per sermonem, sive per Epistolam nostram. Ipse autem Dominus noster Jesus Christus et Deus et Pater noster qui dilexit nos, et dedit consolationem æternam et spem bonam in gratia, exhortetur corda vestra, et confirmet in omni opere et sermone bono. »

B *Et tunc*, scilicet jam revelata discessione a Deo vero, et refrigerata multorum charitate, ex abundantia iniquitatis quasi parata sibi sede, *revelabitur*, id est manifestabitur, *ille iniquus*, scilicet Antichristus, qui nec modo nec tunc est timendus, quia sequitur: *Quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui* id est virtute Spiritus sancti qui dicitur spiritus oris sui quia ab eo procedit. Vel, interficiet eum spiritu oris sui id est præcepto et virtute, scilicet potentia jussionis suæ, sive per se occideret eum sive per Michaellem. [Haimo] Occidetur autem ut doctores tradunt in monte Oliveti in papilione, et in solio suo, in illo loco contra quem Dominus ascendit ad cælos. Illo autem interjecto non statim veniet Christus, sed ut ex libro Danielis intelligitur, concedentur electis ad pœnitentiam dies XLV quantum Dominus post futurus sit penitus ignoratur. Et quomodo tenebræ solis fugantur præsentia, ita et Dominus, *destruet* eum scilicet Antichristum cum omnibus membris suis dicens: *Ite, maledicti, in ignem æternum* (Matth. xxiv.) *Destruet* dico, *illustratione adventus sui*, id est in claro adventu suo, *cujus Antichristi adventus est, secundum operationem Satanæ*. Quia diabolo instigante et cooperante qui illud possidebit totum faciet, non tamen sine sensu ut phrænetici qui culpam non habent de malis, ita si vexaretur a diabolo tanquam phræneticus non ei imputaretur quidquid ageret. Et illius adventus erit *in omni virtute humanæ potestatis et divitiarum. Et signis minoribus, et prodigiis majoribus, sed mendacibus*. Quia per magicam artem non veram faciet illa, et per phantasiam delubet homines, sicut Simon Magus delusit illum qui putans eum occidere arietem decollavit pro eo. (6) Et ideo etiam mendacia dicuntur, quia mendacia, confirmant, scilicet illum esse Deum. Ambigi ergo solet utrum vel ideo dicta sint mendacia, quia non vera ut videntur sed phantastica erunt, id est quia mortales sensus per phantasmata decepturus est, ut quod non facit, facere videatur; vel ideo, quia et si vera sint Dei permissione, ad mendacium trahent. [Augustinus] Tunc

(5) August., in cod.

(6) Id. De civit. Dei.

anim solvetur Satanas, et per illum Antichristus in omni sua virtute mirabiliter quidem, sed mendaciter operabitur. Et erit adventus illius in omni seductione iniquitatis his qui pereunt, quia minis, blanditiis, et omnibus aliis modis seducet eos qui perditioni dediti sunt.

Et, id est ideo, quod non receperunt charitatem veritatis, id est Christi, in quo implentur promissa omnia id est ideo quia non receperunt Christum, qui charitatem omnibus ostendit, et veritatem implevit. [Haimo] Non receperunt charitatem dico, ut salvi fierent, id est qua salvarentur recepta.

[Augustinus] Et ideo, scilicet quia non receperunt veritatem, mittet illis Deus, id est permittet venire ad eos, operationem erroris, id est eum qui est ipsa malitia, quia est pater omnis militiæ et iniquitatis, ut credant mendacio, scilicet quod Antichristus sit Deus; ut omnes qui non crediderunt veritati, id est Christo qui vere Deus est, sed consenserunt iniquitati, Antichristi tandem aperte, judicentur, qui interim occulte judicantur. Unde ait, 207 mittet illis Deus, etc. Quia Deus diabolum ista facere permittit, justo ipse iudicio, quamvis faciat ille iniquo et maligno consilio, proinde iudicati seducentur, et seducti iudicabuntur; sed iudicati iudicio Dei occulte justo et iuste occulto, seducentur. Seducti autem iudicabuntur novissimo manifestoque iudicio per Christum justissime iudicatarum et justissime iudicatum. Nos autem. Quasi dicat: De illis ita fiet: vos autem venietis ad salutem, quia recepistis veritatem. Unde gratias agimus Deo. Et hoc est quod ait: Nos autem fratres dilecti a Deo debemus agere gratias Deo semper pro vobis eo quod ab æterno Deus elegit nos et vos primitias fidei, ut scilicet non in periculoso tempore ultimo, sed in primitiva Ecclesia crederemus in Christum atque fidem confiteremur. [Haimo] Elegit dico in salutem æternam. Vel, elegit nos apostolos, primitias omnium credentium, quia apostoli primum crediderunt. Et hoc, in salutem omnium gentium. Nos et vos dico positos, in sanctificatione Spiritus sancti, quia Spiritus sanctus in baptismo sanctificat, et in fide veritatis, id est Christi, per quid autem ad fidem venerint, subdit dicens: In quam fidem, sicut gratis elegit nos ab æterno, ita et gratis, vocavit, nos aversos, per Evangelium nostrum. Vocavit dico, in acquisitionem Domini nostri Jesu Christi, id est ut per fidem acquiratis gloriam quam habet Christus. Vel, in acquisitionem Domini nostri Jesu Christi, id est ut sitis acquisitio in qua Christus glorificetur. Itaque, quasi dicat: Qui hæc bona sunt nobis, et non instat dies Domini itaque fratres, stete immobiles in fide. Et ut stetis tenete traditiones quas a nobis didicistis usque ad intellectum, sive per sermonem præsentem, sive per epistolam nostram. Ipse autem, quasi dicat: Ego moneo vos. Sed ipse Deus noster Jesus Christus et Deus Pater, ejus et noster, qui dicitur Deus, potentia qua Creator est universorum; et Pater, affectu, id est dulcedine charitatis,

qui dilexit nos dando filium suum pro nobis. Unde subdit: Et dedit consolationem æternam, id est Christum, qui est consolatio nobis contra miseriam hujus sæculi, et in futuro. Vel, dedit consolationem æternam promittendo regnum cælorum. Et dedit spem bonam, scilicet quod de isto exsilio ad patriam veniemus. Et hoc, in gratia, id est per gratiam, quam dedit, speramus. Vel hæc omnia dedit non merito nostro, sed in gratia sua. Ipse inquam qui jam tot fecit, exhortetur corda vestra, id est voluntates, et affirmet, contra impugnatores in omni opere bono et sermone bono.

CAPUT III.

VERS. 4-18. — « De cætero, fratros, orate pro nobis ut sermo Dei currat, et clarificetur sicut et apud vos, et ut liberemur ab importunis et malis hominibus. Non enim omnium est fides. Fidelis autem Dominus est, qui confirmabit vos et custodiet a malo. Confidimus autem de vobis, fratres in Domino, quoniam quæcunque præcipimus et facitis, et facietis. Dominus autem dirigat corda vestra in charitate Dei et patientia Christi. Denuntiamus autem vobis, fratres, in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis. Ipse enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos, quoniam non inquieti fuimus inter vos, neque gratia panem manducavimus ab aliquo, sed in labore et fatigatione nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus. Non quasi non habuerimus potestatem, sed ut nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos. Nam et cum essemus apud vos hoc denuntiabamus vobis, quoniam si quis non vult operari, nec manducet. Audivimus enim inter vos quosdam ambulantes inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes. His autem qui ejusmodi sunt denuntiamus et obsecramus in Domino Jesu Christo, ut cum silentio operantes, suum panem manducet. Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes. Quod si quis non obdierit verbo nostro per Epistolam, hunc notate, et non commisceamini cum illo ut confundatur. Et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite, ut fratrem. Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni Epistola. Ita scribo. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.»

De cætero, fratres orate pro nobis, ut sermo Dei, id est Evangelium quod dedit Deus nobis, vel quod de Deo agit, currat, sine impedimento ad omnes gentes ut multi velociter convertantur, et clarificetur, id est clarus et intelligibilis sit hominibus. Curat dico, sicut et apud vos, cucurrit. [Ambrosius] Orandum esse hortatur ut dignetur Deus doctrinam suam infatigabili cursu dirigere et transfundere per ora apostolorum in aures audientium. [Haimo] et

ab auribus in corda ut compesceret et sedaret seditiones malorum hominum. Unde subdit: *Et ut liberemur ab hominibus*, scilicet a pseudo ne nos seducant, vel, nobis insidias tendant. *Importunis*, id est improbis, in disputando, *et malis*, quia falsa prædicant. Vel, ut liberemur ab importunis hominibus, id est infidelibus, qui resistunt verbo veritatis, nec stant in portu quietis, et malis scilicet qui persequuntur fideles. Ideo dico liberemur, *enim*, id est quia *non omnium est fides*, id est nondum acceperunt omnes fidem per me qui accepturi sunt. Vel ita, vere importuni sunt et mali. Non enim omnium illorum est fides, id est omnis importuni non habent fidem, quia eorum nullus fidem habet, sed est error quod tenent, sed vos qui habetis fidem confirmabit Deus. Unde subdit: *Fidelis autem*. (7) Vel ita, non enim quasi dicat: Ideo hortor vos orare ut sermo Dei currat et clarificetur, quia nec, etiam vobis orantibus, omnium est fides, id est non omnes sunt credituri, sed tantum præordinati in vitam æternam, prædestinati in adoptionem filiorum. Ideo autem Deus per orationes credentium, nondum credentes credere facit, ut ostendat quia ipse facit. Nemo est enim tam imperitus, tam ingenio tardus, qui non videat Deum quod rogari se præcipit, ut faciat. (8) Et sciendum quia posse habere fidem sicut posse habere charitatem natura est hominum; habere autem fidem sicut charitatem, gratia est fidelium. Sed cum voluntas credendi aliis præparatur a Deo, discernendum est quid veniat de misericordia ejus et quid de judicio. Universæ viæ dicuntur misericordia et veritas. (*Psal. xxiv*). Investigabiles igitur sunt, et misericordia, qua gratis liberat, et veritas, qua juste judicat. Fidelis autem, quasi dicat: Orate ut liberemur. Deus autem qui fidelis est, id est verus in promissis, *confirmabit vos*, ne importuni decipiant, *et a malo custodiet vos*. *Confidimus autem*. Quasi dicat: Hæc omnia vobis diximus non puto frustra. sed confidimus de vobis, o fratres, *in Domino*, qui in vobis operabitur, *quoniam quæcunque præcipimus vobis, facitis et facietis*. Ut autem hoc sit, *Dominus dirigat corda vestra*, id est voluntates, id est si quid turpitudinis in vobis est, auferat. Voluntates dico dirigat, ut existant *in charitate Dei*, scilicet quam Deus dat, vel ut Deum diligatis, et *patientia Christi*, scilicet ut patientes sitis sicut et Christus fuit.

Denuntiamus autem. Incipit hic de curiosis et otiosis, monens bonos ut eos corripiant. Quasi dicat: Quod præcipimus facietis, sed qui noluerit facere excommunicetur. Et hoc est quod dicit; *Denuntiamus autem vobis, o fratres in nomine Domini nostri Jesu Christi*, id est per Jesu Christi auctoritatem præcipimus, vel in honore Christi, quia honor Christi est si morbida ovis excluditur, *ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate*, id est non communicetis eis qui ambulant inordinate,

(7) August. ad Vitalem.

(8) Id., in lib. Sentent. Prosperi.

A id est aliter quam ordo naturæ exigit, et ambulante non secundum traditionem quam acceperunt a nobis, id est non secundum doctrinam qua tradidimus eis. *Ipsi enim* Quasi dicat: Ideo debetis vos subtrahere, quia *vos ipsi scitis quemadmodum*, id est in quibus oporteat imitari nos, et cum illi hæc non faciant, debetis vitare eos. Et vere oportet imitari nos, quia boni sumus: quod ita ait: *Quoniam non inquieti fuimus inter vos neque gratis*, id est sine labore proprio, *manducavimus panem sumptum ab aliquo*. Vel ita, *ipsi enim scitis*. Quasi dicat: Vere non ambulant secundum traditionem nostram. Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos, id est quomodo me habui in quo imitandus sum, quod in illis non videtis. Quasi dicat: Non est ut exponam vobis eam traditionem, quia eam scitis, scilicet **B** quoniam, id est quod non inquietus fui inter vos, ut illi qui aliena negotia curant vagantes hac et illac. Nec gratis panem manducavimus sumptum ab aliquo: sed fuimus *in labore contra gratis et fatigatione*. Quasi dicat: Ille labor fuit usque ad fatigationem. Nos dico, *nocte et die operantes*, contra hoc quod supra dixit ab aliquo. Operantes dico, *ne quem vestrum gravaremus*, et ne quis diceret eum ideo non accepisse, quia non haberet potestatem, subdit: *Non ideo non accepimus, quasi non habuimus potestatem* accipiendi, cum isti multo magis debent vivere de labore suo qui non habent hanc potestatem. Non ideo, inquam, non accepimus, sed, *ipeo ut daremus nosmetipsos formam vobis ad imitandum nos*, id est ut imitaremini nos, et otium dimitteritis. Ecce pro alia **C** causa hic, quæ apud Corinthios abstinuit. Hic enim pro exemplo dando abstinuit, ibi pro repellendis pseudo.

[Ambrosius] Et notandum quia non solum verbis docebat, sed hortabatur et factis. Idonei enim magistri est ea quæ verbis docet operibus implere. Et si enim manifesta vera esse non ignorantur quæ docentur, tamen si negligi cœperint a magistro, non facile proficient audientibus. Magis enim opera suadent quam verba: ideoque magnis præconiis remunerandi sunt qui negligentibus magistris de solis verbis proficiunt. Apostolus ergo forma erat his qui tenues erant substantia in plebe, ut discerent libertatem suam non amittere. Unde et Salomon: *Raro, inquit, inferes pedem ad amicum tuum, ne satiatu* **D** *tui oderit te* (*Prov. xxv*). Qui enim frequenter ad alienam mensam convenerit otio deditus, aduletur necesse est pascenti se, cum religio nostra ad libertatem homines advocet. Unde subdit: *Nam, etc.* Quasi dicat: Operabar inter vos ad exemplum vestrum. Et vere, sic enim faciendum docebam. Et hoc est quod ait: *Nam et cum essemus apud vos, hæc denuntiabamus vobis: Quoniam si quis non vult operari, non manducet*. (9) Dicunt quidam de operibus spiritualibus hoc Apostolum præcepisse. Alioquin si de corporali opere hoc diceret, in quo

(9) Id. de operi monac.

vel agricolæ vel opifices laborant, videretur sentire adversus Dominum qui in Evangelio ait : *Nolite solliciti esse, quid manducetis* (Matth. vi). Sed superflue conanturet sibi et cæteris caliginem obducere, ut quod utiliter charitas monet, non solum facere nolint, sed nec intelligere : cum multis aliis locis epistolarum suarum quid hinc sentiat Apostolus apertissime doceat. Vult enim servos Dei corporaliter operari, unde vivant, ut non compellantur egestate necessaria petere, nec est contra illud quod prædictum est : *Nolite solliciti esse quid manducetis*. Non enim hoc ideo dictum est ut ista non procurent quantum necessitati sat est, unde honeste potuerint, sed ut non ista intueantur, et non propter ista faciant quidquid in Evangelii præconio facere jubentur. *Audivimus enim*. Hic ostenditur ratio, cur laboris sui mentionem fecerit. Quasi dicat : Hoc ideo præcipio, quia *audivimus enim inter vos quosdam ambulantes inquiete, nihil operantes, sed de alienis, curiose agentes*. Hoc modo merentur pasci, quod factum abhorret disciplina Dominica. [Ambrosius] Eorum enim Deus venter est qui fœda cura necessaria sibi provident. [Augustinus] *His autem qui ejusmodi sunt denuntiamus, et obsecramus in Domino Jesu Christo, ut cum silentio, scilicet non rumorosi, operantes manducent panem suum*, id est proprii laboris ; ne autem hac occasione ministrare cessarent pauperibus, addidit : *vos autem, fratres, nolite deficere beneficientes pauperibus quia et si*

operentur, possunt tamen nonnullis indigere. Et ideo monet ne illi qui habebant undeservis Dei necessaria præberent, hac occasione pigrescerent. Non enim in reprehensionem venit qui humanus est in largiendo, sed hic qui cum possit laborem ferre, otiose vult vitam agere. *Quod si quis*. Quasi dicat : *Præcipimus ut operentur, etc. Quod, id est sed, si quis non obedierit, huic verbo nostro, mandato vobis, per Epistolam hunc notate*, id est qui sit mihi significate. Vel, *notate, id est reprehendite*. Vel ita : *si quis non obedierit verbo nostro per Epistolam vestram, hunc notate nobis, et nos aspere increpabimus illum, et non commisceamini cum illo ut confundatur*, id est erubescat abjectus ab omnibus, ut sic se subjiciat præceptis Apostoli. *Et tamen nolite aestimare eum, quasi inimicum, ut odio habeatis eum, sed ex dilectione corripite eum ut fratrem*. [Haimo] *Ipse autem Deus pacis det vobis*, hic et in futuro, *pacem sempiternam in omni loco*, scilicet et apud domesticos et apud extraneos. Et ut pacem habeatis, *Deus sit cum omnibus vobis! Salutatio mea manu Pauli, scripta est, quod est signum in omni epistola* [Ambrosius] *Ita scribo, quomodo? Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum omnibus vobis. Amen*. Propter adulteratores Scripturarum manu sua in fine omnium Epistolarum salutationem se subscribere testatur, ut sub nomine ejus Epistola nulla accipiatur, quæ non fuerit manuejus subscripta.

IN EPISTOLAM I AD TIMOTHÆUM

ARGUMENTUM.

Timotheum instruit et docet de ordinatione episcopatus et diaconii et omnis ecclesiasticæ disciplinæ : scribens ei a Laodicia per Tychicum diaconem.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1-5. — « Paulus apostolus Jesu Christi « secundum imperium Dei Salvatoris nostri, et « Christi Jesu spei nostræ, Timotheo dilecto filio « in fide, gratia et misericordia et pax a Doo Patre « et Jesu Christo Domino nostro. Sicut rogavi te ut « remaneres Ephesi cum irem in Macedoniam, ut « denuntiares quibusdam ne aliter docerent, neque « intenderent fabulis et genealogiis interminatis « quæ quæstiones præstant magis quam ædificatio- « nem Dei quæ est in fide. Finis autem præcepti « est Charitas de corde puro et conscientia bona, et « fide non ficta. »

Paulus, etc. [Hieron.] Hanc Epistolam scribit Apostolus Timotheo. Timotheus autem iste fuit filius mulieris fidelis, patre gentili procreatus : et cum non esset circumcisis, et esset ipse gentilis, huic dabant bonum testimonium fratres qui erant

C Lystris et Iconii. Hunc voluit Haulus proficisci secum, et ideo circumcidit propter Judæos qui erant in illis locis. [Haimo] Eratque eruditus tam divinis Scripturis quam liberalibus artibus. [Ambrosius] Hunc Apostolus creavit episcopum, et ideo eum comonnet ut sollicitus sit in ecclesiastica ordinatione. Timotheo enim in Asia relicto episcopo scribit Paulus de episcopali officio, scilicet quomodo pseudoapostolis resistat, et quomodo Ecclesiam instruat, quales presbyteros et diacones ordinet, quales viduas honoret, quomodo in Ecclesia se habeat, vel quomodo eam regat. Et est intentio Apostoli in hac Epistola instruere Timotheum de episcopalis dignitatis officio. Modus talis : Primo salutatur eum, deinde monet, ut pseudoapostolis resistat, postea instruit de episcopali officio docens quales debeat ordinare presbyteros et diacones, et quales debeant esse mulieres eorum ; deinde quales viduas recipere debeat ; postea de modo correctionis instruit eum. In fine autem monet ut vitet profanas novitates, præmittit vero salutationem dicens : *Paulus Apostolus Christi Jesu*. Nomen dignitatis præponit, ut hac auctoritate Timotheus munitus, resistat pseudoapo-

stolis. [Haimo] Apostolus dico, *secundum imperium* id est secundum jussionem et voluntatem *Dei Patris Salvatoris nostri et Jesu Christi, et spei nostræ*, scilicet per quem speramus gloriam. Qui ergo Apostolo resisit, imperio Dei Patris qui salvat, et Christo ex quo est spes gloriæ, repugnat. Salutem autem refert ad Patrem et spem nostram ad Christum; ideo quia Pater dedit nobis salutem per Filium suum, quem dignatus est mittere nobis, et per Spiritum sanctum quem nobis tribuit in baptismo et aliis sacramentis. Per Christum vero habemus spem, id est expectationem futurorum bonorum: quia sicut ille resurrexit a mortuis, et ascendit ad cælos, ita per ipsum speramus resurrectionem, et ad gloriam æternæ beatitudinis ascensionem. Paulus, inquam scribit *Timotheo dilecto filio suo in fide*, et ante alia salutatur in hunc modum: *Gratia et misericordia et pax sit tibi a Deo Patre et Christo Jesu Domino nostro*. Attende quod in hac salutatione tria ponit quæ ei optat, cum in aliis tantum duo posuerit. Misericordia hic accipitur quod in aliis Epistolis dicitur gratia, id est remissio peccatorum. Pax est tranquillitas animi et prælibatio æternæ pacis. Hanc communiter omnibus optare solet; gratia vero quam hic addit episcopis optatur, id est donatio Spiritus sancti, quo ministri Dei armantur.

Sicut rogavi te. Post salutationem prius de pseudo repellendis incipit hic, legem adhuc tenendam docentibus. [Ambrosius] Quasi dicat: O Timothee, ita, scilicet fac *sicut rogavi te*, quasi comparem, non dico præcepti quasi minori: quod facit Apostolus propter affectum charitatis, et ut formam humilitatis illi ostenderet. Ita ergo et non minus quam rogavi facito. Quid rogavi? *ut remaneres Ephesi*, ad ordinandam Ecclesiam. [Haimo] Ephesus est civitas metropolis Asiæ. *Cum irem in Macedonia*, ideo rogavi te ibi remanere, *ut denuntiares quibusdam discretis a Catholica fide, tam doctoribus quam minoribus ne doctores aliter docerent quam nos: neque subditi intenderent fabulis Judæorum*, qui dicunt duas mulieres fuisse primo homini. Evam et alteram ex qua dicunt multos filios esse natos, quod nunquam sacra pagina narrant. Vel fabula hic dicit doctrinam illorum qui legem cum gratia prædicant esse necessariam. Quod enim dicunt de lege fabula est, non res. [Ambrosius] Ideo episcopus coepiscopum suorum obsecrat, ne pateretur Judæos judaizantes aliter docere populum quam ipse tradiderat; nec subditos, intendere fabulis eorum *et genealogiis*, quibus narrant se esse de genere Abraham et David, quasi eis salus debeat; vel quibus narrant Christum non esse de David. Genealogiis dico, *interminatis*, id est quæ sine termino sunt, vel prohibitis a Deo. [Augustinus] Hæreticus quidem inimicus legis et prophetarum, existimat Apostolum hoc loco divina eloquia fabulas appellasse, sicut et alibi cum ait:

A *Profanas et aniles fabulas evita* (1 Tim. iv). Quis ita nisi hæreticus multum cæcus erraret! Cur ergo ipse idem fecit, si hæc esse aniles fabulas indicavit? Cur dicit: *Abraham duos filios habuit* (Gal. iv), et alia hujusmodi? Sed melius dicitur quod Judæi, præter legitimas Scripturas, habent traditiones suas non scriptas, quas memoriter tenent, et alter in alterum loquendo transfundit, quas Deuteriosin vocant, ubi dicunt duas uxores Deum primo homini creasse, ex quibus texunt genealogias infinitas, parientes infructuosissimas quæstiones. [Haimo] Illas autem dicit fabulas, id est fictiones et excogitationes, ad quas etiam pertinebant illa de quibus Dominus ait: *Irritum fecistis præceptum Dei, ut traditionem vestram servetis* (Marc. vii), [Augustinus] ubi arguit Judæos quod de parentibus non honorandis impietatem docerent filios suos. Moses autem dicit: *Honora patrem tuam, et matrem tuam. Vos autem dicitis: Si dixerit homo patri vel matri corban, quod est donum quodcumque est ex me tibi profuerit, et ultra non dimittitis eum quidquam facere patri suo vel matri, rescindentes verbum Dei per traditionem vestram, et hujusmodi multa facitis* (ibid.). Ubi evidenter Christus ostendit et illam Dei esse legem quam profanus iste blasphematur, et Judæos habere suas traditiones a libris prophetis et legitimis alienas, quas appellasse Apostolum fabulas profanas et genealogias interminatas non hæreticus, sed Catholicus lector intelligit. *Quæ fabulæ, magis parant quæstiones*, id est lites. *quam ædificationem justitiæ Dei*, id est non ædificant homines in justitia Dei, *quæ ædificatio justitiæ est in fide. Finis autem*, vel, enim. Quasi dicat; Vere est in fide ædificatio justitiæ Dei, quia ex fide est spes, et inde est charitas, quæ est adimpletio legis. Et hoc est quod dicit, finis enim, etc., vel ita, finis autem, quasi dicat: Docent et intendunt fabulis et genealogiis, sed finis et adimpletio legis est charitas. Quare non est opus aliis. Et hoc est quod dicit, *finis autem præcepti*, id est impletio et consummatio, *est charitas*. Finis dicitur terminus. Finis etiam dicitur consumptio. [Haimo] Finis quoque dicitur impletio et consummatio. Aliter enim dicitur, finitur panis, aliter finitur tunica, aliter finitur hic vel ibi ager. Finitur panis manducando, finitur tunica texendo, et ibi sonat finis et illic; sed panis finitur ut consumatur, et tunica ut consummetur; panis finitur ut non sit, tunica ut perfecta sit.

Sic ergo charitas est finis, id est perfectio præcepti, id est præceptorum omnium, quorum impletio est dilectio, et ea gemina est, scilicet Dei et proximi. (1) Totam enim magnitudinem et amplitudinem divinarum eloquiorum secunda possidet charitas, qua Deum proximumque diligimus, quæ radix est omnium bonorum. Unde: *In his duobus mandatis tota lex pendet et prophetæ* (Matth. xxii). Si ergo non vacat omnes paginas sanctas perscr-

(1) August., De doct. Christ.

tari, omnia involuora sermonum evolvere, omnia Scripturarum secreta penetrare, tene charitatem ubi pendent omnia, quia finis omnium est dilectio Dei et proximi, nullum rerum diligendarum genus in his duobus præceptis prætermissum est. Cum enim præcurrat dilectio Dei, et sequatur dilectio proximi, de dilectione tua nihil dictum videtur. Sed cum dictum est: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum (ibid.)*, simul et tui abs te dilectio prætermissa non est. Ille autem sancte et juste vivit qui ordinatam habet dilectionem, ne aut diligat quod non est diligendum, aut non diligat quod est diligendum: aut æque diligat quod minus vel amplius diligendum est, aut minus vel amplius diligat quod æque diligendum est. Omnis homo in quantum peccator est, non diligendus; in quantum vero homo est, diligendus propter Deum est. Deus vero propter se ipsum, et Deum quisque amplius debet diligere quam seipsum. Item amplius alius homo diligendus est quam corpus nostrum, quia propter Deum omnia ista diligenda sunt; sed cum omnibus prodesse non possis, his potissimum consulendum est, qui pro locorum et temporum vel quarumlibet rerum opportunitatibus constrictius tibi quasi quadam sorte junguntur. Omnium igitur hæc summa est ut intelligatur legis et omnium divinarum Scripturarum plenitudo, esse dilectio rei qua fruendum est, et rei quæ nobiscum ea re frui potest, id est Dei et proximi. Præcipitur enim Deus diligere et proximus, ut autem quisque se diligat alio speciali præcepto non est opus. Charitas ista amor Dei et proximi est. (2) Amor hujus sæculi cupiditas dicitur, minuitur cupiditas charitate crescente; cupiditas ergo refrenetur, charitas excitetur. Quia charitas est finis præcepti, id est ad charitatem refertur omne præceptum, quod vero timore pœnæ, vel aliqua intentione carnali fit, ut non referatur ad charitatem, nondum fit quemadmodum fieri oportet, quamvis fieri videatur. Tunc ergo et præcepta et consilia recte fiunt cum referuntur ad diligendum Deum, et proximum propter Deum. *De corde*, etc. Hic definit charitatem et non alibi, ut nec ubique nec nusquam definita sit, Quasi dicat: Charitas est finis præcepti. Qualis charitas? procedens *de corde puro*, id est de puro intellectu, ut nihil nisi Deus diligatur. *Et de conscientia*, id est spe, bona. Conscientia hic ponitur pro spe. Ille enim se ad id quod diligit perventurum esse desperat, cui malæ conscientie scrupulus inest. Ille enim sperat qui bonam conscientiam gerit, quem vero pungit mala conscientia retrahit se a spe. Addit: *Et de fide non ficta*, id est simulata, in qua scilicet quis non sibi quælibet fingit, sed Catholica. Vel, fide non ficta, id est fictili et fragili, sed contra adversa forti (3).

Vess. 6-17. — « A quibus quidam aberrantes
« conversi sunt in vaniloquium volentes esse legis
« doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur,

(2) Aug., in psalmo xxxi.

(3) Id., in psal. xxxi.

A « neque de quibus affirmant. Scimus autem quia
« bona est lex, si quis ea legitime utatur, scientes
« hoc quia lex justo non est posita, sed injustis, et
« non subditis, impiis et peccatoribus, sceleratis,
« et contaminatis, parricidis et matricidis, homici-
« dis, fornicariis, masculorum concubitoribus, pla-
« giariis, mendacibus, et perjuris, et si quid aliud
« sanæ doctrinæ adversatur, quæ est secundum
« Evangelium gloriæ beati Dei quod creditum est
« mihi. Gratias ago ei qui me confortavit in Christo
« Jesu Domino nostro, quia fidelem me existimavit
« ponens in ministerio. Qui prius blasphemus fui
« et persecutor et contumeliosus, sed misericor-
« diam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in
« incredulitate. Superabundavit autem gratia Do-
« mini nostri cum fide et dilectione, quæ est in
« Christo Jesu. Fidelis sermo, et omni acceptione
« dignus, quia Christus Jesus venit in hunc mundum
« peccatores salvos facere, quorum primus ego
« sum. Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut
« in me primo ostenderet Christus Jesus omnem
« patientiam ad informationem eorum qui credituri
« sunt illi in vitam æternam. Regi autem sæculo-
« rum immortalis, invisibili, soli Deo hono et gloria
« in sæcula sæculorum. Amen. »

A quibus. Improbatur hic adversarios qui legalia tradebant dicens: *A quibus*, scilicet fide, spe et charitate, *quidam aberrantes conversi sunt in vaniloquium* de legalibus putantes ea servari debere post Christum, nescientes mysterium legis et prophetarum, scilicet quod usque ad Christum servari debent. Illi, dico, *volentes esse doctores legis*, quod deterius est. *Non intelligentes neque ea quæ loquuntur*, id est quæ affirmant, *neque eade quibus*, id est per quæ affirmant, ut sint testimonia prophetarum, (4) Vel e converso, scilicet non intelligentes neque quæ loquuntur, ad probandum quæ intendunt, neque de quibus ea affirmant, id est quæ probare intendunt. Si quando enim de prava et falsa opinione sua reprehendi et convinci cœperint, ad defendendum id quod levissima temeritate et apertissima falsitate dixerunt, de sanctis libris multa verba pronuntiant volentes esse legis doctores, cum tamen non intelligant quæ loquuntur, vel de quibus. Et ne videretur legem incusare, addit, *scimus autem*. Quasi dicat: Illi non intelligunt, *nos autem* intelligimus, nam ut hoc in aliquo ostendatur, *scimus quia lex bona est*; secundum eos vero qui carnaliter tantum intelligunt non est bona, quia bona tantum est, *si quis*, justus vel injustus, *utatur ea legitime*, id est spiritualiter sicut ipsa docet, ut, scilicet per eam agnoscat morbum, et quærat medicum. [Ambrosius] Legitime etiam utitur, qui scit eam ad tempus datam, et sub Christo deseri. Nam justis per remissionem non est opus lege a qua liberi sunt per Christum. Et ne iterum videatur eam inducere subdit inde: *Scientes etiam hæc*, quod non

(4) Aug., super Genesim.

illi sciunt, scilicet *quod justo non est lex posita*, id est imposita, ut supra eum sit, ut ei dominetur. In illa enim potius quam sub ipsa et cum ipsa, quia amicus justitiæ est, cujus inimicus est qui pœnæ timore non peccat, Amicus vero qui ejus amore non peccat, et tunc vero timet peccare. **¶** Vel, non est lex posita justo, id est data pro justo, quia non ex ea justus est sed ex fide, et cum justus sit ex fide, quid ei est necessaria lex? sed ideo data est, vel ut reum puniret, vel peccare volentem coerceret; justus tamen et si ea non egeret, utitur, ut sic esset in auctoritate aliis, et futura attestaretur factis. (5) Quomodo autem bona est lex, si non justo est posita? Sed sciendum quia jam justus non eget pædagogo, sed injustus ut fiat justus. Et lege legitime utendi multiplex est modus, ut secundum aliud justus, et secundum aliud injustus recte dicatur legitime uti lege. Injustus enim lege legitime utitur cum intelligens quare sit data, ejus comminatio ne tanquam pædagogo perducitur ad gratiam per quam justus fiat. Justus vero etiam ea legitime utitur, cum eam tenendo imponit injustis, ut cum in ipsis cœpit inolitæ concupiscentiæ morbus incentivo prohibitionis, et cumulo prævaricationis augeri, confugiant ad justificantem gratiam, et per eam suavitate justitiæ deletati pœnam litteræ minantis evadant. Ita non sunt contraria nec inter se repugnant hæc duo, scilicet quod lex bona est eaque legitime utitur justus, et tamen justo posita non est, quia non ex ea justificatus est, sed ex lege fidei. Lex non est imposita justo, dico, *sed injustis*, qui contra legem naturæ agunt, *et non subditis* Deo, cum bene monerentur a ratione. Qui autem sint injusti et non subditi, per partes exponit dicens, scilicet *impiis*, contra Deum, *et peccatoribus*, in se et in proximum, *et sceleratis*, quibus scelus per se placet, *et contaminatis*, qui vel favore aliquo vel timore consentiunt. Vel, peccatoribus in se, sceleratis et contaminatis, in proximum; parricidis et matricidis, quia lex naturæ in his obsoleverat, litteris est reformata eis coercendis, *et homicidis*, et *fornicariis*, et *masculorum concubitoribus*, *plagiariis*, qui plagas cujuslibet generis inferunt proximis, *mendacibus*, *perjuris*, *et si quid aliud est, quod adversatur sanæ doctrinæ*, scilicet morali et legi naturali. *Quæ sana doctrina est non contra sed secundum Evangelium*. Omnis enim veritas concordat Evangelio. Evangelium, dico, *gloriæ beati Dei*, id est quod prædicat, vel dat gloriam. *Quod Evangelium creditum est mihi*, ut fidei.

Gratias ago. Hic ostendit mala sibi fuisse in lege, bona vero ea dimissa, scilicet quod fidelis est, et positus est in ministerio. Unde fortis est. Quasi dicat: Creditum est mihi Evangelium. Unde: *Gratias ago ei qui me confortavit*, id est qui mentem meam roboravit quæ prius impossibile putabat esse quod de Domini potestate et gemina nativitate et

(5) Augustinus, De sp. et lit.

(6) Aug. in psalmo L.

resurrectione et spe prædicabatur: sed corroboravit me adeo ut hæc credam, et ut nec mors nec vita separet me a Christo. Confortavit, dico, *in Christo Jesu Domino nostro*. Inde gratias ago quia certa præscientia, *existimavit*, id est prævidit, *me fidelem* in ipso, cum sub lege fuisset infidelis. Ipse, dico, *ponens me in ministerio* prædicandi Evangelium. Sed utrum hæc fuerunt mihi per legem? non, quia ego sum, *qui prius*, scilicet dum essem sub lege, *fui blasphemus in Deum, et persecutor sanctorum, et contumeliosus* comprehensis inferens contumeliam. *Sed consecutus sum misericordiam Dei*, id est remissionem per Dei misericordiam, non per merita mea de eo, scilicet *quod ignorans feci*, id est de peccato quod ignoranter commisi. (6) Vel ita ut causa notetur. Quasi dicat: Misericordiam consecutus sum, eo facilius quia ignorans feci. Consequuntur misericordiam Dei et qui scienter peccant ut David, et qui ignoranter quod facilius ignoscitur. Ego dico degens, *in incredulitate*, dum sub lege eram. Sub lege enim ignorantia erat, et ideo incredulitas, modo contra, scilicet fides et cognitio veritatis. Ecce patet quia non ex levitate dimisit priora. *Superabundavit autem*, quasi dicat: Non solum misericordiam remissionis consecutus sum, sed fidem et dilectionem et gratiam diversorum donorum. Et hoc est quod dicit: *Superabundavit autem gratia Domini nostri Jesu Christi*, qua dona diversa dedit, *cum fide et dilectione*, id est cum perfectione fidei et dilectionis. Non enim sine fide et dilectione misericordiam consecutus est, quia nulli datur remissi peccatorum sine fide et dilectione. Superabundavit autem dicit, quia majora bona fuerunt quæ olim mala. Vel ita, superabundavit gratia Domini nostri Jesu Christi, cum, id est *in fide et dilectione quæ est in Christo Jesu*, non in lege; id est quia non solum peccata dimisit, sed etiam fidem et dilectionem dedit de quibus nulli est ambiguum, *quia Christus Jesus venit in hunc mundum*, tam miserum, quasi passibilis cum aliis. (7) Ad quid? *Salvos facere peccatores* quoscunque, etiam parvulos, quia etsi a baptizatis nati sunt, carne tamen nati sunt non spiritu, non eo quod renovatur. Nulla causa veniendi fuit Christo Domino, nisi peccatores salvos facere. Tolle morbos, tolle vulnera, et nulla causa est medicinæ. Si venit de cælo magnus medicus, magnus per totum orbem terræ jacebat ægrotus. Ipse ægrotus genus humanum est, quod totum perierat, ex quo peccavit unus, in quo erat totum; sed venit unus sine peccato, qui salvos faceret a peccato. *Venit enim filius hominis quæserere et salvare quod perierat* (Luc. XIX). Venit per quod homo erat. Nam per quod Deus erat semper hic erat, qui dixit: *Cælum et terram ego impleo* (Jer. XXIII). Ergo et in mundo erat et venit. Hic erat per divinam majestatem, venit per humanam infirmitatem. Quare venit? peccatores salvos facere. Non eum de cælo

(7) August. De verbo Apost.

ad terram merita nostra. sed peccata traxerunt. Unde: *Et vocabis nomen ejus Jesum (Matth. 1).* Quare? Audi: *Ipse enim salvabit populum suum (ibid.).* Unde? *a peccatis eorum (ibid.).* Nunquid ad istum populum pertinent parvuli? pertinent plane. Sic credite cum ista fide parvulos ad gratiam Christi portare. Quid mihi dicis: sanus est; non habet vitium; quare cum illo curris ad medicum, si non habet vitium? Si sanus esset non clamaret Jesus: *Sinile parvulos venis ad me (Marc. x),* qui venit peccatores salvos facere.

Et sermo iste est fidelis, id est verus, et dignus acceptione, id est acceptabilis, quia utilis est: et non una tantum, sed omni, quia hic et in futuro salvat corpus et animam; sed corpus in futuro, animam hic et in futuro. (8) Vel *sermo, iste est humanus, alia littera, ut non dicam divinus, quia si homo qui hospitio suscipit hominem humanus dicitur, quanto magis humanus est qui in seipso suscipit hominem. Et ideo sacramenti hujus sermo quamvis sit divinus, recte tamen dicitur esse humanus. Fidelis, inquam, vel humanus sermo est iste, scilicet quia Jesus venit in hunc mundum tam miserum. peccatores salvos facere, quorum, id est inter quos, ego, qui in lege fueram, sum primus, id est maximus, pejor enim omnibus sum, quia persecutor quo non erat pejor. Nemo enim acrior inter persecutores. Ergo nemo pejor inter peccatores. Primus ergo erat non ordine temporis, sed magnitudine iniquitatis. Sed ideo misericordiam consecutus sum ut Jesus ostenderet in me primo, id est maximo peccatore. Vel, primum, id est maxime ostenderet in me. Vel, primum, id est ante ostenderet in me quam in aliis persecutoribus. Quid? Omnem, id est perfectam, patientiam, qua sustinuit tantum, et in posterum nullam reservat iram, sicut impiis quos diu patitur. Ostenderet, dico, ad informationem eorum qui credituri sunt illi, id est ut mei exempli forma præbita, nullus desperet de immanitate sceleris qui credit illi, Quid enim faciet amico, qui hoc fecit inimico? Credituri sunt dico, tendentes in vitam æternam, id est ut habeant vitam æternam. Regi autem sæculorum. Quasi dicat: Prædicta fecit nobis Deus, sed pro prædictis sithonor a creaturis, et gloria, in essentia. Cui? (9) Regi sæculorum, id est Trinitati, immortalis, id est immutabili, invisibili, id est incomprehensibili, soli Deo, id est qui solus est Deus natura, et solus creat, quod de ipsa Trinitate intelligitur, non de solo Patre, ut quidam volunt, quia non ait, soli Patri, sed soli Deo. Unus enim et solus Deus nobis prædicatur, ipsa Trinitas et Unigenitus: quippe secundum quod est Deus apud Deum, et Spiritus sanctus in sua natura est immortalis et invisibilis. Et nota quia de solo Deo qui est ipsa Trinitas, non est dictum soli invisibili, cum sint etiam quædam creaturæ invisibiles. Sed invisibili soli Deo, quia sunt dii falsi*

(8) Augustin., De verbo Apost.

(9) Id., contra Maximianum.

A invisibiles. Et ideo dictum est invisibili Deo. (10) Est enim quædam creatura invisibilis, non tamen Deus est nobis: et ideo dictum est, invisibili soli Deo, ut sit ordo: sit honor et gloria soli Deo invisibili, id est qui solus Deus est invisibilis. non qui solus est invisibilis, Invisibilis ab hominibus est Deus in natura, secundum illud: *Deum nemo vidit unquam:* quod de ipsa substantia summa summeque divina et incommutabili ubi Pater et Filius et Spiritus sanctus unus et solus Deus est, per sanam fidem intelligitur. Visiones autem illæ Patribus exhibitæ per creaturam commutabilem, Deo incommutabili subditæ factæ sunt non propriæ sicut est, sed significativæ, sicut pro rerum causis et temporibus oportuit. Videtur enim Deus cum vult et sicut vult, non sicut est, sed quali specie vult apparere, In futuro autem videbunt eum sicut est, id est sanctam Trinitatem quæ est unus verusque Deus immortalis, invisibilis in sua substantia. Pater igitur et Filius et Spiritus sanctus unus Deus est, et Rex sæculorum omnium, scilicet præteritorum, præsentium et futurorum, homo vero assumptus a verbo ex eo tempore rex est futurorum ex quo assumptus est a verbo; nam præteritorum sæculorum non fuerat rex ille homo quia non erat. Sit honor, inquam, et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Vers. 18-20. — « Hoc præceptum commendo « tibi, fili Timothee, secundum præcedentes in te « prophetias, ut milites in illis bonam militiam, « habens fidem et bonam conscientiam quam quidam repellentes circa fidem naufragaverunt, ex « quibus est Hymenæus et Alexander, quos tradidi « Satanæ, ut discant non blasphemare. »

¶ Hoc præceptum. Postquam demonstravit quæ et quanta sint beneficia Dei Patris et Christi erga peccatores, quomodo populum imbuat disciplina ecclesiastica ostendit. Quasi dicat: Quia omnis salus est a Christo, non ex lege, ideo, o Timothee, tibi, quasi ituro ad bellum, hæc præceptum commendo, quasi non licet tibi dissimulare, commendo dico secundum præcedentes in te prophetias, id est secundum scientiam Prophetarum quæ in te fuit antequam ordinatus episcopus esses. Vel secundum quod Spiritus sanctus ostendit mihi de te. Quid præcipio? ut milites, actu, id est in illis, prophetiis exponendis et opere implendis, bonam, id est utilem multis, militiam, id est consuetudinem docendo te et alios, et perficiendo opere quod prædicas ore, qui bene potes hoc facere. Tu dico, habens fidem rectam, et bonam conscientiam, ne docens erubescat malæ vitæ conscius. Erubescibile enim est aliud agere, et aliud prædicare. Quam, conscientiam bonam, quidam flagitiis, repellentes naufragaverunt, alios, et secum jungentes circa fidem, scilicet prope, sed non intra, id est etiam fidem perdidit. [Haimo] Naufragium dicitur navis

(10) Id., De Trinit.

fractio. Et sicut ille substantiam suam perdit qui naufragium patitur, et insuper ipse perit, ita, qui bonam conscientiam repellunt, fidei veritatem perdunt, et insuper pereunt æternaliter. *Ex quibus, scilicet pseudodoctoribus qui fidem perdiderunt, est Hymenæus et Alexander.* Nomina propria ponit ut ambiguum secet. *Quos tradidi Satanæ,* id est utrumque excommunicavi, sic et tu excommunicavi. Et nota quod ait tradidi Satanæ, quia illo ad corruptionem hominum utebatur illa potestas apostolica. Prævaricatores enim angeli cum principe suo diabolo recte dicuntur procuratores vel actores divinæ providentiæ. Et diabolus magistratus hujus mundi dicitur, sed magistratus sub tanto imperatore non facit, nisi quantum illi permittitur; et procuratores actoresque hujus mundi nihil faciunt nisi quantum Dominus sinit. Ideo ait: Tradidi Satanæ vexandos, quia nihil potest Satanæ, nisi permissus qui vexat sibi datos, Tantæ autem potestatis erat Apostolus, tantamque gratiam habebat, ut recedentes a fide solo verbo traderet diabolo. Traditio autem hæc est, quia commotus Apostolus blasphemiarum, sententiam protulit in eos. Diabolus autem qui ad hoc paratus est, ut aversos a Deo accipiat in potestatem, audita sententia corripit eos. Quod ideo fecit Apostolus, non ut pereant, sed ut sic, correcti, *discant non blasphemare,* et intelligant se ideo pœnis astringi, quia blasphemaverunt. Unde in Evangelio Dominus dicit inter cætera, *jam noli peccare ne deterius tibi contingat* (Joan. x), ostendens causam peccati, aliquando infirmitates inferri corporibus, et quia ministro diabolo fiunt. declaravit Dominus dicens inter multa: *Hæc autem cum sit filia Abrabæ quam alligavit Satanæ decem et octo annis, nonne oportuit solvi a vinculo die Sabbati?* (Luc. xiii) Ideo Apostolus ait; quos tradidi Satanæ, ut, per hoc, discant non blasphemare, ut hoc modo excludatur a Satana regnum Satanæ. [Augustinus] Nulla enim creatura est, siue quæ in veritate manet dons gloriam Deo, sive quæ in veritate non stetit quærens gloriam suam, quæ velit nolit, divinæ providentiæ non serviat; sed volens, facit cum ea quod bonum est. De illa vero quæ hoc non vult, fit quod justum est, nec tamen ei rependitur quod de ipsa juste fit, sed quo animo ipsa facit, quia neque liberam voluntatem rationali creaturæ Deus negavit, et tamen potestatem qua injustos juste ordinat, sibi retinuit.

CAPUT II.

VERS. 1, 2. — « Obsecro igitur primum omnium « fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus et omnibus qui in sublimite constituti « sunt, ut quietam et tranquillam vitam agamus « in omni pietate et castitate. »

Obsecro igitur. [Haimo] Hactenus egit de pseudoapostolis, hic de orationibus, atque Timotheo

A hæc verba dirigens in illo omni Ecclesiæ formam tradidit, quomodo debeat missarum solemniam celebrare, et pro omnibus supplicare. Quasi dicat: Quia Christus venit salvare peccatores, et quia in hoc militare debes, igitur doce orare ut impetretur quod faciendum est. [Ambrosius] Et hoc est quod ait: *Obsecro igitur;* [Augustinus] vel exhortor primo omnium, id est ante omnia, *fieri obsecrationes,* vel preces, *orationes, postulationes,* vel interpellationes, *gratiarum actiones.* Ordo missæ hic ostenditur, quod est speciale genus orationis. Obsecrationes vel preces sunt omnia illa quæ fiunt juxta et ante consecrationem, [Haimo id est quidquid præcedit in missarum solemnibus usque ad illum locum ubi incipit sacerdos consecrare mysteria corporis et sanguinis Domini. (11) Obsecrationes igitur vel preces accipimus quas facimus in celebratione sacramentorum, antequam illud quod est in Domini mensa incipiat benedici. [Haimo] Orationes sunt quas fundit sacerdos in ipsa consecratione Eucharistiæ, id est cum benedicitur et sanctificatur quod est in Domini mensa. [Augustinus] Postulationes vel interpellationes sunt; cum populus benedicitur ab episcopo, qui super eum invocatur nomen Domini: quod tractum est ex Veteri Testamento. Per Moysen enim dicit Dominus sacerdotibus: *Invocabitis nomen meum super filios Israel, et ego benedicam eis* (Num. vi). Vel postulationes sunt, quando quasi debito aliquid postulatur, ut quod hic geritur in æterna vita perficiatur. Gratiarum actio est de peractis, quæ totum concludit quasi totum sit a Deo, ut: *Benedicamus Domino.* Vel obsecrationes sunt adjurationes pro rebus difficilibus, ut pro conversione impij et pro remotione malis. Orationes sunt, ut quando jam conversis virtutes et bona orantur. Gratiarum actiones sunt de omnibus. Hæc, inquam, fieri obsecro *pro omnibus,* generaliter ut sequamur clementiam Dei, quæ vult, id est consulit, et hortatur omnes salvos fieri, et si secundum justitiam quosdam reprobat. Unde Hieronymus ait: In his qui pereunt ostendit iudicium, ut salvatis misericordiam. Vel pro omnibus hominibus, id est pro hominibus omnis generis, et specialiter pro *regibus,* et si mali sint, *et pro omnibus qui constituti sunt in sublimitate,* ut ducibus et comitibus, et si mali sint, quia ex omni genere hominum colligenda est Ecclesia, et de his qui fastu et superbia sæculari a fide et humilitate videntur oberrare. Quare autem pro regibus et sublimibus orare velit, reddit causam subdens: *Ut quietam.* Quasi dicat: Ideo pro principibus etiam malis volo fieri orationes, quia hoc etiam nobis proderit, ad hoc, *ut agamus vitam quietam,* a persecutione: *et tranquillam,* id est sine inquietatione aliqua quod prodest teneris in Ecclesia. Agamus dico, *in omni pietate,* id est in cultu et religione divina: *et casti-*

(11) August., ad Paulinum.

tate, id est in integritate fidei. Ad hoc enim nobis necessaria est pax illorum. (12) Utimur et pace Babylonis quoad permixtae sunt ambae civitates, scilicet Jerusalem et Babylonia, ex qua ita per fidem populus Dei liberatur, ut apud eam interim peregrinetur. Ideo Apostolus admonuit Ecclesiam orare pro regibus et omnibus sublimitus eodem Spiritu sancto afflatus, quo et Jeremias qui misit Epistolam Judaeis qui erant in Babylone, ut orarent pro vita regis Nabuchodonosor filiorumque ejus, et pro pace civitatis, inquit: *quia in pace illorum erit pax vestra (Jer. xxix)*. (13) Hoc autem figurate significabat Ecclesiam in omnibus sanctis ejus qui sunt cives caelestis Jerusalem servitutam sub legibus saeculi hujus. [Augustinus] Ideoque Apostolus eam monet pro eis orare ut quietam vitam agant. In pace enim principum quies et regimen servatur Ecclesiarum. Nam in bellis tranquillitas dissipatur, tepescit pietas, districtio solvitur: qua soluta, infirmorum castitas violatur. (14) In pace Babylonis pax nostra est, utique temporalis quae bonis et malis communis est, dum inter Babylonios teneamur captivi, quibus et servire jubemur et tributa reddere, sicut filii Israel sub Babyloniae regibus serviebant. Pax autem nostra propria, et hoc est cum Deo per fidem, et in aeternum erit cum illo per speciem. Et ne quis putaret haec non esse facienda pro his per quos palitur Ecclesia, addit:

Vers. 3-15. — « Hoc enim bonum est et acceptum coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus. Cujus testimonium temporibus suis confirmatum est, in quo positus sum ego praedicator et Apostolus. Veritatem dico, non mentior, doctor gentium in fide et veritate. Volo ergo viros orare in omni loco, levantes puras manus sine ira et disceptatione. Similiter et mulieres in habitu ornato, cum verecundia et sobrietate ornantes se, et non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa, sed, quod decet mulieres, promittentes pietatem per opera bona. **¶** Mulier in silentio discat cum omni subjectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio. Adam enim primus formatus est, deinde Eva, et Adam non est seductus; mulier autem seducta in praevagatione fuit. Salvabitur autem per filiorum generationem, si permanserit in fide et dilectione et sanctificatione cum sobrietate. »

Hoc enim bonum est, etc. Quasi dicat: Ideo moneo orare pro illis omnibus, quia hoc scilicet pro omnibus orare, est bonum, id est utile Ecclesiae, et

- (12) Id., De civit. Dei.
 (13) Id., De catechizandis rudibus.
 (14) Id., De civit. Dei.
 (15) August. in Enchirid.

A *acceptum*, id est gratum, coram Deo, cum membra Christi ex omni genere hominum sint colligenda. Et ut tolleret disparationem, addidit, *Salvatore nostro, qui vult omnes homines*, sicut et nos, *salvos fieri, et venire ad agnitionem veritatis*, id est Christi qui est via, veritas, et vita (Joan. xiv). [Ambrosius] Si Deus qui omnipotens dicitur omnes homines vult salvos fieri, cur non impletur haec ejus voluntas? sed in hac locutione sensus et conditio latet. Unde Petrus ait: *Omnis scriptura indiget interpretatione*. Vult ergo Deus omnes salvos fieri, si accedant ad eum. Non enim sic vult ut nolentes salventur, sed vult eos salvari, si et ipsi velint. Aliter non ullum excepit a salute et cognitione. (15) Vel ita, cum legitur quod vult omnes homines salvos fieri, quamvis certum sit nobis non omnes salvos fieri: non tamen **B** ideo debemus omnipotentissimae Dei voluntati aliquid derogare. Non est enim credendus Omnipotens aliquid voluisse fieri quod factum non sit. Sed ita intelligere debemus quod scriptum est. Vult omnes homines salvos fieri, id est nullus sit salvus, nisi quem vult, non quod nullus hominum sit nisi quem salvum fieri velit, sed quod nullus salvus fiat nisi quem velit: et ideo rogandus ut velit, quia necesse est fieri, si ipse voluerit. Sic etiam intelligimus et illud: *Qui illuminat omnes homines (Joan. i)*, non quod omnes illuminet, sed quia nullus illuminatur nisi a Deo. Et illud similiter intelligitur: *Omnes in Christo vivificantur (I Cor. xv)*, quia sine eo nulli vivificantur. Vel ita, qui vult omnes salvos fieri, non quod nullus hominum esset quem salvum fieri nollet, qui virtutes miraculorum facere noluit, apud eos quos dicit acturos fuisse poenitentiam, si fecisset, sed ut omnes homines omne genus hominum intelligamus, per quascunque differentias distributum. Et est sensus: Vult omnes homines salvos fieri, id est de omni genere hominum, quia Judaeos, gentes, reges, privatos, divites, pauperes, doctos, indoctos, et si quid aliud differentiarum est in hominibus colligit Ecclesia. Isto locutionis modo Dominus usus est, ubi ait Pharisaeis: *Decimatis mentham, et rutam, et anethum et omne olus (Luc. xi)*, id est omne olerum genus. (16) Potest etiam sic intelligi: vult omnes salvos fieri, id est facit omnes velle, et quocunque alio modo intelligi potest, dum modo eredere non cogamur aliquid omnipotentem voluisse fieri, (17) factumque non esse, quia omnipotens velle inaniter non potest, quodcumque voluerit essentiae suae voluntate. (18) Vel ita, vult per misericordiam, id est consulit, hortatur et jubet, omnes homines salvos fieri, et si reprobet quosdam per justitiam. Et ne quis putaret bonam vitam et cultum unius Dei esse salutem sine participatione corporis et sanguinis Christi:

Unus, inquit, Deus unus mediator, etc. Ut omnes

- (16) Id., De cor. et grat.
 (17) Id., in Ench.
 (18) Id., Ad Paulinum.

homines salvari nunquam fiat, nisi per mediator-rem, non Beum Verbum quod semper erat, sed carnem factum. Insiste litteræ, et junge sic: *unus Deus* enim. Quasi dicat: Vere omnes homines vult salvos fieri, quia unus est Deus, creator omnium scilicet sancta Trinitas; et *unus est mediator Dei et hominum*, id est ad componendam pacem quasi medius arbiter, scilicet *Christus Jesus*, pro omnibus factus homo, ut sic esset mediator. Non enim aliter quam per hominem mediat. Hic est arbiter ille quem Job desiderat dicens, uter esset nobis arbiter. Mediator autem inter Deum et homines oportebat ut haberet aliquid simile Deo, et aliquid simile hominibus, ne per omnia hominibus similis, longe esset a Deo, aut per omnia Deo similis longe esset ab hominibus, atque ita mediator non esset. (19) Verax itaque mediator Christus inter mortales peccatores et immortalem justum apparuit mortalis cum hominibus, justus cum Deo: et ideo Christus mediator Dei et hominis dictus est, quia inter Deum immortalem et hominem mortalem est Deus homo reconcilians hominem Deo, in tantum mediator in quantum homo est. In quantum autem Verbum non medius est, quia æqualis Deo, et Deus apud Deum, et similis unus Deus. Unde dicit Augustinus: Hujus medii beata mortalitas interveniendo perducit, quem neque non fieri mortalem oportebat neque permanere mortalem. Mortalis quippe factus est non infirmata Verbi divinitate, sed carnis suscepta infirmitate. Boni autem angeli inter miseros mortales et beatum immortalem medii esse non possunt, quia ita sunt ipsi beati et immortales cum Deo, ut non sint mortales vel miseri cum hominibus. Mali autem angeli quodam modo medii sunt, quia immortales sunt cum Deo, miseri cum hominibus; sed non veri et boni medii, quia ad hoc se interponit malus angelus medius immortalis et miser, ut ad beatam immortalitatem transire non sinat. Cui contrarius est bonus Mediator, qui et mortalis ad tempus esse voluit, et beatus in æternitate persistere potuit, qui non se interposuit ut ad beatam immortalitatem transire non sineret, sed ad hoc se interposuit mortalis et beatus, ut, mortalitate transacta, ex mortuis immortales, et ex miscribus beatos faceret. Alius est ergo medius malus qui separat amicos, alius bonus qui reconciliat inimicos, id est Christus, qui dedit semetipsum redemptionem, in hoc indicatur omnes velle salvare. Dedit, dico, *pro omnibus*, nullum excepit qui velit. *Cujus rei testimonium temporibus suis confirmatum est*; id est hæc res testibus approbata est, scilicet angelis et apostolis. Vel ita, *cujus rei testimonium temporibus suis confirmatum est*, id est cujus rei et testes præcesserunt, scilicet prophetæ, et congruo tempore totum completum est. *In quo*, id est in qua re prædicanda, *positus sum ego* a Deo prædicator et apostolus; quod plus est. Prædicator enim nomen est actus; apo-

(19) Aug. in lib. Confess.

stolus autem nomen dignitatis. Et in his, scilicet quod Christus dedit se, et quod ego sum apostolus, *veritatem dico*, et *non mentior*, in aliqua parte cui credi oportet, quia sum *doctor gentium in fide et veritate*, præceptorum Dei, quia fidem docebat, et præcepta Dei vera. (20) Vel in veritate futura, quæ est res et merces fidei. Quæris mercedem? fides præcedat. Credimus enim ut cognoscamus, non cognoscimus ut credamus. Quid est enim fides nisi credere quod non vides? Fides ergo est quod non vides credere, veritas quod credidisti videre.

Volo. Quasi dicat: Quia sum doctor gratiam, vel quia bonum est orare, *ergo volo viros orare in omni loco*, scilicet ubicunque sint, non solum in ecclesia non deprimentes ad terrena, sed *levantes* ad æterna *puras manus*, id est bonum affectum cordis qui Deum amat. Et hoc, *sine ira*, id est odio alicujus, et *disceptatione*, id est hæsitatione. Ubi est enim tempestas iræ vel hæsitatio, non placet Deo. Distingue: ira est ad primum: disceptatio ad Deum. Similiter et mulieres, volo ut orent et manus levant sine ira et disceptatione existentes, *in habitu ornato*, scilicet religionem earum ornante. Eas mulieres dico, *ornantes se*, aliis virtutibus *cum verecundia* vultus, ut non sint attritæ frontis ut meretrices; et *sobrietate* mentis; et non ornantes se, *in crinibus tortis*, id est crispis, et non ornantes se *aut auro aut margaritis, vel veste pretiosa*. Vel ita, non ornantes se, in crinibus tortis aut auro, aut margaritis, ut crinibus hæc intorta sint. Vel non ornantes se, veste pretiosa, ut his omnibus ultra personæ suæ modulum et mores, occasione movendæ concupiscentiæ studeant: *sed, potius per omnia bona opera, sint promittentes* et indicantes extra, *pietatem animi, quod decet mulieres*. [Ambrosius] Vel ita, sed sint ornantes se per omnia bona, quia decet mulieres, promittentes pietatem. Quæ enim vult audiri inclinare se debet amota a se pompa, ut misericordiam Dei provocet. Habitus enim superbus nec impetrat, nec recta de se facit credi. *Mulier*, etc. Orandi officium dixit convenire omnibus et exposuit, et qualiter, et pro quibus, et quare, et quod ubique orandum sit; nunc dicit quod docendi officium solis viris conveniat, et quales ad illud debeant ordinari, determinat. Quasi dicat: Orare cum viris est commune mulieribus, sed non loqui: potius *mulier in silentio*, scilicet nil interrogans *disceat* quod ignorat, *cum omni subjectione*, id est non erecta, et hujusmodi. *Docere autem virum in Ecclesia, mulierem non permitto*. Si enim loquitur magis irritat ad luxuriam, et irritatur. Neque permitto mulieri *dominari* aliqua prælatione spirituali *in virum*, etsi in suo sexu, *sed esse silentio*, ut non confabuletur cum vicina. Ecce non solum habitum humilem et honestum habere mulierem docuit, verum etiam docendi auctoritatem ei negavit, et subjiciendam viro præcepit ut tam habitu quam

(20) Aug. super Joannem.

obsequiis sub potestate sit viri, ex quo trahit originem. *Adam enim*. Cur mulier subjecta sit causam reddit, quia scilicet posterior est facta, et prior fuit in culpa. Quasi dicat: Non permitto mulieri dominari in virum, sed præcipio subjici. Et hoc ordo creationis ostendit, scilicet quod mulier viro subsit. *Adam enim primum formatus est, deinde Eva, et Adam non est seductus*, prior scilicet et eo modo quo Eva: *mulier autem seducta* viro consensu fuit in prævaricatione, id est fecit virum prævaricari actu. (21) Hæc si dominaretur, facilius seduceretur. Nota quod ait Adam non est seductus cum eum prævaricatorem Apostolus dicat in similitudinem prævaricationis Adæ, seductum tamen negat. Unde et interrogatus non ait: mulier seduxit me, sed *dedit mihi et comedi* (Gen. III). Mulier vero ait: *serpens seduxit me* (ibid.). Hanc autem seductionem proprie appellavit Apostolus, per quam id quod suadebatur cum falsum esset verum putatum est, scilicet quod Deus lignum illud ideo tangere prohibuerit quod sciebat eos si tetigissent, sicut deos futuros, **213** tanquam eis divinitatem invideret qui eos homines fecerat; sed etiam si virum propter aliquam mentis elationem quæ Deum internorum scrutatorem latere non poterat, sollicitavit aliqua experiendi cupiditas, cum mulierem videret accepta illa esca non esse mortuam: non tamen eum arbitror si jam spirituali mente præditus erat, ullo modo credidisse quod diabolus suggererat. Ideo ait, Adam non est seductus prior, scilicet nec in eo in quo mulier, ut scilicet illud crederet esse verum: *Eritis sicut dii* (ibid.), sed putavit utrumque posse fieri, ut et uxori **C** morem gereret, et per pœnitentiam veniam haberet. Minus ergo peccavit qui de pœnitentia et misericordia Dei cogitavit. Postquam enim mulier seducta manducavit, eique dedit ut simul ederent, noluit eam contristare, quam credebatur sine suo solatio contabescere, et a se alienatam omnino interire. Non quidem carnali victus concupiscentia quam nondum senserat, sed amicali quadam benevolentia, qua plerumque fit ut offendatur Deus, ne offendatur amicus: quod eum facere non debuisset divinæ sententiæ justus exitus indicavit: Ergo alio quodammodo etiam ipse deceptus est. Inexpertus enim divinæ severitatis in eo falli potuit, ut veniale crederet esse commissum; sed dolo illo serpentino quo mulier seducta est, nullo modo illum arbitror potuisse seduci. **D**

Salvabitur autem. Quasi dicat: In Ecclesia non debet mulier docere; sed tamen *salvabitur per filiorum generationem, si permanserint in fide*, [Haimo] id est augmentum salutis habet, si filios generat Deo quotidie instruendo, ut maneant in fide et dilectione Dei et proximi; et *sanctificatione*, quam in baptismo perceperunt, *cum sobrietate*, id est temperantia contra æstum vitiorum. Vel ita, salvabitur autem. Quasi dicat: Et si mulier fuerit causa peccati, tamen salvabitur, non solum virgo et conti-

(21) Aug. super Genesim.

(22) August., De civit. Dei.

gens, sed etiam nupta, et si nunquam ab opere nuptiarum cessans, sed per generationem filiorum, incedens, ab hoc mundo exierit. Salvabitur, dico, si, tamen permanserit in fide et dilectione et sanctificatione, ut præter proprium virum alterum non cognoscat, cum sobrietate, id est temperantia, ut proprio viro etiam temperate utatur. Vel ita, salvabitur autem, etc. (22) Videtur autem ex his verbis obesse mulieri, si vel filios non habuerit; vel si quos habuerit, et in bonis moribus permanere voluerint: sed alibi dicit Apostolus: *Beatior erit, sive virgo, sive vidua, si sic permanserit* (I Cor. VII). Unde potest intelligi, cum ait, salvabitur mulier per generationem filiorum, occulte rei mysterium figurasse; sed filii mulieris sunt opera carnis, quæ maxime in officiis misericordiæ frequentari solent; opera vero misericordiæ nihil prosunt, sive paganis, sive Judæis qui Christo non credunt, sive quibuscunque hæreticis vel schismaticis, ubi fides, et dilectio et sobria sanctificatio non invenitur. Et ideo addit, si permanserint. Alioquin si ad litteram accipiatur, quasi inane est quod ait, salvabitur mulier per generationem filiorum. Nonne magis et continens? Nonne magis virgo Dei? (23) Sed mulier typus est carnis, Adam rationis, quæ pennis virtutum volat ad Deum, ut passer ad domum. Unde Propheta: *Passer invenit sibi domum et turtur nidum, ubi reponat pullos suos* (Psal. LXXXIII). [Augustinus] Passer est ratio, turtur est caro, quæ generat filios, id est opera bona, quæ tamen non prosunt paganis, et hujusmodi, non tantum in fide et dilectione. Hæc est turtur quæ pullos reponit in nido, non abjicit eos ubicunque, id est opera bona facit; sed in nido, id est unitate Ecclesiæ in fide catholica. Hæc est quæ prima educitur, et seducit virum, quasi per carnem seducitur ratio, sicut per Evam seductus est Adam. Sed, tamen salvabitur caro per spiritualem generationem filiorum, id est bonorum operum, si, tamen, filii, id est opera, permanserint in fide, et dilectione, et sanctificatione cum sobrietate.

CAPUT III.

VERS. 1-4. — « Fidelis sermo: Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Oportet enim episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, ornatum, prudentem, pudicum, hospitem, doctorem, non violentum, non percussorem, sed modestum, non litigiosum, non cupidum, sed suæ domui bene præpositum, filios habentem subditos cum omni castitate. »

Fidelis, id est verus, *sermo* est iste quem dixi, et quem dicturus sum: *Si quis*, etc. Dixit quod vir potest præesse et determinat quis, scilicet qui desiderat operari et prodesse multis, non superbe dominari, sed qui sit irreprehensibilis. Et hoc est quod ait: *Si quis desiderat episcopatum, bonum opus desiderat*, [Hieronymus] opus vere, non dignitatem;

(23) Id., in psal. xxxiv.

laborem, non delicias; non crescere fastigio, sed humilitate decrescere; ut fiat servus et minister hominum propter Christum, ut etiam intermissa Rachele decora facie, sed non relicta cum Jacob intret ad Liam, oculis lippam, et de monte cum Moyse descendat ad campos, id est de otio contemplationis ad laborem actionis. (24) Non enim sic esse debet quisque otiosus, ut in eodem otio utilitatem non cogitet proximi; nec sic actuosus, ut contemplationem non requirat Dei. In otio non iners vocatio delectare debet, sed vel inquisitio, vel inventio veritatis, ut in ea quisque proficiat, et quod invenerit alteri non invidet. In actione vero non amandus est honor in hac vita sive potentia, quia omnia vana sunt sub sole, sed opus ipsum quod per eundem honorem vel potentiam fit, si recte et utiliter fit, scilicet ut valeat ad salutem subditorum. Ideo ait, si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. (25) Exponere voluit quid sit episcopatus, quia nomen est operis non honoris. Græcum enim est, et inde ductum vocabulum: quod ille qui præficitur illis quibus præficitur superintendit curam eorum scilicet gerens. Scopos enim intentio est, inde episcopus Latine *superintendens* dicitur, ut intelligat se non esse episcopum qui præesse dilexerit, non prodesse. Episcopatus enim est super suam et aliorum vitam intentio. Itaque a studio cognoscendæ veritatis nemo prohibetur quod ad laudabile pertinet otium. Locus vero superior sine quo regi populus non potest, et si ita teneatur et administretur ut decet, tamen indecenter appetitur. Ideo otium sanctum quærit charitas veritatis, negotium justum suscepit necessitas charitatis, quam sarcinam si nullus imponit, percipiendæ atque intuendæ vacandum est veritati; si autem imponitur, suscipienda est propter charitatis necessitatem; sed nec sic deserenda est delectatio veritatis, ne subtrahatur ipsa suavitas, et opprimat ista necessitas. [Augustinus] Qualis autem episcopus debeat esse, describit subdens: *Oportet*. Quasi dicat: Opus est quod quis in episcopatu desiderat, ut autem bene operari possit, oportet episcopum, id est eum qui eligitur ordinandus, *irreprehensibilem esse*. Idem est quod ad Titum dicit, *sine crimine esse*. [Hieron]. Res pene contra naturam est, ut aliquis sit sine peccato; sed hoc ita vult intelligi, irreprehensibilem, id est non obnoxium reprehensioni, ut talis eligatur cujus comparatione cæteri grex dicantur. *Unius uxoris virum*, id est monogamum post baptismum, si enim et ante baptismum conjugem habuit quæ obierit, non ei imputatur cui prorsus novo nec stupra, nec aliqua quæ ante fuerunt ob sunt. *Sobrium*. Nam ei ministri templi prohibentur vinum et siceram bibere, ne ebrietate graventur corda eorum. Et ut sensus vigeat semper et tenuis sit. *Prudentem* in omnibus agendis. Hoc dicit contra eos qui sub nomine simplicitatis excusant stul-

(24) August. de civ. Dei.

titiam sacerdotum. *Ornatum* virtutibus, vel motu, et incessu, et habitu, et sermone communi. *Pudicum*, id est verecundum. *Hospitalem*, scilicet qui in hoc ante consuevit. *Doctorem*, scilicet qui habet gratiam docendi, quia innocens absque sermone conversatio quantum exemplo prodest, tantum silentio nocet; nam latratu canum et baculo, lupi arcendi sunt. Unde: Maledictus canis non valens latrare. *Non vinolentum*, qui hoc frequenter agat, quia venter æstuans mero cito despumat in libidinem. Noe ebrietate nudavit femora sua, Lot quem Sodoma non vicit, vina vicerunt. *Non percussorem*, id est ita irascibilem et perturbati sensus, ut percutiat qui debet esse patiens, ut eum sequatur qui posuit dorsum ad flagella, id est Christum. *Sed modestum*, qui modum animi servet. *Non litigiosum*, scilicet qui hoc soleat facere. Nihil enim impudentius est arrogantia rusticorum, qui garrulitatem auctoritatem putant, et parati ad lites in subjectos tumide intonant. *Non cupidum*, ut apostoli qui præter victum et vestitum nihil quærebant. [Haimo] Morbo cupiditatis pene omnes laborant, ideo præcipit episcopum non esse cupidum, quia facile a justo deviare. *Domui suæ*, id est familiæ, *bene præpositum*, non ut opes augeat, vel hujusmodi alia faciat, sed ut quod populis præcepturus est: prius autem domesticis exigat sic, scilicet *filios habentem subditos in omni castitate*, ne imitentur filios Heli qui in vestibulo templi cum mulieribus dormiebant, et religionem prædam putantes quod in hostiis erat, in suas delicias convertebant.

C VERS. 5, 6. — « Si quis autem domui suæ præ-
« esse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam
« habebit? Non neophytum, ne in superbiam cla-
« tus, in iudicium excidat diaboli. Oportet autem et
« illum testimonium habere bonum ab his qui foris
« sunt, ut non in opprobrium incidat, et in laqueum
« diaboli. Diacones similiter pudicos, non bilingues,
« non multo vino deditos, non turpe lucrum se-
« ctantes: habentes mysterium fidei in conscientia
« pura. Et hi autem probentur primum, et sic mi-
« nistrent, nullum crimen habentes. Mulieres simi-
« liter pudicas, non detrahentes. sobrias, fideles in
« 214 omnibus. Diacones sint unius uxoris viri,
« qui filiis suis bene præsent, et suis domibus. Qui
« enim bene ministraverint, gradum bonum sibi ac-
« quirent, et multam fiduciam in fide quæ est in
« Christo Jesu. Hæc tibi scribo, fili Timothee, spe-
« rans me ad te venire cito. Si autem tardavero,
« ut scias quomodo oporteat te in domo Dei con-
« versari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna et
« firmamentum veritatis. Et manifeste magnum est
« pietatis sacramentum, quod manifestatum est in
« carne justificatum est in spiritu, apparuit ange-
« lis, prædicatum est gentibus, creditum est in
« mundo, assumptum est in gloria. »

Si quis autem. Quasi dicat: Oportet domui suæ

(25) Id., in Enchir.

esse bene præpositum. *Si quis autem præesse nescit A* in infimo gradu sunt, vult esse sine crimine ut munda sit Ecclesia. Sed Cataphrygæ occasione horum verborum, quia scilicet ubi de diaconis agit, de mulieribus loquitur, dicunt diaconas debere ordinari : quod contra auctoritatem est. Diacones, post interpositionem de mulieribus, iterum de diaconis dicit : *Diacones sint viri unius uxoris*, quam Deus decrevit homini, cum qua benedicatur, non cum secunda. *Qui bene præsent filii suis et domibus suis*, id est familiis, quia tales bene ministrabunt in Ecclesia, quod utique magnum est. *Qui enim bene ministraverent acquirant sibi gradum excellentiorem*, scilicet ut episcopi fiant, *bonum*, scilicet utilem sibi et aliis hominibus, *et multam fiduciam*, æternæ gloriæ. Et hoc *in fide*, id est per fidem, *quæ est in Christo Jesu*. Hæc tibi scribo, fili Timothee, sperans me cito venire ad te. Tamen hæc quæ scribo adeo sunt necessaria. *Si autem tardavero*, scribo hæc, *ut scias quomodo oporteat te conversari*, secundum diversitates singulorum, *in domo Dei*, ideo caute in ea agendum est, quia domus Dei est, *quæ est Ecclesia*, scilicet multorum convocatio ad unius Dei cultum : tanto cautius in ea agendum est, quia ubi multi sunt. Ecclesia, dico, *Dei vivi*, et ita in illis est vita, quæ est *columna veritatis*, scilicet in se bene sustinens veritatem ne corruat, licet tribuletur, *et firmamentum*, id est fulcimentum jam nutentibus et ruituris. [Haimo] Quod patet, qui pro Christo tot sustinet. Et in Ecclesia *sacramentum*, id est Christus secundum deitatem occultus. Sacramentum enim dicitur res occulta, id est mysterium. Sacramentum ergo hic appellatur Verbum Patris, quod in natura divinitatis in qua Patri est æquale invisibile manet. Et hoc sacramentum est causa *pietatis*, id est totius sanctæ religionis, et veræ culturæ : et ideo cautius servanda est Ecclesia. Et hoc sacramentum *est magnum*, quia magnitudinis ejus non est finis, *et manifeste magnum*, quia apparuit per prædicationem, et per multa miracula. *Quod sacramentum*, etsi invisibile in se, *manifestum est Ecclesiæ*. [Ambrosius] Ne ergo sis ei negligens pro qua tantum fecit. Manifestatum, dico, *in carne* assumpta. Sacramentum quod est Christus in carne, dicit manifestatum. Natus enim homo Filius Dei, qui in secreto erat apud Deum, opere et prædicatione declaravit se creaturæ. Et est sensus : Manifestum est in carne, id est operibus et virtute in carne, ostensis claruit quis esset qui erat in carne, et *justificatum est Spiritus*, id est sanctus et justus ostensus est, quia de Spiritu sancto conceptus est. Quod etiam *apparuit angelis*, qui ex eo profecerunt, quod hic factum est. (26) Non enim in Deo tantum innotescit angelis quod absconditum est, verum etiam hic eis apparet cum efficitur atque propalatur. [Ambrosius] Ideo dicitur apparuisse angelis homo Christus, non jam in forma humilitatis, sed in potestate ; qui enim prius humilis visus est per carnem, devicta morte in majestate

apparuit, qui natus ut homo non erat tantum homo, ut agnoscentes angeli mysterium quod prius latuit declaratum in carne, genu illi flectentes, quasi gratias agant, quia veritatem didicerunt. *Prædicatum est gentibus*. Ecce item magum. Et creditum est; manens in mundo, ut perfidia mundi veniam erroris mereri non possit, sicut Dominus dicit de Judæis: *Si non venissem et locutus eis fuisset, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccatis (Joan. xv)*. Et assumptum est, de hac mortalitate in gloria, ut sit super omnem creaturam habens nomen quod est super omne nomen, cui flectitur omne genu (*Philipp. ii*).

CAPUT IV.

VERS. 1-8. — « Spiritus autem manifeste dicit, « quia in novissimis temporibus discedent quidam « a fide, attendentes spiritibus erroris et doctrinis « dæmoniorum in hypocrisi, loquentium mendacium « et cauteriatam habentium suam conscientiam, « prohibentium nubere, abstinere a cibis quos Deus « creavit ad percipiendum cum gratiarum actione « fidelibus, et his qui cognoverunt veritatem. Quia « omnis creatura Dei bona est, et nihil rejiciendum « quod cum gratiarum actione percipitur. Sancti- « ficatur enim per verbum Dei et orationem. Hæc « proponens fratribus, bonus eris minister Christi « Jesu, enutritus verbis fidei et bonæ doctrinæ quam « assecutus es. Ineptas autem et aniles fabulas de- « vita Exerce autem te ipsum ad pietatem. Nam « corporalis exercitatio ad modicum utilis est. Pie- « tas autem ad omnia utilis est. promissionem ha- « bens vitæ quæ nunc est, et futuræ.

Spiritus autem. [Ambrosius] Quæ sibi Spiritus sanctus revelaverit ad instructionem et cautelam Ecclesiæ non tacet, dicens futuros pestiferæ doctrinæ viros ut præmonita Ecclesiæ sit sollicita ne ab hujusmodi hominibus circumveniatur. Quasi dicat: Ita digna est domus Dei, sed Spiritus sanctus manifeste dicit, mihi in corde: *Quia in novissimis temporibus, contra quæ modo amplius vigilandum est, quidam, scilicet notabiles, discedent a fide, unde supra: nisi venerit discessio primum, et ideo curam domus Dei ne deponas, cum adeo sit sublimis, ut supra dictum est. [Haimo] Discedent quidam, dico, attendentes, quasi cupide, spiritibus erroris, quia in illis magni spiritus loquuntur, et doctrinis, non quidem hominum, sed dæmoniorum, id est hominum dæmonia habentium. Hominum, dico, loquentium mendacium in hypocrisi, id est in simulata religione ut magis decipiant, et habentium suam conscientiam cauteriatam, id est corruptam prava cogitatione, et adustam igne malæ concupiscentiæ, et signo mendacii aperte notabilem, ut omnes caveant.* ¶ Est enim cauterium vel cauterere, ferrum, a cavando dictum, quo corrumpitur et uritur cutis. Et ut de multis mendaciis quæ in hypocrisi locuturi sunt, aliqua exempli causa ponantur, subdit:

(27) August., contra Faust.

A *Prohibentium*. Quasi dicat: Loquentium mendacium, dico, ut hoc, scilicet prohibentium nubere, id est nuptias celebrare, quasi dicunt esse institutas a malo auctore, et præcipientium abstinere a cibis, quasi immundis: non causa castigationis corporum, sed ut videantur abstinentes et boni. (27) Quos cibos, non ut illi mentiuntur principes tenebrarum cavere, sed Deus creavit. Hæc doctrina Dei est, illa dæmoniorum est. Creavit, dico, ad percipiendum cum gratiarum actione, id est ut homo propter quem omnia creata sunt, perciperet, et inde gratias ageret. Creavit ad percipiendum, dico, fidelibus et his qui novaverunt veritatem, id est, his qui bene credunt de cibis, et qui quod credunt intelligunt, quod non omnes. Veritatem, dico, hanc scilicet quia omnis creatura Dei bona est, in sui natura et nihil rejiciendum est quod percipitur, id est quod solet percipi, cum actione gratiarum. Testamento Veteri ubi cibi quidam carniū prohibentur, non est contraria ista sententia. Ibi enim quædam animalia dicta fuerunt immunda, non natura, sed significatiōe, ut verbi gratia, si de porco et agno requiratur, utrumque natura mundum est, quia omnis creatura Dei bona est. Omnia quippe quæ naturalia sunt in ordine suo bona sunt; quadam tamen significatiōe agnus mundus, et porcus immundus dicitur.

Et vere nihil rejiciendum est. *Sanctificatur enim* cibus, ne diabolus per eum noceat, id est sanctus sit cibus et salubris, non noxius animæ vel corpori. *per verbum Dei*, id est per Filium, per quem creavit Pater, et orationem. Verbum enim sanctificat, et oratio impetrat. Diabolus vero per cibum tentat. *Hæc*, quæ dixi de creaturis et de nuptiis, præponens, id est antepone. Vel præponens, id est publice ponens, fratribus, bonus eris, re et opinione minister Christi Jesu, qui bene potes hoc facere. Tu, dico enutritus ab aliis verbis fidei et bonæ doctrinæ, in moribus quam etiam tuo studio assecutus es ab infantia. Hæc præpone. *Ineptas autem fabulas*, [Haimo] ubi nec aptitudo est, et inanes, scilicet quæ sunt sine fructu, et si ibi videatur esse ratio ut in legibus. Vel, aniles, scilicet quas solent anus narrare juvenculis, devita. Et quia non sufficit illa vitare, nisi vera confirmet, addit: *Exerce autem*. Quasi dicat: Illa præpone fratribus, sed *exerce te ipsum ad pietatem*, id est ad cultum et ad religionem omnipotentis, et ad opera misericordiæ. Nam, etc. Quasi dicat: ideo de pietate moneo, quia corporalis exercitatio, in qua te fatigas, jejunando, vigilando, abstinendo, quæ sunt frenæ carnis, ad modicum est utilis, nisi huic addatur pietas. [Ambrosius] Ad hoc enim tantum valet, ut quædam faciat vitari vitia, quibus vitæ careat pœna illis debita sed non omni. Pietas autem quæ operatur bona fratribus, valet ad promerendum Deum. Omnis enim summa disciplinæ Christianæ in pietate et misericordia est, quam aliquis sequens si lubri-

cum carnis patitur, sine dubio vapulabit, sed non tamen peribit. Si quis autem solum exercitum corporis habuerit, perennes pœnas patietur. Nota quia ex his verbis datur intelligi quod vigiliis, jejuniis, et operationibus, Timotheus exercebat se, non adeo intentus operibus misericordiæ. *Pietas autem.* Quasi dicat: Exercitio corporis parum utilis est, sed pietas, qua scilicet aliquis salutis omnium studet, est utilis ad omnia, in hoc scilicet quem, habens, id est quia habet pietas, *promissionem vitæ quæ nunc est*, ut hic bonis abundet spiritualibus, et temporalium sufficientiam habeat, *et futuræ*, ut in futuro vitam habeat æternam. (28). Unde Dominus in Evangelio ait: *Accipient in hoc sæculo septies tantum*, id est multiplicationem divitiarum, et gloriæ, *et in futuro sæculo vitam æternam* (Matth. xix). Nen enim nos deserit etiam in temporalibus necessariis, sicut ipse ait: *Primum quærite regnum Dei: et hæc omnia adjicientur vobis* (Matth. vi). Ideo ait, habens *promissionem vitæ*, quæ nunc est, et futuræ, scilicet habens hic divitias et gloriam, et in futuro vitam æternam. Unde Salomon in Canticis: *Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me* (Cant. ii). Unde etiam alibi de ipsa Sapientia idem ait: *In dextera ejus anni vitæ, et in sinistra ejus divitiæ et honor* (Prov. iii).

VERS. 9-16. — « Fidelis sermo et omni acceptione dignus. In hoc enim laboramus et maledicimur, quia speramus in Deum vivum qui est Salvator omnium hominum, maxime fidelium. Præcipe hæc et doce. Nemo adolescentiam tuam contemnat; sed exemplum esto fidelium in verbo, in conversione, in charitate, in fide, in castitate. Dum venio, attende lectioni, exhortationi, et doctrinæ. Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam cum impositione manuum presbyterii. Hæc meditare, in his esto, ut profectus tuus manifestus sit omnibus. Attende enim tibi et doctrinæ, insta in illis. Hoc enim faciens, et teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt. »

Fidelis. Quasi dicat: Pietas habet *promissionem vitæ* hujus et futuræ, et iste sermo, de pietate, est *fidelis*, id est verax, *et omni acceptione dignus*, quia utilis est quod in me ostendo. *In hoc enim*, vel, autem, intendentes quod pietas habet *promissionem vitæ* hujus et futuræ, *laboramus et maledicimur*, in est opprobria patimur, scilicet *quia speramus in Deum vivum*, id est sicut Deus promisit qui dat vitam, *qui est Salvator omnium hominum*; cum jumentis enim salvat carnales corporali salute, qui solem suum facit oriri super bonos et malos (Matth. v). Salvator est omnium, dico, et *maxime fidelium*, quos salvat hic, et in futuro secundum corpus et animam. *Præcipe.* Quasi dicat: Fabulas evita, exerce te ad pietatem, et præcipe scientibus hæc eadem, scilicet ut fabulas vitent, et se exer-

ceant. *Et doce*, nescientes ut similiter faciant, et hæc ita mature fac, quod *nemo contemnat adolescentiam tuam, sed esto exemplum fidelium*, ut videntes tuam conversationem exemplo tui proficiant. Esto exemplum, dico, *in verbo*, ut tuo exemplo caute loquantur, et *in conversatione* honesta inter alios *in charitate* Dei et proximi, *in fide et castitate*, mentis et corporis. [Ambrosius] Monet eum ut profectus ejus per omnia exemplum esset aliis, ut in adolescente mirabilis videretur et gravis disciplina, ut actus ejus excusarent ætatem, et non quasi juvenis, sed quasi senior haberetur, et erubescerent majores natu, si non se exhiberent juxta formam hujus conversatione et moribus graves. Ut autem hæc possis servare, *dum venio, attende lectioni*, ut Scripturas intelligas, *et*, post lectionem *attende exhortationi* jam volentium, *et doctrinæ* nescientium. [Haimo] Quod debes, quia ad hoc constitutus es. *Et noli negligere gratiam*, episcopatus, *quæ in te, quæ tibi data est per prophetiam*, id est sanctorum electione, in qua ex præteritis videntur dicere qualis futurus sit [Ambrosius] Prophetia ergo est qua eligitur quasi doctor futurus idoneus. Ne ergo facias eam irritam, ne inobediens sis his quibus caput inclinasti. [Haimo] Vel prophetiam hic vocat inspirationem Spiritus sancti, per quam præsciebat quid de hoc et de cæteris esset acturus. Ideo ait: *quæ data est tibi per prophetiam*, quia prophetiæ spiritu revelante cognovit Apostolus Timotheum esse dignum episcopali honore. Data est per prophetiam, dico, *cum impositione manuum presbyterii*, pro, presbyterorum. Singulare pro plurali posuit, quia minus tribus esse non possunt, et vocat presbyterum episcopum. Vel ideo singulariter dicit presbyterii, quia unus imponit manum, cæteris assentientibus. Manus autem impositiones sunt quibus adduntur verba mystica, quibus confirmatur ad hoc opus electus auctoritatem accipiens, teste conscientia sua, ut audeat vice Domini sacrificia Deo offerre. Vel secundum aliam litteram, *cum impositione manuum presbyterii*, quia presbyterium est causa cur manus imponant. Vel quia impositio manuum dat presbyterium ordinato. Et hæc prædicta ad officium tuum pertinentia *meditare*, quia ad hæc electus es, *in his esto*, id est hæc exsequere assiduo actu, ita, scilicet *ut profectus tuus manifestus sit omnibus*, id est ut nullus ignoret te omnibus proficere. Et ut proficias, *attende*, non dico doctrinæ et tibi, sed *tibi et doctrinæ*, id est primum, qualiter vivas, et deinde qualiter doceas. Et *insta in illis*, quæ tibi et aliis valent. *Hæc enim faciens et teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt.*

CAPUT V.

VERS. 1-10. — « Senioreni ne increpaveris, sed obsecra ut patrem, juvenes ut fratres, anus ut matres, juvenulas ut sorores in omni castitate. Viduas honora, quæ veræ viduæ sunt. Si qua au-

« tam vidua filios aut nepotes habet, discat primo
 « domum suam regere, et mutuam vicem reddere
 « parentibus. Hoc enim acceptum est coram Deo.
 « Quæ autem vere vidua est et desolata speret in
 « Deum, et instet obsecrationibus, et orationibus
 « nocte et die. Nam quæ in deliciis est, vivens
 « mortua est. Et hoc præcipe ut irreprehensibiles
 « sint. Si quis autem suorum et maxime domesti-
 « corum curam non habet, fidem negavit, et est
 « infideli deterior. Vidua eligatur non minus sexa-
 « ginta annorum. quæ fuerit unius viri uxor, in
 « operibus bonis testimonium habens, si filios
 « educavit, **219** si hospitio recepit, si sanctorum
 « pedes lavit, si tribulationem patientibus submi-
 « nistravit, si omne opus bonum subsecuta est. »

Seniorem. Quasi dicat : Et si instandum sit, ta-
 men cum discretione. Et qualiter seniorem? scilicet
 ætate vel moribus. *Ne increpaveris* proprietatis ho-
 norem, ne indigne ferens se a juniore correctum
 magis exasperetur, quam proficiat. *Sed obsecra ut*
patrem, [Ambrosius] ut facilius suscipiat admonitio-
 nem. [Haimo] Potest enim commonitus veteri ne
 postea corripiatur : quod turpe est seniori. Senior
 tamen stultus, ut ait beatus Gregorius, vehementer
 est increpandus. [Ambrosius] *Juvenes obsca ut*
fratres, scilicet cum affectu dilectionis, ut videntes
 amoris causa se commoneri, facilius se corrigant;
anus ut matres, ut cum miti sermone doceantur, et
 sic honorifice proficiant; *juvenculas ut sorores,* ut
 prompte possint bonæ conversationis suscipere di-
 scipulam. Et hæc fac *in omni castitate,* ut nec nu-
 tus contra eas fiat. In alloquio juvenulorum recte
 juvenis de castitate monetur. *Viduas quæ* tamen
veræ viduæ sunt, id est sicut a viro ita a mundi
 amore destitutæ, *honora,* sumptibus Ecclesiæ sus-
 tentando, et solatiis fovendo. *Si qua autem.* Quasi
 dicat : Veras viduas honora, non tamen omnes ve-
 ras, sed potius *si qua vera vidua habet filios aut ne-
 potes, primum discat regere domum suam,* in quo
 probabitur, ut tunc demum digna sit vidua Ecclesiæ
 nuncupari. Præire enim debent merita, ut debitus
 honor tribui videatur. *Et mutuam vicem reddere pa-
 rentibus,* qui eam aluerunt. Ideo debet hoc facere,
 id est quia *hoc,* scilicet parvulos regere, non solum
 in Ecclesia servire, *acceptum est coram Deo. Quæ*
autem. Quasi dicat : Quæ habet filios, eos regat.
Quæ autem vera vidua est et desolata, id est non est
 habens domum, *speret,* id est sperare debet, *in Deo,*
 id est recipi debet in Ecclesia. *Et instet,* id est in-
 stare debet *obsecrationibus,* quæ sunt pro remotione
 totius mali, *et orationibus,* quæ sunt pro adeptione
 honorum, *nocte ac die.* Nam si aliter facit, mortua
 est. Unde subdit : *Nam, etc.* Et debet esse irrepre-
 hensibilis tantum, et addidit, *et hoc præcipe,* etc.
 Vel ita, quæ autem. Viduam filios vel nepotes ha-
 bentem non facile admittendam ad stipendia Eccle-
 siæ docuit, quia et si pie et sollicite domum suam

A gubernaverit, justum est et necesse ut propinqui sui
 ei necessaria ministrent. Si vero desolata est et
 vera vidua, suscipi debet in Ecclesia. Quæ autem
 vera vidua sit describit, et hæc est definitio veræ
 viduæ. Quasi dicat : Veram viduam recipe, hæc
 autem, vera est, quæ vere vidua est et desolata spe-
 rat in Deum, et instat obsecrationibus et orationi-
 bus nocte et die. Vere vidua et desolata, vel a suis
 contempta sperat in Deo. Videns enim se ex nulla
 parte habere suffragium toto animo devota Deo, de
 quo solo sperat auxilium vitæ et salutis. *Nam, etc.*
 Quasi dicat : Illa quæ sperat et instat, vera vidua
 est, nam alia non. Et hoc est quod ait, *Nam quæ in*
deliciis, hujus mundi est, vivens, communi vita
mortua, est in anima. Viduam talem esse debere
 significat, ut ostendat se ideo secundas nuptias con-
 tempsisse ut instaret disciplinæ Dominicæ. Si enim
 sub nomine viduæ deliciis vel luxuriæ vacet, vivens
 mortua habenda est, quia genus imposturæ est hono-
 rem viduæ habere velle, et non obsequi Deo, et aliud
 agere, et aliud profiteri, cum profiteatur religionem.

Et his viduis *præcipe,* hoc ut non sint in deliciis,
 et *ut sint irreprehensibiles,* quia non est eis occasio
 mundi tantam diligentiam actuum vel morum. Vi-
 duam vult habere, ut reprehendi non possit. Amota
 enim a spe mundanæ conversationis et corporis cu-
 randi officio, ad Deum se contulit, ut probabilem
 agat vitam. Sublatis enim occasionibus mundi quæ
 aditus solent aperire peccatis, potest bona conver-
 satio incolumis permanere. *Si quis autem.* Quasi
 dicat : Vera vidua, si domum habet, eam regat ; si
 autem hoc negligit, infideli deterior est : et hoc est
 quod ait : *Si quis autem non habet curam suorum et*
maxime domesticorum, ut sunt patres, et fratres, et
 hujusmodi, *fidem denegavit,* operibus, et si non ver-
 bis, quia proximum non diligit, *et est deterior infi-
 deli,* quia hic nondum veritatem novit vel promi-
 sit (29). Et nota quod ait, domesticorum, qui tam
 domestici cuique sunt ut parentes filiis, vel paren-
 tibus filii. Ideo ipse magister sanctorum insinuans
 quod a piis filiis cura impendenda est parentibus,
 de seipso exemplum constituit, quando de cruce ma-
 trem Joanni commendavit, et alterum pro se quo-
 dammodo filium ei providit (Joan. xix). Vidua ut
 jam dictum est vera et desolata, *eligatur,* quæ Ec-
 clesiæ pascatur alimoniis. Et si hujus ætatis sit,
 scilicet *non minus quam sexaginta annarum,* in qua
 ætate extinctus est fomes libinis, et *quæ fuerit*
uxor unius viri, propter supradictum sacramentum
*in operibus bonis testimonium habens, si filios educa-
 vit* fideliter, *si hospitio recepit* pauperes, *si lavit*
pedes sanctorum prædicatorum, quos tunc suscipere
 periculosum erat. Faciamus hoc invicem humiles,
 quod humiliter fecit Excelsus. Magna est in hoc
 commendatio humilitatis. Et faciunt hoc sibi invicem
 fratres etiam in ipso opere visibili : et qui manu
 non faciunt, corde faciunt, multo etiam melius est

(29) Aug., super Joannem.

ut etiam manibus fiat, nec dedignetur quod fecit Christus facere Christianus. Qui enim ad pedes fratrum inclinatur, ei in corde vel excitatur, vel si jam inerat confirmatur humilitatis affectus. Et si subministravit patientibus tribulationem in carcere, vel hujusmodi. Quid per singula? Si omne opus bonum subsecuta est humiliter.

VERS. 14-18. — « Adolescentiores autem viduas devita. Cum enim luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autem et otiosæ discunt circuire domos; non solum otiosæ, sed et verbosæ et curiosæ, loquentes quæ non oportet. Volo autem juniores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare adversario maledicti gratia. Jam enim quædam conversæ sunt retro post Satanam. Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, ut non gravetur Ecclesia, ut his quæ veræ viduæ sunt sufficiat. Qui bene præsumunt præbyteri duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo et doctrina. Dicit enim Scriptura: Non alligabis os bovi trituranti. Et dignus est operarius mercede sua. »

Adolescentiores autem viduas, quarum sanguis fervet, devita, id est nota castitates earum, non usque adeo cures ut eas Ecclesiæ alimoniis sustentandas suscipias. [Ambrosius] Prohibet adolescentulas viduas in hac suscipi professione: lubricæ enim ætati facile credi non debet. Cum enim. Quasi dicat: Ideo devita, quia hoc sæpe contingit, quod cum luxuriatæ fuerint, id est cum post votum continentiae luxuriosæ vixerint in cibis et in aliis, id est cum in deliciis egerint vitam, in Christo, non dico, nubunt, sed nubere volunt. Quasi dicat: Tunc non sit peccatum nubere. Ipse dico, habentes damnationem, pro fracta fide voti. [Augustinus] Unde subdit: Quia primam fidem, id est votum, vel in voto violato baptismi fidem, scilicet quam in baptismo professæ sunt, irritam fecerunt volendo etiam nubere. (30) In conjugali quippe vinculo, si pudicitia servatur, damnatio non timetur; sed inviduali continentia et virginali excellentia virtus muneris amplioris expetit: qua expelita, et electa, et voto oblata, jam non solum capessere nuptias, sed etiam si non nubat, nubere velle damnabile est. Voventibus enim virginitatem vel viduitatem, non solum nubere sed etiam velle damnabile est. Quod ut demonstraret Apostolus, non ait, cum luxuriatæ fuerint in Christo nubunt, seu nubere volunt. Habentes, inquit, damnationem; et quare, subdit, quia primam fidem irritam fecerunt, et si non nubendo, tamen volendo ut voluntatem quæ a proposito cecidit appareat esse damnatam, sive sequantur nuptiæ, sive desint. Damnatur enim propositi fraus, damnatur fracta voti fides; damnantur tales, quia continentiae primam fidem irriam fecerunt, et omnis hujusmodi similes sunt uxori Lot, quæ retro aspexit. Simul autem. Quasi dicat: Non solum retro respiciunt, (30) Aug., contra Julianum, De sancta viduitate.

sed simul cum prædictis malis, et otiosæ discunt circuire domos, non solum otiosæ, sed et verbosæ et curiosæ, loquentes quæ non oportet, scilicet turpia, religioni nocentia. Ne ergo hæc mala contingant, volo juniores viduas nubere; quod bonum est, et filios procreare; et hoc item bonum est: et matres familias esse; et hoc item bonum est. [Ambrosius] Et quare hoc dixerit, pandit, subdens: et sic nullam occasionem maledicti, id est maledicendi, dare adversario, id est infideli, quod est ei in gratia, id est quod adversario gratum est. Etenim gratum est de nobis male loqui, et non sine causa volo ita. (31) Jam enim quædam, tales post votum continentiae, conversæ sunt retro post Satanam, id est ab excellenti illo vidualis vel virginalis castitatis proposito, in posteriora respiciendo ceciderunt, et interiorerunt, et ideo hujusmodi non sunt recipiendæ. Sed ei quis fidelis habet viduas juvenes in domo sua, subministret illis quæ necessaria sunt, ut non gravetur Ecclesia. Quasi dicat: Si aliunde non haberent, Ecclesia daret eis, non tamen reciperentur in Ecclesia. Non gravetur, dico, Ecclesia, ut his qui veræ viduæ sunt sufficiat illud quod habet Ecclesia. Qui bene, de honore præbyterorum hic agit. Quasi dicat: Illud quod dixi de viduis, observa, et hoc etiam præcipere de presbyteris, ut presbyteri qui bene præsumunt vita et doctrina, digni habeantur a subditis, duplici honore, ut scilicet spiritualiter eis obediant, et exteriora ministrent. [Ambrosius] Boni enim dispensatores et fideles, non solum honore sublimi præveniri debent, sed et terreno, ut non contristentur indigentia sumptuum, et gaudeant obedientia spiritualium. Instantior enim sit 217 si non humilietur inopia, et crescit in illo auctoritas, cum videt se etiam in præsentis laboris sui fructum percipere; non ut abundet sed ut non deficiat. Tanta enim merces debet esse evangelizanti regnum Dei, ut non contristetur, nec extollatur. Necessitatis ergo est accipere unde vivitur, charitatis est præbere: non tamen venale est Evangelium ut pro his prædicetur. Si enim sic vendunt, magnam rem vilipendunt. Accipiant ergo sustentationem necessitatis a populo, mercedem dispensationis a Domino. Non enim a populo redditur quasi merces illis qui sibi in in charitate Evangelii serviunt, sed tanquam stipendium datur: quo ut possint laborare, pascantur, et ille duplex honor exhibendus est quidem omnibus presbyteris, sed maxime his qui laborant in verbo, id est in exhortatione scientium, et doctrina nescientium. Deinde de exteriori honore probat auctoritate Scripturæ, subdens: Dicit enim Scriptura: Non alligabis os, vel infrenabis bovi trituranti, scilicet prædicatoribus, id est prohibebis prædicatoribus sumere necessaria. Et, ut Dominus in Evangelio dicit: Dignus est operarius mercede sua (I Tim. v). Unde vires reparet in labore.

VERS. 19-25. — « Adversus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus (31) Aug., ad Julianum.

« testibus. Peccantes coram omnibus argue, ut et
 « cæteri timorem habeant. Testor coram Deo et
 « Christo Jesu et electis angelis, ut hæc custodias
 « sine præjudicio, nihil faciens in alteram partem
 « declinando. Manus cito nemini imposueris, neque
 « communicaveris peccatis alienis. Teipsum castum
 « custodi. Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino
 « utere propter stomachum tuum, et frequentes tuas
 « infirmitates. Quorundam hominum peccata mani-
 « festa sunt præcedentia ad iudicium, quosdam au-
 « tem subsequuntur. Similiter et facta bona manifesta
 « sunt, et quæ aliter se habent, abscondi non possunt.»

Adversus autem. Quia solet qui corripit non amari, et ideo habita occasione facile accusatur, contra hoc monet dicens: *Adversus autem presbyterum noli accipere accusationem, nisi sub duobus aut tribus testibus.* Duo sufficiunt, si a Deo probata sunt. Hoc ideo dicit, quia non facile est accusanda persona tam alti ordinis, ut sit vice Christi. *Peccantes* autem, id est hoc testimonio, scilicet duorum vel trium convictos peccasse. Vel, peccantes, qui manifesti sunt, *argue coram omnibus ut cæteri*, scilicet presbyteri vel subditi timorem habeant. (32) Christum Dominum, et Paulum servum ejus audiamus. Dominus dicit in Evangelio: *Si peccaverit in te frater tuus, corripe illum inter te et ipsum solum (Matth. xviii).* Apostolus dicit: *Peccantes, coram omnibus argue.* Controversia hic videtur. Apostolo suo contrarium locutus esse videtur Dominus, sed non est, quia et in illo ipse locutus est. Christus ergo utrumque dixit, unum ore suo alterum ore sui præconis. Verum ergo est aliquando illud esse faciendum, aliquando illud. Sed discernere debemus quando illud, et quando illud. Aliquando enim debes corripere peccantem inter te et ipsum solum, ut Dominus in Evangelio ait; aliquando coram omnibus, ut cæteri timeant illud. Et si aliquando illud, aliquando illud fecerimus concordiam Scripturarum tenebimus, atque in faciendo non errabimus. Sed dicit mihi aliquis: Quando faciam illud, quando illud? Intendite et videte quid quando facere debeamus, sed utinam facere pigri non simus: quando in te peccaverit, corripe eum inter te et ipsum solum. Quare? quia in te peccavit. Quid est in te peccavit? Tu scis quod peccavit. Quando ergo in te peccavit, id est quando tu scis quod peccavit, tunc secreto argue, ne si publice argueris, non sis corrector, sed proditor, ut justus Joseph de Maria fecit solus suscipans adulterium. Quando autem palam peccatur, palam arguendum est ut autem presbyter non accusetur. *Testor coram Deo, Patre et Christo Jesu, qui judicabit et angelis ejus electis, ad hoc ut separent bonos a malis, ut hæc custodias quæ præcepi. et quæ sequuntur; et sine præjudicio, id est præ examinatione nihil facias a justitia declinando in aliam partem.* Quasi dicat: Antequam aliquid facias præexamina, et ab examinatione non declines in aliud qua examinatio invenit, et

(32) Aug. in serm. Evang.

A post hæc omnia, *manus nemini cito imposueris*, id est non cito ordines, sed sæpe proba, et si sapiens, et si religiosus videatur, et si inconsiderate ordinas. *Neque communicaveris consensu peccatis alienis*, quæ post ordinationem facit. Firmissima veritas hoc habet quod non nisi consensione intelligenda est communio peccatorum quam vetat Apostolus, qua quis peccatis communicat, si ea palpat, et cum possit corrigere et corripere negligit. *Et teipsum, qui alios judicas, castum custodi. Noli*, quia de castitate monuit hac occasione immoderatam abstinentionem prohibet quam ipse inierat, quasi dicat: Dico, ut te castum custodias, tamen *noli adhuc sicut prius aquam bibere, sed utere modico vino*; sic enim non nocet castitati. Utere, dico, *propter tuum stomachum*, ubi sedes ægritudinis, *et frequentes infirmitates* scilicet ipsos accessus. Nunc speciale ei consilium dat, ut eum salubri doctrina regat. [Ambrosius] Prudenter enim Deus sibi serviri vult, non ut nimietate debiles fiant, et post medicorum suffragia requirant. Temperandum est enim, ut si fieri potest cæptum obsequium gradatim provehatur, potius quam per inconsiderantiam minuatur. *Quorundam hominum.* Quia dixerat; sine præjudicio nihil facias, determinat ubi præjudicium sit necessarium, et ubi non, dividens bona et mala in manifesta et occulta; quasi dicat: Ideo opus est examinatione, quia sicut sunt quædam manifesta quæ non oportet examinari, ita quædam sunt occulta, de quibus sine præexaminatione non potest fieri iudicium. Et hoc est quod ait, quorundam hominum, etc. Vel ita continua: Ideo bibe vinum, quia et si non mox claruerit tua bona intentio, non tamen poterit abscondi, sicut et in malis. (33) Nam quorundam hominum *peccata manifesta sunt.* Manifesta dicit ea, de quibus clara est quo animo fiant. Et hæc sunt *præcedentia ad iudicium*, quia si ista sequitur, iudicium non est temerarium. Quorundam autem peccata, *et subsequuntur.* [Augustinus] Vel, subsequuntur ad iudicium. Subsequuntur illa quæ occulta sunt, quia nec ipsa latebunt suo tempore, sed palam fient in die iudicii, sic et de bonis factis intelligendum est. Unde subjungit: *Similiter et facta bona quædam manifesta sunt*, et non est opus probari, *et illa bona quæ aliter se habent*, id est non sunt nota, *non possunt abscondi* suo tempore. De manifestis ergo iudicemus. Occulta vero Dei iudicio relinquamus, quia et ipsa abscondi non possunt, sive bona, sive mala sint, cum tempus advenerit quo manifestentur, Vel ita: Et agit tantum de præsentis iudicio hominum quod dicitur discussio. Quasi dicat: Ideo opus est examinatione, quia sicut quædam facta sunt manifesta, ita quædam occulta; et hoc est quod dicit, quorundam hominum peccata manifesta sunt, et hi non sunt probandi præcedentia ad iudicium, id est ante nota quam veniant ad discussionem; quorundam autem peccata, specie religionis tecta sunt. Et subsequuntur iudicium, quia per

(33) Aug. in lib. De ser. Dei.

discussionam apparent. Similiter autem et facta bona, quædam manifesta sunt, et non est opus probari. Et illa bona quæ aliter se habent, id est non sunt nota, abscondi non possunt in discussione et hæc probanda sunt.

CAPUT VI.

VERS. 1-10. — « Quicumque sunt sub jugo servi dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini et doctrina blasphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt, sed magis serviant, quia fideles sunt et dilecti, quia beneficii participes sunt. Hæc doce, et exhortare. Si quis aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, et ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, superbus est nihil sciens, sed languens circa quæstiones et pugnas verborum, ex quibus oriuntur invidia, contentiones, blasphemiae, suspiciones malæ, conflictationes hominum mente corruptorum, et qui veritate privati sunt, existimantium quæstum esse pietatem. Est autem quæstus magnus, pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum; haud dubium quia nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti simus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas: Quam quidam appetentes erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis. »

¶ *Quicumque.* Monet servos non contemnere, sed revereri dominos suos, dicens: *Et quicumque, et si sint justis, et si sapientes sint, servi sub jugo infidelium, quibus videntur superiores, arbitrentur dominos dignos omni honore, bene serviendo eis-* (34) Sciendum est quosdam prædicasse communem omnibus in Christo esse libertatem, quod de spirituali libertate utique verum est, non de carnali, ut illi intelligebant: ideo contra eos loquitur hic Apostolus jubens servos dominis esse subditos. Non ergo exigant servi Christiani quod de Hebræis dicitur: *Sex annis serviaut, et gratis dimittantur liberi* (Exod. xxi), quod mysticum est. Et quare hoc præcipiat Apostolus, subdit: *Ne blasphemetur nomen Domini, quasi aliena invadentis, et doctrina Christiana, quasi injusta, et contra leges prædicet, sed potius per obsequia servorum fidelium Domini infideles convertantur. Qui autem habent fideles dominos non contemnant eos, ideo quia fratres sunt, id est in Christo pares. sed magis serviunt, quia fideles sunt et dilecti Deo, qui domini sunt participes beneficii servorum præsentis vel futuri. Hæc de servis doce nescientes, et exhortare scientes. Si quis autem aliter docet, scilicet ut omnes sint liberi, et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, dum ei objicitur Christum dixisse: Reddite Cæsari quæ sunt Cæsaris* (Matth. xxi). Et item: (34) Aug. in lib. Quæst. Exodi.

A *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* (Matth. xi). *Et non acquiescit ei doctrinæ nostræ, quæ est secundum pietatem, scilicet quæ non facit odiosam Christianitatem, iste talis est superbus, superbia non ratio ducit eum. Et ideo elatus est non patiens se vinci, quippe cum ad favorem quærendum in conflictum prorumpit, quod a mansuetis et bonis vitatur. Et est nihil sciens, de his quæ veritas habet, et non est efficax, sed languens circa quæstiones et pugnas verborum, id est inexpeditus ad solvendum, sed semper circa. Unde recte ait, languens: non enim recusando finem penitus moritur, nec ad veritatis scientiam convalescit, sed quasi repetitis accessionibus languet circa quæstiones et pugnas verborum. Quæstio enim erat an aliquis esset servus, cum omnes ex eisdem patribus sint orti, et omnes Christus redemit. Item, verborum pugnae videbantur, quia Dominus dicit: *Si filius vos liberavit, vere liberi eritis* (Joan. viii). Hæc enim verba videntur repugnare verbis Apostoli, sed sensus concordat.*

B *Ex quibus, scilicet pugnis et quætionibus, oriuntur invidia et contentiones, quia qui servos habent, invident et contendunt: et blasphemiae in Deum, quia aliena tollit sibi; et suspiciones malæ, quasi hanc libertatem finxerimus ad lucrum, et conflictiones pseudopredicatorum contra alios, scilicet hominum mente corruptorum, quorum, scilicet ratio corrupta est, et qui privati sunt a veritate, id est a vera rerum cognitione, et Scripturarum intelligentia. Hominum, dico, existimantium quæstum esse pietatem, [Haimo] id est qui ideo opus pietatis faciunt, id est prædicant ut lucrum temporale ab auditoribus accipiant, quia pro quæstu prædicant, non pro futuris. Est autem. Quasi dicat: Putant quod pietas sit quæstus, sed pietas est longe alius quæstus, quia est quæstus magnus, scilicet æternus, pietas cum sufficientia, quam habet ille cui sua parva sufficiunt, quando homo plus non desiderat habere quam necesse est: quod decet. Nihil enim nascendo intulimus in hunc mundum, haud id est nec dubium est, quia nec moriendo possumus auferre quid, id est aliquid de mundo. Unde Job: *Nudus exivi de utero matris meæ, nudus revertar, etc.* (Job. i), *Habentes.* [Ambrosius] Quasi dicat: Et si nihil intulerimus, vel ablaturi simus, non tamen omnino abjicienda sunt hæc temporalia, sed habentes alimenta et indumenta quibus tegamur his contenti simus, quia qui ultra tendit, malum invenit. Unde subdit: *Nam qui volunt divites fieri,* [Augustinus] Non, dico, qui sunt divites, sed qui volunt esse, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, ipso actu. Non est enim genus mali quod non ex cupiditate aliquando proveniat, quia radix est omnium malorum. (35) Et nota quod hoc dicitur his qui volunt divites esse, et non sunt. Illis autem qui jam divites sunt, aliud dicitur in sequenti, scilicet non superbe sapere, sed dare pauperibus, et addit: Et incidunt in desideria multa, quæ divitiæ nutriunt, (35) Aug. in psalmo cxxxvi.*

inutilia et nociva: quod pejus est. Et quomodo nocent ostendit subdens, : *Quæ desideria mergunt homines in interitum corporum, et perditionem animarum.* (36) *Radix enim generalis omnium malorum est cupiditas* plus habendi quam oportet. Hæc diabolus cecidit, et primi homines. Aliqui libri habent: *Radix omnium malorum est avaritia*, quæ proprie est amor pecuniæ. Unde et in Græco habetur philargia. Si ergo avaritia habetur in libro, quæ proprie est pecuniæ amor, cum radix omnium malorum dicatur, species ponitur pro genere quod est cupiditas. Et alibi dicit Scriptura quod superbia est radix omnium malorum (*Eccli. x*). Quæ non videntur convenire. Sciendum vero utrumque veredictum esse, si peccatorum genera attendantur. Nullum enim genus peccati est quod aliquando non proveniat ex superbia, nullum quod aliquando non proveniat ex cupiditate. Et est utique aliquis homo qui ex cupiditate sit superbus, et aliquis est qui ex superbia sit cupidus. [Augustinus] Est enim homo qui non esset amator pecuniæ, nisi per hoc putaret se excellentiorem esse: et est qui non amaret excellere, nisi putaret per hoc majores divitias habere. *Quam cupiditatem quidam appetentes*, qui enim pecuniam appetit, cupere appetit, *erraverunt a fide*, omnino Christum deserentes, *et inseruerunt se doloribus multis*. Hoc constat in avaris qui tanto plures sollicitudinum cruciatus sustinent, quanto amplius desiderant, vel quæ habitu transcunt, vel quæ habere non possunt.

VERS. 11-16. — « Tu autem, o homo Dei, hæc « fuge. Sectare vero justitiam, pietatem, fidem, « charitatem, patientiam, mansuetudinem. Certa « bonum certamen fidei, apprehende vitam æternam, « in qua vocatus es et confessus bonam confessionem coram multis testibus. Præcipio tibi coram « Deo qui vivificat omnia et Christo Jesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem, ut serves mandatum sine macula, « irreprehensibile usque in adventum Domini nostri « Jesu Christi, quem suis temporibus ostendet « beatus et solus potens Rex regum, et Dominus « dominantium, qui solus habet immortalitatem, et « lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest. Cui honor et « imperium sempiternum. Amen. »

Tu autem, o Timothee, quia *homo es*, id est rationalis, et quia *Dei es*, *fuge hæc*. [Ambrosius] Nihil enim tam asperum, tamque perniciosum, quam si virecclesiasticus, maxime qui sublimem tenet locum, divitiis hujus sæculi studeat; quia non solum sibi ipsi, sed et cæteris obest, quibus contrariam dat formam. *Sectare vero justitiam*, faciendo unicuique quod jus exigit quod non cupidus facit; *pietatem*, ut egenti condescendas, quod non cupidus; *fidem*, veram. Qui veram fidem de Deo habet, non cupit

in miseriis fieri dives, nec plurius est ei mundus quam Deus. *Charitatem* Dei et proximi qua penitus caret cupidus; *patientiam*, mansuetudinem, quibus caret cupidus, quia nec patienter fert adversa, nec alii est mansuetus. *Certa*. Quasi dicat: Hæc in te habe pro aliis, ante *certa certamen*, quasi dicat: Assidue certa. Certamen, dico, *bonum*, scilicet quod prodest aliis, quasi dicat: Certamen tale certa, ut prosit aliis cum discretione factum. Certamen, dico, *fidei*, scilicet quod pro fide fit, et pro his omnibus. *Apprehende vitam æternam*, id est non quæras nisi vitam æternam: quod debes, quia in eam vocatus es, et non in aliud. Et hoc est quod subdit: *Inquam habendam vocatus es, et*, etiam ideo debes, quia *confessus es jam coram multis testibus*, vel in ordinatione, vel in prædicatione, *bonam confessionem*, id est illud quod fides exigit. *Præcipio tibi*. Præcepta dat rectori Ecclesiæ magna vigilantia atque providentia. [Haimo] In Timotheo enim omnibus successoribus prospector loquitur, quasi dicat: Non solum exhortor, sed etiam præcipio tibi *coram Deo Patre, qui vivificavit omnia*, in quibus vita est, ita et te, et *coram Jesu Christo*, ut eum imiteris, *qui cum esset sub Pontio Pilato reddidit testimonium*, scilicet *bonam confessionem*, id est imminente morte non negavit veritatem, sed quod dixerat affirmavit, scilicet se consilium Dei, quæ fuit bona et honesta confessio. Præcipio, inquam, *ut serves mandatum*, id est illud quod Deus et ego tibi mandavimus, quod est *sine macula et irreprehensibile*, quia lex Domini est immaculata, nec etiam habilis est reprehendi. *Serves*, dico, *usque in adventum Domini nostri Jesu Christi*, id est donec tibi adveniat Christus in morte. *Quem adventum Christi*, suis, id est congruis, *temporibus ostendet*, sanctis quibuscunque *beatus et solus potens*; (37) hoc non de Patre tantum intelligendum est, sed de Deo qui est ipsa Trinitas, quæcunque Pater facit hæc et Filius, similiter facit, et Spiritus sanctus. Deus ergo trinus intelligitur, cum ait; *beatus et solus potens*, solus enim ipse beatus est et potens in se, qui etiam suos faciet bonos et potentes, et reges sui et dominos imperiorum. Unde subdit: *Rex regum et Dominus dominantium, qui solus per naturam habet immortalitatem*, id est immutabilitatem, et dabit suis per gratiam; *et habitat lucem*. Per simile hoc dicit, **219** id est ipse est lux cujus sui participes erunt. *Lucem*, dico, *inaccessibilem*, quia nullus eam accedet ex se, sed cui datur dono ejus: quod intelligebat Propheta, dicens: *Accedite ad eum et illuminabit* (*Ephes. v*). Et ita inaccessibleis est lux illa, quia ipse est *quem nemo hominum vidit ex se*, sed Deus factus videt, cum de luce ageret. Nunc de ipso Deo loquitur, quia idem est ipse et lux; sed nec videre potest homo in hac vita; post autem videbit. (38) Nihil hic dictum est quod non conveniat

(36) Id., super Genesim.

(37) Augustinus, contra Maximinum.

(38) Id., ibid.

Trinitati, quia secundum veritatem Trinitas unus Deus est. Beatus est solus potens rex regum et Dominus dominantium qui solus habet immortalitatem, quia solus per naturam est immutabilis, quia nec cujusquam gratia, sed natura sua nec potuit, nec potest aliqua conversatione mutari, nec potuit, nec poterit aliqua mutatione peccare. Cuicumque vero creaturæ rationali præstatur ut peccare non possit, non est hoc propriæ naturæ, sed Dei gratiæ. (39) Solus ergo Deus habet immortalitatem, et lucem habitat incessabilem, quam nec homo videt, nec videre potest, nec inde separatum Filium oportet intelligi, quia Filius vita æterna est cum Patre. [Augustinus] Et ideo recte intelligitur quem secundum naturam qua Deus est nemo vidit, nec videre potest, sed poterit aliquando, si de illis est de quibus dicitur: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbant* (Matth. v). Cui Deo, id est Patri, et Filio, et Spiritui sancto est honor, a creaturis, et gloria in se, et imperium, quia omnia potest, et hæc etiam suis dabit: et hoc in sempiternum. Amen.

VERS. 17-21. — « Divitibus hujus sæculi præcipe
« non sublime sapere, neque sperare in incerto di-
« vitiarum, sed in Deo vivo qui præstat nobis om-
« nia abunde ad fruendum, bene agere, divites fieri
« in bonis operibus, facile tribuere, communicare,
« thesaurizare sibi fundamentum bonum in futu-
« rum, ut apprehendant veram vitam. O Timothee,
« depositum custodi, devitans profanas vocum no-
« vitates, et oppositiones falsi nominis scientiæ:
« quam quidam promittentes circa fidem excide-
« runt. Gratia tecum. Amen. »

Divitibus. Supra egit de his qui volunt divites fieri, dicens eos incidere in tentationem et laqueum diaboli. Hic agit de his qui divites sunt, monens non sperare in divitiis; et quia dixit mala venire ex cupiditate, et contra suasit, ne viderentur divites omnino abjecti determinat; quasi dicat: Licet cupidi incidant in laqueum diaboli, tamen non sunt penitus abjiciendi divites, sed potius *præcipe divitibus hujus sæculi*, quia sunt et spirituales divites id est his qui in hoc sæculo abundant pecunia. Quid? non divites non esse, sed *non sublime sapere, nec sperare in incerto divitiarum*, id est non inde superbiere, et in eis spem non habere, quia incertæ sunt. Et ideo non est superbiendum inde, sed timendum. (40) Nota quod non expavit Apostolus divitias, sed morbum divitiarum, id est superbiam, quæ est vermis divitum. Grandis animus est qui inter divitias isto morbo non tentatur, magnus est qui non se ideo magnum putat quia dives est. Qui autem ideo se magnum putat, superbus et egenus est, in carne crepat, in corde mendicat, inflatus est non

(39) Aug., de Trinit.

(40) Id., in serm. De verbis Evang.

(41) Id., super Joannem.

A plenus. Et ne spem perdidisse arbitrentur, quia dixerat, neque sperare, in incerto divitiarum, adjecit: *Sed, præcipe sperare in Deo vivo qui præstat nobis omnia abunde*, scilicet sine diminutione, *ad fruendum* in æternitate, non modo ad utendum in hac vita. [Augustinus] Temporalia enim dat ad utendum, æterna ad fruendum: illa, unde bona faciamus; ista unde boni efficiamur. Si vero quid faciant de suis divitiis quærant, præcipe divites *bene agere, et divites fieri in operibus bonis*, id est præcipe illos bene operari, ita ut divites sint in operibus. Et præcipe illis *tribuere* sua: et hoc *facile* etiam, vel ita, et ad hoc sint faciles. Et præcipe illis *communicare*, id est communia putare quæ habent, et *thesaurizare sibi fundamentum bonum*, id est virtutes firmas, non tantum opera: et hoc *in futurum*, id est in opus, non alicujus præsentis, sed futuri boni, ad quod divitiæ præmittuntur, non perduntur: ita hæc præcipe facere, *ut, id est cum, apprehendant veram vitam*, scilicet æternam, quæ non est fugitiva et vana ut hæc vita. Quid plura? O *Timothee*, per nomen admonet proprium reddens eum attentum, *custodi depositum*, scilicet quod Deus et ego tibi commendavimus, *devitans*, ut possis illud custodire *novitates vocum*, non omnes, sed profanas, quæ sunt contra religionem, ut est hypostasis, quæ vox habet se ad personam et ad substantiam. Unde et hæretici sub hujus vocis multiplicitate inducere volebant tres esse substantias. Aliæ vero novitates non sunt vitandæ. (41) Sunt enim doctrinæ religionis congruentes verborum quædam novitates, sicut ipsum nomen Christianum quod quando dici cœperit scriptum est. In Antiochia enim primum post Ascensionem Domini appellati sunt Christiani, sicut legitur in Actibus apostolorum. (42) Adversus etiam impietatem Arianorum novum nomen patres homousion condiderunt, sed non rem novam tali nomine significaverunt. Hoc enim vocatur homousion, quod est unius ejusdemque substantiæ. Nam si omnis novitas profana esset, non a Domino diceretur: *Mandatum novum do vobis* (Joan. xiii), ut testamentum appellatur novum, nec cantaret universa Ecclesia canticum novum. Et devitans etiam *oppositiones scientiæ falsi nominis*, id est quæ falso nomine scientia dicitur. Quam scientiam quidam promittentes, qui fidem quasi imperitiam rident, *exciderunt* a fide, semper manentes *circa fidem*, et nunquam intus. (43) Nihil enim sic amant isti quam scientiam promittere, et fidem rerum verarum quam parvuli credere præcipiuntur, velut imperitiam deridere. Et ut hæc custodias, gratia sit tecum. Amen.

(42) Id., in eod.

(43) Id., in eod.

IN EPISTOLAM II AD TIMOTHEUM

ARGUMENTUM.

Item Timotheo scribit de exhortatione martyrii, et omni regula veritatis, et quid futurum sit temporibus novissimis, et de sua passione, scribens ei ab urbe Roma.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1-5. — « Paulus apostolus Jesu Christi
« per voluntatem Dei secundum promissionem vitæ
« quæ est in Christo Jesu, Timotheo charissimo
« filio, gratia et misericordia, et pax a Deo Patre
« nostro et Christo Jesu Domino nostro. Gratias
« ago Deo meo, cui servio a progenitoribus meis in
« conscientia pura, quod sine intermissione habeam
« tui memoriam in orationibus meis nocte ac die,
« desiderans te videre, memor lacrymarum tuarum
« ut gaudio implear, recordationem accipiens ejus
« fidei quæ est in te non ficta, quæ et habitavit
« primum in avia tua Loide et matre tua Euticie :
« certus sum autem quod et in te. »

Paulus apostolus. Paulus jam a mundo transiturus hanc secundam Epistolam item scribit a Roma de carcere Timotheo infirmitatibus et adversitatibus jam fatigato, ut constanter laboret in Dei gratia sibi credita, exhortans eum ad martyrium multis modis, et ut perseveret in officio rectæ prædicationis et sancta operatione, et prædicens quod futurum sit novissimis temporibus, et de suo obitu. [Haimo] Et est intentio Apostoli in hac Epistola exhortari Timotheum ad sui officii diligentem executionem, et ad palmam martyrii, et quædam adhuc addere de episcopali officio. Modus talis: Primo salutatur deinde gratias agit de bono quod habet ubi suum videndi eum desiderium ostendit. Postea monet eum ad prædicandum, et ad patientiam martyrii, suo et aliis modis. Inde dicit, quales futuri sunt in novissimis diebus, tandem de tempore resolutionis suæ instanti. Præmittit autem salutationem, dicens: *Paulus apostolus Christi Jesu*, cujus officii tu es particeps. Perfice ergo debitum officii opus. Apostolus, dico, *per voluntatem Dei*, non meis meritis. Quasi dicat: Et tu similiter gratis missus es, et ideo prædicandæ gratiæ magis es obnoxius. Apostolus sum, dico, nec sine spe præmii, imo *secundum promissionem vitæ*, non hujus, sed *quæ est in Jesu*, pro hac promissione legitime certo. Hanc meis sequacibus promitto. Paulus, inquam, **220** scribit Epistolam *Timotheo charissimo filio*, **D** et ante alia salutatur in hunc modum: *gratia*, scilicet donatio Spiritus sancti quam ministri armantur, *et misericordia*, scilicet remissio peccatorum; *et pax*, scilicet tranquillitas mentis, et prælibatio æternæ vitæ, sit tibi *a Deo Patre et Jesu Christo Domino nostro*. Gratias ago. Agit gratias de bono ejus, com-

A mendans fidei gratiam quæ in ipso est. Ait ergo. Gratias ago Deo meo, de hoc *quod sine intermissione habeo memoriam tui in orationibus meis*, scilicet orans tibi majora dona, id est de hoc gratias ago quod tam bonus fuisti cujus semper sum memor. Hæc est sapiens exhortatio ad ulteriora. Deo meo, dico, *cui servio*, quem et tu sequere. Servio, dico, edoctus *a progenitoribus meis*, id est ab antiquis patribus, scilicet Abraham, Isaac, et Jacob, et aliis qui unum Deum vera fide coluerunt, quia una fides est utrorumque, scilicet antiquorum et modernorum justorum. Servio, dico, *in conscientia pura*, sic sit et tua. Ego, dico, *nocte ac die desiderans videre te*, quia meus visus esset tua confirmatio, et sic qui gaudeo de te bono, implerem gaudio de te perfecto. Unde subdit: *Ut gaudio*, quasi dicat: Ideo desidero te videre, *ut implear gaudio*, de tua perfectione, et ideo quia *memor sum lacrymarum tuarum*. Flevit enim Timotheus a Paulo dimissus, paratus cum eo ire ad omnia pericula. Quod ergo præsens habuit, absens teneat. Ego, dico, *accipiens*, id est etiam habens *recordationem ejus fidei quæ est in te non ficta*, id est non inventitia vel fragilis, quæ etiam commoneat te, cum etiam in feminis fuerit firma. Unde sequitur: *quæ fides et habitavit primum in avia tua Loide, et matre tua Euticie*. [Ambrosius] Parentum ejus sinceritatem fidei memorat, ut fortiosem homo faceret. [Haimo] *Certus sum autem quod et in te habitat eadem fides*, et ideo ferveat.

VERS. 6-18. — « Propter quam causam admoneo
« te ut resuscites gratiam Dei quæ est in te per im-
« positionem manuum mearum. Non enim dedit no-
« bis Deus spiritum timoris, sed virtutis, et dilectio-
« nis, et sobrietatis. Noli itaque erubescere testi-
« monium Domini nostri, neque me vinctum ejus,
« sed collabora Evangelio secundum virtutem Dei
« qui nos liberavit et vocavit vocatione sua sancta,
« non secundum opera nostra, sed secundum propo-
« situm suum et gratiam, quæ data est nobis in
« Christo Jesu ante temporalia sæcula. Manifestata
« est autem nunc per illuminationem Salvatoris no-
« stri Jesu Christi, qui destruxit quidem mortem,
« illuminavit autem vitam et incorruptionem per
« Evangelium, in quo positus sum ego prædicator,
« et Apostolus, et magister gentium. Ob quam cau-
« sam etiam hæc patior, sed non confundor. Scio
« enim cui credidi, et certus sum quia potens est
« depositum meum servare in illum diem, formam
« habens sanorum verborum quæ a me audisti in fide
« et dilectione in Christo Jesu. Bonum depositum
« custodi per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis.
« Scis enim hoc quod aversi sunt a me omnes qui
« in Asia sunt, ex quibus et Phyletus et Hermoge-

« nes. Det misericordiam Dominus Onesiphori do-
 « mui, quia sæpe me refrigeravit, et catenam meam
 « non erubuit, sed cum Romam venisset sollicite
 « me quæsivit, et invenit. Det illi Dominus invenire
 « misericordiam a Deo in illa die. Et quanta Ephesi
 « ministravit mihi, tu melius nosti. »

Propter quam causam. Commendata fide illius, ad eam sine timore et erubescencia prædicandam exhortatur. Quasi dicat : Propter quam causam, scilicet quia fidem habes, et fuisti talis, et tam boni parentes tui fuerunt, *admoneo te ut resuscites gratiam Dei*, scilicet gratiam episcopalem timore quasi sopitam a Deo tibi collatam, *quæ est in te per impositionem manuum mearum*, quæ te mihi admonet obedire. *Non enim.* Quasi dicat : Moneo ut resuscites gratiam Dei, quod utique potes. Dedit enim nobis Deus spiritum virtutis et dilectionis. (1) Et hoc est quod ait, *non enim dedit nobis*, tibi ut mihi, *spiritum timoris*, quo turbatus Petrus negavit Christum. Hunc enim potius auferri voluit a nobis, cum dixit : *Nolite timere eos qui occidunt corpus (Matth. x)*. Hujus timoris non accepimus spiritum, sed illius de quo Dominus ait : *Eum timeate qui potest corpus et animam perdere in gehennam (ibid.)*. Spiritus enim sanctus dat timorem, non mundi, sed Dei qui potest perdere in gehennam. Non dedit, inquam, spiritum timoris, *sed virtutis*, id est fortitudinis contra adversa, quæ timorem pellat, quæ venit ex dilectione Dei et proximi, de qua addit, *et dilectionis*, quam sobrietas præcedit, de qua subdit, *et sobrietatis*, id est discretionis. Ecce a summo dono, id est a dilectione, ad unum descendit, id est ad sobrietatem. *C* *Noli itaque.* Prius monuit non timere, ad quod valet virtus. Hic monet non erubescere, ad quod valet dilectio et discretio. Quasi dicat : Quia dedit spiritum dilectionis et discretionis, *noli itaque erubescere testimonium Domini nostri*, id est non erubescas testari hominibus Dominum esse crucifixum, quia surrexit. [Ambrosius] Constantiam habendam docet, nec erubescendum esse in professione. Non est enim unde erubescatur in ea, quia si visus est homo Christus, gestis tamen apparuit Deus, et si crucifixus est, resurrexit tamen a mortuis, et multis videntibus suscipiente eum nube, in cælum ascendit. Ubi ergo putatur imbecillitas, ibi apparet potentia. *Neque*, erubescas, *me vinctum*, pro prædicatione Evangelii ejus, quia nec in hoc rubor est, *sed collabora* *D* *mihi in prædicando Evangelio crucis.* [Haimo] Vel, collabora mecum Evangelio, id est ad honorem Evangelii, quod potes *secundum virtutem Dei*; et debes, quia ipse *qui liberavit nos*, pretio sanguinis sui. [Ambrosius] Vicem ergo reddere liberanti convenit, cujus beneficiis cum digne respondere non valeamus, vel legationem ejus fideliter et instanter agamus. *Et vocavit nos vocatione interiori sua*, id est sibi soli convenienti; et *sancta*, quia ad sancta vocat. Vocavit, dico, *non secundum opera nostra,*

A sed secundum propositum suum et gratiam, id est secundum quod per gratiam quidem præviderat. *Quæ gratia data est nobis in Christo Jesu*, id est prævisa est dari nobis per Christum, *ante tempora sæcularia.* *Manifestata est autem nunc* id completionem per illuminationem Salvatoris nostri Jesu Christi, id est per prædicationem Christi illuminantem auditores. Quæ vero sit illa gratia aperit, subdens : *Qui Christus destruxit quidem mortem*, utramque, animæ et corporis. Hæc est illa gratia, scilicet destructio mortis. Et ideo mors non est timenda pro fide Christi. *Illuminavit autem*, id est in luce posuit, *vitam et incorruptionem*, id est vitam incorruptibilem. Et hoc *per Evangelium*, id est per prædicationem Evangelii. Ecce quam necessarium est Evangelium, *in quo*, scilicet Evangelio, *ego positus sum*, quasi immobilis prædicator, nomen actus, *et apostolus*, habens potestatem apostolicam, *et magister gentium*, scilicet quotidie docens gentes. *Ob quam causam*, scilicet quia prædico, *et hæc patior*, quæ modo Remæ sustineo, *sed non confundor*, id est deficio vel erubesco. Securus quia pro tribulationibus magna ei promissa merces est, non confunditur sed gloriatur in pressuris. Quo autem hæc spectent, ibi aperit: *Formam habens*, etc.

Scio enim. [Haimo] Quasi dicat : Ideo non confundor, quia *scio* quod Deus est ille *cui credidi*. [Augustinus] Vel, scio cui credidi, id est cui mea commisi, scilicet Christo. *Et certus sum quia potens est servare depositum meum*, id est salutem meam quam ei commendavi, scilicet in spe et fide illius colloca-
vi. [Ambrosius] *In illo die*, scilicet iudicii. Spe et magnificentia Salvatoris securus est, quia quod commendat illi, id tuto est. Illi autem commendat salutem suam, ut hic pro illo patiens, salutem inveniat penes illum cum cœperit iudicare, ut puniens infideles istum dignum æterna vita pronuntiet. Vel, potens est servare depositum meum, id est Evangelium quod mihi commendavit, vel quod ei commisi, servandum usque in illum diem, decessus mei. *Formam.* Hic ostendit quo de se prædicta spectent. Quasi dicat : Ita laboro et insto officio mihi credito, similiter et tu *habens formam sanorum verborum quæ a me*, non a quocunque, *audisti*, habens, dico, *in fide et dilectione*, id est habens bona verba cum fide et dilectione, quæ est *in Christo Jesu*, id est sicut Christus instituit. Hæc, inquam, habens per quæ potes custodire. *Custodi* diligenti executione. *Bonum depositum*, id est officium tibi commissum, quod potes *per Spiritum sanctum qui habitat in nobis*, scilicet in te ut in me. [Haimo] Quidam libri habent, *formam habe*. Secundum hoc sic continuo litteram, quasi dicat : Collabora Evangelio, quod ut recte facias, habe formam sanorum verborum, etc., non mutatur sententia. Et custodi bonum depositum, nec hic mutatur sensus. *Scis enim hoc* : Quasi dicat : Ideo opus est ut custodias, quia,

(1) August., De grat. et lib. arb.

tu seis hoc quod omnes illi qui aversi sunt a me, id est qui recesserunt a me, modo sunt in Asia, ex quibus est Phyletus et Hermogenes, a quibus tibi maxime cavendum est. [Ambrosius] Hi quos memorat simulatione pleni erant, simulate enim fuerant cum Apostolo, ut addicerent unde calumniam illi facerent, sed postquam viderunt se manifestatos, recesserunt ab eo. *Det. etc.* Quasi dicat: Illi recesserunt a me, sed *det Dominus misericordiam domui*, id est familiæ, Onesiphori, Asiani, quia sæpe me refrigeravit, ministrando mihi necessaria. Hunc imitare tu. *Et catenam meam non erubuit*, sicut hi qui recesserunt a me, sed cum venisset Romam sollicitè me quæsit, ut ei liceret ad me ingredi, et invenit me, et ideo *det illi Deus Pater invenire misericordiam a Domino*, id est a Filio, in **221** illo die iudicii; et non solum Romæ, sed etiam Ephesi, multa ministravit mihi, et quanta tu qui aderat, nosti melius, aliis pluribus. Vel, melius quam hæc.

CAPUT II.

Vers. 1-9. — « Tu ergo, fili mi, confortare in gratia quæ est in Christo Jesu, et quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt et alios docere. Labora sicut bonus miles Christi Jesu. Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat cui se probavit. Nam et qui certat in agone, non coronabitur, nisi legitime certaverit. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere. Intelligè quæ dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum. Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis, ex semine David, secundum Evangelium meum in quo laboro usque ad vincula, quasi male operans, sed verbum Dei non est alligatum. »

Tu ergo Quasi dicat: Quia illi sunt aversi, et exemplum habes illius Onesiphori, tu ergo, fili mi, confortare, et magis exempla Onesiphori, in gratia fidei et sapientiæ in te servanda, et aliis annuntianda, quæ data est in Christo Jesu, et etiam coadjutores constitue. Unde subdit: *Et quæ audisti a me confirmata per multos testes*, scilicet per prophetas, hæc commenda hominibus fidelibus, id est sanæ fidei, qui idonei erunt, vita et scientia et facundia, et alios docere. Illis enim debet committi prædicatio Dei qui apti sunt illi officio. Et tu ipse, labora in prædicando Evangelio contra hostes fidei, sicut bonus miles Christi. Si autem bonus miles esse vis, non implices te sæcularibus negotiis, quia nemo in spiritualibus militans Deo, qui non potest dividi duobus contrariis servis, sicut nemo potest servire duobus dominis, implicat se sæcularibus negotiis quibuslibet. Vel specialiter negotium sæculare appellat, ut quasi mercatum faciens quis de spiritualibus carnalia quærens. Et est hæc diffinitio boni militis: ut ergo sit bonus miles non implicet se sæcularibus negotiis. (2) Hoc ideo dicit Apostolus scri-

bens Timotheo, ne forte cum indigeret Timotheus, et nollet victu quotidiano ab eis sustentari quibus Evangelium ministrabat, nec in opere corporali laborare posset, aliqua negotia sibi quæreret quibus animi ejus implicarentur. Nam et illa negotia sunt sæcularia, cum animus occupatur colligendæ cura pecuniæ sine labore corporis, ut faciunt negotiatores, et hujusmodi. Cura enim non manibus operantur, ideoque ipsum animum suum occupant habendi sollicitudine. Quod ne iste jaceret, quia infirmus laborare non poterat, prohibet, dicens, nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus, ut placeat ei, scilicet Deo. Cui se probavit, id est devovit, et per præterita in electione probabilem ostendit. Nam et qui. Quasi dicat: Ideo labora sicut bonus miles, vel ideo nemo se implicet sæcularibus negotiis, quia aliter non datur corona nisi legitime militet, ut in agone sit. Nam et ille qui certat in agone quolibet, non coronabitur, nisi legitime certaverit, id est prout expetit lex agonis, quod nemo potest nisi ab omnibus quæ illum agonem impedire possunt absteineat. Et quasi ille quæreret: Unde ergo vivam, cum fodere non possim, et mendicare confundar? subdit: *Laborantem agricolam*. Quasi dicat: Etsi non implices te negotiis, est tamen unde potes vivete, quia oportet laborantem agricolam. Vel ita continua: dico, labora, et quamvis ita moneam te laborare, non tamen vivas de opere tuo, quia infirmus es, et minus sufficiens verbo Dei, quia oportet laborantem agricolam, [Haimo] scilicet prædicatorem qui in agro Ecclesiæ ligone verbi Dei excolit corda auditorum, primum percipere, id est sumere, de fructibus, id est necessaria ab auditoribus, quia dignus est operarius mercede sua (Luc. x). Ut agricola vel vinitor primos fructus laboris sui degustat, ita Apostolus prius jubet eum sumere qui primus est, et sic cæteris distribuere. [Ambrosius] Primum enim debet ille suam necessitatem implere ex his quæ accipit, et post aliis de his quæ supersunt ministrare. [Haimo] Castum itaque evangelistam non ad hoc evangelizantem, ut Evangelium vendat, securum facit; et vult ut intelligat quod necessaria sibi sumere ab eis in quibus Deo militat, (3) et quos tanquam cultor vineam exercet, vel tanquam gregem pascit, non est mendicitas, sed potestas. Timotheus autem tantæ abstinentiæ fuit, quod etiam a licitis se temperans volebat de labore manuum vivere, cum Dominus decreverit ut qui Evangelium annuntiat de Evangelio vivat. Intelligè. Quasi dicat: Dico ut accipias necessaria a subditis. Et in hoc si videer contraria, et contra hoc quod ipse ego facio, dicere, intelligè quæ dico, id est discerne quid quare dicitur. Ideo enim dico, ut accipias, quia tu infirmus es. Ideo ego abstineo quia mihi de acceptione scandalum est. Intelligè dico quod potes. Dabit enim tibi Deus in omnibus intellectum, non solum in his. Memor

(2) Aug., in lib. De op. mon.

(3) Aug., in eod.

[Haimo.] Quasi dicat : Certans legitime coronabitur, et ut legitime certet, *memor esto Dominum nostrum Jesum Christum resurrexisse a mortuis, natum ex semine David*, id est de progenie David. [Ambrosius] Et hoc, *secundum evangelium meum*, id est secundum prædicationem meam, etsi perversi negent. Hæc non propter Timotheum memorat, sed propter hæreticos quos prævidit futuros et ista negaturos, *in quo Evangelio prædicando, laboro usque ad vincula*, sic et tu facias : ego dico habitus, *quasi male operans*. Hic contumeliam notat quæ ei ingerebatur. *Sed verbum Dei non est alligatum* in me, etsi corpus, id est licet ego sim alligatus corpore, tamen verbum Dei non est alligatum, quia et sermone præsentis et litteris absentes docere non cesso.

VERS. 10-18. — « Ideo omnia sustineo propter electos, ut et ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Jesu cum gloria cælesti. Fidelis sermo. Nam si commortui sumus, et convivemus ; si sustinebimus, et conregnabimus ; si negaverimus, et ille negabit nos ; si non credimus, ille fidelis permanet ; negare seipsum non potest. Hæc commune testificans coram Deo. Noli contendere verbis, ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium. Sollicite autem cura teipsum probabilem exhibere Deo operarium, inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis. Profana autem et inaniloquia devita. Multam enim proficiunt ad impietatem, et sermo eorum ut cancer serpit. Ex quibus est Hymenæus et Philetus, qui a veritate exciderunt, dicentes resurrectionem esse jam factam, et subverterunt quorundam fidem. »

Et ideo, id est pro Evangelio, vel quia memor sum Christum resurrexisse, *sustineo omnia*, incommoda maxime, *propter electos*, et si omnibus non prosim, *ut et ipsi mecum consequantur*, hinc salutem animæ quæ est in Christo Jesu, id est per Christum patrat. Et hoc, *cum gloria cælesti*, quæ post hanc vitam gloria dabitur. Quasi dicat : Hic consequantur salutem justificationis et post hanc vitam gloriam cælestem. Et *fidelis*, id est verus, *sermo*, est iste, scilicet quia consequentur electi salutem et gloriam, et vere : nam et mortui mundo sicut Christus veteri homini, et sustinentes, id est martyres, consequentur salutem. Et hoc est quod ait : *Nam si nos sumus commortui*, id est si nos sumus mortui mundo vel peccatis in baptismo, sicut Christus veteri homini, utique *et convivemus*, id est cum illo vivemus in æterna vita. *Et si sustinemus* pro Christo tribulationes et passiones, *et conregnabimus* cum illo in æterna beatitudine. Vel ita : Fidelis sermo, nam si, ita ordina litteram et continua, quia ut sustineas memor esto Christum resurrexisse, nam si commortui sumus Christo in ipsa morte, *et convivemus et si sustinemus*, in ipsa passione, *et conregnabimus*, in gloria cum eo. Et iste sermo fidelis est. *Et si negaverimus eum coram ho-*

minibus, et ipse negabit vos, coram Patre dicens : *Nescio vos* (Matth. xxiv). Hoc est contrarium illi quod ipse ait : *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo* (Matth. x). Et si nos non credimus quod puniat malos, stulte confisi de misericordia ejus, ille tamen, scilicet Christus, *permanet fidelis* in dictis suis et in eo etiam quod dixit : *Qui non crediderit condemnabitur*. Et vere fidelis est, quia *non potest negare seipsum*, qui est veritas, quod faceret si dicta sua non impleteret. Hoc autem quod seipsum negare non potest laus est divini voluntatis, sic quod quidam non possunt credere culpa est voluntatis humanæ. (4) Hæc autem, prædicta, scilicet ut patiariis, etc., *commoneo testificans*. Vel secundum aliam litteram, *hæc commoneo*, alios tibi commissos *testificans coram Deo*, id est testem Deum invocans. *Noli*. Quasi dicat : Hoc fac, sed *noli contendere verbis*. *Ad nihil enim utile est nisi ad subversionem audientium*, quia contentio nil potest nisi subvertere audientes, dum verbosus par vel superior videtur Catholico. Contentio minus stabilitis sæpe generat scrupulum. Solent enim in contentione facta opponi elimato malevolentis argumento, ut moveant animos insipientium fratrum. Nec potest esse quin contentio extorqueat aliquid quod dicatur contra conscientiam, ut intus in animo perdat, et foris victor accedat. Nemo enim patitur se vinci, licet sciat vera esse quæ audit. Collatio ergo inter Dei servos esse debet, non altercatio. *Sollicite autem cura exhibere teipsum Deo*, hoc propter te, *probabilem*, id est probatum et laudabilem in conspectu tuorum, hoc propter proximum, *operarium*, in operibus vitæ agendis, *inconfusibilem*, scilicet qui non erubescat Evangelium, vel non deficiat, *recte tractantem verbum veritatis*, scilicet secundum competentiam singulorum, ut altis spiritualia, lac distribuat parvulis, *profana*, quæ verba ut hæreses, *et inaniloquia*, scilicet quæ sine fructu sunt, et si non ita mala sint, *devita*, quia aliquibus nocent. Unde subdit : *Multum enim proficiunt*, id est efficacia sunt, *ad impietatem*, id est contra cultum Dei. *Et sermo eorum*, id est hæreticorum, *ut cancer serpit*, id est a parvo usque ad majus paulatim tendit, quæ sana sunt corrumpendo, et ita ad impietatem trahendo. *Ex quibus est Hymenæus et Philetus*. Horum prodit nomina ut ab his specialiter caveat ; quos et profanos et impios designat, et errantes a veritate. Unde subdit : *Qui exciderunt a veritate*, in qua olim fuerunt ; ideo adhuc eis creditur : unde etiam magis noxii sunt ; sed ab ea exciderunt, *dicentes resurrectionem corporum jam factam esse*, ut non speretur alia : quod dicebant occasione verborum illorum quæ in Evangelio continentur : scilicet, *multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt* (Matth. xxvii). Et negabant resurrectionem generalem quæ adhuc futura est. Vel ita, ut de resurrectione ani-

(4) August., super Joannem.

mæ accipiatur. Duæ enim sunt resurrectiones, prima est quæ fit in anima, quæ per fidem et baptismum vivificatur. Unde : *Qui crediderit in me transibit de morte ad vitam*. Altera erit corporum, quæ erit in die iudicii. De illa resurrectione quæ fit in anima per fidem loquitur hic Apostolus cum ait : *Dicentes resurrectionem mentium, jam esse factam*, in baptismo et fide, et nullam corporum resurrectionem futuram. (5) Omnes enim sectæ quæ aliquam religionem promittunt concedunt resurrectionem mentium in fide. Aliter enim non videntur audiendi. Volentes ergo credi sibi, omnes etiam qui instituerunt alicujus falsæ religionis sectam negare istam resurrectionem mentium non potuerunt, omnes de illa consenserunt ; sed corporum resurrectionem multi negaverunt, sicut isti quos nominat Apostolus. *Et subverterunt fidem quorumdam*, et ideo magis vitandi sunt.

VERS. 19-20. — « Sed firmum fundamentum Dei « stat habens signaculum hoc. Cognovit Dominus « qui sunt ejus, et discedat ab iniquitate omnis « qui invocat nomen Domini. In magna autem « domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed « et lignea et fictilia, et quædam quidem in hono- « rem quædam autem in contumeliam. »

Sed, ideo non pro eis desperandum est, quia *firmum stat fundamentum Dei*, id est illi quos elegit Deus et immobiliter in fide fundavit ; qui perit, inde non erat. Fundamentum, dico, *habens hoc signaculum*, id est habens hoc in signum amicis et inimicis. Amicis, ut accedant ; inimicis, ut terri fugiant. Vel, habens hoc signaculum, id est hoc habet menti impressum, scilicet quod *novit Dominus qui sunt ejus*, id est amat et defendit præscitos suos ; in quo præscientia notatur, qua quos præscivit futuros esse conformes imaginis Filii sui, prædestinavit, vocavit, justificavit, glorificavit. (6) Numerus talium est hortus conclusus, fons signatus, puteus aquæ vivæ, paradus cum pomorum fructibus. Et hoc numero quidam spiritualiter vivunt, et supereminentem viam charitatis ingrediuntur. Quidam vero adhuc carnales suos proventus instanter exercent ; et ut ad cibos spiritualium fiant idonei, sanctorum mysticorum lacte nutriuntur ; et quæ in pravis moribus populari etiam iudicio manifesta sunt, in Dei timore vitant ; et regulam fidei diligenter inquisitam firmiter tenent, et si ab ea deviant, cito auctoritate catholica corriguntur, quamvis in ejus verbis pro sensu carnali variis adhuc phantasmatum concursibus fluctuent. Sunt etiam ex eo numero quidam qui adhuc nequiter vivunt, aut etiam in hæresibus vel in gentilium superstitionibus jacent, et tamen etiam illic novit Dominus qui sunt ejus. Nam in illa ineffabili præscientia Dei multi qui foris videntur, intus sunt, et multi qui intus videntur, foris sunt. (7) Ex illis ergo omnibus qui, ut ita dicam, intrinsecus et

(5) Aug., super Joannem.

(6) Id., De baptismo.

in occulto intus sunt, id est quos novit Dominus, nemo in æternam damnationem seducitur, quia novit Deus qui sunt ejus, nondum apparuit iudicium, sed jam factum est in notitia Dei. Novit enim qui permaneant ad coronam, et qui ad flammam novit triticum et paleam. Deinde alteram partem signaculi ponit de libro Isaïæ subdens : *discedat ab iniquitate*, et si non ab iniquis hominibus quibus admistus est in corpore. *Omnis qui vere nominat vel invocat nomen Domini*. Nota quod ait *discedat*. Isaïas enim videns in homine liberum arbitrium, ita admonet discedere ab iniquitate dicens : *Discedat, etc.*, et per hæc dico, scilicet quod homo libero arbitrio discedit ab iniquitate, et quod Deus præscitum munus, apparet hostibus et amicis quod ipse sit Dei, hoc est signaculum.

B *In magna autem*. Quasi dicat : Quidam sunt subversi, quidam sunt signati : et non mirum, quia *in magna domo*, id est in Ecclesia sunt simul modo, *non solum vasa aurea et argentea*, scilicet boni Dei dispensatores recipientes, *sed et lignea et fictilia*, id est mali : qui etsi ad contumeliam sint, utilia tamen sunt honestis ad purgationem. Unde subdit : *Et quædam quidem sunt in honorem*, scilicet boni qui purgantur per malos ; *quæ autem in contumeliam*, id est mali qui sunt purgatorium bonorum. Sicut enim vasa lignea et fictilia valent, ut purgentur argentea et aurea ; sic mali prosunt ad profectum bonorum. (8) Magna ergo domus est Ecclesia in quo sunt vasa aurea et argentea, id est boni et fideles et sancti Dei servi ubique dispersi et spirituali unitate devincti, in eadem communione sacramentorum degentes ; et vasa lignea et fictilia, id est illi qui ita sunt in domo, ut non sint in compage domus, nec in societate pacifica, et tamen adhuc corpore simul sunt cum bonis. Nam ante tempus ultimæ separationis nullo modo propter commistionem malorum recedendum est ab unitate Ecclesiæ, ut ante ventilationem aræ simul sint triticum et zizania, grana et palea, quia non concessit Dominus apostolis zizania a tritico separare. [Haimo.] Quis ergo hæc audeat ? Ecce per vasa aurea et argentea boni et electi et ipsi idem sunt. Vasa in honorem, quia ad honorem et ad gloriam patriæ cœlestis sublevantur per vasa lignea, et sic intelliguntur ficti et reprobi, et ipsi idem sunt. **C** Vasa in contumeliam, quia demerguntur in supplicium damnationis. Vel per vasa aurea et argentea intelliguntur omnes boni, sive perseverantes per vasa lignea, et sic intelliguntur omnes mali, sive qui ad tempus mali sunt sive pertinaces, et de utrisque *quædam sunt in honorem*, quia de bonis et malis quidam electi sunt ad gloriam, et similiter de utrisque *quædam sunt in contumeliam*, quia et de bonis et de malis quidam sunt reprobi.

VERS. 21-26. — « Si quis ergo emundaverit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, et utile

(7) August., De civ. Dei.

(8) Id., De baptismo.

« Domino ad omne opus bonum paratum Juvenilia autem desideria fuge, sectare vero justitiam, fidem, spem, et charitatem, et pacem cum his qui invocant Dominum de corde puro. Stultas autem et sine disciplina quæstiones devita, sciens quia generant lites. Servum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati: ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, et resipiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem. »

Si quis ergo. Quasi dicat: quædam sunt in honorem, quædam in contumeliam: et quia alterum horum est, *si quis ergo ab istis*, qui sunt in contumeliam, *emundavit se*, recedendo ab iniquitate eorum, non ab eis, *erit vas in honorem sanctificatum* fide et operibus; vel sanctificatum, id est mundum, *et utile*, acquirendo alios. *Domino et ad omne opus bonum paratum.* Quasi dicat: Non perit propter hoc quod cum illis est corpore. *Juvenilia autem.* Quasi dicat: Aliorum profana et inaniloquia devita, in te autem *juvenilia desideria fuge*, luxuriam et immunditiam, et alia hujusmodi. *Sectare vero justitiam*, in iudicio, *fidem* veram, *charitatem*, Dei et proximi: vel castitatem, *pacem*, id est quietem *cum his qui invocant Dominum de corde puro*, id est cum fidelibus. Vel ita, cum his, quasi dicat: Hæc omnia sectare, cum his, id est sicut hi, qui invocant Dominum de corde puro, id est pura conscientia. Hæc sectare. *Stultas autem quæstiones*, id est inutiles, et quæ *sine disciplina sunt*, id est in quibus non est proventus scientiæ, etsi non stultæ sint, *devita*. Non omnes quæstiones vitandæ sunt, sed inutiles. Et sine disciplina. Devita dico, *sciens quia generant lites, non ædificationem. Servum autem Domini non oportet litigare.* id est tempus litibus expendere. Satis obstrepunt contradicentes. Ne ergo servus Dei sibi obstrepat studio altercandi, et contendendi ait: *Servum Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse*: id est tractabilem ad omnes, etiam ad malos, ut attrahat eos; *docibilem*, scilicet qui facile doceat vel doceatur si opus est in aliquo; *patientem* quælibet adversa *cum modestia*, id est mentis lenitate; *corripientem eos qui resistunt veritati*, quia non est cessandum a correctione erroris alterius. (9) Ecce patet quia nec deesse voluit nos factum correctioni, nec studere certamini. Multi enim homines cum a somno excitantur, litigare volunt, aut rursus dormire cum litigare prohibentur. *Corripientem* dico, quia ad hoc correctio utique, *nequando*, id est ut aliquando, *det*, etc., vel tunc valet correctio. *Nequando*, id est si aliquando, *Deus det illis pœnitentiam* (10), aliter non prodest correctio, nisi supernus medicus respiciat, id est nisi faciat ut peccati sui quemque pœniteat, quæ pœnitentia pudore et timore displicendi aliis interdum impeditur, dum plus de-

(9) Aug., De serm. in monte.

A lectat hominem aliorum existimatio quam justitia, qua se quisque humiliat pœnitendo. Ideoque non solum cum agitur pœnitentia, **223** verum etiam ut agatur Dei misericordia necessaria est, ut enim Petrus amare fleret, respexit eum Dominus (*Luc.*, *xxii*). [Haimo] Et ideo Apostolus hic dicit: det illis Deus pœnitentiam ad *cognoscendam veritatem*, quam modo impugnant, et ea cognita *resipiscant a laqueis diaboli*, id est recedant ab erroribus diaboli quibus illaqueati tenentur, et redeant ad bonum ut sapiant veritatem. [Augustinus] Nam resipere est quasi resapere. *A quo*, scilicet diabolo, non modo ligantur. sed etiam captivi *tenentur*, quasi extra patriam ad *ipsius voluntatem* exsequendam.

CAPUT III.

B VERS. 4-9. — « Hoc autem scito, quia in novissimis diebus instabunt tempora periculosa, et erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scélesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, protervi, tumidi, et voluptatum amatores magis quam Dei, habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes. Et hos devita. Ex his enim sunt qui penetrant domos, et captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis desideriis, semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes. Quemadmodum autem Jannes et Mambres restiterunt Moysi, ita et hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobis circa fidem, sed ultra non proficient. »

C *Hoc autem.* Quasi dicat: Dixi: profana et stulta devita: ad ipsa autem vitanda, *scito quoniam in novissimis diebus instabunt* sanctis *tempora periculosa*, vel sæva. [Augustinus] Hæc est autem causa periculi, *et*, id est quia *erunt homines amantes seipsos*, non Deum, ut Petrus qui ter interrogatus a Domino, ter confessus est se eum diligere, dicens: *Tu scis quia amo te* (*Joan.* *xxi*). Unde et Dominus oves ei pascendas tradidit, quia in pascendis ovibus vera monstratur dilectio si quis ibi non quærit sua, sed quæ Jesu Christi sunt. Ex eo autem quod seipsos, non Deum amant, quasi ex radice hæc quæ sequuntur mala oriuntur, [Haimo, Augustinus] scilicet quod erunt *cupidi* pecuniæ; *elati* ad Dominum; *superbi* de honoribus sibi impensis a subditis; *blasphemi* in Deum per hæreses; *non obedientes* parentibus, carnalibus vel spiritualibus; *ingrati* de bonis, ut qui corrigentibus mala pro bonis reddunt; *scelesti*, in gravibus perpetrando, ut quando modum peccandi transcendunt, scilicet suas vel aliorum animas interficientes; *sine affectione* ad aliquem, sine qua sunt non compatiendo infirmis; *sine pace*, id est inquietantes alios; *criminales*, id est crimina aliis imponentes, vel detractores famam sanctorum maculare conantes; *incontinentes* gulæ vel libidinis,

(10) August., De cor. et grat.

non refrenando malas cupiditates; *immites*, id est crudelēs, exercendo lites; *sine benignitate*, id est largitate, dum nesciunt subvenire aliis; *proditores secretorum alterius*, dum indicant inimicis piorum quæ occultanda noverunt; *proturvi* vel procaces, habitu vel verbis pudorem non servantes, sed humanam verecundiam inverecunde agitantēs; *tumidi inflato corde*; (11) *cæci, non intelligentes quæ loquuntur, neque de quibus agunt. Voluptatum quarumlibet amatores magis quam Dei*, id est carnales lætitiis spiritualibus præponentes, *habentes quidem speciem pietatis*, id est religionis, quia eadem sacramenta habent cum piis, et ideo periculosi sunt. *Virtutem autem ejus, pietatis*, id est charitatem, *abnegantes* factis. Virtus pietatis est charitas de corde puro et conscientia bona, et de fide non ficta, hæc est virtus quam nihil vincit, nullus ignis, nulli fluctus sæculi, nulla flumina tentationis eam extinguunt. (12) De hac dicitur: *Fortis est ut mors dilectio* (Cant. viii). Sicut enim mors quando venit ei resisti non potest, sic contra violentiam charitatis nihil potest mundus. Econtrario data est similitudo. Quomodo enim mors ad auferendum violentissima est, sic charitas ad salvandum violenta est. Vel secundum aliam litteram, veritatem autem ejus, id est rem pietatis, abnegant, idem sensus. *Et hos tales devita*. Ecce quare incipit de novissimis temporibus.

Ex his enim. Quasi dicat: Bene dico ut tales devites, quia jam horum prænuntii quidam sunt; plures autem in fine futuri sunt. [Haimo] Et hoc est quod ait: *Ex his enim sunt qui penetrant domos*. Ad litteram. Ingrediebantur enim in domos mulierum, et decipiebant eas. Unde subdit: *Et captivas ducunt*, [Ambrosius] id est subdolis et versutis verbis seducunt, *mulierculas* prius, et per eas viros earum, ut diabolus prius Evam seduxit, et per eam Adam. Vel, *penetrant domos*, id est rimantur proprietatem cuiusque, et quod idoneos inveniunt ducunt captivos, Unde subdit: *Et mulierculas ducunt captivas*, id est viros seductiles, quasi mulieres seducunt. *Mulierculas, dico, oneratas peccatis*, et ideo erant dignæ seduci. Unde subdit: *Quæ seducuntur variis desideriis*, quia semper nova desideriis sunt. *Semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes*, quia semper ambulant et nunquam ad eam viam perveniunt. (13) Nos autem semper ambulemus in via donec eo veniamus quo ducit via; nusquam in illa remaneamus, donec perducatur ubi maneamus, atque ita et quærendo tendimus, et inveniendo ad aliquid pervenimus. *Quemadmodum autem*. Quasi dicat: Tales seducunt: veritati autem semper resistunt. Et hoc est quod ait: *Quemadmodum autem Jannes et Mambres restiterunt Moysi, ita et hi resistunt veritati*. Jannes et Mambres duo fratres fuerunt magi Pharaonis; horum nomina non invenit Apostolus in divinis libris, sed in apocryphis de

quibus hoc sumitur. Hi autem restiterunt Moysi usque ad tertium signum, in quo defecerunt dicentes: *Digitus Dei est hic*. Et sicut illi restiterunt Moysi, ita et hi, scilicet hæretici, restiterunt veritati, *homines corrupti mente*, id est corruptæ rationis, et *reprobi*, operibus semper existentes, *circa fidem*, et nunquam in fide, *sed ultra*, scilicet post hæc præsentia, *non proficient*, seducendo, quia in brevi deficient superati a Catholicis.

Vers. 9-17. — « Insipientia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut et illorum fuit. Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconii, Lystris, quales persecutiones sustinui, et ex omnibus eripuit me Dominus. Et omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur. Mali autem homines et seductores proficient in pejus, errantes et in errorem mittentes. Tu vero permane in his quæ didicisti, et credita sunt tibi, sciens quo didiceris, et quia ab infantia tua sacras litteras nosti, quæ te possunt instruere ad salutem per fidem quæ est in Christo Jesu. Omnis enim Scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum, in justitia, ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus. »

Insipientiu enim eorum, quæ modo putatur sapientia, *omnibus erit manifesta*, per bonos, præsertim per Joannem apostolum, per quem in Asia destruendos hæreticos prædicat hic. Manifesta erit, dico, *sicut et in præsentii illorum* magorum fuit iniquitas manifesta per Moysen. (14) Nota quod animositas hæreticorum semper inquieta est, quos magorum Pharaonis habere conatum declarat hic Apostolus comparans eos magis Pharaonis. (15) Quos Jeremias perdixi insipienti aviculæ comparat dicens: *Clamavit perdix, congregavit quæ non peperit, fecit divitias, non cum judicio: in medio dierum ejus derelinquent eam, et in novissimis suis erit insipiens* (Jer. xvii). Perdix contentiosum animal est: similiter et hæretici sunt contentiosi qui non amant disputare, sed quoquomodo superare impudentissima pervicacia. Et sicut perdix clamat, et congregat quæ non peperit, ita et hæreticus Christianos jam per Christi Evangelium natos invenit, et illos divitias suas facit, non sano cum judicio, sed cum temeritate inconsiderata. Non enim intelligit ibi esse veram et salubrem et quodammodo germanam atque radicalem Christianam societatem. Unde istos separavit quos ad suas divitias congregavit; sed postea derelinquitur, et est insipiens, quia qui primo per pollicitationem et ostentationem excellentis sapientiæ seducebat, erit insipiens, id est apparebit insipiens. Eis enim quibus primo sapiens erat, tunc erit insi-

(11) Aug., contra Faust.

(12) Id., in psalmo xlvi.

(13) Id., super Joannem.

(14) Aug. ad Januarium,

(15) Id., contra Faust.

piens, cum apparebit, quia dementia ejus nota erit omnibus, ut hic dicitur. Sed ultra non proficient. Insipientia enim eorum manifesta erit omnibus. *Tu autem*. Quasi dicat: Illi contradicunt veritati. *Tu autem assecutus es meam doctrinam*, id est habes scientiam per meam doctrinam. Et ideo potes illis resistere; et *institutionem* honorum operum, et *propositum meum* quia tendis quo ego; et *fidem* invisibilium, et *longaminitatem*, in exspectatione promissorum, et *dilectionem* Dei et proximi, et *patientiam* de adversis, et *persecutionem* de loco ad locum, et *passiones* tormentorum. *Qualia*. Quasi dicat: tales tibi illatae sunt passiones et persecutiones, *qualia tormenta mihi facta sunt Antiochiæ, Iconio, Lystris, et quales persecutiones sustinui, et ex omnibus*. Quasi dicat: Ego sustinui persecutiones et tribulationes; et ex omnibus eripuit me Dominus, sic et te eruet. Nec solus ego patior, sed et omnes qui volunt pie, id est religiose ac justo, vivere in Christo, 224 qui venit pati, patientur in corde vel corpore a diabolo, [Augustinus] vel a malis hominibus vel a suis concupiscentiis, vel pro dolore peccantium, *persecutionem*. [Haimo] Hoc semper fit, sed maxime primo tempore Ecclesiæ: et sicut omnes qui pie volunt vivere persecutionem patiuntur, ita necesse est, et tibi si pie vivere vis. (16) Pie vivit ille in Christo qui dicit: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror?* (II Cor. xi.) Aliorum infirmitates et scandala sunt illi persecutiones. (17) Quid enim sic persequitur vitam bonorum quam vita iniquorum? non modo cum cogit imitari quod displicet, sed etiam cum cogit dolere quod videt, quia coram pio vivens impie, et si non obligat consentientem, cruciat tamen sentientem. Unde: *Vidi prævaricantes, et tabescebam* (Psal. cxviii). Hæc est persecutio quam patiuntur omnes pii secundum apostolicam sententiam.

Mali autem homines. Quasi dicat: Boni patiuntur, sed homines mali in se, et seductores aliorum. Quasi dicat: Qui hujus officii sunt, *proficient in pejus*, ita scilicet ipsi dico, *errantes* a bono, et alios *in errorem mittentes*, ipso actu. (18) Quales sunt illi qui timentes hos lædere coram quibus loquantur, non solum non præparant se ad imminentes tentationes, sed etiam promittunt felicitatem hujus sæculi quam Deus in sæculo non promisit. Ille prædicat labores super labores usque in finem venturos ipsi sæculo, tu prospera; ille ad confortandum cor tuum venit pati, mori, sputis illini, spinis coronari, opprobria bibere, ligno configi. Omnia hæc ille tulit pro te, tu nihil pro illo; sed pro te ille confortans infirmum ut, cum crediderit, non speret prospera hujus sæculi ait: *Fili, accedens ad servitutem sta in justitia et timore et præpara animam tuam ad tentationem*. *Tu vero*. Quasi dicat: Mali errant et in errorem mittunt, tu vero permane firmus in his quæ didicisti

(16) August., in psalmo liv.
 (17) Id., ad Sebastianum.
 (18) Id., De pastoribus.

a Deo vel a me; et *credita sunt tibi*, ut fidei dispensatori, ut aliis annunties; permanens, dico, *sciens*, id est memoriter retinens, a quo, id est a qua, vero doctore, scilicet a me, *didiceris*. Et ideo non debent tibi venire in dubium. Et ideo etiam permane, quia *ab infantia tua nosti sacras litteras legis et prophetarum*. Ecce facultas. *Quæ* litteræ spiritualiter intellectæ possunt te instruere ad salutem obtinendam, *per fidem*, quam ipsæ docent, *quæ fides est in Christo Jesu*, multum significat prodesse Veteris Testamenti habere notitiam, ubi Christi persona et incarnatio insinuatur, quæ ad salutem hominum valet. *Omnis enim*. Quasi dicat: Vere Scripturæ valent ad salutem quia valent ad causas salutis. *Omnis enim Scriptura*, cujus auctor Deus est, *inspirata* alicui divinitus id est per Spiritum sanctum, *utilis est ad docendum* nescientes, *ad arguendum*, id est ad convincendum de malo negligentes, *ad corripiendum*, id est ad increpandum duriter in malo persistentes, *ad erudiendum* dico, et hoc, *ad justitiam vel in justitia*, id est ut justum faciat, ita ut homo Dei *instructus ad omne bonum opus sit perfectus*. Et quia sic potes,

CAPUT IV.

VERS. 1-6. — « Testificor coram Deo et Jesu Christo qui judicaturus est vivos et mortuos, et per adventum ipsius et regnum ejus, prædica verbum, insta opportune importune, argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina. Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coarcervabunt sibi magistros prurientes auribus, et a veritate quidem auditum avertent; ad fabulas autem convertentur. Tu vero vigila, in omnibus labora, opus fac evangelistæ, ministerium tuum imple, sobrius esto. Ego enim jam delibor, et tempus resolutionis meæ instat. »
Testificor, id est adjuro, *te coram Deo*, id est teste Deo Patre, et *Christo Jesu qui judicaturus est vivos*, id est illos qui vivi reperientur qui residui erunt tormentis Antichristi, et *mortuos*, scilicet eos qui mortui reperientur. Vel, vivos, id est justos, et mortuos, id est malos. Et per *ipsius adventum*, priorem cui debes grates agere, vel futurum qui timendus est; et per *regnum ejus æternum*, id est ut tu conregnes æternaliter, *prædica verbum, et insta*, (19) id est instanter prædica ita, scilicet *opportune*, quantum ad eos quibus placet, et *importune* nolentibus: tu opportune quidem agis, sed importunus videris ei qui libenter non audit, quod tamen aliquando ei prodest. [Haimo] Tu ergo sciens hoc illi esse opportunum, quod ei videtur importunum, dilectionem curamque sanitatis ejus animo teneas mansueto et modesto. (20) Multi enim quamvis per turbationes a me dico videntur abscedere, paulatim tamen verbi vigore per medullas penetrante sanati sunt, cum Scriptura dicat: *In multiloquio non effugies peccatum* (Prov. x), non est dicendum istum

(19) August., super Epist., ad Galatas.
 (20) Id., De Trinit.

multum esse locutum, et si Apostolus dicat, instat oportune importune. In tantiloquio enim non est multum quod est necessarium. Et *argue*, de peccatis negligentes. Vel ita potest distingui. Ista oportune importune argue. Deinde cætera contexuntur. *Obsecra*, id est adjura volentes, *increpa*, asperis verbis persistentes, et hoc, *in omni patientia repugnantium et doctrina accipientium*, ita ut patienter sustineas repugnantes, et doceas accipientes. [Haimo] Et nota quod huic acriori persuadet Apostolus patientiam, Tito nimis patienti persuadet imperium. *Erit enim*. Quasi dicat: Modo est hoc necesse, scilicet ut prædices, *erit enim tempus, cum multi non sustinebunt sanam doctrinam*, non ferent saltem audire quasi onus sit eis; *sed coacervabunt sibi multos, magistros secundum desideria sua*, id est qui ea doceant quæ volunt. [Ambrosius] Prophetia est Apostoli, qui præscius futurorum in doctrina præcipit esse instandum, ut contra hoc quod futurum erat præpararetur Ecclesia. Tales enim dicit futuros, qui pro desideriis suis doceri velint, ut a magistris constantibus et veracibus ad hos convertantur qui illos doceant quæ libenter audeant; quia veritas illis aspera videbitur, ut relicta vera doctrina fabulis vacent. Ipsi dico, *prurientes auribus*, desiderio audiendi non tamen bona, *et a veritate quidem*, quæ est eis aspera, *auditum avertent, ad fabulas autem convertentur*, quas docent magistri quos sibi coacervant.

(21) Hos magistros Salomon vult intelligi per mulierem de qua ait: *Mulier insipiens et audax inops panis convocat prætereuntes, dicens: Panes occultos libenter attingite, et aquæ furtivæ dulcedinem* (Prov. ix). Hæc enim mulier vanitas est impiorum, quæ cum sit inops panis promittit panes, id est cum sit ignara veritatis promittit scientiam veritatis, quam ipsa occultatione contendat, et quasi condit ut libentius audiatur, cujus prohibitam furantur seducti audientiam. Hæc enim occultatio facit quasi pruritus in auribus spiritualiter fornicantibus, sicut pruritu libidinis corrumpitur in carne integritas castitatis. Nefarii enim doctores ipsa occultatione condunt sua venena curiosis, ut ideo existiment eos dicere aliquid magnum, quia habent secretum, et suavius hauriant insipientiam quam putant scientiam, dulciusque audiunt quæ palam in Ecclesia dici credique prohibentur. Mulier illa propter illicita atque punienda secreta non solum insipiens, verum etiam audax nuncupatur. Sub Christiano enim vocabulo multas scelestas hæreses condidit, nefandas fabulas finxit, et utinam tales quales in theatris cantantur, sive rhythmica scurrilitate ridentur, et non tales quales adversus Deum fingere potuisse illum dolemus insipientiam, et miramur audaciam. *Tu vero*. Quasi dicat: Ita futurum est ut dixi. *Tu vero*, dum tempus habes, *vigila* in disciplina ecclesiastica in Scripturis explanandis, et *in omnibus*, id est in om-

nis modi hominibus docendis, *labora et opus fac evangelistæ*, id est quod ore prædicas hoc opere testare, ut retorqueatur os turturis ad axillas, et sint mala punica et tintinnabula in extremis oris hyacinthinæ tunicæ. Opus fac dico in tantum ut impleas ministerium. Unde addit: *Ministerium tuum*, episcopatus scilicet, imple, scientia, vita et doctrina. Et ut impleas, *sobrius esto*, id est in omnibus modum serva per quod implere poteris, quia hæc virtus temperat omnes alias. Hæc ideo maxime dicit, ne se nimis affligeret propter prædictum præceptum. *Ego enim*, quasi dicat: *Vigila, labora*, et sic te oportet facere, ideo quia *ego jam delibor*, id est incipio Deo offerri, grata hostia. [Haimo] Libare dicimus degustare, vel fundere, vel immolare. [Ambrosius] Inde componitur delibare, quod hic ponitur pro ipsa immolatione. Passionem enim suam delibationem appellat. Deo enim immolatur qui pro justitia ejus patitur. Unde subdit: *Et tempus meæ resolutionis*, id est mortis, *instat*, id est prope est. Et quasi aliquis quæreret: Unde hoc scis? respondet: Ecce quia gratia Dei præveniente,

VERS. 7-13. — « Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus iudex. Non solum autem mihi, sed et his qui diligunt adventum ejus. Festina ad me venire cito. Demas enim me reliquit diligens hoc sæculum, et abiit Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas est mecum solus. Marcum assume et adduc tecum, est enim mihi utilis in ministerio. Tychicum autem misi Ephesum. Penulam quam reliqui Troade apud Carpum veniens affer tecum, et libros, maxime autem membranas. »

Bonum certamen certavi, hactenus, id est explevi quod debui. *Et cursum consummavi*, id est firmiter locavi. Vel ita continua: quasi dicat: In proximo sum migraturus, sed bonum certamen certavi, contra rebelles, quasi dicat: Hoc exemplum tibi relinquo. *Et cursum*, meæ prædicationis qua cucurri, ubi facilis transitus erat, *consummavi*, firmiter locata Ecclesia, et in omnibus adversis *fidem*, quæ est caput Christianæ religionis, *servavi*, quæ non potest haberi nisi Deo miserante, quia donum Dei est. Unde alibi ait: *misericordiam consecutus sum* (1 Tim. 1); *non quia fidelis eram, sed ut fidelis essem*. (22) Apostolum ergo invenimus sine ullis meritis bonis, imo cum multis meritis malis Dei gratiam consecutum, reddentis bene pro malis qui sua jam propinquante passione bona merita sua commemorat: post quæ consequitur coronam, qui post mala merita consecutus est gratiam, quæ nisi prius gratuito donaretur, corona debita non redderetur. Ergo non merita ipsius tanquam ipsius sunt, id est ex ipso ei comparata, sed dona Dei sunt. [Augustinus]

(21) August., super Joannem.

(22) August., De grat et lib. arb.

Attende quod ait : Certamen certavi, cursum consummavi. Quomodo hoc dicere potuit cui adhuc restabat ipsius passionis quam sibi impendere dixerat tam magna conflictatio, tam molestum certamen, ad cuius consummandum cursum, adhuc illud deerat ubi erat futurus acrior et crudelior inimicus? Sed hoc dicit non re plena, sed spe firma, quia de victoria futuri certaminis, et cursus consummatione certum eum securumque jam fecerat, qui sibi passionem jam imminere revelaverat, et ideo quod futurum esset præsumpsit, tanquam factum fuerit indicavit, Hoc igitur totum nos dicimus tunc fuisse adhuc perficiendum, quia de Dei promissione præsumentem totum ita dicebat tanquam fuisset effectum. Unde et de præmio securus adjungit :

Et in reliquo id est in futuro, corona justitiæ reposita est mihi, quam scilicet nullus auferat, idem tibi sperare potes. Quam reddet mihi Dominus in illa die, quia ipse est justus judex, (23) utique justus retribuendo bona pro bonis, quia prius misericors retribuendo bona pro malis; et ipsa tamen justitia qua retribuuntur bona pro bonis non est sine misericordia. Et nota quod ait reddet. (24) Si enim fides gratia est et vita æterna, quasi merces est fidei. Videtur quidem Deus vitam æternam tanquam debitam reddere, cui debitam? fidei, quia promeruit illam per fidem, sed quia fides gratia est et vita æterna est gratia pro gratia. Reddet mihi, dico, non solum autem mihi, sed et his qui diligunt adventum ejus. Mali timent adventum ejus, quia ibi damnandi sunt; boni vero diligunt, quia ibi salvandi sunt. Festina. Quasi dicat: Quia tempus resolutionis instat, festina eito venire ad me, et etiam ideo quia quos mecum habere solebam modo non habeo Demas enim proterium nomen, me dereliquit, tempore adversitatis, diligens hoc sæculum et abiit Thessalonicam; Crescens abiit in Dalmatiam, missus a me in ministerium. Et Titus abiit in Galatiam missus a me. Lucas est mecum solus. Marcum assume et adduc tecum. Est enim mihi utilis in ministerium. Tychicum autem misi Ephesum, penulam quam reliqui Troade apud Carpum veniens affer tecum et libros, quos ibi dimisi, maxime autem membranas, ut ibi scribam Epistolas meas. Hæc penula secundum Aimonem data fuit patri Pauli in insigne a Romanis quando susceptus est in socium et civem Romanum. Unde et Paulus se civem Romanum appellat. Penula enim erat vestis consularis qua induebantur consules Romani ingredienti in curiam. De qua si quæritur unde Apostolo acciderit, respondeo Romanos hanc habuisse consuetudinem quando monarchiam totius orbis sibi acquirebant, ut quæcunque gens cum pace et coronis eis occurrisset, darent eis libertatem, in tantum ut fratres illorum dicerentur civesque Romani appellarentur, dabantque potestatem ædificandi curiam et habendi consules, sicut et ipsi

(23) Aug., in psal. cxxviii.

(24) Id., super Joannem.

habebant. Pater igitur Pauli de Giscalo oppido Judææ ubi natus fuerat translatus in Tharsum Ciliciæ, quodam tempore venientibus Romanis per Ciliciam occurrit eis ipse cum aliis Tharsensibus, utpote nobilis, exceperuntque eos cum pace. Tunc Romani concesserunt eis quædicta, ibique pater Pauli penulam accepit, post cuius mortem ob recordationem ejus hanc vestem sibi Paulus retinuit. Vel penula hic dicitur volumen legis. Unde Hieronymus ait : « Volumen Hebræorum replico, quod Paulus, juxta quosdam, penulam vocat. »

VERS. 14-22. — « Alexander ærarius multa mala mihi ostendit. Reddet illis Dominus secundum opera ejus, quem et tu devita. Valde enim restitit verbis nostris. In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, et confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, et audiant omnes gentes quia liberatus sum de ore leonis. Liberavit me Dominus ab omni opere malo, et salvum faciet in regnum suum cœleste, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. Saluta Priscillam et Aquilam et Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Festina ante hiemem venire. Salutant te Eubolus et Pudens, et Linus, et Claudia, et fratres omnes. Dominus Jesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen. »

Alexander. Quasi dicat : Illi reliquerunt me. *Alexander autem ærarius, id est faber vel custos ærarii, multa mala mihi ostendit, id est fecit Athenis. Iste Alexander quem supradixit reversum ad apostasiam, qui fabricabat ædes Dianæ apud Athenas, et omnes contra Apostolum commovit. Unde subdit. Reddet ei Dominus secundum opera ejus, non ait reddat, sed reddet, quod verbum prænuntiantis est, non imprecantis. Indicat enim, non optat. Quem et tu devita, valde enim restitit verbis meis, et in prima mea defensione, id est quando primo cœpi defendere Evangelium contra illum, nemo mihi adfuit adjutor. (Ambrosius) Per hoc quod dicit, in prima, innuit se sæpe congressum contra illum; vel pressuram et tribulationem sibi illatam defensionem appellat. Tribulatio enim Christianis defensio est, quia defendit eos in die judicii. Nemo mihi adfuit dico, sed omnes mei dereliquerunt me. Non illis imputetur, quia hominis est timere. Nota quod non orat pro Alexandro qui invidentia fraternitatem impugnando peccaverat, sed pro his qui non abruperant amorem, scilicet timore succuberant, orat ut eis ignoscatur. (25) Multum enim interest qui hoc modo, et eos qui illo modo peccant. Dominus autem astitit mihi, et confortavit me, quanto plus ab hominibus relictus sum. Confortavit me dico, ut per me prædicatio impleatur et audiant omnes gentes quia liberatus sum de*

(25) August., De serm in monte.

ore leonis, id est Neronis, de ejus manibus liberatus est a Domino, quando venit Romam, adductus ab his qui præerant Judææ, ob hoc quia Cæsarem appellavit. Nam cum venisset Romam duobus annis mansit in libera custodia, et post etiam transivit ad nationes quæ erant in circuitu Romæ. [Haimo] Vel de manu leonis, id est diaboli, qui, sicut ait Petrus, *tanquam rugiens circuit quærens quem devoret* (I Petr. v, 8.) Qui cum non potest a justitia remove Apostolum, vel de vita vult tollere ne aliis prodesset. Quod quia non potest insultat ei Apostolus, dicens: *Liberavit me etiam Dominus ab omni opere malo, et salvum me faciet, ducens in regnum suum cæleste, idem tibi sperare licet, cui est gloria in sæcula sæculo-*

rum. Amen. [Ambrosius] *Saluta Priscam et Aquilam.* Aquila erat vir Priscæ: apud istos hospitabatur Apostolus. *Et Onesiphori domum,* id est familiam, *Arastus remansit Corinthi; Trophimum autem reliquit infirmum Mileti,* id est ideo hos nominat ut veniens per eos visitet. *Festina ante hiemem venire propter imbres et frigora,* commonet ut autumnæ veniret. *Salutant te Eubolus, et Pudens, et Linus, et Claudia fratres omnes.* Post salutationem fratrum ipse salutatur, quasi subscribens hoc modo: *Dominus Jesus sit cum spiritu tuo, et cave ne admonitus irascaris, sed potius gratia sit vobiscum,* id est maneat nostra dilectio. *Amen,* id est fiat, vel vera sunt quæ hactenus dixi.

IN EPISTOLAM AD TITUM

ARGUMENTUM.

Titum commonefacit et instruit de constitutione presbyterii, et de spirituali conversatione, et de hæreticis vitandis, qui traditionibus Judaicis credunt, scribens ei a Nicopoli.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1-4. — « Paulus servus Dei, apostolus autem Jesu Christi secundum fidem electorum Dei et agnitionem veritatis quæ secundum pietatem est in spem vitæ æternæ, quam promisit qui non mentitur Deus ante tempora sæcularia; manifestavit autem temporibus suis Verbum suum in prædicatione quæ credita est mihi secundum præceptum Salvatoris nostri Dei, Tito dilecto filio secundum communem fidem. Gratia et pax a Deo Patre et Christo Jesu Salvatore nostro. »

Paulus servus Christi, etc. [Ambrosius] Hanc Epistolam scribit Apostolus Tito, quem creavit episcopum, commonens eum fore sollicitum in ecclesiastica disciplina. Tito enim relicto Cretæ episcopo ex humilitate et simplicitate nimis patienti, a Nicopoli scribit de episcopali officio imperiose et potestative, tractando præscripta ei sua auctoritate utili. Debet enim pontifex habere maternam pietatem et patris severitatem, ut sit fortis superbis, et swavis modestis: ut non habens timoris angulum, nec elationis supercilium, urat et luceat. Unde in veste legalis pontificis erat coccus byssinus, qui habet speciem ignis. Ignis autem duo facit, urit et lucet, ita et pontifex gladio prædicationis, scilicet ignito eloquio, urere debet mordaci increpatione et metuenda minatione, et lucere blandis fovendo, et delectabilia promittendo. Ideo de manna dicitur quod indurabatur ad ignem, et liquecebat ad solem. Et baculus pontificalis ab inferiori pungit, et

(1) Augustinus, De civitate Dei.

Ba summo in anteriora extenditur, in se rediens, quia ecclesiasticus doctor gladio verbi pungere debet, id est aspere redarguere peccantes: quod est ex inferiori natura, et correctos in anteriora dirigere, ita tamen ut ad propriam conscientiam sui consideratione redeat, si forte in se habeat quæ aliis annuntiat. Est igitur intentio Apostoli instruere Titum de episcopali officio atque monere ut id imperiose tractet, et hæreticos vitet. Modus talis: primo salutatur; deinde instruit eum de episcopali officio, docens eum quid agere debeat, et quales episcopos per civitates constituere; deinde qualiter diversos vel sexu vel ætate, vel conditione instituere debeat. Postea monet eum de vitandis hæreticis. Præmittit autem salutationem dicens: *Paulus nomine, servus* conditione, non tamen peccati misera servitute, *sed Dei,* quadam nobilitate, qualiter Moyses et David servi sunt appellati, et Maria ancilla. *Apostolus autem Christi Jesu.* Quasi dicat: Humilitatis non tollit potestatem et dignitatem. Apostolus, dico, *secundum fidem electorum Dei,* tenens et prædicans fidem quam tenent, vel qua salvantur electi Dei, et ideo pro ea laborandum est, et secundum *agnitionem veritatis, quæ veritas est secundum pietatem,* id est Christi religionem. Hoc ideo dicit quia est veritas, et in liberalibus artibus, sed quæ nihil pertinet ad Christianam religionem. Apostolus Christi sum dico, et hoc *in spem vitæ æternæ,* id est per hoc sperans vitam æternam. Hæc est res, hic est fructus apostolici officii. Per hoc commendat apostolicum officium non tepidius esse agendum. *Quam,* vitam æternam, *Deus ante tempora sæcularia, vel æterna,* quod idem est, id est ante omnia tempora, *promisit.* Quomodo? (1) Promisit, cum nondum essent homines quibus promitteret, quia

in ejus æternitate, et in ipso Verbo ejus eidem co-æterno jam prædestinatione fixum erat. Promisit ergo ante tempora quia in se æterno sic fixum erat antequam tempus esset quod cum creaturis cœpit. (2) Non ergo possumus dicere fuisse aliquod tempus quoniam Deus nondum aliquid fecerat. Ideo ait: Quam promisit Deus ante tempora sæcularia. Quasi dicat: Non est recens promissio, sed ante tempora omnium sæculorum, addit; *Qui non mentitur*, id est quia verax est: per quod certa ostenditur promissio vitæ, quæ quanto certior est tanto minister debet sollicitior esse. Ut autem certius sit. *manifestavit suis temporibus*, id est congruis, scilicet *Verbum suum*, id est Filium, hæc est vita æterna. Manifestavit dico, non solum rei effectu, sed etiam in prædicatione quæ creditæ est mihi ut fidei, cui tu, o Tite, comparticipas. Credita est mihi prædicatione dico, et hoc, *secundum præceptum Salvatoris nostri Dei*, cui in salute homine minus obedimus, si quomodo remittitur. Paulus, inquam, scribit hanc epistolam *Tito dilecto filio suo secundum communem*, id est catholicam, *fidem*, non privatam alicujus. Catholicon enim Græce, Latine dicitur *commune*, vel *universale*. Et in scribendo, primum salutatur in hunc modum: *gratia sit tibi et pax a Deo Patre et Christo Jesu Salvatore nostro*. Manifesta sunt hæc.

Vers. 5-9. — « Hujus rei gratia reliqui te Cretæ, « ut eâ quæ desunt corrigas, et constituas per civitates presbyteros sicut et ego disposui tibi, si « quis sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non « subditos. Oportet enim episcopum sine crimine « esse, sicut Dei dispensatorem, non superbum, « non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum, sed hospitalem, « benignum, sobrium, justum, sanctum, continentem, amplectentem eum qui secundum doctrinam « est fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in « doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere.»

Hujus rei. Primo dicit quid agere debeat et quales ordinare presbyteros, ita incipiens: *Hujus rei gratia reliqui te Cretæ*, cum inde recederem, ut corrigas mala in peccantibus addendo bonis, ea quæ desunt ad perfectionem. Et nota quod, dum hæc recollit Apostolus, sicut ei disposuerat monet exsequi. Et ideo reliqui te, ut constituas per singulas civitates presbyteros, id est episcopos, ut pastoralis curæ onus facillius sustineatur per multos divisum. Constituas dico, sicut ego tibi disposui, id est quales constituendos docui, scilicet *si quis est*, non dico sine peccato, sed *sine crimine*, id est, sine peccato criminali, vel infamia criminali. Si dixisset sine peccato, nullus in Ecclesia recte posset ordinari minister. (2) Multi enim baptizati fideles sunt sine crimine. Sine peccato vero in hac vita neminem dixerim, non quia peccati aliquid remaneat quod in baptismate non dimittatur, sed quia in nobis in hu-

(2) August., contra Manich.
(2) Id., ad Bonifac.

jus vitæ infirmitate manentibus quotidie fieri non quiescunt, quæ fideliter orantibus quotidie remittantur. (3) Quamlibet valde justum discutias in hac vita, quamvis jam sit dignus justis vocabulo, non est tamen sine peccato. Unde Joannes: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsi seducimus et veritas in nobis non est* (I Joan. 1). Sed plane multi justidicti sunt sine querela, quod intelligitur sine crimine. Nulla enim querela justa est de his qui non habent crimen. Crimen ergo est grave peccatum accusatione et damnatione dignissimum, ut homicidium, adulterium, aliqua immunditia fornicationis, furtum, fraus, et cætera hujusmodi: quæ cum cœperit homo non habere, incipit caput ejus erigere in libertatem, sed ista inchoata est non perfecta libertas. *Unius uxoris vir*, post baptismum, quando novo homini nec stupra nec aliqua quæ ante fuerant obsunt. Huic sententiæ Augustinus contradicit his verbis: (3*) Acutius intelligunt qui nec eum qui catechumenus vel paganus habuit alteram, ordinandum esse censuerunt, quia de sacramento agitur non de peccato: nam in baptismo omnia peccata dimittuntur. Et qui dixit: *Si nupserit virgo non peccat* (I Cor. vii), satis declaravit nuptias non esse peccatum: propter sacramenti autem sanctitatem, sicut femina etiam si catechumena vitiata fuerit non potest post baptismum inter Dei virgines consecrari, ita non absurde visum est bigamum non peccasse, sed formam quamdam sacramenti amisisse, non ad vitæ bonæ meritum, sed ad ordinis ecclesiastici signaculum necessarium. Et sicut plures antiquorum Patrum uxores significaverunt futuras ex omnibus gentibus Ecclesias, uni viro subditas, id est Christo, ita noster antistes, id est episcopus, unius uxoris vir significat ex omnibus gentibus unitatem univiro subditam, id est Christo. Itaque sicut duobus pluribusve dominis servire, sic ab uno viro in alterius transire connubium non licet, quia apostatari ab uno Deo, et ire in alterius adulterinam superstitionem semper est malum. Et ideo ait: *unius uxoris vir*, in quo spes continentie est et sacramentum. *Filios habens fideles*, id est sanæ fidei, *non in accusatione luxuriæ, aut non subditos*, id est nec saltem de luxuria accusatos, vel sibi non subditos alioquin nec spes est in eo corrigendi alios, nec frontem habet ad alios talium cohabitator, oportet enim. Quasi dicat: Talis debet constitui episcopus. *Oportet enim*, id est necesse est ad tractationem officii, *episcopum esse sine crimine*, id est irreprehensibilem, *sicut Dei dispensatorem*, cum dicit 227 episcopum, aperte ostendit presbyterorum nomine episcopos supra fuisse designatos. *Non superbum, non iracundum, non percussorem*, id est non aliorum mentes aliter quam oportet loquendo percutientem. Vel ad litteram, non feroceum, non crudelem, *non cupidum turpis lucri*, id est sæcularis, *sed hospitalem, benignum, sobrium, justum proximo*,

(3) August., super Joannem.
(3*) Id., De conjug.

sanctum Deo, continentem se ab allicitis, id est ab ira, superbia, et cæteris, amplectentem amore eum sermonem qui est secundum doctrinam fidelem, id est veracem. Ita hæc habeat, ut potens sit vita et scientia exhortari scientes in doctrina sana. et redarguere eos qui contradicunt, veritati obloquendo, vel male vivendo. (4) Contradicentes enim non uno modo intelligendi sunt. Paucissimi quippe nobis contradicunt loquendo, sed multi male vivendo. Quis enim audet apertissime loquendo contradicere veritati? Non contradicunt multi lingua, sed vita: quos redarguere magnum opus est, grandis sarcina. clivus arduus.

VERS. 10-16. — « Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui, et seductores, maxime qui de circumcissione sunt, quos oportet redargui: qui universas domos subvertunt, docentes quæ non oportet turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Testimonium hoc verum est. Quam ob causam increpa illos dure, ut sani sint in fide, non intendentes Judaicis fabulis et mandatis hominum aversantium se a veritate. Omnia munda mundis, coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum, sed inquinatæ sunt eorum et mens et conscientia. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant, cum sint abominati et incredibiles et ad omne opus bonum reprobi. »

Sunt enim. Quasi dicat: Bene dixit, eos qui contradicunt. *Sunt enim incerti multi et inobedientes, in se, et vaniloqui ad altos, et seductores circumventionibus, et cujuscunque generis fraudibus, et maxime qui de circumcissione sunt, id est de Judæis qui sub nomine Christi judaizare docebant. Renati enim in Christo non puri erant Christiani, quia partim legem, partim Christum venerari volebant. De quibus subdit: Quos oportet redargui: Ideo, quia ipsi sunt qui subvertunt universas domos, id est totam familiam, docentes quæ non oportet. Et hoc faciunt, gratia turpis lucri, scilicet terrenæ rei, id est pro terrenis acquirendis. Vel, gratia turpis lucri, id est ut proselytos faciant, sicut Dominus dicit Pharisæis et Scribis: Circuitis mare et aridam ut faciatis unum proselytum (Matth. xxiii). Dixit.* Quasi dicat: Vere tales sunt, sicut dixit quidam ex illis, qui eos noverat. [Augustinus] Iste fuit Pigmenides Cretensis in cujus libris hoc invenitur, qui homo inter prophetas Dei non invenitur, nec ejus prophetia ad illa eloquia Dei pertinet quæ Judæis sunt credita. Et ideo nomen ejus non commemoravit Apostolus, sicut solet commemorare prophetas Dei, dicens, sicut et David dicit, vel Isaias; vel tacitis nominibus illorum dicit, sicut scriptum est, et ea Scriptura intelligitur in qua est auctoritas Dei. Homo autem ineruditus, canis rabiosus, ausus est dicere istum de prophetis Judæorum fuisse, de quo

(4) August., De verb. Apost.

A ait Apostolus: Dixit quidam ex illis proprius, quia verum dixit, etsi poeta esset. Propheta dico, *illorum*, non Dei, et proprius illorum, quia eorum naturam bene aperuit. Quod utique ad hoc dictum est, ne Dei propheta putaretur. Non ergo Judæorum sed Cretensium proprius erat propheta, qui dixit: *Cretenses semper sunt mendaces et malæ bestiæ, id est sanguinem sitientes, et ventres pigri, id est gulosi, et ideo pigri.* Et ne minus credas ei quia gentilis erat, ejus verba commendat Apostolus dicens: *Testimonium hoc verum est.* Sciendum quod, licet divinæ auctoritati non devolucrit quod verum inveniret testimonium sumere, sicut et Paulus, ut legitur in Actibus apostolorum, cum loqueretur Atheniënsibus ait de Deo: *In illo vivimus, movemur, et sumus, sicut et quidam secundum vos dixerunt (Act. xvii).* Et de Atheniënsis aræ inscriptione ait: *Iveni aram in qua subscriptum est: Ignoto Deo (ibid.).* Ita divina auctoritas undecunque sumit quod necessarium invenit, sed non ideo omnia ibi quæ inscripta sunt accipienda confirmat. Unde in lege præceptum est Judæis, ut si mancipium gentile emerent, ejus pili raderentur, et unguium incrementa abscinderentur, deinde ad usus domesticos assumeretur: ita vanis atque superfluis gentilium superstitionum et poetiarum sententiis abrasis et decisis, quod purum repertum fuerit ad ministerium domus Dei assumendum est. Sequitur:

Quam ob causam docent. Quasi dicat: Quod non oportet. *Quam ob causam increpa illos, non ut soles molliter, sed dure, ideo ut sani sint in fide, id est ut recte credant, non intendentes Judaicis fabulis litteralis observantiæ, in qua nemo justificatur apud Deum; et mandatis hominum, quia mandata legis post manifestam veritatem, jam hominum, et non Dei mandata sunt. Hominum dico, aversantium vel avertentium se a veritate, spiritualis intelligentiæ. Quidquid enim adversus veritatem opponitur, humana intentio est. [Ambrosius] Ideo mandata hominum, et fabulas appellat quæ narrant, quia nescientes Scripturarum et interiora verborum legum, colorem sequuntur, non saporem. Putant enim nunquam recedendum esse ab his quæ Moyses tradidit, ut puta de escarum differentia. Unde subdit: *Omnia enim.* Quasi dicat: Vere avertunt se a veritate, quia omnia humanis usibus concessa, munda sunt mundis, scilicet illis qui fide bona sumunt et justi sunt; (4*) quod ipsi negant ideo, quia in lege quædam Moyses prohibuit, et ab immundis munda discernit. Hoc autem non secundum naturas quas Deus creavit intelligi voluit, sed secundum significationes. Omnia ergo munda sunt mundis secundum naturam, in qua creata sunt. Unde in Genesi: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona (Gen. 1).* Secundum significationes tamen quædam immunda sunt Judæis, nec omnia nobis apta sunt, vel propter salutem corporum, vel propter consue-*

(4*) August., contra Faust.

tudinem humanæ societatis. Cum ergo sua cuique redduntur, et naturalem ordinem servant. Omnia sunt munda mundis, *contaminatis autem* per peccata, *et infidelibus*, scilicet qui non credunt in Deum vel Deo, *nihil mundum*, quia non sunt digni donis Dei; *sed et mens*, id est intellectus, *et conscientia eorum inquinatæ sunt*. Quasi dicat: Non ex cibo est inquinatio eorum, sed ex malo intellectu et conscientia peccatorum. Et vere mens est conscientia eorum inquinatæ sunt, quia *confitentur* quidem verbis *se nosse Deum*, *factis autem negant*. Ut enim Joannes ait: *Qui dicit se nosse Deum, et mandata ejus non custodit mendax est* (I Joan. II). (5) Si negatio non tantum lingua sit sed et factis, certe multos invenimus Antichristos, qui ore confitentur Christum, et moribus dissentiunt ab eo. Quisquis factis negat Christum, Antichristus est. Tales sunt omnes mali Catholici, qui non verbis sed factis negant. Nolite ergo esse tanquam de fide securi, adjungite fidei rectæ vitam rectam, ut Christum confitemini, et verbis vera dicendo, et factis bene vivendo. Nam et si confitemini verbis, et non factis, fides talium morum prope fides est dæmoniorum. *Cum sint*. Quasi dicat: Confitentur se nosse Deum, *cum tamen sint abominabiles*, id est Deo odibiles, *et incredibiles*, id est nec habiles credere, *ad omne opus bonum reprobi*, id est a Deo reprobati, ut non habeant gratiam ad bene operandum. *Tu autem*. Quasi dicat: Illi docent quod non oportet.

CAPUT II.

VERS. 1-8. — « Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam. Senes ut sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia. Anus similiter in habitu sancto, non criminatrices, non multo viuo servientes, bene docentes ut prudentiam doceant. Adolescentulas, ut viros suos ament, filios suos diligant, prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subjectas viris suis, ut non blasphemetur verbum Dei. Juvenes similiter hortare ut sobrii sint. In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate. Verbum sanum irreprehensibile, ut his qui ex adverso est vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. »

Tu autem loquere ea quæ decent sanam doctrinam, id est doctrinam sanæ fidei. Hæc sunt quæ ad bonos mores pertinent, scilicet hortare *senes ut sobrii sint pudici*, ne luxurient, *prudentes*, providentes fidei necessaria, *sani in fide*, scilicet ut habeant integram fidem similiter, ut sint sani *in dilectione Dei*, et proximi, in ordine ipso charitatis, et sint sani *in patientia* tentationum et tribulationum. Hortare etiam *anus similiter esse in habitu sancto*, ut scilicet earum incessus, motus vultus, sermo præferant sanctitatem; *non criminatrices*, id est crimina aliis imponentes; quod solent facere adolescentulis; *non multo*

A vino servientes. Solent enim esse quædam quæ corporis frigescente luxuria vino se pro libidine dederunt. *Bene docentes*, **228** non quidem publice viros, sed private *adolescentulas*, ita tamen *ut doceant* ipsas adolescentulas, *prudentiam*, scilicet ut ament viros suos. Vel ita distingue: Bene docentes, ita ut prudentiam doceant. Hic distingue. Deinde sequitur. *Adolescentulas hortare, ut viros suos*, quos carnali affectu naturaliter diligunt, *ament*, etiam pudica dilectione, ut scilicet cum pudore viris debitum potius reddant quam exigant, *et filios suos diligant* non modo carnali, sed etiam spirituali amore. Doceant etiam eas esse *prudentes* mentis intelligentia, *castas* corporis continentia, *sobrias* in cibo et potu, *domus suæ curam habentes*, *benignas*, *subjectas viris suis*, ut non divitiis vel nobilitate perflata, viris suis imperare desiderent. [Hieronymus] Subjectæ sint viris suis dico, ita *ut verbum Dei*, id est doctrina evangelica, *non blasphemetur*, si habent viros infidelibus quibus propensius propter timorem Dei obsequi debent, et congaudere, ut hoc videntes non blasphement nomen Domini. [Ambrosius] Vel potest hoc referri ad senes et ad omnia superiora. Quasi dicat: Hortare senes et anus et adolescentulas, ut ita se habeant ut dixi. Quod debent facere, ideo ut non blasphemetur nomen Domini: quod fit si male habeant. *Juvenes similiter hortare ut sobrii sint*, quia juvenus solet modum egredi, imo promptior solet esse ad lapsum: ideo salubrius ritinaculis contineri jubetur, ut infrenata divinis legibus gubernetur. Quod ut facilius sit magistrum jubet esse, formam subdens: *et in omnibus præbe teipsum exemplum bonorum operum*, ut scilicet quod docet verbis, ostendat factis, ut hi qui profani sunt et inimici Dei, erubescant, videntes quia quæ docet vera esse probat factis. Aliter pastor occidit oves quantum in se est, et si illæ vivunt mali enim pastores non parcunt ovibus, qui non modo languentes et errantes non curant, sed etiam fortes et pingues necant quantum in ipsis est: et si illæ vivunt, de misericordia Dei vivunt, tamen, quantum ad pastores malos pertinet, occidunt. Quomodo? male vivendo, malum exemplum præbendo. Attendens enim ovis præpositum suum male viventem, oculos a regulis Dei declinantem et in hominem intendentem, incipit dicere apud se: Si præpositus meus sic vivit, ego quis sum qui non faciam quod ille facit? Omnis ergo qui male vivit in conspectu eorum quibus præpositus est, quantum in ipso est, occidit eos. Ideo servo Dei eminenti in membris summi pastori dictum est: In omnibus præbe teipsum exemplum bonorum operum, scilicet *in doctrina*, recta, *in integritate*, vitæ et corporis, *in gravitate*, ne levis sis, sed authenticus. Et *verbum tuum sit sanum et irreprehensibile*, quod non valet reprehendi loco dictum et tempore, *ut his qui ex adverso est*, id est qui vobis contrarius, *vincatur vel vereatur nihil habens malum dicere de vobis*.

(5) August., super Joannem.

VERS. 9-15. — « Servos dominis suis subditos
 « esse, in omnibus placentes, non contradicentes,
 « non fraudulentos, sed in omnibus fidem bonam
 « ostendentes ut doctrinam Salvatoris nostri Dei
 « orant in omnibus. Apparuit enim gratia Salvato-
 « ris Dei nostri omnibus hominibus, erudiens nos
 « ut abnegantes impietatem et secularia desideria,
 « sobrie et iuste et pie vivamus in hoc sæculo ex-
 « pectantes beatam spem et adventum gloriæ ma-
 « gni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui de-
 « dit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab
 « omni iniquitate, et mundaret sibi populum acce-
 « ptabilem, sectatorem bonorum operum. Hæc lo-
 « quere et exhortare, et argue cum omni imperio.
 « Nemo te contemnat. »

Servos etiam hortare *subditos esse dominis suis*,
 quibuslibet tam bonis quam malis. Subditos dico in
 omnibus quæ non sunt contra Deum, et *placentes*.
 Vel ita distingue : in *omnibus placentes non contra-*
dicentes. Hoc modo poterunt placere, scilicet si non
 mussitaverint cum domini aliquid de jusserint, *non*
fraudentes aliquid de debito servitutis, *sed in omni-*
bus, etiam in minimis, *fidem bonam ostendentes ut*
doctrinam, hoc referent ad omnia prædicta, scilicet
 ad seves et anus, et servos, etc. Quasi dicat : Hor-
 tate omnes prædictos, ut ita se habeant ut præscri-
 ptum est, ut ita *ornent in omnibus* actionibus suis
doctrinam Salvatoris Domini nostri bonis operibus et
 fide doctrinam dicit ornari Dominicam. Ornamentum
 enim doctoris vel pastoris est honesta vita discipuli.
Apparuit enim. Quasi dicat : Omnes monendi sunt,
 ut ornent, quia omnibus natus est Christus, nullum
 excludit. Et hoc est quod ait : *Apparuit enim*, per
 carnem, *gratia Dei et Salvatoris nostri Dei*, id est
 Deus et Salvator noster, scilicet Deus Filius, et si in-
 visibilis sit in forma Dei, tamen per gratiam appa-
 ruit in forma servi, Et hoc, *omnibus hominibus*, id
 est ad utilitatem omnis generis hominum sine quo
 non profuisset nobis nasci, *erudiens* nos exemplo
 vitæ et doctrina, in quo eum sequi debes, scilicet ut
 erudias. Erudiens non dico ad hoc, ut nos *abnegan-*
tes, id est fugientes, *impietatem*, vanæ culturæ et
 ignorantiam et desideria *secularium*, quæ a mundi
 hujus principe suggeruntur, *sobrie* in nobis, et *iuste*
 ad proximum, et *pie* ad Deum *vivamus in hoc sæculo*
 tam fragili. Nos dico expectantes, ut certi et solli-
 citi, *beatam spem*, id est gloriam æternam, et *adven-*
tum, vel manifestationem *gloriæ magni Dei et Salva-*
toris nostri Jesu Christi, qui non in infirmitate ut
 prius, sed in gloria et potestate veniet, præmia da-
 turus secundum merita, qui in primo adventu adeo
 humilis fuit. Quod non solum erudit, sed *dedit*, id
 est tradidit morti, *semetipsum pro nobis*, per hoc se-
 curi sumus de spe. Dedit dico, ad hoc, ut *redimeret*
nos per sanguinem ab omni iniquitate, tam originali
 quam actuali, et *mundaret*, in baptismo a culpa et
 pœna, *populum sibi acceptabilem*, vel peculiarem, id
 est proprium, *sectatorem bonorum omnium*. Ad hoc
 redemit nos Christus, ut puram vitam sectantes,

et repleti operibus bonis regni Dei hæredes esse
 possimus. *Hæc loquere* nescientibus, et *exhortare*,
 scientes, et *argue* negligentes vel rebelles : et hoc,
cum omni imperio, id est potestate, qui jam non
 aspere hoc accipitur, cum pro salute fieri sciatur
 ita cum imperio. ut *nemo contemnat* pro simplici-
 tate.

CAPUT III.

VERS. 1-15. — « Admone illos principibus et po-
 « testatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne
 « opus bonum paratos esse, neminem blasphemare,
 « non litigiosos esse, sed modestos, omnem osten-
 « dentes mansuetudinem ad omnes homines. Era-
 « mus enim aliquando et non insipientes, increduli,
 « errantes, servientes desideriis et voluptatibus va-
 « riis, in malitia et invidia agentes, odibiles, odien-
 « tes invicem. Cum autem benignitas et humanitas
 « apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus
 « justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam
 « misericordiam salvos nos fecit, per lavacrum
 « regenerationis et renovationis Spiritus sancti,
 « quem effudit in nos abunde per Jesum Christum
 « Salvatorem nostrum, ut justificati gratia ipsius
 « hæredes simus secundum spem vitæ æternæ. Fi-
 « delis sermo est, et de his volo te confirmare, ut
 « curent nobis operibus præesse qui credunt Deo.
 « Hæc sunt bona et utilia hominibus. Stultas autem
 « quæstiones et genealogias, et contentiones, et pu-
 « gnas legis devita. Sunt enim inutiles et vanæ.
 « Hæreticum hominem post unam et secundam cor-
 « reptionem devita, sciens quia subversus est qui
 « ejusmodi est, et deliquit, cum sit proprio judicio
 « condemnatus. Cum misero ad te Artemam, aut
 « Tychicum, festina ad me venire Nicopolim. Ibi
 « enim statui hiemare. Zenan legisperitum, et
 « Apollo sollicite præmitte, ut nihil illis desit. Di-
 « cant autem et vestri bonis operibus præesse
 « ad usus necessarios, ut non sint infructuosi. Sa-
 « lutant te qui tecum sunt omnes. Saluta eos qui
 « nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis.
 « Amen. »

Admone. Quasi dicat : Etsi tu habes imperium
 spirituale, tamen *admone illos subditos esse princi-*
pibus, scilicet regibus et ducibus, et *potestatibus* mi-
 noribus, et *obedire dicto* illorum, non quidem ad
 malum, sed *admone, paratos esse ad omne opus bo-*
num, id est obedire illis in Domino. Et *admone ne-*
minem blasphemare, et si premuntur ab illis. [Am-
 brosius] Quasi dicat : Admone ut ad malum tardi
 sint et ad bonum parati, scientes quid singulis per-
 solvi oporteat, quia singulis paratur merces. *Non*
litigiosos esse, sed modestos omnem mansuetudinem
ostendentes ad omnes homines : bonos vel malos
 Christianos omnibus hominibus bonos vult videri.
 Sic enim possunt perfidi ad futuram spem vocari.
Eramus enim. Quasi dicat : Hoc ideo debemus, quia
 et nos aliquando fuimus quod ipsi, sic et poterunt
 esse quod nos sumus per eandem gratiam. Et hoc
 est quod ait : *Eramus enim et nos aliquando insipien-*

tes, etsi philosophi essent quidam vestrum, vera tamen sapientia carebant. Et *eram* in crudeli errantes per mala, et *servientes* desideriis animi, et *voluptatibus* carnis variis *agentes* vitam nostram in malitia, id est in mala nocendi voluntate, *invidia*, de aliorum successibus, et si nocere non licuit, *odibiles* Deo, vel aliis hominibus, et *invicem odientes* alios. Cum autem *benignitas et humanitas* Salvatoris nostri Dei, id est cum benignus et humanus Deus salvator noster, apparuit mundo per carnem, vel nobis per fidem, *non ex operibus*, etc. Vel ita : Cum *benignitas et humanitas*, id est *larga misericordia et clementia* Dei Salvatoris nostri apparuit, id est illuxit hominibus, *salvos nos fecit*, jam spe futuræ salutis, *non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos*, [Augustinus] quia nulla bona feceramus, *sed secundum suam magnam misericordiam*, ita forsitan et illis faciet qui adhuc increduli sunt. *Salvos fecit*, dico, *per lavacrum regenerationis*, id est per baptismum in quo deposito veteri homine generatur novus, et *renovationis Spiritus sancti*, quia quotidie magis ac magis renovamur per Spiritum in baptismo datum. Quem spiritum, scilicet *effudit in nos abunde*, scilicet ad remissionem omnium peccatorum, et copiam virtutum, et hoc *per Jesum Christum Salvatorem nostrum* : ad hoc *ut justificati gratia ipsius hæredes simus*, interim in præsentī vitæ æternæ, et hoc *secundum spem*, etsi nondum secundum rem.

Et iste sermo, scilicet quod Christus salvavit et hæredes fecit, *est fidelis*, id est verax. Et de his prædictis *volo te confirmare alios ut curent in operibus bonis præesse aliis multis qui credunt Deo*. Vel ita : volo te confirmare, scilicet eos qui credunt Deo ut curent in operibus bonis præesse, aliis multis vel sibi ipsis. Ideo volo te de prædictis confirmare alios, quia *hæc prædicta sunt bona in se, et utilia aliis hominibus*. *Stultas autem*. Quasi dicat : De his confirma : *Stultas autem quæstiones*, ubi nec salus, nec utilis scientia, et *genealogias*, id est originum enumerationes, et *contentiones*, quas de lege faciunt, ut de cibis quos alii asserunt discernendos, alii non, et *pugnæ legis*, ut quando in emendata Scriptura de annis Matussalæ, et de hujusmodi aliis contraria, vel impossibilia sentire videtur, *devita*.

Sunt enim inutiles, id est sine fructu, et *vanæ*,

A id est falsæ. Et non solum hæc devita, sed etiam *hæreticum hominem post primam et secundam correctionem*, id est postquam bis feceris correctionem, *devita*. Hæretici sunt qui verba legis legem impugnant. [Hmbrosius] Proprium enim sensum astruunt verbis legum, ut pravitatem mentis suæ legis auctoritate confirmet; qui vitandi sunt, quia frequentius correcti exercitiores essent ad malum. Devita, dico, cur? Ecce, *sciens quia qui hujusmodi est*, id est incorrigibilis, *subversus est*, id est perditus, et *delinquit*, quia scienter peccat, *proprio judicio condemnatus*. Proprio judicio se condemnat, qui errorem laudat, et veritatem vituperat. *Cum misero ad te Artemam vel Tychicum*, qui interim provideat Cretensibus, dum ad me veneris, *festina venire ad me Nicopolim, tibi enim statui hiemare*. Ideo dicit ut festinet post Epistolam datam venire, quia vult eum videre causa affectus, et ut plenius confirmet in ecclesiastica disciplina. *Zenam legisperitum*. Ideo hoc dicit, non quia peritior sit Apollo, sed quia hujus professionis fuerat in Synagoga, et *Apollo*, quia perfectus erat in Scriptura, *sollicite præmitte*, ita sollicite, *ut nihil desit illis*, id est ut quæ ad viaticum necessaria sunt eis, habeant apud suos, ne quærent aliena. Et quasi quis quæreret : Unde autem res erit illis? Unde habet Titus quod eis ad viaticum largiatur? Respondet : *Discant autem et vestri*, id est Cretenses, ut alii *præesse* sibi ipsis in bonis operibus dando ministris. Non dico ad quælibet, sed *ad usus necessarios*, et hoc ideo. *ut non sint infructuosi*, et juxta parabolam arboris quæ non facit fructum bonum. excidatur et in ignem mittatur. Ideo jubet illis sumptus necessarios dari, quia dignum erat ut qui spiritualia tradebant, non illis deessent carnalia. Apollo episcopus fuit Corinthiorum qui propter seditionem concitatam, adversum se a pseudoapostolis discesserat, cum Zena socio suo ad Titum Cretensem episcopum, sed Corinthiis jam sedatis per Epistolas Pauli, mandat Tito ut priusquam veniat Nicopolim, præmittat eos ita sollicite ut nihil in viatico illis desit. *Salutant te omnes qui tecum sunt*; propter compendium simul omnes consalutatores significat. *Saluta eos qui nos amant*, non fecte, sed *in fide*, id est fideli affectu. Deinde generaliter omnes salutatur, dicens : *Gratia Dei sit cum omnibus vobis. Amen*.

IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM

ARGUMENTUM.

Philemoni familiares litteras facit pro Onesimo servo ejus, scibens ei ab urbe Roma de carcere per suprascriptum Onesimum.

PATROL. CXCII.

CAPUT UNICUM.

VERS. 1-6. — « Paulus vincetus Christi Jesu, et « Timotheus frater Philemoni dilecto adjutori nostro, et App ori charissimæ, et Archippo

« commilitoni nostro, et Ecclesiae quae in domo tua
 « est, gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et
 « Domino Jesu Christo. Gratias ago Deo meo, sem-
 « per memoriam tui faciens in orationibus meis,
 « audiens charitatem tuam et fidem quam habes in
 « Domino Jesu, et in omnes sanctos, ut commu-
 « nicatio fidei tuae evidens fiat in agnitione omnis
 « operis boni in Christo Jesu. »

Paulus vincetus, etc. [Ambrosius.] Hanc Episto-
 lam scribit Apostolus Philemoni Colossensi, qui
 nulla ecclesiasticae ministrationis praeditus erat di-
 gnitate, sed vir laudabilis in plebe, cui familiares
 litteras mittit pro Onesimo servo suo, qui cum
 damno ejus fugerat; sed ab Apostolo audito Evan-
 gelio baptizatus est, cui et veniam deprecatur Apo-
 stolus, scribens ei a Roma de carcere. Et est intentio
 Apostoli implorare veniam Onesimo apud Philemonem.
 Modus talis: Prius salutatur illum cum uxore
 et filio. Deinde agit gratias Deo de bonis eorum,
 commendans fidem et charitatem eorum. Postea
 Philemonem obsecrat, cum ei imperare posset, ut
 Onesimo parcat, et gratias Deo agat, quia talem
 illum recipit, ut non servum aestimet, sed dilectis-
 simum fratrem. Deinde dicit ut paret sibi hospi-
 tium speranti ad ipsum venire. Praemittit vero sa-
 lutationem, dicens: *Paulus vincetus Jesu Christi*,
 id est pro Christo Jesu. Non dicit apostolus, quod
 est nomen dignitatis, sed vincetus, quod est nomen
 humilitatis, quia non imperat, sed orat. Est enim
 hic intercessio pro Onesimo, ideo quae humilitatis
 sunt, commemorat incipiens ab injuria sua ut di-
 gnitatem suae Epistolae faceret. Sicut enim peccati
 causa vinciri opprobrium est, sic contra pro Chri-
 sto custodiae vincula sustinere maxima gloria est.
 Eo enim tempore in custodia erat, ideo ait, *Paulus
 vincetus Jesu Christi*. Quasi dicat: Cujus debes mi-
 sereri, non esse causa doloris: quod eris si im-
 miserericors filium cruciaveris. *Et Timotheus frater*,
 etc. Cujus etiam causa debes misereri, scribunt
 hanc Epistolam *Philemoni dilecto*, proventu virtu-
 tum. [Hieronymus] Vel sicut in Graeco habetur,
diligibili, qui scilicet diligi meretur; *et adjutori no-*
stro ministerio praedicationis, *et Appiae uxori ejus*
 cui scribit ut haec virum exoret, *charissimae sorori*,
 in fide non ficta, *et Archippo filio ejus Colossen-*
sium ministro, ut et hic patrem exoret, *commilitoni*
nostro qui mecum laborat in eadem militia, *et Ec-*
clesiae quae in domo tua, vel, *ejus est*, id est toti fa-
 miliae ejus, ut et hi orent eum. Et ante alia salutatur
 in hunc modum: *Gratia sit vobis*, id est remis-
 sio peccatorum, *et pax* mentis et reconciliatio ad
 Deum *a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo*.
Gratias. Post salutationem gratias de bonis agit,
 commendans fidem et charitatem ejus: quae ideo
 commemorat, ut memorata bonitas moveat eum
 ad veniam. Ait ergo: *Gratias ago Deo meo sem-*
per memoriam tui faciens in orationibus meis. Unde
 autem gratias agat, aperit, subdens: *Audiens cha-*
ritatem tuam et fidem, id est commendationem fidel-

et charitatis tuae. *Quam fidem et charitatem habes
 in Domino Jesu, et in omnes sanctos*, vel in omnibus
 sanctis, quia in Christum credebat et eligebat, et
 sanctis credebat et diligebat, et per opera fidei et
 charitatis Christo serviebat et sanctis, *ut commu-*
nicatio. Quasi dicat: Fidem habes et charitatem in
 Christo et in sanctis, ita *ut communicatio fidei tuae
 evidens fiat*, id est ut fides tua communicans fidei
 nostrae, vel quod aliis ex fide tua communicas evi-
 dens sit. Et hoc in *agnitione omnis boni in Christo
 Jesu*, id est ita evidens sit ut hoc merito cogno-
 scatur **230** omne bonum esse in te per Christum,
 id est omnium bonorum sufficientia. Vel ita: memo-
 riam faciens tui, et gratias ago in orationibus ha-
 bitis de hoc, ut omnes fidei tuae, id est operatio
 fidei qua servis Christo et sanctis, evidens fiat. In
 agnitione omnis boni, quod est in Christo Jesu, id
 est cum cognitione boni aeterni, ut illud expetere-
 tur in praemium. [Ambrosius] Hoc enim orat Apo-
 stolus ut operatio illius cum cognitione fiat bonita-
 tis, id est ut tali mente operetur, ut in futurum
 expectet praemium ipsum Christum, non retri-
 tionem temporalium.

VERS. 7-25. — « Gaudium enim magnum habui,
 « et consolationem in charitate tua, quia viscera
 « sanctorum roquieverunt per te, frater. Propter
 « quod multam fiduciam habens in Christo Jesu im-
 « perandi tibi quod ad rem pertinet, propter chari-
 « tatem magis obsecro, cum sis talis ut Paulus se-
 « nex, nunc autem et vincetus Jesu Christi, obsecro
 « te pro meo filio quem genui in vinculis Onesimo,
 « qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem et
 « mihi et tibi utilis, quem remisi tibi. Tu autem il-
 « lum ut mea viscera suscipe. Quem ego volueram
 « mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in vin-
 « culis Evangelii. Sine consilio autem tuo nihil vo-
 « lui facere, uti ne velut ex necessitate bonum tuum
 « esset, sed voluntarium. Forsitan enim ideo dis-
 « cessit ad horam a te, ut in aeternum illum recipe-
 « res jam non ut servum, sed pro servo charissi-
 « mum fratrem maxime mihi. Quanto autem magis
 « tibi et in carne, et in Domino? Si ergo habes me
 « socium, suscipe illum sicut me. Si autem aliquid
 « nocuit tibi aut debet, hoc mihi imputa. Ego Pau-
 « lus scripsi mea manu. Ego reddam, ut non dicam
 « tibi quod et te ipsum mihi debes. Ita, frater, ego
 « te fruar in Domino, reficere viscera mea in Christo.
 « Confidens in obedientia tua scripsi tibi, sciens
 « quoniam et super id quod dico facies. Simul au-
 « tem para mihi hospitium, nam spero per oratio-
 « nes vestras donari me vobis. Salutatur te Epaphras
 « concaptivus meus in Christo Jesu, Marcus, Ari-
 « starchus, Demas et Lucas auditores mei. Gratia
 « Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro.
 « Amen. »

Gaudium enim. [Ambrosius] Quasi dicat: Jam hoc
 oro, quia *gaudium magnum habui* in corde, *et con-*
solationem in adversis *in charitate tua*, quae non solo
 virtutis habitu in corde viguit, sed etiam extra in

opere manifestata est, hac scilicet *quia in sancta sanctorum*, id est filii sanctorum charissimi, vel erga te propensi sanctorum affectus interni, o *frater per te* digne illos recipientem a suis laboribus quodammodo respirantes *requieverunt*, quia sanctorum necessitatibus utensilia ministravit, et ita sanctorum affectus erga illum propensius eo consolante quievit, et refrigeratus est. *Propter quod*, scilicet quia servis aliis et ad benefaciendum promptus es, multo magis mihi servire debes. Ego *multam habens fiduciam*, non dico potestatem, *in Christo Jesu*, id est per Christum Jesum, *imperandi tibi quod pertinet ab rem*, id est ad tuam utilitatem. Non dico contra licita, quasi dicat, fiduciam habeo imperandi quod est utile tibi et mihi. Non dico me habere potestatem imperandi tibi contra hoc quod licet tibi. Habens, inquam, fiduciam imperandi *propter charitatem* meam, vel tuam, *magis obsecro cum sis talis*, vita et ætate : *ut ego Paulus qui senex sum*, et ideo non impero tibi, sed obsecro. Unde supra : *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem* (I Tim. v.) *Nunc autem*. Quasi dicat : Senex sum, dico, non solum autem senex, sed et *nunc vinculus Christi Jesu*, per quod magis debes moveri. *Obsecro*, inquam, *te de meo filio Onesimo*. Magnum est et laudabile, non de humili viro, sed de sublimi viro, si se inclinatur et obsecrat. Filio meo, *quem genui in fide*, cum essem *in vinculis*. Et ideo tenerius eum diligo, *qui tibi aliquando*, dum infidelis erat, *fuit inutilis*, tua tollendo, *nunc autem utilis est et tibi et mihi*, serviendo scilicet mihi et per me tibi, cujus est quidquid tuus servus mihi fecit, *quem remisisti tibi*. Tu autem suscipe, id est recipe, *illum ut mea viscera*, ut meum charissimum filium. Vel, ut mea viscera, id est meum in eo recipe affectum. Onesimum profugum decurrentem ad divinum axilium, cum esset in custodia baptizavit Apostolus, videns in illo utilitatis spem, quem sic commendat ut suum animum in illo significet recipi. *Quem ego volueram mecum retinere, ut pro te mihi ministraret in vinculis Evangelii*. Sine consilio autem, id est consensu, *tuo nihil volui facere*, ut *bonum tuum*, scilicet quod tuus mihi servit, *ne*, id est non, *esset velut ex necessitate*, id est contra velle tuum, *sed voluntarium*, (1) ut tamen velit Deus facit, qui operatur in nobis velle et operari pro bona voluntate. *Forsitan enim*. Quasi dicat : Ideo suscipe illum, quia utilis fuit fuga ejus. *Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, ut reciperes illum in æternum*, scilicet hic et in futuro. Dicendo forsitan, sententiam temperat. Hoc ideo dicit, quia omnia humana sunt dubia, et potuit alia causa esse quare Deus sic fieri disposuerit, sive permiserit. Recipe-

(1) August., De perfect. justitiæ hominis.

A res illum, dico, *jam non tantum ut servum, sed pro servo*, quod ante erat, *fratrem charissimum*. Vel secundum aliam litteram, reciperes illum, dico, *jam non tantum ut servum, sed ut fratrem charissimum plus servo*. Fratres enim plusquam servi chari sunt illum, dico, *maxime mihi charum*. Quanto autem magis, quam ante, vel quam mihi, *tibi charus esse debet*, et *in carne*, scilicet quia servus tuus est, et *in Domino*, quia fidelis frater est. Vel ita frater est, et maxime mihi magistro tuo frater est. Onesimo enim offenso proprio domino confugit ad Apostolum, ad hoc ut oblitteratis peccatis utilis reverteretur, in tantum ut non domino suo æqualis fieret meritis, sed ipsi magistro suo frater. [Ambrosius] Et ne Philemon, quia dominus erat, contra servum suum inflaretur, humiliat eum, dicens illum ei fratrem, et in carne, quia ex uno Adam sumus omnes, et in Domino per fidem, et hoc est quod subdit, quanto autem magis quam ante tibi, frater est, et in carne, per conditionem primæ nativitatis, et in Domino per fidem quæ omnem superbiam amputat. Et quia ita est, *ergo*, id est ideo, *si habes*, id est si habere vis, *me socium suscipe illum sicut me*; si enim non suscipis, non es socius. *Si autem aliquid nocuit tibi aut debet, hoc mihi imputa*. Nunc excusationem omnem convellit, cum sibi imputandum esse dicit, si vel læsit, vel debet aliquid. Et ut magis credatur quod dicit, addit *Ego Paulus scripsi manu mea, ego reddam tibi*, vel hic vel in futuro. Reddam tibi, dico : *Ut non dicam tibi quod*, non modo tua, sed etiam *te ipsum debes mihi*; ad serviendum. Quasi dicat : Minus exigo a te quam debes. Deinde supponitur adjuratio, cum ait : *Ita, o frater, ego fruar te in Domino*, id est gaudebo de te in regno Dei, si feceris quod rogo. Quid est illud? Ecce : *refice viscera mea*, id est filium vel affectum meum *in Domino*, id est propter Dominum. Deinde blanditur ei, dicens : *Ego confidens in obedientia tua scripsi, sciens quod facies supra in quod dico*. Provocat eum sic blandiendo, ut amplius faciat quam postulatur ab eo. Solet enim fieri ut qui de se videt bene sentiri, meliorem se præbeat. Deinde ut sollicitiorem eum faciat, et ad obediendum promptiorem, venturum se ad illum significat, subdens : *Simul autem et para mihi hospitium*, vel hoc potest eum movere ad veniam. Ideo, dico, para, *nam spero per orationes vestras me donari vobis*. Hoc dicit ut magis obediant. Solent enim absentes contemni. *Salutat te Epaphras et captivus meus in Christo Jesu, et Marcus, Et Aristarchus, Demas et Lucas adjutores. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum spiritu tuo. Amen.*

IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS

ARCUMENTUM.

231 In primis dicendum est cur apostolus Paulus in hac Epistola scribenda non servaverit morem suum, ut vel vocabulum nominis sui, vel ordinis describeret dignitatem. Hæc causa est, quod ad eos scribens qui ex circumcissione crediderant, quasi gentium Apostolus et non Hebræorum: sciens quoque eorum superbiam, suamque humilitatem ipse demonstrans, meritum officii sui noluit anteferre. Nam simili modo etiam Joannes apostolus propter humilitatem in Epistola sua nomen suum eadem ratione non prætulit. Hanc ergo Epistolam fertur Apostolus ad Hebræos conscriptam Hebraica lingua misisse: cujus sensum et ordinem retinens Lucas evangelista post excessum apostoli Pauli Græco sermone composuit.

CAPUT PRIMUM

VERS. 1-7. — *Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem universorum, per quem fecit et sæcula. Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis: tanto melior angelis effecto, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit. Cui enim dixit aliquando angelorum: Filius meus es tu, ego hodie genui te? Et rursus: Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium. Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terræ dicit: Et adorant eum omnes angeli Dei. Et ad angelos quidem dicit: Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis.*

Multifariam, vel multifarie, etc. Paulus doctor egregius, gentium Apostolus, ministerium suum volens honorificare juxta quod in Epistola ad Romanos ait: *Quandiu sum Apostolus gentium, honorificabo ministerium meum, tentans si quomodo ad æmulandum provocem carnem meam (Rom. XI.)* Hebræis hanc Epistolam scripsit, agens de eminentia Christi secundum utramque naturam, et legis Mosaicæ inutilitate, astruens multis modis finem Jesu Christi absque legalibus fieri ad justitiam et salutem, legalia vero post passionem non modo non proficere, verum etiam officere. Quorumdam Hebræorum superstitiosam traditionem excludens, qui Christum confitentes legales observantias tenendas putabant, et in hunc errorem quosdam etiam qui de gentilitate venerant ad Christum sua auctoritate induxerant. Ideo Apostolus providens gentibus ne deinceps in hunc errorem Hebræorum auctoritate trahantur, Judæos quoque ad æmulandum provo-

A cans, quod est honor ministerii sui, gratiam Dei hic commendat per Christum verum pontificem, hoc tempore fidelibus factam legem ostendens reprobata. Ad ultimum etiam de moribus instruit [Chrysost.] Præsentis igitur temporis eminentiam ostendit, dicens Dominum unigenitum suum nobis misisse, et in eo nobis locutum ut auditorum mentes erigeret, id est fidelium quibus scribit Judæorum, ne quis multis quæ illis acciderant valde afflicti et contriti erant, putarent ex hoc se inferiores cæteris ac miseres existere. Ideoque ut eos consoletur atque erigat, majori gratia præditos in initio Epistolæ suæ declarat, quia antiquis quidem prophetæ missi sunt, nobis autem Filius, et illis servi et conservi locuti sunt, nobis autem Dominus. Quidam tamen veritatis calumniatores hanc Epistolam non esse Pauli dicere ausi sunt, eo quod nomen ejus in titulo non habeat, et longe splendidiore et facundiore stylo quam aliæ resplendat; sed aut Barnabæ, aut Lucæ, vel Clementis, vel Tertulliani; quibus in promptu nobis est respondere. Si enim ideo non est dicenda Pauli, quia nomine ejus prætitulata non est, ergo nec alicujus illorum, imo nullius omnino, cum nullius nomen habeat in titulo. Ideo autem nomen suum huic Epistolæ sicut et cætoris non præponit, quia Hebræis odiosus erat, quibus legum destructor videbatur. Quia ergo non eorum, sed gentium Apostolus erat, nomen suum odiosum eis tacuit, ne præscripti nominis invidia sequentis utilitatem excluderet lectionis. [Hieron.] Sciens quoque eorum superbiam, suamque humilitatem ipse demonstrans, suis ordinis dignitatem voluit anteferre nominando se Apostolum, sed meritum sui officii tacens, superbi ipse humilis, non se Apostolum nominavit, ne superbi indignarentur. Quod vero hæc Epistola majore relucet facundia quam aliæ, sane mirandum non est, cum naturale sit unicuique plus in sua quam in aliena valere lingua. Cæteras enim Epistolas Apostolus peregrino, id est Græco, sermone composuit. Hanc autem scripsit Hebraica lingua, cujus sensum et ordinem retinens Lucas post excessum ejus Græco sermone composuit. Non ergo est mirum si in hac tanto doctrinæ fulget eloquio.

D Propulsatis igitur calumniis adversantium veritati, nullatenus ambigendum est et hanc Pauli fore Epistolam, in qua intendit Christi eminentiam, et fidei sufficientiam, nec non legis insufficientiam et inutilitatem ostendere. Modus tractandi talis est: Primo proponit audienda esse verba Christi, sicut prophetarum; et amplius conferendo eum prophetis, et præferendo, quia in eo locutus est Deus, ut in prophetis, et major est in eis. Deinde commendat

eum alternatim secundum utramque naturam, humanam scilicet et divinam. Postea comparat eum angelis et præfert, multa interserens de ejus excellentia secundum utramque naturam. Deinde comparat eum Moysi, et præfert; deinde multis rationibus et auctoritatibus gratiam fidei umbræ legis præferendam declarat, et sacerdotium Christi Levitico sacerdotio, et Testamentum Novum Veteri, ejusque sacrificium unum multis illius sacrificiis præponendum ostendit, quasi ibi umbra, hic veritas; tandem ponit fidei descriptionem, eam multis testimoniis commendans. Circa finem vero moralem subdit instructionem. Primo igitur comparans eum prophetis, ait: *Olim Deus loquens patribus in prophetis multifaria, vel multifarie, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio.* Attende singula, et confer invicem; dicendo: Olim, ostendit quod non est novum quod Deus loquitur. Olim, ergo non noviter, Deus, qui est invariabilis, et tunc et nunc loquens, jungit præsens cum præterito, quia quod tunc locutus est et nunc loquitur, patribus antiquis qui in carne et cultu Dei patres sunt nobis, et hoc in prophetis. Non enim ipsi ex se loquebantur, sed Deus in eis. Non enim ex intellectu proprio loquebantur, nec humano ingenio reperiebant, dum ait patribus in prophetis, ostendit eum locutum servis per servos, scilicet per prophetas tempore promissionis. (1) Tempus enim constituit Dominus promissis suis, et tempus eis quæ promisit implendis, promissionum tempora habuerunt prophetas afflatos et impletos Verbo Dei usque ad Joannem. Ab illo autem usque in finem, tempus est implendi quæ promissa sunt. Unicus Dei Filius venturus erat ad homines, assumpturus hominem, et per id futurus homo, moriturus, resurrecturus, ascensurus, sessurus ad dexteram Patris, impleturus in gentibus promissa. Hoc ergo totum fuit prophelandum de illo, prænuntiandum fuit eum venturum, ut non subito veniens horreretur, sed creditus expectaretur. Loquens, dico, multifariam, id est multoties, id est multis locutionibus, scilicet Abraham, Isaac, Jacob, et cæteris eisdem sæpe. *Multisque modis*, id est multis qualitatibus, quia modo per somnia ut Danieli; modo aperta voce, ut Moysi; modo interiori inspiratione, ut David. Unde alibi dictum est: Ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum. Vel multifarie, id est multo et diverso genere locutionis, ut per somnia vel per inspirationes, vel per apertas voces. *Multisque modis*, id est rerum diversis mysteriis futura significans. Deus, inquam, loquens olim, novissime, id est in fine temporum. Vel, novissime, quia post hanc locutionem non sequitur alia locutio in diebus istis. Quasi dicat: Adhuc supersunt qui audierunt et viderunt. Locutus est: loquens de præsentis utitur præterito, quia idem ipse modo loquitur qui olim locutus est. [Chrysost.] Item attende quod dicendo

(1) Aug., super Joannem.

olim et novissime, aliud quiddam nobis insinuat, quoniam multo in medium tempore percurrente, quando jam proximi eramus ad pœnam, quando omnia charismata quieverant, tunc ampliores existimus et digniores, 232 quod prudenter astruit, dicens: Novissime locutus Deus nobis filiis illorum patrum, ne aliud putetur nobis locutus quam illis quod poterat videri, si alii loqueretur genti. Locutus est, inquam, in Filio, id est per filium unicum, qui major est prophetis. Est enim Dominus prophetarum impletor et sanctificator prophetarum. Sicut enim propheta Christus est et Dominus prophetarum, sic et angelus est et Dominus angelorum. Nam et dictus est magni consilii Angelus, et Moysi dictum est de Deo: *Suscitabo eum prophetam similem tui* (Deut. xviii), si Christus nihil annuntiaret, angelus non diceretur; si nihil prophetaret, propheta non diceretur. (2) Ex eo quod præsens annuntiavit, angelus erat; ex eo quod futurum prædixit, propheta erat; ex eo quod Verbum Dei caro factum est, et angelorum, et prophetarum Dominus. Unde et eum secundum utramque naturam commendat, subdens:

Quem constituit. Hic commendat eum secundum humanam naturam, quia quamvis cum Patre secundum divinitatem omnia possideat, tamen secundum humanitatem recte dicitur hæres constitutus; secundum illud: *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam* (Psal. ii). Et hoc est quod ait: *Quem* Christum Deus Pater constituit, jam immutabilem hæredem universorum, id est possessorem omnis creaturæ. Non jam portio Domini tantum Jacob et pars ejus Israel, sed omnes prorsus nationes mundi. [Chrysost.] Hæredis autem utitur nomine, ut duo quædam per hoc astruat et ostendat, scilicet quod proprius sit Filius, et quod donationis illi nulla contingat amissio. Deinde ergo hæredem notat quia Filius est, et nunquam perdit quidquam de omni dato Patris; in hoc etiam quod dixit hæredem, humilitatis demonstravit edictum. Deinde ad superiorem gradum altioreque transcendit, subdens: *Per quem*, ut per Verbum Patri coæternum, *fecit*, non solum, æterna, id est invisibilia et immutabilia quæ minus nobis sunt nota, sed etiam sæcula, id est visibilia et mutabilia. Attende qualiter his duas rectas vias ingreditur, una quidem revocans nos a nefando errore Sabellii, alia ab arianicæ impietatis errore, ne putetur Pater vel unicum non habere, vel extraneus a Patre subsistere. Sunt enim quidam qui eum extraneum esse delirent: quod male visum est Ario; alii qui non alterum Patrem, alterum Filium suppingere moliuntur, sed eundem aliquando Patrem, aliquando Filium. Integra ergo commonet ratione, et quia Dei Filius est, et quod non ab eo alienus existat.

Qui cum sit splendor. Hic secundum divinam naturam commendat Christum ostendens eum coæternum et coæqualem Patri, ejusdemque cum eo

(2) Aug., super Joannem.

substantiæ, sed alter in persona. Hoc autem cum religiositate accipere debemus, et si quid absurdum fortasse occurrerit, ab acie mentis abigere, ubique siquidem religioso nobis opus est intellectu: maxime vero ubi de Deo vel loquimur aliquid, vel audimus, quia nec ad loquendum de igne, de Deo, lingua sufficit, nec ad percipiendum prævalet intellectus. Multa enim de Deo intelligimus quæ loqui penitus non valemus. Multa item loquimur, quæ intelligere non sumus idonei. Verbi gratia: Quod ubique Deus est scimus et dicimus. Quomodo autem ubique sit intellectu non sapimus. Item quod est incorporea quædam virtus, quæ omnium est causa honorum, scimus: quomodo autem vel quæ ista sit penitus ignoramus. Sunt etiam quædam quæ dici non possunt quamvis mente capiantur, ut etiam ipsum Paulum videamus in quibusdam talibus quasi infirmari, et non integra proponentem exempla, sicut hic, cum ait, qui cum sit splendor, etc., utens impropriis nominibus, quia proprio reperire non poterat, et rerum temporalium similitudine ad ostendendum veritatem æternorum, id est Patris et Filii coæternitatem, quamvis temporalia integra collatione æternis comparari non possint. In æternitate enim stabilitas est, in tempore autem varietas; in æternitate omnia stant, in tempore alia accedunt, alia succedunt. Quid enim possumus in creatura invenire coæternum, cum in ea nihil inveniamus æternum? Invenis Patrem æternum in creatura, et invenio coæternum Filium: si autem invenis æternum in creatura, sufficit ad similitudinem inveniamus coævum. Aliud est enim coæternum, aliud coævum. Coævus dicimus eos qui eandem habent mensuram temporum, non alter ab altero tempore præceditur: ambos tamen esse cœpisse dicimus. Et si poterimus in creaturis invenire aliqua coæva, non tamen generans et generatum, sicut in Trinitate generante coæternum Unigenitum. In creaturis enim non ex eo tempore incipit generatum, ex quo generans; in Creatore vero non præcessit genitor genitum. Non possunt ergo comparari temporalis æternis integra collatione, sed tamen possunt ex aliqua tenui et parva similitudine coæva coæternis comparari. Inveniamus itaque coæva, nam de Scripturis monemur ad has similitudines. Legimus enim scriptum de ipsa Sapientia: *Candor est lucis æternæ* (Sap. vii). Item, speculum est sine macula Dei majestatis. Ecce ipsa sapientia dicta est candor lucis æternæ, id est imago Patris et speculum. Hinc accipiamus similitudinem, ut inveniamus coæva, ex quibus intelligamus coæterna, quia coæva in creaturis inveniri poterunt. Utens nominibus rerum temporalium, dixit, candor est lucis æternæ. Et hoc ait, *splendor gloriæ*. Coæternus est enim Patri Filius, ut coævus est splendor igni, ex quo et est. Ignis enim lucem fundit, lux ab igne funditur. Quid enim a quo existat si quæ-

A ramus, scilicet fulgor ab igne, vel ignis a fulgore, omnis anima mihi respondet. Voluit enim Deus inseminare omni animæ initia intellectus et sapientiæ. Omnis ergo anima respondet, et nemo dubitat quod splendor igne existit, non ignis de splendore.

Ponamus ergo ignem velut Patrem, splendorem tanquam Filium, quia jam prælocuti sumus nos coæva quærere in creaturis, per quæ coæterna in Creatore astruamus. Si lucernam accendere cupio, nondum est ibi ignis nec splendor; mox autem ut accendero, simul cum igne et splendor existit. Da mihi ignem sine splendore, et credo tibi Patrem fuisse sine Filio; dicta est a vobis ut potuit tanta res dici, illa tamen ineffabilia sint. Potest ergo semper esse generans, et semper cum illo quod de illo est natum: ergo Filius Dei secundum hoc dicitur splendor gloriæ, quod ei semper Pater est, quod habet de quo sit, non secundum hoc quod prius esset Pater, et postea Filius; semper enim Pater, semper Filius de Patre est; semper igitur Filius natus, semper Pater est, semper de illo imago. Ecce non potuisti coæterna invenire in creaturis, et invenisti coæva. Quare proportionem intelligis coæternum Filium æterno gignenti: quod enim est temporali coævum, hoc est æterno coæternum. Sed attende quod, scilicet cum in his, scilicet in igne et splendore, sit coævitas, non tamen est ibi omnimodo æqualitas, quia splendor qui funditur de igne minus lucet quam ipse ignis. Habent ergo ista similitudinem, sed non omnimodam æqualitatem. Ideo dicit aliquis: Talis est omnino Filius ad Patrem, qualis ad ignem splendor, non omnino, sed æqualitas omnimoda est hic. Ex aliorum enim proportionem temporalium quorum alterum est ex altero, etsi non coævum, tamen consubstantialis Filius Patri consubstantialis ostenditur. Nascitur enim homo de homine, et equus de equo. Nec est homo alter alteri coævus, qui natus ab eo de quo natus est tempore præceditur, sed tamen et ille homo, et iste homo; et ille equus, et iste equus, id est ejusdem quæ substantiæ sunt, diversa sunt tempore, non diversa natura. (3) Similiter et de Deo Patre, Deus Filius natus est. Et cum sit ei coæternus, est etiam ejusdem naturæ, non minor eo, quia est Deus de Deo, ut homo ex homine natus, ejusdem substantiæ est, et equus ex equo. Ecce aliud similitudinis genus est adductum, quid hic invenitur? quid laudatur? Certe æqualitas substantiæ hic laudatur. Quin autem deesse? æqualitas temporis. In illo autem genere similitudinis quod dedimus de splendore ignis æqualitatem naturæ non invenis, sed coævitas. Quid ibi laudatur? Coævitas. Quid deesse? Æqualitas naturæ. Conjunge quæ laudas. In creaturis enim deesse aliquid quod laudas in Creatore nihil deesse potest, quia quod invenis in creatura a Creatore artifice processit. In primo genere

(3) Aug., in cod.

similitudinis, id est in cœvis, invenis et laudas cœvitatem, pro cœvitate tribue Deo cœternitatem, ut cœternus sit natus ei a quo natus. De alio autem similitudinis genere tribus Deo æqualitatem naturæ, id est æqualitatem naturæ quam laudas in homine, crede esse in eo qui fecit hominem, quod de homine natum est, homo est, et quod de Deo natum est, non id erit quod ille de quo natum est? Totum ergo quod laudabile est in creaturis quibus aliquid deesse simul est in Creatore, cui nihil deesse; ibi tamen quæ invenimus, id est homo et homo, duo homines sunt. Hic vero Pater et Filius unus Deus. Ideo Apostolus ait: Qui Filius est splendor gloriæ, scilicet Patris, id est ex Patre natus est ei cœternus, quia est lumen de lumine Patrem revelans, et ejusdem est cum eo gloriæ, id est essentiæ, quia unum et idem cum Patre est. [Ambrosius] Pater enim est gloria, et Filius idem cum eo, et eum notificans homo factus, ut radius solem. Per splendorem enim et propinquitatem declaravit essentiæ, et ostendit quod nobis Patrem insinuat, et quod animas nostras illuminat. *Et est figura, vel character substantiæ ejus*, [Chrysost.] scilicet Patris, id est plena ostensio essentiæ Patris, id est consimilis per omnia consubstantialis, et in persona alius. Per hoc enim quod dicit figura substantiæ, aperte ostendit quia Filius personaliter alter est quam Pater, et figura ab eo cujus est figura diversa est; sed Filius æqualis est Patri, quia nec Pater dissimilis, sicut ipse ait: *Pater in me est (Joan. x); qui videt me, videt et Patrem (Joan. xiv)*. Attende quod hæc nomina, scilicet lumen et gloria, quandoque ad divinam naturam referuntur, quandoque ad personam. Et quando ad personam referuntur, modo ad Patrem, modo ad Filium referuntur. Dicimus enim: Pater est lumen, Filius est lumen; similiter Pater est gloria, Filius est gloria. Et hi duo una gloria, unum lumen, non duo: et dicitur Filius gloria de gloria, sicut lumen de lumine, et principium de principio, et Deus de Deo, non tamen duo Dii, sed unus; non duo principia, sed unum. Splendor autem et figura, sicut et imago, proprie ad personam Filii referuntur et relative dicuntur.

[Chrysost.] *Portansque*. Supra dictum est quia per ipsum fecit omnia. Hic **223** ei nunc summam auctoritatis attribuit, ex eo quod cum auctoritate cuncta gubernat. Et continua: Sicut enim ab eo creata sunt omnia, ita per eum immutabilem conservantur. (4) Creatoris autem omnipotentia causa est subsistendi omni creaturæ: quæ virtus si ab eis quæ condidit regendis aliquando cessaret, simul omnium rerum species et natura concideret. Ideoque Dominus ait: *Pater meus usque nunc operatur, et ego operor (Joan. v)*, per illud continuationem quamdam operis ejus qui simul omnia continet atque administrat, ostendens in quo opere etiam sapientia ipsius perseveret. De qua dicitur; *Pertingit a*

(4) Aug., in lib. Sentent. Prosperi.

A fine usque ad finem fortiter et disponit omnia suaviter (Sap. viii). (5) Deus ergo omnipotens incommutabili æternitate, veritate, voluntate, semper idem, movet per tempus creaturam spiritualem; movet etiam per tempus et locum creaturam corporalem, ut eo motu naturas quas condidit administret. Cum ergo aliquid tale agit, non debemus opinari ejus substantiam quæ Deus est temporibus locisque mutabilem, sive per tempora et loca mobilem, cum sit ipse et interior omni re, quia ipse est super omnia; et exterior omni re, quia ipse est super omnia; et antiquior omnibus, quia ipse est ante omnia; et novior omnibus, quia idem ipse est post omnia, scilicet post omnium initia. Ideoque ejus potestatem commendans Apostolus, ait: Et ipse filius est *portans*, id est continens et gubernans, *omnia verbo*, id est solo imperio, *virtutis suæ*, id est potentiæ et bonitatis suæ quæ non minor apparet gubernando quam creando; omnia enim continet bonitate et majestate sua. [Chrysost.] Et nota per simile dictum esse portans omnia verbo ubi scilicet hoc dicendo facilitatem continendi voluit designare, per metaphoram illorum qui sine ullo labore verbo vel digito movent aliquid vel efficiunt, ita Christus molem creaturæ magnitudinemque sine labore continet et gubernat. Item, attende quod cum hic dicat Apostolus Christum omnia continere, supra dixit Patrem per eum omnia fecisse, ubi ait, *per quem fecit*, tanquam facere ipse non posset. Si enim porrexisset Pater dexteram, vel tanquam aliquod instrumentum fuerit Patris operantis; sed si ab eo gubernantur omnia, nonne ab ipso facta sunt? Non ergo ut tu, hæretice, suspicaris inaniter, tanquam aliquod instrumentum existit: neque per eum Pater dicitur fecisse, tanquam ipse facere non posset, sed sicut dicitur Pater judicare per Filium, quia judicem genuit, sic etiam dicitur operari per Filium, quia eum constat opificem genuisse. Si enim causa ejus Pater est, secundum quod Pater est, multo amplius eorum causa est quæ per Filium facta declarantur.

Purgationem peccatorum faciens, et cætera. Postquam ostendit ejus excellentiam qua cuncta creavit et gubernat, humilitatis ejus benignitatem hic commendat. Commonet enim nos crucis, mox et resurrectionis et ascensionis, ubi ait: *sedet*, etc. Hoc autem quod hic dicit jam ad nos pertinet quos a peccato purgat. Quasi dicat: Christus est splendor gloriæ et figura substantiæ, qui cum talis et tantus sit, est etiam per humanitatem faciens purgationem peccatorum, id est secundum humanitatem, crucis passionem et mortem pertulit, per quam a peccatis nos purgavit, etc. Sedet: postquam per naturam, et potestatem, et benignitatem Christum commendavit, commendat eum per dignitatem. Quasi dicat: Crucem sustinuit, ut nos a peccatis purgaret, et ipse qui ita humiliatus est, sedet, id est

(5) Id., super Genesim.

quiescit et regnat sublimatus *ad dexteram majestatis ejus*, id est ad æqualitatem Patris, et locatus non in paradiso. unde Adam excidit, sed *in excelsis*, id est super omnia loco et dignitate. In excelsis enim dicens, non in loco concludit Deum, sed ostendit hominem Christum omnibus altiore et omnibus eminentiore, sicut et per dexteram non Dominum deformavit, sed similitudinem honoris demonstravit. Confessus enim nihil demonstrat aliud, nisi honoris æqualitatem. Contem. plare sapientiam Pauli, imo non sapientiam Pauli, sed Spiritus sancti mirare gratiam. Non enim suam intelligentiam mente propria procreavit, sed Spiritus sancti infudit. Attende ergo per quales apostolica sapientia eos subleat gradus, et qualiter eos ad ipsum apicem pietatis adducit, ubi item antequam deficerent et eos obscuritas occuparet, vide quomodo eos ad inferiora revocavit. Quandoque enim quæ sunt humilitatis eloquitur, quandoque vero altiora insonat, nec semper in humilibus remanet, nec in excelsis perdurat, sed veluti quibusdam gradibus nunc ad altiora fastigia subleatur, nunc ad inferiora declinatur. Sicut enim qui infantulum quempiam ad excellentiora vult paulatim sensimque subrigere, gradatim hoc facit ab inferioribus ad superiora conscendens, deinde cum sursum pervenerit, obscuritatibus ac defectionibus eum fatigari videns, post alta deponit eum ad inferiora quo respirare atque recreare animum valeat; post item cum reffectus fuerit, ad alia alta sustollit: ita circa Hebræos beatus facit Paulus, quos paulatim ad notitiam Dei erigit, inter alta memorans humilia, ubique magistri sui vestigia sequens: nam et ipse sic faciebat. Aliquando quidem in altiora discipulos suos sublevabat, aliquando eos ad inferiora, imbecillitatis eorum gratia revocabat, nequam eos prolixo, tempore in altera parte permanere permittens: ita in hac tota serie facit Apostolus. Prius enim alta, commemorat, dicens, in Filio, ubi proprius intelligitur Filius, qui est superior et excellentior universis. Deinde descendit ad humilia, subdens, quem constituit hæredem. Deinde ad alta redit, dicens, per quem; postea ad altiore omnibus gradum venit, dicens, qui cum sit splendor. Deinde humilia loquitur, purgationem peccatorum faciens; inde ad alta narrando revertitur, sedet ad dexteram majestatis.

Tanto melior. Hic comparat Christum angelis, et præfert eis. In Psalmo tamen ait: *Paulo minus minoratus est ab angelis* (Psal. viii). [Chrysost.] Hic eisdem melior dicitur, et sicut illud secundum humanam naturam, ita et hoc secundum divinam dictum esse posset intelligi, nisi adderetur effectus, per quod aperitur quod hic loquitur de eo secundum carnem. Nam secundum hoc quod Patris substantiæ consubstantialis agnoscitur, non est factus, sed natus. De eo ergo sermo versatur secundum humanam naturam, secundum quam et minor fuit angelis passione,

et major ac melior etiam gratiæ plenitudine, de qua etiam ipsi angeli ad mensuram accipiunt. Ideo ait et ipse Christus: *Tanto melior*, id est dignior, *angelis est effectus*, id est evidenter secundum hominem factus, *quanto differentius nomen*, id est differentiore honorificentiam quam ante scilicet *hæreditavit*, id est firmiter habuit, quando resurrexit et ascendit, et quia hoc posset habere, et non præ illis. Addit *præ illis*. Nam dum mortalis fuit differens nomen habuit, quia angeli ministrabant ei, postquam immortalis magis differens, quia honorabilior atque præclarior illis per omnia existit. Ideoque addit, *præ illis*, vel, *hæreditavit*, id est habuit nomen differentiæ. Et hoc præ illis, id est nomen valde differens a nomine angelorum, hoc est nomen quod super omne nomen, scilicet Deus, sive Filius Dei. Quod revera dignius est illo quo illi dicuntur angeli, id est nuntii. Filii enim nomen proprietatem ostendit, non adoptionem, quia nisi esset proprius Filius, non posset ex hoc Apostolus amplitudinem honoris asserere. Proprius autem Filius est de ipso Patre genitus. Si autem adoptionis gratia esset Filius, non solum Patre, sed etiam angelis minor esset. *Cui enim.* Quasi dicat: Vere præ angelis nomen habuit, *cui enim angelorum*, utique nec etiam majoribus, *dixit aliquando*, nec etiam postquam confirmati sunt quidam aliis cadentibus, hoc, scilicet *Filius*, ecce nomen, *meus*, id est consubstantialis non adoptivus, *es tu*, et vere, quia *ego hodie*, id est æternaliter, *genui te*. Genui dicit, ne novum putetur, scilicet ne modo videretur incipere. (6) Hodie dicit, ne præterita generatio videretur, quanquam enim possit etiam ille dies intelligi quo Christus secundum hominem natus est, tamen quia hodie præsentiam significat, atque in æternitate, nec præteritum quidquam quasi esse desierit, nec futurum quasi nondum sit, sed præsens tantum, quia quidquid æternum est semper est. Divinius accipitur de sempiterna generatione Sapientiæ Dei, quam fides sincerissima et catholica prædicat. [Chrysost.] Ex his ergo verbis nihil aliud manifestat, nisi quia ex ipsa essentia Patris genitus est. Et rursus, de eodem Isaias ait ex persona Patris: *Ego ero illi*, id est ad honorem illius, *in patrem, et ipse erit mihi*, id est ad honorem meum, *in Filium*. Hoc et semper est. Sed ideo dicitur erit, quia ab omnibus id sciatur in die judicii. Quodam enim modo locutionis dicit Scriptura rem esse vel fieri, cum innotescit. Potest tamen et secundum carnem hoc accipi dictum. Et enim caro communicat altioribus, sicut et divinitas humilibus communicare dignata est. [Ambrosius] De incarnatione igitur Filii hoc dicitur quod ostenditur, ex eo quod dicit, *ero*, significans futurum esse. Dicit ergo Deus Pater per prophetam: *Ego ero illi*, scilicet homini de Virgine nascituro, *in Patrem*; et ipse qui nascetur erit mihi *in Filium*. Unde angelus ad Mariam: *Quod nascetur ex te san-*

Id., in psal. ii.

etum vocabitur Filius Dei (Luc. i.) Et cum iterum introduxit. [Chrysost.] Adhuc auctoritate Scripturæ aperit Filium digniorem angelis. Et nota quod Christus adventum suum carnalem exitum vocat, dicens: *Exiit qui seminat* etc. (*Matth. xiii.*) Et item: *Ego a Patre exivi, et veni in mundum* (*Joan. xvi.*) Paulus vero introitum vocat adventum Christi, dicens: Cum introducit. Assumptio ergo carnis exitus et introitus appellatur; recte utique. Foris enim eramus a Deo, sicut qui sunt extra regales aulas in vinculis colligati, et qui habent apud regem pro culpis aliquibus offensam. Qui autem noluerit istis veniam impetrare, non primum ipsos in aulam regis inducit, sed ipse foras egreditur, ibique cum eis loquitur usquedum eos correctos reddat et dignos efficiat quo regis vultui præsentari mereantur; sic etiam Christus effecit. Egressus quippe ad nos, id est carnem sumens, et collocutus nobis, cum præcepta regis innotuit. Et sic nos a peccatis emundans, et ad Deum convertens in aulam regalem velut Mediator **234** optimus introducit. Ideo exitus et introitus vocatur carnis suæ adventus, de quo dicit:

Et iterum introducit, Scriptura scilicet iterum introducendum dicit. Ideo ait, iterum, quia sæpe dicit introducendum. Introducit, inquam, *Primo-genitum* Patris, id est ante omnes creaturas genitum de Patre secundum deitatem, *in orbem terræ* quasi hæredem in possessionem. Et cum introducit, dicit, *Vel ita, et ipse Pater.* Iterum introducit primogenitum in orbem terræ, id est visibilem carne assumpta fecit apparere in mundo, qui ante invisibilis erat in mundo, et ideo ait iterum, quæ assumptio carnis dicitur exitus a Patre, et introductio in hæreditatem ut videtur adorari. Unde addit, et cum introducit, *dicit: Et adorent.* Vel ita, et iterum dicit, Pater de eodem Filio. Cum introducit primogenitum in orbem terræ, id est cum ostendit Filium suum, scilicet usque ad corda hominum ducendum per fidem. [Chrysost.] Qui dicit? *Et adorent eum.* Qui passus est et mortuus. Non enim de Deo Verbo ista dicuntur, sed de homine suscepto. Adorent, inquam *omnes angeli Dei,* secundum humanitatem jubenteur angeli adorare Christum, ex quo eum tanto meliorem angeli demonstrat, quanto servis dominum constat esse meliorem: ideo Christum secundum carmen jussit a cunctis angelis adorari, dicens: *Adorent eum omnes angeli Dei,* quod jussioni ejus obtemperant. *Et iterum dicit, Pater de Filio,* hoc *quidem ad angelos,* pertinens: *qui, Filius, facit spiritus,* cælestes angelos, id est legatos suos, et etiam *flammam ignis,* id est Seraphin qui sunt de ordine superiorum. Facit ministros suos. (9) Quamvis enim non videamus apparitionem angelorum, abscondita est enim ab oculis nostris, et est in quadam republica magna imperatoris Dei, tamen esse angelos novimus ex fide, et multis apparuisse legimus et tenemus. Spiritus autem sunt angeli.

(7) August., in psalmo ciii.

A nec eo spiritus sunt quo angeli, cum mittuntur, fiunt angeli. Angelus enim officii nomen est non naturæ: nomen naturæ spiritus est: ex eo quod est, spiritus est; ex eo quod agit, angelus est: sic nomen naturæ est homo, nomen officii miles. Homo ergo fit miles, non miles homo: sic eos qui erant spiritus conditi a Creatore Deo facit angelos mittendo nuntiare quod jusserit, (8) Et utitur omnibus ad incommutabile arbitrium sententiæ suæ, sive bonis per ejus gratiam, sive malis per propriam voluntatem. Ac per hoc voluntas Dei est prima et summa causa omnium corporalium specierum atque motionum. Nihil enim visibiliter fit et sensibiliter, quod non de interiore invisibili atque intelligibili aula summi imperatoris, aut jubeatur, aut promittatur secundum ineffabilem justitiam. [Ambrosius] Vel ita distingue, ut angeli dicantur quando leviter nuntiare mittantur, quando vero mittuntur ad vindictam, dicuntur ignis ardens, id est seraphin, et hoc est quod ait, *facit spiritus angelos suos,* cum læta et lævia nuntiant, *et ministros suos,* sicut *flammam ignis,* dum ad exercitium vindictæ mittit, ut in Sodoma, et in aliis pluribus locis. Et sicut secundum litteram fit in creaturis, sic in Ecclesia figurate fit: ubi spiritus, id est spirituales facit angelos suos, id est nuntios verbi sui, et ministros suos flammam ignis, quia ministri Ecclesiæ etiam ignis sunt, dum spiritu fervent, et vitia nostra urunt [Augustinus] Fenum etiam tuum intendunt, id est vitia tua curant ministri Dei qui prædicant verbum Dei.

C **VERS. 8-12.** — *Ad filium autem: Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi, virga regni æquitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis participibus tuis. Et tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanebis, et omnes ut vestimentum veterascent. Et velut amictum mutabiseos, et mutabuntur.*

Ad filium autem. Hic per dignitatem simul et potestatem commendat Christum. Quasi dicat: Illud pertinens ad angelos dixit. Hoc autem, pertinens ad Filium, ait Dominus per prophetam: O Deus, Fili, thronus tuus, id est regnum vel judicium: de quo in Evangelio: *Omne judicium dedit Pater Filio* (*Joan. v.*) id est regia dignitas, vel judicario sedes, *permanet in sæculum sæculi,* [Ambrosius] quia et semper regnabit, et novissimum judicium semper stabit. Unde in Evangelio: *Ibunt hi in ignem æternum et illi in vitam æternam* (*Matth. xxx.* et merito permanet thronus tuus. Et, id est quia. *virga regni tui,* id est regimen et disciplina, qua bonos regis, et malos percutis, vel conteris cum *virga æquitatis,* id est regula directa et inflexibili, quæ alibi dicitur virga ferrea per quam pravitate distortus, si ei hæreere velit dirigitur.

(8) Id. in lib. De Trinit.

Dilexisti. Quasi dicat : Item ideo merito permanet A thronus tuus, quia *dilexisti*, ex amore, *justitiam*, id est omne bonum, *et*, contra, *odisti iniquitatem*, id est omne malum; non simul utraque tibi sunt, sed alterum diligis et amplecteris, alterum vero odis et persequeris. Et *propterea*, scilicet ut hæc tibi essent, id est ut diligeres justitiam et odires iniquitatem, *unxit te*, vel propterea, scilicet quia dilexisti justitiam et odisti iniquitatem. Hoc præmium inde datum est, scilicet *Deus, Deus tuus* scilicet Pater, per se, non per ministros unxit te secundum hominem, quia deitas nullo indiguit. Nota quod repetitur Deus ex magna dilectione, vel secundum Augustinum, alter casus est vocatrix, alter nominatrix, ut sic dicatur : O tu Deus, Fili, unxit te Deus tuus, scilicet Pater. In Latino B putatur idem casus nominis repetitus, sed in Græco evidentissima distinctio est, qua alter nominatrix, alter vocatrix intelligitur. O tu Deus, unxit te Deus : ungitur Deus a Deo. Qui est ergo Deus unctus a Deo? Christum intellige. Christus enim dicitur a chrismate. Chrisma enim Græce, Latine dicitur unctio. Hoc nomen Christus unctionis est, nec ungebantur alibi reges et sacerdotes, nisi in illo regno Judæorum. Per hoc ergo quod dicit eum esse unctum regem, et sacerdotem significat. Unctus ergo est Deus a Deo, et ipse Deus ut unge- retur, homo erat. Ita homo erat ut Deus esset, ita Deus erat ut homo esse non dedignaretur. [Augustinus] Deus ergo unctus est, quia homo Deus. Sed quo oleo, non nisi spirituali? Unde subdit : Unxit, dico, oleo lætitiæ, vel exultationis, quia immunis C fuit a peccato. Unde et conscientia hilaris fuit ei. (9) Unxit ergo eum Deus Pater, non visibili et corporali oleo, sed Spiritu sancto, quem Scriptura nomine olei exultationis figurata, ut solet, locutione significat. Hac unctione Filius qui sic homo factus est ut maneret Deus, plenus erat Spiritu sancto, ut in Evangelio legitur : *Jesus autem plenus Spiritu sancto reversus est a Jordane (Luc. iv.)* Ideo addit : *Præ participibus*, id est præ omnibus sanctis. (10) Participes enim ejus sunt omnes sancti, sed ille singulariter Sanctus sanctorum, singulariter unctus, singulariter unde omnes Christiani unguuntur. *Et tu in principio.* [Ambrosius] Post humanitatis excellentiam iterum reddit ad æternitatem Filii ostendendam, utens auctoritate Prophetæ, qui de Filio D et ad Filium ait ita : *Et tu o Domine filii Dei, in principio rerum, id est antequam res essent, fundasti terram ad litteram.* Ideo dicit in principio, quia Creator ante creaturam existit sine ullo initio. Quasi dicat : Novi æternitatem tuam qua præcedis omnia quæ fecisti, qui dixisti : *Ego sum qui sum (Exod. iii) : Cæli simul cum terra, sunt opera manuum tuarum.* Hoc ita dicit, quasi specialiter in eis operatus sit. Manus autem est virtus jussionis, id est potentia voluntatis, qua ut vo-

(9) August., contra Maximum.

luit, facta sunt opera. *Ipsi autem, cæli, scilicet aerei, peribunt*, ab eo quod sunt, dum immutabuntur creaturæ in melius. Novissimi enim cæli qui per diluvium perierunt, sicut Petrus ait, igne peribunt (*II Petr. iii*); exercuit enim aqua, et totam istam capacitatem ubi aves volitant occupavit, ac sic utique cæli perierunt propinqui terris. De cælis ergo unde dicitur aves cæli, non est dubium quin diluvio perierint, et igne perituri sint. De superioribus autem cælis cælorum. utrum et ipsi peituri sint igne, quæstio est et disceptatio scrupuliosior inter doctos, et erit incendium mundi non incendens sanctos Dei. Quod enim fuit caminus ignis tribus pueris, hoc erit ardens mundus justis Trinitate signatis. *Tu autem.* Quasi dicat : Cæli mutabuntur, *tu autem permanebis*, hoc dicit : ut sicut æternus esse ostenditur quia est ante omnia, si ostendatur quia permanet idem post mutata. *Et omnes*, sive cæli aerei, sive terra, *veterascent ut vestimentum*, id est sicut humana corpora longævitate veterascent. Corpus enim humanum quasi vestimentum animæ est. Veterascere autem dicitur illud quod more vestis paulatim consumitur, sicut caro humana quæ tamen in melius immutabitur, sic cæli meliorem formam recipient. *Et mutabis eos*, scilicet cælos, *velut amictum* : per hoc significat mutationem cæli. Unde Joannes in Apocalypsi : *Vidi novum cælum et novam terram (Apoc. xxi).* Et recte cælos amictui comparat, quia terram cingunt. Tam facile enim mutat Deus cælos, sicut amictus extenditur et plicatur ; et post mutationem, sic manebunt cæli. Unde subdit : *Et mutabuntur*, id est mutata sic permanebunt, quia facta Dei jam sub æternitate stabunt, nec ad corruptionem revertentur.

VERB. 12-14. — *Tu autem idem ipse es; et anni tui non deficient. Ad quem autem angelorum dixit aliquando: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum? Nomne omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis?*

Tu autem, o Filii Dei, idem ipse es, id est immutabilis es, contra hoc quod supra dixit veterascent. *Et anni tui non deficient*, id est æternitas tua non deficient, contra hoc quod dixit peribunt. Et est sensus : Tu non mutaris nec deficiis, quod ad Filium dictum est, ac per hoc etiam Deo Filio convenit dicere : *Ego sum qui sum (Exod. iii)*. Et item : *Ego Dominus et non mutor (Malach. iii)*. Quod tu, hæretice, ideo soli Patri assignasti ut Filius in substantia tua crederetur esse mutabilis, tanquam ita sasceperit hominem ut in hominem verteretur. Hanc tantam blasphemiam non emendabis, nisi credideris in assumptione hominis accessisse Filio quod non erat, et non decessisse vel defecisse quod erat. Vel mystice totum potest legi, et diriguntur verba ad Patrem, ubi tamen et Filius commen-

(10) August., super Joannem.

datur. Quasi dicat: Unxisti, Pater, Filium, et tu, o Domine Pater, a quo unctus est Filius, in principio, id est per Filium tuum qui est principium de principio, secundum quod ipse ait in Evangelio: *Ego principium qui et loquor vobis* (Joan. VIII). Fundasti terram, id est stabilisti Ecclesiam populorum, scilicet minores in Ecclesia. Et cœli, id est majores ut apostoli, sunt opera manuum tuarum, quia in eis quasi specialiter operatus est, plura eis conferendo. Et ipsi cœli peribunt, id est morte destruentur, et quidquid ex se destruetur. Tu autem in illis permanebis, id est justitia tua, et quæ in eis operaris permanebunt. Et omnes, scilicet majores et minores, veterascent, id est paulatim corrumpentur, sicut vestimentum, id est secundum vestimentum, id est secundum corpus quod animam quasi vestimentum circumdat. Et mutabis eos velut amictum, id est secundum corpus quod mutabis immortalitate, non tale erit quale fuit. [Augustinus] Ita peribunt cœli et mutabuntur secundum corpora, et non tantum secundum corpus, sed etiam secundum animas mutabuntur, quæ tunc gloriosiores erunt. Tu autem idem ipse es in eis per Filium tuum, id est immutabili specie eris in eis per hoc quod Filio crediderunt. *Et anni tui non deficient* in eis, id est æternitas tua. *Ad quem autem*, iterum de gloria humanitatis agit. [Ambrosius] Quasi dicat: Non solum per præmissa ostenditur Christus major angelis, sed etiam per hoc, quia Pater dixit ei: *Sede*, id est victor quiesce et judicium, *a dextris meis*, id est in potioribus meis, et mihi secundum divinitatem æqualis. Ecce victori Filio consessus offertur a Patre. *Sede*, dico, *quoadusque inimicos tuos ponam*, quod fit quotidie dum aliqui convertuntur. Hoc et si paulatim agitur, indesinenter tamen agitur, *scabellum pedum tuorum*, id est plene tibi subjectos. Per hoc enim quod ait scabellum pedum plenam subjectionem significat. Vel per pedes intelligitur humanitas Christi quæ inferior natura est in illo. Et est sensus: Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum, id est sub humanitate tua, ut ipsam reveantur et super se sentiant. Vel, *sede quoadusque ponam*, id est æternaliter, sicut æternaliter ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum, id est subjectos potentie divinitatis. Per pedes enim stabilitas æterna significatur, quæ quasi vestigiis positæ virtute omnipotentie consistit. Ad quem autem angelorum dixit hoc aliquando, nulli hoc dixit, quia *omnes spiritus sunt*, ex officio *administratorii* Filii, *missi actualiter in ministerium* quocumque placet Filio, tamen semper assistunt ei qui ubique est. *Missi*, dico, *propter eos qui capient hæreditatem salutis*, id est propter homines quibus promittitur hæreditas æternæ vitæ, quibus licet minoribus imperio Christi serviunt. Et nonne ita est? Est utique. [Chrysost.] Intellige igitur quantus honor nobis existit, ut ad nos sicut ad amicos ministros angelos suos destinet Deus. Quamvis enim multum intersit inter angelos et homines, propinquos tamen eos no-

bis fecit, quia nostræ saluti student, propter nos discurrunt, nobis suo funguntur officio. Hoc est opus angelicum, angelicæ functionis officium, ut omnia fiant pro salute proximorum. Magis autem hoc est opus Christi, quia angelis nobis superioribus præcepit ad nostram salutem suum exhibere ministerium.

CAPUT II.

VERS. 1-5. — *Propterea abundantius oportet observare nos ea quæ audivimus, ne forte pereffluamus. Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, et omnis prævaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem: quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum ab eis qui audierunt, in nos confirmata est, contestante Deo signis et portentis et variis virtutibus, et Spiritus sancti distributionibus, secundum suam voluntatem. Non enim angelis subjecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur.*

Propterea. [Chrysost.] Postquam locutus est de Filio Dei multa quæ ad ejus commendationem valent, hortatur eos quibus scribit ut diligenter animadvertant et custodiant ea quæ per illum annuntiata sunt eis. Et ad hoc tendunt omnia præmissa, quasi dicat: Quia Christus major est prophetis et angelis, *propterea oportet nos abundantius observare ea quæ audivimus* a Filio dicta in Evangelio, quam quæ de lege, vel de aliis a prophetis, vel angelis dicta sunt, qui ministri legum fuerunt. Nomen tamen legis obtulit, quia in astructione sua quam in prætoribus facit, manifestum hoc facit. Et quasi quis quæreret: *Quare magis oportet?* subdit: *Ne forte pereffluamus*, id est æternaliter puniamur. Fluimus per pœnas mortalis naturæ, effluimus peccata addendo, pereffluimus in æternam damnationem. Hinc suadet verba Christi audienda per pœnam quæ erit negligentibus. *Si enim*: quod puniemur, si non observamus verba Christi, probat per minus, scilicet per verba quæ dicta sunt ab angelis, quæ sunt minus digna quam verba Christi. Quasi dicat: Dico ne forte pereffluamus quod utique erit. *Enim*, id est quia, *sermo Dei* qui per angelos dictus est ad Moysen et ad cæteros, *factus est firmus*, id est verus, ut lex per miracula et minis et promissis confirmata est, in qua tamen non erat salus, *et omnis prævaricatio*, quod est contra vetita facere, *et inobedientia*, quod est præcepta dimittere, *accepit justam retributionem*, scilicet quantum meruit, id est secundum quod meruit, mercedis, ut pro qualitate factorum sit qualitas pœnæ. Attende singula verba: omnis prævaricatio dicit, ut ostendat quod pro singulis peccatis sit reddenda pœna. Ac si diceret: Non solum omnis prævaricator punietur qui multorum peccatorum reus est, sed pro omni prævaricatione vel inobedientia suam recipiet pœnam. Justam dicit, ne putetur perire justitia per misericordiam. [Chrysost.] Quod vero ait retributionem, hoc ad pœnæ quantitatem refertur, quæ æqualis peccato erit; quia secundum quod majus vel minus est peccatum, major vel minor

erit pœna. Quod vero ait mercedis, hoc ad qualitatem pœnæ refertur, ut qui libidinis igne perierit, igne crucietur. *Quomodo.* Quasi dicat : Et si sermo angelorum factus est firmus, et si omnis prævaricatio punitur, *quomodo nos*, quibus Filius Dei ipse gratia per quam salus est, locutus est, *effugiemus gehennam, si neglexerimus*, saltem quod minus est quam prævaricari, *tantam*, id est indeficientem, salutem in Evangelio factam? Non tanta erat in Veteri Testamento : ibi enim sermo, hic vero salus est. *Quæ cum*, etc. Ostendit hic inexcusabiles esse illos qui contemnunt salutem, id est Christi sermonem qui est causa salutis. Quasi dicat : Non effugiemus, si neglexerimus salutem.

Quæ salus cum accepisset initium, non constitutionis, quia ab æterno erat, sed enarrandi, [Chrysost.] et hoc *per Dominum* angelorum, scilicet Christum, unde alia editio sic habet, scilicet per Christum, non longe post initium narrationis, ab eis, scilicet apostolis *qui audierunt*, ab ipso ore Christi, *confirmata est in nos*, scilicet Judæos. *Quomodo? Deo contestante*, auctoritati apostolorum; per quæ? Signis minoribus, ut est morbos depellere, quod medici possunt; *et portentis* majoribus quæ contra naturam fiunt; *et variis virtutibus*, quæ non fiunt præter naturam. Vel de virtutibus animi dicit, scilicet quod casti sunt et humiles illi qui prædicant, et cætera hujusmodi habent; *et Spiritus sancti distributionibus*, quia aliis genera linguarum, aliis alia dona dabat. Per hæc affluentiam significat gratiarum quæ non erat apud antiquos, neque tanta signa, neque tam diversa prodigia. Per quod ostenditur quod non simpliciter est eis creditum, sed per signa et prodigia. Ideoque, dum credimus, non illis, sed Deo nos credere declaratur. Distributionibus, dico, factis, non secundum meritum hominum, sed *secundum suam*, ipsius Spiritus sancti, *voluntatem*, id est secundum placitum suæ misericordiæ. Unde alibi: *Hæc omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singula prout vult (I Cor. xii)*. Non enim dixit negligentes dignos esse pœna qui contemnunt gratiam per apostolos, et miracula, et dona confirmatam. Hic dicit Christum esse potentem vindicare, et subs per passionem mortis salvare. Quasi dicat: Vere non effugiemus, si neglexerimus salutem Christi, cum pro sermone angelorum non observato puniti sunt Judæi, quia Filio *subjecit Deus orbem terræ*, quod *non fecit angelis*, quorum ministerio, etsi multa fiunt in orbe, omnia tamen spectant ad imperium. Sed hoc, scilicet ut subjiciatur, *futurum est ei de quo loquimur*, id est Christo. Et hoc est quod ait, orbem, dico, futurum subjectum ei de quo loquimur, scilicet Christo. Vel ita : Deus subjecit, non angelis, sed Filio, orbem terræ futurum. Ita hic dicit futurum, sicut alibi dixit : Qui cum forma futuri (Rom. v) : de Adam et Christo loquens, et respectu temporum Adæ futurum secundum carnem Christum dicit, sic etiam nunc futurum orbem dicit quantum ad Christum. Futurus quippe erat or-

A bis quantum ad Filium Dei qui semper erat, et ne de altero orbe disputare intelligeretur, addit de quo orbe loquimur. Hoc addit ne mentem auditoris errare relinqueret, dum alius quæreretur orbis. Hunc ergo orbem futurum non angelis, sed Christo subditum dicit, quod comprobatur auctoritate David, qui futura quasi præterita refert, utpote admissus divinis consiliis ubi omnia etiam futura sunt facta, secundum illud Isaiæ : Qui fecit quæ futura sunt. Sed præstat ut de Christi humilitate, ne per ea dubitetur de exaltatione : et non tantum de humilitate Christi, verum etiam et totius generis humani, ostendens hominem per se miserum et abjectum, sed per Dei gratiam exaltatum. Unde subdit :

B **236** VERS. 6-8. — *Testatus est autem in quodam loco quis dicens : Quid est homo, quod memor es ejus? aut filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab angelis, gloria et honore coronasticum, et constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus. In eo enim quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia subjecta ei.*

Testatus est autem. Quasi dicat : Non solum ego hoc dico, sed etiam hoc idem *testatus est quis*, scilicet notus, egregius, prophetarum excellentissimus, scilicet David, *in quodam*, scilicet noto nobis non abscondito, *loco* Scripturæ sacræ, in psalmo scilicet VIII, dicens : *Quid est homo*, cum despectu legendum est, *quod memor es ejus, aut filius hominis*, etc. Distat inter hominem et filium hominis quod innuit disjunctio. Omnis enim filius hominis homo, sed non omnis homo filius hominis potest intelligi. Adam enim homo fuit, sed non filius hominis. Sic homines dicuntur qui portant ejus imaginem : qui autem portant imaginem Christi, filii hominum potius appellantur, et ille vetus homo dicitur, et iste novus. Homo igitur hoc loco terrenus est, filius autem hominis celestis est, et ille longe sejunctus est a Deo, hic autem præsens est Deo, et ideo illius memor est tanquam in longinquo positi, hunc visitat quem vultu suo, id est gratiæ suæ præsentia, illustrat. Despective itaque homo, scilicet peccator terrenus. [Augustinus] *Quid est, quantum ad hoc, quod ejus, quasi longe positi, memor es, temporalem præbendo salutem qua salvas homines cum jumentis? Aut filius hominis, id est homo spiritualis et celestis. Quid est, quantum ad hoc, quoniam eum, quasi infirmum visitas, præsentia gratiæ, et non solum hominis filius indiguit visitari, sed etiam Dei Filius, quia minuisti*, scilicet Dei Filium. Vel ita, ut per hominem intelligantur boni, præcipue qui ante adventum Christi fuerunt, per filium hominis Christus. Et legitur item cum despectu hoc modo : Homo bonus ac justus. Quid est. Quasi dicat : Despectus, fragilis, peccator, quantum ad hoc quod memor ejus es. [Ambrosius] *Memor est Deus hominis, quando peccata dimittit, aut Filius hominis jam surgit, id est a membris ad caput ascendit, cum ait,*

Filius hominis, id est Christus, qui non ex duobus hominibus, sed de Virgine natus est. Filius, inquam, hominis quid est quantum ad hoc, quoniam visitas eum, id est hominem per ipsum Filium hominis, quasi per medicum infirmum?

Nota verborum proprietates : supra dixit, memor, ubi agit de justis qui fuerunt ante Christi adventum, quorum quasi memor fuit, quando patriarchis de cælo misertus. Hic autem ponit, visitas, ubi agit de incarnatione, cum Verbum caro factum est, cum medicus ad infernos venit *Minuisti*. Quasi dicat : Per filium hominis, id est Christum, visitas hominem, et *eum* tamen, id est Christum, minuisti. Vel ita ut per hominem et filium hominis intelligatur Christus homo, cujus fuit Deus memor in conceptione donando immunitatem peccati, et visitavit in resurrectione dando gloriam immortalitatis, et legitur admirative hoc modo, homo, Christus. Quid est, scilicet quam magnum quid et dignum per hoc quod memor es ejus, faciendo eum immucem a peccato. Aut, id est et Filius hominis, scilicet idem ipse Christus qui est homo de homine, ut Deus de Deo. Quid est, scilicet secundum quam excellentissimum. Quid per hoc, quoniam visitas eum, resuscitando? Minuisti. Quasi dicat : Visitasti Christum hominem. Et per hoc indignit visitari, quia tu minuisti eum per passibilem naturam. Minoratus enim est dum se exinanivit formam servi accipiens : ergo propter ipsam infirmitatem carnis quam Dei sapientia gestare dignata est. Et passionis humilitatem recte dicitur, minuisti *ab angelis*, quia mortalis et passibilis, sed *paulo minus*, quia etsi passibilis, tamen imperabat angelis, et quia sine peccato erat; sed post ad similitudinem triumphantis, *coronasti eum*, id est undique circumdedisti, *gloria*, in resurrectione et ascensione. Et honore, id est in consessu Patris. Vel gloria, id est claritate immortalitatis, et honore, quod sibi flectitur omne genu, et constituisti eum, ut stabilem, *super opera*; sed addit, *manuum tuarum*, id est super digniora etiam opera, id est super homines et angelos quæ per excellentiam dicuntur opera manuum. Et non solum constitutus est super opera ut dignior, sed etiam *omnia subjecisti sub pedibus ejus*, id est potestati ejus et dominio, ut adorent illum et vereantur. Posset enim superior esse, et tamen omnibus donari. Ideo ait : *Subjecisti omnia sub pedibus ejus*. Nulla enim creatura erit non subjecta, cui primates ut ita dicam spiritus subjiciuntur. In eo enim, vel autem, exponit sensum David prophetæ quem in prædictis verbis habuit, quasi dicat : David ait : Omnia subjecisti. *In eo autem quod Scriptura subjecit ei omnia*, id est subjecta ei ostendit omnia. Nihil dimisit non subjectum ei, id est nihil excepit de omnibus. Dum enim dicit omnia, nec terrena excipit, nec cælestia. Vel ita continua secundum litteram quam habet. *Enim*. Quasi dicat : Bene dico orbem terræ futurum sub-

jectum Christo, quia in eo quod Scriptura dicit : *Ei omnia subjecit*, id est dicit ei subjecta esse omnia. *Nihil dimisit non subjectum*. Non mutatur sententia : Quam eandem sententiam alia etiam littera confirmat quæ est, in eo enim quod dicit omnia subjecit, nihil dimisit ei non subjectum. *Nunc autem* Quasi dicat : Scriptura dicit, omnia subjecisti, sed tamen nondum omnia subjecta sunt ei. Et ideo congrue supra dixit orbem futurum subjectum. Et hoc est quod ait, nunc autem. Etsi Scriptura dicat omnia, *tamen necdum videmus omnia subjecta ei* voluntate quæ subjicienda sunt. Quotidie enim aliqui subjiciuntur ei, sed non omnes qui subjiciendi sunt subjicientur, donec in iudicio. Distingue cum ait, nihil dimisit non subjectum. Hic universalem subjectionem, scilicet sive voluntariam sive necessariam, designat. Cum vero ait, *necdum videmus*, etc., hic tantum voluntariam fideliter credentium in eum.

VERS. 9-11. — *Eum autem qui modico quam angeli minoratus est, videmus Jesum propter passionem mortis gloria et honore coronatum, ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem. Decebat enim eum propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare. Qui enim sanctificat et qui sanctificantur, ex uno omnes.*

Eum autem. Quasi dicat : Necdum videmus subjecta ei, sed tamen pars prophetiæ jam impleta est, quia *videmus eum*, etc., in quo constat quod complebitur alia, et ideo nec doleatis de adversis, *Eum*, inquam, *qui modico minoratus est quam angeli*, videmus jam Jesum, id est Salvatorem, et *coronatum gloria et honore*. Hoc utique merito, scilicet *propter passionem*, non quamlibet, sed *mortis*. Hic jam incipit ostendere, non pro potentia tantum vel ultione verba Christi esse audienda, sed pro dilectione qua dilexit nos ut pro nobis moreretur. Unde addit : *Ut gratia Dei*, etc. Vel ita lege : Videmus eum jam Jesum, et coronatum gloria et honore, qui modico quam angeli minoratus est, non secundum naturam humanæ mentis, sed propter passionem mortis. (11) Majores quidem angeli possunt dici homine, quia majores sunt hominis corpore, majore sunt et animo; sed in eo tantum quod peccati originalis merito corruptibile corpus aggravat ipsum animum. Natura vero humanæ mentis qualem Christus assumpsit, quæ nullo peccato potuit depravari, solus major est Deus. Propter quid ergo modico quam angeli minoratus dicatur aperuit, cum ait, propter passionem mortis. Minor ergo angelis fuit, non propter naturam hominis, aed propter passionem mortis. Natura vero hominis quæ mente rationabili et intellectuali creaturas cæteras antecedit, Deus solus est major. Minor ergo angelis fuit corpore, non mente. Quod autem videtur tibi nihil magnum de Deo Patre dici, si forma servi majorem qua majores videntur angeli, non recte cogitas, nec attendis quem locum habeat

(11) Aug., contra Maximum.

in rebus humana natura quæ condita est ad imaginem Dei, cui tamen injuria facta non est. [Augustinus] Cum Christus dicebat : Pater major me est, qui non carni suæ solum, sed etiam menti quam gerebat humanæ Deum Patrem præferbat. Quæ tota sine dubio forma agnoscitur servi, quoniam servit tota creatura Creatori. *Ut gratia Dei*. Quasi dicat : Minoratus est ab angelis. Et hoc ideo ut gratia Dei, id est ipse qui est gratia Dei, quia gratis dat, vel quia gratis datus est nobis, *gustaret mortem*. Vel ita, ut sit ablativi casus hoc modo : ut gratia Dei, id est per gratiam Dei qua homo non meruit, ipse gustaret, proprie dixit gustaret, quia amara est mors, vel quia cito transiit. [Chrysost.] Breve namque intervallum in illa faciens confestim surrexit, sicut qui gustat breviter experitur. Gustaret, dico, *pro omnibus*, scilicet prædestinatis qui per ejus mortem redempti sunt et salvati. Vel pro omnibus hominibus, generaliter mortuus est, quia omnibus pretium suffecit. Ideo proprie dixit pro omnibus, quia non pro fidelibus tantum, sed pro mundo universo mortuus est. Et si enim omnes non credunt, ipse tamen quod suum est implevit.

Decebat enim. Quasi dicat : Minoratus est Christus ut gustaret mortem, quod convenientissimum erat. *Decebat enim eum*, scilicet Deum Patrem, *propter quem* glorificandum omnia facta sunt, *et per quem* auctorem omnia facta sunt, *qui multos filios* adoptivos *adduxerat*, id est adducendos præviderat, *in gloria* æterna decebat *consummare*, id est perficere in gloria beatitudinis, quod incæpit in resurrectione, quando immortalitatis gloria sublimatus est, et auctum est in ascensione, quando ascendit ad dexteram Patris ; et perficietur in judicio quando ei omnia subiciantur, et erit omnia in omnibus. Decebat, inquam, eum consummare *auctorem salutis eorum* filiorum, id est Christum qui est Filius per naturam, cujus cohæredes erimus, qui sumus adoptione filii. Vide quantum est in medio nostrum, et ille Filius est, et nos filii sumus, sed distat, quia ille salvat, nos salvamur ; ille sanctificat, nos sanctificamur. Modo conjungit nos Scriptura, modo disjungit. *Multos*, inquit, *filios*, hic conjunxit ; *auctorem salutis eorum*, hic discrevit. Consummare, dico, et hoc *per passionem* 237 mortis, quæ mors sanandæ nostræ miseræ convenientissima fuit, ac valde necessaria, quia aliter nisi Christus moreretur, scilicet homo non redimeretur, et non redemptus periret. Quod si esset, frustra facta essent omnia. Cætera enim homini serviunt, homo Deo, nec in aliquibus Deus glorificaretur, cum ad hæc omnia facta sint, falsa esset etiam ejus prædicatio de filiis adducendis. *Qui enim*. Probat quod pro nostra liberatione decuit Christus pati. Videtur enim indecens quod auctor salutis pateretur, sed non dedecet, quia ex Deo pendet, et idem ei subjectus ut alii homines, et ideo convenit ei pati opus est, et quod opus fuerit postea dicit ibi, *Quia ergo*, etc. [Chrysost.] Quas dicat : Decebat Patrem consummare Christum per passio-

nem, nec dedecet Christum pati. *Qui enim sanctificat* prædestinatos, id est Christus, *et sanctificantur per eum*, id est nos omnes, æque ex uno pendent et sunt. Ecce iterum quomodo conjungit dicens esse ex uno, item, intuere quantum interest, ille quidem sanctificat, nos sanctificamur. Licet ergo ex uno simus, verumtamen multum interest. Ille enim ost ex Patre secundum deitatem ut proprius Filius, id est ex ejus essentia genitus, nos autem adoptivi.

VERS. 11-18.— *Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens : Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesie laudabo te. Et iterum : Ego ero fidens in eum. Et iterum : Ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi Deus. Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est diabolum, et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret et fidelis pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi. In eo enim in quo passus est ipse et tentatus, potens est et eis qui tentantur auxiliari.*

Propter quam. Probat quod ex uno sunt omnes dicens : *Propter quam causam*, id est quia utriusque, scilicet caput et membra, sunt ex eodem, *non confunditur*, vel erubescit Christus licet a peccato immunis. *Vocare eos fratres*, qui peccando facti sunt degeneres, dicens in psalmo : O Pater : *Nuntiabo*, vel narrabo post resurrectionem, *nomen tuum*, id est famam et gloriam Deitatis, *fratribus meis*. Et ego positus *in medio Ecclesie*, ut columna, *laudabo te*. Vel in medio Ecclesie, id est in toto orbe, circumquaque laudabo te. Attende quod cum dicit, non erubescit fratres vocare, ostendit quod non ejus naturæ est fraternitas nostra, sed misericordiæ et humilitatis. Quod autem fratres simus probat per prophetam, ne putetur novum. *Et iterum* : Auctoritate Isaie se ex Deo esse et pendere ostendit, ego Christus ut verus homo, *ero fidens* secundum humanitatem, *in eum*, scilicet Deum Patrem, quod non faceret nisi a Deo esset. Et iterum. Eadem subjectionem ad Deum et humanæ naturæ communitatem nobiscum demonstrat, dicens : *Ecce ego*, præsto sum servire, *et pueri mei*, scilicet apostoli et alii fideles, *quos mihi*, tanquam capiti membra in unitate naturæ et gratiæ, *dedit Dominus*. Et in hoc patet quod ex Deo sunt, *quia ego et pueri communicaverunt carni et sanguini*. Et ipse similiter participavit eisdem : probavit quod decuerit Christum pati, si opus esset. Quod autem opus fuerit hic demonstrat, quia pueri communicaverunt carni et sanguini. Quasi dicat : Constat quod ex Deo est ipse Christus sanctificans et sanctificati, et ita non dedecet eum pati, si sit opus ; sed quid fuit opus pati ? Ecce, quia pueri communicaverunt. Et hoc est quod ait, quasi dicat : Ex uno Deo est ipse cum sanctificatis, et quia pueri, qui sanctificandi erant,

communicaverunt carni et sanguini, id est animæ, id est homines erant corruptibiles constantes ex corpore et anima, quæ per sanguinem accipitur. Ergo, id est ideo, et ipse Christus participavit eisdem, id est pueris, quia factus est puer constans ex anima et carne, vel, participavit eisdem, id est carne et sanguine, scilicet anima. Et hoc similiter, id est ita quod fuit homo passibilis et mortalis ut posset mori. Ecce vera in Christo fraternitas, et non ficta humanitas, ut per mortem suam destrueret eum qui habeat mortis imperium, id est diabolum, auctorem mortis, quia peccati, ex quo processit mors. (12) Hoc enim testimonio satis monstratur etiam mortem istam corporis principe atque auctore diabolo, id est ex peccato quod ille persuasit, accidisse. Nec enim ob aliud potestatem habere mortis verissime diceretur. Unde ille qui sine ullo peccato vel originali vel proprio moriebatur, dixit: *Ecce venit princeps mundi hujus*, id est diabolum qui habet potestatem mortis, et in me nihil inveniet (Joan. xiv), scilicet peccati, propter quod homines mori fecit; nihil ergo invenit diabolum in Christo ut moreretur, sed pro voluntate Patris mori Christus voluit, non habens mortis causam de peccato sub auctore peccati, sed de obedientia et justitia factus obediens usque ad mortem, per quam nos redemit a servitute diaboli. Incideramus enim in principem hujus sæculi qui seduxit Adam et servum fecit, et cepit nos tanquam vernaculos possidere. Sed venit Redemptor et victus est deceptor. Et quid fecit Redemptor captivatori nostro? Tetendit muscipulam, crucem suam posuit ibi quasi escam, sanguinem suum. Ille autem sanguinem fudit non debitoris, per quod jussus est reddere debitores. Fudit sanguinem innocentis, et jussus est reddere a nocentibus. Ille quippe sanguinem suum fudit, ut peccata nostra deleret. Unde ergo diabolum nos tenebat deletum est sanguine Redemptoris. Non enim tenebat nisi vinculis peccatorum nostrorum: istæ erant catenæ captivorum. Venit ille, alligavit fortem vinculis Passionis, intravit in domum ejus, id est in corda eorum, ubi ipse habitabat, et vasa ejus eripuit. Nos sumus vasa ista [quæ] impleverat ille amaritudine sua, quam nostro Redemptori in felle propinavit. Salvator autem noster eripiens vasa ejus, et sua faciens, fudit amaritudinem et implevit dulcedine. Participavit ergo pueris, id est factus est homo passibilis et mortalis, ut sic vinceret diabolum. Nisi enim homo esset qui diabolum vinceret, non juste, sed violenter homo ei tolli videretur, qui se illi sponte subjecit; sed si eum homo vincit, jure hominem perdit: et ut homo vincat, necesse est ut Deus in eo sit, qui faciat eum sine peccatis esse. Si enim per se homo esset vel angelus in homine facile peccaret, cum utramque naturam per se constet cecidisse. Factus est homo Dei Filius, hominis filius passibilis et mortalis, ut per mortem destrueret dia-

Abolum, deletis peccatis, per quæ sub illo captivi eramus; et per eandem mortem liberaret eos, qui timore mortis corporalis per totam hanc vitam erant obnoxii, id est subditi, servituti diaboli et peccati. Hic quidam mirabile demonstrat, quia per quod potestatem habebat diabolum, per hoc victus est, et quæ fuerant arma illi forti adversum mundum, per ea illum Christus percussit, in quo magnitudinem virtutis ejus et solertiæ insinuat. Mors enim erat arma per quæ vincebat diabolum, et per eam victus est a Christo. Unde: *Ero mors tua, o mors* (Ose. xiii). Et per eam liberavit obnoxios servituti. Intuere quantum bonum operatur mors Christi. Liberavit eos qui timore mortis obnoxii erant servituti. Servi siquidem erant qui mortem timebant, et omnia patiebantur ne morerentur. Nunc autem sancti per Christum ad regnum transituri irrident eam. Unde Apostolus: *Cupio dissolvi et esse cum Christo* (Philipp. i). Unde et beatus Job ait: *Pellem pro pelle, et omnia quæ habet homo dabit pro anima sua* (Job. ii). Et est victoria fidei, quæ utique defuisset, si credentes immortalitas mox consecuta esset. Poterat quidem hoc Deus dare credentibus ut nec istius experirentur corporis mortem; sed si hoc fecisset carni quædam felicitas adderetur, minueretur autem fidei fortitudo. Sic enim homines mortem istam timent, ut non ob aliud felices dicerent Christianos, nisi quod mori omnino non possent, ac per hoc nemo propter illam beatam vitam quæ futura est ad Christi gratiam festinaret; sed propter renovandam mortis molestiam delicatius crederetur in Christum, essetque fides enervis et debilis. Quid magnum esset credere videndo non mori eos qui crederent? Credens enim omnino non moriturus. Quanto fortius ita credere, ut se speret moriturus sine fine victurum, exemplo Christi qui post mortem resurrexit in gloria, et beata sine fine vita vivit. Desideremus ergo vitam Christi, quia tenemus pignus mortem Christi. Quomodo non dabit nobis bona sua qui passus est mala nostra? In terris istis, in sæculo isto maligno, quid abundat nisi nasci laborare et mori? Hæc sunt mercimonia regionis nostræ. Ad tales merces mercator ille descendit, et quia omnis mercator dat et accipit, dat quod habet et accipit quod non habet, etiam Christus in ista mercatura dedit et accepit. Sed quid accepit? Quid hic abundabat, nisi nasci, laborari et mori? Et quid dedit? Renasci, resurgere et in æternum regnare. O bone mercator, gratias agimus, quia emisti nos, sanguinem tuum bibimus, Evangelium legimus, instrumentum nostrum; servi tui sumus, creatura tua sumus; fecisti nos, redemisti nos. Emere potest quis servum suum, creare non potest; Dominus autem Christus et servos suos creavit ut essent, et redemit per mortem, ne semper captivi essent, sicut et mortem gustavit, ut timorem mortis fideles vincerent.

Ut enim medicus non habens necessitatem ex cibis qui ægroto præparantur gustare, sed ille consulens ei vel consolans eum, primum de cibis illius degustat ut persuadeat ægroto promptius illos cibos accipere : sic etiam Dominus, cum omnes homines mortem timerent, persuadens eis, ut fiducialiter ad mortem accederent, et ipse gustavit mortem, nullam mortis habens necessitatem. Vel **238** ita, et liberaret : Et agit de timore pœnæ, quo Judæi sub lege serviebant, quos evacuata lege per gratiam a legis onere et servili timore liberavit. Quasi dicat : Factus est Christus homo, ut per mortem destrueret diabolum, et per eandem mortem legem evacuet, et ea evacuata, liberaret eos, id est Judæos liberos faceret per gratiam.

Qui timore mortis, corporis vel animæ, per totam vitam obnoxii erant servituti legis, id est timore pœnarum servi erant legis, quia timore pœnarum corporis vel animæ servabant legem, quos Christus liberavit vel ab inferno vel a jugo legis. Nunquam enim. Quasi dicat : Participavit eis, ut homines sanctificaret et liberaret, et recte hæc causa apponitur, quia si non esset eos liberaturus, non eis participaret : quod in angelis apparet, quia nusquam apprehendit angelos, id est in nulla Scriptura legitur apprehendisse angelicam naturam, ut angelos redimeret. Sed hoc legitur quod semen Abraham, id est carnem de Abraham, ut filios ejus salvaret, [Chrysost.] non dico assumpsit, sed apprehendit. Quasi dicat : Longe fugientem consequens, in quo humanæ naturæ dignitas intelligi potest et misericordia et gratia qua hoc facit, et cura quam de nobis habuit, fugientem quippe ante ipsum humanam naturam et longe fugientem. Longe enim eramus, insecutus apprehendit. Non angelicæ naturæ data est hæc dignitas, ut Deus ei in unam personam jungeretur, et revera magnum et mirabile et stupore plenum est carnem nostram sursum sedere et adorari ab angelis et archangelis. Hoc ergo sæpius in mense versans excessum patior magna de genere humano imaginans. Unde, scilicet quia semen Abraham apprehendit, debuit similari per omnia fratribus, ut scilicet passibilis, ut mortalis esset et cætera hujusmodi, in quibus simulatus est fratribus, scilicet quod natus, quod educatus, quod crevit, quod passus est et mortuus ; qui supra paternæ substantiæ figura dictus est debuit similari Deo, ideo ut fieret actu miserendi misericors, quod erat in natura, et fidelis, scilicet nullum fallens, pontifex, id est mediator et pons ad Deum, se ipsum offerens ei sacrificium ut repropitiaret, id est prope vocatus removeret, delicta populi. Qui bene potest hoc facere. In eo enim in quo passus est ipse, id est in inferiori substantia, scilicet in carne in qua passus est a Pilato, et tentatus a diabolo, [Ambrosius] vel expertus, alia littera, potens est et eis qui tentantur auxiliari. De incarnato hoc dicit, qui in carne quam suscepit multa sæva passus est, novitque per experimentum quæ est ista

tribulatio et tentatio patientium, non sicut Deus solum novit passiones nostras, sed etiam sicut homo cognovit per experimentum, per hoc scilicet quod tentatus et passus multa novit compati, licet quidem impassibilis sit secundum quod Deus. Et est sensus : Potens est eis auxiliari qui tentantur, id est cum multa alacritate protendit manum ad compatiendum tentatis, perfecteque novit id facere. Nota quod ait tentatus. Tentat quidem Deus, tentat homo, tentat diabolus. Tentat Deus ut probet : diabolus, ut decipiat ; homo, ut sciat quod nescit.

CAPUT III.

VERS. 1-11. — Unde, fratres sancti, vocationis cælestis participes, considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum, sicut et Moyses in omni domo ejus. Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus est habitus ; quanto ampliorem honorem habet domus qui fabricavit illam. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo. Qui autem omnia creavit Deus est. Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus tanquam famulus in testimonium eorum quæ dicenda erant. Christus vero tanquam filius in domo sua. Quæ domus sumus nos, si fiduciam et gloriam spei usque ad finem firmam retineamus. Quapropter, sicut dicit Spiritus sanctus : Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt ad patres vestri, probaverunt et viderunt opera mea quadraginta annis. Propter quod infensus fui generationi huic, et dixi : Semper hi errant corde. Ipsi autem non cognoverunt vias meas, quibus juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.

Unde, etc. Ex omnibus superioribus infert, id est quia potens, et quia pro nobis passus, et quia potest auxiliari. Unde, o vos, fratres sancti participes vocationis cælestis, id est vocati ad cælestia, id est ad cælestem hæreditatem habendam cum Christo, considerate, diligendo, et quæ præcipit operando, Jesum Christum. Alio enim non egemus. Apostolum, scilicet quem nobis Deus misit, et pontificem, scilicet per quem itur ad Deum. Idem est enim pontifex qui mediator. Pontifex, dico, confessionis nostræ, scilicet quem nos confitemur ; vel confessionis, id est fidei, scilicet in quem credimus. Qui fidelis, etc. Hic incipit comparare Christum Moysi, sicut supra comparavit eum prophetis et angelis. Moysi vero ita comparat, ut sit præ Moyse fidelis, quia non suam, sed Patris gloriam quæsiivit, non ejus mandata abscondit. Moysi ergo eum conferens, ait : Qui, Christus, fidelis est secundum hominem ei, scilicet Deo Patri, qui fecit eum, ex semine David secundum carnem. Fidelis est dico, sicut et Moyses fidelis fuit in omni, id est in tota domo Judæorum, quæ domus est ejus, scilicet Patris, vel Christi ; non Moysi, quia Moyses minister fuit, non dominus. Vel ita : Qui Christus Jesus fidelis est ei qui fecit illum, scilicet Deo Patri, non tantum in quadam, sed in omni domo Judæorum, scilicet et gentium,

sicut et Moyses fidelis fuit in una. Et in omni domo dico, ejus, scilicet Patris, vel Christi. *Amplioris enim.* Quasi dicat: Quia Christus fidelis fuit effectus, indicat quia *iste*, scilicet Christus, *habitus est dignus gloriæ*, ut Moyses, quia etiam habitus est dignus *amplioris gloriæ præ Moyse*, id est quam Moyses. Vel, habitus est dignus amplioris quam Moyses. Ipse, dico, ens præ Moyse, in merendo, quia plus meruit quam Moyses, et tanto amplioris gloriæ dignus est, *quanto habet ampliorem honorem domus*, id est in domo vel de domo facta, ille *qui fabricavit illam*, ut Dominus, quam qui dispensat in ea ut famulus. Quod de spirituali domo intelligendum est, scilicet non de templo vel tabernaculo, sed de populo. Et nota quod non dixit quidem Moyses est servus, Christus vero est Dominus, sed latenter hoc significavit. Si enim domus erat populus, ipse autem erat de populo. Igitur erat de domo: et nobis usus est dicere de servo, ille est de domo illius.

Omnia namque. Quasi dicat: Fabricavit dico. Et recte: per se enim non potest fieri, sed ab aliquo. *Omnis namque domus fabricatur ab aliquo.* An ideo a Christo? vere, quia Deus est qui omnia creavit. Et si omnia, ergo et domum. Et hoc est quod ait. *Qui autem.* Quasi dicat: Domus fit ab aliquo, *qui autem et domum et omnia creavit, Deus est.* Utriusque enim domus, scilicet quam rexit Moyses et Christus factor est Deus quem constat præ omnibus esse, ita Christus quia Deus est et Creator præ Moyse est. Et Moyses ostendit Christum dignum ampliori gloria quam Moyses, quia Christus fabricator est domus, non Moyses. Hic alia ratione idem ostendit quia Christus filius. Moyses famulus est qui et carnalia carnalibus tradebat, Christus vero spiritualia. Quasi dicat: Ideo etiam amplioris gloriæ vel gratiæ dignus est. *Et*, id est quia, *Moyse quidem fidelis erat in tota domo*, non sua, sed *ejus*, scilicet Dei Patris vel Christi, *tanquam famulus*, qui non adeo diligit domum sicut ille cujus est propria. Et hoc non ut gratiam daret, sed *in testimonium eorum quæ dicenda erant*, id est ut testaretur ea quæ conveniebant dici carnalibus qui nondum spiritualia capere poterant, *Christus vero fidelis est, tanquam Filius*, qui hæres est, *in domo*, cum ipso Patre, *quæ domus Christi, sumus nos renati*, si *fiduciam spei*, id est spem cum fiducia, scilicet non dubiam, *et gloriosam spem*, scilicet quæ est de cælesti jucunditate, *retineamus firmam*, id est perdurantem *usque ad finem vitæ* quando habebitur quod modo speratur. *Quapropter*, sicut supra, cum præ angelis et prophetis Christum commendasset in multis, subintulit nos oportere servare quæ ab illo audivimus, ita nunc commendato etiam ipso præ Moyse. Hic incipit terrere ne sint increduli Christo per patrum similitudinem, et post ne amittant requiem, blanditur etiam per opportunitatem temporis. Quasi dicat: Nos sumus domus Dei. *Quapropter*

(13) Aug., in psalmo cXLIV.

scilicet quia hoc modo sumus Christi, videte, fratres, ne forte, etc. Hucusque verborum ordo dirigitur. Vel talis potest esse verborum ordo: Quapropter, scilicet quia sumus Christi, *nolite obdurare corda vestra.* Et ita hoc dico, *sicut dicit Spiritus sanctus in David. Hodie*, id est in tempore gratiæ, quod præsens erat David in spiritu, *si vocem ejus*, scilicet Christi per se loquentis, *audieritis*: quod vere erit. *Nolite obdurare corda vestra.* Aliquando enim audistis vocem illius per Moysen, et obdurastis corda vestra. Per præconem locutus est, quando obdurastis corda; per se nunc loquitur. Mollescant ergo corda vestra, qui præcones ante se mittebat ipse venire dignatus est; ore suo hic loquitur, qui loquebatur per ora prophetarum. Si ergo tunc durifuitis, modo estote molles. *Nolite obdurare corda vestra* dico, agentes sicut patres vestri fecerunt *in exacerbatione facta secundum diem*, id est in die *tentationis factæ in deserto*, id est sicut patres vestri obdurati sunt in die tentationis, hoc est una die de exacerbationibus, quæ tentatio facta est in deserto, ubi magis eguerunt auxilio; ita et vos in deserto hujus mundi cavete ne tentetis Deum, ne pereatis, sicut ibi in deserto qui Deum tentaverunt.

(13) Recolitis certe, fratres, quod ille populus tentaverit Deum, et acceperit disciplinam, et rectus sit in deserto tanquam ab optimo sessore frenis legum et præceptorum, non desistente etiam emendationis virga qua percussi sunt pro amaricatione. Historia est satis nota de eo quod miserunt exploratores videre terram, et cum audirent ex eis ibi esse inexpugnabiles, et gigantes ~~232~~ stature viros, oblitivi virtutis Dei toties probatæ, dixerunt: Redeamus in Ægyptum ad ollas carniæ. Unde juravit Dominus quod non intrarent in terram promissionis quæ esset eis requies laborum et sic omnes perierunt præter duos, scilicet Caleph et Josue. Et sciendum quod in hac serie tres requies commemorat, duas significantes, et tertiam significatam, unam Sabbati quo requievit Dominus; secunda, in Palæstina; tertiam veram, quæ in cælo est, de qua hic dicit, loquens ad veros Israelitas dicens fidelibus qui Christum loquentem erant audituri: *Nolite esse duri Christo loquenti sicut Spiritus præmonuit loquens in David, ne similia patribus vestris patiamini, qui per Moysen vocem Domini tunc audierunt.* Vos autem modo per ipsum Christum; et hoc est quod ait: *Nolite obdurare corda vestra sicut in exacerbatione secundum diem tentationis [in deserto, ubi, id est in quo deserto, tentaverunt me, Spiritum sanctum, scilicet qui in David loquebatur, patres vestri, secundum carnem, videte ne secundum spiritum: patres vestri erant secundum carnem; sed si non imitati fueritis, patres vestri secundum spiritum non erant. Et probaverunt me, id est probabilem invenerunt, et, id est quia, viderunt, etc. Vel, probaverunt, id est curio-*

silatis causa exquisierunt an possem, et viderunt oculis opera mea, magnæ virtutis. *Quadráginta annis*, in quibus me omnia posse experti sunt, *propter quod*, scilicet quia tentaverunt, *fuit offensus*, vel *inoffensus*, id est valde et implacabiliter iratus. Vel, *proximus*, adhibendo correctionis flagella, *generationi huic*, tamen malæ. *Et dixi* de illis : *Semper errant corde*, id est ex propria deliberatione, quia serio peccant. *Ipsi vero*. Quasi dicat : Ego sic moneram per prophetam, sed licet sic monerem, tamen *ipsi non cognoverunt vias meas*, id est noluerunt cognoscere opera mea. Et ideo, *si introibunt in requiem meam*, scilicet terræ promissionis. Apopiopesis, id est non intrabunt. Hoc dico, *sicut juravi*, id est firmiter statui, *in ira mea*, id est quando iratus fui. Jurat enim quandoque non iratus. Irasci tamen dicitur per figuram quæ dicitur antropospatos.

VERS. 12-19. — *Videte, fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis discedendi a Deo vivo. Sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur, ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Participes enim Christi effecti sumus, si tamen initium substantiæ ejus usque ad finem firmum retineamus, dum dicitur : Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum in illa exacerbatione. Quidam enim audientes exacerbaverunt, sed non universi qui profecti sunt ab Ægypto per Moysen. Quibus autem infensus est quadráginta annis? Nonne illis qui peccaverunt, quorum cadavera prostrata sunt in deserto? Quibus autem juravit non introire in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt? Et videmus quia non potuerunt introire in requiem ipsius propter incredulitatem.*

Videte, etc. Quasi dicat : Quia propter incredulitatem patribus vestris requies negata est, ergo *videte, o fratres, ne forte*. Quasi dicat : Quod facile potest contingere, *sit in aliquo vestrum*. In aliquo dicit quia de multis non dubitat quin perfecti sint inter eos. Sit, inquam, *cor incredulitatis*, id est cor incredulum, ut putetis Christum non sufficere sine lege quod est malum, quia sic ruit homo in multa peccata [Chrysost]. Infidelitas enim malignam vitam procreat, sic anima in profundum malorum veniens contemnit, nec hoc leve est, quia hoc est discedere a Deo. Et hoc est Christum tentare. Unde subdit : Hoc est *cor discedendi a Deo vivo*. Quasi dicat : A quo qui discedit vitam perdit, quia in eo solo vita est : contra, qui accedit vitam invenit. *Sed potius adhortamini*, deincremento virtutum, *vosmetipsos*, alii alios, vel unusquisque scipsum, *per singulos dies, donec*, id est quandiu, *cognominatur hodie*, id est tempus gratiæ de quo agebat propheta superius in psalmo, quia non minus modo patrat credentibus gratiæ ad salutem quam ipso præsentate Christo. Si quis enim peccat, usquequo est hodie potest reverti. Nemo ego desperet dum vivit.

A Adhortamini dico, *ut non obduretur quis ex vobis fallacia* diaboli, ente causa peccati. Sciatis enim puod diabolus fallit eum qui obduratur. Unde post cadit in peccatum. *Participes enim*. Quasi dicat : Debetis hortari vos et non esse duri, quia non eramus facti sumus per gratiam. [Ambrosius.] Et hoc est quod ait : *Participes enim Christi*, id est habentes partem cum ipso Christo in hæreditate, *effecti sumus* per gratiam, qua uniti sumus ei ut membra capiti. Ipse enim est caput nostrum, et nos membra ejus facti sumus. *Participes* dico, tamen hac conditione, *Si nos usque ad finem vitæ retineamus firmum*, ut nunquam deseramus, *initium substantiæ ejus*, [Remigius] id est fidem quæ est initium bonorum, per quam in nobis existit Deus, per quam deificamur et diviniæ substantiæ participamus. *Retineamus usque ad finem*, dico, *dum*, id est quandiu dicitur nobis : *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum sua*, scilicet obduraverunt patres, *in illa exacerbatione*, hoc scilicet de patribus addidit, ut per patres eorum deterreat eos. *Quidam enim*. Quasi dicat : Nolite obdurare ut patres in exacerbatione. Et bene hoc dico quia *quidam illorum audientes* vocem Dei in deserto de requie in terra Palæstina futura, *exacerbaverunt* Deum, id est increduli et duri fuerunt. Et ideo perierunt. Hoc ideo dicit, ne quis putet satis esse audire de requie, quia et illi omnes audierunt, sed non omnes pervenerunt, sed quidam qui non exacerbaverunt; de quibus subdit : *sed non universi*, id est non omnes exacerbaverunt, ut Caleph et Josue, et his similes. Non omnes dico, *qui profecti sunt ab Ægypto per Moysen*, ita vos a tenebris vitiorum et ignorantie profecti estis per Christum. *Quibus autem* horum supradictorum, scilicet vel exacerbantibus, vel non *infensus est quadráginta annis* : hunc numerum annorum iterum commemorat, quia hoc numero notatur tota vita nostra. Quadragenarius enim indicat integritatem sæculorum.

Infensus ergo dicitur illis quadráginta annis, quia irascitur vitæ suæ usque in finem peccantibus. Deinde subdit respondens suæ interrogationi : *Nonne infensus est illis qui peccaverunt?* Quasi dicat : Non est dubium, *quorum cadavera* sine sepultura *prostrata sunt* bestiis et avibus *in deserto*. Quasi dicat : In hoc apparet ira Dei. Et ideo vobis impunitatem non promittatis, si increduli fueritis *Quibus autem*. Quasi dicat : Non solum prostravit incredulos, sed etiam juravit quod non intrarent in requiem. Et hoc est quod dicit sub interrogatione : *Quibus autem juravit non introire*, vel *ut non introirent in requiem ipsius æternam*, quæ significabatur per terram promissionis, *nisi illis qui increduli fuerunt* Domini promittenti, illis utique et non aliis. *Et videmus*. Quasi dicat : Juravit Dominus non introire in requiem, et ita *videmus*, id est aperte scimus evenisse *quia non potuerunt illi introire in requiem æternam*, sicut nec et in terram promissionis,

Et hoc, *propter incredulitatem*. Et quia illi perdid-
erunt requiem propter incredulitatem.

CAPUT IV.

VERS. 1-5.—*Timeamus ergo ne forte relicta pol-
licitatione introeundi in requiem ejus, existimetur
aliquis ex nobis deesse. Etenim et nobis nuntiatum
est quemadmodum et illis; sed non profuit illis sermo
auditus, non admistus fidei ex his quæ audiverunt.
Ingrediemur enim in requiem qui credidimus, quem-
admodum dixit: Sicut juravi in ira mea: Si in-
troibunt in requiem meam. Et quidem operibus ab
institutione mundi perfectis. Dixit enim in quodam
loco de die septima sic: Et requievit Deus die sep-
tima ab omnibus operibus suis. Et in isto rursum:
Si introibunt in requiem meam.*

Timeamus ergo. Quasi dicat Si non amore vel
timore hoc faciamus, *timeamus*, inquam, *ne forte*
aliquis ex nobis existimetur, vero iudicio et si im-
pudenter præsumat deesse a requie. Et hoc, *relicta*
pollicitatione introeundi in requiem ejus veram, quam
terram promissionis significavit, id est per hoc
quod relinquatur et contemnatur promissio Dei qua
promisit intrare in requiem cælestem, vel quam in
baptismo Deo facimus: quæ servata facit nos in-
trare in requiem. *Etenim* quasi dicat: Dico timea-
mus et merito, quia non possumus nos excusare,
quasi de non dicta re. *Etenim*, etc. Vel ita continua.
Quasi dicat: Dico, timeamus, ne quis ex nobis
quasi ad nos pertineat, et recte pertinet enim ad
nos, *etenim et nobis*, tempore gratiæ, *nuntiatum est*
de æterna requie, per Filium *quemadmodum* per fa-
mulum nuntiatum est de terra et cælesti per figuram
terræ promissionis, et ingrediemur credendo, sicut
illi perdidit non credendo. Unde subdit: *Sed*
non, etc. Quasi dicat: Illis nuntiatum est, *sed non*
profuit, illis sermo promissus de requie. *Auditus*
tantum quia, *non fuit admistus fidei*, id est quia
non fuit creditus ut sermo et fides simul jungeren-
tur. Non fuit creditus, dicto *ex his*, id est propter
hæc quæ audierunt ab exploratoribus, qui mala re-
tulerunt non crediderunt. Egressi enim de Ægypto
cum multam viam perambulassent, et multa ju-
dicia virtutis Dei accepissent in Ægypto, in mari
240 Rubro. In eremo consilium fecerunt mandare
speculatores qui deberent inspicere naturam terræ. Il-
li vero cum perrexissent reversi sunt, provinciam qui-
dem magnorum fructuum et virorum inexpugnabi-
lium et fortium procreatricem esse dicentes. Quibus
auditis obstupuerunt, qui eos miserant, non credentes
veram Dei promissionem. Vel ita, non profuit illis
sermo non admistus fidei sumptæ ex his quæ audi-
tus a Domino per Moysen, promittentem eis terram
promissionis. *Ingrediemur enim.* Quasi dicat: Vobis
annuntiatum est de requie. Et hoc indicat effectus.
Ingrediemur enim. Vel ita continua; Vere illis qui
non crediderunt non profuit sermo, quia nobis qui
credimus prodest. *Ingrediemur enim nos qui credi-
dimus in requiem* veram. Nos qui credidimus ingre-

A diemur, *quemadmodum* ex opposito *dixit* Spiritus
sanctus in psalmo de incredulis per quod patet
quod qui credunt intrabunt. Quid dixit? hoc sci-
licet: *Si introibunt in requiem meam*. Aposiopesis,
id est non intrabunt. *Sicut juravit in ira*: Illi enim
nec Palæstinam, nec in veram requiem introierunt.
Nos autem introibimus in veram requiem.

B *Et quidem.* Quia dixerat nuntiatum esse de requie,
dicit, quando, scilicet et ante legem post perfectio-
nem operum, scilicet sex dierum, per requiem Sab-
bati. Et sub lege quando per terram promissionis
designabatur, et in tempore gratiæ Spiritu sancto
dicente in David. *Hodie*, etc. Quasi dicat: Nuntiatum
est de requie illa. Et sic quidem, in illius requiei
designazione: *Dixit* Spiritus sanctus, quando non-
dum erat completio illius veræ requiei et significatæ,
quia ea nullus adhuc potitus erat, *in quodam*, scilicet
egregio, loco Scripturæ de die *Septima*, per quam
significatur æterna requies: *Et requievit Deus a nova*
operatione cessando *die septima ab omnibus operi-
bus suis*, ut jam non nova crearet opera, secundum
speciem vel materiam, sed de materia tunc facta et
ad similitudinem tunc factorum operaretur. *Requie-
vit dico, operibus perfectis*, post quod poterat re-
quiescere quæ fecit inchoando, *ab institutione mundi*,
id est ex quo mundus cæpit institui, quia ipse omnia
fecit. [Remigius.] Notandum quod dicit operibus per-
fectis, quod fuit factum homine pro quo omnia facta
sunt, et ipse ad Deum glorificandum factus est. *Re-
quievit Deus die septima.* Sex enim diebus fecit Deus
omnia in materia vel similitudine, ut postea nihil
fieret, nisi de materia ibi facta, vel ad similitudinem
C factorum. Septima quievit, quæ significat veram
requiem, sic et ætate homo Christus natus
est in mundo ad laborem. Et sexta die et sexta
hora diei passus est. Septima vero die in sepulcro
quievit, sic et nos dum sub operibus sex dierum
vivimus operamur; inde exeuntes quiescemus. Vel
eodem verborum sensu manente ita potest legi, ut
sit ibi enim, dixit enim, et subintelligitur nuntiatum
est hoc modo: Et quidem. Quasi dicat: nuntiatum
est de illa requie. Dixit enim Spiritus sanctus in
quodam loco die septima sic: Et requievit de die
septima ab omnibus operibus suis. Non mutantur
hæc. Et attende quod hic agit de prima requie quæ
significat. *Et in isto.* Quasi dicat: Ibi tangit Spir-
itus sanctus de vera requie per signum et figuram.
D Septima die. *Et in isto rursum* loco dicit Spiritus
sanctus de eadem vera requie per signum et figu-
ram requiei terræ promissionis: *Si introibunt*, id
est non introibunt, *in requiem meam*, scilicet in
terra promissionis, quæ significat veram requiem
quam Moyses promiserat sub figura. Et nota quod
hic agit de secunda requie quæ significat. *Quoniam*
ergo, diligenter attende prædicta et ordinem sequen-
tium. Ecce his, scilicet per diem septimam et per
terram promissionis requies cælestis signata est et
promissa. Et quia hoc est ergo iterum vel rursum,
id est sub ejusdem requiei designatione *terminat*

Spiritus sanctus, et distinguit, *diem quemdam*, quo prænuntiata impleantur, id est tempus gratiæ egregium, scilicet in adventu Christi *dicendo in David, hodie*, quia David futuris tempore gratiæ repræsentat verba patribus dicta, et hoc *post tantum temporis* ex quo illa patribus dicta sunt in deserto. Unde patet non de terra promissionis agi, quæ jam dudum habetur. In hoc enim patet quod hæc est alia requies de qua dicit David, hodie, quam illa ad quam Josue dixit. Sicut jam, etc. Quasi dicat: Quod terminat diem quamdam *dicendo hodie sicut jam supra dictum est: Hodie*, id est tempore gratiæ, *si vocem ejus audieritis*, sicut vere audieritis, *nolite obdurare corda vestra*, quemadmodum fecerunt patres in illa acerbatione. Et nota quod *dicendo diem quamdam et hodie*, agit de tertia requie significata, et quando datur, quamvis obscure quæ per Christum creditibus promissa est dari. Ideo terminat diem in-
tentionis.

VER. 6-12.—*Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, et hi quibus prioribus annuntiatum est non introierunt propter incredulitatem, iterum terminat diem quemdam. Hodie, in David dicendo post tantum temporis, sicut supra dictum est: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra. Nam si eis Jesus requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die. Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei. Qui enim ingressus est in requiem ejus, etiam ipse requievit ab operibus suis, sicut et a suis Deus. Festinemus ergo ingredi in illam requiem, ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum. Vivus enim est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus.*

Quoniam superest, id est restat post promissionem quosdam, scilicet egregios, *introite in illam*, scilicet requiem æternam, quæ significatur per terram promissionis, et, nisi videret intraturos quosdam, non terminaret diem. David, nempe licet esset sub lege, mente tamen positus in tempore gratiæ dicens, hodie, tertio nuntiat requiem illo tempore consummandam. Et quasi aliquis quæreret quid opus erat illis dicere, nolite obdurare corda vestra respondet subdens: Valde opus erat. *Et*, id est quia, *hi quibus prioribus nuntiatum est, non introierunt* in veram requiem, quam terra promissionis designabat, ad quam etiam non pervenerunt. Et hoc *propter incredulitatem* suam, scilicet, vel alio verborum ordine potest legi hæc littera. Quoniam ergo Quasi dicat: Et hoc et illo modo promissa et signata requies cœlestis Ergo superest, quosdam introire. Et quoniam, hoc est et quia hoc non sufficit ad inferendum quod illaturus est addit aliud, scilicet et hi, et., ut ex his duobus tertium necessario inferatur hoc modo. Quasi dicat: Et quia hoc est, scilicet quoniam superest quosdam intrare, et quia hi quibus prioribus nuntiatum est non introierunt pro-

Apter incredulitatem, ideo *determinat diem quemdam*, quia necessarium erat, *dicendo in David, hodie, post tantum temporis*, ex quo illa dicta sunt patribus et filii Israel in terram promissionis intraverant. Unde patet quod hæc est alia requies. *Sicut*, etc. Quæ non mutantur. *Nam si*. Quasi dicat: Vere hæc est alia requies quam illa ad quam duxit Josue. Nam si illa esset, non loqueretur David et alia, sed locutus est. Ergo certum est esse aliam ad quam Christus duxit, quæ per illam in Palæstina signabatur. Et hoc est quod ait: *Nam si eis*, etc. Vel ita continua: Vere superest quosdam introire, sicut David terminat. *Nam si eis*, id est filiis Israel, *Jesus* id est Josue qui duxit in terram promissionis, *præstitisset*, id est si ipse præparans ut dux dedisset, *requiem* veram, *nunquam*, nullo tempore, *posthac*, id est in præsentem tempore, *loqueretur* Spiritus sanctus in David, *de alia die*, id est de tempore gratiæ. Quasi dicat: Quo deberet dari. Vel nunquam post loqueretur de alia, scilicet requie præter terram promissionis, *dicendo, hac die*, qui supradixit hodie; sed locutus est de alia. *Itaque relinquitur*, id est reservatur a Deo promittente, *populo Dei futuro sabbatismus*, id est plenæ quietis feriatio et jucunditas significata per Sabbatum quo requievit Dominus, et in lege observabatur. (14) Tunc ergo enim perfecte vacabimus gratia majore referti et Deo pleni. Et sciemus perfecte quia ipse est Deus; ibi vacabimus et videbimus, videbimus et amabimus, amabimus et laudabimus. Ecce quid erit in fine sine fine; nam quis alius noster est finis, nisi pervenire ad regnum cujus non est finis? et vere requies perfecta est quam Dominus promittit, quæ et per requiem Sabbati figurata est. *Qui enim ingressus est in requiem ejus Dei*, id est quam Deus promittit, et dat suis, *ipse requievit ab operibus suis*, quibus hic laboravit; ita perfecte, *sicut Deus*, ab operibus suis. Et quia hoc, et vera requies, *festinemus ergo ingredi*, per fidem et bona opera, *in illam requiem*, ut ne quis, id est ut non aliquis nostrum, *incidat in idipsum exemplum incredulitatis*, id est in eandem incredulitatem in qua patres fuerunt, quæ est vobis exemplum; unde pejus est nisi caveatis. Vel, incidat in idipsum incredulitatis exemplum in pœnam talem qualem illi per incredulitatem meruerunt. Exemplum autem dicit, ut mentem nostram illic habeamus, ne similiter excidamus. Et ut magis terreat addit: *Vivus enim est*. Quasi dicat: Debemus festinare in illam requiem et cavere nobis a pœna incredulorum, quia *sermo Dei*, id est Filius Dei qui a regalibus sedibus venit, *est vivus*, quem infideles mortuum putant: sed vere vivus est, et ita in eo vivetis, id est qui illos judicavit vobis judex est, scilicet Filius Dei: cui qui obedit, mortem non videbit in æternum. Iste est efficax, id est potens omne quod vult facere salvando vel damnando; et cum sit potens, est etiam sapiens. *Et*, id est quia, *est penetrabilior*,

(14) August., de civit. Del.

id est perspicacior, *omni gladio ancipiti*, id est omni ingenio quod circumspicit carnalia et spiritualia, id est in omni ingenio carnali vel spirituali. Et est *pertingens*, id est tota consideratione perveniens, id est pertingit sermo Dei cognitione insuperabili. **241** *usque ad divisionem*, id est separationem et discretionem, *animæ*, id est sensualitatis; *ac spiritus*, id est rationabilitatis, quia cognoscit Dei Filius quomodo dividatur sensualitas a ratione, et ipsa eadem a se, dum plus dedita infimis rebus inferior est, et ab his revocata dignior: sicut etiam videt quomodo spiritus a se dividatur, dum vel in Deum inhiat de divina usia cogitans vel inferius cœlestia considerat, vel in terra inferius de mundanis recte agendis pertractat, vel etiam quomodo spiritus, id est ratio a sensualitate secernitur, dum quod in se, id est in ratione inferius est, superat quod in illa alterius est.

VERS. 12-16. — *Compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus; omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus, ad quem nobis sermo. Habentes ergo pontificem magnum qui penetravit cœlos Jesum Filium Dei, teneamus spei nostræ confessionem. Non enim habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ ejus, ut misericordiam consequamur, et gratiam inveniamus in auxilio opportuno.*

Compagum quoque. Quasi dicat: Et ipse est pertingens etiam usque ad discretionem *compagum quoque et medullarum*. Compagesque dicitur junctura ipsius sensualitatis et rationis, quam videt Filius Dei, scilicet quomodo inter se cohæreant in aliquo, vel quomodo hæc et illa, id est ratio et sensualitas in suis differentiis conveniant, dum superior differentia sensualitatis consentiendo convenit cum differentiis rationis quæ sunt tres, ut jam ostensum est. Vel inferior differentia rationis pressa et captiva aliquando consentit inferiori differentiæ sensualitatis. Medulla vero quæ interior est dicitur quidquid interius vel subtilius est in anima vel spiritu, quod etiam videt Filius Dei. Et universaliter dico, non in parte, ipse est *discretor cogitationum et intentionum cordis*, id est etiam discrevit cogitationes cordis, scilicet quæ diversi diversa cogitant. Discrevit etiam intentiones earum cogitationum, scilicet quo singulæ tendant an ad bonum an ad malum. Et, ut amplius dicam, non est ulla creatura, terrena vel cœlestis. *Invisibilis in conspectu ejus*, id est in præsentia deitatis. Vel ita ab illo loco, et pertingens est sermo Dei usque ad divisionem animæ ac spiritus, id est ad discretionem carnalium et spiritualium peccatorum. Anima enim vivimus cum bestiis, spiritu intelligimus cum angelis: ideoque per animam intelliguntur carnalia peccata, id est quæ actu sunt corporis, ut luxuria; per spiritum spiritualia, id est quæ mentis sunt ut superbia. Discernit sermo Dei inter carnalia peccata et spiritualia,

id est discernit quid quis agit, et etiam quo animo. Unde subdit, *compagum quoque et medullarum et discretor cogitationum*, etc. Vel, ita, ut per animam accipiantur carnales cogitationes, et malæ; per spiritum, spirituales cogitationes. Et bonæ, et est sensus: Pertingens usque ad discretionem animæ ac spiritus, id est usque ad discretionem carnalium et spiritualium cogitationum, *compagum quoque*. Et est ordo verborum talis: Et ipse est discretor cogitationum et intentionum. Quod ipse apertius dicit subdens, scilicet cogitationum et intentionum cordis. Compages enim dicit conjunctiones cogitationum, id est cogitationes quæ sibi junguntur, quando altera alteram sequitur. Medullas dicit subtiles intentiones earum. Si enim cogitatio cogitationi conjungitur, ipse novit quæ sit secundum Deum, et quæ secundum sæculum. Novit quoque quo se vergat intentio earum. *Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus*. Hoc non mutatur. *Omnia autem*. Quasi dicat: Dico quod nulla creatura est invisibilis, sed potius *omnia*, scilicet cœlestia et terrena, *sunt nuda*, id est discooperta et revelata, et etiam aperta, id est manifesta, quæ ex omni parte plenæ visa *oculis*, id est visioni *ejus*, scilicet Filii Dei. Et quasi aliquis diceret: Quid ad vos de his omnibus? subdit: *Ad quem Dei Filium nobis est sermo*, id est cui oportet nos reddere rationem de operibus et cogitationibus et intentionibus vestris.

Habentes ergo. Hic incipit agere de pontifice Christo, ostendens quod sit sufficiens ad omnia, et quomodo dignior veteri sacerdote quem et immutat, et legem quæ sub illo est, per meliorem legem suam, et quomodo necessarius nobis sit ad justitiam et salutem. Quasi dicat: Quia talis sermo Dei est, ergo *teneamus confessionem*, id est fidem cordis cum confessione oris, ut fides sit etiam in ore: quæ fides et confessio est causa *spei nostræ*, id est futuræ beatitudinis quam speramus. Et merito tenere debemus, quia idem ipsæ sunt: imo Dei pontifex nobis est qui obtulit se secundum quod homo, et hoc est quod ait, nos dico, habentes *pontificem magnum*, scilicet qui est super omnes pontifices, *qui penetravit*, id est penitus intravit ut sequi possimus, non dico Sancta sanctorum templi, sed *cœlos*, quem scilicet Jesum Filium Dei. Quasi dicat: qui est etiam Salvator et Filius Dei. *Non enim.* Quasi dicat: Dico teneamus et tenere debemus, quia cum sit potens, est etiam misericors nostram expertus infirmitatem. Et hoc est quod ait tenere debemus, quia *non habemus pontificem qui non possit*, id est qui non novit, *compati*, id est condescendere, per simile hoc dicit, sicut medicus infirmo, *infirmitatibus*, id est fragilitatibus, *nostris*. Hoc dicit ne pro prioribus desperent quæ ad ejus pertinent altitudinem. Et si enim ita sit altus tamen potest compati. Hoc dicit ne ideo quia altus est, videatur eos abjicere. *Tentatum autem.* Quasi dicat: Non habemus talem qui non possit compati, sed

potius, tentatum a diabolo, et hominibus, quia irri-
sus et crucifixus fuit, et ideo potest compati. Ten-
tatum dico *per omnia genera* tentationum : et hoc
pro similitudine carnis peccati, id est quia similis
adhuc erat hominibus secundum, vel pro similis, id
est ut exemplum daret aliis similia sustinendi, ens
tamen *absque peccato*. Et ideo potest liberare. Ex eo
enim quod tentatus est, scit compati; ex eo vero
quod sine peccato est, potens est liberare. Impossi-
bile est enim scire afflictorum afflictionem homini
qui afflictionis experimentum non habuit, et sensi-
biliter omnia non sustinuit. Christus vero scit non
solum per hoc quod Deus secundum quod omnia
novit, sed per hoc quod homo et similia sustinuit.

Adeamus ergo. Et quia habemus pontificem qui
potest compati nobis, ergo adeamus fide intentione
et opere *cum fiducia*, id est fiducialiter, licet pecca-
tores simus, quia compatiens est, non dico ad tri-
bunal iudicii, sed *ad thronum gratiæ ejus*, id est
Christum in quo regnat gratia, ut per eum conse-
quamur misericordiam, id est remissionem peccato-
rum præcedentium, et de reliquo inveniamus gra-
tiam in auxilio opportuno, id est inveniamus gra-
tiam per quam auxiliemur, ne recedamus vel re-
cidamus in hac vita. Nunc enim tempus auxilii,
nunc est tempus donorum, cum post baptismum
peccantes per gratiam invenire pœnitentiam pos-
sunt. Cum autem thalamus fuerit clausus, cum in-
traverit rex videre recumbentes, cum ad sinum pa-
triarchæ venerint qui eo facti fuerint digni, tunc
malis erit desperationis tempus. Nunc autem, dum
adhuc agon permanet et palma pendet, non est des-
perandum, sed cum fiducia, id est sine dubitatione
accedendum, ut per gratiam inveniatur auxilium
opportuno. Est enim auxilium quod non con-
gruit.

CAPUT V.

VERS. 1-7. — *Omnis namque pontifex ex homini-
bus assumptus pro hominibus constituitur in his quæ
ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis.
Qui condolere possit his qui ignorant et errant, quo-
niam et ipse circumdatus est infirmitate, et propterea
debet, quemadmodum pro populo, ita etiam et pro
semetipso offerre pro peccatis. Nec quisquam sumit
sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, tanquam Aa-
ron : sic et Christus non semetipsum clarificavit, ut
pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum : Filius
meus es tu : ego hodie genui te. Quæmadmodum et in
alio loco dicit : Tu es sacerdos in æternum, secun-
dum ordinem Melchisedech. Qui in diebus carnis
sux preces supplicationesque ad eum qui possit
illum salvum facere a morte, cum clamore valido et
lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia.*

Omnis namque. [Chrysost.] Vult ostendere jam
Apostolus quod multo melius Testamentum Novum
quam Velus. Hoc autem facit longius a superiori-
bus instruens, et præseminans quasdam ratiocina-
tiones, [Ambrosius] et quia spiritualia non sic in-
troducunt infirmos ut corporalia, ideo de his in-

cipit agere, volens ostendere Novum Testamentum
esse melius Veteri, et ponit quædam communia
Christo cum sacerdotibus veteris legis, quædam vero
altiora pertinentia soli Christo, quædam humiliora
illis tantum sacerdotibus convenientia, quasi per
eum omnia possimus consequi gratiam et miseri-
cordiam, quod a minori ostenditur. *Omnis namque
pontifex*, secundum legem, *ex hominibus*, id est ex
numero heminum, *assumptus* ad aliquod dignius
per quod valet alios juvare, *pro hominibus consti-
tuitur*, ut per eum impetrent a Domino miseri-
cordiam. Constituitur, dico, *in his quæ sunt ad Deum*
offerendis, scilicet in muneribus, hostiis, precibus,
quæ ducunt ad Deum, id est *ut offerat Deo dona*,
scilicet primitias et hujusmodi, *et sacrificia* de ani-
malibus *pro peccatis* dimittendis. *Qui condolere*.
Quasi dicat : Ex hominibus sumitur, et talis *qui
possit* consueta bonitate *condolere his qui ignorant*,
id est ex ignorantia peccant; *et his qui errant*, id
est scienter peccant. Et merito condolere debet,
quomodo et ipse ut illi, *circumdatus est infirmitate*,
242 peccati, non ita Christus. Et ideo plus potest
juvare quam legalis sacerdos, qui circumdatus est
infirmitate. *Et propterea*, scilicet quia infirmus est,
ut alii, *quemadmodum*, id est qua necessitate. Et
pro semetipso, simili aliis *debet offerre*. Et quæ sit
illa necessitas aperit subdens, scilicet *pro peccatis*
suis, et aliorum. Quasi dicat : Non solum debet
offerre, ut justus servetur, sed ut et ipse et alii
peccatores recipiantur; hoc non convenit Christo.
Christus enim non nisi pro suis membris obtulit.
Nec quisquam. Quasi dicat : Per hoc iterum potest
ille pontifex prodesse, sic etiam et Christus : quia
Quisquam non sumit sibi honorem, ut sibi imputan-
dum sit, sed Deo qui vocat; *sed ille recte sit ponti-
fex, qui vocatur a Deo*, id est qui recte eligitur a Deo
vocatur, *tanquam Aaron*, qui indicio virgæ et incen-
dio æmulum electus est, et monstratus placere
Deo. In his verbis percutit cupidos qui non vocan-
tur, sed ingerunt se. *Ita et Christus homo non clari-
ficavit* per suas virtutes *semetipsum*, ut sibi sume-
ret, id est sibi tribueret. Non clarificavit, dico, ita
ut pontifex fieret, sicut ipse ait : *Ego non glorifico
meipsum* (Joan. viii), sed ille clarificavit eum in
baptismo et pontificem constituit. Qui alibi locutus
est ad eum, dicens in Psalmo : *Filius meus es tu*.
Quod idem dicturus erat ei in baptismo et in transfi-
guratione. Et addit : *Ego hodie genui te*, mihi con-
substantialem, quia idem est cum Patre in substan-
tia. Clarificatus est enim Filius a Patre cum dixit :
*Hic est Filius meus dilectus in quo mihi bene compla-
cui* (Matth. iii). [Ambrosius] Quæ clarificatio longe
ante per Prophetam prædicta in Psalmo, ubi ait :
Filius meus es tu, ego hodie genui te (Psal. ii), per
quod videtur dignus esse Christus, in quo psalmo
ostenditur rex et sacerdos. *Quemadmodum*. Quasi
dicat : Sic illud locutus est Pater de generosa Chri-
sti nativitate, *quemadmodum in alio loco* de pontifi-
catu ejus, dicit Pater : *Tu, tam dignus es sacerdos*

id est docens et orans, et offerens. Et hoc, in æternum, non ad tempus ut Aaron. Et hoc, secundum ordinem Melchisedech, id est secundum dignitatem et ritum ordinis, id est sacerdotii Melchisedech, qui non temporalis fuit, Scriptura subjiciente initium et finem vitæ ejus, in figura Christi qui caret initio et fine. Et sicut ille obtulit in pane et vino, et semel, sic et Christus sub specie panis et vini corpus et sanguinem suum discipulis tradidit. (15) Sacerdos autem Christus est non secundum id quod natus est de Patre Deus apud Deum, coæternus gignenti, sed propter carnem assumptam, propter victimam quam pro nobis obtulit. Et quasi quis quærat: Quid egit pontifex? Subdit: Ecce, qui Christus in diebus carnis, id est mortalitatis suæ, obtulit preces, supplicationesque ad eum, scilicet Deum, qui posset salvum facere illum, qui precabatur, a morte, id est eum resuscitare, et quia hoc tempore mortalitatis fecit, quid ergo post faciet? multo magis. Has autem preces et supplicationes obtulit Christus imminente passione quando oravit prolixius, et totum fecit pro nobis non pro se, quia non timore mortis necessario, sed causa nostræ salutis oravit. Obtulit preces dico, cum clamore valido, id est cum intentione efficacissima, ut quando prolixius orabat, et lacrymis. Hoc non in Evangelio legitur, credendum tamen est esse factum. Et ista offerens exauditus est, quia quod quæsit accepit in resurrectione et ascensione. Et hoc, pro sua reverentia, id est sicut sua religio meruit, quia amplius omnibus Deum reveritus est. Hoc ideo dicit ut certi simus nos consecuturos misericordiam per eum. Per hoc enim patet quod per eum possumus consequi misericordiam, cum sit jam ad dexteram Patris. Vel preces et supplicationes Christi dicit actionem et vitam Christi, cujus omnis actio fidelium institutio et ad Deum oratio. Quidquid enim egit Christus, preces supplicationesque fuerunt pro hominibus sanguinis effusio; clamor fuit validus, in quo auditus est pro reverentia ejusdem passionis, reverentia ejus, quod sine peccato passus est pro sola charitate. Per hoc ergo illum curam de nobis habere asserit, et excellentiam charitatis ejus ostendit.

VERS. 8-14.—*Et quidem cum esset Filius Dei didicit ex his quæ passus est obedientiam, et consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ, appellatus a Deo pontifex juxta ordinem Melchisedech. De quo nobis grandis sermo et ininterpretabilis ad dicendum, quoniam imbecilles facti estis ad audiendum. Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus, rursus indigetis ut vos doceamini quæ sint elementa exordii sermonum Dei, et facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo. Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiæ. Parvulus enim est. Perfectorum autem est solidus cibus, eorum qui pro ipsa consuetudine exercitatos habent sensus, ad discretionem boni ac mali.*

(15) Aug., in psal. cix.

A *Et quidem.* Quasi dicat: Exauditus est, et merito quidem, quia cum, id est quamvis esset Filius Dei, natura deitatis unus Deus cum Patre, tamen secundum quod homo, didicit, id est expertus est, obedientiam ex eis, id est per ea quæ passus est. Vel, didicit, id est voluntariæ suscepit obedientiam. Ex, id est in his quæ passus est, usque ad mortem. Quasi dicat: Non solum preces et supplicationes obtulit, sed etiam obedivit Patri usque ad mortem: et quia obedivit exauditus, quod notat subdens: *Et ideo consummatus est*, id est ad perfectionem ductus quando in dextera Dei collocatus est; et ipse qui consummatus est per obedientiam passionis, factus est sufficiens causa salutis æternæ, id est gloriæ æternæ omnibus obtemperantibus sibi; tantum enim valet ejus passio quod omnibus sufficit ad salutem. Quæ salus bene potest per eum esse, quia ipse appellatus est a Deo, qui realiter hoc ostendit, non mentitur, pontifex juxta ordinem Melchisedech. De quo, id est de qua re, scilicet quomodo secundum ordinem Melchisedech sit sacerdos, et non secundum ordinem Aaron faciendus est sermo grandis, id est profundus et subtilis, et ininterpretabilis, id est non habilis ad interpretandum, ad dicendum, id est ad exponendum vobis: sermo enim de incarnato Filio difficilis ad interpretandum. Vel, interpretabilis, quia multa sunt in eo sacramenta exponenda de personæ, scilicet dignitate et æternitate, et de ritus, et etiam tribus mutatione, et de sacrificii ejus et testamenti excellentia et novitate, et de legis atque sacrificiorum illius temporis reprobatione, et de aliis multis, de quibus, ut dictum est nobis, grandis est sermo et ininterpretabilis ad dicendum, id est non habilis ad interpretandum vobis. Non ideo hoc dico quin ego hoc possim interpretari, sed quoniam vos facti estis imbecilles, id est debiles sensu ad audiendum, id est intelligendum profunda mysteria. Vel ita continua, jam dico grandis, quoniam vos imbecilles facti estis ad audiendum, id est ad intelligendum. Etenim. Interserit hic increpationem de infirmitate eorum, ut alta de Christo laborent intelligere. Quasi dicat: Vere imbecilles facti estis. Etenim, id est quia, cum deberetis esse magistri aliorum propter tempus, quia prius vobis annuntiatum est de Christo, et quia exercitati estis in lege et prophetis ab antiquo, indigetis rursus, scilicet ut a principio catechizationis vestræ, ut vos doceamini, sicut pueri quibus prima elementa litterarum dantur ad legendum, quæ sunt elementa exordii sermonum Dei. Exordium sermonum Dei est simplex doctrina, id est symbolum fidei elementa ejus sunt materia quam continet, ut natiuitas, passio. Et facti estis, id est ad hoc redacti, quibus opus sit lacte, ad similitudinem infantium, id est humili sermone, non etiam solido cibo, qui consumat cor, id est doctrina quæ deest arcanis Dei. Omnis enim. Quasi dicat: Ideo non est vobis opus solido cibo, quia estis participes lactis, id est

simplicis doctrinæ : *Omnis enim qui est particeps lactis*, quod estis vos, id est cujus pars est lac, id est qui lacte nutritur, *expers est sermonis justitiæ*, id est illius qui justis et perfectis convenit. Et hoc ideo, *enim*, id est quia, *parvulus est*, ut vos in fide tenelli estis, et est apta comparatio. Ut enim parvulus non discernit cibos, et perit sumendo noxio, sic indoctus qui nec etiam minorum nedum majorum valet apprehendere rationem, qui enim non capit, *Verbum caro factum est*, quomodo capiet, *in principio erat Verbum?* Mente adhuc parvulis et lacte nutriendis percipere talia non valentibus, omnis de hac re sermo quo agitur, ut non solum credatur, verum etiam intelligatur, sciatur quod dicitur, onerosus est. Facilius illos premit quam pascit. Ex quo fit ut spirituales ista carnalibus non omnino taceant, propter Catholicam fidem, quæ omnibus est prædicanda. Nec tamen sic differant, ut valentes eam perducere ad intelligentiam non capacem, facilius fastidiri faciant in veritate sermonem quam in sermone percipi veritatem. *Perfectorum.* (16) Quasi dicat : Parvulus est particeps lactis, sed *perfectorum* sensu et opere est *solidus cibus*. De quo alibi ait : *Sapientiam loquimur inter perfectos* (I Cor. II). Quos autem perfectos hic intelligi velit, declarat subdens, scilicet *eorum qui habent sensus*, id est intellectus, non modo naturaliter auctos, sed etiam *exercitatos pro consuetudine*, id est quia consueti sunt studio et lectione Scripturarum *exercitatos ad discretionem boni ac mali* inter se. Vel, boni a minus bono, et mali a minus malo. Ecce hic ostendit quid sit solidus cibus, est separare bonum a malo; quod perfectorum est, qui habent sensus exercitatos. Qui autem invalida et inexercitata mente hoc non possunt perfecto nisi fidei quodam lacte teneantur, ut et invisibilia quæ non vident et intelligibilia quæ nondum intelligunt, credant, facile ad vanas et sacrilegas fabulas promissione scientiæ seducuntur, ut etiam bonum et malum non nisi corporalibus imaginibus cogitent, et ipsum Deum non nisi corpus aliquod esse existiment, et malum nisi substantiam putare non possint, cum sit potius ab immutabili substantia mutabilium substantiarum quidam defectus, quas fecit ex nihilo **343** ipsa immutabilis et summa substantia quæ est Deus. Quod profecto quisquis non solum credit, verum etiam exercitatis in exterioribus animi sensibus intelligit, percipit, novit. Non est jam metuedum ne seducatur ab eis qui malum putando esse substantiam quam non fecit Deus, mutabilem substantiam faciunt ipsum Deum, sicut Manichæi, vel si quæ aliæ pestes ita decipiunt.

CAPUT VI.

VERS. 1-3.— *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur, non rursus jacentes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, et fidei ad Deum, baptismatum*

(16) Aug., super Joannem.

doctrinæ impositionis quoque manuum, ac resurrectionis mortuorum, et iudicii æterni. Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus.

Quapropter. [Chrysost.] Duriter eis increpatis et culpatis eo quod velint semper eadem ipsa discere, iterum blanditur seipsum eis connumerando, hortans eos ad perfectionem. *Quapropter*, scilicet quia perfectorum est solidus cibus, nos a modo *intermittentes*, vel remittentes, id est dimittentes cum jam aliquid sumus, etsi nondum perfecti, *sermonem inchoationis Christi*, id est quo Christus inchoat esse in nobis, scilicet de initio fidei, quo rudes catechizandi sunt, ut est symbolum fidei, et Dominica oratio, *feramur*, nos docendo, vos audiendo, ideo dico *feramur*, me vobis annumerando, quia vestrum portari mecum reputo. *Feramur*, dico, *ad perfectionem Christi*, secundum intelligentiam et opera bona. *Non rursus jacentes*, etc. Quasi dicat : *Feramur ad perfectionem, jacentes fundamentum.* Quod prius dixit sermonem inchoationis, hic appellat fundamentum, eo quod ad religionem Christianam venientibus prius proponitur et super hoc quod perfectionis est ædificatur. Hoc autem fundamentum dividit in sex, quæ sunt inchoatio, scilicet pœnitentia, fides, baptismum, doctrina, et impositio manuum, et resurrectio, et iudicium. Quasi dicat : Vos, dico, *jacentes fundamentum pœnitentiæ*, id est jacentes pœnitentiam. Quasi dicat : *Lapidem in fundamento quæ pœnitentia, ab*, id est de *operibus mortuis*, id est de peccatis, vel de hoc, quia priora bona opera peccando fecerunt irrita. Mortua enim opera dicit peccata, quia occidunt animas. Unde in lege prohibebatur tangere mortuum. Tangit enim mortuum qui facit peccatum, vel priora bona, persequens malum, mortua. Pœnitere autem ab his est fundamentum quo nihil boni ædificabitur. (17) Quid est autem a mortuis operibus pœnitere, nisi ab his quæ oportet mortificari ut vivamus? *Et jacentes fundamentum fidei*, quæ sit *ad Deum*, ut scilicet omnes partes fidei habeant, et non aliunde putent esse justitiam. Contra hanc fecerunt qui in lege justitiam quærunt; et fundamentum etiam *doctrinæ baptismatum*, pluraliter dicit, quia est baptismus in aqua, in pœnitentia, in sanguine, quia sic mundatur homo a peccatis per pœnitentiam vel sanguinis effusionem, sicut per lavacrum baptismi. Unum tamen dicitur esse baptismum, quia una forma nec iterari potest : una enim est trium personarum operatio. Non ergo ideo dicitur baptismus fieri in pœnitentia, vel in sanguine : quod sacramentum baptismi celebratur, nisi in aqua accedente verbo; sed quia vicem baptismi supplet effusio sanguinis, pro nomine Christi, etiam fides et pœnitentia ibi duntaxat, ubi articulus necessitatis non contemptus religionis sacramentum baptismi excludit. Ideoque sic intelligendum illud est : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto non intrabit*

Id., De fide et per.

in regnum caelorum (Joan. III), id est quæ non fuerit renatus ea regeneratione qua renascuntur illi qui renascuntur ex aqua et Spiritu sancto, non salvabitur. Ea vero renascuntur homines diversis modis: Alii per pœnitentiam, alii per effusionem sanguinis, alii per baptismum. Ideo pluraliter dixit baptismatum. Fundamentum quoque, *impositionis manuum*, quia nisi quis credat quod per manus impositionem detur Spiritus sanctus ad remissionem et corroboracionem, non est fundatus; ac fundamentum etiam *resurrectionis mortuorum*, quia nisi qui credat quod resurrectio Christi facit resurrectionem mortuorum, non habet quod superædificet, et fundamentum *judicii æterni*, quia quidquid ibi statuet in æternum durabit. Quod iudicium qui non credit, non habet fundamentum. Hæc illi quos supra arguit Apostelus non integre credebant. Si enim scirent omnia in baptisate dimitti, et per impositionem manuum Spiritum sanctum dari, lex superflueret, nec præter Christum aliquid quærerent, si scirent per eum resurrecturos mortuos, et vivificandos et iudicandos. Et nota hæc sex recte dici fundamentum. Sicut enim eum qui ad doctrinam litterarum inducitur elementa oportet primum audire, sic Christianum hæc scire integre, et nil dubitare de istis sine quibus vita non aderit integra. Ideoque quicumque aliquos ad fidem convertit, prius facit pœnitere, in Deum credere, baptizari in remissionem peccatorum, confirmari per impositionem manuum, ac resurrectionem et diem iudicii præstolari. (18) Hæc igitur omnia pertinent ad initia neophytorum. Hæc omnia nisi præcesserint in fundamento, nemo potest bene operari. Et quia hæc omnia illis necessaria sunt, dicit, feramur ad perfectionem. Jacientes, dico, non rursus, id est non sicut olim, id est non ita negligenter ut olim, ut sicut prius ceciderunt, sic iterum cadant. Vel ita feramur ad perfectionem. Non rursus, id est non amplius, nisi modo, jacientes fundamentum pœnitentiæ, etc., id est ita modo jaciamus, ut amplius jacere non sit opus. Ecce in istis non solum vitam, sed etiam aliud culpatur veluti commotis et opus habentibus fundamentum constituere. Cætera non mutantur. *Et hoc*. Quasi dicat: Feramur dico ad perfectionem, et hoc *faciamus*, id est ad perfectionem feramur, *siquidem permiserit Deus*, id est si in hac vita spatium pœnitendi dederit. Ne vero quis existimet secundum vel tertium baptismum post peccatum posse fieri, et lapsos post perceptionem sacramentorum posse per baptismum renovari, subdit:

VERS. 4-15. — *Impossibile enim est eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum caeleste, et participes facti sunt Spiritus sancti, gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum virtutesque sæculi venturi, et prolapsi sunt, rursus renovari ad pœnitentiam, rursus crucifigentes semetipsos Filium Dei et*

(18) Aug., De fide et oper.

ostentui habentes. Terra enim sæpe venientem super se bibens imbrem, et germinans herbam opportunam illis a quibus colitur, accipit benedictionem a Deo; proferens autem spinas ac tribulos reproba est, et maledicto proxima, cujus consummatio in combustionem. Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora et viciniora saluti, tametsi ita loquimur. Non enim injustus Deus qui obliviscatur operis vestri et dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministratis sanctis et ministratis. Cupimus autem unumquemque vestrum eadem ostentare sollicitudinem ad expletionem spei usque in finem, ut non segnes efficiamini, verum imitatores eorum qui fide et patientia hæreditabunt promissiones. Abraham namque promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem juraret majorem, juravit per semetipsum, dicens: Nisi benedicens benedicam tibi, et multiplicans multiplicabo te. Et sic longanimiter ferens, adeptus est repromissionem.

Impossibile est. Quasi dicat: Dico feramur ad perfectionem, sed nemo putet post lapsum peccati per baptismum secundo vel tertio posse renovari. *Impossibile est enim*: non tantum difficile, ne quis in hoc diffideret, impossibile est, inquam, *eos qui semel sunt illuminati*, per fidem et baptismum et per Spiritum sanctum, et per ipsam fidem *gustaverunt*, id est quasi suavem gustum et jucundum perceperunt, *donum caeleste*, id est remissionem peccatorum in baptismo, et qui etiam *participes facti sunt Spiritus sancti*, habentes genera linguarum et alia dona, et *gustaverunt bonum Dei verbum*, id est divinitatem Christi, vel evangelicam doctrinam *nihilominus* quam vos, vel, nihilominus qui facti sunt participes Spiritus sancti, *virtutesque sæculi futuri*, scilicet gustaverunt, id est qui impassibilitatem et immortalitatem futuram spe gustaverunt. Et post hæc omnia *prolapsi sunt*, id est graviter peccando lapsi sunt, eos inquam, qui etiam hæc bona habuerunt, nedum penitus malos impossibile est, *rursus* justitia recuperata, *renovari*, per baptismum motos, scilicet *ad pœnitentiam*. [Remigius] Negat hic Apostolus iterationem baptismi, sed non excludit pœnitentiam. Et est sensus: Impossibile est eos motos ad pœnitentiam qui hoc acceperunt semel, rursus renovari, id est baptizari, id est ut baptizentur post pœnitentiam. Renovari enim est novum fieri. Novum autem facere lavacri est. Unde *Renovabitur sicut aquila juvenus tua* (Psal. CII). Hoc fit in baptismo, cujus virtus in cruce Christi constat. Unde subdit; *Rursus crucifigentes*. Quasi dicat: Illos dico, si rebaptizentur, *rursus crucifigentes Filium Dei, et ostentui habentes*, id est irrisioni. Et hoc, *sibimetipsis*, id est quantum ad seipsos. [Hieronymus]. Non enim in re crucifigunt Christum, sed similes sunt irrisoribus et crucifixoribus, quia una mors Christi unum baptisma consecravit: Quod sufficit contra omnia peccata etiam sequentia, si

pœnitentia de eis agatur, sicut illa mors sufficit ad omnia peccata tollenda. Qui vero iterat baptismum, quasi illa una mors, et unum ex ea baptisma non sufficiat, iterat et mortem, et ut ex ea iterata fiat **244** iterata remissio, quod impossibile est. Sicut enim impossibile est secundo crucifigere Christum, ita secundo per baptismum mori peccatis. Facti enim sumus per baptismum conformes similitudini mortis ejus, et consepulti ei sumus per baptismum. Proinde quia in baptismo sumus conformes morti ejus et sepulturæ, qui putat secundo baptizari, secundo, quantum ad se, Christum crucifigit; quod est eum habere ostentui. Ut enim semel mortuus est in carne, ita nos in baptismo semel peccatis morimur, non secundo vel tertio. Baptismus enim nihil aliud est quam interitus ejus qui baptizatur et resurrectio. Vel ita: Rursus crucifigentes. Et refertur ad hoc quod prædixit, *prolapsi sunt*. Quasi dicat: Impossibile est eos qui post baptismum graviter lapsi sunt rebaptizari. Propter quod debent sibi cavere, ne prolabantur et in peccatis jacentes sunt, rursus crucifigentes et ostentui habentes Filium Dei, cujus gratia contemnitur. Et hoc, sibimetipsis, id est quantum ad se. In se enim crucifigunt Filium Dei, et contumeliæ habent qui gratiam ejus vilipendentes in peccatis jacent. Et ostenditur hic ratio cur non debeant prima fide relicta in peccatum cadere. Non enim ultra possunt rebaptizari in remissionem peccatorum, et insuper contemnunt et ostentui habent Dei Filium. *Terra enim*, Quasi dicat: Impossibile est post lapsum aliquem rebaptizari, quia imbrem bibere potest, id est Christi doctrinam qua per pœnitentiam tantum fructificet, Et hoc est quod ait, terra enim, etc. Potest etiam aliter hoc capitulum intelligi, ut dicatur impossibile fore eos qui peccaverunt per pœnitentiam renovari post hanc vitam. Quasi dicat: Dico quod feremur ad perfectionem, si Deus dederit nobis spatium pœnitendi in hac vita. Et hoc recte dixi; nam in alia impossibile est per pœnitentiam renovari. Et hoc est quod ait: impossibile enim eos qui semel illuminati, et hæc quæ sequuntur, bona habuerunt, et post hæc omnia, prolapsi sunt, rursus, scilicet post hanc vitam, renovari ad, id est per pœnitentiam, quia licet hic, non ibi, ideo impossibile est eos renovari in alia vita per pœnitentiam quia impossibile est eos, rursus esse crucifigentes semetipsis Filium Dei et ostentui habentes, id est quia non possunt efficere ut valeat sibi iterum crucifixio Christi, si carnem suam crucifigerent cum vitiis et concupiscentiis; quod hic licet, non ibi; neque possunt habere Christum ostensioni, ut eum imitentur in novitate vitæ. *Terra enim*. Quasi dicat: Vere in alia vita impossibile est renovari, quia hic tantum ubi bibit imbrem. *Terra enim*. Vel ita continua. Dixerat supra feramur ad perfectionem, subdens, et hoc faciemus, nunc addit, et justum est hoc facere, quia terra, id est mens auditorum, scilicet proficiens anima, *bibens*, a simili aridæ terræ

A *imbrem*, id est doctrinam sanctam, rorem cœlorum, quod sitiendi terræ, pluunt cœli, id est prædicatores verbi veritas. Imbrem dico, *supervenientem* a Deo, *super se*, sæpe venit, quia si rara est non sufficit; si assidua, vilescit. Et imbre irragata *generans herbam*, scilicet fidem et bona opera *opportuna*, id est congruam, non solum facientibus, sed etiam *illis quibus colitur*, id est prædicatoribus illorum qui glorificabuntur, inde qui sunt cultores terræ, quia vomere spirituali arbuta criminis conscindunt, et falce verbi Dei noxia præcidunt. Vel, illis a quibus colitur, id est ipsis eisdem qui se colunt in bonis operibus imitando majores, secundum illud: *Et fecerunt fructum nativitatis* (Psal. cvi), quia partes suos qui ipsos in fide genuerunt imitantur. Terra, inquam, *bibens imbrem* et *generans herbam*, **B** *accipit benedictionem a Deo*, hic augmentum virtutum, et in futuro præmium. Aliter nisi benedictionem a Deo perciperet, non generaret lætum fructum. Et nota quia in his verbis significat illos Apostolus quibus scribit sæpe bibisse per legem et prophetas verbum cœlestis doctrinæ, et nec sic fuerunt prompti germina fidei proferre. *Proferens autem*. Quasi dicat: Terra bona accipit benedictionem. Terra autem proferens in apertum, ut videantur, *spinas*, id est peccata quæ pungunt, *ac tribulos*, id est graviora peccata quæ acutius pungunt, id est mens vitio suo ad mala secunda, *reproba*, id est reprobata est a Deo, *maledicto*, id est damnationi *proxima*. Nondum incidit in maledictionem, sed etiam proxima est et adhuc licet reverti. *Cujus consummatio*, id est finis, si perseverat, **C** *in combustione æterni judicii vel incendii*. *Confidimus autem*, Quasi dicat: Duriter vos increpui et terrui, sed, o *dilectissimi*, *confidimus de vobis*, quia talis affectionis estis, *meliora* quam combustionem, *et vicina* salutem quam sint spinæ et tribuli, *tametsi ita loquamur dure*, terrendo et increpando, quasi non dicimus hæc putando vos esse tales, scilicet spinis plenos, sed timendo ne tales sitis. Terreo verbis ne ipsa re doleatis. Et nota quod ait, *confidimus de vobis*, quia enim de præsentis non habet unde laudet; de spe futurorum eos attollit, ad quam per præterita allicit et recreat animos eorum, et confortat antiqua eis in mentem revocans; et facit eos non existimare Deum oblitum bonorum quæ fecerunt. Unde subdit: *Non enim*. Quasi dicat: Ideo de vobis *confidimus* quia olim multa bona operati estis, pro quibus, si pœnitetis, de malis benefaciet Deus vobis. Sicut enim priora bona persequentia mala mortua fuerunt, et irrita facta, ita ipsa eadem per pœnitentiam, et alia bona sequentia mala reviviscent. Et hoc est quod ait: *Non enim injustus est Deus ut obliviscatur vestri operis* boni et *dilectionis quam ostendistis*, scilicet ex qua bona opera illa fecistis. Et hæc omnia fecistis, *in nomine ipsius*, id est ad honorem Dei. [Chrysost.] Et recte dixi operis, quia *ministrastis* olim adhuc *ministrastis sanctis*, hoc est opus quod dixi magna testificatus est. Tria enim

bona commendat in eis, scilicet quod omnia sua fecerunt communia sanctis, ecce opus; et hoc ex dilectione fecerunt quæ informat actiones, ecce alacritas; et hoc ad gloriam Dei, ecce recta et pura intentio. Ecce triplex bonum, *Cupimus autem*. Quasi dicat: Per præterita vos laudo. De futuro autem bonum vobis cupio. Et hoc est, *cupimus autem unumquemque vestrum ostentare*, id est frequenter ostendere, *usque in finem vitæ vestræ eandem sollicitudinem*, ministrandi sanctis. Et hoc *ad expletionem spei*, id est ut in futuro compleatur in vobis quod modo speratis. Multam dilectionem erga illos ostendit, et eandem circa singulos curam demonstrat, et majorum enim et minorum curam similiter gerit, et omnes diligit. Ita cupimus vos ostentare sollicitudinem. *Ut non segnes efficiamini in hac sollicitudine, verum imitatores eorum*, scilicet sanctorum, qui non per genus, sed per *fidem et patientiam*, id est merito fidei et patientiæ, *hæreditabunt*, id est hæreditate possidebunt *promissiones*, id est promissam sæpe beatitudinem. Et quasi aliquis quæreret: An sunt factæ promissiones? Respondet. Et factas esse, et quæ sint, dicens: *Abrahæ namque*, etc. Sciebat placere Judæis promissiones patrum memorari. Unde modo his laudibus extollit eos quos supra obduratorum exemplo terruit, In hoc maxime Abraham elegit, cujus filii sunt, si credunt. [Hieron.] Quasi dicat: Et vere facta est promissio, *Abrahæ namque promittens Deus juravit per semetipsum*, ideo per se, *quoniam neminem habuit majorem se per quem juraret*. Juravit, inquam, dicens, o Abraham, *nisi hic benedicens benedicam te*, incremento virtutum, *et multiplicans multiplicabo te*, in futura beatitudine magnitudine gloriæ, aposiopesis est hic, defectio. Quasi dicat: Si hoc non fecero, non mihi credatur de aliquo. Vel ita distingue, benedicens benedicam te, scilicet assidue in his qui sunt stellæ, et multiplicans multiplicabo te, sine fine, in his qui sunt arena. *Et sic Abraham certus, longanimitè ferens*, id est inter multa adversa diu patienter exspectans, tandem *adeptus est repromissionem*, id est sæpe promissam benedictionem, id est æternam beatitudinem. Ecce hic tria dicuntur, scilicet promissio facta Abrahæ, et per juramentum firmata, et in Abraham jam impleta.

VERS. 16-20. — *Homines enim per majorem sui jurant, et omnis controversiæ eorum finis ad confirmationem, est juramentum. In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum, ut per duas res immobiles quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam, et incedentem usque ad interiora velaminis, ubi præcursor pro nobis introiit. Jesus secundum ordinem Melchisedech pontifex factus in æternum.*

(19) August., in psalmo ciii.

A Homines enim. Quasi dicat: Ideo juravit Deus quia *homines jurant*, jurando enim humanæ condescendit infirmitati, et ideo per se cum majorem non habuit, quia homines per majorem jurant. Et hoc est quod ait; Ideo juravit Dominus per se quia *homines jurant per majores sui*, id est per Deum qui solus verax est ex se. *Et finis omnis controversiæ*, id est altercationis, *eorum est juramentum*, valens ad confirmationem alterius partis. Si autem homini qui mendax est per juramentum creditur, quanto magis Deo credendum est, qui mentiri non potest? *In quo*, id est propter quod scilicet quia sic inter homines est, *deus volens ostendere abundantius hæredibus pollicitationis suæ*, id est his qui liberaturi erant quod promittebatur *immobilitatem consilii sui*, quod erat de salvandis per gratiam suam electis: quod recte dicitur consilium Dei, quia vix aliquis novit per fidem Christi salvari homines. Volens, inquam. Hoc *interposuit*, inter promissionem et impletionem, *jusjurandum* condescendens consuetudini hominum, ut certos faceret. Et nota quod ait, abundantius, abundanter enim ostendit per promissionem immobilitatem consilii sui, scilicet abundantius per juramentum interposuit. Juramentum, dico, *ut per duas res immobiles*, id est per promissionem et juramentum, in *quibus impossibile est Deum mentiri habeamus*, in procellis tentationum, *fortissimum solatium*, scilicet quod in omni adversitate nos faciat fortes, volentes ad horam pati ut in æternum regnemus. Qui in adversis confugimus *ad tenendam spem*, non pro adversis deferendam. [Ambrosius] Fugit ille ad spem qui spe beatitudinis tribulationes spernit. Spem dico, jam *propositam* nobis in Abraham et impletam. Vel, proprio, id est omnibus oblatam, *quam spem habemus sicut anchoram animæ* Sicut enim anchora navem, sic spes tenet animam: non emergatur in salo hujus mundi consentiendo iniquitati. (19) Si ergo videris fluctuare in mari isto, noli abrumpi ab anchora, antequam intres in portum. Fluctuat navis in anchoris, sed non longe a terra projicitur, nec in æternum fluctuabit, etsi ad tempus fluctuet. Anchora ergo animæ spes est. Unde ait: Quam habemus sicut anchoram animæ tutam, quæ tribulationum impulsu non destruat, *ac firmam*, quæ nec etiam titubet, *et incedentem* id est nos incedere facientem, quia introducit nos in rem, id est *usque ad interiora velaminis*, id est ad interioram et velatam beatitudinem quam nemo vidit, sicut est in hac vita. *Ubi*, id est in quæ interiora, *præcursor Jesus introiit pro nobis* introducendis: et ita patet nos posse sequi. Ad hoc enim ipse præcurrit ut nos sequamur qui benedicatur cursor, quia nulla culpa eum impedivit, secundum illud: *Exsultavit ut gigas ad currendam viam* (Psal. xviii). Et alibi: *In via peccatorum non stetit* (Psal. i). Et præcursor, quia ante nos, et pro nobis cucurrit

Ipse, dico, *factus pontifex in æternum secundum ordinem Melchisedech*, non secundum ordinem Aaron. Unde oportet Christianos, quorum est pontifex, superiores esse Judæis, quantum distat inter Christum et Aaron, et melius sacrificium habere, scilicet rationale obsequium quod ducit in cælum; non pecudes, vel boves; non sanguinem et adipem, quæ secundum carnem offeruntur, sed pro eis introducendum et rationale obsequium. Quid autem est rationale obsequium? Quod per animam et spiritum offertur, ut sunt virtutes. *Spiritus enim Deus est, et eos qui adorant eum in spiritu et veritate adorare oportet* (Joan. iv). Ecce qualiter sacrificiis placatur Deus, hæc igitur offeramus; illa quidem divitiarum sunt et divitum, hæc autem virtutes; illa extrinsecus, ista intrinsecus: illa quilibet operari potest, hæc autem pauci. Quanto enim melior est pecore homo, tanto hoc sacrificium illis. Hic enim animam tuam in sacrificium offers, ibi pecora offerebantur.

CAPUT VII.

VERB. 1-3. — *Hic enim Melchisedech, rex Salem sacerdos Dei summi, qui obviavit Abrabæ regresso a cæde regum, et benedixit ei. Cui et decimas omnium divisit Abraham: primum quidem qui interpretatur rex justitiæ, deinde autem et rex Salem quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum.*

Hic autem, etc. Interpositis multis de correctione eorum illum grandem sermonem de sacrificio Christi, quem superius teligit, jam hic incipit exsequi, ostendens quomodo Jesus sacerdos sit secundum ordinem Melchisedech, usque ibi: *assimilatus autem Filio*. Quasi dicat: Benedico quod Christus est sacerdos secundum ordinem Melchisedech. Hic enim Melchisedech fuit rex Salem et sacerdos Dei summi, scilicet qui non per hominem, sed per Deum constitutus est, *qui obviavit Abrabæ, regresso a cæde regum*. Sicut in Genesi legitur, quatuor reges adversus quinque pugnaverunt, eosque vicerunt: sub quinque degebat Lot, et captus a quatuor. Quod cum audisset Abraham cum cccxviii vernaculis persecutus est eos atque percussit, reduxit Lot et omnem substantiam quam ceperant. Huic igitur Abrabæ redeunti occurrit Melchisedech, *et benedixit ei Abrabæ. Cui Melchisedech et Abraham decimas omnium*, non dico, dedit, sed *divisit*, quia de præcipuis donavit. [Hieronymus] Tradunt Hebræi istum Melchisedech fuisse Sem filium Noe. Et quando Abraham natus est, ccc nonaginta annos habuisse, et Abrabæ ut nepoti obviasset, et panem in refectorem ejus et suorum protulisse, et ut sacerdotem Dei decimas accepisse. Salem plerique dicunt fuisse Jerusalem, sed fuit oppidum regionis Sichem, quod et hodie Salem dicitur, ubi ex magnitudine ruinarum palatium Melchisedech ostenditur. Unde in Evangelio: *Erat Joannes baptizans in Ennon, juxta Salem* (Joan. iii). Et iste quidem primum, dicitur est Melchisedech, quod interpretatur rex justitiæ. Melchos

A enim vel Melchi, dicitur rex; Sedech, justus vel justitia; inde Melchisedech, id est rex justitiæ. *Deinde autem* dicitur est rex Salem quod est rex pacis, Salem enim interpretatur pax. Ipse, dico, ens sine patre et sine matre: non quod non habuit, sed quia Scriptura provide non memorat in figura Christi: *Sine genealogia*, id est non habens prolem, *neque habens initium dierum*, quod Scriptura dicat, *neque finem vitæ*, Scriptura in figura Christi subtrahente. [Chrysostum.] Ideo ergo hoc dicitur non habere, quia non est scriptum illa habuisse. In omnibus autem his præmissis *assimilatus est Filio Dei*. Et quomodo? Attendamus. [Remigius] Dicitur est Melchisedech, Melchisedech dicitur rex justitiæ. Hic est Christus qui filios per justitiam regit inter procellas sæculi, similiter rex Salem, id est pacis, Christus est, quia quos hic in justitia regit, in pace æterna regere non desinit. Ipse etiam est sacerdos Dei summi qui se in ara crucis obtulit. Ipse etiam obviavit Abrabæ regresso a cæde regum, id est obviat et occurrit dando gratiam cuique fideli. Post cædem quatuor principalium vitiorum quatuor virtutibus oppositorum, quæ per quinque sensus subintrant et dominantur, sicut quatuor reges per quinque victos vincuntur Lot tenebant, et benedicit ei, scilicet fideli dando incrementum fidei et boni operis. Dat etiam panem et vinum, id est corpus et sanguinem suum quo pasti a præteritis mundantur et in futurum confortantur. Cui Abraham, id est fidelis dat decimas omnium, id est omnem perfectionem suam ei attribuit. Item diligenter attende quæ sequuntur quomodo Christo conveniat. [Chrysost.] Primum, quidem dicitur est Melchisedech, id est rex justitiæ. Hoc vere Christus qui justos facit et regit. Deinde autem rex Salem, id est rex pacis. Et hoc vere Christus qui pacificavit quæ in cælo et quæ in terra sunt. Quis homo est rex justitiæ et pacis, nisi Christus? Nullus. Item, nota prius dicitur rex justitiæ post rex pacis, quia Christus regit prius suos hic in justitia; post in futuro reget eos in pace æterna. Ipse est etiam sine patre secundum carnem, et sine matre secundum deitatem; et sine genealogia, quia filios carnis non habuit, neque habens initium, neque finem; et in his omnibus similitudo est hujus et illius. [Ambrosius] Et si ergo omnes patriarchæ et prophetæ fuerunt figura Christi, Melchisedech tamen specialius, quia non de genere Judæorum, ut quidam dicunt, præcessit in typum sacerdotii Christi qui dicitur sacerdos secundum ordinem Melchisedech multis modis, quia solus rex et sacerdos fuit, et ante circumcisionem functus sacerdotio, ut non gentes a Judæis, sed Judæi a gentibus sacerdotium acciperent. Et non fuit unctus oleo visibili, ut Moyses instituit, sed oleo exsultationis et puritate fidei, nec animalia immolavit, sed pane et vino Christi sacerdotium dedicavit. Non vere sine patre et matre cum Christus, secundum duas naturas, et Patrem habuit et matrem, sed quia in Genesi inducitur subito occurrisse Abrabæ, et. nec ante nec post genealogia

ejus invenitur vel nomen : hujus autem exemplo affirmat Apostolus quod sacerdotium Aaron et principium habuit et finem, sed Ecclesiæ sacerdotium, et in præteritum, et in futurum sit æternum, quia nec alius præcessit ante Melchisedech, nec post Christum succedet, vel post Christum, nec olim successit, nec in futuro succedet alius. In omnibus autem assimilatus est Filio Dei, *manet sacerdos in æternum* vel in perpetuum, quia Scriptura obtinet quod alius ei successisset. Vel mystice per eum loquitur de sacerdotio Christi. Manet ergo sacerdos in æternum, non in se, sed in Christo, id est sacerdotium ejus in Christo et in Ecclesia durat in æternum, quia non alius ei succedit ut Levitico.

VERS. 4-10. — *Intuemini autem quantus sit hic, cui et decimas dedit de præcipuis Abraham patriarcha. Et quidem de filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere a populo secundum legem, id est a fratribus suis, quanquam et ipsi exierint de lumbis Abraham. Cujus autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham: Et hunc qui habebat repromissiones, benedixit. Sine ulla autem contradictione, quod minus est a meliore benedicitur. Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt: ibi autem contestatur, quia vivit. Et ut ita dictum sit, per Abraham et Levi qui decimas accepit, decimatus est. Adhuc enim in lumbis patris erat, quando obviavit ei Melchisedech.*

Intuemini autem. Commemoratis quibusdam quibus assimilatur Melchisedech Dei Filio, id est Christo, adhuc immoratur in commendanda dignitate ipsius et excellentia sacerdotii ejus, præferens eum ipsi Abraham patri omnium et omnibus Levitis. Quasi dicat: Talis fuit Melchisedech. Intuemini autem, etiam ex factis *quantus sit hic*, id est Melchisedech, *cui Abraham patriarcha*, id est princeps patrum nostrorum *decimas dedit*, tanquam minor majori. Et hoc de præcipuis suis, hoc est propter quod superius dixit divisit. [Ambrosius] Ecce hic Melchisedech præfertur Abraham quem Judæi extollunt, de quo gloriantur quem Christo Judæi præponere voluerant, dicentes: *Nunquid tu major es patre nostro Abraham, etc.* (Joan. viii). Et quidem hic præfertur cum Levitis. Quasi dicat: Hoc modo intuemini *quantus sit*. *Et*, id est quia, *aliqui quidem de filiis Levi accipientes sacerdotium*. Aliter enim non audent sumere, non dico sumunt decimas, sed *habent mandatum* in lege, sine cujus auctoritate nunquam præsumerent *sumere decimas*, non ab aliquo summo viro vel alieno, sed *a populo humili*, sibi carnis conjunctione conjuncto, *id est a fratribus suis*, in quibus melius licet confidere, sumere, dico, nec absoluta licentia, sed *secundum legem*, id est non aliter quam præcepit lex. Hic autem secundum nullam legem accepit a patriarcha, cum esset alienigena et in hoc dignior. Quanquam. Quasi dicat: In hoc quod sumunt decimas præsent, *quanquam et ipsi exierunt de lumbis Abraham*, id est pares sint in genere. [Chrysost.] Tanta est quippe (20) Aug., super Joannem

sacerdotii excellentia, ut etiam similes genere eumdem habentes progenitorem, multo amplius digniores sint fratribus suis. Unde Abraham patriarcha incircumciso alienigenæ decimas non dedisset, nisi excellentior esset. In quo et isti Levitici sacerdotes decimas non dedisset solvere, quia decimati sunt in eo. *Cujus autem*. Quasi dicat: Filii Levi a fratribus accipiunt, sed Melchisedech, *cujus generatio non annumeratur in eis*, id est in Judæis, Quasi dicat: Qui erat alienigena absque mandato. sua auctoritate *sumpsit decimas*, quasi excellentior *ab Abraham*, patriarcha, *et benedixit hunc*, scilicet Abraham tam magnum *qui habebat*, id est cui factæ sunt *repromissiones gentium* in suo semine benedicendarum. Quasi dicat: Benedixit eum etiam tempore majoris dignitatis. Benedixit, dico, *sine ulla jam contradictione*. Quod minus est benedicitur a majori. Proinde typus Christi melior est promissiones habente, quia hoc videtur minus quod benedicitur ab aliquo ex communi omnium judicio, et sine ulla contradictione. Etsi ergo in acceptione decimarum contradicitur, quod non ideo sit major quia filii Levi accipiunt a fratribus, hic tamen non potest contradici.

Et hic. Quasi dicat: Hoc etiam modo intuemini dignitatem in Melchisedech. *Et*, id est quia, *hic quidem*, id est in sacerdotio Levitico, *homines morientes accipiunt decimas*. Ibi autem, ubi agitur de Melchisedech, Scriptura contestatur, id est mecum testatur. Vel, contestatur, id est idem in multis locis testatur, scilicet quia vivit, quia de morte ejus nihil dicit in figura Christi. Gerebat enim typum pontificis nostri cujus excellentia potestatis per illius similitudinem ostenditur. Per Melchisedech enim in quo rei futuræ figura præcessit decernitur sacerdotium Christi a sacerdotio Levi, in cujus Christi figura dicitur quod Melchisedech vivit. (20). Unde dicitur Christus *sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* (Psal. cix), qui seipsum obtulit, non ex aliqua necessitate, sed ex voluntate propriæ potestatis. *Et ut ita*: [Ambrosius] Quasi dicat: Hoc etiam modo dignior est Melchisedech quam Levi. Etiam, id est quia *Levi*, id est Leviticus ordo, *qui a fratribus decimas accipit decimatus est*, id est decimas dedit Melchisedech. Et hoc per Abraham, quasi per materiale causam, *ut dictum sit*, per quemdam, scilicet tropum, id est figuram loquendi, non enim proprie in sua persona Levi decimas dedit scilicet circumciscus sacerdos incircumciso. *Adhuc enim*. Quasi dicat: Benedixi per Abraham. *Adhuc enim*, scilicet quando Abraham decimas dedit, *erat Levi in lumbis patris*, scilicet Abraham, *quando Melchisedech occurrit*, vel *obviavit ei*, scilicet patri Levi, id est Abraham, et ideo in eo decimatus. Sicut enim Adam peccante qui in lumbis ejus erant decimati sunt, sed hoc non sequitur in Christo, licet in lumbis Adæ et Abraham fuerit, quia non secundum concupiscentiam carnis inde descendit. Cum ergo Levi et Christus secundum car-

nem essent, in lumbis Abrahæ, quando decimatus est, ideo pariter decimali non sunt, quia secundum aliquem modum non erat ibi Christus quo erat ibi Levi, secundum rationem quippe illam seminalem ibi fuit Levi. Qua ratione per concubitum venturus erat in matrem secundum quam rationem non ibi erat corpus Christi, quamvis secundum ipsam ibi fuerit Mariæ caro, Levi secundum concupiscentiam carnalem, Christus autem secundum substantiam corporalem inde venturus erat. Cum enim sit in semine, et visibilis corpulentia, et insensibilis ratio utrumque cucurrit ex Abraham, vel etiam ex ipso Adam usque ad corpus Mariæ, quia et ipsum eo modo conceptum est et exortum est: Christus autem visibilem carnis substantiam in carne Virginis sumpsit. Ratio vero conceptionis ejus non a semine virili, sed longe aliter ac desuper venit. Proinde secundum hoc quod de matre accepit, etiam in lumbis Abrahæ fuit. Ille est ergo decimatus in Abraham qui sic fuit in lumbis ejus, sicut in lumbis sui patris etiam ipse Abraham fuit, id est qui sic est natus de patre Abraham, sicut de suo patre natus est Abraham per legem, scilicet in membris repugnantem legi mentis et invisibilem concupiscentiam, quamvis eam casta et bona jura nuptiarum non sinant valere, nisi quantum ex ea possunt generi substituendo prospicere. Ille autem non ibi decimatus est cujus caro inde non fervorem vulneris, sed materiam medicaminis traxit. Nam cum ipsa decimatio ad præsignandum medicinam pertinuerit, illud in Abrahæ carne decimabitur, quod curabatur, non illud unde curabatur. Eadem enim caro Abrahæ vel ipsius primi hominis simul habebat, et vulnus prævaricationis, et medicamentum vulneris. Vulnus prævaricationis in lege membrorum repugnante legi mentis quæ per omnem inde propagatam carnem seminali ratione quasi transcribitur. Medicamentum autem vulneris in eo quod inde opere concupiscentiali in sola materia corporali per divinam conceptionis fornicationisque rationem de Virgine assumptus est.

VERS. 11-17—*Si ergo consummatio per sacerdotium Leviticum erat (populus enim sub ipso legem accepit), quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech alium surgere sacerdotem, et non secundum ordinem Aaron dici? Translato enim sacerdotio, necesse est ut et legis translatio fiat. In quo enim hæc dicuntur de alia tribu est, de qua nullus altario præsto fuit. Manifestum est enim quod ex Juda ortus sit Dominus noster, in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est. Et amplius adhuc manifestum est, si secundum similitudinem Melchisedech, exurgat alius sacerdos, qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum virtutem vitæ insolubilis. Contestatur enim, quoniam tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.*

Si ergo, etc. Prætulit hactenus sacerdotium Christi, quod est secundum ordinem Melchisedech,

A Levitico nunc addit, scilicet quod sacerdotium Christi Leviticum destruit, quo destructo necessario etiam destruitur lex, quia sub illo data est. Quasi dicat: Quia Christus est sacerdos secundum ordinem Melchisedech. Et hoc sacerdotium præest Levitico. Ergo, si potes, o Judææ, solve hoc *si consummatio*, id est perfectio, *erat per sacerdotium Leviticum*, quia Aaron de Levi fuit. Quid adhuc, postquam consummaret *necessarium fuit*, dici a David propheta alium, secundum ritum et secundum tribum, *sacerdotem*, qui a peccato liberaret, quod non isti, *surgere secundum ordinem Melchisedech*. Hoc non diceretur, si illud melius esset, et *non dicit secundum ordinem Aaron*, in aliquo? hoc addidit ne utrumque tenere putés. Quasi dicat: Si leviticum sacerdotium consummabit, frustra surget alius secundum ordinem Melchisedech, sed surgit alius quod ibi notatur: *translato enim sacerdotio*. Et quod alius surgat subsequenter probat, et per tribum, et per ritum, per tribum ibi: *In quo enim hæc dicuntur*; per ritum ibi: *Et amplius adhuc manifestum est*, et sic constat alium surgere. Ergo illud non consummabat. Insiste litteræ, *translato*. Quasi dicat: Si Leviticum sacerdotium consummaret, frustra alius surget sacerdos. Sed surgit alius, transfertur enim sacerdotium. Et *translato sacerdotio necesse est ut legis translatio fiat*, quia enim simul ad eodem, et sub eadem sponsione utraque data sunt, quod de uno dicitur, necesse est de altero intelligatur, et merito translato sacerdotio transfertur lex. Populus enim accepit legem sub ipso sacerdotio, quia in manu sacerdotis est lex, et per eum impletur lex quæ dicitur consummare. Vel ita potest legi. Si ergo. [Chrysost.] De Melchisedech ostendit quanto melior esset Abraham, et multam differentiam prædicavit. [Ambrosius] His jam incipit Veteris et Novi Testamenti differentias dare, quia illud imperfectum est, hoc autem perfectum et recta via progreditur, ostendens quia melius est sacerdotium secundum ordinem Melchisedech Levitico [Chrys.] Quasi dicat: Quia Christus est secundum ordinem Melchisedech, ergo, responde, o Judææ, si consummatio, id est perfectio, est per sacerdotium Leviticum, quod utique deberet esse. Populus enim sub ipso accepit legem, quidem adhuc necessarium, fuit dici a propheta alium surgere secundum ordinem Melchisedech, et non secundum ordinem Aaron. [Ambrosius] Quasi dicat: Non fuit necessarium. Translato enim. Quasi dicat: Dico quod populus sub sacerdotio legem accepit. [Chrysost.] Si ergo translatio est sacerdotii necessario legis, non potest enim sacerdos sine testamento, et lege, et præceptis esse. Transeundum ergo est a lege ad Evangelium. Et hoc est quod ait: Translato enim. Quasi dicat: Ideo dico legem sub sacerdotio datam, quia sic noto, quod translato sacerdotio, id est destructo, necesse est ut et legis fiat translatio, id est ut lex destruat, quæ non nisi sub eo. [Hieron.] Hæc translatio sacerdotii præfigurata fuit in Samuele, qui

247 cum non esset de tribu Levitica, sed de tribu Ephraim, electus est sacerdos a Domino, reprobatis filii Heli, Domino dicente : Qui honoraverit, me honorabo eum ; et qui me inhonoraverit, inhonorus erit. *In quo enim*, etc. Quasi dicat : Vere transfertur sacerdotium, surgit alius, quod idem est dicere, quia et per ritum et per Tribum. Primum de tribu ostendit, postea de ritu. Quasi dicat : Vere secundum cibum aliud surgit. Christus enim in quo, id est in cujus consideratione hæc dicuntur, scilicet. Tu es sacerdos in æternum, etc. De alia tribu est, non de tribu Levi. De qua alia nullus præsto fuit altario, id est accessit ad ministerium altaris. Et vere de alia manifestum est enim quod Dominus noster, scilicet Christus ortus sit ex Juda, de tribu ad tribum. Translatum est sacerdotium de sacerdotali ad regalem, ut eadem sit sacerdotalis et regalis, ut fuit Melchisedech rex et sacerdos. Et intueri mysterium. [Chrysost.] Primum fuit regalis, postea sacerdotalis facta est, sic Christus rex erat semper. Sacerdos autem factus est quando carnem suscepit, quando sacrificium obtulit. *In qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est*, ut de ea aliquis esset sacerdos. Et amplius quam per tribum adhuc manifestatum est, quod transfertur sacerdotium, et surgit alius. Hæc est enim firmior probatio per ritum, quia si tribus in Samuele mutata erat, non tamen ritus. Et vere manifestum est, si, id est quia, alius sacerdos exsurgit secundum similitudinem id est ritum Melchisedech. Ut enim ille panem et vinum obtulit Abraham, ita hic discipulis in eisdem speciebus carnem et sanguinem dedit. Exsurgit alius, dico, qui, alius non est factus, sacerdos secundum legem carnalis mandati, id est secundum præceptum legis, quæ lex solummodo mandabat, et promittebat carnalia secundum virtutem vitæ insolubilis, id est secundum deitatem quæ in eo est per quam dat vitam æternam suis, sicut placuit deitati. Vel ita : non est factus sacerdos secundum legem carnalis mandati, id est secundum carnalem intellectum legis, ut faceret secundum carnales observantias, sed secundum virtutem vitæ insolubilis, id est secundum spiritualement intellectum in ipsius legis, quæ exsequentes vitam habent æternam. [Ambrosius] Ecce distat inter sacerdotium et sacerdotium : illud carnalé, hoc spirituale ; illud temporale, hoc æternum. *Contestatur autem*, quod secundum ordinem Melchisedech sit sacerdos, probat auctoritas. Contestatur enim, David mecum, vel cum aliis multis Scripturis quod Christus est sacerdos secundum ordinem Melchisedech, sed fidelius ponit ipsa verba David, dicens : *Quoniam tu es*. Quasi dicat : Vere contestatur, quoniam, dicit, *tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*. Vel ita benedixi secundum virtutem vitæ insolubilis. Contestatur enim, Deus pater jurejurando de filio, quoniam dicit de eo : Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.

(21) August., in epista ad Hieron

A VERS. 18.-27. — *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem ejus et inutilitatem. Nihil enim ad perfectum adduxit lex. Introductio vero melioris spei per quam proximamus ad Deum. Et quantum est, non sine jurejurando. Alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt. hic autem cum jurejurando, per eum qui dixit ad illum : Juravit Dominus et non pœnitebit. Tu es sacerdos in æternum. In tantum melioris testamenti sponsor factus est Jesus. Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes : idcirco quod morte prohiberentur permanere. Hic autem eo quod maneat in æternum sempiternum habet sacerdotium. Unde et salvare in perpetuum potest accedens per semetipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis. Talis enim decebat ut nobis esset pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, et excelsior cælis, factus. Qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum sacerdotes prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi. Hoc enim fecit semet se offerendo.*

Reprobatio quidem Ostendit sacerdotium esse translatum ex tribu et ritu, pro quo constat legem quoque esse translata. Sed quia forte ad transferendæ legis demonstrationem sacerdotii translatio sufficere non videretur, supponit hic causam, quæ omnium hominum animis satisfacit, si causam alicujus rei cognoverint. Ostendit enim quare Vetus Testamentum sit destructum, cum Deus illud dederit, et novum substitutum ; quia ; scilicet tempore sui status, illud fuit infirmum, et nunc prorsus inutile. Hoc autem perficit quod valet ad laudem novi sacerdotis. Ait itaque sic : *Reprobatio quidem fit, ut sit locus gratiæ, præcedentis mandati*, id est veteris legis. Et bene ait præcedentis, quia aliud debet sequi. Reprobatio fit, dico et non dico propter malignitatem ejus, nec propter malitiam, sicut hæretici insurgentes mihi imponunt ; sed *propter infirmitatem ejus* quam habuit dum stetit, quia etsi aliquid tunc fecit, non plene justificavit ; *et inutilitatem*. quam modo habet. Non solum enim infirma, sed etiam damnata est. Nec si teneatur, [Augustinus] quia post adventum Christi inutile erat fieri ea quæ olim fiebant, ut hæc prædicerent. (21) Circumcisio enim, etc., hujusmodi priori populo per Testamentum Vetus divinitus data sunt ad significationem futurorum, quæ per Christum oportebat impleri, quibus advenientibus remanserunt illa Christianis tantum legenda ad intelligentiam præmissæ prophetiæ, non autem necessario facienda. Quasi dicat : Adhuc expectandum esset ut veniret relatio Dei quæ his significabatur esse ventura. Proinde nunc quisquis Christianorum similiter ea celebrare voluerit, quasi sopitos cineres eruens, non erit pius deductor, vel bajulus corporis, sed impius sepulturæ violator. *Nihil enim*. Quasi dicat : Vere infirmata fuit lex, Tunc nihil ad perfectum adduxit lex, id est ne-

minem in justificatione perfecit, et si enim tunc aliqui perfecti fuerunt, non tamen ex ea, vel per eam, sed per fidem venturi. *Introductio vero.* Quasi dicat: Illa reprobatur. *Introductio vero* fit per prædictum pontificem; *melioris spei* id est melioris legis per quam speratur gloria æterna. Ibi enim sperabantur temporalia, hic cælum. *Per quam spem proximamus ad Deum.* Et quantum est hoc? pertinet ad commendationem novi sacerdotis, decus ordinationis qualitate hic agitur. Quasi dicat: per multa eum commendavimus. Et adhuc aliud dico. Et quantum est hoc, scilicet quod *non sine jurejurando*, Jesus factus est sacerdos? *Alii quidem*, id est Levitici. Quasi dicat: Quandoque mutandi *sine jurejurando facti sunt sacerdotes.* *Hic autem*, id est Jesus factus est sacerdos, *cum jurejurando facto per eum*, scilicet per Deum Patrem, *qui dixit ad illum*, scilicet Jesum, hoc, scilicet dixit: *Tu es sacerdos in æternum.* Et quod in æternum, *juravi Dominus.* Hoc dixit propheta, id est inconcussa veritate firmavit. *Et non penitebit eum.* Et hoc item dixit, id est non mutabit factum. *In tantum*, etc. Ex laude sacerdotis infert commendationem legis, dicens: *In tantum*, id est per hæc quæ tanta sunt, scilicet quod cum jurando factus est sacerdos, et quod per eum approximamus ad Deum. Certum est quod Jesus factus est sponsor, id est assertor *melioris Testamenti* quam sit vetus. Ut enim sacerdotium Christi præest Levitico, ita et lex ejus præest veteri. Melius est ergo Novum Testamentum quam Vetus, quia meliora, id est lex ejus præest Veteri. Melius est ergo novum Testamentum quam Vetus, quia meliora, id est æterna promittit, Vetus temporalia.

Et alii. Hoc iterum modo dignior est Jesus. *Et*, id est quia, *alii quidem*, id est Levitici, *plures facti sunt sacerdotes* secundum legem, *idcirco quod morte prohiberentur permanere*, in vita. *Hic autem* id est Jesus, *eo quod permaneat in æternum sempiternum habet sacerdotium*; [Ambrosius] et sicut ille permanet, ita et lex quam attulit, in qua est vera remissio et perpetua gratia. Quod quia vetus lex non potuit, exclusa est; quod autem permanet in æternum, ostendit ex pontifice; quia unus est quod non esset, nisi esset immortalis: sicut in lege multi erant, quia mortales. *Unde* scilicet quia manens sempiternum habet sacerdotium, et *salvare in perpetuum potest accedens*, vel accedentes. Ostenso quod per sacerdotium Christi, vetus sacerdotium destruitur et lex, commendat actum ipsius deprimendo per contrariam operationem veteris sacrificii. Quasi dicat: Salvare potest in perpetuum. Ipse, dico, *accedens ad Deum*, non per alium pontificem, nec per alienas hostias, [Chrysost.] *sed per semetipsum* sacerdotem et hostiam. Jesus ipse accedit ad Deum per se vivam hostiam, vel secundum aliam litteram, potest salvare quos? Accedentes ad Deum, non per alium, sed *per semetipsum* secundum quod ipse ait: *Nemo venit ad Patrem, nisi per me* (Joan. xiv.) ideo

potest salvare, quia est semper vivens, quod non alii ad interpellandum pro nobis representatione sui. Ex ea natura qua pontifex est, in humana quam cælis intulit, interpellat pro nobis *Talis enim.* Quasi dicat: Dico quod per se est accedens ad Deum, et merito. Est enim *sanctus* interius positione virtutum et mente, *innocens* manibus quantum ad proximum, et *impollutus* corpore per remotionem malorum, et non modo est impollutus, sed etiam *segregatus a peccatoribus*, id est immunis ab omni peccato, quia semper sine peccato. Vel segregatus a peccatoribus, id est a prioribus sacerdotibus, quibus dissimilis est, et *factus est excelsior cælis*, id est in omni cælesti creatura, quia eum omnes angeli adorant, et *decebat ut talis pontifex esset nobis*, filiis; servi alios pontifices habuerunt. *Qui*, cum talis sit, non habet *quotidie necessitatem*, non quod aliquando egerat, sed hoc dicit ut removeat, quod legalibus sacerdotibus convenit. Non habet necessitatem, dico, *prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi, quemadmodum* facit Levitici qui tantum istius figura fuerunt, qui non hanc habuit necessitatem sacerdos incommutabilis. *Hoc enim*, 248 Quasi dicat: Vere non habet necessitatem hunc. *Hoc enim*, id est offerre fecit, offerendo seipsum non pro suis, sed pro populi delictis. Et hoc *semel*, quia sufficit omnibus una oblatio, et non est opus iterari. [Ambrosius.] Adeo enim magnum est sacrificium, quod licet unum et semel oblatum sit, tamen sufficit ad æternitatem.

CAPUT VIII.

VERS. 1-7. — *Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes, sermo autem jurisjurandi qui post legem est, Filium in æternum perfectum, Capitulum autem super ea quæ dicuntur. Talem habemus pontificem, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cælis, sanctorum minister, et tabernaculi veri, quod fixit Deus, et non homo. Omnis enim pontifex ad offerendum munera, et hostias constituitur. Unde necesse est hunc habere aliquid quod offerat. Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos, cum essent qui offerrent secundum legem munera, qui exemplari et umbræ deserviunt cælestium, sicut responsum est Moysi cum consummaret tabernaculum. Vide, inquit, omnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte. Nunc autem melius sortitus est ministerium quanto et melioris Testamenti mediator est, quod in melioribus repositionibus sancitum est. Nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundi locus inquireretur.*

Lex enim. Quasi dicat: Levitici sacerdotes habent necessitatem quotidie et non Christus. Et recte, quia illi infirmi, hic autem semel sufficit, quia Filius perfectus. Et hoc est: *Lex enim constituit homines sacerdotes habentes infirmitatem* peccandi et moriendi, et ideo pro se offerebant. *Sermo autem jurisjurandi qui post legem dictus est* per David, constituit sacerdotem duraturum in æternum ipsum *Filium*, gratia et veritate perfectum, *Capitulum.* [Remigius]

Cum pauca dixisset de hujus pontificis dignitate breviter complectitur dignitatem ejus supra quam prius dixit. Capitulum est brevis multorum complexio sic dicta, eo quod breviter totam summam capiat. Quasi dicat : Multa de eo dixi, sed modo facio capitulum super ea quæ dicuntur, id est dignius laudem Christi continens quam prædicta. Talem. Ecce hic incipit capitulum, et finit ibi : *Deus et non homo*. Faciens ergo capitulum ait : *talem habemus pontificem qui*, non dico sedit, sed *consedit*, quia Deus est qui homo gigas geminæ substantiæ in quo duæ naturæ unitæ sunt. Consedit. Quasi dicat : Jam diu est quod quiescit et regnat secundum naturam divinitatis, *in dextera sedis magnitudinis*, id est in æqualitate sedentis deitatis, scilicet Dei Patris qui quiescit et judicat, et secundum humanam naturam, locatus *in cælis*, scilicet vel super materiales cælos, vel super thronos et dominationes. Et ibi est *minister sanctorum*, quia sanctis ministrat ibi vitam æternam, et his qui sunt hic alia bona inde ministrat. [Chrysost.] Sanctorum, dico, *et*, pro id est, *tabernaculi veri*. Quasi dicat : Non est minister umbratilium sanctorum, sed tabernaculi veri, quod est animæ sanctorum quibus dat gaudia æterna in cælo, et hic gratiæ munera. Minister ergo est sanctorum hic vel in futuro. *Quod tabernaculum*, id est cælestem Ecclesiam et præsentem, *fixit Deus, et non homo*. Et nota quod ait, in dextera sedis magnitudinis : hoc enim potestatis et majestatis divinæ indicium est. Item nota quod ait, minister sanctorum, hoc misericordiæ multæ et amoris quem nobis impendit. Per hæc ergo duo, et potens, et misericors ostenditur. Vel ita, consedit in dextera sedis magnitudinis. Hoc non mutatur. Ipse, dico, existens in cælis minister sanctorum, quia ibi ministrat gloriam per Sancta sanctorum significatam, et minister veri tabernaculi, id est veritatis quam tabernaculum præsignabat, scilicet justitiam in præsentem Ecclesia, et gloriam in futura, quæ utraque est verum Dei tabernaculum. Quod, verum tabernaculum fixit Deus, ut in æternum permaneat. Umbratile vero erat non fixum; sed portabile. Et non homo. Hoc addidit, quia et vetus posuit Deus, sed per ministrum hominem. *Omnis enim pontifex constituitur ad offerenda munera*, ut panes, et thus, et hujusmodi, *et hostias de animalibus*. Unde, scilicet quia omnis constituitur ad offerendum, *neesse est et hunc*, scilicet Christum, *habere aliquid quod offerat*, scilicet carnem ex nobis quam prius non habuit. *Si ergo*, etc. Hujus capituli littera minus continens est et decisa, ideoque caliginem ingerit. Quasi dicat : Dico quod necesse est Christum aliquid habere quod offerat, et cum necesse sit eum habere aliquid ad offerendum, ergo illud, vel erit super terram vel cæleste. Super terram est quidquid in carnalibus, vel pro carnalibus offertur, sed non est super terram, quia si hoc esset, id est si esset super

(12) August., De Trinit.

PATROL. CXCII.

terram quod Jesus offerret, id est carnale aliquid, *nec esset Christus sacerdos*, nedum pontifex. Non esset sacerdos, dico, *cum essent multi qui offerent munera secundum legem*, id est super terram. Et ita superflue carnalia offerret Christus; sed nec videretur Jesus eadem dignius offerre, addit : *Qui deserviunt exemplari et umbræ cœlestium*, id est plene omnia implent, sicut dictum est Moysi, et ita frustra hoc sacerdotium assumeret Jesus quo carnale aliquid offerret. Ergo cæleste est quod offert. (22) Quid enim tam congruenter pro hominibus offertur, quam humana caro? Et quid tam aptum immolationi, quam caro mortalis? Et quid tam mundum pro mundandis vitiis mortalium, quam sine ulla contagione carnalis concupiscentiæ caro nata in utero, et ex utero virginali? Et quid tam grate offerri et suscipi posset, quam caro sacrificii vestri? Ut quia quatuor considerantur in omni sacrificio, scilicet cui offeratur, a quo offeratur, quid offeratur, pro quibus offeratur : idem ipse unus verusque Mediator per sacrificium pacis reconciliavit nos Deo, unum cum illo maneret cui offerebat, et quod offerebat. [Lanfrancus] Vel ita : Si ergo; quasi dicat : Et quia omnis sacerdos offert, ergo si esset aliquis super terram, id est si esset aliquis terrenus sacerdos qui posset mundare humanum genus, nec esset aliquis sacerdos secundum ordinem Melchisedech, cum satis essent qui offerent munus secundum legem, id est qui offerrent legalia. Sed quia illi mortales erant et peccatores, et ideo mundare humanum genus non valentes, venit Christus qui sufficeret. Vel ita : Si ergo; quasi dicat : Et quia Christus constituitur ad offerendum, ergo vel est terrenus, vel cælestis sacerdos; sed terrenus non, quia si esset super terram, id est si terrenus esset pontifex ut Aaron, nec esset utique sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, nec necesse foret, cum esset, etc. Sed Christus est sacerdos in æternum, non Aaron. Aaron enim quia mortuus est, non est sacerdos. Christus vero qui vivit, sempiternus est sacerdos, non talis quales sunt umbratile sacerdotium gerentes. Vel ita : Si ergo. Ratio hic ostenditur cur Christus se obtulerit. Quasi dicat : Necesse est Christum aliquid offerre. Ergo seipsum. Et vere necesse est ut offerat, quia et si esset super terram, quod pro peccato totius mundi digne posset offerri, non esset tamen sacerdos offerre dignus, cum, id est quamvis essent qui offerrent munera, etc. Ideo mundus se obtulit mundum. Hoc verum enim sacrificium non rite posset offerri, nisi per justum et sanctum. (23) Quis autem tam justus et sanctus sacerdos, quam unicus Dei Filius? qui non opus haberet per sacrificium sua purgare peccata, nec originalia, nec super addita? Vel ita : Si ergo; quasi dicat : Et quia omnis sacerdos constituitur ad offerendum, ergo, et Christus obtulit, cujus rei merito et in cælum ascendit.

(23) August., De Trinit.

15

Et sic oportebat fieri, quia si esset super terram, id est si nondum introisset in Sancta sanctorum, id est interiora cœli, nec esset sacerdos, id est sui sacerdotii ritus non celebraretur, cum adhuc superesset sacerdos secundum Aaron. [Lanfrancus] Unde subdit, cum essent qui offerrent munera secundum legem. Restat ergo ut ipse se offerat, et sic introeat in interiora cœli. *Qui, etc.*, essent qui offerrent munera, dico, quid tales *deserviunt*, id est plene serviunt, *exemplari*, id est figuræ, *et*, pro id est, *umbræ cœlestium* mysteriorum. Cœlestia dicit Ecclesiam, cujus pars in cœlis regnans, pars secutura peregrinatur in terris. Exemplar autem et umbras dicit figuras quæ exemplar sunt, et exemplum respectu diversarum rerum. [Remigius] Exemplar est ad cujus similitudinem aliquid fit. Exemplum quod inde trahitur. Deus in monte veritatem Moysi ostendit, id est ordinem cœlestis curiæ, quomodo, scilicet angeli Deo obediunt, laudent, et diligant, seque invicem et nos diligant, nostrisque profectibus studeant, et alia hujusmodi. In quibus a nobis imitandi sunt. Sed quia carnalis propter veritatem capere non posset, præcepit Deus Moysi ut figuris eam imaginaretur, in quibus puerilis populus enutritus aliquando veniret ad veritatem : et ita res prius ostensa, dicitur exemplar figurarum juxta se factarum. Item, figuræ dicuntur exemplar veritatis, quæ postea impletæ sunt, sicut ille figuræ præsignaverunt. Secundum hoc dicit, *deserviunt exemplari*, id est figuris veritatem futuram præsignantibus et quoniam exemplar aliquando est veritas non figura, addit, et umbræ, quia illa non erant nisi umbræ veritatis leviter abitura veniente. *Deserviunt, dico, sicut responsum est Moysi a Domino, cum consummaret tabernaculum*; non cum inciperet, sed cum consummasset, quia jam multa figuris expresserat; sed cum per se non posset consummare, consuluit Dominum, qui et de figuris sicut de veritate eum docuit. Quid est ei responsum? *Ecce: Vide, inquit Dominus, facito omnia.* Omnia dicit et de constructione tabernaculi, et de sacrificiis quæ in eo oblaturi essent. *Facito, inquam, secundum hoc exemplar*, id est veritatem, **249** *quod tibi ostensum est in monte*, quia ostendit et Deus visu in monte quid esset factururus. *Nunc autem.* Quasi dicat: Illi *deserviunt exemplari* et umbræ, sed Jesus melius habet ministerium, quia et in spiritualibus ministrat; et spiritualia dat. Quod

A torum, veteri præferens novum. *Quod Testamentum Novum sancitum est*, id est confirmatum est ut duret in *melioribus repromissionibus*, quam essent promissiones Veteris Testamenti. (24) Si enim discernimus duo Testamenta, Vetus et Novum, non sunt eadem sacramenta in utroque, nec eadem promissa, eadem tamen pleraque præcepta : discussa enim præcepta omnia fere eadem inveniuntur in Evangelio, moralia utique eadem, ut : *Non occides*, et cætera hujusmodi. Cæremonialia vero non eadem; sacramenta non eadem, quia illa promittebant, hæc dant salutem. Similiter promissa non eadem : ibi promittebantur terrena, hic cœlestia. *Nam si, etc.* [Remigius] Probat quod Testamentum Christi melius est Veteri, quia illud non vacat culpa, hoc vacat. **B** *Si enim illud vacasset a culpa*, non daretur secundum; sed datur, et ita apparet illud fuisse imperfectum, hoc perfectum. Et hoc est quod ait : *Nam si illud prius testamentum vacasset a culpa*, id est perfecte mundaret hominem, id est si inculpabiles essent ejus observatores. *Non utique secundi locus*, id est opportunitas, *inquireretur a Deo* qui prius paulatim instruxit per legem, et ædificavit per prophetas, ut post daret perfectum testamentum quod consummaret. Et nota quod ait, si vacasset a culpa. Ita enim hoc dicit quasi ipsum habeat culpam quod videtur, dum præcipit sine gratia et prævaricatores constituit. Si quærat a nobis cur non eo ritu colamus Deum quo coluerunt eum Hebræi patres, (25) respondemus : Aliud Deum nobis præcepisse per patres Novi Testamenti, neque hoc contra Vetus Testamentum est, cum et in illo idem sit ante prædictum, sic enim prænuntiatum est per prophetam Jeremiam. Unde sequitur :

VERS. 8-10. — *Vituperans enim eos dicit : Ecce dies venient dicit Dominus, et consummabo super domum Israel, et super domum Juda testamentum novum, non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum ut educerem illos de terra Ægypti, quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, et ego neglexi eos dicit Dominus. Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos dicit Dominus, dando leges meas in mente eorum, et in corde eorum supscribam eas, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum.*

D *Vituperans enim.* Quasi dicat : Si illud vacasset a culpa, non inquireretur locus secundi, sed inquitur. *Jeremias enim vituperans eos*, qui in lege erant, dicit : *Ecce enim veniunt*, id est paulatim appropinquant, tempus Christi dies vocat, quia pulsus tenebris lux quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (Joan. 1), mundo apparuit. Dicit Dominus : *Et consummabo*, id est consummans, dabo et implebo testamentum novum, in quo fiet quod promissum est Abraham. *Consummabo, inquam, super domum Israel, et super domum Juda*, id

(24) August., in psal. LXXXIII.

(25) Id., contra Faust.

est super Judæos qui in duo regna divisi fuerunt post Salomonem, super quos dicit se consummaturum Novum Testamentum, scilicet ut dominetur eis, et ipsi ei obediant. *Non secundum*, quasi dicat: Consummabo testamentum novum, dico, quod *non sit secundum testamentam quod fecit patribus eorum*, [Remigius] id est quod non sit de terrenis, sicut illud vetus, scilicet lex data in monte Sina, et quia quibusdam patrum spirituale testamentum fecerat, ut Abraham, determinat, dicens: *In die quando apprehendi illorum manum*. Quasi dicat: Per se de lecto surgere non valentium, vel quasi nutrix parvulorum, *ut educerem eos de terra Ægypti*, id est non erit secundum legem quæ post exitum de Ægypto data est. Quod enim ante legem Abrahæ dixit, scilicet: *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (*Gen. xxi*), illud complevit in Evangelio. Illa enim spiritualis promissio fuit pertinens ad gratiam. (25*) Ecce hic prophetatur non perseveraturum Vetus Testamentum, sed futurum Novum. (26) Cumque multis locis hoc idem significetur et prænuntietur, non ita tamen ipsum Novum legitur expressum. Nempe in veteribus libris, aut nusquam, aut difficile præter hunc propheticum locum legitur facta commemoratio Testamenti Novi, ut ipso nomine appellaretur. Considera igitur diligenter differentiam inter duo Testamenta, id est Vetus et Novum. Ibi est littera quæ sola occidit; hic est spiritus qui vivificat. Illud Vetus, quia a vetustate peccati non liberat; hoc Novum, quia innovat. (27) Si autem a nobis fuerit quæsitum cur illius testamenti auctoritatem teneamus, cujus ritum non observamus? Ad hoc respondemus quod eam legi et accipi oportet, ne prophetias extinguamus, quia in umbra facta sunt omnia illa futurorum, sicut ait Apostolus: *Hæc in figura contingebant illis*, etc. (*I Cor. x*).

Cur ergo aliquid tale legitur in instrumento Veteris Testamenti quale a nobis observari, vel jussum non est in Novo Testamento, vel etiam prohibitum? Quid significet quærendum est, non reprehendendum, quia eo ipso quo jam non observatur non damnatur, sed impletum probatur. Sed quoniam. Quasi dicat: Apprehendi manum eorum quasi parvulorum. *Sed quoniam ipsi non permanserunt in testamento*, in eo, id est in lege data in Synagoga, quia *fecerunt vitulum in Horeb, et adoraverunt sculptile* (*Psal. cv*). Ecce quomodo vituperaverunt eos; Ideo, inquam, quia non permanserunt. *Et ego neglexi eos*. (28) Et ne indignemini, si dico vos neglectos, quia *Dominus dicit, in me*. Patenter vitio eorum deputat quod non permanserunt in testamento Dei, ne lex quam tunc acceperunt culpanda iudicetur. Ipsa enim est quam non venit Christus solvere, sed implere, non tamen ea justificat, sed gratia. Hoc quippe agit vivificans spiritus, sine quo littera occidit. Unde igitur illud Vetus Testamentum.

(25*) August., contra Faust.

(26) Id., De bapt. parv.

(27) Id., contra Faust.

A hoc Novum dicitur? cum lex impleatur per Testamentum Novum pro veteris hominis noxa, quæ per litteram jubentem et minantem non salvatur. Dicitur illud Vetus, hoc autem dicitur Novum propter novitatem spiritus qui hominem sanat a vitio vetustatis. Quod evidenter aperit, subdens: *Quia hoc est*. Quasi dicat: Vere testamentum novum dabo, et non secundum illud, scilicet vetus, quia hoc est testamentum *quod disponam*, id est ordinabiliter *domui Israel*, id est omnium videntium Deum, non utique, sed *post dies illos*, a me præfinitos; et credite hoc, quia *Dominus dicit*, per Spiritum sanctum in me loquentem: *dando*, vel *dabo*. Quasi dicat: Hoc est testamentum quod consummabo, scilicet dabo per Spiritum sanctum *leges meas*. Ecce testamentum. Vel ita secundum aliam litteram, *disponam testamentum*, dico, ita, scilicet dando *leges meas*. Ecce testamentum, *in mentes*, id est intelligentias illorum. Non in tabulis lapideis sicut vetus in lapide scriptum fuit. *Et etiam in corda eorum*, id est in voluntates, quia intelligent, et voluntate servabunt, *superscribam eas*. Scribam, ut scilicet in æternum maneant; *super*, quasi dicat: Quod superesset debet eisque dominari. (29) Istam hic commendat distantiam quod *leges suas daturus esset Deus in mentes eorum* quæ pertinent ad Novum Testamentum, et in eorum cordibus eas Scripturas non utique atramento, ut alibi ait Apostolus; sed Spiritu Dei vivi, (30) id est ipsa præsentia sancti Spiritus qui est digitus Dei, quo præsentia diffunditur charitas in cordibus quæ est plenitudo legis et finis præcepti. Nam quia promissa Veteris Testamenti terrena sunt, nunc ipsius cordis bonum promittitur, scilicet mentis bonum, spiritus bonum, id est intelligibile bonum, cum dicitur: *Dabo leges meas in mentem illorum, et in corda eorum superscribam eas*, per quos significavit eos non foris secus terrentem legem formidaturos; sed intrinsecus habitantem ipsam legis justitiam dilecturos. Unde et hæc merces additur: *Et ero*; quasi dicat: Scribam legem meam in mentibus eorum. *Et sic ero illis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum*, quia dicitur: Vere Deus in istis est, et isti sunt populus Dei, hoc est vivent ex me et mihi, et hoc quidam in hoc mundo.

VERS. 11-13.—*Et non docebit unusquisque proximum suum, et unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum, quoniam omnes scient me a minore usque ad majorem eorum, quia propitius ero iniquitatibus eorum, et peccatorum eorum jam non memorabor. Dicendo autem novum veteravit prius. Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.*

Et in futuro *non docebit unusquisque proximum suum quem amat, et unusquisque fratrem suum quem plus diligit, dicens ita: Cognosce Dominum*, Ideo alter alterum non docebit, quia *omnes in futuro scient*

(28) Id., De bapt. parv.

(29) Id., De spiritu et lit.

(30) Id., De bapt. parv.

id est videbunt *me*, sicut suum quod est perfectio, ut **A** alter, **250** scilicet alterum non doceat. (31) Scient, dico, a minore usque ad majorem eorum. Non interest si dicatur e converso, scilicet a majore usque ad minorem, sicut dictum est, a minore usque ad majorem. Quod intelligi diversis modis potest, ut majores dicantur, vel tempore, vel dignitate, id est tempore priores, vel intelligentia digniores. Majores ergo intelliguntur, vel priores qui non posteriores expectaverunt in denario accipiendo, vel scientia, vel virtute. Qui scilicet intelligere valuerunt lumen incorporeum atque incommutabile quantum in hac vita potest, quod minores tantummodo credere potuerunt. Cum ergo venerit quod perfectum est et evacuatum fuerit quod ex parte est (*I Cor. XIII*), tunc qui assumpta carne carni apparuit, ostendet **B** se ipsum dilectoribus, tunc omnes scient eum a minore usque ad majorem, quia etiam minimus tunc perfecte sciet eum per se non a majore instructus. [Augustinus] Hæc est ergo distantia Veteris et Novi Testamenti, quod illud in lapide scriptum est, hoc in corde, ibi merces terra, hic visio Dei. Vel ita ab illo loco, præcedentibus non mutatis; et non docebit. Quasi dicat: Ergo ero illis Deus, et ipsi mihi populus. [Chrysost.] Et istud novum factum existet quod in Veteri Testamento non legitur factum, scilicet non docebit unusquisque proximum suum, et unusquisque fratrem suum, quia non latebat in littera, et discibat populus per traditiones magistrorum, hoc Spiritus adveniens repente docuit apostolos. Et hoc est quos propheta dicit, non docebit unusquisque proximum suum, et unusquisque fra- **C** trem suum, *dicens: Cognosce Dominum*. Quare non? quia omnes scient a minore usque ad majorem eorum, sicut in Evangelio legitur: *Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas (Luc. XXIV)*. Et ideo hæc omnia in utraque vita faciam eis, quia *propitius ero iniquitatibus eorum, et peccatorum illorum jam non memorabor*, ad pœnam æternam. Distingue. Iniquitates dicit peccata quæ faciunt homines contra proximos, et peccata quæ in seipsis. Vel idem est id est pro eodem accipitur hic iniquitatis et peccatum, sed distinguitur inter, propitius ero, et memorabor, quia propitius est, dum hic non punit, et in futuro jam non memorabit quando non punit. Sciendum vero quod in quibusdam libris ubi scribimus pec- **D** catorum, invenitur scriptum peccatum, et tunc de originali accipitur. Quare autem hanc de Jeremia auctoritatem adduxerit, aperit, subdens: *Dicendo autem*. Quasi dicat: Propheta dixit novum. Dicendo autem novum *veteravit* id est vetus ostendit *prius*. Vel *veteravit*, id est vetus factum est prius testamentum, et si vetus, ergo finiendum. Unde subdit: *Quod autem antiquatur, ut est in inanimitatis, et senescit, quod sit animatis, prope interitum est*, antiquatio enim et senectus sunt prænuntii mortis.

(31) August., De spiritu et littera.

CAPUT IX.

VERB. 1, 2. — *Habuit quidem et prius justificationes culturæ, et sanctum sæculare. Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant candelabra, et mensa, et propositio panum quæ dicitur sancta.*

Habuit quidem. Hucusque differentiam Testamentorum ostendit, et quod Veteri Novum supereminet, et illud immutat. [Chrysost.] Nunc idem ostendit ex ipso tabernaculi schemate. Quasi dicat: Vetus Testamentum est prope interitum, tamen *habuit* olim quidem prius testamentum *justificationes*, non veras et spirituales, sed pro modo *culturæ* carnales, et *habuit sanctum*, non spirituale, sed *sæculare*, id est mutabile et putativum, quod putabantur ab hominibus sanctum. Et vere habuit sanctum sæculare, quia *tabernaculum primum* et secundum. *Tabernaculum factum est primum, etc.*, usque ibi: *Quæ parabola est instantis temporis*. Quia de tabernaculo loquendi locus se obtulit de eo quædam sub compendio videntur. Sciendum est igitur tabernaculum triginta cubitos habuisse in longitudine, et decem in latitudine, totidem in altitudine. (32) Velum autem habebat ex quatuor pretiosis coloribus contextum, et quatuor deauratis columnis appensum, quod separabat in viginti et decem cubitos, id est inter sancta quæ forinsecus erant, et Sancta sanctorum interius posita. Habet enim sanctum exterius viginti cubitos longitudinis, et sanctum interius, id est Sanctum sancti, x. Et vocat Apostolus illud primum tabernaculum, hoc autem secundum tabernaculum. In primo autem tabernaculo erat candelabrum aureum, sed Apostolus dicit candelabra pluraliter, quia licet unum esset, septem habebat brachia. Erat enim in medio hastile per quatuor loca, scyphos, sphaeras, et lilia. A quo procedebant brachia, tria a dextera parte, et tria a sinistra habentia per tria loca scyphos, sphaeras, et lilia. In eodem etiam erat mensa quadrata, ut altare, et habebat quatuor pedes, et erat post introitum tabernaculi quæ erat de lignis Setim et inaurata auro purissimo, quæ habebat labium aureum per circuitum, ac desuper coronam auream interrasilem altam digitis quatuor, et super illam alteram coronam aureolam habebat etiam per singulos angelos circulos aureos, quibus immittebantur vectes, ut posset portari, qui erant de lignis Setim, et auro circumdati, et super mensam erant duodecim panes Deo propositi, qui erant de similia, et singulis Sabbatis omnes mutabantur. Si vero ante Sabbatum aliquis erat necessarius, non poterat sumi, nisi alius statim loco ejus substitueretur. Et super panes erat patena aurea, et pugillus lucidissimi thuris. In eodem quoque tabernaculo erat altare incensi, ubi scilicet adolebatur incensum super cineres calentes, qui illuc deferebantur ab altari sacrificiorum, quod erat extra tabernaculum in atrio sub divo. Et erat quadratum quinque cubitis latum, et toti-

(32) Aug. in lib. Quæst.

dem longum. Primum tabernaculum dicitur sancta pro veneratione illius temporis, et quia significat præsentem Ecclesiam quæ est sancta. Secundum vero dicitur Sancta sanctorum, quia in majori veneratione habebatur, et quia significat supercælestem Ecclesiam, ubi nihil peccati est. In quo erat thuribulum aureum, et arca testamenti intus et foris auro operta, in qua erant tria, scilicet urna aurea habens manna, et virga Aaron, quæ fronderat, et tabulæ in quibus lex scripta fuit, et super arcam erat propitiatorium, scilicet tabula ejusdem longitudinis et latitudinis cujus arca. Et erat tabula de purissimo auro quæ dicebatur propitiatorium sive oraculum, quia ibi angelus Dei Moysi apparuit, loquens quando propitiaturus erat Deus filiis Israel, et super propitiatorium erant duo cherubim, sive seraphim, id est imagines gloriosissime decorata, ac sese contuentia versis vultibus in propitiatorium. Arca autem erat de lignis Setim habens cubitos duos, et dimidium in longitudine, unum et dimidium in latitudine, tantumdem in altitudine, et in unoquoque angulo aureo annulum, duos a dextris, et duos a sinistris, in quibus assidue erant ad portandum vectes de lignis Setim auro purissimo deaurati; propitiatorium erat tabula super arcam ejusdem longitudinis et beatitudinis, super quam stabant cherubim, in quem semper aspiciebant.

(33) Ad hoc Sanctum sanctorum nisi summo sacerdoti non licebat intrare cum sanguine semel in anno. Et si forte aliquando exigebat necessitas pro peccato sacerdotis vel universæ Synagogæ in priora ætatem tabernaculo quotidie intrabant sacerdotes ritum sacrificiorum explentes. Hoc autem totum parabola est et umbra cœlestium. Primum enim tabernaculum præsens Ecclesia est, quæ recte dicitur tabernaculum, quia in ea militatur Deo, antequam veniatur ad cœlum. Tabernaculum namque proprie belligerantium est, in qua est candelabrum aureum, id est Christus fulgens virtute et sapientia in medio fidelium, quia et ipsi candelabra aurea sunt, quia sapientia lucent. Aurum enim sapientia significat. Ipse Christus stipes est qui portat tria brachia a dextris, et tria a sinistris, quia ipse est vitis vera, in qua fundati sunt tres ordines palmitum, id est fidelium. Illi qui tempore gratiæ sunt, dextri sunt, id est digniores, qui vero ante gratiam quasi sinistri fuerunt, hi tres ordines fidelium significati sunt in tribus viris quos Ezechiel salvandos vidit, scilicet Noe, Daniel et Job, id est rectores, continentes, conjugati. Isti etiam sunt qui secundum Evangelium dicuntur esse, et in agro, et in lecto, et in mola (*Matth. xxiv*). Legitur enim ibi: *Et erunt duo in agro, unus assumetur, et alter relinquetur. Et duo in lecto, unus assumetur, et alter relinquetur; et: duo molentes in mola, unus assumetur, et alter relinquetur.* Per illos qui sunt in agro, significantur rectores, sicut et per Noe; per illos qui sunt in lecto, con-

(33) Aug., in lib. Quæst. Exod.

timentes sicut et per Daniel, per eos vero qui sunt in mola conjugati, sicut et per Job. Prima pars hastilium erat quasi calami aurei, post erant scyphi, inde sphærulæ aureæ, tandem lilia. Calami sunt sancti qui in humidis divini fontis nutriti sunt, et sunt concavi ad recipiendum et ad transfundendum liquorem gratiæ aliis, ipsi sunt etiam scyphi, dum aliis propinant quod biberunt, sapientiam, scilicet et scientiam Dei, inde sphærulæ, id est rotundi, et perfecti, et volubiles contra adversa et prospera, per quos nihil detineat, donec veniant ad lilia æternæ jucunditatis qui non habent timoris angulum, nec elationis supercilium. Super his ponebantur septem lucernæ, id est septem dona sancti Spiritus quæ in Christo plenissime manserunt, et fidelibus secundum voluntatem ejus distributas sunt. Mensa ad hostium divina Scriptura est, quæ permanet, quæque in trantibus proponitur. [Beda] Quæ dum æterna gaudia, et quomodo ad ipsa perveniatur ostendit, cibum vitæ suggerit, In ea panes mundi erant, id est duodecim apostoli et eorum vicarii qui thus orationis Deo offerunt: quorum si quis moritur, statim loco ejus aliis substituendus est, sed in septima ætate omnes auferentur. Secundum post velum est Ecclesia cœlestis quæ velatur quandiu hic vivimus, thuribulum Christus igne charitatis plenus, interpellans semper pro nobis; arca Christus, in quo omnes thesauri sapientiæ et scientiæ ex omni parte aurea, quia in cogitatione et sermone et opere ejus, non nisi pura veritas; longitudo, perseverantia doctrinæ quæ per cubitum unum, et operationis quæ per cubitum alterum designatur, ad cujus perfectionem humanus intellectus imperfectus est quod signat dimidius; latitudo, perfectio charitatis, altitudo perfectio spei, ad quam nos dimidii, id est imperfecti sumus quatuor annuli. Quatuor evangelistæ perfecti, per quos Christus portatur per quatuor mundi partes, quibus semper adhærent vectes aurei, id est prædicatores sapientia fulgentes semper parati contra hostes. In arca, urna habens manna, id est anima Christi continens plenam sapientiam qua reficiuntur et angeli. Virga sacerdotalem potestatem Christi significat. Tabulæ, quod ipse est dator legis; propitiatorium Christus qui propitiatur nobis; duo cherubim, omnes ordines cœli qui in eo consistunt, qui invicem dilectione connexi sunt: quæ etsi sapientes, tamen eum obrumbant quantum in se est. In primo autem tabernaculo quotidie introibant sacerdotes sacrificium intus consummantes, quia in præsentia Ecclesia quotidie debent se offerre fideles, carnem suam cum vitiis et concupiscentiis mortificantibus. In secundo autem introibat summus pontifex cum sanguine semel in anno, benignitatis effuso sanguine in remissionem peccatorum; in interiora cœli introivit januam paradisi ante clausam fidelibus patulam faciens. Hic decursis insiste litteræ. Tabernaculum enim, ostendit quam

necessarius erat Christus, cum per omnia illa legalia nullus introiret in cœlum. Quasi dicat : Prius testamentum habebat sanctum sæculare. Et vere quia tabernaculum primum et secundum. *Factum est enim primum tabernaculum*, id est sanctum quod extrinsecus erat, quod intus habuit altare incensi ante fores sub divo altare holocaustorum quod dicitur tabernaculum, quia ad tempus duravit quod fuit factum in figura hujus sæculi, id est Ecclesiæ præsentis, in qua quotidie ministrant sacerdotes ascendentes lumen doctrinæ, et pascentes populum pane Dei qui super mensam est sacræ Scripturæ, a Sabbato spei usque ad Sabbatum spei. *In quo erant candelabra et mensa, et propositio panum, quod dicitur sancta*, pro veneratione illius temporis, et maxime quia significabat præsentem Ecclesiam, in qua sunt candelabra, id est Christus et ejus fideles luce virtutis et sapientiæ fulgentes, et mensa sacræ Scripturæ, cui studio inhærent duodecim apostoli eorumque vicarii; vel candelabra sunt dona sancti Spiritus quæ in Ecclesia lucent. Panis super mensam, id est verbum sacræ Scripturæ præsto est Sabbato spei, ubi in Christo a turbine sæculi tuti sumus usque ad Sabbatum plenæ quietis, ubi spes implebitur.

VERB. 3-8.—(34) *Post velamentum autem secundum tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum; aureum habens thuribulum, et arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua urna aurea habens manna, et virga Aaron quæ fronderat, et tabulæ testamenti. Superque eam erant cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium. De quibus non est modo dicendum per singula. His vero ita compositis; in priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes sacrificiorum officia consummantes; in secundo autem semel in anno solus pontifex, non sine sanguine, quem offerret pro sua et populi ignorantia: hoc significante Spiritu sancto, nondum propalatum esse sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum.*

Post velamentum autem erat secundum tabernaculum, quia velo interposito dividitur primum a secundo. Tabernaculum vero secundum significat cœlum, intra quod Christus sacerdos noster intravit non sine sanguine. Vel tabernaculum quod foris erat significavit Vetus Testamentum. Et est figura figuræ, quia figura est Veteris Testamenti. Tabernaculum vero quod intus erat significabat Novum Testamentum, et erat figura veritatis, quia Novi Testamenti. Hanc autem allegoriam non persequimur secundum seriem litteræ sed præcedentem. *Quod dicitur Sancta sanctorum*, pro majori veneratione illius temporis, vel quia significat cœlestem Ecclesiam. *Habens thuribulum aureum*, quo significatur Christus igne charitatis plenus, id est quo offeruntur orationes sanctorum; *et arcam testamenti*, id est quæ continebat testamentum, *circumtectam auro ex omni parte*, id est in circuitu, non extra tantum,

(34) Aug., in lib. Quæst. Exod.

A sed etiam intus, quæ significat Christus, in cujus cogitatione, et sermone et opere, non nisi pura veritas fuit. *In qua*, arca erat *urna aurea*, scilicet gomor *habens manna*, in memoriam antiqui beneficii, qua figuratur anima Christi plenam habens sapientiam qua reficiuntur et angeli: *et virga Aaron quæ fronderat*; per quam significatur sacerdotalis potestas Christi; *et tabulæ testamenti*, in quibus lex scripta fuit: quibus significetur quod Christus dator legis est. Vel per arcam ipsa caro Christi intelligitur, in qua manna est divinitatis, et tabulæ duorum Testamentorum, quorum Christus auctor est, et virga pro sacerdotio. Urna est populus in quo est Christus, panis qui de cœlo descendit. Solus enim populus pane cœli pascitur, qui in Christo continetur. **B** *Superque eam*, arcam, *erant Cherubim gloriæ*, id est gloriose decorata, scilicet duo angeli gloriosi et decori. *Obumbrantia*, alis connexis, *propitiatorium*, id est tabulam quæ super arcam erat. Duo cherubim angelos cœli significat, qui charitate connexi sunt et scientia pleni. [Ambrosius] Cherubim enim interpretatur *plenitudo scientiæ*. Propitiatorium super arcam Christus est, quia ipsi Christo specialiter a Deo Patre datum est, ut esset propitiatio pro peccatis nostris. (35) Potest et aliter hoc intelligi. Magnum etenim hic sacramentum est; aurum quippe significat sapientiam, arca significat secretum Dei. In arca iussa sunt poni lex, et manna, et virga Aaron. In lege, præcepta sunt; in virga, potestas significatur, in manna gratia; quia non nisi cum gratia potestas est faciendi præcepta. Verum quia lex a quovis proficiente non ex omni parte impletur, desuper est propitiatorium. Ad hoc enim opus est ut Deus sit propitius, et ideo superponitur, quia *superexaltat misericordia iudicio* (Jac. 11). Duo cherubim propitiatorium pennis obumbrant, id est velando honorant, quoniam mysteria ista sunt, et invicem se attendunt, quia consonant. Hæc enim sunt duo Testamenta, quia cherubim in tempore, plenitudo scientiæ, quam continent duo Testamenta quæ obrumbant propitiatorium, quia misericordiam Dei, in qua spes vel conciliant, vel commendant. [Augustinus] Vel per duo cherubim, quæ interpretatione multitudinem scientiæ habent, rationalis creatura significatur, scilicet angelica. Ideo duo sunt ut societatem charitatis commendent, ideo pennis propitiatorium obumbrant, quia Deo non sibi tribuunt pennas, id est Deum honorant virtutibus quibus præibant, et vultus eorum non sunt nisi in propitiatorium, quia non est eis spes, nisi in Dei misericordia. **C** *De quibus*. Quasi dicat: Vetus Testamentum habuit ea quæ numerata sunt, et hujusmodi alia. *De quibus*, scilicet his, et hujusmodi, *non est modo dicendum per singula*, quia pauciora sufficiunt ad executionem nostræ demonstrationis.

His vero. Quasi dicat: De illis non est dicendum (35) Aug., sup. Exodum.

D

per singula; sed hoc dicendum est quod sequitur. *His* tabernaculis, *ita compositis, in priori quidem tabernaculo*, quod minus erat, id est minoris venerationis, et significabat præsentem Ecclesiam, semper quotidie *introibant sacerdotes* consummantes sacrificiorum officia, scilicet intus inconsum ponentes, et extra sacrificia. Ecce quod supra dixit sanctum sæculare, scilicet sæcularia sacrificia quæ non ducunt ad perfectionem. *In secundo autem tabernaculo semel in anno solus pontifex*, introibat; *non sine sanguine*, sæpe quidem sine sanguine introibat, sed cum sanguine, non nisi semel. Iste ex parte significat Christum, qui semel ingressus est in cælum, quem non mox sequimur: quod singulis annis intrabatur, significabat nondum venisse perfectionem. Non sine sanguine dico, *quem offerret pro sua et populi ignorantia*, Christus autem pro populo obtulit, pro se vero non nisi in membris suis. Unde ipse ait: *Verba delictorum meorum*, id est delictorum sui corporis (*Psal. xxi*). Delicta enim nostra sua dicit, quia ea suscepit, non ad habendum, sed ad delendum. Attende quod ait: *In priori tabernaculo semper introibant sacerdotes*, quia hic quotidie debent se fideles sacrificare. Aliter enim ad cælestem patriam non poterunt pervenire. Pontifex qui semel in anno cum sanguine introibat, Christus est, qui anno benignitatis semel in cælum intravit per sanguinem suum quem pro peccatis hominum fudit. *Hoc significante*. Quasi dicat: Illa prædicta fiebant in Veteri Testamento, *hoc significante in istis Spiritu sancto*, qui ita fieri instituit, scilicet *viam sanctorum secundorum, nondum* scilicet donec Christus venit, *esse propalatam*, id est nondum licere ad cælestia introire quousque Christus venit, post cujus adventum et cælum adhuc inaccessible est mortalibus secundum corporis conditionem. Ante vero etiam secundum animas, sed patienter expectanda est resurrectio, in qua etiam corporibus per Christum patebit in cælum accessus. Vel, nondum esse propalatam viam sanctorum secundorum, id est Christum, vel spiritualem intelligentiam. Via enim sanctorum Christus est, qui ducit in cælum; vel spiritualis intelligentia per quam ascendit in interiora cæli. *Adhuc*. Quasi dicat: Hoc significabat Spiritus sanctus. *Priore tabernaculo adhuc habente statum*, id est carnalibus observantiis adhuc statum habentibus. Quod autem hæc de sacrificiis consummandis, vel in primo, vel in secundo tabernaculo secundum significationem dicta sunt, aperit, subdens:

☩☩☩ **VERS. 9-14.** — *Quæ parabola est temporis instantis, juxta quam munera et hostiæ offeruntur, quæ non possunt juxta conscientiam perfectum facere servientem, solummodo in cibis et in potibus, et in variis baptismatibus, et justitiis carnis, usque ad tempus correctionis impositis. Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum per amplius et perfectius tabernaculum non manufactum, id est non hujus creationis, neque per sanguinem hircorum aut vitulo-*

rum, sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta, æterna redemptione inventa. Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad servientem Deo viventi?

Quæ est parabola, id est mystica similitudo *instantis temporis*, id est temporis gratiæ quod nunc est, *juxta quam parabolam munera et hostiæ offeruntur* a sacerdotibus figurativis. Distingue inter hostias et munera. Hostiæ sunt de animalibus munera de aliis, scilicet de thure, de simila, de panibus. Et hæc juxta parabolam offeruntur, quia et hæc aliquid designant in instanti tempore. *Quæ, scilicet munera et hostiæ, non possunt facere servientem, Deo perfectum*, id est plene mundatum, et hoc *juxta conscientiam*, id est in conscientia intus, et si ad visus hominum extra. Vel, *juxta conscientiam*, id est teste conscientia. Servientem Deo, dico, *solummodo in cibis et in potibus* discernendis, *et variis baptismatibus*, id est ablutionibus, et in aliis *justitiis carnis*, non spiritus. His omnibus, dico, *impositis*, quasi in onus ad refrenandas transgressiones *usque ad tempus correctionis*, id est usque ad tempus gratiæ quo in melius corrigendi erant, qui usque huc sub pædagogo fuerant, et ideo non poterant illa perfectum facere. Non tamen eo tempore debebant cessare. *Christus autem*. De sufficientia unius et veri sacrificii Novi Testamenti plene hic tractat, per quod et remissionem peccatorum, quam in verbis Jeremiæ supra tetigit, præstari dicit, et salutem, quasi dicat: Hæc prædicta legalia non possunt facere perfectum, sed *Christus assistens pontifex* Patri ad interpellandum pro nobis, vel fidelibus ad auxiliandum dator, *bonorum*, non præsentium, vel carnalium, sed *futurorum*, id est præsentis justitiæ, et æternæ beatitudinis, quæ tempore legis futura erant. Christus, inquam, *introivit tabernaculum*, id est cælum, nomine nempe significantis, id est tabernaculi, designat significatum, id est cælum. *Per amplius*, quia plures capit quam illud terrenum; *et perfectius*, quia ibi est æterna beatitudo. *Tabernaculum non manufactum*, non dico non factum operatione Dei, sed hominis. Unde exponendo subditur: *Id est non hujus creationis*, cujus fuit illud in eremo, id est humanæ, sicut fuit illud vetus quod fixit homo, sed longe aliter a Deo factum est. Introivit, dico, *neque per sanguinem taurorum hircorum, aut vitulorum*, effusum, ut in Veteri Testamento fiebat; *sed per proprium sanguinem introivit in sancta*, id est in cæleste tabernaculum, scilicet in Sancta sanctorum, id est cælestia. Introivit, dico, *semel per sanguinem*, dico, fusum semel, quia non est opus iterari, quia perfectum est. Vel ita, ut per tabernaculum accipiatur Christi caro quam pro nobis obtulit, in qua et diabolus expugnavit.

(36) Est enim Christus rex et sacerdos : rex pugnavit pro nobis, sacerdos obtulit se pro nobis. Quando pro nobis pugnavit, quasi victus est, imo vero tunc vicit ; crucifixus est enim, et de cruce in qua erat fixus, diabolum occidit : et inde rex noster. Sacerdos autem quid pro nobis obtulit? nihil mundum invenit in hominibus quod offerret, pro eis seipsum obtulit. Ecce munda, et felix et vera victima. Carnem vero de utero Virginis accepit ut mundam offerret pro immundis. Hanc vocat tabernaculum, dicens : Christus pontifex, dator futurorum bonorum, introivit semel in sancta, neque per sanguinem taurorum, hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem. Ipse, dico, perfectus tabernaculum et per amplius, non manufactum, id est *non hujus creationis*, id est per carnem quæ plura bona confert et perficit, quæ et sine semine viri concepta est et formata. Assistens Patri ad interpellandum. Dico quod introivit in sancta per proprium sanguinem, per hoc *inventa*, a nobis vel a Christo nobis *æterna redemptione*, quia redempti sunt æterni, quæ redemptio non potuit inveniri in illis legalibus sacrificiis. *Si enim*. Quod per Christum potuerit esse redemptio, a minori probat, quia per illa legalia fiebat mundatio corporalis. Quasi dicat : Vere per Christum potest esse redemptio, *enim*, id est quia, *sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulæ aspersus*, [Augustinus] qui significat memoriam passionis Christi, *inquinatos* contactu mortuorum *sanctificat*, id est a peccato mundat, id est a pœna. Unde subdit : *Valens ad emundationem*, non animæ, sed *carnis*, quia a pœna legis liberat. Omnis enim anima hominis qui mortuum tetigerat, immunda erat septem diebus; purificabatur autem die tertio et die septimo, et mundus erat. Et hic nihil aliud intelligendum video esse iniquationem, nisi contactum mortui hominis. Vel, sanctificat inquinatos, scilicet a corporali macula lepræ, valens ad emundationem carnis, id est ut caro emundata sit propter legis præceptum, sed in Christo est perfectio. Unde subdit : *Quanto magis*. Quasi dicat : Etsi hoc est, *quanto magis sanguis Christi qui obtulit Deo semetipsum immaculatum*, alius sanguis non est immaculatus. Obtulit, dico, *per Spiritum sanctum*, omnia ei dictantem. Vel *immaculatum*, dico, per Spiritum sanctum, de quo conceptus et immunis a peccato fuit. *Emundabit*, non carnem tantum, sed etiam interiorem *conscientiam nostram ab operibus mortuis*, id est a peccatis, quæ qui tangit consentiendo inquinatur, sicut qui tangebatur mortuum coinquinabatur, nec intrat iste in cœlum, sicut nec ille in templum emundabit a peccatis. Dico, *ad servendum*, deinceps per justitiam, *Deo viventi*? Quasi dicat : Multo magis. Et nota quod duo efficit sanguis Christi a peccato scilicet mundat, et restituta libertate facit servire Deo qui dat vivere, qui est

(36) Aug., super Exodum.

(37) Id., in lib. Quæst. Num.

A vita ex se vivens. Nemo ergo potest ei servire qui mortua opera habet, vel fecit. Hoc merito Christus præstat, in cujus figura illa legalia præcesserunt. Hircus enim significat Christum propter similitudinem carnis peccati; et taurus quia a duorum Testamentorum cornibus ventilat inimicos.

(37) De juvenca autem rufa, cujus cinerem ad aquam aspersionis eorumque mundationem quia mortuum tetigerunt perficere lex mandavit, non est tacendum. Evidentissimum enim in ea signum Novi Testamenti præfiguratur. De hac legitur in libro Numeri Dominus dixisse Moysi : *Loquere filiis Israel ; Et accipiant a te juvencam rufam sine vitio, quæ nec habet in se vitium, et non est impositum super eam jugum, et dabis eam ad Eleazar sacerdotem, et ejicient eam extra castra in locum mundum, et occident eam in conspectu ejus, et accipiet Eleazar sanguinem ejus, et asperget contra faciem testimonii septies, et cremabunt in conspectu ejus, et ejus pellicum carne, et sanguis cum stercore ejus comburetur, et accipiet sacerdos lignum cedrinum, et hyssopum, et coccinum, et mittet in medium combustionis juvencæ, et congregabit homo mundus cinerem juvencæ, et ponet extra castra in locum mundum, et erit filiis Israel, et proselytis legitimum sempiternum (Num. xix)*, ex isto cinere fiebat aqua aspersionis, unde mundabantur a contactu mortuorum. Ait enim : *Omnis enim anima hominis qui tetigerit mortuum, immunda erit septem diebus (ibid.)*. Hic purificabitur die tertio et septimo, et mundus erit; si vero non purificatus fuit, non erit mundus. Omnis qui tetigerit mortuum, et mortuus fuerit non purificatus, tabernaculum Domini polluit, et exercetur anima illa ex Israel. Item ait : *Et accipiens hyssopum tinget in aqua vir mundus, et asperget super domum, et super vasa, et super animas (ibid.)*. (38) Vitula rufa est caro Christi infirma. Feminæ enim sexus positus est propter infirmitatem carnalem. Rufa est, quia passione caro Christi cruentata est. Hanc accipiunt a Moyse qui est figura legis, quia secundum legem sibi visi sunt occidere Christum, qui secundum ipsos Sabbatum solvebat, et observationes legitimas profanabat. Sine vitio est juvenca, quia immunis a peccato caro Christi. Ad confirmationem autem repetit, dicens : *Quæ non habet in se vitium, vel ad determinationem, scilicet quod et si in aliis qui sunt membra ejus habeat vitium, in se tamen non habet, et non est positum super eam jugum, quia non est subjugata iniquitati, imo ei subjugatos inveniens liberavit, et eorum vincula dirupit, et potestatem ponendi animam, et iterum sumendi habuit. Non ad Aaron, sed ad Eleazar data dicitur, quia non ad tempus quod tunc erat, sed ad posteros illius sacerdotii Domini passio erat proventura. Ejecta est extra castra, sic et Dominus extra civitatem ejectus est; et ejecta est in locum mundum, quia Dominus non*

(38) Id., in Exodum.

habuit causam malam. Occisa est in conspectu Eleazar, sic occisa est caro Christi in conspectu eorum qui futuri in Novo Testamento Domini sacerdotes. Ejus sanguinem aspersit contra faciem testimonii septies, quia Christus secundum Scripturas fudit sanguinem in remissionem peccatorum: ideo contra faciem testimonii, quia non aliter declaratum est, quam fuerat divino testimonio prænuntiatum. Ideo septies, quia ipse numerus ad munditiam pertinet spirituales. Extra castra jussa est cremari, puto, quia continuatio signum est resurrectionis. Natura enim ignis ut in superna moveatur, et in eam convertitur quod crematur, et ipsum verbum, cremare, de Græco in Latinum ductum; secundum Græcum a suspensione dicitur. In conspectu Eleazar cremata dicitur, quia illis apparuit **253** resurrectio Christi, qui futuri erant regale sacerdotium. Pellis ejus cum carne, et sanguinis cum stercore combusta dicuntur, quia non solum substantia mortalis corporis Christi, quæ pelle, carnibus et sanguine intimata est, sed etiam contumelia et abjectio plebis, quæ nomine stercoreis significatur, conversa est in gloriam, quam combustionis flamma significat. In medium combustionis mittit sacerdos lignum cedrinum, hyssopum, et coccinum. Lignum cedrinum est spes quæ in supernis firmiter habitat; hyssopus fides, quæ cum sit humilis radicibus hæret in petra. Coccinum est charitas quia fervorem spiritus igneo colore testatur. Hæc tria debent mitti in medium combustionis, id est in resurrectionem Christi, ut cum illo abscondita sit vita vestra. Cinis autem, id est reliquæ combustionis et interfectionis fama est quæ secuta est post passionem et resurrectionem Christi. Hunc cinerem homo mundus congregabat, et in locum mundum extra castra reponebat, quia hæc fama apud eos maxime claruit, qui non erant de consortio Judæorum, et erant mundi ab interfectione Christi, et extra celebrationem Judaicæ consuetudinis. Ex isto cinere fiebat aqua aspersionis, per quam significatur baptismus qua mundabantur homines a contactu mortuorum, quia ab iniquitate hujus moribundæ vel morticinæ vitæ per baptismum Christi mundamur. Illa aqua tam proselyti quam Judæi mundabantur, quia baptismus Judæis et gentibus prodest. Hyssopo quæ fidem significat aqua illa aspergebatur, quia fide mundantur corda, et sine fide non prodest baptismus. A viro mundo hoc fiebat, quia vere mundi debent esse ministri Ecclesiæ, qui personam Domini portant.

VERS. 15-22. — *Et ideo Novi Testamenti mediator est, ut morte intercedente in redemptionem earum prævaricationum quæ erant sub priori testamento repromissionem accipiant qui vocati sunt æternæ hæreditatis. Ubi enim testamentum, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum. Alioquin nondum valet,*
(39) Aug., in lib. De sacrificio vespertino.

A *dum vivit qui testatus est. Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est. Lecto enim omni mandato legis a Moyse universo populo, accipiens sanguinem vitulorum et hircorum cum aqua, et lana coccinea et hyssopo, ipsum quoque librum, et omnem populum aspersit dicens: Hic sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus. Etiam tabernaculum, et omnia vasa ministerii, sanguine similiter aspersit. Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur, et sine sanguinis effusione non fit remissio.*

*Et ideo, quasi obtulit Christus semetipsum, et mediator est, id est medius inter Deum et homines dator est novi testamenti. Quasi dicat: Pontifex nobis est et dator novæ legis, sine qua nec sciremus quæ Deus vellet nos operari, nec quæ speraremus. Novi Testamenti dator est dico, ideo ut qui a Deo, vocati sunt, id est ab æterno electi, accipiant repromissionem æternæ hæreditatis, id est hæreditatem æternam frequenter promissam. Et hoc, morte Christi sine qua lex non juvaret intercedente, id est interveniente inter dispositionem et completionem; quæ mors erat necessaria. In redemptionem, non modo gentilium, sed etiam earum prævaricationem quæ erant sub priori testamento, id est quas faciebat lex, non solvebat, tantum utique fuit peccatum nostrum, ut salvari non possemus ubi Unigenitus Dei pro nobis moreretur debitoribus mortis; sed sic dignos nos fecit testamenti et promissæ hæreditatis, et ita testamentum factum firmum sicut subsequenter ostenditur. Ecce patens inter Testamenta diversitas. Inter Vetus enim Testamentum et Novum in quibus non solum sacramenta sunt diversa, sed et promissa, distinctio est passio Christi, in cujus morte constat non terrena, sed æterna promitti. (39) In morte enim Unigeniti necesse est magna sperari. Ubi enim dixit quod Christus est dator Novi Testamenti morte intercedente, nunc quod per confirmationem ejusdem oportuerit eum mori, probat consuetudinem humanæ legis. Poterant enim infirmi ex eo quod Christus mortuus est non credere promissiones. Et ideo hoc probat humana consuetudine. Quasi dicat: Recte dixi morte intercedente, quia *ubicunque est testamentum, necesse est ut mors testatoris intercedat*, id est interveniat ante confirmationem. Et vere, *testamentum enim semper confirmatum est in mortuis* per mortem testatoris, sic et Novum Testamentum, id est promissio æternæ vitæ et doctrina evangelica. Utrumque enim Novum Testamentum dicitur; Christi morte confirmatum est. Sicut ergo testamentum morte testatoris confirmatur, sic et tempus in assertionem eorum quæ testabatur se daturum voluit mori, ne quis de eis dubitaret, nec aliter poterat nobis esse vita, morte etiam Evangelium in nobis confirmavit, ut quia pro nobis mortuus est, præcepta ejus diligamus et in auctoritate habeamus, et per mortem gratiam nobis impetravit qua complere*

possimus. *Alioquin*. Quasi dicat : Morte confirmatur testamentum ; dum, id est quandiu, *vivit ille qui testatus est* ; potest enim mutare si vult. *Unde*, scilicet quia testamentum morte firmatur, *nec primum quidem*, testamentum *dedicatum est*, id est firmatum, roboratum, *sine sanguine*. Et hoc in figura futuri, quod sanguine Christi confirmatum est, et vere non sine sanguine Vetus Testamentum confirmatum est. *Lecto enim prius a Moyse universo populo omni mandato legis ut totum confirmaret*. Lecto, inquam, *accipiens ipse Moyses sanguinem hircorum et vitulorum mistum, cum aqua*, quæ significat mundationem futurorum per aquam baptismi. [Chrysost.] Simul enim aquam et sanguinem accepit, quia nostrum baptismum ibi figuratum est, et passio Christi quæ simul sunt ; alterum enim sine altero non valet. *Accipiens, inquam, cum aqua, et cum lana coccinea, et cum hyssopo*, de quibus aspersorium fecit, *ipsum quoque legis [librum] et omnem populum aspersit*, dicens : *Hic est sanguis confirmator testamenti*, id est fusus ad confirmandum testamentum, *quod mandavit ad vos Deus*. Ecce quam proprie prædixit Moyses verba quibus postea Christus usus est in cæna, quando corpus et sanguinem suum discipulis suis tradidit. *Et etiam tabernaculum, sicut librum, et omnia vasa ministerii*, id est quæ pertinebant ad ministerium tabernaculi, *sanguine similiter aspersit*. Ideo sanguine, et id est quia, *secundum legem omnia pene mundantur in sanguine*. Pene dicit, quia quædam vasa sola aqua baptizabantur, sed in nobis sine sanguine Christi nihil mundatur interiorius. Et quidquid de aliis sit, *remissio peccati non fit in veteri lege sine effusione sanguinis*, facta in sacrificio aliquo. Hæc determinatio ideo apponitur, quia per aquam aspersionis quæ fiebat de cinere vitulæ rufæ fiebat remissio peccatorum aliquando, quando non effundebatur sanguis, sed tamen effusus erat in immolatione vitulæ. (40) In illis autem sacrificiis quamvis magis ea perverso populo fuerint congruenter imposita quam Deo desideranti oblata, figuræ tamen veritatis fuerunt quæ Christus est, cujus sanguine redempti, et mundati sumus, quia nostra emundatio et Dei propitiatio nobis sine sanguine nulla est. Sicut ergo Moyses sanguinem prædictorum animalium accepit, ut eo aspergeret et mundaret prædicta, sic videtur Moyses, scilicet Christus data nova lege suum sanguinem, qui vitulus dictus est propter virtutem crucis, cujus cornibus impios ventilavit, et hircus pro similitudine carnis peccati, et quia hostia pro peccato est, congressum cum aqua de suo latere, ad hoc opus accepit per aquam, scilicet baptismum significans pretio sanguinis nos redimens. Lana coccinea quæ ignei coloris est, significat ignem dilectionis Christi. Caritas enim Christi nobis est lana de qua vestem faciamus, id est qua induamus. Hyssopus qui valet contra tumorem

A pulmonis humilitatem Christi significat, qui per fervorem dilectionis et humilitatem pro nostra redemptione sanguinem suum fudit, eo sanguine librum, id est Evangelium sanctificavit, id est confirmavit, et populum fidelium abluit dicens : *Hic est sanguis Novi Testamenti confirmator, quod mandavit ad vos Deus*. Aspersit tabernaculum, id est Ecclesiam de qua dicit Apostolus : *Templum Dei sanctum est quod estis vos (I Cor. III)*. Et aspersit omnia vasa ministerii, id est habentes officia in Ecclesia, quia omnes doctiores Ecclesiæ in quibus continentur mysteria sua et sanguine redemit, et redemptis sapientiæ, et scientiæ spiritum tribuit, et omnia mundantur per sanguinem Christi, et sine eo nullus fit peccati remissio. Potest etiam per prædicta populus Dei significari. Ipse est enim liber et tabernaculum et vasa pro quo effusus est sanguis pretiosus. Inquit enim : *Quo pro multis effundetur (Matth. XXVI)*. Hi sunt populus Dei, id est electi qui spiritualiter mundantur fuso sanguine, in remissionem peccatorum, alia non mutantur.

B **VERS. 23-28.** — *Necesse est ergo exemplaria quidem cælestium his mundari ; ipsa autem cælestia melioribus hostiis quam istis. Non enim in manufacta sancta Jesus introivit, exemplaria verorum, sed in ipsum cælum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis. Neque ut sæpe offerat semetipsum, quemadmodum pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno. Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi. Nunc autem semel in consummatione sæculorum, ad destitutionem peccati per hostiam suam apparuit. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium, sic et Christus semel oblatus est, ad multorum exhaurienda peccata ; secundo sine peccato apparebit omnibus expectantibus se, in salutem.*

254 *Necesse est*. Quasi dicat : Quandoquidem Moyses ita fecit, et lex ita præcipit, *ergo necesse est exemplaria quidem*, id est figuras *cælestium*, id est Ecclesiæ quæ ad cælum ducitur, id est sanctorum de quibus dicitur : *Vestra conversatio in cælis est (Philipp. XIII)*. *Mundari*, corporaliter *his* prædictis. *Ipsa autem cælestia*, id est significata per illa, scilicet Ecclesiam quæ, licet sit in terra tamen cælestis est. *Necesse est mundari melioribus hostiis quam istis*, id est hostia Christi. Pluraliter tamen dicit, *hostiis*, quia Christus est omnes illæ hostiæ, quia in omnibus significatus est. [Hieron.] Christus ergo qui in illis significatus est, non indiguit mundari, sed omnes sui, sed tamen signa ejus, quia in tabernaculo usum ministrationis præstabant, sanguine mundata sunt. *Non enim*. [Remigius] Probat quod Christus mundavit cælestia, id est homines suo sanguine mundatos fecit cælestes, id est cælestium participes. Nam ipse per hostiam suam, introivit in cælum. *Non enim introivit Jesus in manufactis sanctis, vel sanctorum*. Cur non ? quia illa non sunt

(40) Aug., contra Faust.

vera sancta, sed tantum, sunt *exemplaria*, id est figuræ verorum sanctorum; et verus sacerdos non in umbratilia, sed iu vera intrare debuit. Unde addit; *Sed, introivit in ipsum cælum*, per illa significatum: ad quid? *ut nunc, scilicet post consummationem, appareat vultui*, id est præsentiae Dei pro nobis, id est ut pro nobis interpellat, ibi, ut præsentia Dei videatur sicut est, et post se trahat nos ad eandem videndam. Ecce aperte in his verbis exponit Apostolus meliores hostias, quæ est una, id est Christus, et nota quia usus loquendi sic vellet et approbaret scriptum esse hic, scilicet in manufactis sanctis exemplaribus verorum, vel *in manufacta sancta exemplaria verorum*, qualiter et in codicibus Græcis reperitur. *Neque ut sæpe probavit*, quia Christus per hostiam suam cœlestia mundavit, modo probat quod melioribus hostiis, id est quod sua hostia fuerit dignior et efficacior omnibus aliis, quia illæ hostiæ sæpe iteratæ sunt, sine consummatione. Hæc semel oblata ad patriam reducit, quæ nunc apparet vultui Dei. *Neque vero ita ut sæpe offerat semetipsum*, id est sæpe patiatur in cruce, quia sufficit omnibus semel oblatus, et non est opus per singulas generationes iterari. Quod si his non sufficeret, neque antiquis qui similiter erant redimendi quod subsequenter ostendit:

Quemadmodum. Quasi dicat: Non apparet ut sæpe se offerat, quemadmodum pontifex legis intra Sancta sanctorum per singulos annos in sanguine alieno: Christus autem semel in cœlo, in sanguine suo. Intuere quantæ differentiæ sunt inter Vetus et Novum Testamentum: pro exemplari, id est templo quod ibi erat, est hic cælum. Differt etiam magnus sacerdos quia consistit vultui Dei semper vivus ad interpellandum pro nobis. Ibi sæpe offerebat, hic semel, ibi in sanguine alieno, hic in proprio. Idem ergo est sacerdos et hostia. *Alioquin*. Quasi dicat: Non sæpe offert dico, *alioquin*, id est si oporteret eum sæpe se offerre, oportebat eum frequenter pati incipiendo, *ab origine mundi*, quod utique non fuit opus, quia sufficit una ejus oblatio. [Ambrosius] Si enim semel oblatus, non sufficeret omnium credentium in se peccata exhaurire, oportuisset eum pati sæpius *ab origine mundi*; quod ne fieret, semel passus est in consummationem sæculorum. Unde subdit; *Nunc autem*, per inconveniens prædictum constat quod apparuit Patri per hostiam suam, non sæpe, sed *semel* oblata ad destitutionem peccati, scilicet ut reatus dimittatur, ut vitium jam non dominetur in nobis: quod nulla alia hostia facere potuit. *In consummationem sæculorum*, in ultima ætate sæculi, in qua sunt omnia adimpleta quæ ante erant imperfecta, et ideo non opus fuit ut inciperet pati ab origine mundi. *Et quemadmodum*. Item per hoc probatur quod nisi semel pati debuit, quia lex naturæ hoc omnibus hominibus statuit. Quasi dicat: Lex etiam naturalis ostendit quod per inconveniens probatum est. *Etiam*, id est quia quemadmodum statutum est hominibus lege naturæ, *semel*

mori, post hoc autem, id est post semel mori restat *judicium*, in quo accipient secundum quod meruerunt, id est ut judicentur secundum merita, non restat ut iterum surgant, et iterum moriantur, *sic et Christus* eadem necessitate et jure naturæ, *oblatus est*, non *semel*, sed sæpe, aliter esset miserabilior omnibus hominibus. Non est intelligendum, quod aliqua peccati sui neessitate oblatus sit, etiam semel imo sola voluntate. Verum ut homo semel moritur necessitate et jure naturæ amplius non moritur, sic et Christus eodem jure semel oblatus non potest amplius mori, sed nec indigemus quia illa una oblatio sufficit, *ad exhaurienda peccata*. Non dico omnium, *sed multorum*, quia non omnes credunt. Secundo, autem adventu, veniens ad iudicium *apparebit expectantibus se in salutem* eorum, quia non necessitate, sed voluntate pro peccatis mortuus est. Apparebit dico, *sine peccato*, scilicet sine similitudine carnis peccati, sed potius in carne gloriosa. Vel apparebit sine peccato id est ita quod tunc non erit hostia pro peccato, sed justitia in re ungerando vel damnando, et si nec in die iræ hostia erit multo minus in aliis temporibus.

CAPUT X.

VERS. 1-6. — *Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, per singulos annos eisdem ipsis hostiis quas offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere, Alioquin cessassent offerri; ideo quod nullam haberent ultra conscientiam peccati, cultores semel mundati; Sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit. Impossibile enim est sanguine tauro- rum et hircorum auferri peccata. Ideo ingrediens mundum dicit: Hostiam et oblationem noluisti; corpus autem aptasti mihi; holocausta et pro peccato non tibi placuerunt.*

Umbram enim. Probavit quod semel mortuus est Christus, sed *quare* vel semel, quia lex non poterat perfectos facere: ideo Agnus sine macula erat offerendus. [Chrysost.] Quasi dicat: Oblatus est Christus ad exhaurienda peccata, et ita opus erat, quia *lex habens umbram futurorum bonorum*, id est extraneam similitudinem eorum bonorum quæ futura erant, *non ipsam imaginem rerum*, quæ melius exprimit rem quam umbra, id est non ipsam veritatem, ut in pictura usquequo ponat quis colores, umbra quædam est, subtractio enim umbra quædam non imago, cum vero flores ipsos colorum quis imposuerit, tunc imago efficitur. Lex ergo umbram habens, non imaginem, *nunquam potest facere perfectos* virtutibus, et beatos pontifices accedentes, *per singulos annos*, in Sancta sanctorum, cum *iisdem hostiis*, quas lex præcipit, *quas offerunt indefinenter* id est licet indesinenter offerrent et semper facerent. *Alioquin* id est si perfecti fierent, *cessassent* illæ hostiæ offerri, *Ideo* utique quod *cultores semel*, id est perfecte una hostia *mundati nullam conscientiam peccati*, sed illis semper oblati semper habent. Una autem hostia Christi perfectos facit,

etiam si millies peccant, non indigent alia, quia sufficit ad omnia et omnem conscientiam a peccato lavat: quod non vetus Si enim hoc faceret vetus non esset opus iterari. Sicut medicamentum cum fuerit forte, et salutis efficax, et valens cunctam valetudinem replere semel impositum totum operatur; si vero semper apponitur manifestum iudicium est non contulisse: sic, quia illis sacrificiis nemo curabatur frequenter offerebantur, quia enim prima hostia nil valebat, ideo etiam secundo offerebatur quæ quia nil proficiebat offerebatur et alia. Erat enim hostiarum frequentatio non culparum consumptio. *Sed potius in ipsis hostiis per singulos annos oblati, fit commemoratio peccatorum*, quia pro eis offeruntur. Et ita constat habere peccatum offerentes illas hostias in quibus est commemoratio peccatorum, non absolutio infirmitatis; accusatio non virtutis ostensio. Propter infirmitatem ergo ostendendam, et ut memoria peccatorum fieret, imperavit Deus illa semper offerri. Quid ergo nos? Nonne per singulos dies offerimus? offerimus quidem. [Chrysost.] Cæterum, et si nos quotidie offeramus ad recordationem mortis ejus faciamus; et una hæc hostia est, non multæ, quia semel tantum oblata est [Ambrosius] Hoc autem sacrificium exemplum est illius, in id ipsum semper offerimus, nec a multis hominibus multi Christi offeruntur, sed unus ubique est Christus. Et hic plenus existens, et illic plenus. Ubique unum est corpus quod offertur, ita et unum sacrificium non multa, pontifex noster hostiam mundantem, nos obtulit; ipsam nos offerimus, et nunc et tunc oblata nunquam consumi potest. Quod nos agimus, recordatio sacrificii est. Nec causa suæ infirmitatis repetitur, quia perficit hominem, sed nostræ, quia quotidie peccamus. In legalibus ergo hostiis erat commemoratio non abolitio. Hic autem peccatorum deletio et virtutis consumptio, et infirmitatis nostræ ostensio. Et celebratur duabus de causis, scilicet et pro nostra infirmitate, ut dictum est, et ut major Christi dilectio nostris infligatur mentibus, cum recolimus quanta pro nobis gessit.

Impossibile est. Quasi dicat: In ipsis commemoramus nos esse in peccato; nam *impossibile sanguine taurorum et hircorum auferri peccata. Ideo*, etc. Quasi dicat: Quia Christi hostia sufficit, et Vetus Testamentum perfectum non facit, *ideo*, ad confirmandum nos Deus *ingrediens mundum*, id est homo factus per quod visibilis in mundo adparuit, *dicit*, verbis vel rebus loquens Patri sic: O Pater, hostiam de animalibus, et oblationem de aliis *nolusti*, a tempore passionis, *corpus autem*, quod præ omnibus sacrificiis est, *aptasti mihi*, id est aptum et idoneum corpus mihi dedisti, quia sine peccato; et passibile et mortale, quod valeat offerri in redemptionem omnium. Ablata ergo sunt signa quia exhibita est veritas tunc cum tempus fuit, ut illa

A auferrentur, et veritas veniret. Nec unquam in odoribus illis delectatus est **255** Dominus, nisi in fide et desiderio offerentis. Præcepit tamen hæc sibi offerri potius quam offerentur idolis, imposuitque in servitute nec in justificationem, et ut figura essent futuri, de quorum reprobatione adhuc addit, dicens: *Holocaustomata*, quæ aliis sacrificiis digniora videbantur quæ tota comburebantur, *et pro peccato*, fiebant. Quædam enim non pro peccato fiebant. Illa, inquam, quæ cæteris erant digniora, *non tibi placuerunt*, ex quo veritas venit. [Hieron.] A tempore enim passionis, in qua consumptio omnium hostiarum, cœperunt illa displicere. (41) Ante nunquam ea destruxit, sed illis subditus fuit, dum in templo cum hostiis fuit præsentatus. In figuris illis veritas prænuntiabatur. Celebrabatur figuras futuræ rei, multi scientes, sed plures ignorantes, quæ cessare debebant re exhibita. Unde subdit:

B **Vers. 7-17.**— *Tunc dixi: Ecce venio. In capite libri scriptum est de me: Ut faciam, Deus, voluntatem tuam. Superius dicens: Quia hostias et oblationes et holocaustomata et pro peccato nolusti, nec placita sunt tibi quæ secundum legem offeruntur, tunc dixi: Ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem tuam; aufert primum, ut sequens statuatur. In qua voluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis Jesu Christi semel. Et omnis quidem sacerdos præsto est quotidie ministrans, et easdem sæpe offerens hostias, quæ non possunt auferre peccata. Hic autem unam pro peccatis offerens hostiam in sempiternum sedet in dextera Dei, de cætero exspectans, donec ponantur inimicie ejus scabellum pedum ejus. Una enim oblatione, consummavit in sempiternum sanctificatos. Contestatur autem nos et Spiritus sanctus. Postquam enim dixit; hoc autem testamentum quod testabor ad illos, post dies illos, dicit Dominus: dando leges meas in cordibus eorum, et in mentibus eorum superscribam eas; et peccatorum et iniquitatum eorum jam non recordabor amplius.*

C *Tunc*, scilicet quando vidi omnia illa tibi displicere, et corpus idoneum ad hoc mihi datum, *dixi: Ecce*, sine aliqua retardatione *venio* ad me offerendum, ipse offerens; ipse oblatio est. Cujus rei sacramentum quotidianum voluit esse Ecclesiæ sacrificium; hujus veri sacrificii multiplicia variaque signa erant sacrificia prisca. Per illa multa sacrificia hoc unum significabatur, quasi multis verbis una res diceretur, ut sine fastidio multum commendaretur. Huic summo veroque sacrificio cuncta sacrificia cesserunt, ut in ipso sacerdote ac sacrificio fieret peccatorum remissio, id est per hominem Christum. Unde ait: Venio ad me offerendum, *ut faciam*, et compleam, *voluntatem tuam*, scilicet ut quod lex non potuit per me compleatur, quia tu es Deus meus, in quantum homo sum. Ideo venio ad implendam voluntatem tuam. Quia ita *scriptum est*, id est præfinitum, *de me in capite libri*, id est con-

(41) August., in psal. xxx.

silio deitatis quæ est meum caput, qui sum liber A
humani generis, in quo legant omnia sibi necessa-
ria : et ideo non est opus lege. Vel scriptum est in
capite libri, id est in primo psalmo, *Beatus vir* : Qui
caput Psalterii dicitur. *Superius dicens*. Qui sentiat
de illa Scriptura, Apostolus aperit hic. Quasi di-
cat : Non solum notat veteres hostias hæc auctoritas
non fecisse perfectos, sed solam hostiam Christi
etiam abolitionem Veteris Testamenti et constitu-
tionem Novi, si diligenter notantur verba, quia *supe-*
rius Propheta, dicens : *Oblationes et holocausta et*
pro peccato jam noluit, et si prius, nec placita sunt
tibi quæ tamen offerentur secundum legem. Hoc di-
cit, ne viderentur ideo displicere, quia non secun-
dum legem offerentur. Hæc, inquam, dicens addit :
Tunc dixi : *Ecce venio ut faciam, Deus, voluntatem*
tuam. Et hæc dicens, *auferit primum* sacrificium et
cum eo Vetus Testamentum quod per Moysen datum
est, *ut statuat*, quasi stabile, *sequens*, id est novum
sacrificium, et cum eo Novum Testamentum, id est
Evangelium. *In qua voluntate*, id est in sui oblatione
secundum voluntatem Dei facta, *sanctificati sumus*,
id est peccatorum purgatione facta reconciliati
Deo, *scilicet per oblationem corporis Jesu Christi*
semel factam. Et ideo hoc statuto primum cadit,
quia hoc non potuit præstare. *Et omnis*. Amplius
exponit virtutem hujus hostiæ. Et ne videretur san-
guis per pontifices semel in anno oblatus minus
profuisse, *et sacrificia quotidie facta per sacerdotes*
perfectos facere, hoc addit. Quasi dicat : Pontifex
per singulos annos offerens non pervenit ad con-
summationem, sicut etiam *omnis quidem sacerdos*
legis, præsto est, ut spontaneus, *quotidie ministrans*
orationes et munera multa, et easdem hostias de
animalibus sæpe offerens, quia non integre munden-
t. Unde subdit : *Quæ nunquam*, id est nullo tem-
pore quantumcunque fiant, *possunt auferre peccata*, a
conscientia. Nota quod ministrare est famulorum,
sedere est dominorum. Ideo illos famulos ostendit
Apostolus, Christum vero Dominum, quem subse-
quenter dicit sedere, subdens :

Hic autem, scilicet Christus, cujus hostia suffi-
ciens est, *pro peccatis omnium offerens unam hostiam*
quæ salvare potest peracta obedientia, *sedet*, id est
quiescit et regnat, *in sempiternum in dextera Dei*, id
est in potioribus bonis, non enim iterum laborare,
et iterum offerre eget. Bene ergo potest consummare
qui sic meruit exaltari. Sedet, dico, *de cætero*, id
est de eo quod restat, scilicet de gloria bonorum et
pæna malorum, *expectans*, non ita ut aliquid pro
sua vel suorum imperfectione patiat, sed sine sui
passione differt et tolerat, *donec ponantur inimici*
ejus scabellum pedum ejus, id est plene subjiciantur
et appareant, subjecti ei. Hoc et modo potest fa-
cere ; sed patitur usque ad commune iudicium, nisi
inimici vere scabellum ejus erunt, quia et si modo
repugnant ei, et non videantur subjici tuuc omni-
bus apparebunt ei subjecti cujus imperio suberunt
pœnis. *Una enim*. Ideo unam tantum obtulit hostiam,

quia una oblatio est, et a peccato sanctificavit ele-
ctos. *Et sanctificatos* in omnibus virtutibus *con-*
summavit. Et hoc *in sempiternum*, scilicet quandiu
durabit hoc sæculum. *Contestatur autem*. Quasi di-
cat : Non solum ego hoc affirmo, sed etiam *sanctus*
Spiritus contestatur nobis, id est verba nostra con-
firmat de sanctificatione. *Postquam enim*. Quasi
dicat : Vere testatur ; vera enim quæ promittit, et
non nisi justa præcipit, id est Novum Testamentum
postquam dixit Spiritus sanctus in Jeremia : *Hoc*
autem est Testamentum Novum, scilicet quod testa-
bor ad illos : *Post dies illos*, mihi prænuntiatos,
dicit Dominus, addidit : *Dando*. Quasi dicat : Post-
quam illud dixit, scilicet quod non valet ad proba-
tionem nostram, adjecit hæc alias quæ corroborant
utrumque quod diximus, scilicet : *Dando leges meas*
quod pertinet ad consummationem. Et iterum :
Peccatorum eorum jam non recordabor amplius ; quod
pertinet ad sanctificationem. Et ita per auctori-
tatem Jeremiæ, confirmat utrumque quod dixerat.
Litteram sic prosequere : Testabor, dico, dando leges
meas, non sicut patribus dedi in tabulis lapideis,
sed *in cordibus*, id est intellectibus illorum, *et in*
mentibus, id est in voluntatibus *eorum superscribam*
eas, scilicet præcepta mea, non dicit scribam, sed
superscribam, quia leges illæ super vires hominis
sunt, in quarum scilicet completionem nullus suffice-
ret, nisi ope gratiæ. Ecce in his dicitur quod con-
summat virtutibus, deinde subdit de sanctificatione
dicens et peccatorum quæ in se, *iniquitatum eo-*
rum, quæ contra proximum fiunt, jam, id est post
tempus gratiæ, non recordabor ad æternam pœnam,
amplius, scilicet nec in futuro. Ecce hic dicitur
quod sanctificat. Vel ita distingue litteram, eadem
manente sententia. Postquam dixit hoc est testa-
mentum quod testabor ad illos. Post dies illos, di-
cit Dominus : Testabor, dico, dabo leges meas in
cordibus eorum, et in mentibus eorum superscri-
bam eas, subintulit, et peccatorum et iniquitatum
eorum jam non recordabor amplius. Et ideo jam
non est necessaria hostia. Quod aperit subdens :

VERS. 18-33.— *Ubi autem horum remissio, jam*
non est oblatio pro peccato. Habentes itaque, fratres,
fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi,
quam initiavit nobis viam novam, et viventem per ve-
lamen, id est carnem suam, et sacerdotem magnum
super domum Dei; accedamus cum vero corde in ple-
nitudine fidei, aspersi corda a conscientia mala, et
abluti corpus aqua munda, teneamus spei nostræ con-
fessionem indeclinabilem, fidelis enim est qui repro-
misit. Et consideremus invicem in provocationem
charitatis et bonorum operum, non deserentes colle-
ctionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam,
sed consolantes, et tanto magis, quanto videritis ap-
propinquantem diem. Voluntarie enim peccantibus
nobis, post acceptam notitiam veritatis, jam non re-
linquitur pro peccatis hostia ; terribilis autem quæ-
dam expectatio iudicii, et ignis æmulatio, quæ con-
sumptura est adversarios. Irritam quis faciens legem

Moyse, sine ulla miseratione duobus vel tribus testibus moritur: quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem Testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est et spiritui gratiæ contumeliam fecerit? Scimus enim qui dixit: Mihi vindictam, et ego retribuam. Et iterum: Quia judicabit Dominus populum suum. Horrendum est incidere in manus Dei viventis. Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati, magnum certamen sustinuistis passionum: et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti, in altero autem socii taliter conversantium effecti.

256 *Ubi autem* Hic ostendit quod non solum ex hac autoritate videre potest, quod Jesus sanctificat et consummat, sed etiam quod oblatio jam post tempus gratiæ non est facienda pro peccato, quia facta est remissio. Quasi dicat: Ecce hic dicitur remissio peccatorum facta, *ubi autem horum jam remissio, non est* facienda oblatio pro peccato, id est cessat oblatio legalis. *Habentes itaque.* Finito grandi sermone de pontifice magno, ejusque nova lege et sacrificio, quæ veteribus prætulit, subditur moralis instructio, in qua eos hortatur ad multa, sed maxime ad fidem, patientiam, pacem, munditiam, et fraternitatis charitatem et infert ex omnibus superioribus. Quasi dicat: Quia una hostia consummat, et quia nobis est, scilicet or. m. (*sic*) et quia ostensa est tanta distantia, quod illa minora hæc majora sunt. [Chrysost.] Itaque, o fratres, habemus fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi, id est certi sumus quod intrabimus in Sancta sanctorum cœlestia per sanguinem Christi, *quam*, viam id est quem introitum, initiavit nobis Christus, qui primus ascendit, et per hoc certi sumus de nobis, *viam dico novam*, quia nullus ante illum intravit, *et viventem*, id est permanentem, perviam, quia postea nulli fidelium clausa fuit, et illam viam aperuit, et per viam conservavit. *Per velamen*, id est per *carnem suam*.

Quæ dicitur velamen, quia ipsa caro velabat et celabat deitatem. Vel ideo dicitur velamen, quia sub velamine fidei sumitur à fidelibus. Quasi dicat: Per hoc permanet via illa pervia, quia sumunt fideles, ut viaticum carnem Christi velatam omni sensui. Videtur enim panis, et tamen vere est caro Christi: Quod fit ut augeatur fidei meritum, quia non habet fides meritum, cui humana ratio, id est humanus sensus præbet experimentum. Per velamen ergo, id est carnem quæ velata sumitur, permanet via pervia, et per hoc quod ille sacerdos semper interpellat pro nobis. Unde subdit: *Et per sacerdotem*, scilicet Christum præ omnibus, *magnum super domum*, id est populum Dei, et hanc habentes fiduciam, accedamus. Vel ita: et sacerdotem magnum. Quasi dicat: Habemus hanc fiduciam, et hanc habentes, et habentes sacerdotem magnum super donum Dei, scilicet qui semper vivit ad interpellandum pro nobis, *accedamus* ad introitum sanctorum, *cum vero orde*, id est cum vero intellectu et non simulato. Et si hoc non potest esse, saltem accedamus in pleni-

tudine fidei, id est in plena fide. Quia nihil horum jam est visibile, nec sacerdos, nec hostia, quod et debemus et possumus, quia sumus *aspersi corda*, id est est spirituali aspersione habemus *corda* mundata a conscientia mala, id est a conscientia pravitate. Illi vero corpora tantum habent abluta, *et abluti* sumus *corpus aqua munda*, id est peccatum corporale scilicet originale quod per carnis concupiscentiam trahitur, ablutum est aqua baptismi. Per hoc ostenditur quod non fides sola, sed bona vita cum virtutibus quæritur. Inde hortatur ad ea quæ conveniunt fidei, subdens:

Teneamus. [Ambrosius] Quasi dicat: Et quidquid occurrerit, *teneamus indeclinabilem*, ut non ad terrena declinemus, *confessionem spei nostræ*, quæ est de æternis, id est teneamus confessionem et spem quæ est causa ejus, quæ spes non est vacua, non confundit. *Fidelis enim est*, id est verax in promissis Deus qui *repromisit* ea quæ speramus: et sicut Deus fidelis est in promissis, ita nos vult fideles esse in promissis nostris. Teneamus dico, *et consideremus invicem*, alter, scilicet alterum, non ut invideat et insidiatur, sed *in provocatione charitatis* quæ in animo est, *et bonorum operum*, scilicet ut alter alterius exemplo, provocetur ad dilectionem, et bene operandum. Et est sensus: Fidem et confessionem habeamus quantum ad nos, et consideremus invicem, scilicet perfecti minores eos hortando et minores perfectos imitando eos. Consideremus nos invicem dico, *non deserentes* tempore persecutionis, *collectionem nostram*, id est collectos in fide nobiscum, *sicut est consuetudinis quibusdam vestrum*, qui vel timore persecutionis cedunt, vel propria presumptione a peccatoribus vel imperfectis, ut justi videantur recedunt. Culpat ergo scindentes unitatem charitatis, quasi inter alios non possent habitare causa sanctitatis suæ, qui potius suo exemplo debuerunt consolari alios. Unde subdit: *Sed potius consolantes* eos. Consolatur laborantem qui pariter in labore consistit, quia sublevatio laboris est visio collaborantis, ut in itinere fit. *Et tanto magis consolemur, quanto magis videritis diem* retributionis per passionem *appropinquantem*. Quasi dicat: Quo propiores estis fini et præmio retributionis, aut tanto magis instate, ne quis culpa vestra desit. *Voluntarie enim.* Quasi dicat: Charitas utique tenenda est, et a malis cessandum. *Voluntarie enim peccantibus nobis*, id est nobis in voluntate peccandi manentibus, *non relinquitur hostia pro peccatis*, id est non prodest Christus, qui est hostia, pro peccatis. Non relinquitur, dico, *jam*, scilicet in hoc præsentem; per quod constat quod nec in futuro. Non relinquitur jam dico, *post acceptam notitiam veritatis*, id est postquam venissemus ad fidem per quam quidam securi sunt, quasi nunquam perituri sint. Et attende quod non ait volentibus peccare, sed *voluntarie peccantibus*, quia voluntarius est qui in aliquo assiduus est, volens qui ad tempus; per hoc ergo significat perseverantes usque in finem [Chry-

sost.] Vel ita, jam non relinquitur hostia pro peccatis, id est non iterum immolabitur Christus, qui est hostia pro peccatis, id est non relinquitur locus secundæ hostiæ, sicut in veteri lege datum est sæpius offerri hostias pro peccato. Non enim Christus iterum immolandus est pro peccato: quod semel factum est, et secundo non est opus, sed magis opus est manere in fide et veritate. Quod si non facis, iudicium damnationis te exspectat, nisi per pœnitentiam renovaris. Et ideo subdit:

Terribilis autem. Sed sciendum quod hic quidam exsurgunt, horum verborum occasione pœnitentiam auferentes, quasi per pœnitentiam non valet peccator post lapsum surgere secundo et tertio, et deinceps. Verum in hoc pœnitentiam non excludit, nec propitiationem quæ fit per pœnitentiam. Non enim inimicus est ita salutis nostræ, sed secundum excludit baptismum; non enim dicit: Non est ultra pœnitentia vel remissio, sed hostia, id est crux secunda quæ una sufficit, volens ne ultra hoc expectemus, sed pœniteamus. *Terribilis autem.* Quasi dicat: Non relinquitur hostia pro peccatis, sed relinquitur quædam *terribilis expectatio iudicii*; hæc pœna interim est, *et ignis æmulatio*, id est infestatio, id est ignis infestans quæ consumptura est adversarios Christi. Quod probat per minus. Nam *quis faciens irritam*, id est prævaricans legem Moysi, *duobus vel tribus testibus* convictus, *sine ulla miseratione moritur*, morte quam lex præcipit. [Hieron.] Quid ergo illi facient contra quos perhibebunt angeli testimonium et sancti et propria conscientia: Quasi dicat: Multo gravius punientur? Unde subdit. *Quanto ergo magis illum putatis deteriora mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverit*, id est vilipenderit, si non sufficere credat ad salutem, sed animalia, *et sanguinem Christi* confirmatorem Novi Testamenti, *pollutum duxerit*, id est peccatum purgare non valentem. *In quo tamen sanctificatus est*, id est remissionem accepit, et ita contra eum graviter peccat. Pollutum enim sanguinem Christi ducit, qui per carnales observantias credit peccata dimitti, a quibus retrahit nos sanguis Christi: ita pollutus est, et nos polluit, si ab eo unde est remissio nos retrahit. *Et spiritui gratiæ*, id est Spiritui sancto gratis dato, vel qui dat gratiam, *contumeliam facit*. Spiritui contumeliam facit, qui remissionem quam ipse Spiritus facit, ascribit carnalibus observantiis, vel qui eum male vivendo a se abjicit. Vel conculcat ille Christum, qui libere peccat absque timore et pœnitentia; et qui eo indigne participat, sanguinem pollutum ducit, si ab eo mundatus ad vomitum redit et pœnitere negligit. Spiritui est injurius qui ejus beneficium grate non suscipit. *Scimus enim.* Quasi dicat: Vere talis punietur, *scimus enim illum*, id est quam verus et potens est ille, *qui dixit: Mihi servate vindictam* injuriarum vestrarum, *et ego reddam*. Si alienas vindicat injurias et suas, iterum Scriptura dicit, *quia Dominus judicabit* purgando, *separando a malis populum suum*, quanto magis pu-

niet inimicos. *Horrendum.* Quasi dicat: Dominus puniet inimicos, et non leniter. Et ideo *horrendum est incidere in manus Dei*, id est, incidit illi qui non providet, sed subito deprehenditur. Dei dico *viventis*, scilicet qui semper est efficax et potens facere quod vult. *Rememoramini*, sicut optimi medicorum cum alios secuerint, et per incisionem doloris augmentum fecerint, solatium mitioribus medicaminibus afferunt et remedium; illi loco, ubi dolor inest, et perturbatam refovent animam: sic Apostolus facit, postquam concussit animas eorum et terruit, refovet eos per laudem priorum, scilicet rememorando priora eorum bona, ut facilius excitet ad cætera. Quasi dicat: Ut autem non incidatis in manus Dei, *rememoramini pristinos dies*. Quasi dicat: Diu est quod credidistis, et ideo magis assueti estis, *in quibus diebus vos illuminati fide* pro qua venit tribulatio, *sustinuistis magnum certamen passionum*. Passiones enim quasi contra eos certabant ut patientiam et fidem extorquerent. Si autem rudes sustinuerunt, turpe est, si modo deficiunt. Passiones autem erant eis, tum ex propriis doloribus, tum ex doloribus aliorum quibus compatiebantur. Unde subdit: *Et in altero*. Quasi dicat: *Sustinuistis magnum certamen*, et ita magnum certamen, *et*, id est quia, *in altero quidem*, id est in altera parte certaminis, scilicet *in opprobriis et tribulationibus propriis*, vos ipsi patientes facti estis *spectaculum omnibus*, quod gravissimum est. Grave enim est opprobrium, sed gravius est cum spectaculum omnibus fit, et non secreto exprobratur. *In altero autem*, id est in altera parte certaminis, scilicet in dolore quem habetis pro aliis, estis *effecti socii taliter conversantium*, id est assidue patientium, quo exemplo pati debetis, id est assidue patientium, quo exemplo pati debetis, id est compassi estis apostolis et aliis hujusmodi. Et est sensus: Certamen passionis sustinetis, et in propriis passionibus, et in compassionibus **257** aliorum. Et hæc sunt duæ partes certantium contra vos passionum, et vere socii facti estis.

VERS. 34-39. — *Nam et vinctis compassi estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognocentes vos habere meliorem et manentem subsistantiam, Nolite itaque amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem. Patientia enim vobis necessaria est, ut voluntatem Dei facientes reportetis promissionem. Adhuc enim modicum aliquantulum, qui venturus est veniet, et non tardabit; Justus autem meus ex fide vivit. Quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ. Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ.*

Nam et vinctis, qui non poterant sibi necessaria quærere, *compassi estis*, subministrando necessaria pro qua causa vestris vobis ablati compassi estis. Et hoc est quod subdit: *Et rapinam bonorum vestrorum suscepistis*. Quasi dicat: Donum Dei. Et hoc, *cum gaudio*, quia sperastis meliora, scilicet terna. Unde subdit, vos dico, *cognocentes vos*

nabere meliorem, et manentem substantiam, id est vitam æternam. Nolite. Quasi dicat: Quia sic passi estis et confisi de substantia meliori et manente. Nolite, dico, amittere per impatientiam confidentiam vestram, quæ non modo in futuro habebit, sed etiam jam habet, dum sperat, magnam remunerationem. Et ideo non est levis ejus amissio. Ad hoc autem ut non amittatis, hoc unum vobis opus est, scilicet patientia. Patientia enim nobis est necessaria. Hic ostendit quomodo jam non amittatur confidentia, scilicet si patientia habeatur. In patientia enim, inquit, Dominus, possidebitis animas vestras. (Luc. xxi). Ideo ait patientia nobis necessaria est, ideo ut per eam voluntatem Dei facientes, reportetis in futuro, qui hic seminatis promissionem, id est vitam promissam.

Adhuc enim. Quasi dicat: Tenenda est patientia, nam nec longa est, tribulatio vero vehemens. Et hoc est quod ait, adhuc enim modicum, id est parvo tempore, et aliquantulum, id est non vehementer patiendum est et mox, qui venturus quandoque veniet retributor, et non tardabit, quia in martyribus post mortem statim gloria datur in quibus nihil purgandum est, per quod differantur a gloria. Justus autem. Hic dicit quod per solam fidem, si patiendi necessitas non ingruat, salus datur, ad quod confirmandum inducit verba Dei loquentis per prophetam Habacuc. Quasi dicat: Non solum ille qui patitur sed etiam qui solam fidem habet si non imminet passio salvabitur, quia ita dicit Dominus per prophetam: Justus meus, id est apud me aliquis, ex fide, per hoc vivit, id est vivet in futuro, vita æterna quam meretur fide. Ecce quantum valet fides quæ sola salvat; et quod ex fide vivat per contrarium ostendit, quia si subtrahit se a fide non vivit. Unde subdit: Quod si se subtraxerit. Vel ita: Justus autem. Quasi dicat: Veniet Dominus: et non tardabit. Interim autem dicit Dominus: Justus meus, scilicet qui per me est justus, non per carnales observantias. Vivit ex fide, non per speciem. Et ideo huc ne quærat coronam, sed ferat laborem. Quod si. Quasi dicat: Vere ex fide est vita, quia acquisitio est animæ, et vere. Quod, id est quia si subtraxerit se aliquis, non placebit animæ meæ, id est voluntati Dei. Nos autem. Quasi dicat: Ille qui subtrahit se a fide non vivet. Nos autem non sumus filii subtractionis in perditionem, id est apostasiæ, per quam perditur anima, quia nondum prorsus apostataverant, sed fide geniti erant. Unde subdit: Sed sumus filii fidei, quæ valet in acquisitionem: et ideo nunc non debent se subtrahere a fide. Vel, non sumus filii subtractionis, in perditionem, id est paganorum infidelium qui perdendi sunt, sed fidei in acquisitionem animæ, id est filii prophetarum fidelium, quorum fides est in acquisitione animæ.

CAPUT XI.

VERS. 1. — *Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium.*

Est autem fides. Quia de fide cæpit agere, ejus

dignitatem et usum ipsius fidei assignatione et plurima exemplorum luce ostendit, et est hic laus et commendatio fidei, cujus descriptionem ponit: in qua tria notat, scilicet quid efficiat in nobis, et quod fundamentum est omnium bonorum, et quod de non apparentibus est; de qua in Epistola ad Romanos plene dixeramus. Et ideo hoc breviter perstringamus. Quasi dicat: Justus ex fide vivit: est autem fides substantia rerum sperandarum, id est causa quæ res sperandas faciet quandoque subsistere in nobis. Quod est dicere: Faciet nos consequi futura bona. Et proprie dicitur fides substantia, quia sperandis substat, et facit ea esse in credente in alia vita. Et quia fundamentum est omnium bonorum quod nemo mutare potest sine quo non est bona ædificatio. Vel, fides est substantia rerum sperandarum, id est speranda jam etiam in hac vita facit esse in corde credentis. [Chrysost]. Per eam enim futura bona quasi jam sunt in nobis, quia facit subsistere in anima nostra ea quæ non videntur de quibus proprie fides est. De visis enim non est fides, sed agnitio. Hæc est laus fidei, si quod creditur non videtur. Nam et Thomas cui dictum est: Quia vidisti, credidisti (Joan. xx): non hoc credidit quod vidit, sed aliud vidit et aliud credidit. Vidit enim hominem, credidit Deum. Cernebat quippe et tangebatur carnem viventem quam viderat morientem, et credebat Deum ipsa carne latentem. Credebat ergo mente quod non videbat, per hoc quod sensibus corporis apparebat. Si autem dicuntur credi quæ videntur, sicut dicit unusquisque oculis suis credidisse, non ipsa est quæ in nobis ædificatur fides, sed ex rebus quæ videntur agitur in nobis, ut ea credantur quæ non videntur. Et est argumentum vel convictio non apparentium, id est præmonstratio et certitudo et probatio rerum quæ non apparent; quia si quis de eis dubitat per fidem probantur, ut adhuc probatur futura resurrectio, quia ita crediderunt patriarchæ, apostoli, et alii sancti. Probatio ergo rerum quæ nondum sunt, fides est, quia si quis consideret Abraham et alios quid merito fidei acceperunt, idem de se potest credere et sperare.

VERS. 2-4. — *In hac enim testimonium consecuti sunt senes. Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent. Fide plurimam hostiam Abel quam Cain obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo, et per illam defunctus adhuc loquitur.*

In hac enim. Quasi dicat: Vere fides est causa rerum sperandarum, quia est causa justitiæ per quam sunt speranda: et hoc est quod ait: In hac enim, id est propter hanc fidem, senes, id est antiqui patres sunt consecuti a Deo vel ab hominibus testimonium justitiæ, quia propter fidem Deus testatus est esse justos. Senes dicit, non quia senes essent ætate, sed quia antecessores horum. Et sic constat fidem non esse novam cum antiqui tenue-

runt eam. *Fide intelligimus*. Exemplis utitur ad commendationem, et ad ostendendum quod non de apparentibus sit fides. Quasi dicat: Fides est argumentum non apparentium, id est credere debemus quæ non apparent. Sicut fide tantum intelligimus *sæcula esse aptata*, id est sapienter disposita *verbo Dei*, id est præcepto Dei, ita utique *ut ex invisibilibus*, id est ex informibus elementis, *visibilia formata fierent*. Ante enim quam Deus rerum omnium formas locis, et sedibus suis ordinata distinctione disponeret, tenebræ erant, et erant invisibilia elementa, sed in eorum separatione nata est lux. Prima ergo materia facta est confusa et informis unde omnia fierent quæ distincta et formata sunt quam credo a Græcis chaos appellari (42). Et ideo recte Deus creditur omnia de nihilo fecisse, quia etiam si omnia formata de ista materia facta sunt, hæc ipsa tamen materia de nihilo facta est quam Moyses significavit dicens: *In principio fecit Deus cælum et terram*, etc. (*Gen. 1*). Informem enim materiam et confusam quæ chaos dicta est, unde omnia facta sunt, nominibus cæli et terræ, qui inde futura erant significavit, id est nominibus visibilium rerum, propter infirmitatem parvulorum qui minus idonei sunt invisibilia apprehendere, et tunc erant tenebræ, id est lucis absentia. Non enim tenebræ aliquid sunt, sed ipsa lucis absentia, sicut silentium non aliqua res est, sicut in corpore ubi tegumentum non est nuditas dicitur, sicut et inanitas non est aliquid, sed locus ubi corpus non est, inanis dicitur. Hæc eadem informis materia etiam terra invisibilis et incomposita appellata est; terra ideo, quia inter omnia elementa mundi terra minus speciosa est quam cætera; invisibilis autem, propter obscuritatem, eadem materia informis etiam aqua dicta super quam ferebatur Spiritus Domini, sicut superfertur fabricandis rebus voluntas artificis. Ideo vero aqua dicta illa materia, quia omnia quæ in terra nascuntur sive animalia sive arbores vel herbæ et similia ab humore incipiunt formari atque nutriri. Eadem etiam materia dicta est abyssus, quia confusa erat et commista specie carens. Hæc ergo omnia cælum et terra; terra invisibilis et incomposita 258 et abyssus cum tenebris et aqua super quam ferebatur spiritus, illa informis materia vocata est, ut res ignota notis vocabulis infirmaretur imperitioribus et non uno. Nam si in uno, hoc esse putaretur quod consueverant homines in illo vocabulo intelligere. Sub his ergo omnibus nominibus significata est materia illa invisa, et informis quæ nulla specie cerni atque tractari poterat de qua Deus condidit mundum, quem significat Apostolus dicens: *visibilia*. Ipsa vero informem naturam significat dicens: *ex invisibilibus*. Vel per invisibilia, significatur mundus invisibilis qui erat in Dei sapientia, ad cuius similitudinem factus est hic visibilis mundus, (43) Hæc utique visibilia, antequam fierent, non

erant. Quomodo ergo Deo nota erant quæ non erant? Et rursus quomodo ea faceret quæ sibi nota non erant? Non enim quidquam fecit ignorans. Nota ergo fecit, non facta cognovit. Proinde antequam fierent et erant et non erant. Erant in Dei scientia, non erant in sua natura. Ipsi autem Deo non audeo dicere alio modo innotuisse, cum ea fecisset quam illo quo ea noverat ut faceret. *Apud quem non est transmutatio nec vicissitudinis adumbratio* (*Jac. 1*). Ideo ait, ut ex invisibilibus, id est ex intelligibili mundo qui erat in sapientia Dei; hæc est Dei dispositio qua disposuit omnia, visibilia ista fierent, id est juxta invisibile exemplar quod erat in mente Dei, fierent hæc. *Fidem plurimam*, vel plurima, quia patres antiqui per fidem sint consecuti testimonium justitiæ ostendit, ponens aliud exemplum ad commendationem fidei. Quasi dicat: Senes per fidem consecuti sunt testimonium justitiæ, sicut apparet in hoc: *Abel fide*, id est per fidem invisibilium obtulit Deo hostiam plurimam, id est acceptabiliorem et pluris pretii quam Cain. Vel, Abel obtulit Deo hostiam plurima fide, id est per plurimam fidem quam Cain, quia Abel per fidem justus erat. Unde subdit: *Per quam fidem meruit, esse justus*, et hujus rei consecutus est testimonium. Unde etiam ipse Jesus, ait: *A sanguine Abel justus*, etc. (*Matth. xxiii*). Consecutus est, dico, Deo, *etiam perhibente testimonium muneribus ejus*, quia ea recepit, id est approbavit quod apparuit, cum a cælesti igne consumpsit. *Et per illam, fidem defunctus loquitur adhuc*, id est materia est nobis loquendi, ut de ejus fide exemplum demus. Non enim mors exstinxit famam fidei; tanta fuit fides quod eam mors non exstinxit. Ex fide et patientia præcedentium patrum consolatur istas. Ideo dicit quod Abel adhuc loquitur, quia alios suo exemplo admonet ut justus sint. Interemit eum quidem mors, sed non cum eo interemit ejus gloriam et memoriam.

VERS. 5-12.— *Fide Enoch translatus est, ne videret mortem, et non inveniebatur, quia transtulit illum Dominus. Ante translationem enim, testimonium habuit placuisse Deo. Sine fide autem impossibile est placere Deo. Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, et inquirentibus se remunerator sit. Fide Noe responso accepto de his quæ adhuc non videbantur, metuens aptavit arcam in salutem domus suæ, per quam damnavit mundum; et justitiæ quæ per fidem est, hæres est insitutus. Fide qui vocatur Abraham obedivit in locum exire, quem accepturus erat in hæreditatem, et exiit nesciens quo iret. Fide demoratus est in terra repromissionis tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac et Jacob cohæredibus repromissionis ejusdem. Expectabat enim fundamenta habentem civitatem, cujus artifex et conditor Deus. Fide et ipsa Sara sterilis, virtutum in conceptione seminis accepit etiam præter tempus ætatis, quoniam fidelem credidit esse eum qui repromise-*

(42) August., contra Manich.

(43) August., super Genesim.

rat. Propter quod et ab uno orti sunt, et hoc emortuo, tanquam sidera cæli in multitudinem, et sicut arena quæ est ad oram maris innumerabilis.

Fide. Hic ponit aliud exemplum ad commendationem fidei dicens: *Fide*, id est fidei merito, *Enoch translatus est* in paradysum, unde ejectus est Adam, *ne videret*, non dico ne sentiret, sed nec etiam quasi de longe videret in aliis, mortem, *et non inveniebatur*. Usquam hoc dicit, ne putaretur esse in aliqua parte mundi, ideo non inveniebatur, quia *transtulit illum Deus*, qui ab omnium aspectu poterat eum abscondere. *Ante, etc.*, Quasi dicat: Vere per fidem translatus est, quia per fidem justus fuit. Et vere quia per fidem placuit Deo. Et hoc est quod ait: *Ante translationem enim habuit testimonium*, id est justis testabantur eum, *placuisse Deo*. Et vere per fidem placuit Deo. *Sine fide enim impossibile est aliquem placere Deo*. A Deo est fides necessaria, quod sine ea quisquam non placet Deo. Et vere sine fide aliquis non potest placere, quia nec potest accedere. *Creere enim oportet quemlibet accedentem ad Deum*, hoc, scilicet oportet credere, quia Deus unus est esse proprie Deo convenit quia immutabiliter est, et quod *remunerator sit inquirentibus se*. Quid ergo ei lex? Et notandum quod sine hac fide nemo unquam potuit salvari. Hæc tamen fides non sufficit ad salutem. *Fide*. Aliud exemplum ponit de Noe ad commendationem fidei dicens: *Noe responso accepto a Deo, de his quæ adhuc non videbantur metuens, aptavit arcam in salutem domus suæ*. Et hoc, fide, id est per fidem, quia credidit Deo dicenti, finis est omnis carnis, et si nulla signa videret diluvii. Adeo enim credebat quod non videbat, quod metuens fabricavit arcam *per quam*, scilicet fidem vel arcam, *damnavit*, id est damnabilem ostendit mundum, quia dum videret eam fabricari, non credidit. Et ipse Noe est institutus hæres justitiæ quæ per fidem est, id est fuit justus ex fide, sicut patres sui. Nisi enim justus esset, hoc ei Dominus non præcepisset. *Fide*, etc. Hic ad patres Judæorum descendit, ostendens in eis, et in prioribus omnem justitiam ex fide habuisse originem, et ponit exemplum de Abraham dicens ita: *Fide*, id est per fidem ille, qui vocatur nunc *Abraham*, cum prius vocaretur *Abram*, *obedivit exire in locum, quem accepturus erat in hæreditatem et exiit nesciens quo iret*. [Augustinus] Adeo credebat Deo cui obedivit, dicenti: *Exi de terra et de cognatione, etc.* (Gen. XII). Hoc autem jam fecerat. Hoc enim dictum ei jam egresso de terra Chaldæorum, et jam constituto in Mesopotania. Non autem Dominus ait ut corpus ejiceret a terra sua, sed ut animum evelleret, ne velit reverti. Non enim exierat in animo, si redeundi tenebatur desiderio: quod desiderium Deo jubente ac juvante et illo obediente fuerat amputandum. *Fide* melioris terræ, id est vitæ æternæ, *demoratus est Abraham in terra promissionis*, et in ea quanquam sibi promissa erat, *tanquam in aliena, et in casulis*. Unde subdit demo-

ratus est, dico, in casulis, *habitando cum Isaac et Jacob cohæredibus ejusdem repromissionis*, id est sicut Isaac et Jacob habitaverunt ibi. Non enim eodem tempore cohabitaverunt. *Exspectabat enim*. Quasi dicat: Cur ita habitavit ibi Abraham, quia *exspectabat civitatem cælestem habentem fundamenta*, quia stabilis est et firma; *cujus civitatis artifex et conditor Deus est*. *Fide*, id est per fidem, *et ipsa Sara sterilis*, in propria persona, non in vicaria, *accepit virtutem*, id est fecunditatem, *in conceptione seminis*, etiam cum esset præter tempus ætatis, scilicet cum esset sterilis et in senio; hac utique fide, *quoniam credidit eum fidelem qui repromiserat*. Prius quidem risit, et si ex gaudio non tamen plena fide, sed post verbis angeli in fide solidata est; riserat autem Abraham quando ei promissus est, sed risus ille admirationis fuit et gaudii, non dubitationis. *Propter quod*, scilicet quia fidelem credidit Deum, *orti sunt ab uno*, utero Saræ, vel, ab uno patre Abraham, *et hoc*, scilicet utero vel Abraham, *emortuo*, emortuum dicit ad opus concipiendi Saræ uterum quantum ad virum seniore. Vel ipsum Abraham ad opus generandi emortuum dicit quantum ad seniore femina. Ambo enim seniores erant, sed illa etiam sterilis erat, et cruore menstrui jam destituta; propter quod jam parere non posset, etiam si sterilis non fuisset. Senior enim femina, etiam si adhuc fluant illi solita mulierum, de seniore parere non potest, de juvene potest. Senior vero gignere potest. sed de adolescentula, sicut Abraham post mortem Saræ de Cethura quæ juvenis erat potuit generare, quia vividam invenit ejus ætatem. Ad hoc ergo dicit Abraham fuisse jam corpus emortuum, quia non ex omni femina cui adhuc esset tempus pariendi generare ipsum in illa ætate adhuc posset. Ad aliquid ergo erat emortuum corpus ejus, et non ad omnia. Ab uno, inquam, tot orti sunt, qui sunt *tanquam sidera cæli in multitudine*. Hoc dicit quantum ad bonos qui luce virtutum et multitudine comparantur sideribus, *et sicut arena innumerabilis quæ est ad oram*, id est littus, maris. Hoc dicit quantum ad malos, qui instabilitate et numero comparantur arenæ. Mare est gentilitas; ora maris, ritus gentilitatis. Tibi propinqui facti sunt aliqui Judæi, non tamen in gentilitate omnino fuerunt.

D **VERS. 13-20.**— *Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes et salutantes, et confitentis quia peregrini et hospites sunt super terram. Qui enim hoc dicunt, significant se patriam inquirere. Etsi quidem ipsius meminissent de qua exierunt, habebant utique tempus revertendi. Nunc autem meliorem appetunt id est cælestem. Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum. Paravit enim illis civitatem. Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, et Unigenitum offerebat, in quo susceperat repromissiones, ad quem dictum est: Quia in Isaac vocabitur tibi semen, ar-*

bitrans quia et a mortuis suscitare potens est Deus. A Unde eum et in parabolam accepit. Fide et de futuris bendixit Isaac, Jacob, et Esau.

Juxta fidem. Quasi dicat : Quorumdam proposui exempla ad commendationem fidei. Et recte utique: nam omnes isti, præter Enoch translatus, defuncti sunt juxta fidem, id est adhærentes fidei, non acceptis plenarie in hac vita repromissionibus. Vel ita: Omnes isti sunt defuncti non acceptis in terra repromissionibus. Et hoc juxta fidem illorum. Sperabant enim promitti sibi cœlestia, non terrena, non acceperunt hic. Repromissionibus dico, sed potius erunt aspicientes eos, a longe implendas, scilicet post mortem id adventu Christi, et salutantes eas, id est promissionibus applaudentes, licet essent remotæ. Utitur verbo translato a navigantibus qui longe prospiciunt desideratas civitates, quas antequam ingrediantur salutatione præveniunt, ex metaphora namque navigantium dicit : *Et salutantes eas.* id est gaudentes et desiderantes eas, ut faciunt nautæ longe visis civitatibus, et ideo erant *confidentes*, id est confitebantur, quia peregrini et hospites sunt, morantes super terram peregrini sunt qui in aliena patria nihil habent; hospites. qui de patria non sunt. Et isti confitebantur se non esse de hoc mundo, neque aliquid se habere in mundo : ideo confitebantur. *Qui enim dicunt hoc*, scilicet quia peregrini sunt, et hospites, significant se inquirere patriam, id est dant intelligi quod aliam quærent patriam quod ipsi significare valebant. Et ne putaret quis quod illam quærent de qua exierant, subdit : *Et siquidem meminissent illius patriæ de qua exierunt, habebant C utique tempus revertendi. Nunc autem*, patet per hoc quod volebant reverti, quod *meliozem appetunt*, id est cœlestem patriam, et quia hanc petunt, *ideo non confunditur*, id est non erubescit, *Deus vocari Deus eorum*, scilicet Abraham, Isaac et Jacob, qui dicitur Deus angelorum. (44) In istis honoratur sicut per malos blasphematur. Et ideo Deus eorum dici voluit tanquam illorum solorum esset Deus, qui est Deus universæ creaturæ. Non frustra utique tantum eis tribuit honorem, sed quia in eis novit sinceram et præcipuam charitatem, et quia in eis tribus patribus consummavit magnum et mirabile sacramentum futuri populi sui; per liberas enim genuerunt et in libertatem, ut Abraham per Saram, Isaac per Rebeccam, Jacob per Liam et Rachel; et in servitute, sicut ab Isaac per Rebeccam genitus est Esau, cui dictum est : *Servus eris fratris tui (Gen. xxvii).* Et per ancillas genuerunt non solum in servitute, ut Abraham per Agar Ismaelem, sed etiam in libertate, ut Jacob. per Balaan genuit Dan et Neptalim, et per Zelpham Gad et Aser. Ita et in populo Dei per spirituales et bonos nascuntur boni et liberi, sicut per Paulum illi quibus ipse dicit : *Imitatores mei estote sicut et ego Christi (I Cor. iv);* et mali servi, ut per Philippum Simon magus natus

est. Et per carnales servos nascuntur non solum mali in damnabilem servitutem qui eos imitantur; sed etiam in laudabilem libertatem quibus dicitur: *Quæ dicunt facite, quæ autem factunt nolite facere (Matth. xxiii).* Hoc autem sacramentum quisquis in populo Dei prudenter agnoscit, unitatem spiritus et vinculo pacis usque in finem quibusdam cohærendo quosdam tolerando custodit. *Paravit enim.* Quasi dicat: Non frustra impetunt cœlum, vel merito non erubescit vocari Deus eorum, quia *paravit illis civitatem*, in qua erunt sui concives. *Fide* etiam invisibilem obtulit Abraham, non ira, sed voluntate, *Isaac, cum tentaretur a Deo*, id est cum Deus ostenderet qualis esset ad exemplum aliorum. Non enim tentavit Deus Abraham, quasi qui fidem ejus ignoraret, sed ut ipse Abraham et mundus fidei ejus unitatem et firmitatem cognosceret, et Unigenitum offerebat, qui *susceperat*, id est in quo factæ erant repromissiones ad quem dictum est: *Quia in Isaac vocabitur tibi semen.* Quasi aliis quæreret: Quomodo ergo Deum veracem credebant? subit: *Arbitrans quia potens est Deus et a mortuis suscitare illum*, sicut et de nihilo facere. [Ambrosius] Non trepidavit Abraham credere quando promittebatur, non trepidavit offerre quando exigebatur. Ejus dextera erigitur ad sacrificium, ut mofferetur cujus cor erectum est ad fidem, ut nasceretur. Nec fuit religio credentis contraria devotioni obtemperantis. Promissionem enim pius Pater fideliter tenens quam per hunc oportebat impleri quem Deus jubebat occidi, non hæsitavit quod sibi reddi poterat immolatus, qui dari potuit non speratus; non sibi fecit quæstionem quasi de contrariis, et sibi adversantibus verbis Dei promittentis filium nasciturum, et postea dicentis: *Occide mihi filium tuum.* Sed erat in corde ejus fides inconcussa et non deficiens qua credidit Deum qui dedit, ut ille de sensibus nasceretur posse, etiam de morte reparare. [Augustinus] *Unde*, scilicet quia tantam habuit fidem, *et accepit eum in parabolam*, id est non solum in re, sed etiam in significatione. Intellexit enim Christum significari, cujus deitas non moritur, sed aries hærens cornibus inter vepres, id est caro Christi laborans inter Judæos in cornibus crucis potuit Deo offerri spinis Judaicis ante coronationem. *Fide et de futuris*, quæ non videbantur habita, *bendixit Isaac, Jacob et Esau.* Isaac enim fidem habuit qua credidit, non solum quod benedictus est melior, sed etiam quod Christianus populus supplantaret benedictionem Judæis.

VERS. 21-31.— *Fide Jacob moriens singulos filiorum Joseph benedixit, et adoravit fastigium virgæ ejus. Fide Joseph moriens de profectioe filiorum Israel memoratus est et de ossibus suis mandavit. Fide Moyses natus, occultatus est mensibus tribus a parentibus suis, eo quod vidissent elegantem infantem, et non timuerunt regis edictum. Fide Moyses grandis*

factus, negavit se esse filium filix Paraonis magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem, majores divitias æstimans thesauro Ægyptiorum improprium Christi. Aspiciebat enim in remunerationem. Fide reliquit Ægyptum non veritus animositatem regis. Invisibilem enim tanquam videns sustinuit. Fide celebravit Pascha et sanguinis effusionem, ne qui vastabat primitiva tangeret eos. Fide transierunt mare Rubrum tanquam per aridam terram, quod experti Ægyptii devorati sunt. Fide muri Jericho corruerunt circuitu dierum septem. Fide Raab meretrix non periit cum incredulis, excipiens explorantes cum pace.

Item, *Jacob moriens, fide habita de his quæ non videbantur, benedixit singulos filiorum Joseph, scilicet Ephraim et Manasse, quia singulis cancellatis manibus propriam benedictionem dedit, et dextera super Ephraim posita, læva autem super Manassem minorem majori præposuit. Et adoravit fastigium, vel super fastigium, virgæ ejus. Quid est quod adoravit super cacumen virgæ Joseph, forte tulerat a filio virgam quando ei idem filius jurabat, et dum eam tenet post verba jurantis nondum illa reddita mox adoravit Deum. Non enim pudebat eum ferre tantisper insigne potestatis filii sui, ubi virga magnæ rei futuræ præsignabatur, id est regni Christi futuri in gentibus. Et est sensus: Et adoravit Deum, scilicet erectus et incumbens, super fastigium, id est cacumen, virgæ ejus. Vel mystice sine, super, adoravit fastigium ejus, id est Christum per quem in Ægyptum dominum et disciplinæ virgam habuit. Vel, adoravit super fastigium virgæ ejus, id est super regnum Christi, id est pro regno Christi futuro in gentibus, quem in illo significabatur, oravit. Item *Joseph moriens fide* habita de futuris, *memoratus est de profectione filiorum Israel de Ægypto*, ubi significabatur fidelium redemptio a peccatis, et fide futuræ resurrectionis. *De ossibus suis mandavit, adjurans filios Israel, ut asportarent ea in terram promissionis et reconderent ea in sepulcro patrum suorum, scilicet in spelunca duplici, in qua sepulti sunt Abraham, Isaac, et Jacob, et cæteri patres, ubi Adam et Eva quiescebant: quod ideo voluerunt, quia in ea terra præviderunt nasciturum Christum, ut cum eo resurgerent. Item Moyses ex quo natus est occultatus est a parentibus suis mensibus tribus, et hoc fide, id est per fidem ipsorum parentum qui credebant Deum esse facturum aliquid magnum per eum, cum esset adeo elegantis formæ. Unde subdit: *Eo quod vidissent elegantem infantem*, quia ab ortu fuit illi infusa magna gratia venustatis, non natura, sed dono Dei. Et propter hoc non timuerunt parentes ejus edictum regis, qui omnes masculos Hebræorum filios necari præceperat. Item *Moyses grandis factus fide, id est per fidem invisibilem, negavit se esse filium filix Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam habere jucunditatem carnalem temporalis, id est transitorii peccati. Peccatum enim esse putavit, se lætari***

A in aula regis, dum fratres sui affligerentur: maximæ vero fidei est, spernere jucunditatem. Ipsi, dico **260** *æstimans improprium Christi esse majores divitias thesauro Ægyptiorum*, id est majus æstimavit esse ferre improprium Christi, quam affluere divitiis Ægyptiorum. [Chrysost.] Improprium Christi dicit, vel illud quod pateretur pro Christo, vel quod significabat in propria Christi figura, vel quod Moyses sustinuit a suis fratribus quos liberare volebat, sicut Christus a suis quos redimere venerat. Illi enim dixerunt Christo: *Dæmonium habes* (Joan. viii). Isti Moysi, vis nos interficere, sicut interfecisti Ægyptium? quod tamen patienter sustinuit, sicut Christus. *Aspiciebat enim*, in æternum patienter sustinentium *remunerationem*, vel renumeratorem, ad quam ibat, *Fide etiam Moyses reliquit Ægyptum*, educens filios Israel, *non veritus animositatem regis*. Cui contrarium videtur, quod mortuo Ægyptio discessit inde in terram Madian. Sed quod prius fugit in terram Madian, non fuit metus, sed fides, quia credebat se a Deo liberari. Noluit ibi manere: ne esset causa jactantiæ, si in apertum periculum se præcipitaret, et sic Deum tentaret, quod diabolicum est. Sancti enim quandiu habent quid faciant, non debent Deum tentare, sed cedere, ut et Dominus locum dedit, qui etiam suis præcepit, dicens: *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam* (Matth. x). *Invisibilem enim*. Quasi dicat: Ideo non fuit veritus, quia invisibilem, id est Deum quem non videbat, *tanquam videns*, id est ac si videret, *sustinuit*, et in eo confidit expectans quod promiserat, et ideo non. Item, *Moyses fide*, id est per fidem. *celebravit Pascha*, quod causa transitus fuit. Hac utique fide, quia sic credidit populum salvandum, scilicet, et illos a Pharaone, et nos a diabolo, *Et celebravit effusionem sanguinis*, quo lincerunt utrosque potes, et superliminare domus, *ne angelus percutiens, qui vastaret primitiva, vel primogenita Ægyptiorum, tangeret eos*, sanguine exterritus; quod utique factum est in figura liberandorum per sanguinem Christi. Item, *fide*, id est per fidem qua credebant Deo promittenti, *transierunt per mare Rubrum tanquam per aridam terram*, et ne videretur hoc casu factum esse, non fide, vel ne videretur phantasia fuisse, addit: *Quod experti Ægyptii devorati sunt*. Sic et per baptismum fideles transierunt remissis peccatis, tanquam Ægyptiis cum diabolo principe tenebrarum submersis. *Fide*, etiam quam filii Israel habebant, *muri Jericho corruerunt*, completo a Levitis arcam Domini portantibus, et æneis tubis clangentibus, *circuitu septem dierum*, sicut hujus mundi obstacula cadunt ad voces prædicantium, dum in hoc tempore Ecclesia novatur, vel movetur Christo duce tanquam Josue circuiens orbem terrarum. Item, *Raab, licet esset, meretrix non periit in incredulis*. Et hoc fide, id est per fidem hanc, scilicet, quia credidit terram a Deo Judæis tradendam, et ideo excepit exploratores eorum. Unde subdit: *Excipiens exploratores cum*

pace. Quid ergo vos facere debetis qui prophetas et Christum audistis? Utique debetis duo testamenta per apostolos tanquam exploratores a Christo missos credendo excipere. Et ita cum infidelibus non peribitis.

VERS. 32-35. — *Et quid adhu dicam? Deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Baruch, Samson, Jephthe, David, Samuel et prophetis, qui per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones. Obturaverunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, effugarunt aciem gladii, convaluerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum, acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos.*

Et quid. Quasi dicat: Multa fidei facta dixi, et plura credentium exempla posui. *Et quid adhuc dicam?* Si volo singula prosequi quæ fide facta sunt. Quasi dicat: Infinita sunt. *Deficiet enim me tempus* epistolæ hujus, vel tempus vitæ, enarrantem de *Gedeon*, qualiter accepto signo velleris a Domino ivit contra Madianitas cum 300 viris, expugnavitque eos noctu; et de *Barach*, de quo in libro Judicum legitur quod, Jabin rege Chanaan affigente filios Israel, Debora prophetissa, quæ judicabat Israel tempore illo, præcipit Barach filio Abynoen ut assumeret decem millia pugnatorum: fecit; et iret contra Sisaram principem exercitus Jabin, qui dixit se ire, si ipsa cum eo iret. Itaque et ivit ipsa cum eo. Dominus autem exterruit exercitum Jabin quem congregaverat Sisara ad torrentem Cison. Fugitque Sisara ad tentoria Jabel uxoris Abercinei, ubi cum absconditus dormisset Jabel, clavum tabernaculi percuseum cum malleo defixit in cerebrum ejus usque ad terram, et mortuus est. Et ecce Barach sequens Sisaram veniebat, egressaque Jabel in occursum ejus, dixit ei: *Veni et ostendam tibi vtrum quem quæris. Quæ cum introisset, vidit Sisaram jacentem mortuum* (Jud. iv). Humiliavit ergo Deus die illo Jabin regem Chanaan coram filiis Israel. Et de *Samson*, qui ut legitur in libro Judicum afflixit vehementer Philisthæos. Et de *Jephthe*, qui cum iret ad pugnam contra hostes vovit Domino, quoniam si triumphum de hostibus daret, vel assequeretur, rediens quod primo occurreret offerret Domino, occurritque ei filia quam immolavit: nec laudatur Jephthe quod filiam occidit, sed quod per fidem Deo juvante hostes superavit. (14) Abraham vero non solum non culpatur crudelitatis crimine, verum etiam laudatur pietatis nomine quod filium non scelerate, sed obedienter voluit occidere. Et merito quæritur utrum pro jussu Dei sit habendum quod Jephthe filiam sibi occurrentem occidit, cum id se vovisset Deo immolaturum quod ei redeunti de prælio victori primitus occurrisset. Nec Samson aliter excusatur quod ipsum cum hostibus ruina domus oppressit, nisi quia Spîritus latenter hoc jusserat, qui per illum mirabilia faciebat. Et de *David*, et de *Samuel*, et de aliis prophetis qui per fidem devicerunt (44*) Augustinus, De civit. Dei.

regna, et operati sunt justitiam. Id est æquum iudicium. [Chrysost.] Et si recusabat dicere quæ singulis fecerunt, dicit tamen quæ quidam fide operati sunt. Sapienter historiarum commemorationem vitat, ne sermonem suum protelet, breviter quædam tangens; nec enim omnino tacuit, nec dicens molestus effectus est. Fugit densitatem, longitudinem, ne fatigaret auditorem.

Et adepti sunt, fide, repromissiones, id est ea quæ repromittebantur, ut victoriam et alia. Promissiones multæ factæ sunt, ut David. Abrahæ et aliis. *Obturaverunt.* Quasi dicat: Non tantum homines vicerunt, sed etiam bestias, quia obturaverunt *ora leonum*, ut Daniel. Pluralem numerum pro singulari, sicut in sequenti, ubi ait: *Secti sunt.* Solus enim Daniel significatur ora leonum clausisse, et solus Isaias sectus est; sicut et in Psalmo etiam pluralis numerus pro singulari ponitur, ubi dicitur: *Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum* (Psal. ii). Nam reges dixit pro Herode, et principes pro Pilato. *Extinxerunt impetum ignis,* ut tres pueri missi a Nabuchodonosor in fornacem ignis, et *effugarunt aciem gladii*, id est exercitum accinctum gladio, ut Josue, David, et alii multi; et *convaluerunt de infirmitate*, ut Ezechias, et Job; et *fortes facti sunt in bello*, id est in prælio, ut Josue, et Judas Machabæus, et alii; et *castra exterorum*, id est inimicorum sæpe *verterunt* in fugam. *Mulieres etiam acceperunt mortuos suos* venientes *de resurrectione*, id est resuscitados, ut per Eliam, et per Elisæum factum est. (45) Attendendum est quod in Veteri Testamento sæpe patribus in his quæ dicta sunt, et aliis hujusmodi temporalis feliciter monstratur exhibita; in Novo Testamento, non est tempus talium rerum: ante dedit Deus talia ad veterem hominem pertinentia ut præter eum intelligatur alius largiter etiam terrenæ felicitatis quæ ad veterem hominem pertinet. In Christo autem novo homine novis nova promittit, id est æterna. Unde et ipse in conspectu inimicorum voluit pati, et irrisus mori tanquam derelictus a Deo, ut gratia Novi Testamenti commendaretur, qua disceremus aliam quærere felicitatem, pro æterna contemnere, usque ad mortem pertulit persequentes ac sævientes, et quasi victo et oppresso superbo illudentes. Quod vero carnem suam resuscitavit, et discipulorum aspectibus et contactibus reddidit, eisque videntibus in cælum ascendit, ipsos ædificavit, et quod exspectare deherent, et evidentissima veritate monstravit. Unde et Jacobus, Veteris et Novi Testamenti dividens *sustinentiam*, inquit: *Job audistis, et finem Christi vidistis* (Jac. v). Quasi dicat: Mala temporalia patiamini, ut Job, sed pro hac sustentia non temporalia bona sperate quæ illi aucta redierunt, sed æterna potius quæ in Christo præceserunt.

VERS. 35-40. — *Alii autem distenti sunt, non suscipientes redemptionem, ut meliorem invenirent resurrectionem. Alii vero ludibria et verbera experti,* (45) Id., in lib. De grat. nov. Test.

insuper et vincula et carceres, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt. Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti; quibus dignus non erat mundus; in solitudinibus errantes, in montibus, et speluncis, et in cavernis terræ. Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur.

Alii autem. Ecce supradictum est quanta per fidem fecerunt. Modo dicit quanta pro fide **261** passi sunt. Quasi dicat: Prædicta per fidem operati sunt, hæc autem pro fide passi sunt: *alii* scilicet *distenti sunt* in equuleo et aliis tormentis, *non suscipientes redemptionem*, id est evasionem præsentem de manu inimicorum, *ut invenirent resurrectionem*, id est vitam æternam, *meliolem* illa redemptione, id est liberatione. Vel, invenirent resurrectionem, tanto meliolem, quanto magis patiebantur. [Chrysost.] Quanto magis enim quis patitur, tanto gloriosius coronabitur. *Alii vero ludibria et verbera experti sunt, insuper et vincula et carceres.* Per hoc quod dicit, *insuper*, notat hæc in eisdem personis fuisse. *Lapidati sunt*, ut Jeremias in Ægypto, Ezechiel in Babylone; *secti sunt*, ut Isaias; *tentati sunt* promissionibus *in occisione gladii*, id est gladio facta; *mortui sunt*; ut Urias, Josias. (45.) Ecce per hoc patet quod in illis patribus veteris testamenti quamvis rara fuerunt, tamen etiam usque ad mortem exempla patientiæ a sanguine Abel, usque ad sanguinem Zachariæ: quorum sanguinem dicit Dominum ab eis exigendum qui in patrum suorum a quibus illi occisi sunt iniquitate persisterent. Et in novo testamento, nec defuit, nec deest bonorum fidelium multitudo, qui in ista temporali felicitate præpolleant, et in ea largitoris Dei bonitatem misericordiamque experiantur. Deinde adhuc etiam subdit alia antiquorum patientiæ exempla, dicens: *Circuierunt* multa mundi loca *in melotis*. Melota vestis est de pilis camelorum. Vel melotus est animal, quod et taxus dicitur, cujus pellis melota dicitur, et est valde hispida. Et *in pellibus caprinis*, ut Elias, et alii; *egentes* necessariis; *angustiati* cura animi, *afflicti* laboribus. *Quibus*, id est quorum conversatione, *dignus non erat mundus*, id est amatores mundi. Et ideo ne viles habeantur isti pro tribulationibus. Vel, quibus dignus non erat mundus, id est adeo viles erant hominibus. Quasi dicat: Non erant digni habitare inter eos. *In solitudinibus errantes*, ut Mathathias, et sequaces ejus: et ante eum, Elias et filii prophetarum sub Jesabel. *Et in montibus, et in speluncis, et in cavernis terræ.* Distingue: Speluncæ sunt quæ naturales sunt, cavernæ quæ aliquo casu fiunt. *Et hi.* Quasi dicat: Tanta per fidem antiqui fideles operati sunt, vel passi pro fide. *Et tamen hi omnes probati testimonio fidei*, id est quod fides de his perhibuit, *non adhuc acceperunt repromissionem*,

A id est plenam corporis et animæ beatitudinem, id est duas stolas etsi singulas, *Deo aliquid pro nobis melius providente, ut non consummarentur*, id est perficerentur, *sine nobis*, id est in communi gaudio omnium, ut majus fieret singulorum. Et si enim singulas acceperunt, non tamen geminam stolam habebunt usque ad communem resurrectionem, ut omnium consummatio fidelium simul fiat. Vel illi priores non acceperunt, statim repromissionem, id est permissam vitam usque ad Christum. Cur non? Deo providente aliquid melius, scilicet ut naturam nostram assumeret, et gloriosius eos nobiscum exaltaret. Unde addit, *ut non sine nobis consummarentur*, id est requie et visione Dei fruerentur. Et si illi tenuerunt fidem qui tandiu expectaverunt requiem, multo magis nos teneamus qui statim accipimus.

CAPUT XII.

VERS. 1-17. — *Ideoque et nos tantam habentes impositam nubem testium, deponentes omne pondus, et circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen: aspicientes in auctorem fidei, et consummatorem Jesum qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem confusione contempta, atque in dextera sedis Dei sedet. Recogitate enim eum qui talem sustinuit a peccatoribus adversum semetipsum contradictionem, ut ne fatigemini animis vestris deficientes. Nondum enim usque ad sanguinem restitistis, adversus peccatum repugnantes, et oblitus estis consolationis, quæ vobis tanquam filiis loquitur dicens: Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris, dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus castigat; flagellat autem omnem filium quem recipit. In disciplina perseverate. Tanquam filiis vobis offert se Deus.*

Ideoque et nos. Post fidei commendationem ad illud quod cæperat redit exhortans eos ad patriam pluribus modis, et præcipue ipsius Christi exemplo, Quasi dicat: Quia alii sustinuerunt. Ideoque. Quasi dicat: Propter hanc causam, sicut et propter alias. *Et nos habemus tantam nubem testium*, id est tantam multitudinem sanctorum, qui sunt testes fidei, qui ut nubes exemplo suo in æstu tribulationum nos refrigerant, et doctrinis compluunt. *Impositam*, nobis in exemplum fidei et operum. *Deponentes* prius *omne pondus* peccatorum quod est jam, *et peccatum circumstans nos*, id est peccatum quod circumstat et imminet nobis, et si nondum insit. Vel, deponentes pondus, tædium quod fit per tribulationes, ut scilicet jam non tædeat pati; et peccatum circumstans nobis, id est renuntiantes peccatis quæ undique circumveniunt, *per patientiam* succincli atque expediti. Cur minus sine dubitatione *ad certamen* martyrii, quia propositum nobis. *Curramus* dico *aspicientes in auctorem fidei* in præsentem, *et in Jesum consummatorem* nostri in futuro. Quasi dicat: Quia tantus est dator fidei, currere debemus,

(45.) Aug., in lib. De grat. nov. Test.

et quia idem consummat plena beatitudine, et quia idem passus est. Unde subdit : *Qui æterno gaudio, ad quod per passionem itur, sibi proposito sustinuit crucem, confusione contempta*, id est neglecta verecundia humana. Sic et nos æterno gaudio proposito nobis posthabita confusione debemus currere. Vel, proposito sibi gaudio temporalis regni. Potius sustinuit crucem confusione contempta, quia voluerunt turbæ eum rapere, ut facerent regem (*Joan. vi*). quod noluit, quia ipse erat via humilitatis. (46) Omnia enim bona terrena contempsit homo Christus, ut contemnenda monstraret; et omnia terrena mala sustinuit quæ sustinenda præcipiebat, ut nec in illis quæreretur felicitas, nec in istis timeretur infelicitas. Natus enim de matre, quæ quamvis a viro intacta conceperit, semperque intacta permanserit, fabro tamen desponsata erat, omnem carnalis nobilitatis tumorem exstinxit. Natus et in civitate Bethlehem, quæ inter omnes civitates Judææ erat exigua, noluit quemque de terrenæ civitatis sublimitate gloriari. Pauper etiam fons est cujus sunt omnia, ne de terrenis divitiis quisquam extolleretur; noluit rex ab hominibus fieri, quia humilitatis viam ostendit miseris. Esuriit qui omnes pascit; sitivit qui est fons sitientium; fatigatus est ex itinere qui viam nobis fecit in cælum; obmutuit et obsurdit, per quem mutus locutus est et surdus audivit; vinctus est qui infirmantium vincula solvit; mortuus est qui mortuum suscitavit. Amore itaque ejus similia patiamur. (46) Tunc enim impletur lex, dum non cupiditate rerum temporalium, sed charitate illius qui præcepit, sunt quæcunque præcepit.

Recogitate enim. Quasi dicat: Quod Jesus sustinuit crucem debet nos animare, quia hoc etiam minus, scilicet quod contradictionem. Quasi dicat: *Aspicite Jesum qui sustinuit crucem. Recogitate enim, ut sequamini eum, qui sustinuit*, non dico in membris, sed *adversus semetipsum*, id est in sua propria persona, *talem*, id est tam vehementem contradictionem in omnibus adversis: et hoc a peccatoribus. Quod valde indignum est. *Recogitate*, dico, ut hæc attendentes *non fatigemini* quibuslibet adversis, *deficientes vestris animis*. Quasi dicat: Et si corpus deficit, animus stet. Deficere est tribulationis timore fidem negare. *Nondum enim.* Quasi dicat: Et non debetis deficere, *nondum enim restitistis usque ad sanguinem*, id est usque ad effusionem sanguinis, et si vestra amisistis. (47) Perfectior in hac vita dilectio nulla est ea ad quam sancti martyres pervenerunt, qui contra peccata usque ad sanguinem certaverunt. Ideoque injuria est in Ecclesia pro martyre orare, cujus debemus orationibus commendari, pro aliis autem defunctis oratur. Vos, dico, *adversus peccatum*, id est infidelitatem, vel alia quælibet peccata *repugnantes*; quod bonum est.

(46) Aug., in lib. De catechiz, rudibus.

(46*) Id., in eod.

(47) Id., De verb. Apost.

A Et item ideo non debetis deficere, sed adhuc facere idem. *Et*, id est quia, *estis vos obliiti consolationis*, id est Christi in Scriptura consolantis? Quasi dicat: Non debetis oblivisci. *Quæ* consolatio, id est Christus consolator, *loquitur vobis tanquam filius ejus*, id est Christi a quo fit consolatio. Loquitur, inquam, dicens: *Fili mi*, hæc sunt verba Christi in Proverbiis Salomonis. *Noli negligere disciplinam Domini*, id est tribulationes quibus erudiris a Domino; *neque fatigeris usque ad defectum, dum argueris ab eo*, qui purgat peccata. Et non debes fatigari dum argueris; *quem enim diligit Dominus*, ut coronet, *castigat*, id est castum facit corripiendo. *Flagellat autem* quolibet modo *filium quem recipit*, id est quem recepturus est in hæreditatem æternam. Addit: *Omnem*, etiam innocentem qui sine omni peccato. Si ergo exceptus est a passione flagellorum, exceptus est a numero filiorum. (48) Unicus ille de Patris substantia natus, æqualis Patri in forma Dei, Verbum quo facta sunt, non habebat unde flagellaretur. Ad hoc autem carne **202** indutus est, ut sine peccato, relinquit adoptatum qui est cum peccato. Unicus sine peccato, non tamen sine flagello, exemplum nobis proposuit in passionibus suis. (49) Non ergo conturbari debemus, cum aliquis sanctus gravia et indigna perpetitur, si obliiti non sumus quæ pertulerit Justus, Sanctusque sanctorum. Et attende hic justitiam et misericordiam Dei: justitia est in eo quod flagellat, misericordia in eo quod recipit. Attende etiam quod non ait, omnis qui flagellatur filius est; sed omnis filius flagellatur. Aliter enim nullus recipitur. Et quia flagellat omnem filium, ideo *perseverate usque in finem in disciplina*, patienter ferendo: et debetis, quia in hoc quod disciplinam dat, *offert se tanquam filiiis*, id est patrem se esse ostendit. Quod probat per similitudinem humanam, subdens:

VERS. 7-14. — *Quis enim filius quem non corripit pater? Quod si extra disciplinam estis, cujus participes facti sunt omnes: ergo adulteri, et non filii estis. Deinde patres quidem carnis nostræ eruditores habuimus, et reverebamur eos. Num multo magis obtemperabimus patri spirituum, et vivemus? Et illi quidem in tempore paucorum dierum, secundum voluntatem suam erudiebant nos: hic autem ad id quod utile est, in recipiendo sanctificationem ejus. Omnis autem disciplina in præsentem quidem videtur non esse gaudii, sed mæroris, postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiæ. Propter quod remissas manus et soluta genua erigite, et gressus rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur. Pacem sequimini cum omnibus et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum.*

Quis enim filius est quem non corripit pater? id

(48) Id., De pastoribus.

(49) Id., in psal. LXXX.

est cui non det disciplinam, ut non auferat misericordiam. (50) Cædit contumacem, ut reddat hæreditatem, si promissa patris bene audisti vel agnovisti, non timeas flagellari, sed exhæredari. Curre sub manu patris flagellantis, quia dum flagellat, erudit ad hæreditatem. Noli esse iniquo sensu et puerili, ut dicas: Plus amat pater meus fratrem meum, cui permittit facere quidquid vult, quam me, quia si me movero contra jussionem ejus, flagella invenio. Potius gaude sub flagellis, quia tibi servatur hæreditas, illis ad tempus parcit quos et in æternum damnabit. *Quod si extra.* Quasi dicat: Vos filii state in disciplina. *Quod si extra disciplinam estis, cujus disciplinæ participes facti sunt omnes filii Dei, ergo estis adulteri,* id est adulterini filii, et non legitimi. Vel adulteri, id est diaboli possessio, et non filii Dei. Nota non jure vocari patrem qui ex adulterio genuerit, quia ab eo geniti nondicuntur filii legitimi. *Deinde.* Item inde hic ostenditur quare debent esse in disciplina. Quasi dicat: Ex præmiseis patet quod in disciplina debetis perseverare. *Deinde,* id est ex his quoque sequentibus idem potest intelligi, scilicet quod *habuimus quidem patres carnis nostræ,* non animæ, *eruditores, et revereamur eos.* Revereri est cum timore honorem impendere. *Nonne ergo multo magis obtemperabimus patri spirituum,* id est animarum quæ non sunt de materia ut corpora ex patribus. *Et vivemus.* Quasi dicat: Item ideo debemus obtemperare, quia per eum vivemus in æternum. Contra, *Et illi.* Item alia ratio hic ostenditur quare obtemperandum est Deo. *Et,* est quia, *illi quidem,* scilicet patres carnis, *et in tempore paucorum dierum erudiebant nos.* Et hoc *secundum voluntatem suam,* id est in his quæ volebant, scilicet in vanis. *Hic autem,* scilicet pater spirituum erudit nos *ad id quod utile est,* id est ad fidem et bonam vitam. Erudit, dico, si sumus *in recipiendo sanctificationem,* id est si recipimus disciplinam ejus quæ non sanctificat. Vel ita erudit, ad id quod utile est, scilicet in recipiendo, id est ut recipiamus sanctificationem ejus, id est munditiam ejus. *Omnis autem.* [Chrysost.] Hic dicit quod poterant objicere ut solvat. Quasi dicat: State in disciplina; sed verum est quod *omnis disciplina,* [Augustinus] non utique illa quæ a discendo nomen accepit, et dici potest scientia, sed illa quæ pro peccatis est correctio: (51) disciplina enim, quæ Græce dicitur pædia, est eruditio per molestias quando pro peccatis suis mala quis patitur, ut corrigatur, quæ hic intelligitur: est enim disciplina, quæ a discendo nomen accepit, quæ scientia dici potest, et dicitur Græce episteme; *Omnis,* inquam, *disciplina in præsentibus quidem non videtur esse gaudii, sed mæroris,* sed non est ita. Si quis modo cogitat futura. *Postea autem,* id est in alia vita, *exercitatis per eum disciplinam reddet Deus fructum justitiæ,* id est qua justitiam meretur. Fructus, dico, qui

(50) August., in psal. LXXXIX.

(51) Id., De Trinit.

A non erit sicut fructus hujus mundi qui nunquam in tranquillitate est. Sed *pacatissimum,* id est in omni quiete possidendum, id est pacem qua major non est. *Propter quod,* scilicet ut habeatis talem fructum, *manus,* id est affectum charitatis quo Deum olim complectebamini modo, *remissas,* id est pigras ad eleemosynas, *et genua soluta,* id est fortitudinem qua firmiter statur in genibus quæ soluta est reffrigidata charitate, *erigite,* sursum ad Deum, ut nec otio torpeatis, nec debilitate hæsitetis. *Et facile pedibus vestris,* id est fidei vestræ, *rectos gressus,* ut scilicet fides vestra recte incidat, confitendo quod credit, et, si opus est, patiundo. Quæ fides recte dicitur pes, quia totum portat. Ita rectos facite *ut ne quis,* id est non aliquis *erret* a via rectitudinis, id est ut non aliquis deviet a vera vita fidei, sicut et ille qui carnales observantias recipit: quod est errare. Et non sit *claudicans,* id est non claudicet, ut qui timore passionis titubat: *magis autem sanetur,* si erraverit vel timuerit. Vel recti gressus sunt pedibus, recta intentio in operibus. Et est, facite rectos gressus pedibus vestris, [Haimo] id est habete rectam intentionem in operibus, ut non claudicans, quis in bono opere erret a via rectitudinis, id est rectæ intentionis; magis autem sanetur a peccatis, bona intentione operando. Et *sequimini pacem cum omnibus.* Quasi dicat: Usque adeo patiamini, ut pacem etiam cum tribulatoribus vestris habeatis, quæ est dilectio et concordia. Et sequimini *sanctimoniam,* id est perfectionem in operibus, quia fides sola non sufficit. Vel, *sanctimoniam,* id est castitatem mentis et corporis. Unde: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (Matth. v). *Sine qua,* scilicet pace et sanctimonia, *nemo videbit Deum.* Adeo necessaria; contundendo enim oculum extinguimus. (52) Ecce quomodo exterruit amatorem boni, non formidatorem mali. Ait, sine qua nemo videbit Deum, ex eo ipso quod desideras te terret. Aliud est timere pœnam, aliud est amare justitiam. Si timore gehennæ non facis malum, est quidem vitæ fides, quia credis futurum Dei judicium. Gaudeo fidei tuæ, sed adhuc timeo malitiæ tuæ. Sit ergo in te pax et sanctimonia, sine qua non videbitur Deus. Nam unde videamus Deum, non habebimus, si contundendo in nobis ipsum oculum exstinxerimus; simus pacifici, ut agnoscamur filii; simus mundi corde, ut videamus Deum. *Beati enim pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. Beati mundo corde,* etc. (ibid.)

VERS. 15-19. — *Contemplantes ne quis desit gratiæ Dei; ne qua radix amaritudinis sursum germians impediatur, et per illam inquinentur multi; ne quis fornicator aut profanus, ut Esau, qui propter unam escam vendidit primitiva sua. Scitote enim quoniam et postea cupiens hæreditare benedictionem reprobatus est: non enim invenit pœnitentiæ locum quanquam cum lacrymis inquisisset eam. Non enim accessistis*

(52) Aug., in serm. quodam de visione Dei.

ad tractabilem et accessibilem ignem, et turbinem, et caliginem, et procellam, ut tubæ sonum, et vocem verborum.

Contemplantes Quasi dicat: Hortor vos ad pacem et patientiam, et ne dubitetis posse esse tam patientes, quia gratia Dei præsto est. Sed cavete ne desitis ei. Et hoc est: Sequimini pacem. Vos, dico, *contemplantes* attentione multa *ne quis*, non solum vos *desit gratiæ* Dei. Quasi dicat: Non solum de vobis, verum etiam de aliis sit cura vobis. Diligenter attendite et considerate ne qui vestrum *desit gratiæ*, quam humanæ pravitatis meritum sæpe repellit. Hoc autem modo potestis retinere gratiam. *Cavete ne qua radix*, scilicet mala cogitatio, *amaritudinis* id est noxiæ delectationis, ex qua provenit amaritudo *sursus germinans*, id est ad consensum et operationem veniens, *impediat* illam gratiam *et per illam amaritudinem*, non solum ille in quo est, sed etiam ejus exemplo *inquinantur multi alii*. Et ideo grave est. [Haimo] Radix amaritudinis mala cogitatio est, quia sicut radix amara dulces fructus non profert, sed sui similes, id est amaros, et fons sulphureus aquas non habiles ad bibendum; ita mala cogitatio non dulces fructus, id est dilectionem et operationem, sed amaros generat, quibus impeditur iter ad cælum. Deinde quomodo contemplari debeant ne qua radix amaritudinis germinet, ostendit per partes in quibus aliquos de illis notat, subdens: *Ne quis*, etc. Quasi dicat: Estote contemplantes, *ne quis vestrum sit fornicator*, ut cum fide teneat carnales ~~203~~ observantias, quasi concubinam quæ est spiritualis fornicatio. [Haimo] Aut profanus, id est prorsus fidem negligens, et alienus a Deo. Profanus enim dicitur, quasi porro, id est longe a fano, id est templo Dei, id est penitus irreligiosus. *Ut Esau*. Vel ad litteram, ne quis sit fornicator aut profanus ut Esau. Erant enim inter Judæos aliqui sectatores Esau in fornicatione etiam in gastrimargia. Esau dicitur fornicator, quia contra voluntatem patris et matris uxores alienigenas duxit. Profanus dicitur, quia gastrimargus, id est ventris servus existit et gulosus: unde vendidit primogenita pro lenticula rufa. Unde subdit, *qui propter unam escam vendidit primitiva*, vel primogenita *sua* id est dignitatem primogenitorum, [Chrysost.] Primogenita enim hic appellat honorem et dignitatem sacerdotii, quia ante sacerdotium Aaron omnes primogeniti sacerdotes erant sicut fuit Sem. Et hæc erat dignitas, quia et de substantia et hæreditate paterna majorem portionem sumebat, vestiumque ornatu locupletior splendebat, eique benedictio dabatur. Ecce quam procul a religione fuit Esau. Pro ventre dedit benedictionem, cujus factum jam commemorat ut dehortetur ab illius similitudine. *Scitote enim*, ne sitis ut Esau, quia ipse reprobatus est. *Scitote enim quoniam et postea cupiens hæreditare benedictionem reprobatus est a Deo*. Isaac confirmante benedictionem quod fecerat

A Jacob. Ita cavendum est istis, ne cum post mortem deberent accipere benedictionem probentur, et pœnitentia eis non valeat: tunc enim infructuosa erit pœnitentia, in cujus rei figura nec Esau profuit. Unde subdit: *Non enim*. [Haimo] Quasi dicat: Vere caruit benedictione. *Non enim invenit locum pœnitentiæ*, [Chrysost.] id est veniæ, et locum benedictionis per pœnitentiam, non quod non pœniteret, sed quia non pœnituit ut debuit, dicens: *Venient dies luctus mei Isaac et occidam fratrem meum Jacob* (Gen., xxvii). Non invenit, dico, *quanquam inquisisset eam benedictionem cum lacrymis*, non cum veris. Lacrymæ enim illæ potius fuerunt ex indignatione contra Deum, et ex dolore amissi honoris, quam ex humilitate veraque pœnitentia.

B Non enim dixerat et monuerat, ne quis desit gratiæ his modis quos subdidit. Nec debet aliquis deesse, parata est enim gratia. Et hoc est quod hic ostendit: *Non enim accessistis ad asperitatem legis quam describit*, ut e contrario intelligatur suavitas gratiæ. Mos enim comparantium rem rei est, ut alteram deprimant, et alteram extenuent, ut sic alterius eminentia clarescat; sic Apostolus ex comparatione illorum quæ fuerunt in veteri testamento nostra majora declarat et meliora. Illorum ergo asperitatem describens, ait: *Non enim accessistis ad ignem tractabilem*, id est palpabilem, *et accessibilem*, quod scilicet motu corporis acceditur, sed ad Spiritum sanctum qui est ignis consumens peccata, ad quem non motu corporis, sed spiritu mentis itur. Et non accessistis *ad turbinem*. Turbo est vis ventorum cum grandine et pluvia. Hæc ad litteram in datione legis facta sunt. Turbo autem significat impetum vitiorum quæ per legem magis dominata sunt; modo autem venit ad serenitatem virtutum per gratiam. Vel turbo significat comminationem ipsius legis. Si quis hoc vel illud fecerit, moriatur. *Et caliginem*. Caligo est tenebrositas ignis et fumi qua significatur, quia obscura erat lex. Caligo enim mentis obscuritatem significat, modo vero claro intelligence est. *Et procellam*, quæ major est quam turbo, id est tempestas quæ quocumque modo propellit. Hæc est servitus peccati secundum operationem quæ per legem trahebat homines, modo autem requies est a vitiis imperfectis. [Chrysost.] Vel procella significat ipsam vindictam legis. *Et tubæ sonum*, quæ est signum monitionis ad bellum, quo significantur motus delectationis, qui non per legem, sed per gratiam extinguuntur. [Haimo] Vel sonus tubæ significat præsentiam et adventum Dei omnipotentis. Unde etiam idem Apostolus alias dicit, loquens de adventu Christi ad iudicium. In tuba Dei descendet, descendet de cælo, id est in voce angelorum. Hæc ad litteram in datione legis facta sunt, ut corda Judæorum prona ad peccandum converterentur, ne auderent legem transgredi. Non hic terror est in Evangelio. *Et vocem*

verborum. Vox verborum intelligitur, non ipsius Dei, sed angelorum. Per subjectam enim creaturam, id est per angelum loquebatur Deus Moysi.

VERS. 19-24.—*Quam qui audierunt excusaverunt se, ne eis fieret verbum. Non enim portabant quod dicebatur: et si bestia tetigerit montem lapidabitur. Et ita terribile erat quod videbatur. Moyses dixit, Exterritus sum et tremebundus. Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis Jerusalem caelestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in caelis, et iudicem omnium Deum, et spiritus iustorum perfectorum, et testamenti novi mediatorem Jesum. et sanguinis aspersionem, melius loquentem quam Abel.*

Quam vocem turbarum et angelorum illi qui audierunt excusaverunt se, ne eis fieret verbum, id est ne eis loqueretur, dicentes Moysi: *Loquere tu nobis, non loquatur nobis Dominus Deus, ne forte moriamur (Exod. xx).* Nimio timore fuerunt percussi. *Non enim portabant quod dicebatur, id est non poterant ferre vocem angeli præ timore, videntes totum montem Sinai fumare, procellas quoque et tonitrua, et voces tubarum audientes. Et dicebatur eis longe stare a monte, quia si bestia etiam tetigerit montem, lapidabitur, grandine, sicut præceperat Dominus dicens: Longe faciant filii Israel a monte, quia si homo vel bestia tetigerit montem, lapidibus grandinis interficietur (Exod. xix).* Et ita, erat terribile quod videbatur, ut nec audire auderent, nec accedere ad montem, Nam etiam *Moyses dixit: Exterritus sum et tremebundus.* [Haimo] Multum fuit terribile quod Moysen terruit, et si Moyses est territus, quid ergo alii? utique multo magis territi sunt. Sciendum quod voce illa verborum significatur legis præceptio et comminatio, quam populus gravem putavit et intolerabilem, quia sola præceptio erat sine gratia adjuvante. Non enim portabant quod dicebatur, quia sine gratia insufficientes erant, ad observanda legis præcepta, et dicebatur: Si bestia tetigerit montem, lapidabitur. Mons est Divinitas, bestia, defectus rationis; quod est quando verbum blasphemiae profertur in Deum; tangere est offendere. Tangit ergo montem ut bestia qui offendit Deum blasphemiam, quem præcipit lex sine misericordia lapidari; sed si in Ecclesia vult reverti, misericorditer recipitur. Moyses ibi territus est, quia tantum erat legis asperitas, ut imperfecti terrerentur, quia non erat ibi adiutrix gratia. Modo autem nec imperfectis est gravis præceptio. Conjugum suave est et onus leve, per charitatem infusam in cordibus per Spiritum sanctum (35) Vide ergo distantiam: ibi post Pascha, quod agni immolatione celebratum erat primordie, descendit Deus in Sina in igne, sed plebem longestantem territans, et digito suo scribens in lapide, non in corde; hic vero Spiritus sanctus qui est digitus Dei, venit ubi

A congregati erant fideles in unum in igneis linguis, non de longinquo territans, imo sedit supra singulos eorum; de caelo quidem factus est subito sonus, quasi ferretur flatus vehemens sonuit, sed nullus expavit. Ibi ignis et fumus, hic autem ignis serenus.

Sed accessistis. [Haimo] Ex superioribus ista pendunt, ubi dicit ad quæ accesserint. Post remotionem illorum superiorum, scilicet non ponit contraria eorum quæ ex opposito intelliguntur, sicut supra assignatum est, sed præmium quod ex eis sequitur, ut per hoc magis suadeat tenendam esse gratiam. Quasi dicat: Non accessistis ad tam aspera. *Sed accessistis ad Sion montem, id est ad eos qui in alto Deum speculantur, quem speculari magnum est præmium; et, pro id est, ad civitatem Dei viventis, id est civibus suis vitam æternam dantis, quia in eis Deus habitat, qui eos vivificat, scilicet ad Jerusalem caelestem, id est ad visionem caelestis panis: et, ad frequentiam multorum millium angelorum, quorum socii futuri estis. Multorum dicit, quia cum pluribus major erit beatitudo. Et ad Ecclesiam primitivorum, id est apostolorum qui primi crediderunt, quorum fidei illi adjuncti sunt. Qui apostoli conscripti sunt in caelis; a simili hoc dicit, ut olim dicebantur patres conscripti, quia eorum nomina scripta sunt in libro vitæ. Ac si diceret: Ne dubitetis ad angelos pervenire, quia vestri antecessores pervenerunt. Et hoc est quod ait, qui conscripti sunt in caelis, id est cum eis qui sunt in caelis scripti sunt, id est in eorum ordines scripti sunt. Deinde subdit aliud præmium dicens: *Et ad Deum iudicem omnium, id est Christum, cui Pater dedit omne iudicium, ita et vos iudicabitis cum eo; Et spiritus, vel spirituum, vel spiritum, diversæ litteræ, sed ita proseguere: et ad Deum spirituum iustorum perfectorum, id est ad Deum qui erit possessio spirituum iustorum perfectorum, cum erit omnia in omnibus (I Cor. xv): erit quidem aliorum, sed magis perfectorum; et per hoc suadet ad perfectionem. Vel, accessistis ad spiritus, id est ad animas iustorum perfectorum, quibus socii in fide et opere fuerant; vel ad spiritum iustorum perfectorum, id est spiritum qui facit perfectos iustos, 264 per quem autem hæc omnia habent subdit, dicens: *Et, accessistis ad Jesum novi testamenti mediatorem, id est datorem medium inter Deum et homines, per quem fieri possunt socii angelorum, quia incredibile videbatur quod promittebat Deus, scilicet ex hac mortalitate, corruptione, abiectione, infirmitate, pulvere futuros homines æquales angelis Dei. Non solum Scripturam fecit hominibus, ut crederent, sed etiam fidei suæ ponit mediatorem non quemlibet principem vel angelum, sed unicum Filium, ut qua nos via perducturus esset ad illam ineffabilem immortalitatem et cum angelis æqualitatem, per ipsum Filium ostenderet***

et præberet. Parum enim erat Deo facere Filium suum demonstratorem viæ : ideo fecit illum viam, ut per illum iremus. Missus est ergo medicus, quem tamen non cognovit ægrotus, ideoque eum occidit, sed aspersus sanguis medici valuit ad medicamentum ægroti. Venit, ut visitaret; occisus est, ut sanaret. Ideo addidit: *Et accessistis ad aspersionem sanguinis Christi*, id est ad sanguinis Christi emundationem. (Chrysos). Quasi dicat: Hæc omnia habent per Jesum qui dedit Testamentum Novum, et per sanguinem Christi, *melius loquentem quam loquitur sanguis Abel*, quia iste veniam, ille vindictam; iste salutem, ille damnationem clamat. Iste etiam persecutoribus vitam et indulgentiam imporat, Domino dicente: *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt* (Luc. xxiii). Et nota quod Abel qui fuit primus injuste occisus, posuit pro omnibus aliis quorum sanguis nullam remissionem facere potuit, tunc multo minus sanguis animalium, sed sanguis Christi fecit. Et ideo dicitur melius loqui. Vel certe melius loquitur, id est melius nos loquentes facit, scilicet quod Christus est Filius Dei, a quo redempti sumus, quam sanguis Abel qui facit nos loqui Abel fuisse virum justum, et in figura Christi immolatum.

VERS. 25-29. — *Videte ne recusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt, recusantes eum qui super terram loquebatur, multo magis nos qui de cælis loquentem nobis avertimus, cujus vox movit terram tunc, nunc autem repromittit, dicens: Adhuc semel, et ego movebo non solum terram, sed et cælum. Quod autem adhuc semel dicit, declarat mobilium translationem tanquam factorum, ut maneant ea quæ sunt immobilia. Itaque regnum immobile suscipientes habemus gratiam per quam serviamus placentes Deo cum metu et reverentia. Etenim Deus noster ignis consumens est.*

Videte. [Haimo] Quasi dicat: Quia ad Deum accessistis, cujus sanguis melius loquitur quam Abel, ergo videte ne recusetis, id est contemnatis, loquentem Christum per Evangelium, quia carnalia prohibet, spiritualia præcipit. *Si enim illi*, scilicet patres vestri, non effugerunt, id est non evaserunt pœnam, *recusantes eum*, id est Christum, *qui loquebatur eis super terram*, id est qui terrena, scilicet carnales observantias mandabat, per Moysen et terrena promittebat. Vel, recusetis eum, scilicet Moysen, vel angelum, *qui loquitur super terram*, id est terrena. *Multo magis nos*, non effugiemus, *qui avertimus Christum, loquentem nobis de cælo*, id est loquentem nobis spiritualia, et promittentem æterna. Nec debemus recusare, quia ipse idem, *cujus vox tunc*, scilicet cum de terra loquebatur, cum legem dabat in monte Sina, *movit terram*, ut comminaretur ne recusarent. *Nunc*, non dicominatur, *sed repromittit*. Et ideo multo minus debetis recusare. Promittit, inquam, dicens: *Adhuc ego semel movebo*, in Aggæo hoc legitur, *non solum terram, sed etiam cælum*, quod inferius est, scilicet

aerem. Unde dicitur *aves cæli*, scilicet totus, aut pœne totus aer iste ventosus quem cælum vel cœlos Scriptura vocat. Istos utique imos, non illos summos, ubi sol, et luna, et sidera constituta sunt. Dicit hic Scriptura movendos et alibi perituros propter quamdam magnam sui commutationem. Hujus autem auctoritatis Aggæi sensum exponit, dicens: *Quod autem dixit adhuc*, addens *semel*, per adhuc *declarat translationem mobilium* quasi dicat: Jam fuerunt mota; sed adhuc movebo; quod potest, quia fecit. Unde subdit: *Tanquam factorum*. Quasi dicat: Potest ea movere, tanquam sua facta. Per *semel* vero quod addit, notat se illa sic movere, *ut maneant*, postea æternaliter, *immobilia* secundum *ea quæ ipsa, sunt*, id est secundum id quod sunt; quia quidquid erunt, vel in principalibus essentiis, vel in formis extrinsecus sumptis, secundum id immobilia erunt. Per *semel*, ergo notat quod ulterius non sunt movenda, per adhuc, nota ea movenda. *Itaque*. Quasi dicat: Quia cælum et terram immobilem promittit Deus, *Itaque*, patet quod nos *susipientes*, nunc in spe, postea vero in re, *regnum immobile, habemus gratiam*, id est fidem, spem, et charitatem cum sancta operatione, sine qua non possemus ad illud promissum pervenire; sed per eam suscipimus illud regnum immobile: et ideo nullus desit gratiæ. Vel secundum aliam litteram, scilicet habeamus. Quasi dicat: Quia immobilia promittit, itaque, nos susipientes regnum immobile, habeamus gratiam, id est agamus Deo gratias de omnibus, non murmurantes in aliquo, quia sic bene servitur Deo. Unde subdit: *Per quam gratiam serviamus, placentes Deo*. Et hoc *cum metu*, quia Deus est, id est timentes eum ut Deum et judicem omnium, *et cum reverentia*, id est cum amore honoris, quia Pater est, id est diligentes eum ut patrem, *Etenim*. Quasi dicat: Vere per gratiam possumus placere illi. *Etenim*, id est quia, *Deus*, id est Spiritus sanctus qui est gratia et donum factus, *noster*, quia gratis nobis datus est, *ignis*, quia est amor Patris et Filii, *consumens* omnia peccata. Spiritus enim dicitur ignis consumens, quia rubiginem peccatorum consumit, et ad charitatem ascendit corda hominum. Et per hoc quod purgat nos et facit servire in virtutibus, placemus Deo.

CAPUT XIII.

VERS. 4-6. — *Charitas fraternitatis maneat in vobis. Et hospitalitatem nolite oblivisci. Per hanc enim placuerunt quidam angelis hospitio receptis. Memento victorum tanquam simul vincti, et laborantium tanquam et ipsi in corpore morantes. Honorabile connubium in omnibus, et thorus immaculatus. Fornicatores enim et adulteros judicabit Deus. Sint mores sine avaritia, contenti præsentibus. Ipse enim dixit: Non te deseram neque derelinquam. Ita ut confidenter dicamus: Dominus mihi adjutor est, non timebo quid faciat mihi homo.*

Charitas. Ab hoc loco moraliter instruit eos Apostolus. Quasi dicat: Et quia charitas est ha-

benda, ergo *charitas fraternitatis maneat in vobis*, id est charitas sit inter vos, quia fratres estis ut vos invicem tanquam fratres diligatis. *Et hospitalitatem nolite oblivisci*. Oblivisci dicit, quia hanc habuerunt antequam exspoliarentur suis rebus. Merito, dico, ut non obliviscamini. [Haimo] *Per hanc enim placuerunt quidam Deo angelis receptis hospitio*, ut Lot recepit eos nesciens esse angelos, sciens tamen quod in eis esset Deus. (54) Unde alia translatio habet: *Per hanc enim quidem nescientes hospitio receperunt angelos*, ut Abraham et Lot, nescientes esse angelos sed arbitantes esse homines in quibus Deus esset et loqueretur: Abraham enim humanitatis officia præbens quæ necessaria, nisi iufirmæ carni, esse non possent. Mirum est, nisi homines esse arbitratus est, sed in quibus Deum loqui intellexit, quibusdam diem majestatis existentibus et apparentibus signis, sicut in hominibus Dei sæpe apparuisse Scriptura testatur; postea vero angelos esse cognovit, cum se vidente in cælos irent. Sic et Lot qui occurrit angelis, et adoravit in faciem, videtur intellexisse quod angeli essent, sed rursus cum ad refectionem corporis invitat quæ mortalibus necessaria est, videtur putasse quod homines essent. Ergo potest hic dici sicut dictum est de tribus qui venerunt ad Abraham, scilicet apparebat quibusdam signis divinitus esse missos, qui tamen homines esse crederentur. Exhibuit itaque hospitalitatem ut sanctis hominibus Dei, quia Deum esse cognovit cum eis, sicut ipse Abraham angelos esse nesciret. Et Abraham in tribus, et Lot in duobus Deum esse noverunt. Cui cum per singularem numerum loquebantur eos homines esse arbitrabantur, cum eis tanquam indigentibus humanam refectionem ministrabant. *Mementote*. Hic monet eos ad aliud bonum, scilicet ut vinctis subveniant ministrando. Quasi dicat: Præter hospites, *mementote*, etiam bene faciendo, *vinctorum* pro fide Christi, ita eis compatientes, *tanquam*, scilicet *vincti* essetis, et ita compatiamini et subvenite eis, quasi cum eis **265** *vincti* essetis. Et *mementote laborantium* eorum, quibus imminet labor, *tanquam et ipsi in corpore commorantes*, per quod experti estis quid necesse est laborantibus. [Haimo] Et est sensus: Subvenite vinctis et laborantibus, sicut velletis subveniri vinctis et laborantibus vobis. *Honorabile* etiam *connubium*, non meretricale sit. *In omnibus*, ut scilicet amore filiorum uxor ducatur legitima temporibus, quia certis ab abstinence. *Et thorus immaculatus*, non adulterium, id est sine macula fornicationis sit in vobis. *Fornicatores enim et adulteros judicabit Deus*. [Augustinus] id est æternaliter condemnabit, etsi aliter quidam putent dicentes peccata carnis Deum non curare. *Sint mores*, id est vita, *sine avaritia*, id est largiendi tenacitate. Monet ut non sint tenaces in habitis, et sint *contenti præsentibus*. Per hoc monet ut non sint cupidi, non habito-

rum. [Chrysost.] Avarus est qui tenax est in largiendo, cupidus in accipiendo. Hoc ideo dicit, quia istis fortassis postquam perdiderant propriam facultatem volebant congregare iterum divitias, quod prohibet hic. Sed ne forte dicerent: Quid facturi erimus si suffragia necessaria nobis defecerint? Protinus subdit consolationem adhibens testimonium de libro Jesu Nave. *Ipse enim Dominus omnipotens dixit ad Jesum Nave: Non te deseram*, quin dem necessaria; *neque derelictam*. Derelinquetur ille qui fame periret. Sed quia hoc non est, non sit homo cupidus. [Haimo] Hoc post mortem Moysis dixit Dominus Josue: *Ita sicut fui cum Moyse, ita ero tecum. Confortare et esto robustus, non te deseram neque derelinquam* (Josue. 1). Hoc autem dicit, omni speranti in se sicut Josue. Hoc enim nobis promittit si in illo spem nostram ponimus. Non tenacibus, non cupidis sit ista promissio, sed sperantibus in Deo. Unde subdit: Ita, scilicet est nobiscum ut confidenter dicamus: *Dominus mihi adjutor est*, supplendo necessaria. Et ideo *non timebo quid faciat mihi homo*, etiam si auferat mea. Hominis nomine intelligitur omnis adversarius etiam diabolus, quia homo appellatur ab officio suo quod hominem declinat. Et quia longum est de singulis dicere, monet sequi magistros, dicens:

VERS. 7-14 — *Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem. Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula. Doctrinis variis et peregrinis nolite abduci. Optimum est enim gratia stabilire cor, non escis, quæ non profuerunt ambulatibus in eis. Habemus altare, de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deserviunt. Quorum enim animalium inferitur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra. Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra, improprium ejus portantes. Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus.*

Mementote, ut imitemini, *præpositorum vestrorum* quia boni erant, scilicet apostoli et eorum successores, ideo *mementote*, quia ipsi sunt *qui nobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum*, ut eos more imitemini. Si opus est moriendo pro Christo, ut illi *conversationis*, eorum *imitamini fidem*, id est imitemini eos in conversatione bonæ vitæ, et in fide perfecta. *Jesus Christus*. [Haimo] Hoc pertinet ad superiorem sententiam, ubi testatus est Deum dixisse, *non te deseram neque derelinquam*. Poterat enim illis videri quod hæc promissio ad Josue tantum pertineret. Ad quod Apostolus respondet, dicens quod et hos juvabit, sicut juvit illum. Quasi dicat: Non est dubitandum de promissione, quia Jesus Christus qui *heri*, id est præterito adjuvit Josue, *ipse hodie*, id est in præsentem adjuvat vos et

(54) Aug., in lib. Quæst.

alios fideles, et adjuvabit in futuro, *in sæculo*, id est sine fine. *Doctrinis*, quia per gratiam licitum est omnibus cibis uti. [Hieron.] Prædicabant aliqui non esse peccatum escis affluere, sed bonum esse. Alii vero superstitiose dicebant abstinendum esse a quibusdam cibis quos lex prohibet, quosdam concedens qui escarum differentia et observatione multos seducebant, contra quos omnes Apostolus agit hic, dicens : *Doctrinis variis*, scilicet quæ variæ sunt a vestris, id est diversæ, et *peregrinis*, id est extraneis. *Nolite abduci a veritate*. Hi non absurde comparantur leprosis, qui scientiam veræ fidei non habentes varias doctrinas profitentur erroris. Non enim abscondunt imperitiam suam, sed pro summa peritia produnt in lucem, et jactantiam sermonis ostentant. Nulla porro falsa doctrina est, quæ non aliqua vera intermisceat. Vera ergo falsis inordinate permista in una disputatione vel narratione, velut in unius coloris corpore apparentia; lepræ comparantur humana corpora diversis coloribus varianti atque maculanti. Tales vitandi sunt, sicut hic docet Apostolus : *Nolite abduci*, dico : *Optimum enim est stabilire cor gratia*, scilicet ut habeatis fidem perfectam, credentes omnia esse munda mundis, nec escarum abundantiam varietati et differentiam esse studendum. Unde subdit : *Et non escis*, id est non differentiis, vel in affluentia ciborum. *Quæ non profuerunt ambulantes in eis*, id est observantibus ac discernentibus cibos, et studentibus ciborum affluentiam. Et est sensus : Gratia quæ omnia permittit solvendo a lege confirmare cor debetis, et non studere observationi vel affluentiam escarum quæ non profuerunt ad salutem ambulantes : Non dico se sustentantibus, sed qui perseveranter se student in eis, vel discernendo, vel nimis affluendo. [Chrysost.] Abstinencia quidem qua abstinetur a peccato prodest; ciborum vero illa custodia nihil profuit, sed fides. Similiter abundare gratiarum donis prodest; ventrem vero obruere escarum mole nocet.

Habemus enim. Item hic ostendit non esse studendum in differentiis ciborum, vel affluentiam ciborum. Quasi dicat: vere non est studendum in differentiis ciborum, *habemus enim altare de quo non habent potestatem edere qui deserviunt tabernaculo*, id est observantibus legis, ut qui cibos discernunt, et alia huiusmodi legalia servant : quæ nomine tabernaculi significat, quia ad tempus sunt posita. Vel ita. Ideo non est studendum escarum affluentiam, quia habemus altare, id est corpus Christi, fide cujus preces et oblationes sunt acceptæ, quod in altari consecratur atque sumitur; de quo non habent potestatem, id est licentiam, edere qui deserviunt, id est ex toto serviunt tabernaculo, id est corporum voluptati et ciborum affluentiam. Corpus autem dicitur recte tabernaculum, quia ad tempus in eo manendum est; et ideo, non ei serviendum in desideriis. [Haimo] Refert autem hic Apostolus legis consuetudinem ac mysterium spiritualemque sensum. Legis siquidem præceptum fuit ut decima die septimi mensis a festivitate

paschali, in festivitate videlicet propitiationis acciperent vitulum et hircum, et immolarent intra castra, quorum sanguinem ferret solus pontifex in sancta sanctorum, oraturus pro populo. Carnes vero illorum portarentur extra castra, ibique cremarentur, nec esset alicui tabernaculo deservienti licitum ex illis comedere. Spiritualiter autem illa duo animalia, vitulus videlicet et hircus, figuram tenent Domini Salvatoris. Ipse enim est vitulus quem pius Pater in regressione filii prodigi immolavit. Ipse est hircus qui pro peccatoribus oblati. Pontifex etiam ille qui cum sanguine illorum animalium intrabat in sancta sanctorum oraturus pro populo, typum gerebat Christi, qui cum sanguine passionis suæ interiora patriæ cœlestis intravit oraturus pro fidelibus. Immolabantur illa animalia intra castra, sed carnes extra castra comburebantur : et Redemptor noster in Jerusalem, quasi intra castra immolatus vocibus et iudicio Judæorum, sed carnes illius extra Jerusalem in cruce combustæ sunt igne passionis. Quando enim adjudicatus est morti, clamantibus Judæis : *Crucifige* (Joan. xix), quodammodo quantum ad illos pertinet immolatus est. Unde Marcus dicit eum crucifixum hora tertia (Marc. xv). Nam hora sexta in cruce levatus est. Altare autem ubi extra castra carnes cremabantur, altare Ecclesiæ est, ubi quotidie consecratur corpus Christi. Habemus ergo altare Ecclesiæ, ubi consecratur corpus Dominicum, de quo non habent potestatem edere qui tabernaculo, id est corpori, serviunt; scilicet fornicatores, adulteri, ebriosi, omnesque qui voluptatibus et desideriis carnis suæ deserviunt. *Qui enim manducat et bibit indigne sibi iudicium manducat et bibit* (I Cor. xi). Hæc quomodo ad Dominum pertineant, satis ut reor dictum est. Sed quia ipse est caput omnium electorum, per carnes illorum animalium possunt intelligi omnes electi. Sicut ergo Christus, sic et sui extra castra, id est extra conversationem sæcularium carnaliumque hominum, fervore Spiritus sancti accensi consumunt quicquid carnale est in eis atque fluidum et libidinosum macerando se et mortificando corpora sua cum vitiis et concupiscentiis, vel etiam martyrium pro Christi nomine sustinendo.

Infertur sanguis illorum in sancta per pontificem, id est vita illorum laudabilis presentatur Patri Deo per Christum verum sacerdotem, qui est advocatus noster interpellans pro nobis. Vel sanguis illorum infertur in sancta, dum illorum animæ cum triumpho passionis in cœlum feruntur. Bene quoque in altari consumuntur, quia omne sancti martyres in altari fidei offeruntur Deo. Ista omnia adimplentes per fidem qua credunt se a Deo remunerari, ad quos non audent accedere carnales sæculum amantes, quasi dicat : *Tabernaculo servientes*. Propter quod mysterium adimplendum, *Jesus extra castra passus est*, sicut postea dicitur : sed prius quod ad eandem legalem consuetudinem spectat, addit referens ad spiritualem intelligentiam, dicens. *Quorum enim*. Per duplicem allegoriam, unam Ve-

teris aliam Novi Testamenti, id est per allegoriam A suum sanguinem : porta civitatis est corporis sensus, in quorum nullo peccavit Christus. Et ideo extra carnis voluptates passus est, ut nos ejus exemplo ostio sensuum vitiiis clauso extra carnis desideria patiamur. Et quia pro nobis Christus passus, hortatur nos Apostolus ut imitemur illum dicens : *Exeamus igitur*. Quasi dicat : Quia ipse extra castra passus est, ut nos sanctificaret, *igitur exeamus* fide et charitate, *extra castra*, corporum mortificantes membra cum vitiiis, et concupiscentiis ad eum imitandum. Nos, dico, *portantes*, patienter ut ipse *improperium* ejus, id est passionem crucis quæ videtur esse improperium infidelibus, nobis autem sanctificatio et redemptio. Et debemus exire extra castra. *Non enim habemus hic manentem civitatem*, id est in hoc statu manens corpus ; *sed futura inquirimus*, scilicet secundum futurum statum corpus. Ut ergo futuram civitatem consequamur, et imperium portemus.

His ergo qui sunt extra castra, id est extra corporis delicias, cremantur corpora, id est memoriale efficitur corpus Christi, significatum per corpora illorum animalium quæ cremabantur. Si quis enim voluptuose vivit, non habet efficacem memoriam Christi. Sanguis autem ejus significatus per sanguinem illorum animalium qui illatus est in sancta sanctorum per pontificem, quia per se pontificem Christus oblatum est Patri, ut sic introiremus in sancta ecclesia. Vel ita potest legi littera, eodem pene sensu manente. Quasi dicat : Vere servientes tabernaculo non possunt communicare corpori et sanguini Christi, quia corpora horum sanctorum cremantur, id est jejuniis et aliis laboribus affliguntur, extra castra, id est extra voluptates carnis, quorum est sanguis animalium qui infertur pro peccata in sancta per pontificem, id est quo est sanguis Christi, per sanguinem illorum animalium significatus, quia horum tantum sanguis Christi quibus scilicet prodest per quem intrant in sancta cælestia, quod totum est dicere, illis tantum prodest sanguis Christi qui voluptates deserunt et corpus affligunt. Deinde per allegoriam Novum Testamentum idem probat subdens : *Propter quod*, id est propter illud idem designandum, scilicet ut extra carnales concupiscentias vivamus, et Jesus extra portam passus est, ad hoc utique, *ut sanctificaret populum suum* : non propter sua merita, sed per

VERS. 15-19.—*Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est fructum labiorum confitentium nomini ejus. Beneficentiæ autem et communionis nolite oblivisci. Talibus enim hostiis promeretur Deus. Obedite præpositis vestris, et subjacete eis. Ipsi enim pervigilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, et non gementes. Hoc enim non expedit vobis. Orate pro nobis. Confidimus enim quia bonam conscientiam habemus, in omnibus volentes conversari. Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius restituar vobis.*

Per ipsum, id est per Christum qui est nobis via a quo sumus exemplum ad martyrium. *offeramus Deo semper hostias laudis*, quæ per propria significatur, id est *fructum labiorum confitentium nomini ejus*, id est confiteamur nomini ejus, quod est laus Dei, et hostia fructus, quia alii per hoc ad fidem trahuntur. Ergo qui timetis Deum laudate eum, ut libere colatis eum. Amare discite quem timetis, et poteritis laudare quem amatis. Timentes enim eum homines vetus testamentum propter litteram terrentem et occidentem, non habentes spiritum vivificantem, currebant cum sacrificiis ad templum, et in figura sanguinis Christi quo redempti sumus, quamvis nescientes quid præfiguraretur, cruentas victimas immolabant. Nunc vero in gratia novi testamenti speciale sacrificium laudis offertur, quo Deus honorificatur, cujus invisibilis sacrificii illud visibile sacrum signum erat. *Beneficentiæ autem*.

Evacuata sententia pravorum de gula, redit ad bonos mores persuadendos. Quasi dicat : Non modo prædicta faciatis, sed etiam *nolite oblivisci Beneficentiæ*, id est largitatis in alios. Beneficus enim dicitur largus et eleemosynæ distributor. Inde beneficentia dicitur largitas eleemosynarum ; *et communionis*, id est charitatis, qua omnia putantur communia. Quasi dicat : Et si vestra substantia sit ablata, tamen ex his quæ habetis, eleemosynas date : Hoc est quod supradixit, non deserentes collectionem vestram. *Talibus enim*. Quasi dicat : Ideo nolite oblivisci, quia *talibus hostiis*, scilicet muneribus eleemosy-

narum, *promeretur Deus*, non illis antiquis legalibus, quia per eleemosynas hostes vincuntur et peccata exstinguuntur, vita acquiritur. Unde Dominus per prophetam dicit: *Misericordiam volo, et non sacrificium* (Matth. ix). *Hem*: *Obedite praepositis vestris*, quantum ad praecepta, ut scilicet faciatis quae praecepit per eos Ecclesia. *Et subjacete eis*, ut reverentiam exhibeatis. Obediendum utique est praelatis et praedicatoribus in quantum doctrina et mores illorum, et pietas existant; si autem a via rectitudinis deviaverint, non faciamus qualia agunt, sed qualia dicunt, nisi forte et in doctrina aberrant. Unde Dominus: *Quae dicunt facite; quae autem faciunt nolite facere* (Matth. xxiii). Habent quidem dignitatem, licet vitae sint perditae, et ideo non ad vitam eorum, sed ad sermonem intendite. *Ipsi enim*. Quasi dicat: Ideo debetis obedire, quia *ipsi pervigilant*, id est pro vobis solliciti sunt praedicatione, bonum exemplum dando, exteriora providendo. Quasi dicat: *Pro animabus vestris rationem reddituri*, ideo obedite, *ut cum gaudio* et cum laetitia et hilaritate mentis, quia vident proficere, *faciant haec*, id est vigileat et curam vestri agant, *et non gementes*, id cum murmure et tristitia. [Ambrosius] Facimus utique ista cum gaudio, quoniam omnes videmus proficere in verbis Dei: tunc enim cum gaudio laborat operarius in agro, quoniam attendit arborem et fructum videt: Quoniam segetem attendit et videt ubertatem, tunc intelligit quod non sine causa laboravit, non sine causa dorsum curvavit, non sine causa manus attrivit, non sine causa frigus aestusque toleravit. Ideo ait, ut cum gaudio hoc faciant et non gementes. *Hoc enim*, scilicet ut gementes, *non expedit vobis*, quia tunc non proderit vobis cura eorum, si de vobis tristes ingemuerint, eo quod non proficiatis. Et nota quod ait, non expedit vobis. Non dico, non expedit illis quibus prodest testari de vobis; nam illi praepositi, quando tristantur de malis vestris, expedit illis illa tristitia, et prodest illis, sed non expedit vobis. Simul ergo in Dominico agro bonum operemur praelati et subditi, ut simul de mercede gaudeamus. Vel ita, *ut cum*: ideo obedire debetis illis, ut in die iudicii, faciant haec, id est reddant pro vobis rationem Deo cum gaudio, id est securi de praemio vero, et non gementes, [Chrysost.] id est non anxii vel haesitantes de nostra damnatione. Hoc enim, ut gementes pro vobis rationem reddant, *non expedit vobis*. *Orate pro nobis*. Superbam elationem mentis quorundam pontificum percutit, qui dedignantur deprecari suos subjectos quatenus pro eis orationes fundant. Orate dico, *confidimus enim* de vobis, *quia habemus bonam conscientiam*, id est bonam voluntatem de praeteritis, *in omnibus*, non solum in gentilibus, *volentes*, etiam in futuro *bene conversari*, tam iudeos quam gentiles. Hoc ideo dicit quia culpabatur Apostolus a quibusdam quod sua negligeret; sed ostendit se affectum bonum habere ad omnes, scilicet iudeos et gentiles, de quorum praeteritis bonis

gaudet, eisque in futuro meliora optat. Unde ait conscientiam habemus bonam. Quasi dicat: Conscientia nostra **267** in nullo nos accusat, nec nobis conscii sumus quod vobis insidias fecerimus, nihil cum fictione protulimus, vel negotiationis gratia fecimus. Ne ergo sinistre quid arbitremini de nobis, fortasse enim in talibus accusabatur. *Amplius autem*. Quasi dicat: Dico ut oretis per me. *Amplius autem deprecor vos hoc facere*, scilicet orare pro me, *quo celerius restituar vobis*. Quasi dicat: Non solum mea causa, sed magis pro vestra humilitate rogo vos hoc facere, scilicet orare pro me.

VERBS. 20-25.— *Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ovium in sanguine testamenti aeterni Dominum nostrum Jesum Christum, aptet vos in omni bono ut faciatis ejus voluntatem, faciens in vobis quod placeat coram se per Jesum Christum, cui est gloria in saecula saecularum. Amen. Rogo autem vos, fratres, ut sufferatis verbum solatii. Etenim per paucis scripsi vobis. Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum, cum quo, si celerius venerit, videbo vos. Salutate omnes praepositos vestros et omnes sanctos. Salutant vos de Italia fratres. Gratia cum omnibus vobis, Amen.*

Deus autem. Quasi dicat: Ego suadeo vos ad bonum. *Deus autem*, qui aptare potest quia dator est *pacis*, ut scilicet vitia non inquietent, *qui eduxit de mortuis*, id est resuscitavit de sepulcro: qui locus proprie mortuorum est. *Eduxit nostrum Jesum Christum magnum pastorem ovium*, id est humilium, qui pastor est effectus, *in sanguine testamenti aeterni*, id est per effusionem sanguinis sui, qui confirmavit testamentum novum, quod dicitur aeternum, quod aliud ei non succedet. Ipse, inquam, qui hoc fecit, *aptet vos*, id est aptos vos faciat, *in omni bono*, ut velitis, et *ut etiam opere faciatis voluntatem ejus*, id est ea quae ipse vult. *Aptet vos dico, faciens in vobis quod placeat coram se*, quia non est ex vobis bonum, sed ipse facit. Nihil enim boni habere potestis, nisi illo praeviente et subsequenti. Faciat bonum in vobis dico. Et hoc, *per Jesum Christum*, non per carnales observantias, *cul*, Christo una cum Patre et Spiritu sancto, non carnalibus observantiis, sit, vel *est gloria in saecula saeculorum*, id est sine fine. *Amen*: confirmatio. [Haimo] Quasi dicat: Ita fiet, vel ita verum est, ut dixi. *Rogo autem vos, fratres, ut sufferatis patienter verbum solatii*, [Chrysost.] id est hanc epistolam, quae est consolatio et adoratio, ne dicam admonitio quae est quasi pigrorum: [Haimo] consolatio vero illorum qui pusillanimes sunt. Et debetis patienter ferre. [Chrysost.] Etenim per paucis scripsi, timens vobis oneri esse. Quasi dicat: Non potest quisquam longitudinem sermonis abnuere: [Haimo] hoc quippe erat quod adversarii faciebant: et ideo latenter hoc tangit. *Cognoscite* [Chrysost.] etiam serviendo et honorando, *fratrem nostrum Timotheum*, scilicet coapostolum et coadjutorem in praedicatione; a me *dimissum* in iter quod volebat, vel ad praedicationem directum,

vel forsitan, dimissum a carcere in quo ante de-
tentus fuerat. *Cum quo si celerius*, id est celeriter,
venerit, videbo vos. In hoc reddit attentos et man-
suetiores. *Sululate omnes præpositos vestros et om-*
nes subjectos sanctos, id est sanctificatos in bap-
tismo. Sicut generaliter omnibus scribit, ita gene-

raliter omnibus scilicet prælatis et subditis optat.
Salutare enim est salutem optare. *Salutant vos*
omnes fratres de Italia. Per hoc nota eum a Roma
scripsisse. *Gratia*, id est purgatio peccatorum, et
alia Dei munera sint *cum omnibus vobis. Amen*.

*Finis Collectaneorum Petri Longobardi, Parisiensis episcopi, et Sententiarum Magistri, in omnes D. Pauli
Apostoli Epistolas. Sub prelo Ascensiano, MDXXXV. Mense Octobri.*

PETRI LOMBARDI

NOVARIENSIS

COGNOMINE MAGISTRI SENTENTIARUM

EPISCOPI PARISIENSIS

SENTENTIARUM

LIBRI QUATUOR

Per Joannem ALEAUME, Parisiensis theologiæ professorem, pristino suo nitori vere
restituti.

MONITUM

Sententiarum libros quatuor typis mandamus juxta novissimam maximeque accuratam editionem, nempe Antverpiensem anni 1757, quam elaboravit clarissimus Joannes Aleaume, Parisiensis Theologiæ professor, qui summo studio præstitit, ut non liber modo, sed etiam capita cujusque auctoris a Magistro citati ad oculos proponerentur: qua in re quantum apud theologiæ studiosos meruerit vir optimus, judicabit quisquis incredibilem et confragosam locorum asperitatem attenderit, quæ omnia senticosa neglectaque in præcedentibus editionibus ostendebat. Nobis insuper adjumento non mediocri fuit antiqua quædam necnon emendatissima editio *gothicis*, ut vocant, characteribus expressa Parisiis anno 1538. — Omnes Petri Lombardi *sententias* norunt, in quibus auctor ille universæ theologiæ summam ex sacris Litteris et orthodoxorum Patrum locis ac decretis mirabili compendio arteque complexus est, et apparentes in iis discrepantias clara methedo ac singulari sermonis luciditate conciliavit. Illud autem tanto suc-

cessu peregit, ut agitata inanis dialecticæ cavillationes pene expedierit, subdolasque in disputando artes minuerit, quibus hucusque circumstrepebant scholastica theologorum conventicula. Hinc postea sub insignibus ducis eundi ac per verba *Magistri* jurandi consuetudo apud omnes invaluit. Quidam tamen defectus in hoc opere occurrunt; celebris nempe theologus, omissis aliquando magni momenti quæstionibus, plurimas sua quidem ætate graves, nostra vero sæpius inutiles evolvit, ac, dum sensus figuratos argumentando prosequitur, firmis rationum momentis dogma assertum stabilire negligit. Hæc vero vitia facile Petro condonabuntur, si ad tempus quo vixit respiciatur, et attendatur eum, si unum forsitan et alterum excipias, totam theologiam in unum quasi corpus primum contraxisse. Ipsi insuper nonnullæ exprobrantur opiniones quæ ab omnibus communiter non tenentur; et hæc quidem a nobis ad calcem operis infra subjicientur.